Gertrud Lennander

Panthavares skyldigheter vid pantavtal om lös egendom

Almqvist & Wiksell International
Stockholm

Juridikbok.se

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

• Kopiera och vidaredistribuera materialet oavsett medium eller format

• Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

• Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.

• Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.

• Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att gör något som licensen tillåter.

Se även information på
https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv

http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:juridikbokse-f42de

Gertrud Lennander

PANTHAVARES SKYLDIGHETER

Gertrud Lennander

PANTHAVARES SKYLDIGHETER

vid pantavtal om lös egendom

With a Summary in English

The Pledgee's Duties and Liabilities with Regard to Collateral under a Pledge Agreement

Almqvist & Wiksell International
Stockholm

© Gertrud Lennander

ISBN 91-22-00104-2
Printed in Sweden by
Almqvist & Wiksell, Uppsala 1977

Förord

Under de år som jag har arbetat på denna avhandling har min ämneslärare, professor Lennart Vahlén, med välvilja och intresse följt arbetet och givit mig råd och bistånd. Ämnet för avhandlingen faller under området krediträtt och professor Knut Rodhe, som företräder detta, har under arbetets gång läst utkast och givit kritik och råd. Även professor Jan Hellner har läst utkast och givit synpunkter på ämnet. Jag tackar dem hjärtligt för all den hjälp som de har givit mig.

Ett antal personer med praktisk kännedom om bankjuridiken har välvilligt besvarat mina frågor. Den avslutande sammanfattningen på engelska har språkgranskats av Mr. John B. Draper. Fru Ulla Carlén har skrivit rent manuskriptet. Min mor, fil. mag. Gerd Lennander, har hjälpt till med korrekturläsning. Till dessa framför jag ett hjärtligt tack.

Generösa stipendier har kommit mig till del från Juridiska fakulteten vid Stockholms universitet, från Juridiska fakulteten vid Uppsala universitet (Sigrid och Anna Åbergssons stipendiefond) och från Statens råd för samhällsforskning. Statens råd för samhällsforskning har även lämnat bidrag till tryckningskostnaderna. Härför tackar jag vördsamt.

Material som blivit tillgängligt efter den 1 januari 1977 har endast undantagsvis kunnat beaktas. I citat ur äldre rättsfall och lagförslag har stavningen normaliserats.

Stockholm i mars 1977

Gertrud Lennander

Innehåll

Avdelning I. Praktisk och teoretisk bakgrund 1

Kapitel 1. Panträtten ur obligationsrättslig synvinkel 3

§ 1. Inledning 3
1. Ämnet för framställningen 3
A. Allmänt om panträttens funktion 3
B. De obligationsrättsliga problemen i panträtten 4
a. Sakrätt och obligationsrätt s. 4. *b*. Den obligationsrättsliga sidan av panträtten s. 5.
C. Närmare precisering av ämnet 7
D. Ett sparsamt behandlat rättsområde 8
E. Översikt över den fortsatta framställningen 10
2. Parterna, pantobjekten m. m. 12
A. Parterna 12
B. Objekten 12
C. Särskilda pantsättningssituationer 14
3. Några terminologiska frågor m. m. 15
A. Mellan vilka personer föreligger rättsförhållandet? 15
a. Allmänt s. 15. *b*. Förhållandet till pantens ägare s. 16.
B. Pantfordran m. m. 17

§ 2. Partsförhållandet i framtida lagstiftning och vid andra säkerhetsrätter 18
1. Handpanträttens roll i eventuell framtida lagstiftning 18
a. Utveckling mot en hypotekarisk panträtt s. 18. *b*. Införande av en allmän registerpanträtt i Sverige? s. 20. *c*. Slutsatser betr. handpanträttens framtida betydelse s. 23.
2. Motsvarande frågor vid andra säkerhetsrätter 24
A. Inledning 24
B. Säkerhetsöverlåtelse 25
C. Retentionsrätt 27
D. Legal handpanträtt 29

Kapitel 2. Fastställandet av innehållet i parternas förpliktelser 31

§ 3. Källmaterialet. Allmän diskussion 31
1. Inledning 31
A. Konkretisering av culparegeln 31
B. Allmänt om källmaterialet, särskilt rättspraxis och doktrin 32
a. Materialet är ålderstiget s. 32. *b*. Vilken betydelse kan man tillmäta detta material? s. 33.
2. Direkt tillämpliga lagrum 34
3. Sedvana 36
4. Analogier 38
a. Allmänt s. 38. *b*. Förpliktelser att vårda s. 38. *c*. Institut där realisation förekommer s. 39.

§ 4. Utländsk rätt 40
1. Allmänt 40
A. Finsk, dansk och norsk rätt 40
B. Tysk, fransk, engelsk och amerikansk rätt 42
2. Tysk rätt 43
a. Den svenska handpanträttens motsvarighet i tysk rätt s. 43. *b*. Panträttens praktiska betydelse s. 43. *c*. Var reglerna om handpanträtt återfinns s. 45.
3. Fransk rätt 45
4. Engelsk rätt 46
a. Den svenska handpanträttens motsvarighet i engelsk rätt s. 46. *b*. »The banker's lien» s. 48. *c*. Var reglerna om handpanträtt återfinns s. 48.
5. Amerikansk rätt 48
a. Allmänt. UCC och Restatement s. 48. *b*. Närmare om UCC art. 9 s. 49.

§ 5. Allmänt om fördelningen av förfoganderätt och ansvar 50
1. Inledning 50
2. Förfoganderätten 52
3. Ansvaret 54
A. Culpaansvar 54
B. Faran 55
a. Ägaren står faran. Riskfördelningen mellan parterna s. 55. *b*. Det norska lagförslaget: Panthavaren står faran s. 56. *c*. Innebörden av att panthavaren står faran s. 56. *d*. Praktisk betydelse av ett fareansvar för panthavare s. 57.
C. Försäkring 58

Avdelning II. Rättsförhållandet fram till förfallodagen 61

Kapitel 3. Panthavarens vårdplikt 63

§ 6. Inledning 63
1. Allmänt 63
2. Ansvarsfördelning 65
3. Uppmärksamhetsplikt och handlingsplikt 66
4. Formulärrätten 67

§ 7. Förvaring och fysisk vård av panten 68
1. Förvaring 68
A. Panten skadas eller förkommer 69
a. Allmänt om pantens förvaring s. 69. *b*. Pantsatta värdepapper förekommer s. 69. *c*. Något om påföljden, då skuldebrev förkommit s. 71.
B. Panten förvaras ej avskild från annan egendom 71
C. Panten överlämnas till annan än pantsättaren 72
a. Panten utlämnas till obehörig s. 72. *b*. Panten lånas ut s. 73. *c*. Panten överlämnas till förvaring av tredje man s. 73.
D. Försäkring 74
2. Fysisk vård 74

§ 8. Giltighetsbevarande åtgärder 75
1. Preskriptionsavbrott 76
A. 1862 års preskriptionsförordning 76
B. Finsk, dansk och norsk rätt 78
C. Specialpreskription. Förslaget till ny preskriptionslag 79
a. Bestämmelser om specialpreskription s. 79. *b*. Föreslagna bestämmelser om preskription s. 80. *c*. Panthavarens skyldigheter s. 80.
2. Preklusionsavbrott 82
3. Förlängning av en rättighets giltighet i andra fall 83
a. Inledning s. 83. *b*. Betalning av livförsäkringspremier s. 83.

§ 9. Inkassering av fordringar och andra prestationer, som omfattas av panträtten 86
1. Inkassering av pantsatta fordringar i vad avser kapitalbelopp, m. m. 87
A. Inledning 87
B. Rätt mottagare 88

a. Allmänt. Pantsättaren är inte rätt mottagare s. 88. *b*. Är panthavaren rätt mottagare? s. 89. *c*. Vad gäller betr. överhypotek? s. 90.
C. Legitimerad mottagare 91
a. Legitimation att kräva betalning s. 91. *b*. Legitimation betr. andra åtgärder än betalning s. 93.
D. Panthavarens skyldigheter. Allmänt 94
a. Panthavaren är skyldig att mottaga betalning s. 94. *b*. Konsekvenser av underlåten indrivning s. 94. *c*. Rättspraxis. Doktrin. Analogier. Utländsk rätt s. 95.
E. Panthavarens skyldigheter, då risk för ränteförlust m. m. föreligger 97
a. Allmänt s. 97. *b*. Pantsättaren begär indrivning s. 98. *c*. Panthavarens skyldigheter i övrigt s. 98.
F. Panthavarens skyldigheter, då risk föreligger att den pantsatta fordran blir värdelös 99
a. Doktrin m. m. s. 99. *b*. Panthavarens skyldigheter s. 100.
G. Uppsägning av en pantsatt fordran 101
a. Inledning. Doktrin s. 101. *b*. Panthavarens rätt och skyldighet s. 102.
H. Beviljande av anstånd 103
a. Panthavarens rätt att bevilja anstånd s. 103. *b*. Inverkan av att panthavaren fritagit sig från inkasseringsskyldighet s. 105.
I. Närmare om skaderekvisitet (gäldenärens betalningsoförmåga) 106
2. Konkursbevakning 107
3. Inkassering av sakprestationer 108
4. Inkassering av avkastning 110
A. Inledning 110
B. Rätten till avkastning 111
a. Inledning s. 111. *b*. Avkastningen får disponeras vid realisationen s. 111. *c*. Panthavarens rätt till avkastningen före denna tidpunkt s. 112. *d*. Särskilda situationer: pantsättaren missköter sina förpliktelser, panthavaren har haft ersättningsgilla omkostnader. Legitimationsfrågor s. 115.
C. Panthavarens skyldigheter med avseende på avkastning 116
5. Tillvaratagande av rättigheter vid fond- och nyemission 117
A. Rätten till fondaktier och emissionsbevis 117
B. Panthavarens skyldigheter i samband med fond- och nyemission 119

§ 10. Förtida försäljning av panten 121
1. Allmänt 121
A. Inledning 121
a. Precisering av skadetypen och de faktiska situationer det gäller s. 121. *b*. Försäljning i förtid kan i och för sig vara brottsligt s. 122. *c*. Översikt över den följande framställningen s. 123. *d*. Allmänt om rättsläget i nordisk och utländsk rätt s. 123.
B. Allmänt om panthavarens försäljningsrätt 124
a. Behövs en försäljningsrätt? s. 124. *b*. Exkurs.Panthavarens möjlighet att säga upp lånet i förtid och att kräva ny säkerhet s. 125. *c*. Pantsättarens möjlighet att avvärja en försäljning s. 128. *d*. Varför inte lita till frivilliga uppgörelser? s. 129. *e*. Panthavarens säkerhet skall vara äventyrad s. 129. *f*. Den allmänna inställningen till försäljningsrätt för en borgenär s. 130.
C. Allmänt om panthavarens försäljningsplikt 131
a. Försäljning i ägarens intresse s. 131. *b*. Försäljningspliktens närmare utformning s. 131. *c*. Försäljningsplikt efter åtagande s. 132.
2. Panten är utsatt för förskämning eller snar förstörelse 132
A. Panthavarens försäljningsrätt 132
a. Doktrinens inställning. Utländsk rätt. Granskning av analogimöjligheten s. 132. *b*. Kan panthavaren anförtros bedömningen av försäljningsbehovet? s. 134.
B. Panthavarens försäljningsplikt 134
a. Doktrin, utländsk rätt m. m. s. 134. *b*. Kan panthavaren åläggas uppmärksamhets- och handlingsplikt? s. 135.
3. Panten är utsatt för hastigt värdefall 136
A. Panthavarens försäljningsrätt 136
B. Panthavarens försäljningsplikt 137
a. Uppmärksamhetsplikten m. m. s. 137. *b*. NJA 1934 s. 661 s. 138. *c*. Sammanfattning s. 139.
4. Gemensamma regler för försäljningens genomförande 140
5. Formulärrätten 142
A. Försäljningsrätt 142
B. Försäljningsskyldigheten 143

§ 11. Påföljder vid brott mot vårdplikten 144
1. Inledning 144
2. Beräkning av skadeståndet 145
3. Bevisbördan 147

a. Bevisbördan för skada s. 147. *b*. Bevisbördan för vållande s. 148.
4. Ansvar för casus mixtus 151

Kapitel 4. Panthavarens förpliktelser vid utövandet av sin förfoganderätt över panträtten 153

§ 12. Överlåtelse och pantsättning av panträtten (med eller utan pantfordran) 153
1. Inledning 153
A. Allmänt 153
a. Närmare om frågeställningen s. 153. *b*. Lag, rättspraxis, doktrin s. 154. *c*. Substitution och cession s. 154. *d*. Rätten till överlåtelse och pantsättning kan avstås genom avtal s. 155.
B. Har den omständigheten att pantfordran innefattas i transaktionen någon betydelse för panthavarens ansvar? Terminologiska problem 155
a. Är det panten eller panträtten som överlåtes och pantsättes? s. 155. *b*. Vad är återpantsättning? Förändras rättsläget om pantfordran innefattas i transaktionen? s. 157.
2. Överlåtelse av panträtten 161
A. Allmänt 161
a. I regel överlåtes även pantfordran s. 161. *b*. Tolkning av avtal om förbud mot överlåtelse s. 162.
B. Panthavarens förpliktelser gentemot pantsättaren i samband med överlåtelsen 162
C. Panthavarens resp. förvärvarens ansvar för pantens vård efter överlåtelsen 165
D. Närmare om förvärvarens ställning 168
a. Pantsättaren erlägger betalning till överlåtaren, m. m. s. 168. *b*. Särskilt ang. generalpantklausuler s. 169.
3. Återpantsättning 171
A. Allmänt 171
B. Panthavarens förpliktelser gentemot pantsättaren i samband med återpantsättningen 171
a. Fondpapperslagen s. 171. *b*. 10:6 HB: Förbud mot återpantsättning för högre belopp eller på andra villkor s. 172. *c*. Tolkning av avtal s. 174. *d*. 10:6 HB: Meddelande till ägaren s. 175. *e*. Påföljder s. 176.

C. Panthavarens resp. återpanthavarens ansvar gentemot pantsättaren för pantens vård efter återpantsättningen 176
D. Närmare om återpanthavarens ställning. Hans ansvar gentemot panthavaren 177
a. Relationen mellan panthavaren och återpanthavaren. Allmänt s. 177. *b*. Återpanthavarens ansvar för vården av fordran vid pantsättning av pant och pantfordran s. 178. *c*. Återpanthavarens ansvar för pantens vård s. 178.

Kapitel 5. Övriga ansvarsrelationer 180

§ 13. Panthavarens förpliktelser gentemot andra intressenter i panten 180
1. Panthavarens förpliktelser gentemot medpanthavare 180
a. Begreppet medpanthavare s. 180. *b*. Panthavarens förpliktelser betr. pantens vård. NJA 1925 s. 374 s. 181. *c*. Panthavarens förpliktelser, forts. s. 183. *d*. Inskränkningar i panthavarens förfoganderätt s. 183.
2. Panthavarens förpliktelser gentemot borgensmän 184
A. Inledning 184
B. Panthavarens skyldighet att vårda panten 185
a. Har vårdplikten gentemot borgensmannen samma innehåll som vårdplikten gentemot pantsättaren? s. 185. *b*. Kan panthavarens vårdplikt gentemot borgensmannen gå längre än hans vårdplikt gentemot pantsättaren? s. 188.
C. Panthavarens skyldighet att utöva sina rättigheter som panthavare 190
D. Panthavarens skyldighet att avstå från sin handlingsfrihet som panthavare 192
E. Påföljden då panthavarens skyldigheter åsidosatts 193
F. Borgensförbindelsens inverkan på panthavarens handlingsfrihet som fordringshavare 194
3. Panthavarens förpliktelser gentemot sekundärpanthavare 196
A. Inledning 196
B. Sekundärpantsättningens innebörd 198
C. Allmänt om panthavarens förpliktelser gentemot sekundärpanthavare 199
a. Sekundärpanthavaren har åtminstone en utomobligatorisk skadeståndsrätt s. 199. *b*. Kontakten mellan

primärpanthavaren och sekundärpanthavaren vid sekundärpantsättningen s. 200.
D. Panthavarens skyldigheter med avseende på panten 201
a. Primärpanthavaren måste respektera sekundärpanthavarens rätt. Panten får ej återlämnas till pantsättaren s. 201. *b*. Primärpanthavarens vårdplikt s. 202. *c*. Kan primärpanthavarens ansvar gentemot sekundärpanthavaren gå längre än hans ansvar gentemot pantsättaren? s. 204.
E. Sekundärpantsättningens inverkan på panthavarens handlingsfrihet som fordringshavare 205

§ 14. Pantvårdarens ansvar vid obligationslån (emissionsansvaret) 207
1. Inledning 207
a. Allmänt om obligationslån s. 207. *b*. Bankens medverkan vid emission av obligationslån s. 208.
2. Den pantvårdande bankens ansvar gentemot obligationsinnehavarna 209
A. Allmänt 209
B. Dalamålet, NJA 1941 s. 400 210
C. Ansvarsfrågan, efter Dalamålet. Nya kontraktsbestämmelser 217
D. Allmänna förpliktelser 218
a. Bankens ansvar, utanför kontraktsbestämmelserna s. 218. *b*. Slutsats. Ansvarsfriskrivning s. 222. *c*. Det närmare innehållet i bankens ansvar s. 223.

Avdelning III. Rättsförhållandet från och med förfallodagen 225

Kapitel 6. Pantfordran betalas 227

§ 15. Pantens återställande 227
1. När skall panten återlämnas? 227
2. Till vem skall panten återlämnas? 230
a. I första hand till pantsättaren s. 230. *b*. I vissa fall till annan än pantsättaren s. 231.
3. Vad skall återlämnas? 235
4. Påföljder då panten ej återlämnas i rätt tid 237

Kapitel 7. Panträtten tages i anspråk (realisationen) 239

§ 16. Inledning 239

1. Allmänt 239

a. Översikt över den följande framställningen s. 239. *b*. Parternas motstridiga intressen vid realisationen s. 240. *c*. Olika uppfattningar om hur dessa intressen kan tillgodoses s. 241.

2. Utmätning 242

3. Olika realisationsformer 243

A. Svensk rätt 243

a. 10:2 HB s. 243. *b*. Är 10:2 HB obsolet? s. 243. *c*. Andra realisationsregler s. 245. *d*. Utsökningsrätt XIII s. 246. *e*. Bankernas realisationsklausul s. 247.

B. Övrig nordisk rätt 247

a. Finsk rätt s. 247. *b*. Dansk rätt s. 247. *c*. Norsk rätt s. 248.

C. Tysk, fransk, engelsk och amerikansk rätt 249

a. Tysk rätt s. 249. *b*. Fransk rätt s. 249. *c*. Engelsk rätt s. 250. *d*. Amerikansk rätt s. 251.

§ 17. Förbud mot avtal om förverkande av pant (lex commissoria), 37 § avtalslagen 252

1. Allmänt 252

a. Förbudets principiella betydelse m. m. s. 252. *b*. Motiveringen bakom förbudet s. 253. *c*. Svensk rätt s. 254. *d*. Övrig nordisk rätt s. 255. *e*. Tysk, fransk, engelsk och amerikansk rätt s. 256. *f*. Precisering av frågeställningen s. 256.

2. Gränsdragning mot tillåtna överenskommelser 257

A. Panten skall förverkas 257

a. Olika sätt att utforma klausulen s. 257. *b*. Panthavaren ges rätt att mot ersättning överta panten s. 257. *c*. Förverkande av en begränsad del av panten, t. ex. avkastningen s. 259. *d*. Ytterligare exempel på avtal som ej faller under förbudet s. 260.

B. Förverkandet skall vara beroende av utebliven betalning 261

C. Avtalet skall ha träffats före realisationsrättens inträde 262

a. Förbudet avser ej avtal som ingåtts sedan pantsättaren brustit i sin betalningsskyldighet s. 262. *b*. Däremot gäller det även om avtalet ingåtts efter pantförskrivningen s. 262. *c*. Den avgörande tidpunkten är realisationsrättens inträde s. 263.

3. Närmare om påföljden, då avtal i strid med lagen träffats 263

§ 18. Realisationens genomförande och därmed sammanhängande frågor 264
1. Allmänt 264
a. Översikt över den fortsatta framställningen s. 264. *b*. Var riktlinjerna för panthavarens skyldigheter kan sökas. Omsorgsplikten s. 265.
2. Realisationsrättens inträde. Panthavarens underrättelseskyldighet 267
A. Realisationsrättens inträde. Allmänt 267
B. Underrättelse om att realisation kommer att ske 268
C. Underrättelse om tid och plats för realisationen 270
3. Panthavarens särskilda skyldigheter, då flera realisationssätt är tänkbara och då panten består av flera objekt, samt hans möjlighet att själv köpa panten 273
A. Val av realisationsform 273
B. Panten består av flera objekt 274
C. Kan panthavaren själv köpa panten? 277
4. Närmare om de olika sätten att realisera panten 279
A. Offentlig auktion 279
B. Indrivning 280
C. Särskilt angående realisation av aktier m. m. 282
5. Panthavarens skyldighet att avge redovisning för realisationen 283
a. När skall redovisning lämnas? s. 283. *b*. Avräkningsordningen då panten gäller till säkerhet för flera fordringar s. 285. *c*. Kan panthavaren använda överskott från realisationen till kvittning? s. 285.
6. Påföljder då realisationen varit inkorrekt 285
a. Skadestånd och ogiltighet s. 285. *b*. Bevisbördan s. 288.
7. Är panthavaren skyldig att realisera panten? 289
8. Panthavarens förpliktelser gentemot andra intressenter i panten 291
A. Medpanthavare 291
B. Borgensmän 292
C. Sekundärpanthavare 293

Avdelning IV. Avslutande anmärkningar 297

§ 19. Panthavarens skyldigheter och formulärrätten 299
1. Inledning 299
A. Allmänt 299
B. Vissa oreglerade frågor 299
a. Förfoganderätten m. m. s. 299. *b*. Ansvaret mot sekundärpanthavare s. 300. *c*. Återpantsättning s. 301.
2. Rättsförhållandet fram till realisationen 304
A. Panträttens omfattning 304
B. Ansvaret. Allmänt och påföljder 305
C. Vårdplikten 306
a. Åtgärder banken åtager sig resp. friskriver sig från skyldighet att utföra s. 306. *b*. Situationer där vårdplikt kan föreligga trots ansvarsfriskrivning s. 306.
D. Ansvaret mot borgensmän 310
a. Borgensmans rätt till pant s. 310. *b*. Vårdplikten s. 311. *c*. Panthavarens förpliktelser i övrigt s. 312.
3. Realisationen 312
A. Förfalloklausulen 312
B. Realisationsklausulen och den dispositiva rätten 313
C. Realisationsklausulen och Utsökningsrätt XIII 315

§ 20. Summary 316

Förkortningar 322

Källor och litteratur 324

Rättsfallsregister 340

AVDELNING I

Praktisk och teoretisk bakgrund

KAPITEL 1

Panträtten ur obligationsrättslig synvinkel

§ 1. Inledning

1. Ämnet för framställningen

A. *Allmänt om panträttens funktion*

Panträtten är av grundläggande betydelse för kreditväsendet. I ett vidsträckt perspektiv är panträttens viktigaste funktion, dess ultimära mål,[1] att underlätta kreditgivningen. Därigenom bidrar panträttsinstitutet till att främja de samhällsviktiga funktioner som kreditgivningen har i en modern ekonomi. Det sätt på vilket panträtten verkar för detta mål är genom att ge borgenären trygghet mot risken att gäldenären inte kommer att uppfylla sin förpliktelse. Härigenom ökar borgenärens villighet att lämna kredit.

Panträttens syfte i ett snävare perspektiv, sett ur parternas synvinkel, dess primära mål, är just detta att bereda säkerhet. Säkerheten erhålls genom att borgenären, om gäldenären ej uppfyller sin förpliktelse i behörig ordning, ges rätt att på ett relativt enkelt sätt och med förmånsrätt framför andra borgenärer tillgodogöra sig ersättning ur pantens värde. Ersättningsmöjligheten är således det medel varigenom det primära ändamålet uppnås.[2] Panträtten är inte någon alternativ betalningsmetod. Kreditgivaren räknar naturligtvis normalt med att han inte skall behöva utnyttja panten. Säkerheten är det väsentliga.

En annan effekt av panträtten, som också tjänar säkerhetsfunktionen, är att vetskapen om realisationsmöjligheten och att pantens ägare därigenom avhänds sin egendom – visserligen mot ersättning – medför en påtryckning på gäldenären, i det fall att han skulle visa sig ovillig att betala. I det avseendet kan panträtten ses som en privat sanktionsform, med samma handlingsdirigerande syfte som exempelvis lagstadganden om vite och skadestånd.

---

[1] Mål och funktion sammanfaller här. – Se ang. termerna ultimära och primära mål, J. Hellner i Festskrift till Ekelöf s. 304 f.

[2] Så Eschelsson, Om skuldebref enligt svensk rätt s. 181. Jfr dock Arnholm, Panteretten s. 3; Taxell, Panträtt i skuldebrev s. 2.

Panträttens positiva betydelse för gäldenären, utöver vad som nu framgått, är vidare, att det faktum att riskmomenten nedbringas för hans del inverkar gynnsamt på lånevillkoren, främst på lånekostnaderna. Borgenärens vederlag för krediten, räntan, inkluderar även ersättning för förlust i den händelse gäldenären inte gör rätt för sig. Ju bättre säkerhet, desto större möjlighet till lägre ränta.[3] Panträtten kan alltså bidra till att sänka kostnaderna. Detta behöver inte bara komma gäldenären till godo, utan även andra som berörs i senare led, genom att återverka på varupriser etc.[4]

B. *De obligationsrättsliga problemen i panträtten*

a. Panträtten har traditionellt karakteriserats som en *sakrätt*. Anledningen till detta har naturligtvis varit, att panträtten uppfyllt de sakrättsliga kriterierna och att dessa inslag hos panträtten betraktats som de viktigaste och mest påfallande. Sakrätten har definierats med hjälp av kännetecknen att avse en sak och att gälla mot tredje man, t.ex. som en omedelbar rätt till en sak, gällande mot var och en, medan *obligationsrätten,* såsom dess motsats, bestämts som en rätt att av en person kräva en prestation.[5]

I modern doktrin har man alltmer lämnat de äldre teorierna med deras indelning av olika rättigheter till förmån för en indelning av de skilda frågor, problem, som kan bli aktuella i olika förhållanden. Den moderna synen är, att en rättighet kan innehålla både sakrättsliga och obligationsrättsliga element. Den sakrättsliga aspekten avser då förhållandet till tredje man, den obligationsrättsliga aspekten förhållandet mellan parterna.[6] Såvitt här i första hand är av intresse uppstår de obligationsrättsliga

[3] Jfr SOU 1974: 28 s. 79 f.; Thunholm, Bankerna och samhället s. 94, 130; Hanna i Study of the Uniform Commercial Code, Vol. 3 s. 2013; Vagts i Secured Transactions, Vol. 1 A s. 1502; Guyenot, Rev.trim.dr.com. 1961 s. 302; Gravenhorst, Mobiliarsicherheiten für Darlehens- und Warenkredite in den sechs Ländern der Europäischen Gemeinschaften s. 96.

[4] Jfr det norska lagförslaget Om pant, Rådsegn 8 Frå Sivillovbokutvalet, 1970, s. 27 f.; Birnbaum, 78 Harv. L. Rev. (1964–1965) s. 914.

[5] Se om begreppen sakrätt och obligationsrätt senast Forssell, Tredjemansskyddets gränser s. 11 ff., 203 ff.

[6] Se betr. svensk rätt Rodhe, Obligationsrätt § 1 vid not 2; dens., Lärobok i obligationsrätt s. 7; Hessler i Festskrift till Nial s. 276; dens., Allmän sakrätt s. 5; J. Hellner, Köprätt s. 215, 218; Bengtsson, Särskilda avtalstyper I s. 13; Forssell, Tredjemansskyddets gränser s. 217.

Se betr. dansk rätt Fr. Vinding Kruse, TfR 1924 s. 335 f., 340 ff.; dens., Ejendomsretten I s. 167 ff.; liksom på flera andra ställen; v. Eyben, Formuerettigheder s. 39 ff.; Jørgensen & Nørgaard, Introduktion til formueretten s. 14; Stig Jørgensen, UfR 1967 B s. 36; dens., Kontraktsret II s. 5; V. Carstensen i Dansk Privatret I s. 178. Sambandet mellan rättigheternas innehåll och rättsskyddet bestreds av Carl Ussing i TfR 1890 s. 183 ff.; se även Møller, Forudsætninger s. 126 ff. Jfr även Ross, Virkelighed og Gyldighed i Retslæren kap. XII och Om Ret og Retfærdighed kap. VII, särskilt s. 240.

Se betr. finsk rätt Kivimäki & Ylöstalo, Lärobok i Finlands Civilrätt, Allmän del s. 46 f.; Zitting i Ius Humanum s. 151 ff. Jfr även betr. norsk rätt Brækhus & Hærem, Norsk tingsrett s. 4.

frågorna överallt, där endera parten gentemot den andra är skyldig att göra eller underlåta något (förpliktelser till uppfyllelse).[7]

Obligationsrätten som en avdelning inom förmögenhetsrätten definieras ofta som »läran om fordringar». I obligationsrättsliga arbeten har man i den allmänna delen huvudsakligen behandlat regler angående prestationens innehåll (olika typer av förpliktelser, tid och plats för dess fullgörande osv.) och kontraktsbrott, vidare fordringens förändring och upphörande (dels genom uppfyllelse, dels av andra grunder såsom kvittning och preskription) samt personskifte. Tidigare brukade man också beakta reglerna om fordringens uppkomst. Avtalets ingående behandlas emellertid inte längre i obligationsrätten. Avtalsrätten brukar inte heller beröras i samband med de särskilda avtalstyperna, annat än beträffande speciella frågor. Den moderna begreppsbestämningen medför inga större förändringar i den allmänna obligationsrättens innehåll i och för sig.

Med Rodhes systematik behandlas inom obligationsrätten »förpliktelsernas innehåll samt deras förändring och upphörande. Man undersöker sålunda vad gäldenärens förpliktelse går ut på: vad han skall prestera, när han skall prestera, vad han är förpliktad att icke göra, för vilka förhållanden han bär ett ansvar osv. Man undersöker vidare vilka olika påföljder som inträda, om en part i ett rättsförhållande icke fullgjort en honom åvilande förpliktelse eller om ett honom åvilande ansvar aktualiseras. Man undersöker slutligen hur en förpliktelse kan förändras, exempelvis genom uppsägning, och hur den kan komma att upphöra, exempelvis genom passivitet som ger upphov till preskription. Såsom en allmän sammanfattning kan man säga att obligationsrätten behandlar de olika sidorna av förhållandet mellan parterna i ett rättsförhållande.»[8]

b. Ämnet för denna framställning är, allmänt formulerat, de problem som kan uppstå i förhållandet mellan parterna vid pantsättning av lös egendom. Man kan också uttrycka det så, att framställningen skall behandla den obligationsrättsliga sidan av panträtten. I och för sig är det kanske inte önskvärt att splittra behandlingen av ett rättsinstitut i en sakrättslig och en obligationsrättslig del. Helhetsbilden kan då bli otydlig.[9] Anledningen till att endast den obligationsrättsliga sidan tas upp i detta arbete är emellertid, att dessa problem, av skäl som senare skall utvecklas, hittills till stor del blivit förbigångna.

Vilka är de obligationsrättsliga problemen i panträtten?

Utan en saklig undersökning av varje särskilt fall är det inte alltid möjligt att ange, om en *regel* är sakrättslig eller obligationsrättslig, dvs. om en viss bestämmelse gäller gentemot tredje man eller är en föreskrift avsedd att gälla endast i relation mellan parterna. Däremot kan man ange, vilka *frågeställningar* som är sakrättsliga resp. obligationsrättsliga. Detta är något helt annat än att fastställa innebörden av en speciell regel.

Betraktar man de olika frågor som panträtten kan ge upphov till finner man, att vissa av dessa innehåller uteslutande sakrättsliga aspekter, att

[7] Rodhe § 2 vid not 28. Vissa ansvarsförpliktelser – Rodhe § 2 vid not 29 jfd med Lärobok s. 19 ff. – förekommer också, t. ex. pantsättarens ansvar för objektets felfrihet.

[8] Rodhe, Lärobok s. 5.

[9] Hessler, Allmän sakrätt s. 11. J. Hellner, TfR 1975 s. 399.

andra innehåller uteslutande obligationsrättsliga aspekter, samt att det i många fall gäller, att vad som i grunden är samma fråga kan ha såväl sakrättslig som obligationsrättslig betydelse, så att samma problem kan betraktas från både en sakrättslig och en obligationsrättslig sida.

En sakrättslig frågeställning är t. ex., huruvida panthavaren är skyddad mot att pantsättaren pantsätter panten även till tredje man. Frågan om förmånsrätt i konkurs är av uteslutande sakrättsligt intresse. De problem som uppkommer i samband med traditionens resp. denuntiationens utförande kan för panträttens del betecknas som huvudsakligen sakrättsliga, även om panthavaren kan ha ett intresse också i förhållande till pantsättaren av att erhålla rådigheten över objektet.

Av helt övervägande obligationsrättsligt intresse är panthavarens förpliktelse att visa omsorg.[10] Härunder faller först och främst hans vårdplikt, men omsorgsskyldigheten genomsyrar även partsförhållandet i övrigt, också på realisationsstadiet. Realisationen tillhör panträttens obligationsrättsliga sida. Indirekt har de nu nämnda frågorna även betydelse för tredje man, eftersom ett eventuellt skadestånd till följd av brott mot omsorgsplikten, resp. ett eventuellt överskott från realisationen kan komma pantsättarens övriga borgenärer till godo. För det fall att pantsättaren försatts i konkurs finns också en särskild realisationsbestämmelse i KL.

En obligationsrättslig frågeställning är vidare, hur pantsättarens rådighet över panten påverkas av pantsättningen, dvs. i vad mån han genom pantsättningen av hänsyn till panthavaren hindras från att utöva sin äganderätt till den pantsatta egendomen resp. sin fordringsrätt om panten utgörs av en fordran etc., och därför en skyldighet för pantsättaren att underlåta att utnyttja sin äganderätt, fordringsrätt etc. föreligger. Får (och kan) pantsättaren exempelvis driva in en pantsatt fordran? Panthavarens förfoganderätt över panträtt och pant (överlåtelse och återpantsättning resp. förtida försäljning, indrivning osv.) tillhör också den obligationsrättsliga sidan. Obligationsrättsligt intressant är vidare frågan, vilka skyldigheter som åligger panthavaren gentemot pantsättaren vid utövandet av denna förfoganderätt.

De problem som kan uppstå kring återlämnandet av panten, då pantsättaren erbjuder sig att betala sin skuld och förhållandet skall avvecklas, är huvudsakligen obligationsrättsliga, dvs. i allmänhet utan intresse för tredje man.

Ett exempel på ett problemkomplex, som kan ha både sakrättslig och obligationsrättslig betydelse, utgör de frågor som hänför sig till det krav panten skall säkra. För vilka fordringar häftar panten? Eller, med en obligationsrättslig formulering, vilka krav är pantsättaren skyldig att

[10] Ang. denna term, se Rodhe § 3 vid not 5.

betala, personligen eller med panten? Skall pantsättaren betala omkostnader? Kan panthavaren gentemot pantsättaren åberopa en s. k. generalpantklausul? Vissa sakrättsliga frågor kan ställas här, t. ex. när det sakrättsliga skyddet vid tillämpning av en generalpantklausul uppkommer. I övrigt kan frågan angående omfattningen av den fordran för vilken panten är ställd också beröra en tredje man som framställer anspråk på den överskjutande delen av panten. Men tredje mans existens är inte någon förutsättning för att frågor, som hänför sig till panthavarens fordran, skall uppkomma. Det grundläggande problemet här är, hur stort anspråk på panten panthavaren har, och detta är en fråga mellan parterna. Här föreligger inte någon kollision med tredje man. Det kan vidare framhållas, att man, när man behandlar sakrättsliga spörsmål i deras moderna utformning, förutsätter »en rättslig bundenhet på partsplanet».[11] Man kan alltså säga, att det obligationsrättsliga avgörandet kronologiskt sett ligger på ett tidigare stadium och att dess *resultat* sedan ligger till grund för den sakrättsliga problematiken, nämligen vem som har företräde för sina således fastställda anspråk.

C. *Närmare precisering av ämnet*

Alla de obligationsrättsliga problem som panträtten kan ge upphov till kommer ej att behandlas i den följande framställningen. Det huvudsakliga intresset riktas mot panthavarens förpliktelser med avseende på panten. Det kan understrykas, att framställningen endast hänför sig till sådana förpliktelser som beror på pantavtalet såsom sådant – i förening med kreditgivning – ej sådana förpliktelser som kan uppstå på grund av olika uppdrag, t. ex. inkassouppdrag. I samband med att panthavarens ansvar analyseras blir det emellertid ofta nödvändigt att ta ställning till frågor om parternas förfoganderätt över egendomen och om deras rätt till egendomen överhuvudtaget (t. ex. när det gäller avkastningen), frågor som kommer att utredas i den utsträckning sammanhanget erfordrar. Däremot kommer pantsättarens särskilda skyldigheter ej att behandlas.

Panthavarens förpliktelser med avseende på panten har naturligtvis störst betydelse i de fall där panthavaren har rådighet över panten. Vid hypotekarisk pantsättning av fast eller lös egendom förblir egendomen i ägarens besittning. Såsom reglerna är utformade blir relationen mellan parterna i dessa fall till stor del annorlunda. Behandlingen begränsas därför till sådan pantsättning av lös egendom som förutsätter tradition eller denuntiation, dvs. vad som, något oegentligt, brukar benämnas handpanträtt.[12]

---

[11] Hessler, Allmän sakrätt s. 12, se även s. 10.

[12] Termen används dock i modernt lagspråk, 4 § förmånsrättslagen (1970: 979).

På dessa domäner råder övervägande avtalsfrihet. I kreditlivet har formulärrätten i stor utsträckning trängt undan rättsordningens dispositiva regler. Detta gäller inte bara i Sverige, utan även internationellt. Grunden härtill kan främst sökas i det faktum att panthavaren i de flesta fall är en bank (eller liknande), som har en intresseorganisation bakom sig, vilken upprättat standardiserade avtalsformulär. De enskilda kredittagarna, pantsättarna, har inget inflytande på avtalsformulärens generella utformning. Det kan dock tilläggas, att det särskilt på senare tid hänt, att banken ändrat lånevillkoren i något speciellt fall.

De formulär som används av affärsbankerna, sparbankerna och föreningsbankerna är i stort sett likalydande. Detsamma gäller bestämmelserna om pant i de olika avtalen, oberoende av kreditformen.

På krediträttens område kan balansen mellan parterna vara mycket ojämn. En orsak kan ligga redan däri, att den ena parten utgörs av ett kreditinstitut eller liknande. Men detta är överhuvudtaget ett fält, där en av parterna, kredittagaren, pantsättaren – privatpersoner, företag etc. – i särskilt hög grad kan befinna sig i underläge. Pantsättaren styrs ofta av ett starkt behov. Samtidigt är efterfrågan stor och konkurrensen på kreditgivarsidan trots allt relativt liten.

Mot bakgrund av detta kan man ställa frågan, hur långt formulärrättens bestämmelser avlägsnat sig från den dispositiva rätten. Hur förhåller sig pantsättarens rättigheter enligt standardavtalen till de rättigheter han skulle ha haft, om endast dispositiva rättsregler vore tillämpliga? Vilka skyldigheter åvilar panthavaren enligt sistnämnda regler? Vilka skyldigheter åtar han sig?

När man skall besvara denna fråga är det första som visar sig att man inte vet så mycket om, hur den dispositiva rätten egentligen ser ut. Den primära uppgiften måste därför bli att söka precisera detta. Det kan vidare framhållas, att alla problem ej täcks av standardbestämmelser. Dels har många frågor lämnats utanför avtalsregleringen i bankernas formulär. Dels förekommer pantsättningar även till andra än kreditinstitut och även utanför den vanliga lånemarknaden. De pantavtal som upprättas i sistnämnda fall kan vara mycket kortfattade. Det kan således också ha ett direkt intresse att söka fastställa, hur parterna bör förhålla sig under den tid panträtten varar.

D. *Ett sparsamt behandlat rättsområde*

I nordisk doktrin har det rättsförhållande mellan panthavare och pantsättare som panträtten – och pantavtalet – ger upphov till behandlats i mycket liten utsträckning.

Däremot återfinns det en hel del, särskilt äldre, litteratur om panträtt, antingen som ett självständigt ämne eller ingående i en framställning av sakrätten eller liknande.[13]

För svensk rätts del kan nämnas Schrewelius, Lärobok i Sveriges allmänna nu gällande Civil-Rätt II Förmögenhetsrätten, andra upplagan 1857; Hultgren, Förklaringar öfver de till civilrätten hörande delar af Handels-Balken, 1868; Hasselrot, Handelsbalken, åttonde delen, 1905, Några spörsmål ang. Pant- och Retentionsrätt, 1926, Ytterligare några spörsmål ang. Panträtt, 1927 (de två sistnämnda verken motsvaras väsentligen av det förstnämnda); Undén, Om panträtt i rättigheter, andra upplagan 1923; dens., Svensk sakrätt I Lös egendom, som utkom i sin första upplaga 1927 och i sin nionde 1974; samt kompendier för den akademiska undervisningen av Ekeberg & Benckert, Obligationsrättens speciella del II, 11 upplagan 1957 (1963), och Lundstedt, Speciell obligationsrätt 2: 1, 1939.

Från Finland föreligger i första hand Ekelund, Föreläsningar öfver panträtten, 1854; Serlachius, Sakrätten enligt gällande finsk rätt, tredje upplagan 1916; Wrede, Grunddragen av sakrätten enligt Finlands lag, 1925–1926 (andra upplagan av Caselius 1947); och Taxell, Panträtt i skuldebrev, 1949.

Av den danska litteraturen kan särskilt antecknas Ørsted, Haandbog over den danske og norske Lovkyndighed VI, 1835; Gram, Den danske Formueret I, 1855; N. Lassen, Den nordiske Tingsret i Nordisk Retsencyklopædi, 1880; Matzen, Forelæsninger over den danske Tingsret, andra upplagan 1891; Torp, Dansk Tingsret, andra upplagan 1905; Fr. Vinding Kruse, Ejendomsretten III, tredje upplagan 1951; v. Eyben, Panterettigheder, femte upplagan 1975; och Højrup, Pant, 1975.

Från norsk doktrin kan nämnas Hallager & Aubert, Den norske Obligationsret II, andra upplagan 1879; Hagerup, Den norske Panteret, tredje upplagan 1917, fjärde upplagan, utgiven efter förf:s frånfälle, 1925 (här har den tredje upplagan begagnats); Augdahl, Norsk panterett, 1932; och Arnholm, Panteretten, tredje upplagan 1962.

Även om det föreligger ett flertal framställningar om panträtt har de problem som rör förhållandet mellan parterna behandlats mycket knapphändigt. Ett par undantag finns, nämligen Hasselrots skrifter, Undén, Om panträtt i rättigheter, och Taxell, Panträtt i skuldebrev. Men även i dessa verk har många av de frågor som skall bli föremål för denna avhandling ej alls berörts eller endast omnämnts helt kortfattat. Härtill kan dock läggas, att jag, såsom naturligt är, valt att hellre penetrera obehandlade frågor, än sådana som tidigare berörts av andra.

Olika förklaringar till doktrinens hittillsvarande inställning till de obligationsrättsliga problemen i panträtten kan tänkas. En förklaring ligger säkerligen i det faktum, att panträtten brukar klassificeras som en sakrätt. Det faller sig då naturligt, att det är de sakrättsliga sidorna av panträtten – såsom resp. författare uppfattat dem – som fångat det största intresset. Till detta kommer också, att de två grupper av frågor

[13] I några fall har panträtten behandlats i framställningar över den speciella obligationsrätten, nämligen i nedan i texten nämnda verk av Schrewelius, Hallager & Aubert, Lundstedt och Ekeberg & Benckert samt i Jul. Lassen, Haandbog i Obligationsretten, Speciel Del, och Winroth, Kompendium i svensk förmögenhetsrätt. Det rör sig dock genomgående om översiktliga arbeten.

som här karakteriserats som sakrättsliga resp. obligationsrättsliga har en skild rättspolitisk karaktär. De ger inte upphov till samma typ av överväganden och materialet är olika beskaffat.

En annan orsak, vilken kanske också kan förklara frånvaron av nyare framställningar i svensk doktrin, kan vara, att den brist som föreligger på särskilt moderna rättsfall har inverkat hämmande på en rättsvetenskap med traditionell inriktning på domstolsjuridik.

Till detta kan först sägas, att rättsfallsmaterialets knapphet inte behöver innebära, att ämnet saknar problem. Bristen kan t. ex. sammanhänga med formulärrättens utbredning. Ett syfte bakom utarbetandet av standardformulären är, att det skall kunna undvikas, att tvister uppstår.[14] Men ingen bör – för att bara ta ett exempel – kunna påstå, att ett godtagbart skäl för att underlåta att undersöka vad som gäller om panthavarens vårdplikt kan vara, att det aldrig uppstår några domstolstvister, om anledningen till frånvaron av tvister är, att panthavaren regelmässigt friskriver sig från allt ansvar i detta avseende.

Det kan också framhållas, att rättsvetenskapens inriktning på sällsynta konfliktfall under senare tid betraktats som en svaghet. Det anses minst lika viktigt, att de normala, »friska», fallen behandlas.[15] Denna uppfattning ligger till grund för den följande framställningen. Man bör även beakta det handlingsmönster som iakttages och skall iakttagas, när inget onormalt tillstöter i rättsförhållandet.

Svårigheter som möjligen kan verka avskräckande uppstår vidare på det här behandlade området, liksom överhuvudtaget inom den speciella kontraktsrätten, till följd av de tillämpliga rättsreglernas övervägande dispositiva natur. Framför allt medför dispositiva regler olika metodsvårigheter vid behandlingen av ett rättsområde, vilka bland annat hänför sig till valet av rättskällor.[16] Vidare kan, i anslutning till vad som nyss sades om rättspraxis, möjligheten för parterna att sätta reglerna ur kraft genom avtal medföra en minskning av relevant rättspraxis, nämligen på det sättet att ett tvistemål, där speciella omständigheter och avtalsbestämmelser föreligger, ofta kan få ett mindre intresse ur prejudikatsynpunkt.

E. *Översikt över den fortsatta framställningen*

Återstoden av § 1 ägnas åt frågan vem som brukar uppträda som panthavare och vilka objekt som i allmänhet brukar pantsättas, varefter några terminologiska anmärkningar göres. I det därpå följande avsnittet, § 2, undersöks, vilken inverkan en eventuell framtida lagstiftning om pant

---

[14] Kreditinstituten torde också helst vilja undvika processer vid domstol. Bergström i Särskilda avtalstyper II s. 13 f.

[15] Rodhe, Lärobok i obligationsrätt s. 20. J. Hellner i Festskrift till Ross s. 205 ff., särskilt s. 222 f., jfr även dens. i TfR 1975 s. 400.

[16] Jfr Sundberg, Om ansvaret för fel i lejt gods s. 51 f.

skulle kunna få på betydelsen och intresset av de i detta arbete behandlade problemen. Avslutningsvis berörs också frågan, om samma regler som gäller för panträtten också gäller för några andra rättsinstitut, t. ex. säkerhetsöverlåtelse.

Kapitel 2 innehåller dels en diskussion av källmaterialet, § 3, dels allmänna synpunkter på fördelningen av förfoganderätt och ansvar mellan parterna, § 5. Därjämte diskuteras i § 4 vilken användning man kan ha av utländsk rätt och ges en kortfattad presentation av panträtten i de länder, vars rättsregler i fortsättningen kommer att uppmärksammas.

Avdelning II behandlar rättsförhållandet mellan parterna fram till förfallodagen. I kapitel 3 analyseras panthavarens vårdplikt. Först undersöks panthavarens skyldighet att bevara egendomen intakt, vilken hänför sig dels till pantens förvaring och fysiska vård, § 7, dels till andra existensbevarande åtgärder, varmed avses åtgärder som måste vidtagas för att en pantsatt rättighet skall bevara sin giltighet, § 8. Därefter undersöks panthavarens skyldighet att bevara egendomens värde i övrigt, nämligen dels att inkassera förfallna prestationer, främst att indriva en pantsatt fordran som förfallit till betalning, § 9, dels att i förtid sälja en pant som är utsatt för förstörelse eller för hastigt värdefall, § 10. Avslutningsvis i detta kapitel behandlas påföljderna för panthavarens underlåtelse att uppfylla sin vårdplikt, § 11.

Kapitel 4 (§ 12) ägnas en analys av panthavarens skyldigheter, då han överlåtit sin panträtt eller pantsatt panträtten (eller, som man också kan uttrycka sig, företagit återpantsättning eller rebelånat säkerheten). I kapitel 5 undersöks panthavarens ansvar gentemot andra intressenter i panten, i § 13 ansvaret gentemot medpanthavare, borgensmän och sekundärpanthavare och i § 14 en pantvårdande banks ansvar gentemot obligationsinnehavare.

Avdelning III hänför sig till rättsförhållandet från och med förfallodagen. Inledningsvis berörs den normala situationen då pantfordran betalas. I kapitel 6 (§ 15) diskuteras därvid olika frågor som uppkommer i samband med att panten skall återlämnas. I kapitel 7 är utgångspunkten däremot, att pantfordran ej betalas i rätt ordning och att panthavaren därför måste ta panträtten i anspråk genom att realisera panten. En inledande redogörelse för olika tänkbara realisationsformer återfinns i § 16, i § 17 analyseras förbudet mot avtal om förverkande av pant i 37 § avtalslagen och i § 18 behandlas realisationens genomförande och vissa därmed sammanhängande frågor.

Avdelning IV innehåller några sammanfattande och avslutande synpunkter på formulärrätten, § 19.

2. Parterna, pantobjekten m. m.

A. *Parterna*

Det största antalet pantsättningar företages av privatpersoner, företag etc. till säkerhet för lån hos *kreditinstitut* av olika slag. Här dominerar banklånen, där de vanligaste utlåningsformerna är reverslån och krediter i räkning. Bankerna får, med vissa undantag, inte bevilja kredit annat än »mot betryggande säkerhet i fast eller lös egendom eller i form av borgen».[17] Andra kreditinstitut är exempelvis föreningsbankerna (jordbrukskassorna),[18] hypoteksföreningar, inteckningsbolag och företagareföreningar, liksom olika hel- eller halvstatliga kreditinrättningar såsom Sveriges Investeringsbank. Även andra organisationer är egentliga kreditinstitut, t. ex. försäkringsbolag och stiftelser, kan uppträda som långivare och panthavare. En särställning intar *pantlåneanstalterna*. De *icke-institutionella* kreditgivarna är oftast professionella. Som exempel kan nämnas bankirfirmor och låneförmedlingar. I de rättsfall på panträttens område som refererats i NJA och SvJT utgör de icke-institutionella kreditgivarna och panthavarna (professionella eller inte) en lika stor grupp som kreditinstituten. Dessa rättsfall, som endast representerar ett par hundra tvister, oftast av äldre årgång, ger naturligtvis inte någon allmängiltig bild av de genomsnittliga situationer där pant förekommer. Det är svårt att säga, hur stor roll den icke yrkesmässiga kreditgivningen spelar. Kreditgivning mellan företag sker i allt fall i ökad omfattning.[19] Vid pantsättning till privatpersoner är det inte ovanligt, att pantsättningen sker till säkerhet för ett borgensåtagande.

B. *Objekten*

Lös egendom, som har ett ekonomiskt värde och som kan överlåtas, kan i regel också pantsättas. Bankerna har rätt att som pant godta all egendom, vilken objektivt sett kan betraktas som betryggande säkerhet. Restriktioner gäller dock beträffande egna aktier samt aktier och förlagsbevis i förvaltningsbolag, som ej är börsnoterade.[20]

De vanligaste objekten i nuvarande praxis, liksom i de rättsfall som refererats i NJA och SvJT, är inteckningshandlingar, aktier, räkningsmedel,[21] skuldebrev, inklusive obligationer, livförsäkringar, diverse lösöre (såsom varor, bilar) och kontraktsfordringar. Pantsättning av patent

[17] 59 § lagen (1955: 183) om bankrörelse. 28 § lagen (1955: 416) om sparbanker. Motsvarande bestämmelse fanns också i den numera upphävda lagen (1969: 732) om postbanken, 9 §.
[18] I föregående not angivna föreskrifter har en motsvarighet i 36 § lagen (1956: 216) om jordbrukskasserörelsen.
[19] Thunholm, Bankerna och samhället s. 54, 118 f.
[20] 49, 59 §§ BankL. 28 § SparbanksL. 36 § JordbrukskasseL. SOU 1967: 64 s. 149. Jfr även NJA 1903 s. 4.
[21] Räkningarna är i allmänhet motbokslösa. Eljest avses här alltså pantsättning av bankböcker.

lär numera också vara vanligt. Det var länge sedan man hade anledning att indela pantsatt lös egendom i ätande panter (dvs. kreatur) och övrigt lösöre.[22]

Inteckningshandlingar bildar den utan jämförelse största gruppen av objekt. Därnäst kommer olika fordringsrättigheter. Inteckningshandlingarna utgör lös egendom och betraktas som handpant.[23] Med avseende på pantsättning av dessa handlingar och panthavarens panträtt i övrigt i dem tillämpas i stor utsträckning samma regler som för annan lös egendom.[24] När fastigheter, skepp och luftfartyg pantsättes gäller således såväl regler om hypotekarisk panträtt som om handpanträtt. Motsvarande gäller, då näringsverksamhet intecknas (företagsinteckning).

När det i texten talats om »inteckningshandlingar» har avsetts både pantbrev och de gamla »inteckningarna», vilka i 1970 års jordabalk och i sjölagen efter 1973 års ändringar ersatts av pantbrev.[25] I det följande kommer ett flertal rättsfall att omnämnas, där det varit fråga om pantsättning av fastighetsinteckningar. Trots att sådana inteckningar i och för sig inte förekommer längre, är de principer som kommit till uttryck i dessa rättsfall fortfarande giltiga beträffande panträtt i lös egendom i allmänhet, och fallen måste fortfarande anses illustrativa.

Pantsättning av *lösöre* förekommer i pantlåneinrättningar. Detta ingår i definitionen av begreppet pantlånerörelse, 1 § lagen (1949: 722) om pantlånerörelse. Här pantsätts således smycken, konst, pälsvaror, kameror, bandspelare, antikviteter, frimärken, motorer m. m., men även aktier, obligationer och inteckningshandlingar.

Varor ingår i det egendomskomplex som kan bli föremål för företagsinteckning, 4 § lagen (1966: 454) om företagsinteckning. Men de kan också pantsättas. Vid pantsättning av varor och annat gods kan panthavarens rådighet över föremålen vara gestaltad på olika sätt. Panthavaren kan naturligtvis erhålla den direkta kontrollen över dem, även om detta inte är särskilt vanligt. Egendomen kan också vara omhändertagen av tredje man. Den kan exempelvis befinna sig under transport eller förvaras i lagerhus. Pantsättning sker då i en del fall genom att panthavaren får vederbörliga dokument, t. ex. konossement, i sin besittning, i andra fall genom denuntiation. Pantsättning av varor till en bank sker huvudsakli-

---

[22] En sådan uppdelning gör t. ex. Stobbe, Zur Geschichte des deutschen Vertragsrechts s. 253 ff.

[23] Rättsfall, där tvisten hänför sig till inteckningshandlingar, brukar således anges avse »panträtt i lös egendom», se t. ex. notisfallen NJA 1918 A nr 57, 438, 443; 1929 A nr 27; 1937 A nr 217; 1960 C nr 264.

[24] Prop. 1970: 20 B 1 s. 288, 303, 305. Betr. äldre rätt t. ex. Undén, Sakrätt § 27. III (s. 192); dens., Sakrätt II: 2 § 43. I (s. 342).

[25] Direktiv har även givits om motsvarande förändring beträffande företagsinteckningar och inteckningar i luftfartyg, se t. ex. Riksdagsberättelsen 1973 Ju: 58 s. 96. Ang. luftfartygshypotek, se numera SOU 1976: 70.

gen genom pantsättning av konossement i samband med remburs eller inkasso.[26]

I detta sammanhang kan till sist frågas, vilka förpliktelser och rättigheter en panthavare har med avseende på egendom, som med båda parternas samtycke befinner sig hos en utomstående, dvs. där pantsättningen skett med hjälp av dokument eller genom en underrättelse till tredje mannen, närmast med tillämpning av 1936 års lag om pantsättning av egendom som innehaves av tredje man.[27] Till att börja med kan framhållas, att panthavarens ansvar och rättigheter ej i och för sig torde påverkas av huruvida panträtten uppkommit genom överlämnande av dokument eller genom ett meddelande till tredje mannen. Därefter kan beträffande panthavarens förpliktelser fastslås, att panthavaren inte har någon skyldighet att övervaka eller ansvara för tredje mannens vård.[28] Även om tredje mannens ansvar kan vara lindrigare än en panthavares, så har pantsättaren accepterat den förre som vårdhavare. Tredje mannen har också en egen vårdplikt, grundad på det rättsförhållande till följd av vilket han innehar egendomen.[29] Däremot kan panthavaren vara skyldig att avhämta egendomen från tredje mannen, när tiden härför är inne.[30] Å andra sidan bör panthavaren, som har såväl materiell som formell rätt att få egendom utlämnad till sig, kunna ha vissa befogenheter med avseende på egendomen, i den mån tredje mannens intressen (dennes egen panträtt i egendomen osv.) tillåter detta. I den mån det är möjligt med hänsyn till tredje man bör panthavaren således t. ex. kunna begära att få egendomen utlämnad i förtid och därefter föranstalta om förtida försäljning.

C. *Särskilda pantsättningssituationer*

På olika håll i lagstiftningen anges, att pant eller annan säkerhet kan eller skall ställas i vissa särskilda situationer, som inte har något sammanhang med vanlig kreditgivning. Här kan några exempel nämnas.

I processrätten föreskrivs, att pant skall ställas i ett flertal fall. En gäldenär kan förhindra, att dom, varigenom han ålagts betalningsskyldighet, verkställs genast,

---

[26] Ang. pantsättning av dokument, se t. ex. Selvig, Fra kjøpsretten og transportrettens grenseland, särskilt s. 14 f., 20, 165 f.

[27] Här tas inte ställning till förhållandet mellan 1936 års pantsättningslag och 31 § SkuldebrevsL. Frågan om hur pantsättningen skall gå till lämnas generellt åsido.

[28] Undén, Sakrätt § 30 (s. 203 f.). Jfr Gestrin FJFT 1935 s. 251 ff., särskilt s. 256 f., 263 f.; Diskussion inom Juridiska föreningen i Finland, FJFT 1936 s. 208 ff. Jfr även NJA 1925 s. 374, nedan § 13.1. Jfr Spreng i Staudinger anm. 2 i till § 1215; Restatement of the law of Security § 17: »The pledgee owes to the pledgor the duty of reasonable care of the pledged chattel except where the chattel is in the possession of a third person designated by the pledgor . . .»

[29] Jfr betr. 1936 års pantsättningslag Marks von Würtemberg & Sterzel s. 184. Observera även redarens vårdplikt beträffande godset vid pantsättning av konossement, etc. Nedan § 13 vid not 64.

[30] Nedan § 9.3.

dvs. innan den vunnit laga kraft, genom att lämna säkerhet för förpliktelsens uppfyllande, se närmare 39 § UL. Dom varigenom någon förpliktats att utge viss lös egendom kan verkställas före lagakraftägandet, om borgenären ställer säkerhet för återbäring av egendomen. Utbetalning av medel, som influtit vid det exekutiva förfarandet, får ej ske före lagakraftägandet, om ej säkerhet ställs.[31] – I samband med exekutiv försäljning av fast egendom kan pant ställas i en del fall. Så har t. ex. köparen vid försäljning på auktion resp. under hand rätt att ställa säkerhet för handpenningen i stället för att betala denna kontant.[32] – Beviljande av kvarstad och annan handräckning förutsätter att borgenären ställer säkerhet för den skada, som kan tillfogas gäldenären.[33] Om å andra sidan gäldenären ställer säkerhet för skulden etc. skall åtgärden omedelbart hävas.[34]

Enligt förslaget till utsökningsbalk skall säkerheten alltid förvaras av kronofogdemyndigheten.[35] Detsamma torde gälla redan nu, utan särskild lagbestämmelse. Förvaringen kan sträcka sig över avsevärd tid. Beträffande t. ex. pantens vård är allmänna panträttsliga regler att tillämpa.[36]

Enligt JB skall pant eller borgen på begäran ställas i vissa fall till säkerhet för ersättning för skada genom grävning eller liknande arbete. Säkerheten skall lämnas till länsstyrelsen.[37] Inmutare skall, innan undersökningsarbete påbörjas, enligt gruvlagen ställa säkerhet för ersättning för skada eller intrång som detta arbete kan medföra.[38] Om rätten finner skäl härför, skall förmyndare enligt FB lämna säkerhet för den omyndiges egendom. Säkerheten skall, på sätt rätten bestämmer, förvaras och förvaltas av överförmyndaren eller i annan lämplig ordning.[39] I vissa fall kan säkerhet ställas för att upphäva en retentionsrätt.[40] Uppräkningen kan fortsätta.[41]

3. Några terminologiska frågor m. m.

A. *Mellan vilka personer föreligger rättsförhållandet?*

a. I det föregående har upprepade gånger talats om »parterna». Det kan synas som om i dessa sammanhang reservationslöst avsetts panthavaren

[31] Se t. ex. 39, 41, 137, 155, 156, 159 §§ UL. Motsvarande bestämmelser i lagberedningens förslag till utsökningsbalk, SOU 1973: 22, är 3: 7 och 8, 14: 16, 17 och 20 UB. Med »säkerhet» avses pant eller borgen, 2: 14 UB.

[32] 35, 39, 54, 58 §§ lagen (1971: 494) om exekutiv försäljning av fast egendom. Se även 17 § lagen (1971: 500) om exekutiv försäljning av luftfartyg m. m. 16 § lagen (1973: 1130) om exekutiv försäljning av registrerat skepp m. m. Motsvarande bestämmelser i UB är 13: 35, 39, 54, 58 samt 11: 16 (jfr 12: 1).

[33] 194 § UL. (17: 3 UB). 15: 5 RB. (Enligt lagberedningens förslag i SOU 1974: 55. 15: 6 RB.)

[34] 15: 6 (15: 7 enligt SOU 1974: 55), 26: 6 RB.

[35] 2: 14 tredje momentet UB.

[36] SOU 1973: 22 s. 140. – I 48 § UL (i lydelse före 1972) stadgades, att vederbörande myndighet kunde föreskriva, att pantsättaren skulle sätta panten i förvar hos vederhäftig man, som åtagit sig att vårda den.

[37] 3: 3, 3: 5 JB.

[38] 3 kap. 1 § gruvlagen (1974: 342). Motsvarande bestämmelse fanns tidigare i gruvlagen (1938: 314) 12 §.

[39] 13: 7 FB.

[40] 39, 74 §§ lagen (1914: 45) om kommission, handelsagentur och handelsresande. 57 § lagen (1905: 38 s. 1) om köp och byte av lös egendom.

[41] Se t. ex. 185 § KL; 39 och 41 §§ KöpL; 58 § lagen (1927: 77) om försäkringsavtal; 1 § lagen (1927: 79) om rätt för borgenär till betalning ur ersättning på grund av brandförsäkringsavtal; 4: 26 JB.

och pantsättaren. Men gentemot vem gäller egentligen panthavarens ansvar?

Som panthavarens motpart kan tre olika personer vara aktuella, nämligen gäldenären, pantsättaren och pantens ägare. Gäldenären är kontrahenten i försträckningsavtalet. Normalt är gäldenären identisk med pantsättaren. Vid pantsättning gjord av tredje man, som i och för sig är en tämligen vanlig företeelse, är det dock fråga om två olika personer. Eftersom pantsättaren måste ha förfoganderätt över pantobjektet, kommer rollerna som pantsättare och pantägare oftast att sammanfalla. I ett fall är detta nödvändigt, nämligen vid pantsättning av pantbrev. Sådan pantsättning får endast företagas av den intecknade egendomens – och därmed pantbrevets – ägare (se närmare nedan i § 12). I andra situationer kan det dock röra sig om enskilda personer, t. ex. efter en försäljning av panten och, ur återpanthavarens synvinkel, vid återpantsättning. Vidare kan det tänkas att gäldenären pantsätter annans egendom i stället för att tredje man själv uppträder i ärendet; här kan det dock å andra sidan föreligga ett uppdragsförhållande. Panthavaren kan också göra godtrosförvärv av panträtt till egendom, varöver pantsättaren ej ägt råda och som således tillhör annan.

I fortsättningen förutsättes, när inget annat sägs, att såväl pantsättaren som pantägaren, liksom gäldenären, tar gestalt i samma person, vilken kallas *pantsättaren*. I vissa fall kan det emellertid bli nödvändigt att skilja mellan de tre personerna och detta framhålles då särskilt.

b. Pantavtalet ingås mellan panthavaren och pantsättaren. Om pantens ägare är en tredje person, står han således utanför det rättsförhållande som uppstår genom avtalet mellan avtalskontrahenterna. I det utrymme som ej fylls av kontraktsbestämmelserna – avtalet behöver inte innehålla mera än att panträtt upplåtes; det kan till och med vara konkludent – inträder utfyllande rättsregler. Enligt dessa rättsregler är emellertid panthavarens motpart i stor utsträckning pantens ägare. Av handelsbalkens regler om realisation, vårdplikt och återpantsättning, sett ur återpantsättarens synvinkel, (se även fondpapperslagen) framgår nämligen, att panthavarens ansvarighet riktar sig mot ägaren.[42]

Panthavaren ansvarar således åt olika håll. Man skulle kunna säga, att det föreligger två relationer, ett avtalsförhållande och ett »legalt» förhål-

---

[42] Betr. andra rättssystem kan nämnas, att panthavaren ansvarar i *tysk* rätt gentemot pantsättaren (vid realisationen ägaren; i övrigt anses ägaren klara sig med hjälp av sina äganderättsbefogenheter), i *engelsk* rätt både mot pantsättaren och ägaren och enligt den *amerikanska* Uniform Commercial Code gentemot ägaren. I *fransk* rätt måste pantsättare och pantägare vara samma person.

lande.[43] Med att relationen är legal menas då, att utfyllande rättsregler reglerar panthavarens rättigheter och skyldigheter i förhållande till en person, med vilken han inte ingått något avtal, dvs. pantens ägare, om denne är annan än pantsättaren. Det praktiska resultatet av detta skulle bli, att panthavarens ansvar även i den senare situationen blir att betrakta som inomobligatoriskt. Dessa frågor får betydelse t. ex. i samband med återpantsättning.

B. *Pantfordran m. m.*

Några termer som kommer att användas i den följande framställningen återstår att beröra. När *en fordran pantsättes* är det två gäldenärer inblandade, dels den gäldenär till säkerhet för vars skuld pantsättningen sker, dels den gäldenär som är betalningsskyldig enligt den fordran som pantsatts. Det har ovan under A framgått, att termen gäldenär i fortsättningen ej – om det inte särskilt anges eller klart framgår av sammanhanget – kommer att användas för att beteckna den person till säkerhet för vars skuld pantsättningen sker, dvs. i allmänhet pantsättaren. Den pantsatta fordrans gäldenär brukar i utsökningsrätten och konkursrätten benämnas »sekundogäldenär». Då denna beteckning emellertid, enligt förf:s mening, på ett förvirrande sätt för tanken till sekundärpantsättning, föredrages här benämningen »gäldenären enligt en pantsatt fordran» eller ibland enbart »gäldenären». Denna terminologi torde ej vålla några missförstånd.

När det i framställningen talas om »*pantfordran*» avses härmed hela den fordran för vilken panten häftar, således även ränta och omkostnader. Det bör också framhållas, att termen pantfordran inte säger något om huruvida pantsättaren/gäldenären tillika är personligen betalningsskyldig för den fordran till säkerhet för vilken panträtten gäller. Vanligen föreligger personlig betalningsskyldighet; fordran är då personlig. Ibland, såsom vid lån i pantlåneinrättningar eller då den personliga fordringsrätten preskriberats, föreligger ingen personlig betalningsskyldighet, utan endast en opersonlig fordran. Med en opersonlig fordran avses den fordran som är nödvändigt förbunden med panträtten. Någon form av fordran måste alltid finnas. Panträtten utgör inget självändamål, utan måste alltid gälla till säkerhet för att en prestation uppfylls. Skillnaden mellan en personlig och en opersonlig fordran är att panthavaren, då fordran är opersonlig, endast kan hålla sig till panten för att få betalt. Termen pantfordran används i det följande oberoende av om fordran är personlig eller enbart opersonlig.

[43] Jfr Hagerup § 39.a. Jfr även Hessler, Allmän sakrätt s. 7, 29.
Härmed avses inte detsamma som man avser i tysk rätt, när man betecknar den relation mellan panthavare och pantsättare som panträtten ger upphov till som »ein gesetzliches Schuldverhältnis» eller »ein Legalschuldverhältnis», se t. ex. Spreng i Staudinger anm. 5 före § 1204.

Det kan slutligen framhållas, att det i det följande ibland för enkelhetens skull endast talas om »*tradition*», varvid underförstås att det sakrättsliga momentet även kan bestå av denuntiation, liksom det ibland endast talas om »besittning», varvid underförstås motsvarande förhållande vid pantsättning av rättigheter.

§ 2. Partsförhållandet i framtida lagstiftning och vid andra säkerhetsrätter

Sannolikt kommer den svenska säkerhetsrätten att vid någon tidpunkt i framtiden bli föremål för en genomgripande lagstiftning. Inför denna utsikt finns det anledning att ta under övervägande, vilket inflytande en sådan lagstiftning skulle kunna tänkas få på betydelsen av de i denna framställning behandlade frågorna. Har handpanträtten överhuvudtaget någon framtid? Hur kommer förhållandet mellan parterna att förändras, om det införs en allmän registerpanträtt beträffande lös egendom? Dessa frågor diskuteras nedan i avsnitt 1.

I avsnitt 2 berörs en annan fråga, som också hänför sig till intresset av de i framställningen behandlade problemen, nämligen om samma problem kan uppkomma även vid andra säkerhetsrätter än panträtten och om lösningarna i så fall är desamma.

1. Handpanträttens roll i eventuell framtida lagstiftning

a. I en skrivelse till Konungen den 7 januari 1974 har Svenska bankföreningen, Svenska sparbanksföreningen och Sveriges jordbrukskasseförbund framställt önskemål om en ny, tidsenlig, lagstiftning rörande pant i lös egendom och borgen. Om man utgår från, att en sådan lagstiftning inte enbart kommer att röra detaljer utan snarare ta ställning till hela den svenska säkerhetsrättens utformning,[1] blir frågan vilken plats handpanträtten kommer att tillerkännas inom detta system.

Den moderna panträtten har alltmer utvecklats i riktning mot en hypotekarisk panträtt. I Tyskland har säkerhetsöverlåtelsen i stor utsträckning trängt undan handpanträtten. I fransk rätt har registerpanträtten under 1900-talet vunnit viss terräng. I den amerikanska Uniform Commercial Code (UCC) har, beträffande de flesta egendomstyper, registrering och tradition gjorts till alternativa metoder att fullborda en säker-

[1] Jfr SOU 1974: 55 s. 222 f., 228.

hetsrätt. I England föreslår the Crowther Report on Consumer Credit en reform av säkerhetsrätten, som bland annat upptar samma alternativa metod.

Sverige har följt med i samma riktning genom att utvidga möjligheterna till inteckning i näringsverksamhet, lagen (1966: 454) om företagsinteckning[2] – även om denna inteckning fortfarande inte direkt kan karakteriseras som en panträtt. Hypotekarisk panträtt förekommer hos oss i skepp, skeppsbygge och luftfartyg. I Danmark är dessutom underpantsättning av lösöre tillåten. I Norge och Finland finns möjlighet till inteckning i vissa motorfordon m. m. Här föreligger också delvisa motsvarigheter till vår företagsinteckning, vilka dock är svagare utvecklade än det svenska institutet. I Norge har emellertid Sivillovbokutvalet år 1970 (Rådsegn 8) framlagt ett förslag till ny pantlag, i vilken den hypotekariska panträtten, särskilt i sistnämnda hänseende, föreslås få ökad betydelse.

Vad kan ha föranlett denna utveckling? Handpanträtten har flera fördelar. Den kan ofta stiftas förhållandevis enkelt och formlöst, den ger borgenären möjlighet att kontrollera vad som händer med egendomen, den underlättar realisationen etc. Men nackdelar finns också. Dessa sammanhänger främst med det faktum att en rådighetsinskränkning måste ske. Den viktigaste aspekten är, att traditionsregeln förhindrar pantsättning av egendom, som gäldenären inte kan avhända sig besittningen till, exempelvis maskiner, råmaterial, halvfabrikat, växlande varulager, vissa fordon. Ett annat avhållande moment kan föreligga, om förflyttning och förvaring av egendomen, på det sätt som krävs enligt traditionsprincipen, skulle medföra stora kostnader och besvär. Man kan vidare skönja en ovilja mot den publicitet som denuntiationsförfarandet ger pantsättning av enkla fordringar och liknande.

Ett rättsinstitut, som är utformat så, att man undgår de krav som ställs på en handpantsättning, är en säkerhetsöverlåtelse som erhåller sakrättsligt skydd utan tradition eller registrering.[3] En så utformad säkerhetsöverlåtelse erkänns i tysk rätt och har vunnit stor utbredning i tysk praxis.

I svensk rätt har säkerhetsöverlåtelse endast kommit att få ett begränsat utrymme (se närmare nedan under 2). Tekniskt beror detta på att lösöreköpsförordningen och skuldebrevslagen beträffande både lösöre och fordringsrättigheter har uppställt samma sakrättsliga moment för överlåtelse som för pantsättning, dvs. tradition eller vissa andra åtgärder. Man kan också notera den negativa inställning till säkerhetsöverlåtelse utan något publicitetsförfarande som framkommit i lagförarbeten, doktrin och även bankpraxis.[4]

---

[2] Se även direktiven i Riksdagsberättelsen 1973, Ju: 58 s. 98 f.

[3] Samma fördelar ger också äganderättsförbehållet.

[4] Se t. ex. NJA II 1932 s. 75; även NJA II 1936 s. 91, NJA II 1939 s. 440; Advokatsamfundet

Uppenbart är, att en tyst panträtt är lika ovälkommen som denna säkerhetsöverlåtelse.[5] I den mån handpantregeln kommer att uppluckras i framtiden, i vidare mån än som nu skett genom främst reglerna om företagsinteckning, blir det därför med all sannolikhet genom införande av *registerpanträtt* och inte genom att vidga möjligheterna till säkerhetsöverlåtelse. – Om man utgår från, att en uppgift för kommande lagstiftning om pant blir att klarlägga möjligheterna till och förfarandet vid pantsättning av olika objekt, bör man alltså härvid kunna räkna med att samma sakrättsliga moment kommer att uppställas för överlåtelse och pantsättning.[6]

b. Med datateknik underlättas hanteringen av en registerpanträtt.[7]

Om reformen endast kommer att avse vissa objekt, kan registreringen anknyta till eventuellt redan förefintliga register, t. ex. bilregistret. En generell rätt måste däremot anknyta till gäldenären och utformas som ett personregister. Här inställer sig för det första allmänpolitiska svårigheter. Så kommer det t. ex. säkerligen från något håll att hävdas, att hänsynen till den personliga integriteten inte kan medge fri tillgång till uppgifter ur registret, men att det å andra sidan torde vara svårt att kontrollera, vem som kan vara »behörig» att begära uppgifter. För det andra kan även praktiska problem uppstå.[8] Förmodligen måste registreringen omfatta alla säkerhetstransaktioner, där tradition ej sker (möjligen med en reservation också för de fall där denuntiation företages).[9] Är beloppet tämligen litet kan besvär och kostnader bli oproportionerligt

---

i TSA 1960 s. 168; Sjögren, TfR 1914 s. 312; Bergström, SvJT 1955 s. 385 f.; dens., SvJT 1960 s. 339, 348; Karlgren, Säkerhetsöverlåtelse s. 47, 49.

Betr. bankpraxis, se ang. säkerhetsöverlåtelse av byggnad SOU 1964: 10 s. 79. Det där gjorda uttalandet »Från bankhåll har uttalats, att utvägen att arrangera säkerhetsöverlåtelse icke innebär någon tillfredsställande lösning» citeras i den ovan nämnda skrivelsen med anhållan om tidsenlig lagstiftning om pant i lös egendom och om borgen s. 5.

I Tyskland har man upprepade gånger, men utan resultat hittills, diskuterat möjligheten att införa en registerpanträtt, för att förhindra de tillfällen till missbruk som säkerhetsöverlåtelsen erbjuder, se Spreng i Staudinger anm. 6 före § 1204 med hänv.

[5] Jfr Karlgren, Säkerhetsöverlåtelse s. 182; Benckert, Pantsättning eller överlåtelse till säkerhet för fordran s. 2; TSA 1960 s. 168. Jfr även Hessler, Allmän sakrätt s. 421 (försiktigare i uttryckssättet). – Jfr dock 10 § FiL, där man kan tala om en »tyst förmånsrätt», Agell i Benckert & Agell, Förmånsrättsordningen. Företagsinteckning s. 65.

[6] Så SOU 1974: 55 betr. lösöre samt andel i ekonomisk förening och bostadsrätt. Rodhe i Svensk rätt i omvandling s. 441.

En annan modell är naturligtvis att, såsom man fortfarande gör i Danmark, Norge och Finland, skilja mellan omsättningsköp och säkerhetsköp. I svensk praxis har man tidigare sökt upprätthålla en sådan skiljelinje, men stött på stora svårigheter. Se SOU 1974: 55 s. 210 f. Se även Svenska bankföreningens m. fl. i not 4 anförda skrivelse s. 3.

[7] I direktiven till utredningen ang. företagsinteckning ingår att överväga möjligheten att införa ADB på det området, se Riksdagsberättelsen 1973, Ju: 58.

[8] SOU 1974: 55 s. 224.

[9] Jfr ang. denuntiation, dels Köplagsutredningens remissyttrande över SOU 1974: 55, stencil s. 8 f., dels Rodhe i Svensk rätt i omvandling s. 437 ff.

stora. Överhuvudtaget måste ett system med generell registerpanträtt medföra ökade kostnader och ökad tidsutdräkt. Risken finns också, att det kan bli alltför betungande att före varje aktuell transaktion kontrollera registret.[10] Baksidan av det faktum att registreringen ger publicitet är ju, att alla presumtiva panthavare i praktiken tvingas att konsultera registret. Å andra sidan föreligger motsvarande besvär redan nu, i de fall där pantsättning sker genom denuntiation. Vidare måste alla ändringar i rättigheterna naturligen också registreras. Detta skulle dock kunna underlättas, om man införde en preskriptionstid på ett kortare antal år.[11] En nackdel med en sådan regel är givetvis risken för rättsförluster på grund av försummade preskriptionsavbrott.

De allra viktigaste frågorna är emellertid, om det föreligger något praktiskt behov av en utvidgad underpanträtt i Sverige, och om en sådan panträtt bättre än det nuvarande systemet skulle tjäna de ändamål mot vilka panträtten strävar. Skulle en reform underlätta kreditgivningen i stort? Man bör också ställa frågan, om de syften som uppbär traditionsreglerna kan tillgodoses genom ett registreringsförfarande.

Det ursprungliga skälet bakom traditionsprincipen var, att borgenären skulle kunna vara säker på att gäldenären inte företog några otillbörliga transaktioner med egendomen.[12] Denna trygghet bör dock kunna uppnås, även om sakrättsligt skydd kan vinnas såväl genom registrering som genom tradition.[13]

En fördel med traditionsprincipen är, som ovan antytts, att realisationen underlättas. Detta är givetvis en viktig aspekt i sammanhanget. Utgångspunkten är given: Realisation måste kunna ske. Man kan tänka sig två möjligheter. Den ena är, att realisationen ombesörjs av exekutiv myndighet på samma sätt som t. ex. vid panträtt i fast egendom och vid utmätning av lös egendom. Den andra är, att borgenären själv utför realisationen, såsom nu är fallet i praktiken. Man måste antaga, att det förstnämnda alternativet skulle ställa sig för kostsamt och för betungande för statsapparaten. Inga skäl har heller tillkommit som motiverar en förändring på denna punkt. Därför torde man kunna utgå från, att panthavaren själv utför realisationen, även om en allmän registerpanträtt

---

[10] Jfr v. Eyben i Nordisk Gjenklang s. 374.

[11] Så Bergman, Köp och lösöreköp s. 167. – I dansk rätt är preskriptionstiden för underpant i lösöre 10 år, 47 § Tinglysningsloven (1926: 111); se närmare Højrup, Pant s. 263. Enl. UCC § 9-403(2) är tiden fem år.

[12] Kóersner, TfR 1927 s. 236.

[13] Generellt sett är det svårt att tänka sig något annat än att båda dessa metoder skall ges som alternativ. Undantag kan naturligtvis göras betr. särskilda objekt. Lagberedningen föreslår i sitt förslag till lag med vissa bestämmelser om överlåtelse och pantsättning av lösöre, att sakrättsligt skydd vid pantsättning av båt, som är införd i båtregistret, endast skall kunna erhållas genom registrering. En båt skulle således inte kunna pantsättas genom tradition, annat än om den ej registrerats vid tidpunkten för traditionen. 5, 6 §§ samt SOU 1974: 55 s. 255 f.

skulle införas. För att kunna verkställa denna åtgärd måste panthavaren få egendomen i sin besittning. För de fall där pantsättaren inte frivilligt överlämnar egendomen, vilket naturligtvis är det som kommer i första rummet, föreligger, förutom vanlig utmätning, återigen två huvudsakliga möjligheter. Den ena är, att borgenären erhåller handräckning av exekutiv myndighet,[14] den andra är, att borgenären skaffar sig besittningen på egen hand.[15] Ett handräckningsförfarande kan medföra både besvär och kostnader för såväl samhället som borgenären. Att ge borgenären alltför stor frihet kan medföra fara för gäldenären. Å andra sidan innebär det ett tillmötesgående mot gäldenären att låta honom behålla egendomen ända fram till realisationen. I amerikansk rätt ges borgenären inom en tämligen vid gräns fria händer i detta avseende. – Hur än besittningstagandet sker, måste realisationen sedan utföras på det vid handpanträtt vanliga sättet.[16]

Beträffande de övriga motiven bakom traditionsregeln, främst motverkan av skentransaktioner och lättsinne, kan sägas att registrering nog kan fylla motsvarande funktion i det förstnämnda fallet, svårare kanske i det andra.

När det därefter gäller det praktiska behovet av en hypotekarisk panträtt kan man först notera, att de argument som anförts mot traditionsprincipen, dvs. främst att gäldenären måste avvara besittningen till egendomen, närmast hänför sig till sådan egendom som innefattas under vår företagsinteckning. Bortsett från det faktum att företagsinteckningen inte fullt ut ger samma rättsskydd som en panträtt, är dessa önskemål således redan tillgodosedda. Samtidigt som företagsinteckningsinstitutet till viss del trängt undan handpanträtten utgör den å andra sidan ett hinder för en utvidgning av underpanträtten. Härigenom skulle skapas en »icke önskvärd» konkurrens mellan dessa säkerhetsformer, framhåller lagberedningen.[17] Dessa konkurrensfrågor kunde å andra sidan lösas, om panträtten skulle bli föremål för en genomgripande reform av anglo-amerikanskt

---

[14] Som i den numera upphävda lagen (1924: 298) om viss panträtt i spannmål 15 §, se även 16 §, och vid avbetalningsköp, 10 ff. §§ lagen (1915: 219) om avbetalningsköp. (Ang. rätten att överhuvud återta godset vid avbetalningsköp, se dock SOU 1975: 63 där kreditköpkommittén föreslår regler som kraftigt begränsar användandet av äganderättsförbehåll i förhållande till konsumenter.) Se även SOU 1974: 55 s. 254 ang. hypotekariskt pantsatta båtar.

I avtal om lösöreköp anges ofta, att säljaren på begäran skall utlämna egendomen till köparen. Vid vägran kan domstolshjälp anlitas. Se t. ex. NJA 1921 A nr 532 och 1930 A nr 179 samt SvJT 1930 rf s. 19.

[15] Som i amerikansk rätt. Se UCC § 9-503 samt t. ex. Gilmore s. 1211 ff.; Hogan & Coogan s. 880 ff.; UCC (ULA) 9-503; UCC (ULA Pocket) 9-503.

I tysk praxis avtalas inte sällan, att säljaren skall överlämna egendomen redan före förfallodagen, om köparen begär det, eller att köparen själv skall ha rätt att sätta sig i besittning av egendomen (»Selbsthilfeklausel»), Scholz, Das Recht der Kreditsicherung anm. 293.

[16] Jfr den i not 14 omnämnda spannmålslagen 17 §.

[17] SOU 1974: 55 s. 224.

snitt och härvid alla säkerhetsrättigheter samlas inom en ram; även företagsinteckningen bör då ges en plats inom denna.

Utan stöd av empiriska undersökningar är det svårt att uttala sig om huruvida det föreligger något behov av en mer allmän registerpanträtt i Sverige. Enligt lagberedningen är detta inte fallet.[18] Däremot skulle det kunna vara aktuellt att införa hypotekarisk panträtt beträffande vissa objekt. Lagberedningen föreslår en sådan regel för båtar.[19] Andra tänkbara egendomsslag är motorfordon,[20] byggnad på annans mark[21] och fordringar.[22]

c. Om man återvänder till den fråga som ställdes inledningsvis, nämligen vilken betydelse de här behandlade frågorna kan komma att få i framtiden, blir slutsatserna av de kortfattade synpunkter som här framförts följande.

i) Handpanträtten kommer under alla omständigheter att leva kvar. Det är först och främst inte säkert, att en reform kommer att uppluckra traditionsprincipen. Men även om så skulle ske, kommer med all sannolikhet den traditionella panträtten att finnas kvar *dels* beträffande vissa objekt, t. ex. skuldebrev[23] och pantbrev, *dels* som en alternativ möjlighet att erhålla kreditsäkerhet.

ii) För att en pantrealisation skall kunna utföras måste borgenären komma i besittning av pantsatt egendom, som kan besittas. Sedan detta skett är hans ställning i vårdhänseende i mycket jämförbar med handpanthavarens.[24]

iii) Såsom framhållits ovan måste realisationsreglerna (inklusive förbudet mot förbehåll om förverkande av pant) tillämpas på samma sätt som vid handpantsättning, även om rättigheten stiftas genom registrering.

---

[18] SOU 1974: 55 s. 223, SOU 1973: 22 s. 594. Se också Advokatsamfundet i TSA 1960 s. 168. Jfr även v. Eyben i Nordisk Gjenklang s. 377 f. – Jfr dock härtill J. Hellner, SvJT 1975 s. 411 f.

[19] Förslag till Lag med vissa bestämmelser om överlåtelse och pantsättning av lösöre 6 § tredje st., SOU 1974: 55 s. 73 f., 224 f.

[20] SOU 1974: 55 s. 224, dock s. 225. Se även v. Eyben i Nordisk Gjenklang s. 368. I Norge kan motorfordon för linjetrafik intecknas. Det norska lagförslaget om pant föreslår utvidgade regler, 51, 52 §§, motiv s. 100 ff. I Finland kan lastbilar och bussar m. m. intecknas, se närmare lag (1972: 810) om inteckning i bil.

[21] SOU 1974: 55 s. 224. Frågan om registrering av byggnad på annans mark har aktualiserats vid olika tillfällen, se hänv. hos Bergström, SvJT 1955 s. 386.

[22] I detta sammanhang kan också allmänt hänvisas till t. ex. Goode, 23 Int. and Comp. L. Q. (1974) s. 227 ff.

[23] I dansk rätt är underpantsättning av »omsætningspapirer, simple gældsbreve og andre fordringer» förbjuden, 47 § Tinglysningsloven. I amerikansk rätt kan säkerhetsrätt i »instruments» endast stiftas genom tradition, se UCC § 9-304.

[24] UCC Official Text, komm. 2 och 3 till § 9-501. Se även den numera upphävda Uniform Trust Receipts Act § 6(3). Gilmore s. 1128.

2. Motsvarande frågor vid andra säkerhetsrätter

A. *Inledning*

Svensk rätt erkänner flera säkerhetsrätter. Inledningsvis kan nämnas panträtten, liksom de rättigheter vilka grundas på företagsinteckning, säkerhetsöverlåtelse och äganderättsförbehåll. Hit hör också retentionsrätten. Under denna rubrik bör även rättsfiguren leasing (långtidsuthyrning) ha en plats. Vid leasing är det visserligen fråga om hyra, men samtidigt kan syftet vara att ersätta en kredittransaktion. Avtalets långa löptid innebär att hyrestagaren tillförsäkras lång kredit. Sedvanlig banksäkerhet krävs inte. Borgenären har i stället sin säkerhet i äganderätten till egendomen. Leasing som skall gälla egendomens hela ekonomiska livslängd samt leasing med optionsrätt för legotagaren skulle därför kunna jämföras med försäljning under äganderättsförbehåll.[25] I gränslandet ligger kvittningsinstitutet[26] och s. k. negativa klausuler, vilka återfinns i obligationslånekontrakt.[27] Den negativa klausulen kan utformas på olika sätt. Innebörden är dock, att låntagaren förbinder sig att inte vidtaga några åtgärder, som kan försämra vederbörandes möjlighet att återbetala lånet, främst att inte pantsätta sin egendom till andra borgenärer. Borgenärens rättsskydd är dock mycket svagt. Eftersom inga rättsregler av innebörd att åtagandet skall ha verkan mot tredje man har givits, torde det i vilket fall inte ha längre gående rättsverkningar än ett pantavtal. Frågan är i stället, om det kan ha samma sakrättsliga verkan som ett pantavtal kan erhålla, då tredje man känner till dess existens. Slutligen kan också nämnas borgen, vilken som bekant är en personalsäkerhet, samt kreditförsäkring. Möjlighet till kreditförsäkring ges endast för speciella tillfällen. Vidare föreligger den nackdelen att försäkringstagaren naturligtvis måste erlägga premier.[28]

I vad mån är de problem som här skall bli föremål för behandling gemensamma för handpanträtten och övriga rättsinstitut? Först och främst kommer naturligtvis endast andra realsäkerheter i fråga. För att samma problem skall kunna uppkomma måste dessutom åtminstone det ena av kriterierna, *att* säkerhetstagaren skall ha egendomen i sin vård och *att* någon form av realisation skall ske, vara uppfyllt. De rättigheter som kan ifrågakomma är därför endast säkerhetsöverlåtelse och reten-

---

[25] Se t. ex. Grönfors i Festskrift till Nial s. 217 f.; Hessler, Allmän sakrätt s. 300 f.; Det norska lagförslaget om pant 61 § tredje st. och s. 11, 113 ff.; Crowther Report s. 20. Jfr även SOU 1974: 55 s. 226. Jfr också 1 § andra st. lagen om avbetalningsköp. Uthyrning av vara har även beaktats av kreditköpkommittén, som i SOU 1975: 63 föreslår en särskild lag härom för konsumenter.

[26] 121 § KL. Se Hessler, Allmän sakrätt s. 53 f.

[27] SOU 1969: 13 s. 15, 77. Det norska lagförslaget om pant s. 11, 47. Hessler, Allmän sakrätt s. 417 f. Sören Andersson, Svensk kreditmarknad s. 105. Bylund i Studier i krediträtt s. 113 ff. Betr. amerikansk rätt kan särskilt hänvisas till Gilmore s. 999 ff.

[28] Se ang. kreditförsäkring J. Hellner, Försäkringsrätt s. 478 f., 482; Smith, Studier i garantiretten s. 149 ff.

tionsrätt. I detta sammanhang skall några ord också sägas om de legala handpanträtterna.

B. *Säkerhetsöverlåtelse*

Säkerhetsöverlåtelsen utmärks som bekant av, att gäldenären överlåter ett objekt till borgenären, men endast i syfte att bereda denne säkerhet för en prestation. Gäldenären skall nämligen ha rätt att återfå äganderätten till egendomen, om han fullgör prestationen. Detta förbehåll kan vara uttryckligt avtalat, framgå av omständigheterna, eller bara vara »förutsatt».[29] Användandet av institutet säkerhetsöverlåtelse sammanhänger till stor del med hur kravet på besittningsöverföring vid överlåtelse resp. vid pantsättning är utformat. I Tyskland, där säkerhetsöverlåtelsen som nämnts fått stor utbredning, kan traditionen ersättas av ett avtal om constitutum possessorium, när det är fråga om överlåtelse,[30] men ej vid pantsättning. Den stora fördelen (ur viss synvinkel) med säkerhetsöverlåtelse blir då, att gäldenären kan behålla egendomen i sin besittning. Men parterna kan naturligtvis också avtala, att borgenären skall ta hand om den.

Som ovan under 1 nämnts, förekommer säkerhetsöverlåtelse inte i någon större utsträckning i Sverige, därför att svensk rätt inom ett stort område uppställt samma sakrättsliga moment vid överlåtelse och pantsättning. Institutets huvudsakliga användningsområde är följande. En grupp bildar, som antytts, de fall – utanför lösöreköpsförordningens och skuldebrevslagens tillämpningsområde, jfr ovan – där det är enklare att uppnå en sakrättsligt giltig äganderätt än en sådan panträtt. De objekt som här blir aktuella är främst byggnad på annans grund och nyttjanderätt till fast egendom.[31] Säkerhetsöverlåtelse används vidare i sådana situationer, där det är oklart huruvida pantsättning överhuvudtaget kan ske och vad som i så fall erfordras, såsom beträffande upphovsrätt och varumärkesrätt.[32] Lösöreköpen utgörs förmodligen alltid av säkerhetsöverlåtelser.[33] Deras antal har dock konstant sjunkit och är numera litet. Lagberedningen föreslår i SOU 1974: 55, att möjligheterna till lösöreköp avskaffas. Slutligen förekommer säkerhetsöverlåtelse av värdepapper och andra fordringar, eftersom säkerhetstagaren härigenom vinner, eller åtminstone tror sig vinna, vissa fördelar i legitimationshänseende.[34]

---

[29] Karlgren, Säkerhetsöverlåtelse s. 7 f., 27 f.

[30] BGB § 930. Betr. fordringar BGB § 398.

[31] SOU 1974: 55 s. 217, 220 f. Karlgren, Säkerhetsöverlåtelse s. 194, 225 f. Bergström i Nordisk Gjenklang s. 315.

[32] SOU 1974: 55 s. 221 f. med hänv.

[33] SOU 1974: 55 s. 223. Hessler, Allmän sakrätt s. 364.

[34] Karlgren, Säkerhetsöverlåtelse s. 11 f., 51. Jfr även Håstad, »Om indrivning och pantsättning m. m. av överhypotek i enkla fordringar» (stencil) s. 46 ff. Jfr Brækhus i Nordisk Gjenklang s. 349 f.; dens. i Studier i krediträtt s. 39 f. Ang. panthavarens legitimation, se nedan § 9.1.C.

På frågan, huruvida de här behandlade reglerna har någon relevans för institutet säkerhetsöverlåtelse, kan ett jakande svar ges. Vid säkerhetsöverlåtelse skall i obligationsrättsligt hänseende panträttsliga grundsatser tillämpas.[35] Detta är en allmän uppfattning, som har goda skäl för sig. Den verkliga innebörden[36] av parternas avtal är beträffande deras inbördes förhållande detsamma som vid pantsättning. Om säkerhetstagaren skulle få egendomen i sin besittning inskränks hans förfoganderätt över denna genom säkerhetsgivarens återlösningsrätt, på samma sätt som panthavarens förfoganderätt inskränks genom pantsättarens äganderätt. Motsvarande gäller sådan säkerhetsöverlåtelse av rättigheter som fullbordas genom denuntiation. Samma resonemang kan föras beträffande säkerhetstagarens vårdplikt. Att denne har realisationsplikt och redovisningsskyldighet kan dessutom stödjas på 37 § avtalslagen. Förbudet mot avtalsbestämmelser varigenom egendomen vid bristande uppfyllelse utan vidare skall tillfalla borgenären gäller även säkerhetsöverlåtelse. Såsom nedan i § 17 skall utvecklas, är innebörden av denna bestämmelse att det enda sätt på vilket säkerhetshavaren kan ta säkerhetsrätten i anspråk är genom att realisera egendomen.

Skall panträttsliga regler tillämpas även på själva realisationen? Det har i rättspraxis och doktrin framhållits, att 10: 2 HB ej behöver följas.[37] Detta har dock i och för sig inte någon större signifikans, eftersom man kan åtminstone ifrågasätta, om bestämmelsen ens gäller panträtt numera. I varje fall avtalas den så gott som alltid bort. Därför bör man kunna anse, att avtalet om säkerhetsöverlåtelse innefattar ett medgivande att föreskrifterna i 10: 2 HB – som ju är dispositiva – ej behöver iakttagas.[38] Frågan blir i stället, om samma omsorgsplikt skall åvila säkerhetsköparen som panthavaren.[39] Övervägande skäl synes tala för detta. Relationen mellan parterna är densamma. En motsatt regel skulle också inne-

---

[35] Se Karlgren, Säkerhetsöverlåtelse t. ex. s. 98 ff., 143 ff.; dens. i SvJT 1936 s. 182 samt även i SvJT 1960 s. 701; Bergström i Nordisk Gjenklang s. 316; dens. i SvJT 1955 s. 378 ff.; Undén, Sakrätt § 17.D (s. 116), även Om panträtt s. 77; Kôersner, SvJT 1928 s. 359. Se även Benckert, Pantsättning s. 26 f., 49 not 148, 51 ff. Jfr även NJA 1909 s. 466. Jfr vidare, betr. äldre rätt, att de förff., vilka ej ville erkänna panträtt i rättigheter, utan ansåg att det var fråga om cession, ändå menade, att panträttsliga regler skulle tillämpas på förhållandet.

[36] Ibland karakteriseras säkerhetsöverlåtelsen som ett slags skenavtal. Se Vahlén, Avtal och tolkning s. 112 ff. med hänv. (även till motsatta åsikter). – Jfr NJA 1921 s. 542, där 33 § avtalslagen tillämpades.

[37] NJA 1909 s. 466 (se även Marks von Würtemberg i anförda rättsfall s. 471). Karlgren, Säkerhetsöverlåtelse s. 113; dens. i SvJT 1936 s. 182. Undén, Sakrätt § 17.D (s. 116). Hasselrot, Några spörsmål ang. Pant- och Retentionsrätt s. 129 not 1. Walin, Separationsrätt s. 37 not 4. Kôersner, SvJT 1928 s. 359. Även Benckert, Pantsättning s. 50 not 150. Jfr dock SvJT 1930 rf s. 19.

[38] Karlgren, SvJT 1936 s. 182.

[39] Jfr Marks von Würtemberg i NJA 1909 s. 466 (s. 471): »verkställa realisationen efter gottfinnande dock med redovisningsskyldighet samt ansvarighet för förlust, som kunnat uppstå genom försäljning till underpris».

bära ytterligare ett skäl för parterna att begagna säkerhetsöverlåtelse framför pantsättning, nämligen att undvika realisationsreglerna i de hänseenden avtalsfrihet åtminstone inte praktiskt sett föreligger.

C. *Retentionsrätt*

Retentionsrätten är ett tämligen vagt utformat rättsinstitut. De tillämpliga lagreglerna är få. Inga allmänna lagbestämmelser finns.

Vad som skall gälla i förhållandet mellan parterna vid retentionsrätt kan inte fastställas vare sig på grundval av lag eller rättspraxis. Det har inte heller skrivits många rader i nordisk doktrin om detta. Tre möjligheter synes erbjuda sig. Den första är, att särskilda, för retentionsrätten speciella regler gäller (som naturligtvis företer likheter med andra vårdregler etc.).[40] Den andra är, att samma regler som beträffande panträtt skall tillämpas.[41] Den tredje möjligheten är slutligen, att man låter det bakomliggande förhållandet vara avgörande.[42]

Såväl panträtten som retentionsrätten innebär, att rättighetshavaren får hålla inne annans egendom för att på detta sätt framtvinga en prestation. Så långt kan det synas naturligt att tillämpa samma principer på partsförhållandet. Vissa olikheter mellan instituten finns emellertid. Den påtagligaste skillnaden är, att panthavaren har realisationsrätt.[43] På senare tid har dock denna distinktion ifrågasatts i svensk rätt.[44] I stället har en annan skillnad i förhållande till den konventionella panträtten, nämligen att retentionsrätten vanligen förekommer utan särskilt avtal därom, att den är legal, angivits som det mest ändamålsenliga skiljemärket.[45] Detta synes innebära, att man bortser från institutet legal panträtt. Frågan är emellertid, om retentionsrätt och legal panträtt utan vidare kan sammanställas. (Se vidare om detta nedan.) Ytterligare olikheter mellan retentionsrätten och panträtten är, att retentionsrätten normalt gäller till

---

[40] Retinenten skall vårda egendomen, får inte använda den, inte pantsätta den etc. Gram I s. 612 f.

[41] Så betr. vård, begagnande och återlämnande, Ekeberg & Benckert s. 246; betr. rätt till avkastning och rättens upphörande (med vissa nyanseringar), Hasselrot, Pant I s. 85, 91; betr. rättens upphörande, Torp s. 767. Jfr även Arnholm s. 348.

[42] A. W. Scheel, Om Tilbageholdelsesretten efter de danske Love s. 124, 129 f.

[43] Se t. ex. NJA II 1950 s. 301; Undén, SvJT 1919 s. 181; dens., SvJT 1921 s. 1 ff., särskilt s. 8; dens., Sakrätt § 34.I (s. 222), § 38.I (s. 233 ff.); Grönfors i Nordisk Gjenklang s. 417; Hessler, Allmän sakrätt s. 370; Hessler & Sigeman, SvJT 1973 s. 499; N. Lassen s. 185 f.; Matzen, Tingsret s. 476 f.; Torp s. 575 f. – En sak för sig är, att även en retinent kan ha realisationsrätt, då gäldenären försatts i konkurs, 195 § jfd med 73 § KL.

[44] Walin, Separationsrätt s. 70. Samma i lagen (1970: 980) om retentionsrätt för fordran hos hotellgäst; jfr häremot Hessler, Allmän sakrätt s. 370 f.; Hessler & Sigeman, SvJT 1973 s. 499; Undén, Sakrätt § 34.II (s. 222 f.). Se även 247 § sjölagen (1891: 35 s. 1, med senare ändringar); 12 § i förslaget till ny preskriptionslag, Prop. 1976/77: 5.

[45] Walin, Separationsrätt s. 71.

säkerhet för en förfallen prestation.[46] Överfört på panträtten innebär det, att man normalt befinner sig på realisationsstadiet. Vidare kan det nämnas, att retentionsrätten enligt en åsikt inte omfattar större del av egendomen än som motsvarar fordran och alltså inte såsom panträtten är odelbar.[47] Detta skulle bland annat sätta frågan om rätten till och skyldigheterna beträffande egendomens avkastning m. m. i ett annat läge. Slutligen kan mer i förbigående nämnas, att retentionsrätten åtminstone i vissa fall ansetts vara accessorisk till en fordran på det sättet att den upphört, när den fordran vilken den skulle säkra preskriberats.[48]

Ser man på de fall, där (legal) retentionsrätt kan förekomma,[49] finner man, att retentionsrätten uppstår, då egendomen befinner sig i rättighetshavarens besittning.[50] Egendomen kan ha kommit i dennes besittning genom avtal (lån, deposition, kommission etc.), genom fynd (hittegods, sjöfynd) eller genom självtäkt (vid jakt och fiske). I de flesta fall är retentionsrätten således en påbyggnad på ett annat rättsinstitut.

Inför antagandet, att panträttens regler skulle vara tillämpliga här, måste man ställa frågan, varför rättsförhållandet mellan parterna skall förändras, och det ibland till och med i en för besittaren oförmånlig riktning, på grund av att ägaren (motparten benämnes så för enkelhetens skull) vägrar att fullgöra en viss prestation, vilket berättigar besittaren att hålla egendomen inne. Skillnaden i det rättsliga och faktiska läget är, att besittaren nu vägrar att lämna ifrån sig egendomen. Men varför skulle ägaren, vilken när som helst kan (och bör) avbryta förhållandet genom att

---

[46] Enligt 39 § KommL krävs ej att fordringen förfallit, NJA II 1914 s. 244. Se vidare A. W. Scheel, Tilbageholdelsesretten s. 77; Fr. Vinding Kruse, t. ex. Ejendomsretten III s. 1690; Hjejle, TfR 1932 s. 366 ff.; Arnholm s. 343 f.; v. Eyben s. 467. Jfr Montgomery, FJFT 1881 s. 410 ff. (ang. husvärd).

[47] 8 § tredje st. lagen (1924:322) om vård av omyndigs värdehandlingar. Undén, Sakrätt § 39.I (s. 241 f.). Arnholm s. 342. v. Eyben s. 466. Annan mening A. W. Scheel a.a. s. 76; Flensburg, NJA II 1900 nr 8 s. 5; Hasselrot, Pant I s. 78 ff.; Hjejle, TfR 1932 s. 369; Illum, UfR 1959 B s. 136. Ang. innebörden av att panträtten är odelbar, se närmare nedan § 13 vid och med not 39.

[48] NJA 1930 s. 195, som gällde hyresvärds retentionsrätt enl. 3 kap. 30 § lagen (1907: 36 s. 1) om nyttjanderätt till fast egendom. Denna ansågs upphöra, då hyresfordran jämlikt 29 § samma kap. preskriberats. Borgenären förpliktades därför att lämna tillbaka den retinerade egendomen till ägaren. I allmänhet anses dock retentionsrätten inte kunna preskriberas. Så Undén, Sakrätt § 39.IV (s. 244). Härtill v. Eyben s. 482 f.

[49] Se härom Flensburg, NJA II 1900 nr 8 s. 1 ff.; Winroth, Strödda uppsatser I s. 74; Undén, Sakrätt § 38; dens. i SvJT 1921 s. 9 f.; Rodhe § 35.B; A. W. Scheel a. a. s. 52 ff., 82 ff.; Gram I s. 602 ff.; N. Lassen s. 240 f.; Torp s. 756 ff.; Troels G. Jørgensen, UfR 1927 B s. 21 ff.; Hjejle, TfR 1932 s. 353 ff.; Fr. Vinding Kruse, En nordisk lovbog § 673; dens., Ejendomsretten III s. 1682 ff. och i Juristen 1955 s. 433 ff.; Illum, Alm. Formueret s. 285 f.; dens. i UfR 1959 B s. 136 f.; Axel H. Pedersen, TSA 1950 s. 238 ff.; v. Eyben s. 468 ff.; Arnholm s. 338 ff.; Serlachius s. 421 ff.; Wrede s. 477 ff.

[50] Undén, SvJT 1921 s. 7. A. W. Scheel a. a. s. 58 ff. Jfr även Lie, Randbemerkninger til Hagerups Panteret s. 76.

fullgöra sina skyldigheter, ibland också genom att ställa säkerhet,[51] vara i större behov av skydd nu än tidigare? Beträffande retinentens *vårdansvar* bör i stället den principiella utgångspunkten vara, att de regler skall gälla som skulle ha tillämpats i samma fall, om retentionsrätt inte utövats. Om inga sådana regler finns, får särskilda retentionsregler uppställas. Här kan panträtten bilda mönster.

Beträffande retinentens *förfoganderätt* över den retinerade egendomen, t. ex. när det gäller indrivande av ett deponerat skuldebrev eller användande av hyrt gods, är det uppenbart att varken panträttsliga regler eller regler som hänför sig till det underliggande förhållandet kan vara uteslutande tillämpliga. Hänsyn måste tagas till de senare, men även till retentionsrättens egenart. Även här kan panträttsliga principer i brist på annat vara vägledande.

D. *Legal handpanträtt*

De legala handpanträtterna intar på sätt och vis en mellanställning mellan konventionell panträtt å ena sidan och retentionsrätt å den andra. Innehavaren av en legal panträtt har realisationsrätt. Men i likhet med retentionsrätten avser den legala panträtten egendom, som vid rättens uppkomst befinner sig i rättighetshavarens besittning.[52] En annan likhet är, att den legala panträtten kanske inte heller är odelbar.[53]

Vad gäller i förhållandet mellan pantägaren och den som har legal panträtt? I något fall har särskilda regler givits angående *vård* m. m.[54] Beträffande borgenärens vårdplikt kan vidare framhållas, att man ibland brukar anse, att panträttsliga regler är generellt tillämpliga på de legala panträtterna.[55] Man bör åtminstone kunna hävda, att sådana regler måste gripa in, om det inte föreligger något tidigare kontraktsförhållande mellan parterna med avseende på egendomen. Däremot kan det rent principiellt kanske ifrågasättas, om man inte i övrigt borde tillämpa de panträttsliga principerna med den modifikationen, att hänsyn även måste tagas till det underliggande förhållandet.[56]

---

[51] Så enl. 39, 74 §§ KommL, 57 § andra st. KöpL. Undén, Sakrätt § 39.IV (s. 244 f.). Hasselrot, Pant I s. 91 f. Rodhe § 35 vid not 76 f. I dansk rätt anses detta gälla generellt, se v. Eyben s. 486 med hänv.; så också enl. finsk rätt, Serlachius s. 425; Wrede s. 481; Sevón, FJFT 1975 s. 297. Betr. norsk rätt, se Arnholm s. 347 f.

[52] T. ex. 6, 31, 32, 35, 36, 75 §§ KommL; 33 § 1 mom. andra st., 68 § första st. FlottnL; 16 § UpplagshusL; HantverkarL; och på frakträttens område. Undén, Sakrätt § 34.I (s. 221).

[53] Undén, Sakrätt § 34.III (s. 225 f.). 33 § KommL, NJA II 1914 s. 232 f., se även s. 228. (Jfr nedan § 18 vid och med not 33.)

[54] 52 § andra st. ÄgofredsL. (Jfr 11, 12 §§ UpplagshusL; 10 § KommL.)

[55] Så i tysk rätt, BGB § 1257. Jfr Hagerup § 39.a. NJA II 1914 s. 228 ang. kommissionärens panträtt.

[56] Jfr Undén, Sakrätt § 34.I (s. 221).

Beträffande den *förfoganderätt* över pant och panträtt som tillkommer innehavaren av en legal panträtt är det först och främst uppenbart, att denne har samma ekonomiska intresse i egendomen som en konventionell panthavare. Skillnaden mellan de båda formerna av panträtt är, ur denna synvinkel, att den legala inte uppstått frivilligt, utan därför att pantägaren misskött sig. Detta är ingen anledning till att ge denne panthavare en annorlunda utformad förfoganderätt. Reglerna bör här sammanfalla. Det intresse i egendomen som innehavaren av en legal panträtt kan ha är däremot inte jämförbart med retinentens, på grund av att realisationsrätt endast föreligger i det första fallet, även om retinenten naturligtvis också kan vara angelägen om att objektet behåller sitt värde, då ägarens motiv för att lösa ut detta eljest kan försvinna.

Vad slutligen angår *realisationsreglerna* visar det sig, att det brukar ges särskilda anvisningar för realisation av legala panter.[57] Anledningen till detta är sannolikt till största delen att den ålderdomliga regleringen i 10:2 HB inte är godtagbar. Något annat synes inte kunna antagas, än att de ofta knapphändiga föreskrifterna kan utfyllas genom en tillämpning av allmänna panträttsliga principer.

[57] Se t. ex. 34 § KommL; 33 § 1 mom. andra st.; 68 § första st. FlottnL; 17 § UpplagshusL; 4 § HantverkarL; 56, 57 §§ ÄgofredsL; lagen om retentionsrätt för fordran hos hotellgäst. Omvänt kan dessa föreskrifter ha en viss betydelse för den konventionella panträtten, jfr nedan § 18 efter not 4.

För det fall att något särskilt stadgande ej givits uttalar Almén, Om auktion I s. 49, att realisationen »måste ske i samma former som af en konventionel» panträtt.

KAPITEL 2

Fastställandet av innehållet i parternas förpliktelser

§ 3. Källmaterialet. Allmän diskussion

1. Inledning

A. *Konkretisering av culparegeln*

Av grundläggande betydelse för panthavarens ansvar är hans skyldighet att visa omsorg om pantsättarens intressen, en skyldighet som t. ex. kommer till uttryck i panthavarens vårdplikt. Omsorgsskyldigheten innebär allmänt uttryckt, att panthavaren ej får vara vårdslös, och uppfyllandet av denna förpliktelse förutsätter således frånvaron av culpa.[1]

Fastställandet av vilka konkreta åligganden, som kan ingå i panthavarens vårdplikt och omsorgsplikt överhuvudtaget, sker genom en konkretisering av culparegeln. På detta sätt kan man göra en primär bestämning av omsorgspliktens innehåll. Man kan ange, hur panthavaren normalt sett skall uppträda för att ej anses culpös. Hur panthavarens handlande i ett enskilt fall skall bedömas, kan därjämte vara beroende av de speciella omständigheterna i det fallet.

I den primära bestämningen av vårdplikten kan exempelvis ingå en handlingsregel av innebörd, att panthavaren skall förhindra, att ett pantsatt skuldebrev preskriberas. En speciell omständighet av betydelse kan då utgöras av det förhållandet att det i ett enskilt fall fanns en – i själva verket felaktig – anteckning på skuldebrevet om att ränta betalats viss dag (varigenom preskriptionen alltså skulle ha avbrutits). I ett sådant läge kan det föreligga ett försvarligt misstag från panthavarens sida, varigenom skadeståndsansvar för hans del uteslutes.

En svårighet vid bestämmandet av omsorgspliktens innehåll utgör det faktum att det kan ha en viss betydelse vem panthavaren är. Det är ingalunda uteslutet, att kraven är högre t. ex. på en bank, som handlar »yrkesmässigt och med anspråk på att besitta särskild sakkunskap» än på

[1] Vållandet ingår i rekvisitet för underlåten uppfyllelse. Rodhe § 3 efter not 5, § 19 efter not 1, § 20 vid not 27, § 28 vid not 3, § 48 vid not 77. Taxell, Avtal och rättsskydd s. 227, 281, 285. Jfr även Sundberg, Om ansvaret för fel i lejt gods s. 101, 251, 268.

en vanlig privatperson.[2] Man måste således välja en genomsnittlig panthavare. Med hänsyn till vad som tidigare i framställningen sagts om parterna vid pantsättning förefaller det naturligt att snarare identifiera panthavaren med en yrkesmässig kreditgivare eller någon därmed jämställd än med en vanlig privatperson.

Hur går man tillväga vid konkretiseringen av panthavarens omsorgsplikt? Vilket material skall man begagna? Svaret torde vara, att det endast finns en framkomlig väg. Man måste betrakta detta som ett vanligt rättskälleproblem. Enligt den uppfattning som företräds i detta arbete får man således vid konkretiseringen av culparegeln använda samma metod och källmaterial, som när man söker utröna mönstret för parternas handlande, panträttens naturalia negotii, överhuvudtaget. Om avtal, lag och rättspraxis ej ger något besked får man således vända sig till sedvana, analogier och i sista hand allmänna rättsliga överväganden, för att med hjälp härav konstruera ett handlingsmönster för parterna.

I återstoden av § 3 skall några ord sägas om källmaterialet och de problem som uppstår vid utnyttjandet av detta. Olika hänsynstaganden, som kan ingå i den skönsmässiga prövningen, skall utvecklas nedan i § 5.

B. *Allmänt om källmaterialet, särskilt rättspraxis och doktrin*

a. Ett utmärkande drag för det rättsområde som behandlas i detta arbete är, att typiskt sett gamla principer gäller och att materialet – bortsett naturligtvis från formulärrätten – är ålderstiget.

De allmänna lagbestämmelserna återfinns i 1734 års handelsbalk. Moderna *rättsfall* är mycket tunnsådda. I NJA och SvJT har refererats ett sextiotal rättsfall, där förhållandet mellan panthavare och pantsättare berörts. Dessa rättsfall är – fram till 1940 – någorlunda jämnt fördelade över de ett hundra år som förflutit sedan NJA första gången utkom, med någon övervikt för 1910- och 1920-talen. Efter 1940 återfinns emellertid endast ett tiotal refererade mål. Samma mönster uppvisar de norska rättsfall som publiceras i Norsk Retstidende (NRt). Efter 1937 återfinns knappt ett enda rättsfall av intresse i obligationsrättsligt hänseende. I den danska rättsfallssamlingen Ugeskrift for Retsvæsen (UfR), som även innehåller underrättsavgöranden, är materialet däremot bättre. Praxis från Högsta Domstolen i Finland refereras tyvärr huvudsakligen på finska.

För att utöka rättsfallsunderlaget har förf. företagit en inventering av notisfallen i NJA, vilken sträcker sig tillbaka till år 1910. Genomgången gör – med hänsyn till dess syfte och av andra lättförståeliga skäl – ej anspråk på absolut fullständighet. Dessa notisfall kommer i det följande huvudsakligen att användas

---

[2] Jfr Nial i utlåtande i Dalamålet angående Högbroforsen s. 618, varifrån citatet är hämtat. Jfr Rabe, Bankjuridik s. 58.

som illustrationer eller som ytterligare stöd för en princip, vilken fastslagits i ett refererat mål, etc.[3]

Att *doktrinen* är såväl gammal som knapphändig har framhållits ovan i § 1. Ett annat markant drag i litteraturen är, att man inges en stark känsla av att de olika nordiska författarna under årens lopp tagit stort intryck av varandra, dvs. av äldre framställningar, i tiden bakåt till och med Ørsted (Haandbog over den danske og norske Lovkyndighed VI, 1835), vars rättsvetenskapliga insats överhuvudtaget var banbrytande. Det är ungefär samma frågor och synpunkter som återkommer. Denna obrutna tradition är en väsentlig anledning till att den äldre doktrinen beaktats även i detta arbete. Har en författare under det föregående seklet uttalat en mening, som förmodligen eller med säkerhet fortfarande ger uttryck för gällande rätt eller som upprepats av någon annan under de senaste decennierna etc., så har jag ej sett någon anledning till att inte hänvisa också till det äldre uttalandet.

b. Den fråga man måste ställa sig är emellertid, vilken betydelse man kan tillmäta detta ålderstigna material. I detta sammanhang måste till att börja med förhållandet mellan pantsättning av lösöre och av rättigheter uppmärksammas. Även om pantsättning av rättigheter förekom även i äldre tid är det uppenbart, att vissa regler kan vara uppställda med tanke främst på lösöre. Kan man utan vidare tillämpa sådana principer, då en rättighet blivit pantsatt?

Visserligen kan framhållas, att av de rättsfall som kommer att åberopas i det följande alla utom en handfull avsett rättigheter och att de flesta illustrerar situationer som kan uppkomma även i dag. Samtidigt är det emellertid en lång rad problem, som kan uppstå vid pantsättning av rättigheter, som inte alls klargjorts eller ens belysts i rättspraxis (eller doktrin), t. ex. frågor om panthavarens skyldigheter i samband med nyemission då aktier pantsatts, eller då en pantsatt fordran förfaller till betalning eller då pantsatta aktier sjunker i värde.

Beträffande rättsfallsmaterialet är vidare att beakta, att de äldre rättsfallen tillkom på en tid, då man räknade med privata panthavare, som inte hade större kunskaper och möjligheter att bevaka sin rätt än pantsättaren. Numera är panthavaren oftast professionell. Men samtidigt är det också panthavaren, som bestämmer avtalsvillkoren, och panthavarens skyldigheter begränsas därvid till ett minimum. Beträffande den dispositiva rätten, utanför det avtalade området, är det mot bakgrund av detta kanske inte alltför djärvt att värdera de äldre rättsfallen bland annat ur följande synvinkel: Om panthavaren befunnits ansvarig, så bör han förmodligen med desto större skäl vara det nu. Om panthavaren å andra

[3] Se ang. notisfall och prejudikat i allmänhet, senast Hedfeldt, SvJT 1976 s. 493 ff.

sidan ej befunnits ansvarig, så är det inte givet, att detta resultat kommer att stå sig under nutida förhållanden.

Överhuvudtaget måste hänsyn tagas till förändringar i det rättspolitiska klimatet, t. ex. konsumentskyddstankens framväxt, och till den tekniska utvecklingen, särskilt på dataområdet. Vidare måste man givetvis beakta förändringar i den juridiska omgivningen och ställa frågan, om några nya lagregler av principiell betydelse tillkommit under senare tid på andra områden. Som ett par exempel på ny lagstiftning av större betydelse kan nämnas 1970 års jordabalk och utsökningsbalken, som ännu ej utfärdats. Här måste man naturligtvis ge akt på, vilka regler som ger uttryck för ett nytänkande och vilka som övertagits från äldre lag.

Det kan slutligen tilläggas, att en markant svårighet uppstår på detta och liknande rättsområden vid behandlingen av rättsfallsmaterialet. De situationer som uppkommer i praxis är sällan typfall, utan vanligen mycket invecklade, vilket medför två problem. Det ena är, att det kan vara svårt att avvinna rättsfallen några säkra principer. Man får försöka renodla frågeställningarna så gott det går. Det andra är, att det för en problemlösning inte alltid räcker med klara principer. Det bidrag teorien kan lämna får i dessa fall bestå av bitar till lösningen på ett problem.

2. Direkt tillämpliga lagrum

De generella lagbestämmelserna om pant återfinns i 10 kap. HB. I 1 § behandlas pantsättningen, 2 § realisationen, 3 och 4 §§ vårdansvaret, 6 § återpantsättning och 7 § objektet för handpanträtt (skepp, skeppsbygge och luftfartyg godtages ej). Här är således närmast 2, 3, 4 och 6 §§ av intresse. Dessa regler kvarstår, med undantag för vissa straffbestämmelser, oförändrade sedan 1734. 5 § samt 7 § i en tidigare lydelse innehöll båda straffstadganden, vilka upphävdes år 1858.[4]

Det som utsägs i dessa paragrafer är naturligtvis otillräckligt som reglering av panträttens inre sida under moderna förhållanden. Föreskrifterna för pantens realisation är dessutom helt föråldrade. Det är inte heller att vänta, att regler som tillkommit under det gamla bondesamhällets dagar ännu skulle kunna vara funktionsdugliga i alla avseenden.

Bestämmelserna i 10 kap. HB synes efter ordalagen vara skrivna med tanke på lösöre, se särskilt 1 §. Det kan dock inte råda någon tvekan om, att inte de regler som uttalas i 2, 3, 4 och 6 §§ också gäller annan lös egendom.[5] Däremot kan det diskuteras huruvida bestämmelserna är di-

[4] 5 § löd: »Sätter man ut falsk pant med wilja; gälde åter skadan, och plichte för bedrägeriet tridiung af thet han lånt, eller begiärt at låna.» 7 § löd: »Försätter eller förskingrar man pant, förr än then wärderad och lagständen är; böte fierdung af pantens wärde, och gälde skadan åter.» 7 § fick ny lydelse 1901.

[5] Se nedan i not 7 angivna rättsfall samt Undén, Om panträtt s. 154 f. Jfr (ang. 10: 2 HB) 2 § andra st. fondpapperslagen. Jfr även Rodhe i Svensk rätt i omvandling s. 425 ff. Jfr Taxell s. 28. Jfr dock Majamaa, FJFT 1973 s. 558 f.

rekt eller analogt tillämpliga på panträtt i rättigheter.[6] Denna fråga har under nyssnämnda förhållanden naturligtvis endast formellt, formuleringstekniskt, intresse. Det kan framhållas, att våra domstolar ansett HB direkt tillämplig på panträtt i rättigheter.[7]

Å ena sidan är det uppenbart, att 1734 års lagstiftare närmast måste ha haft pantsättning av saker för ögonen. Å andra sidan förekom panträtt i rättigheter redan vid denna tid.[8] Vissa omständigheter talar för att lagstiftaren även inbegrep dessa under lagbestämmelserna och att en direkt tillämpning av 10 kap. på all lös egendom därför kan vara befogad. Benämningen »lösöre» synes på olika ställen i den ursprungliga lagboken ha använts som uttryck för lös egendom i allmänhet.[9] Här kan t. ex. framhållas, att 1734 års UB i 5 kap. 3 § hänvisar till 10 kap. 2 § HB beträffande »lös pant» och att i 5 kap. 5 § UB tre grupper av egendom uppställs, nämligen löst, pengar och fast gods. I lagkommissionens förslag till handelsbalk[10] talas också fram till och med 1728 om »lös pant, guld, sölfwer, eller hwad thet wara må», resp. »löös pant, gull, sölfwer eller hwad thet hälst är». I 1734 års förslag är ordvalet ändrat till »pant ... lösören». Av vad som kan utläsas av förarbetena[11] förekom ingen diskussion i denna fråga, men de tryckta förarbetena är naturligtvis så ofullständiga att man inte vågar dra någon säker slutsats av detta. I lagförslagen från 1800-talet[12] handlar reglerna om pantsättning av lös egendom och ges en särskild bestämmelse angående panträtt i skuldebrev.

De ålderdomliga bestämmelserna i HB kompletteras dels av ett par speciallagar, lagen (1949: 722) om pantlånerörelse (pantlånelagen) och lagen (1919: 242) med vissa bestämmelser om rätt att förfoga över annan tillhöriga fondpapper (fondpapperslagen), dels av spridda stadganden i olika lagar, nämligen avtalslagen (37 §), skuldebrevslagen (t. ex. 9 §), försäkringsavtalslagen (närmast 54, 56–58, 112 §§) samt preskriptions-

---

[6] Undén (a. st., jfr s. 93 f. ang. 1 §) och Benckert (SvJT 1916 s. 366 f.) torde anse en direkt tillämpning möjlig. Enl. Taxell (s. 28) bör analogitillämpning ske. Samma uppfattning i SOU 1974: 55 s. 168. Karlgren (SvJT 1936 s. 177) tar ej ställning.

[7] Se t. ex. NT 1867 s. 309 (två dissidenter i HD); NJA 1877 s. 133; 1891 s. 374 (HR:n); 1910 s. 503; 1915 A nr 58 (RR:n); 1916 A nr 620 (RR:n); 1918 A nr 247; 1924 A nr 198; 1943 A nr 262 (HR:n).

[8] Se historik hos Undén, Om panträtt 1 uppl. s. 2 ff. Jfr Matzen, Den danske Panterets Historie indtil Chr. V[s] Lov s. 331, 152, 176 f., 287; Fr. Vinding Kruse, Ejendomsretten III s. 1330 ff. – Pantsättning av rättigheter förekom också i romersk rätt, Dig. 13.7.18.

[9] Benckert, SvJT 1916 s. 366 f. med hänv. till olika ställen i 1734 års lag samt även till språkbruket hos t. ex. Nehrman. Winroth, Svensk Civilrätt II s. 94 not 1. Jfr även Undén, Om panträtt 1 uppl. s. 7; Trygger, Kommentar till Utsökningslagen s. 203. – I sina Förklaringar öfver de till civilrätten hörande delar af Handels-Balken, 1868 s. 51 ff., synes Hultgren utgå från att »lösöre» syftar på lös egendom.

[10] Återfinns i Förarbetena till Sveriges Rikes Lag 1686–1736, utgivna av W. Sjögren, V. Lagkommissionens förslag 1698–1718 och VI. Lagkommissionens förslag 1719–1734.

[11] I föregående not nämnda Förarbeten. III. Lagkommissionens protokoll 1712–1735 s. 261, 291, 323. VIII. Riksdagshandlingar ang. lagkommissionens förslag s. 114, 145.

[12] Lag-Commitéens Förslag till Handels Balk 1815, Lag-Commitéens Förslag till Allmän Civillag 1826, 2 uppl. 1838 samt Lagberedningens Förslag till Handels-Balk och Utsöknings-Balk m. m. 1850.

förordningen (8 och 14 §§).[13] Vidare är också generalklausulen i 36 § avtalslagen tillämplig. Det kan slutligen erinras om de lagar vilka innehåller bestämmelser angående legala panträtter.

37 § avtalslagen är tvingande. De regler i pantlånelagen, som här är av intresse, är huvudsakligen utformade som straffsanktionerade föreskrifter för pantlånerörelsens bedrivande och är tvingande.[14] Enligt 13 § kan länsstyrelsen, som utövar tillsyn över pantlåneföretagen, om särskilda skäl finns medge undantag från några bestämmelser. De formföreskrifter m. m. som intagits i fondpapperslagen, vilken tillkom som en reaktion mot vissa missbruk under första världskriget, kan inte heller avtalas bort.

I övrigt är bestämmelserna dispositiva.[15] Detta gäller också de stadganden som givits angående legala panträtter, t. ex. hantverkarlagen.[16]

Det sista påståendet kan synas paradoxalt. Utmärkande för en legal panträtt är ju, att något avtal ej träffats, att den uppstår, utan mellanled, genom lagens regler. Det sagda innebär emellertid, att exempelvis en hantverkare eller en kommissionär kan ingå ett konventionellt pantavtal med sin motpart och helt sätta den legala panträttens regler ur kraft. Det torde också innebära, att i ett fall, där avtal träffats men där avtalsbestämmelserna ej är fullständiga, de legala reglerna griper in som utfyllnad. Skulle således ett ingånget avtal endast innehålla, att en hantverkare förbehåller sig rätt att försälja egendomen på sätt han finner lämpligt (i stället för på offentlig auktion), torde föreskrifterna i 1 och 2 §§ hantverkarlagen angående betalningsanmaning och väntetid före realisationen vara tillämpliga på förhållandet. Den enda skillnaden i det faktiska läge som lagstiftaren syftat på är nämligen, att gäldenären blivit uppmärksamgjord på panträttens existens. De skäl som motiverat den längre väntetiden (hänsyn »till beställarens intresse av att godset inte skall avhändas honom till följd av tillfälliga betalningssvårigheter eller annat övergående hinder att lösa detsamma»)[17] gäller fortfarande. Sannolikt måste det föreligga någon form av överenskommelse i det aktuella hänseendet för att pantsättaren skall anses ha avstått från tillämpningen av en för honom förmånlig lagbestämmelse.

3. Sedvana

Handelsbruk kan naturligtvis förekomma på detta område.[18]

Inom affärslivet föreligger en benägenhet att efter viss tid betrakta *formulärrättens* regler som bindande och därför utan behov av avtals-

---

[13] Här kan också nämnas förordningen (1914: 299) om vad vid försäljning av värdepapper i vissa fall skall iakttagas och 56 § lagen (1919: 240) om fondkommissionsrörelse och fondbörsverksamhet.

[14] Prop. 1949: 201 s. 26 f.

[15] Betr. HB kan det här vara tillfyllest att hänvisa till Prop. 1919: 115 s. 6 och Undén, Sakrätt §§ 26, 30, 31 (s. 182, 205 f., 210).

[16] NJA II 1950 s. 322.

[17] NJA II 1950 s. 310.

[18] Något handelskammaruttalande återfinns dock inte i handelskamrarnas publikation, Handelsbruk (1923–1970). Ett yttrande från handelskamrarnas nämnd förelåg i allt fall i NJA 1970 s. 487.

stöd.[19] Skillnaden i parternas förmåga att hävda sina intressen vid avtalssluten bör emellertid vara en viktig återhållande faktor, när det gäller transformering av standardklausuler till handelsbruk. I lägen, där olika styrkeförhållanden mellan parterna råder, bör man vara försiktig med att förläna vad som på detta sätt allmänt praktiseras också bindande verkan.[20]

En fråga, som är av särskilt intresse i detta sammanhang och överallt där ena parten befinner sig i en underlägsen ställning, är – å andra sidan – huruvida visad *kulans* kan bli bindande. Här kan man skilja mellan två situationer. I den första består kulansen, välvilligheten, i att den ena parten, till vars förmån en hård avtalsklausul gäller, konsekvent underlåter att tillämpa bestämmelsen efter ordalagen. I den andra består den i att den ena parten regelmässigt visar tillmötesgående i en fråga, som inte berörts i något avtal mellan parterna. I båda fallen rör det sig således om ett förfarande, som bottnar i praktiska skäl av ett eller annat slag.

I bankpraxis är det vanligt, att banken underlåter att tillämpa alla i avtalet intagna villkor efter ordalydelsen och i stället gör avvikelser härifrån till gäldenärens förmån. Som exempel kan nämnas att banken, trots att pantens avkastning enligt de allmänna lånevillkoren omfattas av panträtten, brukar lämna ut den till låntagaren, om han ej missköter sin förbindelse, och att banken, trots att realisation enligt villkoren får ske »utan pantsättarens hörande», ändå brukar varsko denne.

Som huvudregel gäller emellertid att en kutym, *även om* den skulle anses bindande, inte kan sätta ett avtal ur kraft. Även om ett handelsbruk i och för sig är bindande, måste det ge vika för en avtalsbestämmelse med däremot stridande innehåll.[21] Med tillämpning av en sådan princip kan det således mycket väl uppstå situationer, där den överlägsna parten, utan påföljd, kan föredraga att strikt hålla sig till avtalet. Tidigare gällde det nu sagda utan annan inskränkning, än att det möjligen kunde se ut som om vanan att visa kulans på en omväg kunde få en viss betydelse.

---

[19] Karlgren, Kutym s. 70. Jfr även Bernitz, SvJT 1972 s. 418 med hänv. till NJA 1970 s. 478.

[20] Rodhe, 21 NJM 1957 s. 165 f. Karlgren, Kutym s. 70 ff., 76. Sundberg, Om ansvaret för fel i lejt gods s. 41, 44 ff. Bernitz, SvJT 1972 s. 417 ff. Jfr Bengtsson, Särskilda avtalstyper I s. 18, 41; J. Hellner, Arkiv for Sjørett Bd 11 (1971–72) s. 249 f.; Fr. Vinding Kruse, 14 NJM 1928 s. 29; v. Eyben s. 96 f.; Lyngsø, Juristen 1967 s. 286. Se vidare hänv. bl. a. hos Bernitz a. st.

När här talas om kutymers »bindande verkan» bör tillfogas den reservationen, att »nutida doktrin i allmänhet tillerkänner domstolarna rätt att fritt pröva om ett handelsbruk bör tillämpas», Bernitz SvJT 1972 s. 417 med hänv. i not 5 och 6. – Det kan tilläggas, att handelskamrarna endast yttrar sig om vad som brukas, ej om värdet av bruket eller om de rättsliga konsekvenserna av att ett handelsbruk föreligger. Se Barnéus, SvJT 1966 s. 614 ff.

[21] Karlgren, Kutym s. 66. – Den omständigheten att den överlägsna parten brukat visa kulans har ej ansetts vara något argument mot införande av tvingande lagstiftning, se SOU 1972: 28 s. 53 f. Se också SOU 1925: 21 s. 59 f.; J. Hellner, Försäkringsrätt s. 61. Inte heller torde den ha någon betydelse vid tillämpningen av avtalsvillkorslagen, Bernitz, SvJT 1974 s. 111.

Enligt 8 § skuldebrevslagen och övriga liknande generalklausuler fick ett villkor jämkas eller lämnas utan avseende, om en tillämpning av detsamma uppenbarligen skulle strida mot gott affärsskick (eller motsvarande) eller eljest vara otillbörligt. Indirekt kunde härvid det omtalade förfaringssättet spela in. Det kunde nämligen tänkas få viss betydelse vid bedömningen av uppfattningen om gott affärsskick inom branschen.[22] Viktigt i detta sammanhang är dock, att denna uppfattning inte var bindande för domstolarna.[23] Det kunde naturligtvis också hända, att förfaringssättet i ett särskilt fall ansågs sammanfalla med gott affärsskick. Men detta är givetvis inte detsamma, som att handlandet tillerkännes någon självständig relevans, inte ens, om man skulle anse bankerna juridiskt förpliktade att iakttaga god banksed (jfr härom nedan § 5.1).

Efter införandet av den nya generalklausulen i 36 § avtalslagen måste emellertid den nämnda regeln förses med viss modifikation. Enligt förarbetena till denna kan nämligen en domstol jämka ett avtalsvillkor enligt 36 § avtalslagen, om den part, till vars förmån villkoret gäller, enligt vedertagen praxis brukat visa kulans, men i ett enskilt fall utan godtagbart skäl väljer att tillämpa villkoret efter ordalydelsen.[24] På detta sätt kan hårda avtalsvillkor, som inte är avsedda att tillämpas efter ordalydelsen, motverkas.[25] Numera kan således det förhållandet, att den ena parten tidigare tillämpat en för motparten förmånlig praxis, vara av direkt betydelse. Genom tillkomsten av den nya generalklausulen har »kulans» på ett annat sätt än tidigare blivit en rättslig faktor att räkna med.

4. Analogier

a. En analogi kan vara antingen en laganalogi eller en rättsanalogi. Med en rättsanalogi avses vad man också brukar kalla en »allmän rättsprincip».[26]

De utmärkande obligationsrättsliga dragen i panträtten kan sägas vara vårdplikten och realisationsbefogenheten. En analogitillämpning kan därför särskilt aktualiseras beträffande två grupper av rättsinstitut. I den ena ingår institut, där förpliktelse att vårda är ett mer eller mindre centralt moment. I den andra ingår institut, där realisation förekommer. Vid sidan härav kan diskuteras en analogitillämpning av enstaka bestämmelser på olika rättsområden, t. ex. i fastighetsrätten.

b. Till *förpliktelser att vårda* kan räknas förpliktelser som grundas på avtal om – förutom handpanträtt – deposition, hyra, lån, transport,

---

[22] Karlgren, Kutym s. 66 f.
[23] SOU 1974: 83 s. 146. Prop. 1975/76: 81 s. 44. Jfr även Karlgren, Kutym s. 8 noten.
[24] SOU 1974: 83 s. 18, 145 f. Prop. 1975/76: 81 s. 44 f., 120 f.
[25] SOU 1974: 83 s. 127. Prop. 1975/76: 81 s. 38 f.
[26] Se Peczenik, Juridikens metodproblem s. 78 ff.

bearbetning samt sysslomannaskap (t. ex. kommissionsavtal).[27] Pantavtalet kan på sätt och vis sägas utgöra en kombination av ett depositionsavtal[28] och ett sysslomansavtal. Beträffande det praktiska värdet av analogimetoden i detta sammanhang måste emellertid framhållas, att detta värde förminskas starkt redan av det faktum, att materialet beträffande de flesta kontraktstyper som här kan komma i fråga inte heller är omfattande.

c. Andra *realisationsfall* återfinns särskilt i processrätten. I Danmark och Norge behandlas även pantrealisationen i den processrättsliga lagstiftningen.

Beröringspunkterna mellan utmätning, konkurs och panträtt har bland annat tagit sig det uttrycket, att utmätningsborgenärernas och ibland också konkursborgenärernas rätt betecknats som en form av panträtt. I Sverige har man härvid ofta talat om tvångspanträtt, ibland tvungen panträtt.[29]

Begreppsbestämningen är naturligtvis i och för sig utan praktiskt intresse. Det skulle till och med kunna vara möjligt, att denna har sin historiska förklaring i det faktum, att man länge inte upprätthöll någon skiljelinje mellan materiella och processuella regler och att det i äldre tid överhuvudtaget var vanligt att karakterisera all förmånsrätt som panträtt.

---

[27] Vartill kommer retentionsrätt och, ibland, säkerhetsöverlåtelse, ovan § 2.2, samt i vissa hänseenden köp. – Jfr begreppet »bailment» i anglo-amerikansk rätt.

[28] Att panten är »un dépôt» framhålls i Code civil art. 2079. Att »the pawn is in the nature of a deposit» uttalas i det klassiska rättsfallet Coggs v. Bernard (1703) 2 Ld. Raym. 909, [1558–1774] All E. R. Rep. 1 (per Holt, C. J. s. 8). Därmed är emellertid inte sagt, att depositionsrättsliga regler är tillämpliga, se Code civil art. 1927 f. resp. 2080 (1137); Coggs v. Bernard s. 5 ff.

[29] Schrewelius II s. 181, 203 f. Hultgren s. 54. Ask, Svensk Sakrätt s. 121 ff. Winroth, Strödda uppsatser I s. 70. Trygger, Kommentar till utsökningslagen, s. 180 f. Hasselrot, Pant I s. 50 f. Eschelsson, Om skuldebref s. 190 ff. Undén, Sakrätt § 23.V (s. 170 f.); dens., Om panträtt s. 80. Lagerkvist, SvSparbT 1941 s. 607. Karlgren, SvJT 1956 s. 247; dens., Säkerhetsöverlåtelse s. 7 not 1 och i NJA II 1953 s. 426 (konkursborgenärer).

Jfr också Olivecrona, Utsökning s. 134; Hessler i Festskrift till Nial s. 288 f.; dens., Allmän sakrätt s. 369. Jfr dock SOU 1969: 5 s. 129, 131.

Detta betraktelsesätt var hos oss dock vanligare förr. Redan Schrewelius a. a. s. 203 påpekar, att konstruktionen »numera icke sällan sättes i tvifvel». Den har inte upptagits varken i UL eller annan lagstiftning.

I *dansk* rätt talar man om retspant. Härunder inbegripes även konkursborgenärernas rätt. N. Lassen s. 182, 224 ff. Aagesen, Indledning s. 357. Gram I s. 446, 580 ff. Torp s. 588, 590, 716 ff. E. Munch-Petersen, Skifteretten s. 48. Fr. Vinding Kruse, Ejendomsretten III s. 1363 ff. Gomard, Fogderet s. 3 f. v. Eyben s. 14 f.

I *norsk* rätt är beteckningen utleggspant. Hagerup § 22. Augdahl s. 50. Arnholm s. 87. 90 § Loven om tvangsfuldbyrdelse (1915: 7).

Finsk rätt: Serlachius s. 412 ff. Wrede s. 394, 445 f. Taxell s. 7, 29. 4 kap. 30 § Utsökningslagen (1895: 37).

Slutligen kan nämnas, att utmätningsborgenären enligt *tysk* rätt erhåller en »Pfändungspfandrecht», ZPO § 804 första st.

Terminologin har också kritiserats.[30] Det man främst har framhållit är, att de båda rättsinstituten tjänar olika ändamål: panträtten går, kort sagt, ut på säkerhet, utmätningen på betalning. Mot detta kan emellertid vissa invändningar göras. Panträttens säkerhetssyfte dominerar endast under säkerhetsstadiet. När pantfordran förfallit utan att gäldenären betalat, träder i stället det medel, de konkreta åtgärder, som panthavarens säkerhet bygger på i förgrunden. Nu måste borgenären utnyttja ersättningsmöjligheten. Detta sker genom att han skaffar sig betalning ur objektet. Situationen är analog med utmätning. Man skulle därför kunna säga, att utmätningsinstitutet påminner om en panträtt, som alltid befinner sig på realisationsstadiet.

Oavsett vad man anser i den terminologiska frågan, måste det stå klart, att UL bör kunna tillämpas analogiskt i sådana situationer där 10: 2 HB avtalats bort, men där realisationen ej fått en fullständig reglering i pantavtalet.

§ 4. Utländsk rätt

1. Allmänt

Såsom bör ha framgått är det svenska källmaterialet magert. Man frågar sig då, om det kan vara till någon ledning att vända blicken utåt mot andra länders rättssystem. Vilken betydelse komparativa utblickar kan ha, beror naturligtvis till stor del på beskaffenheten av det rättsområde, varom det rör sig. Om de komparerade rättsinstituten är vitt skilda, kan ett studium av den främmande rätten ge värdefulla impulser de lege ferenda. Om å andra sidan likheterna är stora, kan en komparativ behandling medverka till att illustrera och på annat sätt belysa den egna rätten.

A. *Finsk, dansk och norsk rätt*

De ekonomiska och sociala samhällsförhållandena i Norden[1] är helt jämförbara. Den nordiska rättsgemenskapen är också mycket stor på vissa områden, speciellt inom obligationsrätten. Det kan särskilt erinras om det nordiska lagstiftningssamarbetet, vilket t. ex. omfattat avtalslagen, skuldebrevslagen och försäkringsavtalslagen.

---

[30] Hasselrot, Pant I s. 51. Undén, Sakrätt § 23.V (s. 170 f.); jfr även dens., Om panträtt s. 80. Jfr även Hassler, Utsökningsrätt s. 233 f.

[1] Då svenska språket saknar en gemensam beteckning på Sverige, Norge, Danmark och Finland, används här oegentligt benämningen nordisk, trots att isländsk rätt till följd av språksvårigheter ej beaktats.

På det område som skall behandlas i denna framställning är likheterna slående. Dels är de åldriga lagbestämmelserna om panträtt likartade. 10: 1–6 HB gäller dessutom med samma lydelse i Sverige och Finland[2] och DL och NL 5-7-1 ff. är sinsemellan likalydande.[3] Dels är gemenskapen inom doktrin och även rättspraxis stor. Omotsvarigheter uppstår främst i sådana situationer som har beröring med andra rättsområden, vilket särskilt gäller realisationsreglerna, som griper över i processrätten.

Det nu sagda är emellertid inte tillräckligt som grund för ett uttalande om, vilken vikt man kan fästa vid övrig nordisk rätt vid behandlingen av svensk panträtt i obligationsrättsligt avseende. Först kan konstateras, att det föreligger flera skiljaktigheter i den omgivande juridiska miljön. Det kan här vara tillräckligt att peka på sådana förhållanden som att dansk rätt erkänner underpant i lösöre och att norsk rätt ej tillåter pantsättning av enkla fordringar. I de i detta arbete behandlade frågorna synes överensstämmelserna emellertid i tämligen stor utsträckning vara fullständiga. I doktrinen har det länge varit bruk att åberopa andra nordiska författare som stöd för åsikter och uttalanden om det egna landets rätt på det område som denna framställning avser. Här är det dock viktigt att inte förväxla orsak och verkan. Likheterna kan ju helt enkelt bero på, att man skrivit av varandra. Å andra sidan får de valda lösningarna i så fall ses som uttryck för en gemensam syn på frågorna, och det kan då sägas, att frågor och lösningar i viss utsträckning är »generella». Sammanfattningsvis torde det, under förutsättning att speciella avvikelser i de olika rättsordningarna beaktas, vara berättigat att fästa stort avseende vid den övriga nordiska rätten, såvitt avser här aktuella frågor. I det följande kommer finsk, dansk och norsk rätt att systematiskt redovisas, med undantag för detaljfrågor på områden där en oöverensstämmelse i stort föreligger, vilket särskilt gäller de danska och norska realisationsreglerna.

Även den danska, norska och finska formulärrätten har beaktats, dock endast affärsbankernas. De danska formulär, som i fortsättningen kommer att åberopas, är således hämtade ur Danske Bankers Fællesrepræsentations dokumentsamling. De norska formulären är auktoriserade av Forretningsbankenes Felleskontor och de finska har utarbetats av Bankföreningen i Finland. Här kan allmänt nämnas, att de finska formulären påminner om de svenska, medan den danska och norska avtalsreglering-

---

[2] Den skillnaden kan noteras, att 5 och 7 §§ kvarstår i finsk rätt i den lydelse som citerats ovan § 3 not 4 (bötesbeloppen upphävda).

[3] Med det undantaget att Femte boken sjunde kapitlet 2 och 3 §§ (ang. realisationen) har upphävts i Kong Christian Den Femtis Norske Lov från 1687 medan de kvarstår i Kong Christian Den Femtis Danske Lov från 1683. I Norge gäller dessutom, såvitt här är av intresse, Lov 12 okt. 1857 indeholdende nærmere Bestemmelser om Pant og Thinglæsning (ang. pantsättning av lös egendom m. m.).

en är mindre omfattande. I förhållande till de svenska formulären innehåller de danska något färre klausuler av intresse i detta sammanhang och de norska endast ett fåtal sådana.

B. *Tysk, fransk, engelsk och amerikansk rätt*

Gemenskapen beträffande regler och problem rörande panträttens obligationsrättsliga sida inskränker sig emellertid inte bara till Norden. Även när det gäller exempelvis tysk, fransk, engelsk och amerikansk rätt är likheterna markanta. (När i framställningen talas om tysk rätt efter andra världskriget avses endast den rätt som tillämpas i Förbundsrepubliken Tyskland.) Några hinder i form av tekniska svårigheter eller tyngande traditionsbundenhet råder inte här, om man gör en reservation för realisationsreglerna. Viktigt ur allmän komparativ synvinkel är också, att den samhällsstruktur, vilken bildar bakgrunden till de juridiska reglerna, är jämförbar i här åsyftade stater. De befinner sig ekonomiskt på ungefär samma utvecklingsnivå.

Om man blott tar hänsyn till att det, liksom när det gäller finsk, dansk och norsk rätt, föreligger olika skillnader i den juridiska omgivningen – situationen blir t. ex. genast annorlunda, om man betraktar förhållandet till tredje man – kan tysk, fransk, engelsk och amerikansk rätt bidra till att belysa den svenska rätten. Detta bör även kunna gälla vid detaljdiskussioner. Syftet med redovisningen av den utländska rätten är främst att få ett fylligare underlag vid diskussionen av frågor, där klara regler saknas i svensk rätt. Någon systematisk redovisning kommer därför ej att göras, utan författaren har endast medtagit sådana upplysningar som bedömts som intressanta för undersökningen. Det bör tilläggas att det, när det i det följande hänvisas till utländsk rätt, naturligtvis inte är avsett att lag, rättspraxis och doktrin i dessa länder skall betraktas som bindande för svensk rätt. Meningen är att upplysningarna snarare skall betraktas som diskussionsinlägg och som visst stöd för argumenteringen i texten, nämligen på det sättet att ett argument generellt sett bör få större tyngd, ju större krets av lagstiftare, domstolar och rättsvetenskapsmän som stöder det.

Härmed är också metoden att presentera det främmande materialet given. Framställningen disponeras efter de olika problemen, inte efter de olika rättssystemen. Frågor rörande t. ex. vårdplikt och realisation behandlas således i sina sammanhang längre fram. Emellertid synes det vara önskvärt att skissera en allmän bakgrund till de komparativa utblickarna. Nedan skall därför ges en kort introduktion till de regler som gäller i tysk, fransk, engelsk och amerikansk rätt beträffande de rättsinstitut, vilka motsvarar vår panträtt i lös egendom. De frågor denna översikt avser att belysa är närmast, vilket eller vilka rättsinstitut som motsvarar vår handpanträtt, huruvida några mer markanta skiljaktigheter

föreligger av betydelse för förhållandet mellan parterna i jämförelse med svensk rätt, vilken praktisk användning panträtten har och var reglerna om panträtt återfinns.

2. Tysk rätt

Såväl tysk som fransk rätt har som bekant utövat ett stort inflytande på den svenska rätten. Redan häri ligger en förklaring till reglernas överensstämmelse.

a. Den svenska panträtten till lös egendom har sin direkta motsvarighet i »das Pfandrecht (an beweglichen Sachen und an Rechten»). Några skiljaktigheter, som trots likheterna i stort naturligtvis föreligger, kan kort antydas. Panträtten i tysk rätt är strängt accessorisk till en personlig fordringsrätt, BGB § 1204(1), även om en »naturlig» (preskriberad) fordran är tillräcklig. Accessoriteten får betydelse inte bara för reglerna om panträttens uppkomst och fortbestånd, utan även för t. ex. reglerna om överlåtelse av panträtt. Panträtten kan omfatta samma objekt som i svensk rätt, men man måste härvid notera en viss divergens beträffande lösörebegreppet, närmast rörande tillbehör till fast egendom.[4] Den mest framträdande skillnaden mellan tysk och svensk panträtt hänför sig till pantavtalet och panträttens uppkomst, som får en speciell karaktär till följd av det tyska systemet med abstrakta rättshandlingar.

Panträtten »als sachenrechtliches Geschäft» stiftas genom »die Pfandbestellung». Denna består dels av ett viljemoment, »die Einigung», varigenom parterna kommer överens om att en viss fordran skall säkras genom panträtt till ett visst föremål, dels genom ett »Vollziehungsmoment», »die Übergabe», varigenom egendomen traderas. »Die Pfandbestellung» är sålunda en sakrättslig rättshandling. Den är abstrakt i förhållande till »der Verpfändungsvertrag». Detta innebär, att den är helt oberoende av grunden till pantsättningen, dess causa, som kommer till uttryck i det obligationsrättsliga pantavtalet (»Verpfändungsvertrag»), varigenom pantsättaren förpliktar sig att pantsätta egendomen. Panträtten uppstår således oberoende av om pantavtalet är ogiltigt.[5]

b. Panträttens praktiska betydelse har numera minskat därigenom att den i stor utsträckning trängts undan av säkerhetsöverlåtelsen, som utvecklats contra legem. Det kan dock noteras, att panträttsliga regler i stor utsträckning har motsvarande tillämpning på förhållandet mellan säkerhetsöverlåtare och säkerhetsförvärvare,[6] även om den praktiska

[4] Se Carsten, Fahrnis als Kreditunterlage im schwedischen Recht s. 10 ff.

[5] Detta förhållande kan dock tillrättaläggas genom regeln ang. »ungerechtfertigte Bereicherung» (obehörig vinst) i BGB § 812. – Spreng i Staudinger anm. 5b före § 1204. Westermann, Sachenrecht s. 21 ff., 182 ff., 636 ff., 643. Wolff & Raiser, Sachenrecht s. 678 f. Ang. abstraktionsprincipen, se vidare Forssell, Tredjemansskyddets gränser t. ex. s. 54 ff., 92 ff.

[6] Se t. ex. Wolff & Raiser, Sachenrecht s. 736 ff. I de stora kommentarerna, t. ex. Staudinger, brukar det vid varje § anges, om den är tillämplig även på säkerhetsöverlåtelse.

vikten av detta delvis förminskas genom att säkerhetsöverlåtaren i allmänhet behåller egendomen i sin besittning. De legala panträtterna spelar dock en betydande roll.[7] Enligt BGB § 1257 gäller samma bestämmelser för dessa som för den konventionella panträtten.

Framhållas kan emellertid, att panträttens användningsområde, även om det inte är särskilt brett, dock inte är obetydande. Det är framför allt inom bankväsendet, som den konventionella panträtten fortfarande utnyttjas.[8]

Alla banker tillämpar »Allgemeine Geschäftsbedingungen», dvs. standardiserade allmänna avtalsvillkor. Dessa finns i några olika utformningar, beroende på bankens karaktär av privatbank, sparkassa etc. I stora drag är de dock likalydande.[9] I det följande kommer hänvisningarna att avse privatbankernas AGB, i deras senaste lydelse av den 1.1.1969.[10]

De vanligaste pantobjekten synes framför allt vara värdepapper, särskilt aktier, ädelmetaller, varor och kanske också livförsäkringar.[11] Egendom, som redan befinner sig i bankens besittning, kan också komma att omfattas av panträtt genom generalpantklausulen i bankernas »Allgemeine Geschäftsbedingungen» (privatbankernas AGB punkt 19(2)), vilken lyder:

»Die irgendwie in den Besitz oder die Verfügungsgewalt irgendeiner Stelle der Bank gelangten Wertgegenstände jeder Art (zB Wertpapiere, Sammeldepotanteile, Schecks, Wechsel, Devisen, Waren, Konnossemente, Lager- und Ladescheine, Konsortialbeteilgungen, Bezugsrechte und sonstige Rechte jeder Art einschliesslich der Ansprüche des Kunden gegen die Bank selbst) dienen, soweit gesetzlich zulässig, als *Pfand* für alle – auch bedingten oder befristeten – Ansprüche der Bank gegen den Kunden und gegen Firmen, für deren Verbindlichkeiten er persönlich haftet, gleichviel, aus welchem Grunde die Ansprüche entstanden oder auf die Bank übergegangen sind. Es macht keinen Unterschied, ob die Bank den mittelbaren oder unmittelbaren Besitz, die tatsächliche oder rechtliche Verfügungsgewalt über die Wertgegenstände erlangt hat.»

Genom denna klausul, som är av stor ekonomisk betydelse, tillförsäkras banken sålunda panträtt i all egendom, som tillhör dess kunder och som befinner sig i bankens besittning.[12]

[7] Spreng i Staudinger anm. 3 före § 1204. Augustin i Soergel & Siebert anm. 1 Einleitung före § 1204.

[8] Spreng i Staudinger a. st. Augustin i Soergel & Siebert a. st., anm. 7 före § 1273. Wolff & Raiser, Sachenrecht s. 668. Westermann, Sachenrecht s. 635, 667. Baur, Sachenrecht s. 535 f., 611, 615. Se ang. s. k. Lombardkredit dessutom Canaris, Grosskomm. HGB anm. 679; Herold, Das Kreditgeschäft der Banken s. 122 ff.; Schönle, Bank- und Börsenrecht s. 129 ff.

[9] Se Weber, Die Allgemeinen Geschäftsbedingungen anm. 66 ff. Schönle, Bank- und Börsenrecht s. 10.

[10] Villkoren finns avtryckta i olika sammanhang, t. ex. hos Canaris, Grosskomm. HGB s. 1214 ff.

[11] Se hänv. i not 8 samt Canaris, Grosskomm. HGB anm. 1322 ff.; Herold, Das Kreditgeschäft der Banken s. 247 ff.; Schönle, Bank- und Börsenrecht s. 129, 131.

[12] Spreng i Staudinger anm. 3 före § 1204. Scholz, Das Recht der Kreditsicherung anm. 348. Herold, Das Kreditgeschäft der Banken s. 248 f. Baur, Sachenrecht s. 535 f., 541, 611 f. Det bör påpekas, att det inte är uteslutet, att denna klausul kan komma att påverkas av den nyligen utfärdade Gesetz zur Regelung des Rechts der Allgemeinen Geschäftsbedingungen (AGB-Gesetz) vom 9.12.1976 (i kraft 1.4.1977).

c. Några bestämmelser angående »Sicherheitsleistung» ges i BGB »Allgemeiner Teil». I övrigt regleras löspanträtten i »Drittes Buch», »Sachenrecht», §§ 1204–1296. Lagtexten är uppdelad i en avdelning om lösöre och en om rättigheter. I den senare avdelningen anges, att de föreskrifter som givits beträffande lösöre skall ha motsvarande tillämpning på rättigheter, om inte något annat sägs. Denna systematik används även i litteraturen.

Särskilda regler gäller för vissa »professionella» panthavare, vilka mottagit värdepapper som pant, t. ex. banker. Här talar man om *»Pfandverwahrung»*. Förutom BGB gäller i dessa fall bestämmelserna angående förvaring av värdepapper i Gesetz über die Verwahrung und Anschaffung von Wertpapieren, 4.2.1937 (DepotG). Detta anges i 17 § nämnda lag: »Werden einem Kaufmann im Betrieb seines Handelsgewerbes Wertpapiere unverschlossen als Pfand anvertraut, so hat der Pfandgläubiger die Pflichten und Befugnisse eines Verwahrers.» Institutet »Pfandverwahrung» hänför sig främst till sådan egendom, som pantförskrivits enligt AGB punkt 19(2), (cit. ovan). Ur praktisk – men knappast teoretisk – synvinkel saknar dock föreskriften i 17 § betydelse i de fall, där egendomen redan vid pantsättningen befunnit sig hos panthavaren i »Verwahrung», så att DepotG redan varit tillämplig. Det kan slutligen tilläggas, att »Verwahrungsgeschäft» regleras särskilt i AGB.

3. Fransk rätt

I fransk rätt motsvaras vår panträtt till lös egendom av *»le gage»*, (ett underbegrepp till »le nantissement»),[13] som i det väsentliga uppvisar samma kännetecken som den svenska panträtten. Det kan dock noteras, att panträtten i Frankrike är accessorisk till en personlig fordringsrätt.[14]

En viktig roll spelar, särskilt i bankpraxis, pantsättning av värdepapper, såsom aktier och obligationer, och av andra rättigheter samt av varor genom pantsättning av dokument.[15] Antecknas kan, att hypotekarisk pantsättning numera fått ökad betydelse, men är möjlig endast i speciella fall.[16]

---

[13] Ibland talar man om »nantissement des créances».

[14] Becqué i Planiol & Ripert s. 81 f. Marty & Raynaud anm. 104. Dalloz, Droit civil, Gage, anm. 8.

[15] Becqué i Planiol & Ripert s. 79, 152 ff. Ripert & Boulanger anm. 1157 ff. Guyenot, Rev. trim. dr. com. 1961 s. 270. Dalloz, Droit civil anm. 7, 152. Betydelsefulla dokument är konossement och bevis (»warrants») från offentliga lagerhus (»magasins généraux»), Ordonnance du 6 août 1945, Relative aux magasins généraux.

[16] Ett praktiskt betydelsefullt exempel är »nantissement du fonds de commerce», dvs. hypotekarisk pantsättning av »affärsrörelse». (Loi du 17 mars 1909, Relative à la vente et au nantissement des fonds de commerce.)

Le gage kan vara antingen »civil» eller »commercial». Det avgörande är vilken karaktär lånet har. Frågan är i vilket syfte gäldenären önskar krediten. »Le gage sera commercial toutes les fois que le débiteur poursuivra une opération commerciale.» Borgenärens status, pantsättarens status (vid pantsättning gjord av tredje man) och objektets beskaffenhet är utan betydelse.[17]

»Le gage civil» regleras i Code civil art. 2071–2084. Bestämmelserna präglas av en stor misstänksamhet gentemot panthavaren.[18] Stränga regler uppställs t. ex. beträffande realisationen och beträffande pantavtalet, vilket måste uppfylla vissa formkrav för att bli giltigt i förhållande till tredje man, art. 2074.

Särskilda föreskrifter för »le gage commercial» ges i Code de commerce art. 91–93. Här kan pantavtalet ingås formlöst och realisationen kan företas på ett betydligt enklare och snabbare sätt. I övrigt, dvs. i den mån särskilda bestämmelser inte återfinns i Code de commerce, gäller emellertid samma regler som för den civila panträtten.[19]

4. Engelsk rätt

Engelsk, liksom amerikansk, rätt tillhör common law familjen, vilken har helt andra karakteristika än den romansk-germanska familjen, där bland annat tysk och fransk rätt ingår. Inställningen till rättskällorna, rättsreglernas utformning, metodfrågor osv. liksom begreppsbildning etc. är en annan.[20] Trots dessa generella skiljaktigheter finner man, att lösningarna av olika problem ofta blir likartade. Detta gäller inte minst det område, som här behandlas.

a. Den svenska handpanträtten har inte någon fullständig motsvarighet i engelsk rätt. Närmast motsvaras den av »pledge», som förutsätter besittning, men viss egendom, som hos oss kan pantsättas, görs i engelsk rätt till föremål för »mortgage», en form av säkerhetsöverlåtelse.

»*Pledge*» (»pawn») motsvarar vår panträtt till egendom, som kan traderas. I bankvärlden används ibland oegentligt ordet »hypothecation» som synonym till »pledge».[21] Föremål för »pledge» kan vara dels lösöre (»choses in possession»), dels sådana s. k. »choses in action» (»immateriella objekt»), till vilka ett besittningsförhållande kan etableras, dvs.

---

[17] Code de commerce art. 91. Becqué i Planiol & Ripert s. 143 f. med hänv.; citatet fr. s. 143. Bruillard & Laroche s. 455 ff. Ripert & Roblot anm. 2600.

[18] Ripert & Boulanger anm. 1156.

[19] Dalloz, Droit commercial, Gage, anm. 11.

[20] Se t. ex. David & Brierley, Major Legal Systems in the World Today, särskilt s. 15 ff., 281 ff., 302 ff.

[21] Jfr vårt »hypotek». – Holden i Chorley, Law of Banking s. 202. Crowther Report s. 157. »Hypothecation» är egentligen en »equitable charge».

negotiabla värdepapper såsom växlar, checker samt aktier och obligationer ställda till innehavaren (»bearer bonds» och »shares or stocks in pure bearer form»).[22] Varor är ett mycket viktigt pantobjekt för bankerna. Vanligen sker pantsättningen genom överlämnande av »the document of title» till godset.[23]

Det kan här nämnas, att »pledge» är ett av de rättsinstitut som stiftas genom »*bailment*», varmed – generellt uttryckt – förstås det förhållandet, att egendom överlämnas i någons besittning, under villkor att den skall återställas så snart ändamålet med rättsärendet är uppfyllt.[24]

Övrig lös egendom, t. ex. icke negotiabla aktier, vilket är det vanliga, livförsäkringar (ett populärt och ofta förekommande säkerhetsobjekt),[25] enkla fordringar och kontraktsrättigheter, görs i stället till föremål för »*mortgage*», liksom fast egendom. »Mortgage» kan karakteriseras som en form av säkerhetsöverlåtelse utan besittningsöverföring. Vid »*legal* mortgage» transporteras äganderätten till säkerhetstagaren, vid »*equitable* mortgage» åtar sig säkerhetsgivaren att överföra äganderätten på begäran. I båda fallen har säkerhetstagaren »realisationsrätt».[26] Beträffande rättsförhållandet mellan parterna vid »mortgage of personalty» gäller, med vissa undantag, samma eller liknande regler som vid »mortgage of real property».[27]

Även lösöre kan säkerhetsöverlåtas. Detta sker dock mycket sällan. Skälet härtill är, att sådan »mortgage» faller in under the Bills of Sale Acts 1878–1891 (vilka lagar motsvarar ungefär vår lösöreköpsförordning)

---

[22] Paget's Law of Banking s. 507 ff. Paton, Bailment in the Common Law s. 354. Holden i a.a. s. 201, 220 f.; dens., Securities for Bankers' Advances s. 191 ff. Crossley Vaines' Personal Property s. 460. Carter v. Wake (1877) 4 Ch. D. 605. »Choses in possession» och »choses in action» är båda underavdelningar av begreppet »personal property», se t. ex. Crossley Vaines' Personal Property s. 3 ff.

[23] Jfr t. ex. Ryder, Journal of Business Law 1971 s. 217; Holden, Securities for Bankers' Advances s. 265, 268. – Documents of title kan t. ex. vara »bills of lading, delivery orders, warehousekeepers' warrants and receipts and dock warrants», se närmare Paget's Law of Banking s. 559 ff.; Holden, a. a. s. 268 ff.; Goode, Consumer Credit Act anm. 3.38.

Enl. the Factors Act 1889 sec. 3 kan »the document of title» representera godset vid pantsättning. Med undantag för konossement gäller detta emellertid endast vid pantsättning gjord av »mercantile agents». Paget's Law of Banking s. 560 ff.

[24] Restatement § 1 och komm. c. Andra rättsinstitut som uppstår genom »bailment» är deposition, lån, hyra samt locatio operis faciendi och mandatum, dvs. transport, bearbetning etc., i det förra fallet oneröst, i det senare benefikt. Se Paton, s. 4 ff.; Crossley Vaines' Personal Property s. 70 ff.; Coggs v. Bernard (1703), 2 Ld. Raym. 909, [1558–1774] All E. R. Rep. 1.

[25] Holden, Securities for Bankers' Advances s. 134 f.; dens. i Chorley, Law of Banking s. 224, 226.

[26] Paget's Law of Banking s. 523 ff.; Holden, Securities for Bankers' Advances t. ex. s. 166 ff.; Crossley Vaines' Personal Property s. 447 f.; Harrold v. Plenty [1901] 2 Ch. 314. Se även hänv. i not 22.

[27] Crossley Vaines' Personal Property s. 447. Holden i Chorley, Law of Banking s. 201. Maitland, Equity s. 194.

och till skillnad från »mortgage of choses in action» fordrar registrering, vilket anses medföra en menlig publicitet för gäldenären.[28]

b. »*The banker's lien*» kan sägas vara en slags »legal» panträtt. Den uppstår genom sedvanerättsliga regler till förmån för en bank och är gällande mot kunden, vare sig han känner till den eller inte. Panträtten, som det trots benämningen är fråga om, omfattar »all securities deposited with a banker as a banker». En förutsättning för att panträtten skall träda i kraft är emellertid, att parterna inte träffat någon uttrycklig eller underförstådd överenskommelse, som strider mot denna. »The banker's lien» får därför endast tillfälligtvis någon praktisk betydelse.[29]

c. »Pledge» är ett ämne, som huvudsakligen regleras av common law. Vissa lagbestämmelser finns emellertid i the Factors Act 1889 sec. 2 och 3 samt i the Consumer Credit Act 1974.

The Crowther Committee föreslog i sin Report on Consumer Credit, 1971, en omstrukturering av hela den engelska säkerhetsrätten efter samma linjer som art. 9 i UCC (om denna se nedan under 5). Förslaget betraktas som avancerat och har ännu endast delvis genomförts. Detta har skett genom the Consumer Credit Act 1974. Här regleras alla säkerhetsrätter på *konsumentkreditens* område under den gemensamma beteckningen »security». Lagen hänför sig till »consumer credit agreements», varmed förstås en transaktion mellan en borgenär och någon som ej är en juridisk person, avseende ett belopp ej överstigande £5 000.[30] Dessutom ges särskilda regler för pantlåneinrättningar.

5. Amerikansk rätt

a. Panträtten ingår i amerikansk rätt numera i institutet »*secured transactions*», som regleras i the Uniform Commercial Code (UCC). Den ursprungliga versionen av detta lagverk utfärdades 1951. Den antogs av den första staten 1953. Lagen har sedermera omarbetats och den senaste

---

[28] Holden, Securities for Bankers' Advances s. 266 f.; dens. i Chorley a. a. s. 231. Crowther Report s. 164 f. – Bankerna accepterar nästan aldrig en »bill of sale» som säkerhet, Paget's Law of Banking s. 497. Lagen gäller ej registrerade bolag. Här sker i stället registrering enl. the Companies Act, 1948, sec. 95. A. a. s. 497 f. Crowther Report s. 156, 164.

[29] Se ang. the banker's lien, Paget's Law of Banking s. 498 ff.; Holden i Chorley, Law of Banking s. 202 ff.; Halsbury's Laws Vol. 3 s. 60 ff.; Ryder, Journal of Business Law 1967 s. 45 f.; Brandao v. Barnett and Others (1846) 3 C.B. 519, [1843–60] All E. R. Rep. 719; Misa v. Currie and Others (1876) 1 App. Cas. 554, [1874–80] All E. R. Rep. 686; Halesowen Presswork & Assemblies Ltd. v. Westminster Bank Ltd. [1971] 1 Q. B. 25, [1970] 3 All E. R. 473; National Westminster Bank Ltd. v. Halesowen Presswork and Assemblies Ltd. [1972] 1 All E. R. 641, H. L.

[30] Sec. 8. Vissa undantag görs i sec. 16. Se närmare Goode, Consumer Credit Act kap. 3; betr. gäldenärens status 3.12.

textversionen dateras 1972. I slutet av 1960-talet hade UCC antagits av samtliga delstater utom Louisiana, vilken genom att ha bevarat det romanska rättssystemet (Code Civil i en något modifierad form) intar en särställning i juridiskt hänseende.[31]

Lagförfattarna har haft som riktmärke att utforma lagen i samklang med tidens ekonomiska realiteter.[32] Man har tagit markant hänsyn till exempelvis bankernas praxis och till vad som brukat avtalas mellan parterna.[33] Så överensstämmer t. ex. realisationsreglerna med de bestämmelser, som vanligen återfinns i avtalen.[34]

»Pledge» reglerades tidigare av common law. UCC har inte förändrat rättsläget i någon större utsträckning beträffande förhållandet mellan parterna vid handpanträtt. Bestämmelserna om säkerhetstagarens vårdplikt är t. ex. i stort en kodifikation av vad som gällde för »pledge» i common law.[35] Det kan också påpekas, att i den mån särskilda bestämmelser inte givits i UCC, så gäller fortfarande de gamla reglerna i common law.[36] En sammanfattning av rättsreglerna angående »pledge» i common law får man i the Restatement of the Law of Security från 1941.[37] The Restatement omfattar nio områden, där case law dominerade, bland annat »pledge». Till formen är the Restatement gestaltad som en lagtext med kommentarer. Syftet med arbetet var dock inte lagstiftning, utan att uniformera rättspraxis i de olika staterna. The Restatement ger uttryck för de regler, som enligt författarnas bedömning skulle ha tillämpats av en domstol vid denna tidpunkt, om frågan blivit föremål för process.

b. UCC är indelad i nio avdelningar, som benämnes artiklar, men snarare motsvarar lagar. Art. 9 behandlar »Secured Transactions». Ett mål har varit att göra säkerhetsrätten så enkel och effektiv som möjligt. Den stora förändringen är, att man övergivit alla olika enskilda säkerhetsinstitut såsom »pledge, assignment, chattel mortgage, chattel trust, trust deed, factor's lien, equipment trust, conditional sale, trust receipt» etc., och i stället infört ett enda begrepp, »secured transaction», för vilket i

---

[31] Ang. panträttsinstitutet i Louisiana, se t. ex. Sachse, 41 Tul. L. Rev. (1967) s. 505 ff., 785 ff.

[32] Coogan & Vagts i Secured Transactions 1 s. 2.

[33] Report of the Law Revision Commission for 1956 s. 60 ff.

[34] Hanna i Study of the UCC III s. 2029, 2036.

[35] Gilmore s. 1128, 1137. Hamilton i Forms for Commercial Transactions anm. 513(1). Hanna i a. a. s. 2054. Se även Uniform Commercial Code, 1972 Official Text with Comments, komm. till § 9-207.

[36] UCC § 1-103: »Unless displaced by the particular provisions of this Act, the principles of law and equity, including the law merchant ..., shall supplement its provisions.»

[37] Se t. ex. Farnsworth, An Introduction to the Legal System of the United States s. 84 ff.; David & Brierley, Major Legal Systems in the World Today s. 372 ff.

princip enhetliga regler gäller. I den mån speciella bestämmelser erfordrats, har indelningen i stället gjorts efter objektets art.

Vissa objekt har uteslutits från lagens tillämpningsområde, därför att transaktionerna med dessa i säkerhetssyfte ofta är speciella och inte passar in i det allmänna mönstret och därför att de redan täcks av annan lagstiftning. Detta gäller bland annat försäkringsbrev och medel på bankräkningar.[38]

För de flesta egendomstyper är registrering och besittningstagande alternativa metoder att fullborda säkerhetsrätten, § 9-302 ff. Beträffande vissa objekt, nämligen »instruments», måste tradition ske, § 9-304. Regeln grundas på tanken, att det i dessa fall har varit generell praxis att använda sig av »pledge».[39] Viss egendom kan å andra sidan inte bli föremål för handpanträtt. Beträffande t. ex. enkla kundfordringar och immaterialrättigheter[40] måste registrering företagas.

Artikel 9 består av fem delar, »parts». Störst intresse i detta sammanhang har part 2, som reglerar säkerhetsavtalet och partsförhållandet under säkerhetsstadiet, och part 5, som reglerar realisationen m. m. Realisationsreglerna är desamma hur säkerhetsrätten än fullbordats. Om objektet omhänderhafts av säkerhetsgivaren har säkerhetstagaren rätt att sätta sig i besittning av detta, när fordran förfallit och betalning uteblivit, se närmare §9-503.

Slutligen kan nämnas, att »the banker's lien» återfinns även i amerikansk rätt, i två gestalter, dels enligt UCC § 4-208, dels enligt common law.

§ 5. Allmänt om fördelningen av förfoganderätt och ansvar

1. Inledning

Vid fördelningen av förfoganderätten över och ansvaret för panten gör sig två huvudsynpunkter gällande. Den ena är, att reglerna bör vara så utformade, att användandet av institutet panträtt främjas. Panträtten har en samhällsnyttig funktion. Ur denna synvinkel bör reglerna vara så förmånliga som möjligt för panthavaren, dock inte så förmånliga att en person i behov av kredit drar sig för att pantsätta sin egendom eller pantsättarens andra borgenärer blir eftersatta. Den andra synpunkten hänför sig till pantsättarens behov av skydd i en relation, där han i

---

[38] § 9-104 g och k, med komm. 7.
[39] Komm. till § 9-304. För en definition av begreppet »instrument», se § 9-105(g).
[40] Närmare bestämt »accounts» och »general intangibles». Begreppen definieras i § 9-106. – Regeln framgår indirekt av § 9-305, (se komm. 1).

allmänhet befinner sig i underläge. Pantsättarens intressen bör skyddas så långt det är möjligt, utan att reglerna blir så oförmånliga för panthavaren att en presumtiv kreditgivare drar sig för att acceptera en pant som säkerhet.

Den konsumentskyddslagstiftning som genomförts under de senaste åren har som bekant fört avtalsrätten in i ett nytt utvecklingsskede.[1] Ett centralt syfte för denna konsumentpolitik är att återställa den balans mellan parterna som rubbats genom bruket av standardavtal, där avtalssluten inte föregås av förhandlingar mellan två socialt och ekonomiskt likvärdiga parter, något som vår dittillsvarande förmögenhetsrättsliga lagstiftning förutsatte.[2]

Vad har hittills gjorts för att stödja kredittagarna? Vi har sedan en längre tid tillbaka haft tvingande lagstiftning i mindre utsträckning, (37 § avtalslagen, fondpapperslagen, pantlånelagen). Pantlånelagen kan sägas vara en socialt betingad lagstiftningsprodukt. En vägledande synpunkt bakom 1949 års lag var att skapa ett effektivt skydd för låntagarna, för att förhindra att deras ofta betryckta ekonomiska situation otillbörligen utnyttjades. Som jämförelse kan nämnas, att huvudsyftet bakom lagens föregångare av år 1918 däremot var att lämna ett bidrag i kampen mot tillgreppsbrottsligheten, alltså ett rent polisiärt ändamål.[3]

Vidare har som bekant förelegat allmänna avtalsrättsliga regler om ogiltighet och jämkning (främst 8 § skuldebrevslagen) och om tolkning av standardavtal. Konsumentköplagen (1973: 877) innehåller särskilda bestämmelser om kreditköp, 15–17 §§. Kreditköpkommittén har framlagt ett synnerligen långtgående förslag angående konsumentkrediter (avbetalningsköp m. m.), SOU 1975: 63. Den nya generalklausulen i 36 § avtalslagen, som också får ses som ett led i konsumentskyddslagstiftningen,[4] kommer att få betydelse även inom kreditvärlden.[5] Även bankerna har således dragits in i den konsumentpolitiska debatten. Till en början hade man ansett, att bankerna intog en särställning, bland annat genom det statliga inflytande och den statliga tillsyn varunder de står.[6] Bankernas verksamhet är också av denna anledning undantagen från avtalsvillkorslagens tillämpningsområde.[7]

Bankinspektionen har till uppgift att kontrollera dels att bankerna

---

[1] Bernitz, SvJT 1974 s. 81, 91, 134; J. Hellner i Mål och metoder s. 23. Översikt över konsumentskyddslagstiftningen ges i SOU 1974: 83 s. 33 ff.

[2] Prop. 1971: 15 s. 18, 57 ff., 71. Jfr även Riksdagsberättelsen 1972 Ju nr 53 (s. 73). SOU 1972: 28 s. 27 ff., 51. Prop. 1973: 138 s. 28 f. SOU 1974: 83 s. 31. Prop. 1975/76: 81 s. 10 f. Bernitz, SvJT 1972 s. 401 ff., 1974 s. 97, 104. Nial i Minnesskrift s. 195 f.

[3] Prop. 1949: 201 s. 12 ff. JO:s ämbetsberättelse för år 1956 s. 251.

[4] SOU 1974: 83 s. 25.

[5] Se a. a. särskilt s. 108 ff., 143, 167 ff., 184 ff. Jfr även J. Hellner, TfR 1976 s. 158.

[6] Krister Petersson, Ek. Revy 1973 s. 260 ff.

[7] 2 § lagen (1971: 878) om förbud mot oskäliga avtalsvillkor. Prop. 1971: 15 s. 21 f.

efterlever lagar och andra författningar etc., dels att bankerna överhuvudtaget förvaltas på ett betryggande sätt. Tillsynen avser bland annat ställda säkerheter.[8] I dess befogenheter ingår också att granska bankernas avtalsblanketter.[9] En enligt inspektionen själv i och för sig angelägen uppgift härvidlag är, att om möjligt söka åstadkomma bättre balans mellan parternas intressen.[10] Den har dock inga tvångsmedel till sitt förfogande, även om bankinspektionen har en teoretisk möjlighet att anmäla banken till regeringen, som kan förklara bankens oktroj förverkad.[11] Det kan i detta sammanhang avslutningsvis nämnas, att bankinspektionens chef, Sten Walberg, nyligen i en artikel bland annat diskuterat huruvida bankerna på grund av sin halvofficiella ställning skulle vara juridiskt förpliktade att iakttaga god banksed och kommit till den slutsatsen att så är fallet. Han uttalar vidare som sin mening, att bankinspektionen är skyldig att ingripa, om en bank åsidosätter denna förpliktelse.[12]

2. Förfoganderätten

Den omständigheten, att det ekonomiska intresset i egendomen är uppdelat på två händer, sätter sin prägel på utformningen av parternas rättigheter gentemot varandra. Pantsättaren är fortfarande ägare till egendomen resp. borgenär enligt en pantsatt fordran etc.[13] Panthavaren å sin sida har en särskild rätt till egendomen, nämligen rätt att dels hålla panten inne, dels under vissa förutsättningar realisera den. Under den tid panträtten varar utgörs det praktiska innehållet i pantsättarens äganderätt således endast av de befogenheter, vilka återstår utanför panträttens gränser.

Först och främst kan man fastslå, att vardera kontrahenten får förfoga över sin »*rätt*». Panthavaren kan överlåta och pantsätta sin panträtt, ägaren kan överlåta sin på detta sätt inskränkta äganderätt och upplåta sekundär panträtt i egendomen.

Vilken rätt har parterna att förfoga över själva *objektet*? Det kan t. ex. röra sig om uppsägning och indrivning av en pantsatt fordran utan samband med realisation, försäljning av panten i förtid eller ett begagnande av pantsatt egendom. Följande allmänna riktlinjer kan skisseras.

När man som förutsättning för stiftandet av en giltig panträtt uppställt,

---

[8] 147 § BankL. 80 § SparbanksL. 68 § JordbrukskasseL. Thunholm, Svenskt kreditväsen s. 51 ff.; dens., Bankerna och samhället s. 40 f., 91. Bernitz, SvJT 1974 s. 86. Sören Andersson, Svensk kreditmarknad s. 168 ff. Ang. allmänhetens klagomål på banker hos bankinspektionen, se Ström, FT 1976 s. 33 ff.

[9] Prop. 1971: 15 s. 41, 21 f. Se även Bernitz a. st.

[10] Remissyttrande över avtalsvillkorslagen, återgivet i Prop. 1971: 15 s. 41.

[11] Thunholm, Bankerna och samhället s. 41.

[12] Walberg, SvJT 1974 s. 177 ff., särskilt s. 180, 183.

[13] Att äganderätten förblir hos pantsättaren framhålls uttryckligen t. ex. i Code civil art. 2079.

att panthavaren skall erhålla besittningen (och motsvarande) till egendomen – och därmed också förfogandemöjligheten över denna – har syftet bland annat, nämligen såvitt panthavaren angår, varit att skydda denne t. ex. mot att tredje man förvärvar egendomen i god tro eller att den förstörs av ägaren.[14] Man kan säga, att avsikten, ur panthavarens synvinkel, är att säkerställa, att han skall kunna tillgodogöra sig fordringens värde ur egendomen vid en realisation. Panträttsidén bygger på, att egendomen vid realisation skall inbringa ett belopp, som täcker hans fordran (i önskad utsträckning). Panthavaren är därför beroende av, att dess värde inte sjunker under en viss gräns. För att förhindra detta kan vissa förfoganden över panten vara nödvändiga. Det är emellertid inte alltid givet, att ägarens intresse av att en viss åtgärd vidtas eller ägarens uppfattning om angelägenhetsgraden hos en viss handling överensstämmer med panthavarens bedömning. Problemet gäller därför inte endast i vilka fall panthavaren kan presumera ett samtycke från ägaren utan även vilka, enligt panthavarens åsikt nödvändiga eller önskvärda, åtgärder, som han utan att konsultera ägaren eller mot dennes protester får vidtaga. Av det ovan sagda följer, att panthavaren bör erhålla de – men endast de – befogenheter över egendomen, som på något sätt erfordras för att det här antydda syftet skall uppnås.[15]

Man kan emellertid också finna den meningen, att panthavarens förfoganderätt gäller i den utsträckning, som detta ej leder till att pantsättarens rätt »skadas».[16] Detta skulle alltså innebära, dels att panthavaren saknar de befogenheter, som inkräktar på pantsättarens intressen, men som erfordras för hans egen trygghet, dels att panthavaren har större befogenheter, än han egentligen behöver. Uppfattningen har motiverats med argumentet att om panthavaren endast hade rätt att förfoga över objektet då det vore nödvändigt för att trygga hans panträtt, så kunde t. ex. en överlåtelse av panträtten inte komma i fråga.[17] Detta problem uppstår emellertid inte, om man, såsom ovan i texten skett, skiljer mellan panthavarens förfoganderätt över sin egen rätt och över panten.

Två hänsyn gör sig gällande vid utformningen av *pantsättarens* förfoganderätt över egendomen. Det ena hänför sig till panthavarens säkerhet, det andra till traditionsprincipens uppoffringssyfte.[18] Från det senare kan

---

[14] Rådighetsinskränkningen har också andra syften, som ej berör panthavaren, åtminstone inte på detta sätt, t. ex. att skapa publicitet för tredje man och att förhindra skentransaktioner. Se allmänt härom bl. a. Undén, Sakrätt § 9; Almgren i Rättsvetenskapliga studier ägnade minnet av Phillips Hult s. 13 ff. med hänv.

[15] Jfr t. ex. Wolff & Raiser, Sachenrecht s. 722; Becqué i Planiol & Ripert s. 123 f.; Halliday v. Holgate (1868) L. R. 3 Ex. 299 per Willes, J. (s. 302). Jfr även Taxell s. 83, 85, observera dock nedan not 16 f.

[16] Taxell s. 93. v. Eyben s. 452.

[17] Taxell s. 93.

[18] Ang. uppoffringssyftet, se i not 14 anförd litteratur.

emellertid bortses; det måste anses tillgodosett genom själva besittningsöverlämnandet. Allmänt sett bör pantsättaren fortfarande kunna utöva de av sina ursprungliga befogenheter, som är förenliga med panträttens primära ändamål, dvs. inte leder till en försvagning av panthavarens säkerhet, och som han överhuvudtaget har möjlighet till.[19] I det senare hänseendet kan noteras, att han saknar besittning och att han t. ex. inte längre har annat än en mycket begränsad legitimation som fordringsägare enligt en pantsatt fordran.

3. Ansvaret

A. *Culpaansvar*

Panthavarens ansvar är generellt utformat som ett culpaansvar, såväl i svensk och finsk, som i dansk och norsk, liksom i tysk, fransk, engelsk och amerikansk rätt.

Att panthavaren är skyldig att vårda panten står utom tvivel. Något avtal härom erfordras inte. Vårdplikten fastslås i 10: 3 och 4 HB (jfr även 6 och 9 §§ pantlånelagen). Panthavarens vårdplikt grundas på lagstadganden även i finsk, dansk, norsk, tysk, fransk och amerikansk rätt. I engelsk rätt föreligger denna skyldighet enligt common law. Man torde också kunna fastslå som en allmän regel, att vårdplikt föreligger i de fall, där egendom enligt avtal omhänderhas av någon annan än dess ägare, oavsett huruvida förvaring utgör det egentliga syftet med rättsinstitutet eller inte.

I *finsk* rätt gäller bestämmelserna i 10 kap. HB. I *dansk* och *norsk* rätt lagfästes ansvaret i DL resp. NL 5-7-1.[20] Beträffande *tysk* rätt kan hänvisas till BGB § 1215. I tysk rätt kompletteras de panträttsliga reglerna om panthavarens omsorgsplikt med olika allmänna obligationsrättsliga regler, där den viktigaste är principen om Leistung nach Treu und Glauben i BGB § 242: »Der Schuldner ist verpflichtet, die Leistung so zu bewirken, wie Treu und Glauben mit Rücksicht auf die Verkehrssitte es erfordern.»[21] *Code civil* stadgar i art. 2080 angående panthavarens

---

[19] Eschelsson, Om skuldebref s. 181. Taxell s. 86, 90. Hagerup § 52.III.1. Arnholm s. 295. v. Eyben s. 452. – Jfr även Meyer i Festskrift till Ussing s. 397; v. Eyben, Formuerettigheder s. 54; dens. i Nordisk Gjenklang s. 360 f.

[20] Culpaansvaret är detsamma som i svensk och finsk rätt, trots att ordalagen i DL och NL 5-7-1 i och för sig kunde tyda på en mildare culpabedömning. Jfr härom Ørsted VI s. 132 f.; Gram I s. 480 ff.; J. E. Larsen, Samlede skrifter 2: 1 s. 483; Matzen, Tingsret s. 532 ff.; Torp, UfR 1880 s. 384 f.; N. Lassen s. 205; Jul. Lassen, Spec. Del s. 626 f.; v. Eyben s. 419; Gomard, Forholdet mellem Erstatningsregler i og uden for Kontraktsforhold s. 234 ff. Jfr även Fr. Vinding Kruse, Ejendomsretten III s. 1662. Hallager & Aubert s. 332; Hagerup § 39.a.2.

[21] Vidare gäller culpadefinitionen i § 276 BGB även för panthavare: »Der Schuldner hat, sofern nicht anderes bestimmt ist, Vorsatz und Fahrlässigkeit zu vertreten. Fahrlässig handelt, wer die im Verkehr erforderliche Sorgfalt ausser acht lässt.» T. ex. Spreng i Staudinger anm. 5 a före § 1204, anm. 2 e och g till § 1215; Kregel i RGR-Komm. anm. 2 till § 1215.

ansvar: »Le créancier répond, selon les règles établies au titre Des contrats ou des obligations conventionnelles en général, de la perte ou détérioration du gage qui serait survenu par sa négligence.»[22] *Uniform Commercial Code* § 9-207 (1) lyder: »A secured party must use reasonable care in the custody and preservation of collateral in his possession . . .»[23] I *engelsk* rätt krävs, att panthavaren visar »ordinary care».[24]

En skärpning av ansvaret kan dock inträda genom en tillämpning av principerna om casus mixtus och perpetuatio obligationis. I detta sammanhang kan också bevisbördereglerna (presumtionsansvaret) uppmärksammas.

B. *Faran*

a. Ägaren står faran för panten. Detta framhålls uttryckligen i 10: 4 andra punkten HB.[25]

Som nedan[26] skall närmare utvecklas i samband med frågan om panthavarens rätt till förtida försäljning av panten, torde emellertid riskfördelningen mellan panthavare och pantsättare vara mer nyanserad. Fareregeln innebär visserligen, att ägaren får bära förlusten av sin egendom och att han måste fullgöra sin prestation på avtalat sätt, trots att motparten därvid inte kan uppfylla sin skyldighet att återlämna panten. Men å andra sidan får även panthavaren bära sin del av bördan. Går panten under upphör panträtten. Skadas panten och minskar i värde, försvagas panthavarens säkerhet. Som nedan skall framhållas, behöver pantsättaren i inget av fallen ställa ny pant. Panthavaren kan inte heller häva avtalet, dvs. säga upp lånet. Man kan således säga, att panthavaren – även om ägaren står faran för egendomen – står risken för sin säkerhetsrätt.

Motsvarande fördelning av för- och nackdelar gäller för de fall, då egendomen minskar i värde till följd av sin egen beskaffenhet, prisfluktuationer etc., liksom då en värdestegring inträder av samma orsaker, vilka ej kan betecknas som casus i egentlig mening, men ändå ligger utanför panthavarens kontroll, och där panthavarens vårdplikt ej aktualiseras.[27]

---

[22] Bestämmelsen hänsyftar bl. a. på art. 1137: »L'obligation de veiller à la conservation de la chose soit que la convention n'ait pour objet que l'utilité de l'une des parties, soit qu'elle ait pour objet leur utilité commune, soumet celui qui en est chargé à y apporter tous les soins d'un bon père de famille.»

[23] Samma krav uppställdes i Restatement § 17 f. I kommentaren till § 17 definieras »reasonable care» med hänvisning till »a reasonable man under like circumstances». – Ang. »commercially reasonable», se nedan i kap. 7.

[24] Detta fastslogs definitivt i rättsfallet Coggs v. Bernard (1703) 2 Ld. Raym. 909, [1558–1774] All E. R. Rep. 1.

[25] Det framhålls också uttryckligen i UCC § 9-207(2) (b).

[26] § 10 vid not 7 ff., särskilt efter not 16.

[27] Jfr nedan vid not 37. Jfr även delvis Almén § 17 efter not 38; Rodhe § 8 vid not 33.

b. Det *norska lagförslaget* om pant bryter med de principer för vilka nu redogjorts. Enligt detta förslag skall handpanthavaren, i motsats till underpanthavaren, stå faran för panten (ha »vågnaden»), 7 § andra stycket. Bestämmelsen är dispositiv. Den motivering, som ges för att ändra det nu gällande rättsläget, lyder i sin helhet:

»Handpanthavaren har annan manns ting i si varetekt, og på ein slik måte at eigaren ikkje kan føra nemnande tilsyn. Det er heller ikkje god sak å ettervisa aktløyse. Utvalet meiner difor at panthavaren i desse tilfellene bør ha vågnaden for ulukkehendingar som råkar tingen. Panthavaren får då større tilskuv til å passa på så det ikkje hender tingen noko.»[28]

c. Det norska lagförslaget, liksom principerna om casus mixtus och perpetuatio obligationis aktualiserar frågan, vad det innebär att *panthavaren* står faran för panten.

Farebegreppet diskuteras i allmänhet i samband med köp.[29] I 17 § köplagen anges innebörden av att köparen står faran vara, att köparen, om godset förstörs, försämras eller minskas av våda, ändå måste betala köpeskillingen. Denna regel kan utan svårighet överföras på det fallet att pantägaren står faran; den innebär då, att gäldenären ändå måste betala pantfordran. Svårare är det att överföra de köprättsliga resonemangen på ett fareansvar för panthavaren. Eftersom panthavaren närmast är att jämföra med säljaren, måste man då först och främst veta, vad det innebär att säljaren står faran, något som inte är oomstritt.

Med en indelning hämtad från tysk rätt kan man skilja mellan »Preisgefahr» och »Leistungsgefahr».[30]

Med »Preisgefahr» (prisfaran) avses då, att säljaren, om godset förstörs eller skadas av våda, mister rätten att kräva köparen på köpeskillingen. Detta begrepp är således en negation av bestämningen av köparens fareansvar – köparen undgår att erlägga betalning. (Jfr 4: 11 JB.) Överför man innebörden av säljarens prisfara på panthavarens situation skulle det innebära, att panthavaren mister rätten att kräva, att gäldenären betalar pantfordran. Så gällde t. ex. i Danmark fram till 1872 och i Norge fram till 1857, att panthavaren förlorade sin fordran, om panten gick under till följd av casus, DL och NL 5-7-1 i.f.[31] En sådan onyan-

---

[28] S. 53.

[29] Se ang. köp av lös egendom t. ex. Almén § 17 vid not 128 ff.; Karlgren, TfR 1955 s. 373 ff.; dens. i SvJT 1963 s. 107; dens., Prestation och »fara» i köprätten t. ex. s. 16, 43 ff., 70 ff.; J. Hellner, Köprätt s. 72 f.; dens. i TfR 1966 s. 315 f.; SOU 1976: 66 s. 229. Se ang. köp av fast egendom, 4: 11 JB; Westerlind, Kommentar till Jordabalken 1–5 Kap. s. 360. Innebörden av att säljaren står faran anges här vara, att köparen, om fastigheten skadats eller försämrats på grund av händelse för vilken säljaren står faran, får göra avdrag på köpeskillingen eller häva köpet. Se ang. farebegreppet i allmänhet Rodhe § 31.

[30] Rodhe § 31 efter not 6 (med hänv.). Jfr även Almén § 17 vid not 140 ff.

[31] Se härom Ørsted VI s. 134 ff.; Gram I s. 483 f.; J. E. Larsen, Samlede Skrifter 2: 1 s. 484.

serad regel har, med rätta, för gällande svensk rätts del avvisats av Almén och Karlgren.[32]

Med »Leistungsgefahr» (prestationsfaran) avses, att säljaren, om godset förstörs eller skadas av våda, vid leveransavtal blir skyldig att skaffa annat gods, dvs. att säljaren trots olyckshändelsen måste prestera i enlighet med avtalet, vid äventyr att eljest få utge skadestånd. För svensk rätts del accepteras inte alltid säljarens prestationsfara som en del av farebegreppet. Till detta begrepp hänförs då endast prisfaran.[33] Oavsett vad man må anse i denna fråga, föreligger i allt fall den möjligheten att säga, att säljaren står en prestationsfara, som innebär att han trots olyckshändelsen måste prestera i enlighet med avtalet eller utge ersättning för egendomens värde. Detta överensstämmer med Rodhes bestämning av farebegreppet, enligt vilken fareansvaret innebär ett rent strikt ansvar för värdeersättning.[34] Med Rodhes begreppsbildning kan man också utforma en i och för sig användbar fareregel för panthavare. Panthavarens fareansvar skulle då innebära, att han är strikt ansvarig att ersätta pantens värde. De norska motiven synes gå på denna linje.

Man anför: »Skade på pantet råkar etter dette fyrst panthavaren; han lyt stryka pantekravet sitt eller setja det ned med same sum som skaden eller tapet, men svarar ikkje utan særlig rettsgrunn for tap eigaren måtte få av uhendet. Her skil ein mellom vågnad og ansvar.»[35]

I det norska förslaget har ett ytterligare kriterium tillagts. Man har maximerat panthavarens ersättningsskyldighet till pantfordrans belopp.[36] En regel utformad på detta sätt kan naturligtvis i och för sig diskuteras. Följden av en dylik begränsning blir emellertid, att pantägarens skydd i slumpmässiga fall, nämligen där pantfordran t. ex. till följd av avbetalningar är betydligt mindre än pantens värde, kommer att avsevärt inskränkas. Anser man, att pantägaren överhuvudtaget behöver ett utsträckt skydd, förefaller således denna inskränkning något underlig.

d. I vilka konkreta situationer skulle ett fareansvar för panthavare kunna få praktisk betydelse? De risker pantsatt egendom löper är av olika slag (se närmare nedan i § 6). Egendomen kan utsättas för dels fysiska skador eller fysisk förstörelse till följd av yttre händelser och därmed jämställda skador, dels förstörelse eller skada till följd av sin egen beskaffenhet, dels skador avseende egendomens sakrättsliga beskaffenhet, t. ex. att

---

[32] Jfr Almén § 17 vid not 111 a. Karlgren, Säkerhetsöverlåtelse s. 72 not 20.

[33] T. ex. Karlgren, Prestation och »fara» exempelvis s. 49.

[34] Se Rodhe § 31, särskilt vid not 3, § 42 efter not 1, § 49 vid not 44. Ang. begreppet värdeersättning, se a. a. § 49, särskilt efter not 2.

[35] S. 53.

[36] Skulle pantägarens förlust överstiga pantfordran får ersättningsfrågan bedömas »etter vanlege skadebotreglar», a. st.

egendomen utmätes för panthavarens gäld, därför att han ej kan visa, att han ej äger egendomen, dels ock ren värdeminskning, t. ex. genom prisfluktuationer eller genom kursfall på pantsatta aktier. Ett fareansvar skulle säkerligen omfatta den förstnämnda typen av skada. Möjligen skulle också de två därefter nämnda bedömas på samma sätt. Den sistnämnda skadetypen måste emellertid falla utanför. Visserligen kan det i och för sig diskuteras, om inte samma princip som gäller vid placeringen av fareansvaret också skall gälla vid fördelningen av risken för ren värdeminskning.[37] Detta måste emellertid bedömas särskilt. Samma fördelning är således ändamålsenlig, då ägaren står faran för panten (ovan under *a*). Men även om panthavaren skulle stå faran för panten, synes det inte finnas någon som helst anledning att ålägga honom ett ansvar för ren värdeminskning, så att han, trots att hans vårdplikt inte motiverat något ingripande, skulle bli ersättningsskyldig gentemot pantägaren t. ex. om panten minskade i värde till följd av prisfluktuationer eller kursfall.

C. *Försäkring*

Ett viktigt moment att ta hänsyn till vid riskfördelningen är försäkringsmöjligheten. Fördelen med försäkringsskydd ligger för panthavarens del inte endast däri, att han kan få ersättning för det värde som panten hade för honom, och därigenom kan undgå att behöva lita enbart till den personliga fordringsrätten, utan även däri, att han genom försäkringen kan undgå eventuell ersättningsskyldighet gentemot pantsättaren, som eljest skulle ha ålegat honom.[38] Bördan av riskbärandet lättas således i hög grad, även om den ej helt avlyftes, om ersättning kan erhållas ur en försäkring. Å andra sidan får frågan om riskens placering ändå betydelse. Kommer försäkringen båda parterna till godo, såsom fallet är i svensk rätt, har frågan, vem förlusten egentligen skulle ha drabbat, betydelse för vem som skall stå för premiekostnaderna.[39]

Bortsett från fysiska skador på pantsatt fast egendom (pantbrev) och lösöre, är skadorna emellertid ofta sådana att de ej täcks av försäkring. Detta gäller särskilt pantsatta rättigheter. Inte heller kan man genom

---

[37] Jfr Karlgren, Prestation och »fara» s. 56 f.

[38] J. Hellner, Försäkringsrätt s. 299, 322 f. Endast om panthavaren framkallat försäkringsfallet uppsåtligen eller genom grov vårdslöshet har han förverkat sin rätt till ersättning. 18 och 20 §§ FAL.

[39] Jfr Falkanger, Leie av Skib s. 224 ff. – Jfr ang. försäkringsskyddet även Karlgren, Prestation och »fara» s. 44 f., 173 ff.

I anglo-amerikansk rätt har man inga regler om försäkring av tredje mans intresse. Däremot kan en »bailee» försäkra sitt eget intresse i den omhändertagna egendomen. Se t. ex. Mac Gillivray on Insurance Law anm. 460, 476, 499 ff. – I UCC görs ett undantag från regeln, att ägaren står faran för panten, för de fall där panthavarens, men inte ägarens, rätt är försäkrad, § 9-207(2)(b). Se Gilmore s. 1140 ff.

försäkring skydda sig mot värdeminskning till följd av det pantsatta godsets egen beskaffenhet, prisfluktuationer etc.

Om panten i allt fall varit försäkrad och skadan täcks av försäkringen, har panthavaren ett självständigt anspråk på försäkringsersättning, även om han inte själv tecknat försäkringen. Är pantsättaren försäkringstagare, har panthavaren nämligen rätt till ersättning enligt reglerna om försäkring av tredje mans intresse. Ett uttryckligt stadgande härom ges i 54 § FAL. Panthavarens rätt gäller även om han före försäkringsfallet inte ens känt till försäkringens existens, 57 § FAL. När försäkringen avser värdet av egendom – och det är på sådana försäkringar som 54 § är tillämplig – är det i regel likgiltigt för försäkringsgivaren vem som uppbär ersättningen.[40]

Panthavarens rätt i förhållande till pantsättaren och försäkringsgivaren torde gälla från och med avtalet, alltså oberoende av huruvida tradition skett.[41] Huruvida pantfordringen förfallit till betalning eller inte är likaledes betydelselöst, 58 § FAL. Panthavaren har företrädesrätt till försäkringsersättningen framför ägaren till ett belopp som motsvarar hans fordran, under förutsättning att inte ägaren genom att avhjälpa skadan eller på annat sätt bereder panthavaren samma säkerhet som han hade före försäkringsfallet, 58 §.

I 86 och 87 §§ samt en särskild lag av 1927[42] ges speciella regler om rätt för borgenär, som har panträtt i fast egendom, till ersättning på grund av brandförsäkring av byggnad som hör till den fasta egendomen. Panthavaren ges här ett bättre skydd och en ännu självständigare ställning än en handpanthavare. Reglerna är tvingande.

---

[40] Hellner, Försäkringsrätt s. 307 f.; dens. i SvJT 1969 s. 347.
[41] Se Hellner, Försäkringsrätt s. 312 med hänv.
[42] Lag (1927: 79) om rätt för borgenär till betalning ur ersättning på grund av brandförsäkringsavtal. Se Hellner, Försäkringsrätt s. 356 ff.

AVDELNING II

Rättsförhållandet fram till förfallodagen

KAPITEL 3

Panthavarens vårdplikt

§ 6. Inledning

1. Allmänt

Panthavarens vårdplikt avseende pantens faktiska beskaffenhet innebär generellt uttryckt, att han är skyldig att med omsorg eftersträva, att den pantsatta egendomen bevarar sitt värde.[1] Man kan alltså säga, att utgångspunkten är, att pantens värde skall bevaras, men att detta inte innebär, att panthavaren är obetingat skyldig att tillse att så sker, utan endast att han skall visa omsorg i detta hänseende. I förevarande kapitel är uppgiften att utröna, vilken konkret innebörd panthavarens vårdplikt kan ha. När är det culpöst av panthavaren att låta pantens värde försämras?

Kapitlet har disponerats efter vilka åtgärder det kan tänkas att panthavaren bör vidtaga. Andra sätt att indela frågorna angående panthavarens vårdplikt kunde i och för sig också tänkas. Även om jag inte funnit något av dessa lämpat att ligga till grund för den följande framställningen, kan ett par andra indelningsgrunder kortfattat beröras i detta sammanhang.

En förutsättning för att en åtgärd skall ingå i vårdplikten är, att ett motsatt beteende skulle medföra, att skada uppstod. Panthavarens vårdplikt kan sägas gå ut på tre saker. För det första måste han avhålla sig från att själv skada egendomen. För det andra skall han förhindra att egendomen drabbas av skador som går att undvika (t. ex. preskription). För det tredje skall han se till, att den ekonomiska förlusten av vissa händelser, som i och för sig inte går att undvika (t. ex. att egendomen utsättes för hastigt prisfall), blir så liten som möjligt.

De skador pantsatt egendom kan råka ut för, och där panthavarens vårdplikt kan aktualiseras, synes närmare bestämt kunna indelas i fyra grupper. Man kan karakterisera de skyldigheter som aktualiseras i den första och tredje gruppen som en skyldighet att bevara egendomen intakt

[1] Jfr Rodhe § 3 vid not 5 och 9. Ang. begreppen *faktisk* och *sakrättslig* beskaffenhet, se Rodhe t. ex. § 8 vid not 31 ff.

och de skyldigheter som aktualiseras i den andra och fjärde gruppen som en skyldighet att bevara egendomens ekonomiska värde på annat sätt.

1) Det första fallet är, att panten drabbas av en skada som hänför sig till objektet i fysisk mening. Det kan röra sig om sådana händelser som att panten genom yttre omständigheter träffas av fysisk skada eller att egendomen av olika orsaker förkommer. Dessa skador kan drabba lösöre, men lika väl ett fysiskt objekt som materialiserar en rättighet, t. ex. ett löpande skuldebrev eller en aktie. Panthavarens skyldighet att förhindra denna typ av skada behandlas i § 7, under rubriken »Förvaring och fysisk vård av panten».

2) Lösöre kan därjämte skadas eller förstöras till följd av sin egen beskaffenhet, pantsatt frukt kan ruttna osv. Vad panthavaren kan göra i en sådan situation är att sälja panten, innan den hunnit förstöras, för att därigenom så långt möjligt rädda egendomens ekonomiska värde. Innebörden av panthavarens vårdplikt i detta avseende tillhör de frågor som behandlas i § 10, »Förtida försäljning av panten».

3) En tredje typ av skada är, att en pantsatt rättighet förlorar sin giltighet, antingen fullständigt, såsom då en fordran preskriberas eller prekluderas, eller åtminstone delvis, såsom då en pantsatt livförsäkring förfaller till följd av underlåten premiebetalning. Huruvida det åligger panthavaren att avvärja dylika skador behandlas i § 8, »Giltighetsbevarande åtgärder», som således endast avser pantsatta rättigheter.

4) Skada kan vidare uppstå till följd av att panten (lös egendom överhuvudtaget, men främst rättigheter) utsätts för ren värdeminskning som inte har något samband med fysisk skada, t. ex. genom prisfall eller kursfall på pantsatta aktier. I § 10 behandlas, förutom den under 2) nämnda frågan, även frågan vilka skyldigheter panthavaren kan ha att i förtid sälja pant, som är utsatt för hastigt värdefall. Till denna fjärde kategori kan även hänföras den skada som inträder, då en pantsatt fordran sjunker i värde på grund av gäldenärens insolvens. I § 9 skall utvecklas, huruvida panthavaren är skyldig att inkassera förfallna prestationer, varmed avses såväl skyldighet att indriva förfallna kapitalbelopp och förfallen avkastning som skyldighet att agera i anledning av fond- eller nyemissioner etc. Detta problem rymmer i viss mån fler aspekter, än vårdpliktsperspektivet i inskränkt mening ger upphov till, och hänför sig särskilt till pantsatta rättigheter.

Särskilt i §§ 9 och 10 blir det nödvändigt att även ta ställning till, vilka olika rättigheter panthavaren kan ha med avseende på den pantsatta egendomen.

Till det nu sagda kommer panthavarens vårdplikt avseende egendomens sakrättsliga beskaffenhet, vilken kan sägas gå ut på, att panthavaren skall se till, att pantsättaren/ägaren inte frånhändes sin rätt till egendomen i en sakrättslig konflikt. Frågan om panthavarens skyldighet att

förvara panten på sådant sätt, att ägarens rätt till egendomen bevaras, beröres något i § 7.

Till sist analyseras i § 11 de påföljder som kan inträda, då panthavaren brutit mot sin vårdplikt.

I tiden varar vårdplikten ända fram till dess att panträtten upphör, oberoende av pantsättarens betalningsförsummelse eller dröjsmål med att återhämta panten.[2] Det är dock möjligt, att vårdplikten försvagas i det sistnämnda fallet, dvs. vid pantsättarens mora accipiendi.

2. Ansvarsfördelning

Som motivering – om någon sådan alls ges – för utformningen av panthavarens vårdplikt i någon speciell situation brukar man hänvisa till, huruvida pantsättaren själv har möjlighet att ingripa för att rädda pantens värde. Tankegången är alltså den, att panthavaren ej skall behöva belastas med någon skyldighet i ett avseende, där pantsättaren kan tillvarataga sina intressen.

Det är emellertid inte tillräckligt att enbart ta hänsyn till vem som kan ingripa. Dessutom kan i många fall både panthavaren och pantsättaren utföra erforderliga åtgärder och vanligen är det tillräckligt att en av dem gör det. Kärnpunkten är, att det alltid måste vara någon som bär *ansvaret* för att en viss åtgärd vidtages. Vem kan lita på vem? Vad som måste undvikas är, att vardera parten förlitar sig på, att den andre ser till att pantens värde bibehålles.

Någon gång kan man också se en invändning som går ut på, att det är ointressant huruvida endera av parterna är skyldig att utföra en viss åtgärd, därför att det ändå är i vederbörandes eget intresse att göra detta. I realiteten bevakar t. ex. bankerna nyemissioner, oberoende av om de är skyldiga till detta eller inte. Eller tag det fallet, att panten råkar ut för kraftigt värdefall. Kan man inte förlita sig på, att panthavaren säljer panten i förtid för att i eget intresse rädda dess ekonomiska värde, i stället för att undersöka, om han har någon skyldighet i detta avseende? Härtill kan man till att börja med anmärka, att det inte är säkert, att panthavaren alltid behöver ingripa för egen del, t. ex. därför att pantsättaren är solvent eller därför att pantens värde innan värdeminskningen började var så högt, att detta trots ett avsevärt fall ändå överstiger hans fordran. Som bör ha framgått är emellertid invändningen överhuvudtaget irrelevant. Det är inte detta det är frågan om. Frågan gäller, vem som skall bära ansvaret för att åtgärden verkligen blir vidtagen. En annan sak är naturligtvis, att tyngden av panthavarens plikt kan minska, om det är i hans eget intresse att den uppfylls.

---

[2] Jfr 33 och 55 §§ KöpL och t. ex. Almén § 33 vid not 39 ff. Jfr Hasselrot, Pant I s. 169 f. jfd med dens., Handelsbalken VIII s. 1776 f.

I detta sammanhang kan slutligen Taxells inställning till panthavarens ansvar särskilt framhållas. Taxells utgångspunkt är att man, om vardera parten har möjlighet att vidtaga erforderliga åtgärder, inte kan åvälva någon en skyldighet, utan att var och en då får bevaka sina egna intressen.[3] Detta synsätt färgar Taxells inställning till olika detaljfrågor och kan leda till en mening, som avviker från andras och från den som hävdas i detta arbete.

3. Uppmärksamhetsplikt och handlingsplikt

Den övergripande frågan gäller sålunda ansvarsfördelningen. Den närmare analysen kan delas upp i följande två problem. För det första måste man avgöra, om det kan begäras, att panthavaren skall uppmärksamma, att en viss åtgärd behövs. Föreligger en förpliktelse till uppmärksamhet? För det andra måste man avgöra, om det kan begäras, att panthavaren skall utföra åtgärden. Även om någon uppmärksamhetsplikt inte ansetts föreligga, kan panthavaren vara tvungen att handla, om han *ändå har observerat* att åtgärden behövs, eller att handla efter hemställan av pantsättaren, eller – den svagaste varianten – att på anmodan sätta pantsättaren i stånd att iakttaga sina intressen. Sammanfattningsvis kan man också förenklat formulera frågorna på följande sätt: Skall panthavaren handla, om han vet att åtgärden erfordras? Skall panthavaren hålla reda på, huruvida någon åtgärd erfordras?

Panthavarens ansvar kan omfatta både uppmärksamhet och handling. Som antyddes kan en handlingsplikt även föreligga fristående från en uppmärksamhetsplikt. Uppmärksamhetsplikten behöver inte heller vara sammankopplad med en handlingsplikt. Det kan vara tillräckligt med en informationsplikt, förenad med en eventuell skyldighet att ge pantsättaren tillfälle att vidtaga erforderliga åtgärder själv. Som skall framgå av det följande är panthavarens handlingsplikt i allmänhet inte absolut, dvs. det är för uppfyllandet av hans skyldighet många gånger tillräckligt, att han informerar pantsättaren om läget och sätter denne i stånd att själv utföra den åtgärd det är fråga om.[4] Det kan här allmänt framhållas, att omständigheterna dock inte får vara sådana, att det inte kan begäras, att pantsättaren skall åläggas detta.[5] Om panthavaren utnyttjar nyssnämnda möjlighet kan han följaktligen bli tvungen att återlämna panten till pantsättaren under viss tid. Det är därför ingalunda säkert, att panthavaren föredrar denna utväg framför att själv göra sig besväret. En viktig förut-

---

[3] Taxell s. 105 f. Taxell anser inte, att panthavarens eventuella skyldighet att bevara en pantsatt fordrans värde grundar sig på panthavarens allmänna vårdplikt, utan på en allmän plikt att beakta den andra partens rätt och intressen, a. st.

[4] Här kan (betr. amerikansk rätt) allmänt hänvisas till UCC § 9-207 komm. 1 och Gilmore s. 1135 ff.

[5] Jfr Gilmore s. 1136. – Jfr Restatement, komm. till § 17, vilken gäller rent fysisk vård (här förutsätts en oförutsedd kostnad).

sättning ur panthavarens synvinkel är först och främst, att panträtten sakrättsligt sett inte upphör genom dispositionen. Det torde också förhålla sig så, att skyddet mot andra borgenärer inte förloras, om panten tillfälligt återlämnas till pantsättaren i ett bestämt syfte, t. ex. för utbyte av förfallna obligationer eller konkursbevakning.[6] Detsamma gäller i engelsk, amerikansk och väl även fransk rätt, men inte i tysk rätt.[7] En annan förutsättning är naturligtvis också, att panthavaren har förtroende för pantsättaren. Om panten återlämnas har panthavaren inget sakrättsligt skydd mot att pantsättaren överlåter eller pantsätter panten till godtroende tredje man. Och skulle pantsättaren slarva vid utförandet av åtgärden eller något sådant, har panthavarens rätt till skadestånd inte mycket värde vid sidan av hans personliga fordringsrätt.

4. Formulärrätten

Beträffande formulärrätten kan här allmänt sägas, att de svenska bankerna endast åtar sig att väl förvara panten samt en viss skyldighet att avbryta preskription och preklusion. I övrigt friskriver man sig från vårdansvar.

Pantvårdsklausulen lyder: »Banken är skyldig att förvara pant väl samt att i fråga om fordringsbevis för vilka svensk rätt gäller, avbryta preskription och verkställa bevakning vid kallelse på okända borgenärer. Skyldigheten att företa preskriptionsavbrott och bevakning gäller dock inte beträffande fordringsbevis som är avsedda för den allmänna rörelsen, såsom obligationer, förlagsbevis o. dyl., eller som utgörs av kuponger. Banken är inte heller skyldig att vidmakt-

---

[6] Se t. ex. NJA 1956 s. 485; Undén, Sakrätt § 32 (s. 217); Almgren i Minnesskrift för Hult s. 31 f.; Hessler, Allmän sakrätt s. 361. Jfr SOU 1974:55 s. 251. Se vidare UfR 1950 s. 560; Ørsted VI s. 108; N. Lassen s. 200 f.; v. Eyben s. 416, 444; NRt 1922 s. 552.

Motsatt åsikt dock Torp s. 647 f. (betr. äldre dansk rätt); samt Arnholm s. 106 f.; Taxell s. 193 f.

Även en tredje uppfattning har uttalats, nämligen att panträtten ej består, om pantsättaren under tiden försätts i konkurs, medan om panten å andra sidan återlämnas till panthavaren ingen ny panträtt stiftas. Hasselrot, Handelsbalken VIII s. 1580 ff., 1786, Pant I s. 88; Hagerup § 18.II.7.

[7] I *engelsk* bankpraxis är det t. ex. vanligt, att banken låter pantsättaren, som »trustee» för banken, försälja panten under panträttstiden, (varvid pantsättaren i stället får underteckna »a trust receipt»). Paget's Law of Banking s. 570 ff., se även s. 519; Chorley, Law of Banking s. 6; Holden, Securities for Bankers' Advances s. 293 ff.; Crowther Report s. 156 f.; Halsbury's Laws Vol. 29 s. 214 f.; North Western Bank, Ltd. v. John Poynter, Son & Macdonalds [1895] A. C. 56; Re David Allester, Ltd. [1922] 2 Ch. 211, [1922] All E. R. Rep. 589. Se vidare t. ex. Chance, Principles of mercantile law s. 355; Crossley Vaines' Personal Property s. 461; Paton s. 357.

Enligt *UCC* § 9-304(5) består panträtten under 21 dagar, om panten återlämnas till pantsättaren för vissa ändamål.

Betr. *fransk* rätt, se t. ex. Becqué i Planiol & Ripert s. 97 f.; Guyenot, Rev. trim. dr. com. 1961 s. 289; (men jfr C. civ. art. 2076); och betr. *tysk* rätt BGB §§ 1253 och 1278 och härtill t. ex. Spreng i Staudinger anm. 11 till § 1253, anm. 3 till § 1293; jfr även Ratz i RGR-Komm. till HGB anm. 34 a och 39 b till § 368.

hålla det personliga betalningsansvaret för intecknat skuldebrev i annat fall än då pantsättaren skriftligen begärt detta och lämnat upplysning om den betalningsskyldiges namn och adress.

Bankens pantvård omfattar inte mer än som framgår av det ovan sagda. Banken är sålunda t. ex. inte skyldig att i fråga om värdepapper lyfta utdelning och ränta eller bevaka pantsättarens rätt i samband med emissioner, aktieutbyten, konverteringar, utskiftningar o. dyl.»

Bankens pantvård är således begränsad, något som tydligt framhäves i formulären. För professionella panthavare är ansvaret mer än för andra en ekonomisk fråga. Arbete och besvär kostar pengar. Den utväg en kredittagare som ej kan acceptera en inskränkt pantvård anvisas, är notariatförvaring och pantsättning av den sålunda förvarade egendomen. Enligt bankerna själva[8] kan dessutom den kostnad kunden måste betala härigenom bli lägre än om banken utförde motsvarande åtgärder inom ramen för sin vårdplikt och därefter begärde ersättning med stöd av avtalsformulärens kostnadsklausul, enligt vilken kredittagaren skall ersätta banken för kostnad och arbete, som sammanhänger med vård och realisation av pant.

I pantlånerörelsernas pantsedlar brukar det anges, att företaget ansvarar för pantens vård »enligt lag». Ibland föreskrivs, att låntagaren själv skall se till, att vinster och förfallna utdelningar på pantsatta obligationer och aktier lyfts i rätt tid.

De *finska* affärsbankerna åtar sig endast att förvara panten väl. I de *danska* och *norska* affärsbankernas formulär återfinns däremot inte någon vårdpliktsklausul.

I de *tyska* AGB ikläder sig banken vissa skyldigheter, när det är fråga om »Pfandverwahrung».[9] I den mån banken å andra sidan fritar sig från vårdansvar, innefattas härunder ej de förpliktelser, som åligger en panthavare till följd av principen om »Leistung nach Treu und Glauben» i BGB § 242.[10]

För *amerikansk* rätts del kan här framhållas, att bestämmelserna om panthavarens vårdplikt i UCC § 9-207 är dispositiva, men med ett undantag. Föreskriften, att panthavaren skall använda »reasonable care» vid vården och bevarandet av panten, är tvingande. Vad parterna däremot kan göra är, att i avtalet komma överens om, vad som skall anses vara »reasonable care». Förutsättningen är dock, att vad som sålunda avtalas inte är »manifestly unreasonable», UCC § 1-102(3).

§ 7. Förvaring och fysisk vård av panten

1. Förvaring

Panthavarens vårdplikt innebär till att börja med att han skall förvara panten på ett betryggande sätt. Som nämndes i slutet av föregående avsnitt åtar sig bankerna också att »förvara panten väl».

[8] Jfr Rabe, Bankjuridik s. 36.

[9] Ang. Pfandverwahrung, se ovan § 4.2.

[10] Se Canaris i Grosskomm. HGB anm. 1281, 1336.

Frågan om innebörden av panthavarens förvaringsskyldighet, en fråga som har betydelse inte bara vid pantsättning av lösöre, utan även vid pantsättning av rättigheter som materialiseras i ett fysiskt objekt, t. ex. ett löpande skuldebrev, innefattar egentligen två olika moment. Det *första* momentet gäller panthavarens skyldighet att förhindra, att pantobjektet råkar ut för skada i fysiskt avseende eller att det av någon orsak förkommer. Panthavarens skyldighet att förhindra, att panten skadas eller förkommer, behandlas nedan under A. Därjämte behandlas under C de fallen att panten lånas ut eller överlämnas till förvaring av tredje man (*b* och *c*). Det *andra* momentet gäller frågan om panthavarens skyldighet att förvara panten på sådant sätt att inte ägarens juridiska möjlighet att återfå egendomen minskas, dvs. panthavarens vårdplikt i avseende på egendomens sakrättsliga beskaffenhet. Härvid åsyftas dels frågan, om panthavaren är skyldig att förvara panten avskild från annan egendom, något som kan ha betydelse för ägarens separationsrätt i panthavarens konkurs (nedan under B), dels det fallet att panthavaren lämnar ut panten till någon obehörig (nedan under C.*a*).

A. *Panten skadas eller förkommer*

a. Panten skall förvaras på en sådan plats och på ett sådant sätt, att den inte utsätts för fara att ta skada eller att komma i obehöriga händer.

Föremål får inte placeras i ett olåst källarutrymme, frimärken får inte ligga löst spridda på en fuktig plats, vinflaskor skall hanteras rätt osv. Om panthavaren förvarar en pantsatt bil i ett garage, vilket brinner upp och bilen förstörs, blir panthavaren säkerligen ansvarig, om branden berott på bristfälligheter i garaget som panthavaren kan lastas för, vårdslöst förvarad bensin eller något sådant.[1]

b. Skyldigheten att omsorgsfullt förvara panten gäller som nämnts även annan lös egendom än lösöre, t. ex. värdepapper.[2] Nu kan man kanske fråga sig, vilken skada som kan uppstå, om ett pantsatt värdepapper förstörs eller på annat sätt förkommer. Före tillkomsten av lagen (1927: 85) om dödande av förkommen handling kunde endast växel, check och konossement dödas med myndighets hjälp.[3] På den tiden kunde förlusten alltså bli mycket stor.

I *NJA 1918 A nr 57*, där panthavaren slarvat bort ett intecknat skuldebrev, fick man inteckningsrätten att upphöra genom att arrangera en exekutiv auktion på fastigheten, vid vilken inteckningen inte utgick, så att den därefter kunde dödas

[1] Jfr UfR 1923 s. 440, där en pantsatt bil förstördes, då garaget brann upp. I detta fall hade dock garaget varit »lovlig indrettet» och något skadestånd utdömdes inte. Jfr även UfR 1921 s. 214, som visserligen inte rörde pant, men där sakläget och utgången i övrigt var överensstämmande.

[2] Ang. förkomna värdepapper, se förutom i texten nämnda rättsfall även t. ex. NJA 1913 s. 110 (aktier).

[3] NJA II 1927 s. 314.

enligt 23 § IF utan att företes i original. Härvid uppstod naturligtvis en viss kostnad (515 kr 33 öre). Och fordringsrätten bestod.

Sedan 1927 kan en förkommen handling, t. ex. löpande skuldebrev, aktier och pantbrev, mortifieras, se 1 § nämnda lag. Obligationer är dock undantagna från lagens tillämpningsområde, 1 § andra stycket. Enligt samma paragraf skall ansökan göras av den, som förlorat handlingen. Panthavaren måste därför vara behörig sökande. Av *NJA 1960 s. 163* framgår emellertid, att även pantsättaren är behörig härtill, varvid panthavarens intresse i ärendet tillvaratages därigenom, att han beredes tillfälle att framställa vederbörligt yrkande i anledning av sin panträtt.

I NJA 1960 s. 163 hade pantsättarens dödsbo ansökt om dödande av ett antal pantsatta aktier. Vid boutredningen efter direktören E hade det genom E:s anteckningar och korrespondens framkommit följande. E hade pantsatt vissa aktier hos L i Hamburg. Efter L:s död förvarades aktierna av hans änka i hennes hem i nämnda stad. I samband med att Gestapo hösten 1938 hade företagit husundersökning hos henne hade hon förstört aktierna. E slutbetalade lånet efter det att aktierna hade förstörts. Sedan RR:n och HovR:n avvisat dödsboets ansökning om dödning yttrade HD bland annat: »Såsom ägare av aktiebreven har [E:s] dödsbo intresse av att de dödas. Ansökningen har därför, oavsett uppgiften att aktiebreven voro pantsatta när de förstördes, icke bort avvisas.»

Mortifikationsförfarandet förutsätter, att viss utredning företes (se 5, 6, 8 och 12 §§), och kan därför förorsaka sökanden såväl kostnader som besvär. Om handlingen förkommit för panthavaren, bör han vara skyldig att ansöka om dess dödande. Han får förväntas ha större kännedom om omständigheterna kring händelsen än pantsättaren. Om pantsättaren själv ombesörjer dödningen, måste panthavaren bli skyldig att ersätta dennes kostnader.

Emellertid är det inte säkert, att pantsättaren alltid kan skyddas genom att handlingen dödas. För det första kan förfarandet ta ett par år (jfr 6 §). Under denna tid kan pantsättaren t. ex. inte teckna nya aktier vid nyemission och inte ens utnyttja teckningsrätterna genom försäljning i andra bolag än avstämningsbolag.[4] Han kan inte kräva en gäldenär enligt ett löpande skuldebrev på betalning, förrän handlingen dödats och ny utfärdats.[5] Under tiden kan gäldenären bli insolvent. Utan konossement kan de representerade varorna inte avhämtas om inte säkerhet ställs, vilket kan få svåra följder. I *NJA 1912 s. 270*, där en inteckning förkom-

---

[4] Avstämningsbolag kallas de bolag som tillämpar det särskilda system av regler om aktiebrev och aktiebok som först infördes genom lagen (1970: 596) om förenklad aktiehantering, se nu 3 kap. 8 § aktiebolagslagen (1975: 1385). Dessa bolag har övergått till den förenklade aktiehanteringen med datateknik, vilken handhas av Värdepapperscentralen VPC aktiebolag.

[5] Jfr SvJT 1933 rf s. 35 betr. räntebetalning (före SkuldebrevsL). Jfr också 16 och 21 §§ SkuldebrevsL.

mit, framhöll pantsättaren att han lidit skada därigenom, att han inte kunnat belåna inteckningar med sämre förmånsrätt än den bortslarvade.[6]

För det andra kan handlingen ha kommit i en obehörig persons händer. Ger sig denne tillkänna, kan dödning inte beviljas. Har tredje mannen gjort ett godtrosförvärv till egendomen är dess värde förlorat för pantsättaren. Detta skall då ersättas av panthavaren.

c. Antag, att det när pantsättaren betalar pantfordran visar sig, att panthavaren ej kan återställa ett pantsatt löpande skuldebrev, att detta skuldebrev förfaller till betalning strax därpå och att pantsättaren har stort behov och intresse av att kunna kräva gäldenären på betalning på förfallodagen. I ett sådant fall kan ifrågasättas, om ej panthavaren skall vara skyldig att övertaga fordran mot gäldenären. Pantsättaren erhåller därigenom betalning och panthavaren får sedan för egen del ansöka om dödning av handlingen och begära att ny utfärdas i dess ställe.

B. *Panten förvaras ej avskild från annan egendom*

Är panthavaren skyldig att hålla panten avskild från annan egendom?[7] Frågan har störst betydelse beträffande fungibel egendom, särskilt pengar. Panten kan ha utgjorts av pengar redan från början, men den kan också ha omvandlats till likvida medel, t. ex. genom inkassering av ett pantsatt skuldebrev eller genom förtida försäljning av egendomen. Frågan kan emellertid även ha betydelse beträffande annan egendom, särskilt beträffande värdepapper, som kanske inte alltid kan identifieras.

I Socialstyrelsens förslag till förordning angående idkande av pantlånerörelse föreskrevs i 10 §, att panterna skulle »hållas avskilda från andra föremål och förvaras på ett överskådligt och ur hygienisk synpunkt tillfredsställande sätt».[8]

Skälet för en eventuell plikt att hålla panten avskild från panthavarens *egen* egendom skulle främst vara det faktum, att pantsättaren saknar separationsrätt i panthavarens konkurs till medel, som denne är skyldig att redovisa, men sammanblandat med egna tillgångar.[9] Detsamma gäller

[6] Härmed är inte sagt, att denna skada är ersättningsgill. I målet yrkades ingen ersättning för den nu angivna skadan.

[7] Så vid deposition, se t. ex. 9 § UpplagshusL samt Prop. 1970: 99 s. 68 f., 114. Se vidare t. ex. 10 § KommL samt Walin, Separationsrätt s. 86 ff.

Jfr ang. panträtt Hessler, Allmän sakrätt s. 433 f.; Brækhus i Studier i krediträtt s. 45.

I den tyska Depotgesetz (jfr ovan § 4.2) 2 § föreskrivs »Sonderverwahrung». Jfr UCC § 9-207(2)(d): »the secured party must keep the collateral identifiable, but fungible collateral may be commingled», Gilmore s. 1154 f.

[8] Bestämmelsen är återgiven i Prop. 1949: 201 s. 42.

[9] Se lagen (1944: 181) om redovisningsmedel; Walin, Separationsrätt s. 154 ff. Panthavaren är redovisningsskyldig i lagens mening. Walin i Festskrift till Ekeberg s. 549 f.; jfr Separationsrätt s. 194. SOU 1974: 55 s. 171. Håstad s. 4. Pantsättarens rätt är inte en fordringsrätt. Jfr också nedan § 9 vid not 40, § 10 vid not 62. Jfr även Walin, Separationsrätt s. 97 ff. – Redovisningsskyldighet är inte detsamma som skyldighet att hålla medlen avskilda, Walin, Separationsrätt s. 97; Håstad s. 5 med not 7. På samma sätt kan förskingring föreligga, även

annan egendom, t. ex. värdepapper, som inte kan individualiseras.[10] Av något mindre betydelse torde däremot vara, huruvida panthavaren är skyldig att hålla egendomen avskild från *annans* egendom, som han t. ex. också innehar som pant. Skulle sammanblandning ske, och det ej kan identifieras vad som tillhör den ene eller den andre, tillerkännes de olika ägarna samäganderätt till egendomen, varvid de har separationsrätt i panthavarens konkurs, var och en i proportion till sin ursprungliga äganderätt.[11]

Någon juridisk förpliktelse för panthavaren att hålla pantsatt egendom avskild från annan egendom torde ej föreligga annat än såtillvida som panthavaren kan straffas för förskingring, om han ej kan fullgöra sin skyldighet att utge resp. redovisa för panten. Detta kan inträffa t. ex. genom att han dels sammanblandat redovisningsmedel, dels brustit i likviditet eller kommit på obestånd. Man kan med andra ord säga, att skyldighet att hålla panten avskild åvilar en illikvid eller insolvent panthavare. Däremot förekommer inget lagstadgande, där panthavare uttryckligen ålägges sådan plikt.[12] En sammanblandning, företagen av en likvid och solvent panthavare, bör därför inte vara straffbar eller skadeståndsgrundande.

C. *Panten överlämnas till annan än pantsättaren*

a. I panthavarens vårdplikt ingår även en förpliktelse att *inte lämna ut panten till någon obehörig* under den tid panträtten varar.

I *UfR 1911 s. 280 H* (1910 s. 272) hade panthavaren låtit pantsättarens juridiske konsult tillfälligt omhändertaga panten, ett pantbrev, för att vidtaga en viss åtgärd med denna. Konsulten pantsatte härvid panten på annat håll. I detta fall ansågs dock panthavaren ha handlat i god tro, dvs. inte ens bort inse, att konsulten inte var tillförlitlig. Något skadestånd utdömdes därför inte, trots att panthavaren inte kunde återställa panten till pantsättaren.[13]

I detta sammanhang kan påpekas, att i förhållande till återpantsättare, borgensmän, sekundära panthavare och medpanthavare är pantsättaren att betrakta som en obehörig person, till vilken panten ej utan vidare får utlämnas, så länge pantförhållandet består.

Förpliktelsen att inte lämna ut panten till någon obehörig hänför sig, liksom den fråga som behandlades under B, till egendomens sakrättsliga, inte dess faktiska beskaffenhet. Det kan här tilläggas, att i panthavarens

---

om gärningsmannen ej varit pliktig att hålla egendomen avskild, Beckman, Holmberg, Hult & Strahl, Kommentar till Brottsbalken I s. 422.

[10] Jfr Walin, Separationsrätt s. 87, 154 ff.

[11] Walin, Separationsrätt s. 14, 155. Jfr även tredje st. RedovL.

[12] Jfr ang. betydelsen av detta, Walin, Separationsrätt s. 98; Håstad s. 5.

[13] Jfr även Taxell s. 131.

vårdplikt beträffande egendomens sakrättsliga beskaffenhet även ingår en skyldighet att försöka undvika, att panten till förfång för pantsättaren utmätes för *panthavarens* gäld.[14]

b. Enligt uttryckligt stadgande i 10:3 HB får panthavaren *inte låna ut* panten. Detta innebär t. ex. att en person, vilken som pant mottagit hyresrätten till ett garage, inte får låna ut garaget till någon annan.

c. Kan en panthavare, som från början själv omhänderhaft panten, *låta tredje man förvara den* i sitt ställe?[15] Sakrättsligt sett består panträtten.[16] Men vilket obligationsrättsligt ansvar medför en sådan åtgärd?

Av det faktum att återpantsättning och överlåtelse av panträtt är tillåtet måste, såsom skall anges nedan i § 12.1, följa, att panthavaren också är befogad att överlämna egendomen till förvaring av annan. Dessutom kan framhållas, att det i vissa fall inte bör komma i fråga, att panthavaren själv skall sköta förvaringen, något som främst gäller det fallet att säkerheten utgörs av pengar. I panthavarens vårdplikt av pantsatta pengar torde ingå att göra dem räntebärande,[17] vilket innebär, att de naturligtvis får sättas in på bankräkning.

Härmed är emellertid inte sagt att panthavarens ansvar för pantens vård upphör i och med att han låter panten förvaras av tredje man. Panthavaren torde tvärtom, liksom vid återpantsättning och överlåtelse av panträtt, solidariskt med förvararen ansvara för sakskada uppkommen genom dennes vårdslöshet.[18] Därjämte ansvarar panthavaren på vanligt sätt för sin egen vårdslöshet.

Panthavarens ansvar för sin egen culpa illustreras i notisfallet *NJA 1930 A nr 401*, där Jansson hade pantsatt 16 000 kronor i norskt mynt till en bank. Banken satte in medlen på en norsk bank och meddelade därefter Jansson, att beloppet innestod i den norska banken på Janssons risk. I slutet av år 1922 hörde sig banken för med Jansson, om inte pengarna med hänsyn till den norska bankens ställning borde tagas ut från denna. I början av april 1923 uppmanade Jansson banken att överföra medlen till viss annan bank. Banken vidtog emellertid ingen

---

[14] Jfr Rodhe § 8 vid not 46, § 46 vid not 59.

[15] För tydlighets skull kan framhållas, att det naturligtvis inte bör betraktas som förvaring av tredje man, om t. ex. ett bankkontor låter ett annat bankkontor inom samma bankrörelse förvara panten. Banken får betraktas som en enhet.

[16] Se närmare t. ex. Undén, Sakrätt § 32 (s. 217).

[17] Jfr Hasselrot, Pant II s. 71 not 1; Taxell s. 125; 3 § lagen om vård av omyndigs värdehandlingar. Jfr även Håstad not 44. Jfr BGB § 1288(1).

[18] Ang. överlåtelse och återpantsättning, se nedan § 12 vid not 30, 49. Jfr även NJA 1925 s. 374, nedan § 13 not 2. Jfr Gestrin, FJFT 1935 s. 256 överst, jfr dock nederst på sidan. Se också det finska rättsfall som refereras a. a. s. 259 ff. – Se allmänt ang. ansvaret för medhjälpare t. ex. Rodhe § 29 vid not 32 ff.; dens., Lärobok s. 136 f.; Bengtsson, Särskilda avtalstyper I s. 180; J. Hellner, Skadeståndsrätt s. 105 f.

I tysk rätt är frågan om panthavaren kan deponera panten hos tredje man omtvistad, se hänv. hos Spreng i Staudinger anm. 2 c till § 1215. En särskild regel ges i 3 § Depotgesetz.

åtgärd. I slutet av samma månad ställdes den norska banken under offentlig administration. Den trädde senare i likvidation. Det belopp, som innestått hos den norska banken vid tiden för dessa händelser, kunde inte utbetalas. Panthavaren ansågs skyldig att ersätta pantsättaren detta belopp med ränta. (I gengäld erhöll panthavaren pantsättarens fordran på den norska banken.)

D. *Försäkring*

Enligt 9 § pantlånelagen skall panthavaren hålla panterna *försäkrade* mot stöld samt brand- och vattenskada. Försäkringsplikt kan också åligga någon av parterna genom handelsbruk eller genom föreskrift i avtalet. Enligt bankernas låneformulär åtager sig pantsättaren att försäkra lösören, liksom, då panten består av pantbrev eller inteckning, den intecknade egendomen. I övrigt har emellertid varken pantsättaren[19] eller panthavaren[20] ansetts skyldig att låta försäkra panten. Om panthavaren i ett särskilt fall haft försäkringsplikt, men inte uppfyllt denna, kan han åläggas att ersätta all skada, som skulle ha täckts av försäkringen.[21]

2. Fysisk vård

När lösöre pantsatts kan det också ingå i panthavarens skyldigheter att – förutom att förvara panten på ett tillfredsställande sätt – ägna panten aktiv fysisk vård. Detta gäller naturligtvis särskilt om panten skulle utgöras av ett kreatur. Men även annat lösöre kan vara i behov av vårdande åtgärder. JO har i sin ämbetsberättelse för år 1956 uttalat sig beträffande en pantlåneföretagares skyldighet att skydda pantsatta varor mot malangrepp.[22] JO hade nämligen funnit, att i pantsedlarna ofta intogs ett förbehåll i fråga om skada förorsakad av mal. Anledningen till detta förbehåll syntes vara dels svårigheten att klarlägga, om panten hade varit fri från malägg eller mallarver vid pantsättningen, dels svårigheten att erhålla ett fullständigt skydd trots noggrann behandling, dels i någon mån det förhållandet att denna typ av skada inte kunde försäkras. Å andra sidan föreföll det, som om panthavarna ändå företog malbekämpande

---

[19] Undén, Sakrätt § 27.II (s. 188). Torp s. 635.

[20] Lagerkvist, SvSparbT 1941 s. 613. UfR 1923 s. 440. Arnholm s. 138. Serlachius s. 395 not 3. Hernberg, Defensor Legis 1922 s. 260. Samma t. ex. Spreng i Staudinger anm. 2g till § 1215 och Gilmore s. 1138f.

[21] Han kan alltså inte komma undan med att erlägga ett belopp motsvarande försäkringspremien. Jfr NJA 1907 s. 14, där en person åtagit sig att ansvara för att premierna på två pantsatta livförsäkringar betalades. När detta försummades och försäkringarna därför förföll, ansågs vederbörande skyldig att ersätta det återköpsvärde försäkringarna skulle ha haft, om premierna erlagts ordentligt. (Se också nedan § 8 not 36.) Jfr J. Hellner, Försäkringsgivarens regressrätt s. 160f.; 64 § KöpL; Bengtsson, Särskilda avtalstyper I s. 88 (deposition).

[22] S. 253ff. – I de föreskrifter, som t. ex. länsstyrelsen i Stockholms län utfärdat för pantlånerörelserna, återfinns numera en föreskrift ang. insektsbehandling av den innebörd som JO här uttalar.

åtgärder i sitt eget intresse. JO uttalade, att en panthavare inte borde kunna fritaga sig från allt ansvar för malskada. Till grund för detta uttalande ligger sannolikt tanken, att en panthavare, som underlåter att malbehandla panter som kan bli föremål för malangrepp, måste anses handla grovt vårdslöst. Däremot, anförde JO, kunde pantlåneföretaget vara fritaget från ansvar för skada, som inträdde, *trots att* noggrann malbehandla panter som kan bli föremål för malangrepp, måste anses åtgärd hade företagits. Sådant förbehåll fick alltså göras.[23]

Skulle det någon gång inträffa att pantsatt egendom behöver repareras bör panthavaren, liksom en legotagare, vara skyldig att informera pantsättaren om detta.[24] Behovet av reparation torde dock vara litet, eftersom panten normalt inte får användas, 10:3 HB.[25] Ägaren kan emellertid ge sitt samtycke härtill. Detta bör bedömas som ett nyttjanderättsavtal, vid sidan av pantavtalet (antikretisk pant), och reglerna om en legotagares skyldigheter bör i så fall bli direkt tillämpliga.

§ 8. Giltighetsbevarande åtgärder

När en rättighet pantsatts blir de åtgärder som kan vara nödvändiga för att egendomen skall bevara sitt värde till stor del av helt annan beskaffenhet än då lösöre pantsatts. Vad panthavaren i första hand bör eftersträva är, att rättigheten ej upphör att gälla. En rättighet kan förlora sin giltighet av olika anledningar, t.ex. genom preskription. Härmed är emellertid ej sagt, att det utan vidare ingår i panthavarens vårdplikt att se till, att en pantsatt rättighet bevarar sin giltighet. Huruvida en panthavare som underlåter att förhindra denna typ av skada kan sägas uppträda culpöst skall undersökas i detta avsnitt. Under 1 och 2 behandlas risken

---

[23] I vissa pantsedlar anges numera: »För skada – även malskada – som utan vanvård uppkommer å pant ansvarar ej bolaget.» – Eftersom ansvarsfriskrivningen här gäller casus måste ett förbehåll av denna typ vara överflödigt, naturligtvis under förutsättning att syftet ej är att reglera bevisbördan e.dyl.

[24] Undén, Sakrätt § 30 (s. 204f.). Ang. lega, Sundberg, Om ansvaret för fel i lejt gods s. 261ff.

[25] Fråga om användande av pant kan uppkomma inte bara vid pantsättning av lösöre, utan även t.ex. vid pantsättning av hyresrätt till en lokal, (där den alltså gäller huruvida panthavaren får använda lokalen).

Ett undantag från regeln att panten ej får användas utgör det fallet att ett brukande ingår i den skötsel panthavaren måste ägna panten, vilket i synnerhet har sin tillämplighet, om panten är ett kreatur. Lagberedningens förslag till HB 6:2 (»till sin nytta»), Nya Motiver s. 24; jfr HD:s prot. s. 150f. Schrewelius II s. 231. Hasselrot, Pant I s. 159. Undén, Sakrätt § 30 (s. 205f.). Lundstedt, Speciell Obligationsrätt 2:1 s. 69. Ørsted VI s. 108f. Gram I s. 479. N. Lassen s. 203. Matzen, Tingsret s. 520. Augdahl s. 82. Arnholm s. 137. Wrede s. 449. Gestrin, FJFT 1935 s. 252. Jfr Serlachius s. 395. Jfr Ägofredslagen 52 §. Halsbury's Laws, Vol. 29 s. 219f. Restatement § 22 med komm. Gilmore s. 1163f. Jfr UCC § 9-207(4).

för preskription och preklusion. Under 3 diskuteras, huruvida panthavaren kan vara skyldig att förlänga en pantsatt rättighets giltighet, när en avgift måste erläggas för att hålla rättigheten vid makt, t. ex. när hyra för en pantsatt hyresrätt eller premie för en pantsatt livförsäkring måste betalas.

1. Preskriptionsavbrott

A. *1862 års preskriptionsförordning*

Den allmänna preskriptionsregeln, enligt vilken en fordran preskriberas tio år från sin tillkomst, återfinns i förordningen (1862: 10 s. 1) om tioårig preskription och om kallelse å okända borgenärer. Preskriptionsavbrott kan genomföras utan några formaliteter. Det kan ske antingen genom att gäldenären erkänner skulden,[1] eller genom att borgenären kräver gäldenären på betalning eller helt enkelt genom att borgenären erinrar gäldenären om skulden.

Både panthavaren och pantsättaren är behöriga att avbryta preskription av en pantsatt fordran. Panthavaren anses behörig, trots att åtgärden enligt 1 § preskriptionsförordningen (liksom för övrigt enligt 6 § i det förslag till ny preskriptionslag som framlagts, se nedan under C) skall vidtagas av »borgenären», eftersom han, såsom ovan framhållits, genom pantsättningen erhållit rätt att självständigt utöva vissa av borgenärens/pantsättarens befogenheter över fordringen.[2]

Enligt rättspraxis är panthavaren skyldig att avbryta preskription av pantsatta skuldebrev. Stöd för en handlingsregel av innehåll, att en panthavare skall avbryta preskription av pantsatta fordringar, finns också i svensk doktrin.[3] Nämnas kan vidare, att Lag-Commitéen och Lagberedningen under lagstiftningsarbetet på bland annat en ny handelsbalk under 1800-talet föreslog en lagstadgad sådan skyldighet.[4] I doktri-

[1] Se betr. preskriptionsavbrott genom gäldenärens erkännande, Taxell s. 109.

[2] Ovan § 5.2. Ang. panthavarens behörighet: Taxell s. 107, 109. Wrede s. 472. Även Arnholm s. 295; v. Eyben s. 454. Jfr även Undén, Om panträtt s. 163. Jfr Karlgren, Säkerhetsöverlåtelse s. 144. Ang. pantsättarens behörighet: Undén, Om panträtt s. 157. Hasselrot, Pant I s. 183. Wrede s. 472. Taxell s. 106, 109. Även Arnholm s. 295; v. Eyben s. 452. Ang. finsk, dansk och norsk rätt, se vidare nedan under B.

[3] Hultgren, Förklaringar s. 58. Hasselrot, Pant I s. 185. Undén, Om panträtt s. 163; dens., Sakrätt § 30 (s. 204). Ekeberg & Benckert s. 241. Jfr även Rosander m. fl., Skuldebrevslagstiftningen och sparbankerna s. 26 f.; Lagerkvist, SvSparbT 1941 s. 614; Karlgren, Säkerhetsöverlåtelse s. 144. Jfr dock Lundstedt, Speciell Obligationsrätt 2: 1 s. 69.

Jfr betr. deposition t. ex. Hasselrot, Handelsbalken IV s. 18 ff. Enl. 2 § 10) lagen (1924: 322) om vård av omyndigs värdehandlingar skall banken »där uppgift om gäldenärens adress kan av banken utan väsentlig omgång eller tidsutdräkt inhämtas eller eljest på förfrågan meddelas av förmyndaren, vidtaga laga åtgärder för fordrans vidmakthållande».

[4] Lag-Commitéens Förslag till Allmän Civillag, 2 uppl. 1838, HB 6: 3, resp. Lagberedningens Förslag till Handels-Balk, 1850, HB 6: 3 (»Har någon tagit i pant skuldebrev eller annat gällande bevis å gäldenärs fordran hos annan man; vare ock skyldig tillse, att ägarens rätt ej må minskas eller förloras ...») jfd med t. ex. Lag-Commitéens Förslag 1838, motiver till Handels-Balk s. 189. Även Lag-Commitéens Förslag till Handels-Balk, 1815, HB 6: 4.

nen har, till sist, antagits att det för uppfyllandet av plikten är tillfyllest, att panthavaren underrättar pantsättaren om risken, så att pantsättaren själv kan avbryta preskriptionen.[5]

Det första rättsfallet är av ansenlig ålder. I *NT 1867 s. 309* hade grosshandlanden Suber till säkerhet för en skuld till sidenkramhandlanden Löfgren pantsatt två skuldebrev, utfärdade av Subers moder. Under panträttstiden preskriberades det ena av dessa skuldebrev. Sedan pantsättaren gått i konkurs, krävde hans konkursbo, att panthavaren skulle redovisa det belopp, varmed de pantsatta skuldebreven överstigit panthavarens fordran. – I målet framgick, att det på det preskriberade skuldebrevet fanns anteckningar om att ränta betalats vid flera tillfällen, senast ett år före pantsättningen. (Skuldebrevet preskriberades ungefär ett halvt år efter pantsättningen.) Alla dessa anteckningar, utom den första, hade emellertid pantsättaren gjort själv.

RR:n, vars dom HovR:n och HD fastställde, ogillade konkursboets talan, men med motiveringen, att det icke kunde anses ha ålegat panthavaren att »vidtaga andra åtgärder, än som, under antagande av de å skuldebrevet varande anteckningars riktighet, varit erforderliga». Dissens förelåg i HD. Två JustR ansåg vanvård föreligga, medan ett JustR ansåg, att panthavaren överhuvudtaget inte varit skyldig att avbryta preskriptionen.

I *NJA 1910 s. 196* hade till en bank pantsatts bl. a. tre intecknade skuldebrev. I en segsliten tvist – flera processer förekom – vägrade banken att (återlämna panten alternativt att) redovisa för panten förrän *efter* det att pantsättaren betalat sin skuld till denne. Pantsättaren, som vid olika tillfällen erbjudit betalning, men ej fullföljt denna, då banken inte var beredd att samtidigt återlämna panten eller avge redovisning, krävde nu att banken skulle förpliktas redovisa för sitt handhavande med panten. Pantsättaren hävdade nämligen, att banken låtit skuldebreven (fordringsrätten) preskriberas och därefter avhänt sig dem. HD biföll pantsättarens talan (dissens beträffande motiveringen) under yttrande bland annat:

»... ty och som bankens invändning därom, att, först sedan betalning skett ... banken vore skyldig redovisa för panten, icke förtjänar avseende, samt med hänsyn till vad i saken förekommit rörande panten bindande sådan redovisning är nödig för bedömande av frågan, huruvida och i vad mån banken äger att vid slutlig uppgörelse mellan parterna uppbära nyssnämnda belopp eller till följd av sitt förfarande med panten är skyldig att därutöver utgiva skadestånd, ...»

Den skadeståndsskyldighet, som man här talar om, skulle således – jfr också nedan – hänföra sig till bristande preskriptionsavbrott.

Målet fick sin fortsättning i notisfallet *NJA 1915 A nr 58*. Här ogillades dock pantsättarens skadeståndsanspråk, men av den anledningen, att skuldebreven ändå varit värdelösa vid tiden för preskriptionens inträde och att pantsättaren därför inte tillskyndats någon skada. På samma linje ligger notisfallet *NJA 1924 A nr 343*. Här anförde pantsättaren likaledes, att ett pantsatt skuldebrev, utfärdat år 1907, hade preskriberats. HovR:n vars dom HD fastställde, yttrade emellertid, att det var utrett, att gäldenären år 1913 avlidit och att hans bo år 1914 avträtts till urarvakonkurs, varigenom skuldebrevet blivit värdelöst. Vid denna tidpunkt hade alltså någon preskription ej inträtt. I båda fallen har motiveringen således ej varit, att någon avbrottsskyldighet ej ålegat panthavaren, utan att skuldebreven

---

[5] Hasselrot, Pant I s. 185. Undén, Om panträtt s. 163; dens., Sakrätt § 30 (s. 204). Ekeberg & Benckert s. 241. Jfr även Lundstedt, Speciell Obligationsrätt 2:1 s. 69; Lagerkvist, SvSparbT 1941 s. 614. – Jfr ovan § 6 vid not 4 ff.

ändå varit värdelösa, vilket ger ett visst stöd för att avbrottsskyldighet ansetts föreligga i princip.

Utöver den allmänna tioårspreskriptionen finns bestämmelser om *specialpreskription* i olika lagar. Panthavarens skyldighet att avbryta specialpreskription har ej behandlats i rättspraxis eller doktrin. De redovisade rättsfallen har endast avsett vanliga skuldebrev och man kan förmoda, att doktrinuttalandena också har hänfört sig till den allmänna preskriptionen. Med hänsyn till beräkningen av preskriptionstiden och till utförandet av preskriptionsavbrott visar de speciella preskriptionsbestämmelserna större släktskap med de regler som ges i förslaget till ny preskriptionslag än med de nu gällande allmänna preskriptionsreglerna. Bestämmelserna om specialpreskription har dessutom i stort sett lämnats utanför den nya lagstiftningen och föreslås, med ett par undantag,[6] gälla med oförändrad lydelse. Behandlingen av frågan, om panthavaren är skyldig att avbryta specialpreskription, kan därför lämpligen ske i samband med behandlingen av preskriptionslagsförslaget. Här kan sålunda hänvisas till avsnittet under C nedan.

I *bankpraxis* åtar sig banken att avbryta preskription, dock inte beträffande obligationer och liknande eller kuponger. Klausulen lyder:

»Banken är skyldig att ... i fråga om fordringsbevis, för vilka svensk rätt gäller,[7] avbryta preskription ... Skyldigheten att företa preskriptionsavbrott ... gäller dock inte beträffande fordringsbevis som är avsedda för den allmänna rörelsen, såsom obligationer, förlagsbevis o. dyl. eller som utgörs av kuponger. Banken är inte heller skyldig att vidmakthålla det personliga betalningsansvaret för intecknat skuldebrev i annat fall än då pantsättaren skriftligen begärt detta och lämnat upplysning om den betalningsskyldiges namn och adress.»[8]

B. *Finsk, dansk och norsk rätt*[9]

I *Finland* återfinns de allmänna preskriptionsreglerna i förordningen (1868: 32) om preskription i fordringsmål och om offentlig stämning på borgenärer. Reglerna är av väsentligen samma innehåll som motsvarande regler i den svenska preskriptionsförordningen.[10] Även i finsk rätt anses panthavaren skyldig att avbryta preskription,[11] varvid dock en informationsplikt antagits vara tillräcklig.[12] I

---

[6] Nämnas kan, att den särskilda bestämmelsen om borgenspreskription i 4 § förordningen den 28 juni 1798 ang. vissa omständigheter uti lagsöknings- och utmätningsmål föreslås bli upphävd.

[7] Denna passus tillades nyligen.

[8] Se ang. denna klausul Rabe, Bankjuridik s. 35 f.

[9] I amerikansk rätt ingår preskriptionsavbrott i panthavarens vårdplikt, se t. ex. Annotation (1972) 45 ALR3d 248 (särskilt s. 256 f., 273 f.); Restatement komm. och ill. 4 till § 18. Jfr UCC § 9-207(1); Gilmore s. 1133 f. Jfr även betr. fransk rätt Ripert & Boulanger anm. 1206; Dalloz, Droit civil anm. 182.

[10] Kivimäki & Ylöstalo, Lärobok i Finlands Civilrätt, Allmän del s. 356 ff. Prop. 1976/77: 5 s. 25.

[11] Wrede s. 472. Jfr Serlachius s. 418 f.; Hernberg, Defensor Legis 1922 s. 260 f., 263. Annan mening dock Taxell s. 108, jfr närmare nedan vid not 25 samt ovan § 6 vid not 3.

[12] Wrede & Caselius s. 530.

de finska affärsbankernas låneformulär friskriver sig banken från skyldighet att avbryta preskription.

I *Danmark* ges den allmänna preskriptionsregeln i DL 5-14-4. Preskriptionstiden är enligt denna regel 20 år från fordringens tillkomst. Avbrott kan ske på samma sätt som enligt den svenska preskriptionsförordningen.[13] Enligt v. Eyben är panthavaren (liksom pantsättaren) skyldig att avbryta preskription av en pantsatt fordran, om han inser eller bör inse, att avbrott är nödvändigt, varvid det är tillräckligt att pantsättaren (resp. panthavaren) informeras om preskriptionsrisken.[14] Frågan om preskriptionsavbrott berörs ej i de danska affärsbankernas formulär.

I *Norge* gäller Lov (1896: 7) om Forældelse af Fordringer. Enligt huvudregeln är preskriptionstiden tio år från förfallodagen. Preskriptionen avbryts genom att gäldenären erkänner skulden eller genom att borgenären vidtar rättsliga åtgärder gentemot gäldenären.[15] Arnholm anser, under åberopande av att avbrott lika väl kan företagas av pantsättaren, någon plikt för panthavaren inte föreligga, förrän pantfordran förfallit till betalning och panthavaren fått den pantsatta fordran »anvist til innkrevning».[16] De norska affärsbankernas formulär reglerar ej frågan om preskriptionsavbrott.

Dessutom finns i alla tre länderna ett flertal bestämmelser om *specialpreskription*.

C. *Specialpreskription. Förslaget till ny preskriptionslag*

a. Som nämnts förekommer olika bestämmelser om *specialpreskription*.[17] Ett par exempel, som kan bli aktuella i detta sammanhang kan nämnas. Gemensamt för dessa regler är, att preskriptionstiden räknas från fordrans förfallodag, men tiden och avbrottssättet varierar. Utdelnings- eller räntekuponger till aktier, obligationer e. dyl. preskriberas, om de ej företes för inlösen inom tre år från förfallodagen, 25 § skuldebrevslagen.[18] Växelfordran mot överlåtare och utställare preskriberas ett år från protest eller, om förbehåll gjorts om återgång utan protest, från förfallodagen, och mot godkännare tre år från förfallodagen, 70 § växellagen; preskriptionen avbrytes genom rättsliga åtgärder, 71 §. Rätt till utdelning i konkurs preskriberas, om borgenären inte har anmält sig för att lyfta honom tillagda medel inom två år från det förslag till slututdelning vann laga kraft, 148 a § KL. Rätt för aktieägare att lyfta honom tillkommande belopp i anledning av bolagets likvidation preskriberas, om han inte inom fem år efter det slutredovisning lades fram på bolagsstämma anmält sig vilja lyfta vad han erhållit, 13 kap. 13 § tredje stycket ABL.

---

[13] Ussing, Obligationsretten, Alm. Del § 40 ff. Prop. 1976/77: 5 s. 24 f.

[14] v. Eyben s. 452 ff. Detta skall förmodligen tolkas så, att v. Eyben ej tagit ställning till frågan om skyldigheten att uppmärksamma preskriptionsrisken.

[15] Arnholm, Privatrett III, Almindelig Obligasjonsrett s. 215 ff. Prop. 1976/77: 5 s. 26.

[16] Arnholm s. 296. Ang. anvisning till indrivning, se nedan § 16 vid not 17.

[17] Se närmare Prop. 1976/77: 5 s. 18 ff., 180 ff., 186 ff.

[18] Användes VPC-systemet utsändes beloppen till de ränteberättigade och preskriptionsrisken kan då till stor del undvikas.

Enligt 4 kap. 17 § ABL preskriberas rätt på grund av fondemission efter ca sex år med tillägg av fyra år beträffande försäljningsvalutan.[19] Företrädesrätt vid nyemission upphör som bekant efter viss kortare tid. Fond- och nyemission behandlas närmare nedan § 9.5.

b. Förslag till ny preskriptionslag har framlagts.[20] Enligt 2 § i detta lagförslag är preskriptionstiden tre år, i vissa fall dock tio år, nämligen om fordran grundar sig på löpande skuldebrev eller – såvida fordringen ej avser konsumentköp eller konsumenttjänst – på annat skriftligt fordringsbevis. Preskriptionstiden räknas från den dag fordringen tidigast kan göras gällande. Har fordringen en bestämd förfallodag börjar preskriptionen således att löpa först på förfallodagen, förfaller fordringen efter anfordran och kan anfordran ske omedelbart löper preskriptionen redan från fordringens tillkomst, krävs uppsägning för att fordringen skall kunna göras gällande, räknas preskriptionstiden från den dag uppsägning tidigast kan ske osv.[21] Preskriptionen kan enligt 6 § avbrytas på två sätt. Det ena är, att gäldenären erkänner skulden, antingen uttryckligen eller konkludent, t. ex. genom att erlägga ränta eller amortering. I detta avseende föreligger således ingen förändring i förhållande till nu gällande rätt. Det andra är, att borgenären vidtar rättsliga åtgärder gentemot gäldenären, t. ex. väcker talan, ansöker om lagsökning eller betalningsföreläggande, åberopar fordringen till stöd för ansökan om att gäldenären skall försättas i konkurs eller bevakar fordringen i dennes konkurs. Efter avbrottet löper ny preskriptionstid. Om avbrottet sker genom gäldenärens erkännande löper ny tid enligt samma regler som dessförinnan från dagen för erkännandet, 7 §. I den mån fordringen genom preskriptionsavbrottet fastställes genom dom eller liknande avgörande eller borgenären får betalningsrätt för fordringen i gäldenärens konkurs, löper en ny preskriptionstid av tio år, se närmare 8 §.[22]

c. Bör en panthavare vara skyldig att förhindra, att ett pantsatt fordringsanspråk upphör att gälla till följd av bestämmelserna om specialpreskription resp. till följd av de föreslagna allmänna reglerna?

Om förslaget antages kommer en markant skillnad i förhållande till nuvarande allmänna regler, men i delvis överensstämmelse med reglerna om specialpreskription, att införas. För närvarande kan det allmänna preskriptionsavbrottet från borgenärens sida ske formlöst, enligt förslaget erfordras särskilda åtgärder. Frågan, vem av parterna som är befogad

---

[19] Se närmare lagtexten. Se också SOU 1968: 59 s. 65 ff.

[20] Prop. 1976/77: 5. Prop. har, medan detta arbete låg i korr., avstyrkts av lagutskottet.

[21] Prop. 1976/77: 5 s. 121 f., 200.

[22] Det kan särskilt framhållas, att bankfordringar, dvs. fordringar på medel insatta på bankräkning, enligt förslaget ej skall kunna preskriberas, 1 § andra st., Prop. 1976/77: 5 s. 129 ff., 199. Jfr härtill Burling, SvJT 1976 s. 629 ff.

och legitimerad att avbryta preskription överhuvudtaget, kommer då att sammanfalla med frågan, vem av parterna som är befogad och legitimerad att säga upp en pantsatt fordran resp. att indriva denna, försätta gäldenären i konkurs, bevaka den pantsatta fordran i gäldenärens konkurs och att vidtaga andra liknande åtgärder mot gäldenären. Dessa spörsmål skall utvecklas närmare i § 9, där olika problem kring inkasseringen av en pantsatt fordran behandlas. I detta sammanhang kan det vara tillräckligt att sammanfattningsvis framhålla, att panthavaren i stor utsträckning är befogad och legitimerad i nämnda hänseenden, medan pantsättarens befogenhet och legitimation är starkt inskränkt. Att panthavaren ofta är den ende som har faktisk möjlighet att vidtaga nödvändiga åtgärder, är ett avgörande skäl för att ålägga panthavaren *handlingsplikt*. Här kan även erinras om, att en panthavare, på den tid då en fastighetsinteckning förföll efter tio år, enligt otvetydig rättspraxis ansågs skyldig att förnya denna.[23] Som motivering åberopades i doktrinen, att åtgärden krävde tillgång till originalhandlingen.[24] Härmed kan också jämföras, att det skäl som å andra sidan ibland åberopats mot att ålägga en panthavare att avbryta den allmänna preskriptionen enligt nu gällande rätt är, att avbrottet lika väl kan företagas av pantsättaren.[25]

Nästa fråga är, om panthavaren skall anses skyldig att *uppmärksamma*, att preskriptionsavbrott är nödvändigt. Eftersom preskriptionstidens utgångspunkt enligt den föreslagna preskriptionslagen inte är svårare att beräkna än enligt nuvarande regler, finns det ingen anledning att av hänsyn härtill ompröva panthavarens skyldigheter. Utgångspunkten kan t. ex. framgå av det fordringsbevis panthavaren innehar. Preskriptionstiden kan på samma sätt i allmänhet utan större svårighet beräknas i fråga om specialpreskription.

I enstaka fall kan dock svårighet att uppmärksamma preskriptionstidens utgångspunkt föreligga, så t. ex. när det gäller utbetalning i anledning av likvidation av aktiebolag eller utlottning av obligationer. Förmodligen kan man i dylika fall ej begära, att panthavaren skall anstränga sig att hålla reda på förfallodagen *enbart* för att kunna avbryta preskription ett antal år senare. Skyldighet att avbryta preskription torde dock föreligga, om panthavaren ändå känner till tidpunkten.

Sammanfattningsvis måste huvudregeln, såväl då det gäller specialpreskription som då det gäller den allmänna preskriptionen enligt de föreslagna reglerna, vara densamma som beträffande avbrott av den allmän-

[23] NJA 1877 s. 133; 1910 s. 503; 1924 A nr 198. Jfr även NJA 1891 s. 374; 1917 s. 533 (»enär detta förhållande för banken icke bort vara obekant»); 1925 s. 374. Se också nedan § 13 vid not 6 f.

[24] Se Hasselrot, Pant I s. 183; Handelsbalken IV s. 20; Undén, Om panträtt s. 163; Lundstedt, Speciell Obligationsrätt 2: 1 s. 64 f., 68 f.; Ekeberg & Benckert s. 241.

[25] JustR Almqvist i NT 1867 s. 309. Jfr även Hasselrot, Pant I s. 185; Ekeberg & Benckert s. 241; Lagerkvist, SvSparbT 1941 s. 614; liksom Taxell s. 108; Arnholm s. 296.

na preskriptionen enligt nuvarande regler, dvs. att det i panthavarens vårdplikt ingår en skyldighet att se till, att pantsatta fordringsanspråk inte preskriberas.

2. Preklusionsavbrott

Betydligt svårare är frågan, om panthavaren skall anses skyldig att tillse, att en pantsatt fordran inte prekluderas. När kallelse utfärdats å okända borgenärer, vilket kan ske t. ex. i samband med gäldenärs död eller avveckling av aktiebolag, handelsbolag m. m., skall den okände borgenären, senast viss angiven dag sedan sex månader förflutit, anmäla sin fordran. Om anmälan ej sker förlorar han sin rätt mot gäldenären, dvs. hans fordran prekluderas, se § 9 ff. preskriptionsförordningen. Bevakningen kan ske formlöst. Både panthavaren och pantsättaren är behöriga.[26]

Om panthavaren har observerat kallelsen bör han utan vidare anses ha handlings- (resp. informations-) plikt. När det gäller skyldigheten att uppmärksamma kallelsen kan följande framhållas. Skillnaden i förhållande till preskriptionsfallet är, att händelsen ej är lika förutsebar och erfordrar större arbete av panthavaren. Å andra sidan gäller det en åtgärd, som panthavaren kan utföra (och i eget intresse bör utföra) och där underlåtenhet skulle medföra att panten blev värdelös. En marginell betydelse kan möjligen också tillmätas det förhållandet, att panthavaren har tillgång till korrekta namnuppgifter etc. beträffande gäldenären. Avgörande måste emellertid vara, att en professionell panthavare, t. ex. en bank, har bättre möjlighet att uppmärksamma en dylik kungörelse än en oprofessionell pantsättare. Ansvaret för att åtgärden vidtages bör därför ligga på panthavaren.

I doktrinen har man varit tveksam, men man har stannat för att samma regel som vid preskription nog är tillämplig.[27] Lag-Commitéen och Lagberedningen föreslog också en sådan regel.[28]

Bankerna brukar åtaga sig skyldighet att avbryta preklusion, med samma begränsning som beträffande preskription.[29]

---

[26] Panthavaren: Taxell s. 110. v. Eyben s. 454. Jfr Karlgren, Säkerhetsöverlåtelse s. 144. Pantsättaren: Hasselrot, Pant I s. 183. Undén, Om panträtt s. 157. Taxell s. 110. v. Eyben s. 452.

[27] Hasselrot, Pant I s. 185. Undén, Om panträtt s. 163; dens., Sakrätt § 30 (s. 204). Jfr även Lagerkvist, SvSparbT 1941 s. 614; Karlgren, Säkerhetsöverlåtelse s. 144; liksom v. Eyben s. 452 ff.; Serlachius s. 418 f.; Wrede s. 472. Jfr Hernberg, Defensor Legis 1922 s. 260 f., 263. Taxell anser, med i stort sett samma argumentering som betr. preskription, ingen skyldighet föreligga, s. 109 f.

[28] LagC 1815 HB 6:4, LagC 1838 och LagB HB 6:3, jfd med t. ex. LagC 1838 motiver s. 189. Se ovan not 4.

[29] Se ovan vid not 7 f. samt, liksom betr. de finska, danska och norska formulären, ovan § 6.4.

3. Förlängning av en rättighets giltighet i andra fall

a. Ibland förhåller det sig på det sättet att en avgift måste erläggas för att en pantsatt rättighet skall fortsätta att gälla. För att exempelvis en försäkring skall hållas i kraft måste premierna betalas, för att ett patent inte skall förfalla måste en årsavgift erläggas, för att en hyresrätt skall kunna förlängas måste hyran betalas osv. Denna avgiftsbetalning kan kanske sägas vara en åtgärd av något annan karaktär än de åtgärder som behandlats i det föregående. Man har beträffande erläggande av livförsäkringspremier sagt, att det här inte är fråga om att bevara en rättighets värde, utan att förvärva en ny rättighet.[30] Oavsett hur det härmed förhåller sig, bör detta dock inte i och för sig hindra, att behovet (eller önskemålet) av en sådan betalning kan ge upphov till någon skyldighet för panthavaren, åtminstone inom ramen för hans allmänna omsorgsplikt, nämligen om denne skulle anses vara närmare till att observera förfallodagen och/eller pantsättaren ej kan erlägga avgiften på egen hand.

Betalning av premier på en pantsatt livförsäkring – som är det enda av de här nämnda fallen som berörts i rättspraxis eller doktrin – kan tas som ett typexempel för denna grupp av åtgärder.[31] Det som här sägs bör således även kunna tillämpas på betalning av hyra, då en hyresrätt pantsatts, på betalning av årsavgifter, då ett patent pantsatts osv.

b. Det är relativt vanligt att livförsäkringar pantsätts. Livförsäkringen kan ha ett kapitalvärde, som panthavaren vid realisationen kan tillgodogöra sig. Är det å andra sidan fråga om en temporär dödsfallsförsäkring, där inget eller ringa sådant värde föreligger, ges panthavaren i stället säkerhet mot förlust som skulle kunna uppstå genom att pantsättaren avlider innan lånet slutbetalats.[32] Även om livförsäkringen erbjuder stora fördelar som säkerhetsobjekt, är ändå vissa risker förbundna med dylik belåning. Så kan försäkringsgivaren i vissa fall vara fri från ansvarighet, t. ex. om försäkringstagaren själv berövar sig livet inom viss tid efter försäkringens tecknande, 100 § FAL. Detta är dock sällsynta omständigheter över vilka panthavaren inte kan råda. Med risken för menliga konsekvenser till följd av utebliven premiebetalning förhåller det sig annorlunda.

Enligt 13 § FAL får försäkringsgivaren säga upp försäkringsavtalet till upphörande efter tre dagar, om premien inte erläggs i rätt tid. Efter utgången av den respittid bolaget kan ge, förfaller försäkringen således helt. Ett undantag görs i 17 §, som syftar på de fall, där de redan erlagda premierna också har täckt en framtida risk och där det därför samlats en

[30] Hasselrot, Handelsbalken IV s. 26. En liknande ståndpunkt återfinns även i tysk rätt, jfr Stoltz, Die persönlichen Verpflichtungen aus der Pfandbestellung s. 29.

[31] Vad som i det följande sägs hänför sig till belåning av livförsäkring hos annan än försäkringsgivaren.

[32] Se J. Hellner, Försäkringsrätt s. 567; Kæstel, Bankjura s. 181 f., 184.

premiereserv. Även om försäkringstagaren försummar premiebetalningen, skall han ha rätt att utnyttja ett eventuellt tillgodohavande hos försäkringsgivaren; han har rätt att erhålla försäkringens återköpsvärde (resp. ett s. k. »fribrev»).[33] I dessa fall tillämpar försäkringsbolagen enligt sina allmänna villkor dels en regel om respitmånad, dels en regel enligt vilken försäkringsbeloppet under ett år från den uteblivna premiens förfallodag successivt sätts ned från fulla värdet till fribrevsvärdet.[34] Om försäkringen inte varit i kraft någon längre tid är det inte säkert att det överhuvudtaget finns något tillgodohavande.

Vid övervägandet av frågan, om det ingår i panthavarens vårdplikt att betala premier på en pantsatt livförsäkring, synes följande synpunkter vara att beakta. Visserligen brukar premiens förfallodag finnas angiven på försäkringsbrevet. Men å andra sidan brukar försäkringstagaren (pantsättaren) erhålla en betalningsanmaning från försäkringsgivaren viss tid före förfallodagen. Panthavaren bör därför kunna lita på, att pantsättaren uppmärksammar förfallodagen. Försäkringsgivaren torde inte heller utan särskilt avtal vara skyldig att underrätta panthavaren om att premien ej betalats i rätt tid.[35] Än uppenbarare är det, att panthavaren ej kan ha någon handlingsplikt. Pantsättaren kan betala premien utan bistånd av panthavaren. Premien kan dessutom uppgå till ett betydande belopp, vilket inte kan uppvägas av att panthavaren, om betalningen ingick i hans vårdplikt, skulle ha rätt till kostnadsersättning. Ansvaret för att premierna betalas i vederbörlig ordning bör således ligga på pantsättaren.

Av rättspraxis framgår också, att någon skyldighet i nämnda hänseende ej åvilar panthavaren.[36] Att premiebetalning inte ingår i panthavarens vårdplikt har likaledes (med olika motiveringar) framhållits i doktrinen.[37]

---

[33] Hellner, Försäkringsrätt s. 526 ff.

[34] Hellner, Försäkringsrätt s. 528. Almgren, SvJT 1974 s. 214.

[35] Hellner, Försäkringsrätt s. 568. – Bankerna brukar ingå en överenskommelse med försäkringsbolaget, varigenom banken förbinder sig att erlägga premie, som försäkringstagaren försummat att betala, och försäkringsbolaget å sin sida utfäster sig att underrätta banken om utebliven premiebetalning.

[36] NJA 1901 s. 494, ref. strax nedan. NJA 1944 A nr 26, nedan not 38. Här kan också nämnas *NJA 1907 s. 14*, där Edström och en annan person hade utfärdat en handling, vari de åtog sig att ansvara, en för bägge och bägge för en, såsom för egen skuld för ordentliga inbetalningen av premierna på två livförsäkringar å Larssons liv. Larsson pantsatte de båda livförsäkringsbreven samt handlingen med Edströms borgen till en bank. Försäkringarna förföll sedermera, därför att premierna inte betalats i rätt tid. Banken instämde då Edström med yrkande om ersättning för dess förlust i anledning av detta. Edström bestred kravet och anförde, *att* han endast varit skyldig att betala premierna på anfordran, *att* eventuell skadeståndsskyldighet endast kunde uppgå till premiebeloppen och inte därutöver *samt att* det kunde ifrågasättas »om ej banken såsom panthavare haft laglig skyldighet att vårda panten och hålla densamma vid gällande kraft». HovR:n fann Edström skadeståndsskyldig, eftersom han åtagit sig att ansvara för att premierna inbetalades, vilket emellertid inte skett. HD ändrade endast skadeståndets storlek. (Ang. detta se ovan § 7 not 21.) I domarna inte ens berörs Edströms invändning ang. bankens vårdplikt. – Jfr NJA 1930 s. 82, där det dock slutligen var fråga om överlåtelse, ej pantsättning.

[37] Hasselrot, Pant I s. 190. Undén, Om panträtt s. 164; dens., Sakrätt § 30 (s. 205). Ekeberg

I *NJA 1901 s. 494* hade Röyen pantsatt två försäkringsbrev på sitt liv till Thalin. Under en rad år erlade panthavaren Thalin premierna för dessa försäkringar. Sedermera, efter det att pantsättaren Röyen betalt den skuld till säkerhet för vilken pantsättningen skett – utan att dock livförsäkringsbreven återlämnades –, instämde Thalin denne, under åberopande att Röyen hos försäkringsbolaget lyft vinst, som utfallit på försäkringarna. Thalin yrkade, att han *antingen* skulle tillerkännas ersättning för sina utlägg *eller* förklaras som rätt ägare till breven och att Röyen därför skulle förpliktas utge vinsten till honom.

HD anförde: »enär annat förhållande icke blivit i saken visat, än att Thalin, vilken innehaft ifrågakomna livförsäkringsbrev såsom pant för numera betald fordran hos Röyen, utan dennes uppdrag verkställt inbetalning av samtliga före sakens instämmande förfallna premier för försäkringen, samt härav icke kunde för Thalin härledas annan eller bättre rätt än att för vad han sålunda utlagt göra sig betald vid försäkringsbeloppets utfallande eller genom försäljning i laga ordning av försäkringsbreven» lämnades Thalins talan om rätt till ersättning resp. att förklaras som rätt ägare utan bifall, »men enär Thalin måste i förhållande till Röyen anses berättigad att i avräkning å utlagda premier uppbära den vinstutdelning, som å försäkringen år 1895 utfallit och av Röyen lyftats», förpliktades pantsättaren att till panthavaren utgiva detta belopp.

Av det faktum, dels att panthavaren inte tillerkändes full ersättning för sina utlägg, dels att det i domen poängteras, att betalningen skett utan uppdrag från pantsättaren, kan man dra den slutsatsen, att någon betalningsskyldighet inte ansetts vara för handen.

Av NJA 1901 s. 494 framgår vidare, att den omständigheten att panthavaren betalat pantsättarens skuld ej ger upphov till någon skyldighet för pantsättaren att personligen ersätta panthavaren de gjorda utläggen. Regressrätt saknas. Däremot ansvarar pantsättaren med panten. Detta innebär att panthavaren, om pantsättaren vägrar att lämna ersättning, utan stöd i särskilt avtal endast kan göra sig betald vid realisationen eller om försäkringsbeloppet utfaller eller om återbäring utgår.[38]

& Benckert s. 241. Lagerkvist, SvSparbT 1941 s. 613. Jfr Lundstedt, Speciell obligationsrätt 2: 1 s. 64. Som motivering för en sådan regel anförs av Lundstedt och Lagerkvist, att pantsättaren själv kan ombesörja detta, av Undén (Panträtt), att det får anses avsett att pantsättaren skall betala premien. Betr. Hasselrot, jfr ovan vid och med not 30.

Betr. tysk rätt, Scholz, Das Recht der Kreditsicherung anm. 354. Betr. engelsk rätt, jfr domskälen i Falcke v. Scottish Imperial Insurance Company (1886) 34 Ch. D. 234, där sakläget dock var att premierna erlagts av »pantsättaren» (säkerhetsöverlåtaren, »the mortgagor»), (ej av panthavaren, såsom uppges i Håstad, Tjänster utan uppdrag s. 22).

[38] Se även notisfallet *NJA 1944 A nr 26*, där HovR:n i sin av HD fastställda dom i nära nog ordagrann överensstämmelse med NJA 1901 s. 494 ang. panthavarens yrkande om ersättning för utlägg av försäkringspremier yttrade: »enär annat förhållande icke blivit visat än att [panthavaren] utan [pantsättarens] uppdrag verkställt inbetalning av premierna, samt [panthavaren] härav icke kan härleda annan eller bättre rätt än att för vad sålunda utlagts göra sig betalt vid försäkringsbeloppets utfallande eller genom försäljning i laga ordning av försäkringsbrevet, finner HovR:n [panthavarens] talan, såvitt angår premieutläggen, icke kunna bifallas». I *NJA 1931 s. 633*, där huvudfrågan gällde panthavarens rätt att utmäta panten, sedan denna överlåtits till tredje man, tillerkändes panthavaren ersättning för erlagda premier ur realisationsbeloppet. Frågan var även aktuell i notisfallet *NJA 1931 A nr 316*, där dock omständigheterna var speciella.

Se vidare Hellner, Försäkringsrätt s. 568, med hänv. till notisfallen NJA 1904 A nr 215 och 1907 A nr 126. Jfr Undén, Om panträtt s. 160 och (annorlunda eller komprimerat) Sakrätt § 30 (s. 208).

Jfr amerikansk rätt, där det före UCC förekom, att pantsättaren ej ansågs personligen

Varken kontraktsförhållandet eller allmänna regler (negotiorum gestio) har således ansetts leda till ett personligt krav på ersättning.[39] Av betydelse har förmodligen härvid varit, förutom naturligtvis att panthavaren ej varit skyldig att betala, dels att utgiften ej betraktas som en nödvändig kostnad (försäkringstagaren är ej gentemot försäkringsgivaren skyldig att vidmakthålla försäkringen[40]), dels att pantsättaren inte varit förhindrad att själv betala skulden. Å andra sidan har ett icke personligt betalningsansvar ansetts föreligga – panthavaren kan få ersättning ur panten. Kanske kan man i denna »kompromiss» skönja ett hänsynstagande till den omständigheten, att försummad premiebetalning kan leda till förlust för panthavaren och att det alltså även är i dennes intresse, att åtgärden fullgörs ordentligt.

§ 9. Inkassering av fordringar och andra prestationer, som omfattas av panträtten

Hittills har de åtgärder som diskuterats främst hänfört sig till panthavarens skyldighet att bevara egendomen i fysiskt avseende och att bevara en pantsatt rättighets giltighet. Pantsatta rättigheter kan emellertid sjunka i värde även av andra anledningar. En pantsatt fordran kan t. ex. minska i värde till följd av att gäldenären blir insolvent. Om panthavaren ingriper i en sådan situation kan det sägas vara fråga om en åtgärd för att rädda egendomens ekonomiska värde. I detta sammanhang är det emellertid naturligt att även behandla frågan, huruvida en panthavare generellt har skyldighet att inkassera pantsatta fordringar, när de förfallit till betalning eller på annat sätt skall presteras. I den mån åtgärden går ut på att avvärja en skada som hänför sig till något annat än egendomens värde i egentlig mening, blir det kanske snarare fråga om en åtgärd inom ramen för panthavarens allmänna omsorgsskyldighet, än inom ramen för hans vårdplikt. Även om det skulle förhålla sig på detta sätt, finns det dock anledning att behandla fallen under ett.

I avsnitt 1 diskuteras främst inkassering av en pantsatt fordrans *kapitalbelopp*. Inkassering av *avkastning* behandlas i avsnitt 4, medan tillvaratagande av de rättigheter som ges vid fond- och nyemission beröres under 5. I avsnitt 2 behandlas panthavarens åligganden vad beträffar bevakning av en pantsatt fordran i gäldenärens konkurs och under 3

---

ansvarig för panthavarens utgifter. (Enligt UCC § 9-207(2)(a) är »reasonable expenses ... chargeable to the debtor and ... secured by the collateral». Gilmore s. 1131 ff. med hänv.)

[39] Jfr J. Hellner, Om obehörig vinst s. 381. Allmänt ang. regressrätt vid infriandet av annans gäld, se Hellner a. a. s. 378 ff.; Håstad, Tjänster utan uppdrag s. 107 ff.

[40] Numera 98 § FAL. Hellner, Försäkringsrätt s. 568. – Som ovan § 1.1.C framhållits, behandlas pantsättarens skyldigheter gentemot panthavaren ej i denna framställning.

inkassering av sakprestationer, t. ex. skyldighet att avhämta egendom som förvarats av tredje man.

1. Inkassering av pantsatta fordringar i vad avser kapitalbelopp, m. m.

A. *Inledning*

Den praktiska situation det här är fråga om är först och främst, då en pantsatt penningfordran förfaller till betalning. Pantobjektet kan alltså vara alla former av skuldebrev, inklusive obligationer,[1] liksom borgensåtaganden, kontrakt där den pantsatta prestationen går ut på betalning, eller någon annan enkel fordran. Hela kapitalbeloppet kan förfalla, eller enbart en amortering.

För det andra kan objektet mer eller mindre oväntat ersättas av ett surrogat. Skyldigheten att prestera detta surrogat inträder oftast i samband med förvandlingen. Som exempel kan nämnas utbetalning som skall göras till aktieägare vid nedsättning av aktiekapital och vid likvidation eller fusion av aktiebolag. Vidare kan t. ex. nämnas den uppdelning av aktier som sker genom s. k. split. Däremot syftas här ej på ersättning grundad på försäkring eller skadestånd, till vilken panthavaren har ett självständigt anspråk.

Den fråga som skall besvaras i det följande är, om panthavaren kan anses skyldig att inkassera dessa prestationer. De åtgärder som kan bli aktuella är i första hand att på ordinärt sätt kräva gäldenären på betalning, i andra hand att tillgripa lagliga åtgärder, t. ex. stämning eller lagsökning (och därefter, om dom eller motsvarande erhållits, att se till att domen verkställes).

För att kunna besvara denna fråga är det nödvändigt att först ta ställning till vissa andra spörsmål. Vem av parterna är i förhållande till den andre *befogad* att kräva betalning av gäldenären? Vem av parterna är i förhållande till gäldenären *legitimerad* att mottaga och kräva betalning? Svaret på dessa frågor har betydelse i två olika hänseenden. För det första förutsätter naturligtvis en plikt för panthavaren, att en motsvarande behörighet och befogenhet föreligger. För det andra är det vid övervägandet av panthavarens skyldigheter av betydelse, vilken av parterna som har faktisk möjlighet att vidtaga den erforderliga åtgärden, något

---

[1] Obligationer (och förlagsbevis) kan förfalla till inlösen efter utlottning. Dessa lån är antingen fasta lån eller amorteringslån. De fasta lånen inlöses i sin helhet vid löptidens utgång. Vid amorteringslånen kan amorteringen ske *antingen* genom köp eller utlottning *eller* genom en kombination av köp och utlottning. Utlottningsmetoden är som namnet anger en lottdragning, där resultatet blir, att de obligationer som har de dragna numren skall inlösas, dvs. förfaller till betalning. Se SOU 1969: 13 t. ex. s. 15, 26 f. (och betr. förslaget s. 60 f., 113).

som sammanhänger med legitimationsreglerna. Den praktiska skillnaden mellan den situation som inträder då panthavaren överträtt sin befogenhet och då han överskridit sin legitimation kan kortfattat sägas vara, att panthavaren i det första fallet blir skadeståndsskyldig gentemot pantsättaren, medan i det andra fallet åtgärden blir utan verkan.

Vem som är rätt mottagare resp. legitimerad mottagare behandlas närmast under B och C. Befogenheten att säga upp en pantsatt fordran och att bevilja gäldenären anstånd med betalningen berörs under G och H. I övrigt ägnas framställningen åt panthavarens skyldigheter. Här kan hänvisas till vad som allmänt sägs därom i avsnittet nedan under D.

B. *Rätt mottagare*

a. Vid pantsättning av skuldebrev är det uppenbart, att det egentliga objektet för pantsättningen är den prestation som avses. Skuldebrevet är endast en materialisering av rätten till denna prestation, det är i sig värdelöst. Eftersom panten utgörs av rätten till prestationen, är det vidare uppenbart, att pantsättaren ej kan få förfoga över denna. Härigenom kunde panthavarens rätt gå om intet och hela pantsättningen förfelas. Motsvarande gäller överhuvud vid pantsättning av fordringar och då panthavarens rätt överflyttas till ett surrogat.

Pantsättaren är alltså inte rätt mottagare.[2] Nu behöver detta i och för sig inte innebära att panthavaren, innan hans realisationsrätt inträtt, är ensam befogad att mottaga denna prestation. *För det första* kan man tänka sig andra möjligheter, såsom att pantsättarens samtycke erfordras, att överlämnandet skall ske till båda gemensamt eller – när det gäller betalning av en fordran – att beloppet skall deponeras.[3]

I *tysk* rätt har panthavaren ensam befogenhet (och legitimation) att mottaga betalning för löpande handlingar, inklusive växlar, BGB § 1294. Vid enkla fordringar kan prestation däremot endast ske till båda parterna gemensamt; var och en kan dock begära deponering, eller motsvarande, för bådas räkning, § 1281. Panthavaren brukar ofta i pantavtalet ges rätt att ensam indriva en pantsatt fordran.[4] Något liknande gäller i *fransk* rätt. Panthavaren har enligt C. com. art. 91 femte stycket rätt att indriva växlar och andra liknande negotiabla värdepapper, s. k. »effets de commerce».[5] Men i övrigt är ingen av parterna befogad (eller

---

[2] Jfr Hasselrot, Pant II s. 67; Undén, Om panträtt s. 156; Torp s. 660; Ussing, Obligationsretten, Alm. Del § 34.II.B.1; v. Eyben s. 453; Carstensen, UfR 1968 B s. 305; Augdahl s. 84; Arnholm s. 296; Wrede s. 471; Taxell s. 121. Jfr även det norska lagförslaget om pant s. 54, 109 f.

[3] Se härom Undén, Om panträtt s. 166 f. (före tillkomsten av lagen (1927:56) om gälds betalning genom penningars nedsättande i allmänt förvar); v. Eyben s. 454; Taxell s. 121 f., 124 f. Jfr även t. ex. Karlgren, Säkerhetsöverlåtelse s. 145 f.; Håstad s. 32 f.; Torp s. 660; Carstensen a. a. s. 312 ff.; Det norska lagförslaget om pant § 59 samt s. 54, 109 f.

[4] Så i AGB punkt 21(2). Spreng i Staudinger anm. 5 till § 1281.

[5] Ripert & Boulanger anm. 1208. Becqué i Planiol & Ripert s. 132 not 2. Dalloz, Droit civil anm. 183, 185.

legitimerad) att ensam mottaga betalning för en pantsatt fordran.[6] Betalning måste således antingen erläggas till båda parterna gemensamt eller deponeras. I praktiken löses problemet därigenom att panthavaren avtalsvägen ges rätt att uppbära beloppet.[7]

För det andra är det inte givet, att panthavaren skall ha rätt att mottaga full betalning för en fordran, som överstiger vad han själv har att kräva av pantsättaren. Detta problem uppkommer endast vid pantsättning av penning- (och varu-)fordringar[8] och har sin huvudsakliga grund i den speciella situation som uppstår, då en person får en annan persons fungibla egendom i sin besittning.

b. Först skall här behandlas frågan, om panthavaren *överhuvudtaget* är rätt mottagare. Till att börja med bortses alltså från vad som kan gälla beträffande ett eventuellt överhypotek. Det förutsättes, att pantfordran och den pantsatta fordran motsvarar varandra (eller att pantfordran är större).

Den enklaste regeln är naturligtvis, att panthavaren ensam är rätt mottagare. Den skada panthavarens befogenhet skulle kunna medföra för pantsättaren synes helt försumbar. Har panthavaren uppburit betalning för en pantsatt fordran och därefter förskingrat beloppet, kan pantsättaren kvitta det skadestånd som tillkommer honom mot pantfordran. Sammanblandar panthavaren beloppet med egna medel och försätts därefter i konkurs, kan pantsättaren likaledes kvitta sin oprioriterade fordran mot panthavarens krav. Om panthavaren omhändertar annan egendom, som trätt i pantens ställe, innebär det i och för sig inte någon försämring av pantsättarens ställning.

Den vedertagna åsikten är, att panthavaren är ensam befogad att mottaga betalning. Panthavaren är också befogad att *indriva* en pantsatt fordran, när denna förfallit till betalning,[9] och att försätta gäldenären i

---

[6] Becqué i Planiol & Ripert s. 132. Ripert & Boulanger anm. 1207. Guyenot, Rev. trim. dr. com. 1961 s. 291. Marty & Raynaud anm. 90. Dalloz, Droit civil anm. 184. Dalloz, Droit commercial, Nantissement des créances anm. 13.

[7] Becqué i Planiol & Ripert a. st. Ripert & Boulanger a. st. Marty & Raynaud anm. 90 f. Dalloz, Droit commercial a. st.

[8] Ang. varufordringar, se avsnitt 3 nedan.

[9] Hasselrot, Pant II s. 68. Undén, Om panträtt s. 165 ff. Rodhe § 14 vid not 18. Wrede s. 471. Taxell s. 122. Kæstel, Bankjura s. 203. Fr. Vinding Kruse, Ejendomsretten III s. 1660; dens., Nordisk lovbog § 666. v. Eyben s. 454 f. Konkurslovsbetænkning II, Rpl § 538 a tredje st. samt s. 293. Jfr även Carstensen, UfR 1968 B s. 305 ff.

I *norsk* rätt har panthavaren en lagstadgad indrivningsrätt när hans egen fordran förfallit, Tvfl § 222, och i enlighet härmed anses sådan rätt ej föreligga förrän vid denna tidpunkt, Augdahl s. 85 f.; Arnholm s. 296. Jfr dock Hagerup § 52.II.3 (detta uttalat innan Tvfl trätt i kraft, men under hänsynstagande till denna). Augdahl anser, att parterna kan klara sig med avtalsfriheten, Arnholm påpekar, att indrivningsrätt nog i allmänhet är underförstådd.

I de danska och norska affärsbankernas formulär anges uttryckligen, att banken har rätt att inkassera till betalning förfallna belopp.

konkurs.[10] Utdelningen i gäldenärens konkurs skall erläggas till panthavaren.[11]

Surrogat som lämnas i stället för aktier, t. ex. utbetalning till aktieägarna i samband med att aktiekapitalet nedsättes eller i samband med likvidation, liksom då aktier utbytes, t. ex. i samband med likvidation och bildande av nytt bolag,[12] bör likaledes utlämnas till panthavaren.

c. Antag härefter, att en pantsatt fordran *överstiger* panthavarens krav på pantsättaren. Kan panthavaren då inkassera hela beloppet, eller gäller några särskilda regler beträffande överhypoteket?[13]

Då hela fordran pantsatts, kan man till att börja med fråga sig, varför detta överhuvudtaget är ett problem. Nu är det emellertid en sak att överlämna t. ex. ett löpande skuldebrev till panthavaren, en annan att låta denne omhändertaga ett penningbelopp. Med panthavarens innehav av pengarna följer vissa risker för pantsättaren. Antag, att panthavaren underlåter att förvara beloppet avskilt och därefter blir insolvent.[14] Pantsättaren har då endast en oprioriterad fordran på panthavaren, och till den del denna fordran överstiger panthavarens krav föreligger ingen kvittningsmöjlighet. Eller antag, att panthavaren och gäldenären kan kvitta en fordran som gäldenären har på panthavaren mot icke endast ett belopp motsvarande pantfordran, utan även mot överhypoteket.[15]

Å andra sidan kan en uppdelning av rätten att mottaga betalning medföra vissa praktiska olägenheter för de inblandade.[16] Beträffande pantsättarens ställning kan därutöver följande sägas. Panthavaren bör naturligtvis hålla medlen avskilda, så att någon förlust till följd av sammanblandning ej uppstår. Som redan påpekats, torde panthavaren vidare vara skyldig att göra beloppet räntebärande.[17] Någon ränteförlust bör pantsättaren alltså inte göra. Eftersom pengarna lätt går att dela upp och panthavaren inte har något legitimt intresse av att behålla mera än som motsvarar ett belopp vartill hans krav kan beräknas uppgå – inga marginaler behövs för värdeförsämring etc. – kan det ifrågasättas, om inte principen om pantens odelbarhet bör försättas ur spel i denna situation.

---

[10] Hasselrot, Pant II s. 68 not 4. Undén, Om panträtt s. 165. Jfr Taxell s. 214 f.

[11] Undén, Om panträtt s. 158, 188. Hasselrot, Pant I s. 183 not 1. Wrede s. 472. Taxell s. 217 ff.

[12] NJA 1905 s. 517; 1930 s. 65. Jfr även NJA 1927 s. 18.

[13] Denna fråga har diskuterats förhållandevis utförligt i doktrinen. Se särskilt Håstad; Taxell s. 152 ff.; v. Eyben s. 455 ff. och UfR 1969 B s. 6 ff.; Carstensen, UfR 1968 B s. 305 ff., 1969 B s. 70 ff.

[14] Håstad s. 12, 27. Carstensen, UfR 1968 B s. 312.

[15] Håstad s. 12. Carstensen a. st. Se också nedan § 18.4.B.

[16] Jfr t. ex. Hasselrot, Pant II s. 69; Undén, Om panträtt s. 188; Håstad s. 13 f., 25 f.; Taxell s. 153; v. Eyben s. 455 ff. Det sagda gäller även gäldenären (legitimationsfrågan).

[17] Ovan § 7 vid not 17. Hasselrot, Pant II s. 71 not 1. Taxell s. 125. Jfr även Håstad not 44. Jfr 3 § lagen om vård av omyndigs värdehandlingar. Jfr BGB § 1288(1).

Detta skulle då medföra, att pantsättaren kan kräva att utfå överskottet av panthavaren.[18]

Den allmänna uppfattningen är, att panthavaren kan kräva och mottaga betalning för hela den pantsatta fordran (men att gäldenären kan inskränka sig till att till panthavaren endast erlägga ett belopp motsvarande dennes krav på pantsättaren – när pantfordran betalas upphör panträtten!).[19] På samma sätt är det den övervägande meningen, åtminstone i svensk rätt, att panthavaren kan bevaka hela fordran i gäldenärens konkurs och därefter lyfta hela konkursutdelningen.[20]

d. Panthavarens befogenhet att säga upp en pantsatt fordran och att medge gäldenären anstånd med betalningen berörs nedan under G och H.

C. *Legitimerad mottagare*

a. Under B har frågan gällt vem av parterna som gentemot den andre har rätt att kräva betalning av gäldenären. Men vad gäller i förhållande till *gäldenären*? Vem av parterna är legitimerad att kräva betalning, när en pantsatt fordran förfaller till betalning? Till vem kan gäldenären betala med befriande verkan?

---

[18] Så Taxell (i ett annat sammanhang) s. 126. Fr. Vinding Kruse, Nordisk lovbog § 667. En annan sak är, att pantsättaren ej kan påfordra att låneförhållandet avvecklas, nedan vid not 42.

[19] Ang. legitimationen, se vidare nedan vid not 26.

NJA 1897 s. 198. I notisfallet *NJA 1910 A nr 266* (från tiden före SkuldebrevsL), som gällde en tvist mellan panthavaren och gäldenären (en bank; panten var en sparbanksbok), där gäldenären/banken vägrade att överhuvudtaget utbetala något belopp till panthavaren, yttrade HovR:n i sin av HD fastställda dom, att pantsättningen måste »anses innefatta rätt för [panthavaren] att å motboken ... utfå vad som svarade mot hans till betalning förfallna ... fordran». En dissident i HovR:n ansåg, att panthavaren hade rätt att göra gällande pantsättarens hela fordran.

Undén, Om panträtt s. 188; jfr Sakrätt § 31 (s. 215). Håstad, särskilt s. 35, 37. Matzen, Tingsret s. 526 f. Torp s. 660. Fr. Vinding Kruse, Ejendomsretten III s. 1661 och Nordisk lovbog § 667. Carstensen, UfR 1968 B s. 305 ff., särskilt s. 310. Konkurslovsbetænkning II s. 293 och härtill v. Eyben s. 459. Hagerup § 52.II.4. Brækhus i Nordisk Gjenklang s. 349. Serlachius s. 418. Wrede s. 471. Taxell s. 122 f., 152 ff. Hasselrot, Pant II s. 69, som dock anser, att gäldenärens rätt att inskränka betalningen endast gäller på realisationsstadiet, s. 69 f. Augdahl s. 86 (under förutsättning att indrivningsrätt avtalats, jfr ovan not 9). Jfr Eschelsson s. 182; Karlgren, Säkerhetsöverlåtelse s. 144 f.

Regeln har kritiserats av v. Eyben s. 455 ff. och UfR 1969 B s. 6 ff. Enl. denne är utgångspunkten, att panthavarens rätt endast omfattar ett belopp motsvarande pantfordran. Han framhåller dock, att det ofta kan vara underförstått, att panthavaren skall ha full indrivningsrätt, s. 457.

[20] Undén, Om panträtt, uttalar att panthavaren kan mottaga hela beloppet (s. 158), men ej behålla mer än pantfordran (s. 188). Hasselrot anför, att samma regler gäller här som vid indrivning, Pant II s. 70; se även Pant I s. 183 not 1; (jfr Handelsbalken VIII s. 1733). Håstad argumenterar också för att samma regler skall tillämpas, s. 16 f., 37 f. Jfr NJA 1882 s. 352 och 1925 s. 114. Se även Wrede s. 472; Carstensen, UfR 1968 B s. 309 f. Annan mening Taxell s. 216 ff. och v. Eyben, UfR 1969 B s. 8 f., vilka anser att panthavaren visserligen kan bevaka hela fordran, men inte lyfta mer än som täcker hans krav.

Det förutsättes här, att pantsättningen erhållit sakrättslig giltighet, dvs. att innehavarskuldebrev traderats, att orderskuldebrev traderats och försetts med eller bifogats en skriftlig pantförskrivning och att korrekt denuntiation skett till en gäldenär enligt en enkel fordran.

Först skall en särskild situation avskiljas, nämligen då en panthavare till ett innehavarskuldebrev eller ett orderskuldebrev, försett med ett indossament varav ej framgår att det enbart varit fråga om pantsättning, gentemot gäldenären uppträder som om han erhållit skuldebrevet genom överlåtelse. I sådana fall har panthavaren också fullständig legitimation. Den situation som här är av större intresse är emellertid, då det för gäldenären står klart, att panthavaren endast handlar i egenskap av panthavare, något som dels, i de nyssnämnda fallen, kan framkomma av panthavarens egna uppgifter, dels kan framgå av själva pantsättningen – denuntiationen, resp. pantförklaringen vid pantsättning av ett orderskuldebrev. Panthavaren är då endast legitimerad som panthavare och frågan är, vilket innehåll denna legitimation har.

Möjligt är, att ett innehavarskuldebrev utan vidare ger panthavaren full legitimation, eftersom innehavarskuldebrevet t. o. m. betraktas som tillräcklig fullmakt i de fall där innehavaren uppger, att han endast uppträder som ombud för borgenären.[21]

I fråga om panthavarens legitimation att uppbära betalning föreligger två olika möjligheter. Den ena är, att panthavaren inte har större legitimation än som motsvarar vad en panthavares befogenheter i förhållande till en pantsättare normalt omfattar (således oavsett hur det förhåller sig i det enskilda fallet).[22] Den andra är, att panthavaren har samma legitimation som en överlåtelse skulle ha gett.[23] Det kan genast konstateras, att den första möjligheten är ett minimikrav. Därefter kan erinras om, att i framställningen ovan under B framkommit, att en panthavare har samma materiella rätt att indriva en pantsatt fordran som om han vore borgenär. Följaktligen blir resultatet detsamma, oavsett vilket alternativ man väljer. Det kan därför tillsvidare (jfr nedan under *b*) vara tillräckligt att konstatera, att panthavaren – med en viss inskränkning beträffande aktivlegitimationen vid indrivning av överhypotek, se strax nedan – är legitimerad att uppbära betalning. Legitimationen innebär dels att gälde-

[21] Jfr ang. innehavarskuldebrev som fullmakt, 19 § SkuldebrevsL och t. ex. Tiberg, Skuldebrev s. 92.

[22] Så Ussing & Dybdahl, Gældsbrevslovene anm. 9 till § 13, anm. 4 till § 30; Taxell s. 66, 69 f. Ett motsvarande uttalande återfanns i Ussing, Obligationsretten, Alm. Del § 24. IV. C i tredje uppl., men har strukits ur fjärde uppl., ombesörjd av A. Vinding Kruse (jfr dock förordet, där Vinding Kruse framhåller, att »teksten [er] forkortet noget forskellige steder, ligesom enkelte småafsnit er udeladt, når disse er skønnet af mindre betydning også fra et håndbogsmæssigt synspunkt»).

[23] Något som i och för sig synes överensstämma med 10 § SkuldebrevsL. – Rodhe § 14 vid not 20. Jfr Villars-Dahl, Gjeldsbrevloven anm. 3 till § 13.

nären med befriande verkan kan erlägga betalning till panthavaren, dels att panthavaren kan kräva betalning och indriva fordran. Panthavaren kan således t. ex. lagsöka gäldenären eller instämma denne i rättegång.[24] Han kan också försätta gäldenären i konkurs.[25]

Som ovan antytts, föreligger emellertid en inskränkning i panthavarens *aktiva legitimation* vid indrivning av överhypotek.[26] Gäldenären kan vägra att erlägga betalning till panthavaren för den del av den pantsatta fordran som överskjuter pantfordran. Detta är således en speciell regel, som endast rör en panthavares aktiva legitimation. Hans passiva legitimation, liksom hans befogenhet är oinskränkt.

Vid pantsättning av *växel* ger innehav av växeln jämte pantindossament panthavaren full legitimation i här avsedda hänseenden, 19 § växellagen. Angående *aktiebrev* kan hänvisas till 3 kap. 4 § tredje stycket och 6 § första stycket ABL.

Den legitimation *pantsättaren* kan ha behållit är mycket inskränkt. Beträffande löpande skuldebrev ger 20 § skuldebrevslagen pantsättaren en viss legitimation. Om avbetalning enligt skuldebrevet skall ske vid bestämda tidpunkter kan en godtroende gäldenär med befriande verkan erlägga denna till pantsättaren. Legitimationen upphör således, om gäldenären underrättas om pantsättningen. Pantsättaren har dessutom i och för sig behörighet att försätta gäldenären i konkurs.[27] Sammanfattningsvis kan således framhållas, att pantsättaren i största utsträckning saknar möjlighet att på egen hand indriva en pantsatt fordran, då den förfallit till betalning.

b. En fråga återstår emellertid att avgöra. Det brukar anges, att samma legitimationsregler som stadgas i 19 och 29 §§ skuldebrevslagen analogivis gäller även andra åtgärder än att kräva betalning, såsom att säga upp fordran och att ändra betalningsvillkoren.[28] Utan att föregripa den följande framställningen kan framhållas, att det i dessa fall är klart, att panthavarens befogenhet inte i *alla* avseenden kan vara lika långtgående som om han erhållit fordringen genom överlåtelse. Här måste man därför ta självständig ställning till, vilka regler som gäller för panthavarens legitimation.

---

[24] Jfr Taxell s. 122; Karlgren, Säkerhetsöverlåtelse s. 144. Samma betr. äldre rätt, t. ex. Hasselrot, Pant II s. 68; Undén, Om panträtt s. 165 f. – Ang. norsk rätt, jfr ovan not 9; se även, ang. enkla fordringar, det norska lagförslaget om pant § 59 och s. 109 f.

[25] Taxell s. 214 f. Jfr Karlgren, Säkerhetsöverlåtelse s. 144.

[26] Ovan vid not 19. Ur gäldenärens synvinkel är frågan om parternas legitimation av betydelse bl. a. på det sättet, att hans möjlighet att framställa invändningar gentemot pantsättaren kan beröras av hur frågan besvaras. Håstad s. 12 f., 24 f. Taxell s. 154 ff. Matzen, Tingsret s. 527. Carstensen, UfR 1968 B s. 308. Jfr Undén, Om panträtt s. 185 f.

[27] Taxell s. 216. v. Eyben s. 453. Jfr Eschelsson s. 181.

[28] Marks von Würtemberg & Sterzel s. 101, 132. Ussing & Dybdahl, Gældsbrevslovene, anm. 1 till § 19, anm. 3 till § 29. Villars-Dahl, Gjeldsbrevloven anm. 5 till § 19, anm. 1 till § 27. Vidare t. ex. Tiberg, Skuldebrev s. 43; Lyngsø, Gældsbrevloven anm. e till § 29.

Utgångspunkten är, att *någon* legitimation måste föreligga. Panthavaren bör åtminstone ha samma behörighet som befogenhet. Därefter gör sig två synpunkter gällande. Den ena är, att det är viktigt att reglerna är klara och lätta för gäldenären att tillämpa. Den andra är, att panthavaren, då han har full indrivningsrätt, också borde ha full legitimation beträffande övriga åtgärder som sammanhänger med fordrans betalning. Det finns således anledning att tillerkänna panthavaren full legitimation i nämnda hänseenden.

Sammanfattningsvis innebär detta, att en panthavare – med visst undantag beträffande aktivlegitimationen vid indrivning av överhypotek – har samma legitimation beträffande rätten att mottaga betalning och att vidtaga därmed sammanhängande åtgärder som en borgenär vilken erhållit fordran genom överlåtelse.

D. *Panthavarens skyldigheter. Allmänt*

a. I de fall där endast panthavaren är befogad och legitimerad att uppbära betalning måste också gälla, att han gentemot pantsättaren är skyldig att mottaga erbjuden betalning.[29] Panthavaren torde också vara skyldig att ta emot betalning av ett eventuellt överhypotek.[30]

Vad som nu skall övervägas är emellertid, om panthavaren har någon skyldighet till aktivt ingripande, dvs. om han är tvungen att kräva gäldenären på betalning resp. att indriva beloppet.

Det kan här allmänt framhållas, att i den mån indrivningsskyldighet i det följande anses föreligga, så bör denna gälla hela fordran, oavsett om pantfordran är mindre.[31] Om panthavaren t. ex. skulle försumma att indriva en pantsatt fordran, vilken därefter blir värdelös, blir skadan inte mindre beträffande överhypoteket än beträffande fordran i övrigt.

Av vad som sagts i det föregående har framgått, att en pantsatt fordran i princip inte kan indrivas utan panthavarens medverkan. Det kan därför redan inledningsvis konstateras, att någon form av handlingsplikt måste föreligga. Det återstår emellertid att avgöra, huruvida någon uppmärksamhetsplikt åvilar panthavaren, dvs. om han skall handla på eget initiativ eller först på begäran av pantsättaren.

b. Antag, att panthavaren underlåter att inkassera en förfallen fordran. Vilka följder kan detta få? Det kan naturligtvis hända, att det inte inträder

[29] Se ang. särskild skyldighet att ta emot betalning vid exekutiv auktion, Rodhe § 24 vid not 61; NJA 1916 s. 50. I detta mål skulle den erhållna köpeskillingen ha räckt till att gälda hela skulden, varför pantsättaren ansågs fritagen från betalningsskyldighet.

[30] Jfr dock Carstensen, UfR 1968 B s. 313 not 23.

[31] Vad Taxell s. 153 uttalar ang. panthavarens skyldighet att indriva den överskjutande delen bör förmodligen ses i ljuset av Taxells uppfattning om panthavarens skyldighet att indriva fordran över huvud. Jfr dock det finska rättsfall han refererar s. 153 f., vilket synes stödja åsikten, att panthavaren ej varit skyldig att bevaka hela den intecknade fordran vid fastighetens exekutiva försäljning.

några menliga konsekvenser alls. Men det kan också hända, att följden blir en ekonomisk skada för pantsättaren.

Ett *första* alternativ är därvidlag, att fordran preskriberas. Denna risk synes dock inte utgöra någon anledning till att ålägga panthavaren inkasseringsskyldighet. Pantsättarens intressen är här tillgodosedda därigenom att panthavaren enligt huvudregeln skall avbryta preskriptionen. När preskriptionsavbrott skall ske genom indrivning, såsom t. ex. är fallet enligt den föreslagna preskriptionslagen, kan det visserligen i praktiken se ut som om panthavaren hade en inkasseringsskyldighet. Skillnaden ligger emellertid i den tidpunkt vid vilken åtgärden måste vidtagas. Här kan alltså hänvisas till avsnittet om preskriptionsavbrott, ovan § 8.

Ett *andra* alternativ är, att pantsättaren förlorar ränta m. m. på beloppet. Ett *tredje* alternativ är, att fordran sjunker i värde eller blir värdelös till följd av gäldenärens ekonomiska svårigheter. I avsnittet under F, som behandlar panthavarens skyldighet att avvärja sistnämnda skada, kommer att framgå, att av panthavarens skyldighet att förhindra att en pantsatt fordran blir värdelös till följd av gäldenärens insolvens i praktiken följer, att panthavaren måste vidtaga åtminstone vissa åtgärder för att indriva en pantsatt fordran. Vad som där sägs täcker emellertid inte alla fall, där en fordran pantsatts, utan endast sådana fall, där man praktiskt sett kan behöva räkna med en risk för insolvens. När det gäller de övriga situationerna är den skada det i första hand kan bli fråga om en ränteförlust. Panthavarens skyldighet att undvika ränteförlust för pantsättaren behandlas under E. I detta avsnitt åsyftas i och för sig alla typer av pantsatta fordringar.

Panthavarens rätt och skyldighet att säga upp en pantsatt fordran, liksom hans rätt att bevilja gäldenären anstånd med betalningen är föremålet för framställningen under G och H. Avslutningsvis berörs under I den situationen att gäldenären varit insolvent, redan då panthavaren i och för sig borde ha ingripit.

c. Materialet i dessa frågor är magert. Ett rättsfall föreligger från 1877, där panthavaren befrias från skyldighet att lyfta förfallna obligationer. Doktrinuttalandena hänför sig därför ibland endast till obligationer.[32] Undén nämner i sin framställning om sakrätt, att omständigheterna kan vara sådana, att indrivningsplikt åligger panthavaren, och Hasselrot har ifrågasatt om inte indrivningsskyldighet under vissa (tämligen stränga) förutsättningar kunde föreligga vid hotande insolvens.[33]

---

[32] T. ex. Undén, Om panträtt s. 164; Lundstedt, Speciell Obligationsrätt 2: 1 s. 69.

[33] Undén, Sakrätt § 31 (s. 210). Hasselrot, Pant I s. 190 f. Se också Serlachius s. 419; Taxell s. 123 och närmare nedan vid not 49. – Observera även Ussings kortfattade (finstilta) uttalande i Obligationsretten, Alm. Del § 19. III. C. 1 ang. inkasseringsskyldighet vid borgenärsmora samt Gestrins allmänna uttalande FJFT 1944 s. 279.

Lagen (1924: 322) om vård av omyndigs värdehandlingar behandlar en banks skyldighet att svara för förvaring och förvaltning av omyndigs värdehandlingar, vilka enligt FB nedsatts i öppet förvar hos banken. Denna lag är i huvudsak tvingande. Enligt lagens 2 § 3) skall banken inlösa förfallna obligationer, om meddelande angående utlottning eller uppsägning kungjorts i Post och Inrikes Tidningar. Vidare är banken skyldig att uppbära förfallna räntor och kapitalbelopp på fordringsbevis; vid utebliven betalning är ett enskilt krav tillräckligt.[34] I övrigt behöver betalning endast uppbäras på begäran, 2 § 8). – En analogitillämpning av dessa bestämmelser kunde möjligen ifrågasättas. I och för sig kunde det åtminstone synas ligga nära till hands att utgå från, att om en viss skyldighet *inte* ålagts banken enligt denna lag, så bör en sådan skyldighet inte heller åligga en panthavare. Läget är emellertid speciellt när det gäller omyndigs värdehandlingar, eftersom det här är fråga om ett trepartsförhållande. Således intar depositarien, förmyndaren, genom sitt ansvar gentemot den omyndige en annan ställning än en vanlig pantsättare. Här har t. ex. skyldigheten att ingripa vid insolvensrisk lagts på förmyndaren, 15 kap. 3 § andra stycket FB, där det stadgas att fordringar, »som icke kunna med trygghet till den omyndiges fördel förbliva utestående, böra av förmyndaren så snart ske kan indrivas».

I bankernas avtalsformulär friskriver sig banken från skyldighet att indriva pantsatta fordringar. Detta hindrar naturligtvis inte, att det trots detta händer, att banken indriver en pantsatt fordran. En sådan åtgärd kan vara nödvändig i bankens eget intresse. Friskrivning sker också i de finska affärsbankernas formulär, medan i de danska och norska bankerna ges rätt till inkassering, ovan not 9, varemot ingenting nämnes om någon skyldighet. Angående formulärrätten kan vidare allmänt hänvisas till vad som sägs nedan vid not 54 f och i § 19.

Beträffande läget i utländsk rätt kan allmänt följande sägas. I *tysk* rätt gäller, att panthavaren, om han är ensam berättigad att indriva en pantsatt fordran,[35] också är skyldig härtill.[36] Beträffande enkla fordringar stadgas i en dispositiv lagbestämmelse, att prestation skall ske till båda gemensamt; i detta fall är båda skyldiga att medverka till indrivningen.[37] I *fransk* rätt ges panthavaren t. ex. rätt att uppbära betalning för växlar m. m. Detta innbär samtidigt en skyldighet.[38] I *amerikansk* rätt föreligger indrivningsskyldighet t. ex. vid fara för insolvens.[39]

---

[34] Se närmare 2 § 6) och Walin, Kommentar till Föräldrabalken s. 319.

[35] Så är fallet vid löpande handlingar samt i övrigt om så avtalats (och på realisationsstadiet, BGB § 1282), se ovan vid not 4.

[36] BGB § 1285(2). Spreng i Staudinger anm. 2 till § 1285, anm. 2 till § 1294. Augustin i Soergel & Siebert anm. 2 till § 1285, anm. 1 till § 1294. Kregel i RGR-Komm. § 1294. RG i JW 1910 s. 20 nr 30. I de tyska AGB åtar sig banken – såvitt det är fråga om »Pfandverwahrung» (se ovan § 4.2) – att övervaka utlottningar m. m., om de bekantgörs i Wertpapier-Mitteilungen, och att inkassera skuldebrev m. m., punkt 37(2); se även punkt 39.

[37] BGB § 1285(1). Ovan vid not 4.

[38] Becqué i Planiol & Ripert s. 132 not 2. Dalloz, Droit civil anm. 183. Ovan vid not 5 ff.

[39] Annotation (1972) 45 ALR3d 248. Sachse, 41 Tul.L.Rev (1967) s. 801 (Louisiana). Jfr Restatement § 18; UCC § 9-207(1) med komm. 1.

Se betr. *engelsk* rätt, ang. »the banker's lien», Paget's Law of Banking s. 505 f.; Hamilton Finance Company, Ltd., v. Coverley Westray Walbaum & Tosetti, Ltd., and Portland Finance Company, Ltd., [1969] 1 Lloyd's Rep. 53 på s. 72 ff.

E. *Panthavarens skyldigheter, då risk för ränteförlust m. m. föreligger*

a. Om panthavaren inkasserar en pantsatt fordran omfattas det erhållna penningbeloppet av panträtten.[40] I panthavarens vårdplikt torde ingå en skyldighet att göra summan räntebärande.[41] Om panthavaren däremot underlåter att indriva fordran, kan det hända, att någon ränta inte alls utgår på det till betalning förfallna beloppet, såsom t. ex. när obligationer utlottats. Det kan också hända, att den erlagda räntan är låg i förhållande till vad som eljest skulle kunna erhållas. På detta sätt kan således en underlåten indrivning leda till förlust för pantsättaren.

I realiteten föranleder inkasseringen emellertid ofta en uppgörelse mellan parterna, så att pantsättarens skuld minskas med det inkasserade beloppet; beloppet betraktas som en amortering.

Om så sker undgår pantsättaren att själv betala ytterligare ränta till panthavaren på motsvarande belopp och man kan vidare tänka sig, att pantsättaren i så fall kan använda de likvida medel, som eljest, dvs. om den pantsatta fordran legat »bunden» och fordringsförhållandet till panthavaren bestått, skulle ha åtgått till betalning av ränta och amorteringar, till något vinstgivande ändamål eller till att betala en annan fordran etc. Någon skyldighet för panthavaren att av denna anledning avräkna det erhållna beloppet eller avveckla låneförhållandet i förtid kan dock inte finnas.[42] En gäldenär har i princip inte rätt att betala sin skuld i förtid.

Beträffande frågan huruvida panthavaren är skyldig att lösa in *obligationer,* som förfallit till inlösen genom utlottning, föreligger ett gammalt rättsfall, *NJA 1877 s. 127.* Den skada pantsättaren lidit utgjordes av ränteförlust. Utlottningen kungjordes i Post och Inrikes Tidningar. Panthavaren, en bank, lyfte inte beloppet. RR:n yttrade i sin av HovR och HD fastställda dom, vari pantsättarens talan ogillades:

»enär käranden icke, emot svarandens bestridande, styrkt, att svaranden ... åtagit sig att, i händelse berörda obligationer, såsom ock skett, utlottades, desammas belopp, utan särskild av käranden därom gjord framställning, å förfallodagen ... lyfta och därefter för kärandens räkning göra fruktbart; ty och då svaranden, till följd av lagens stadgande om vad pantinnehavare hade i avseende att å pantsatt gods iakttaga, ej kunde anses hava varit förbunden att vidtaga sådan åtgärd; ...»

---

[40] T. ex. Hasselrot, Pant II s. 71; Undén, Sakrätt § 30 (s. 204), jfr § 27.II (s. 189); Serlachius s. 418; Taxell s. 121, 157, 183; Carstensen, UfR 1968 B s. 308 not 10; Hagerup § 52.III.9. Jfr BGB § 1287.

[41] Ovan not 17.

[42] Jfr å andra sidan Almgren i Festskrift till Nial s. 35 ff. ang. »den förtida avvecklingens princip» i anledning av 58 § FAL (nedan § 10 not 62). – Antag, att lånet förfaller efter exempelvis 6 månader med möjlighet till förlängning. I så fall kan pantsättaren påfordra uppgörelse på förfallodagen, eftersom panthavaren, som strax skall framgå, är skyldig att indriva beloppet på begäran. Ang. skyldighet i allmänhet att realisera panten på begäran, se dock nedan § 18.7.

b. I och för sig kunde det kanske övervägas, om det inte vore tillräckligt att panthavaren var skyldig att handla *på begäran* av pantsättaren, dvs. att panthavaren endast skulle ha en handlingsplikt, inte någon uppmärksamhetsplikt. Detta skulle innebära, att ansvaret för att betalningen blir uppburen i stor utsträckning lades på pantsättaren.

Panthavaren torde också anses skyldig att på begäran av pantsättaren indriva en pantsatt fordran som förfallit till betalning.[43] Detta bör även gälla, om panthavaren i pantavtalet fritagit sig från skyldighet att inkassera förfallna belopp. Till grund för sistnämnda uttalande ligger bedömningen, att det mest betungande för panthavaren torde vara uppmärksamhetsplikten samt att pantsättaren inte kan kräva gäldenären på egen hand. Som framgått kan pantsättaren ha ett intresse av att indrivning sker. Det är också en naturlig åtgärd att indriva en förfallen fordran. Med undantag eventuellt för det fallet att gäldenären är i tillfälliga betalningssvårigheter,[44] löper panthavaren ingen nämnvärd ekonomisk risk. Det belopp som erhålles är ett på förhand bestämt. Situationen är inte densamma som vid förtida försäljning, där risk för ett dåligt resultat av försäljningen kan föreligga.[45] Panthavarens kostnader skall ersättas av pantsättaren och får uttagas ur panten. – Med hänsyn till de överväganden, som således motiverar panthavarens skyldighet i detta avseende, måste det också vara tillräckligt, att han – om han eventuellt föredrar det – endast sätter pantsättaren i stånd att själv vidtaga erforderliga åtgärder.[46]

c. Ytterligare en omständighet att beakta är emellertid att, även om något krav rättsligt sett inte behövs, det i praktiken ofta är risk för att betalning uteblir, om gäldenären ej på något sätt får påstötning om att betalning skall erläggas.

Det stöd som kan åberopas för ett svar på frågan, vilken skyldighet panthavaren kan ha att avvärja en ränteförlust, är mycket bräckligt. Rättsfallet NJA 1877 s. 127 citeras i lagboken under 10: 4 HB, men är ett

---

[43] Taxell s. 123 (under förutsättning att pantsättaren »ställer nödiga penningmedel till förfogande»). Jfr NJA 1877 s. 127; Undén, Om panträtt s. 164; Lundstedt, Speciell Obligationsrätt 2: 1 s. 69.

I amerikansk rätt har en panthavare, som ej efterkommit »clear and positive directions» från pantsättaren att inkassera beloppet, ansetts ha handlat vårdslöst, Amick v. Empire Trust Company, 317 Mo 157, 296 SW 798, 53 ALR 1064 (1928). Samma betr. konverteringar av pantsatta obligationer, se Annotation (1976) 68 ALR3d 657.

[44] Så att en onödig konkurs framtvingas eller något sådant. – Antag, att panthavaren vägrar att indriva fordran på begäran, därför att han bedömer gäldenärens betalningsförmåga som tillfällig och därför vill ge denna anstånd med betalningen. Härvid är först att märka, att någon sanktion gentemot panthavaren kan inträda endast, om pantsättaren tillfogats skada. Kan beloppet ej indrivas, gör pantsättaren ändå en förlust. Se vidare nedan under H.

[45] Jfr dock Taxell s. 123 not 1.

[46] Taxell s. 123. Jfr Undén, Om panträtt s. 164.

hundra år gammalt. Det säger naturligtvis inte heller någonting om hur saken skulle ha bedömts, om VPC-systemet tillämpats beträffande obligationer, något som i framtiden förmodligen kommer att bli praxis. Det kan vidare nämnas, att banken enligt lagen om vård av omyndigs värdehandlingar skall framställa krav om betalning.[47] På grund av endast dessa två källställen är det omöjligt att säkert uttala sig om, vad som gäller i denna fråga. Med nuvarande brist på stöd i lag och annan rättspraxis etc. blir svaret i stället beroende av en rättspolitisk bedömning av hur stora krav som bör ställas på en panthavare.

Med någorlunda säkerhet bör man dock, liksom i preskriptionsavsnittet, kunna utgå från, att panthavaren åtminstone bör känna till förfallodagar, som anges i en pantsatt fordringshandling, och förfallodagar, som meddelas honom från VPC. Åtminstone de lege ferenda borde man vidare i dessa fall kunna begära, att panthavaren tillämpar någon form av avisering eller krav gentemot gäldenären. För att undvika skadeståndsskyldighet för ränteförlust, skulle han emellertid inte behöva gå längre än till detta.

Vid tvist mellan panthavaren och pantsättaren i anledning av panthavarens underlåtenhet kan svårigheter uppstå, när det gäller att bevisa vilken skada denna föranlett. Pantsättaren, som har bevisbördan med avseende på skadan,[48] måste t. ex. visa, att gäldenären skulle ha betalat, om han krävts. I vissa fall utgör bevisbördan inget problem, t. ex. när obligationer utlottats, men i andra fall kan det medföra, att det här i realiteten snarare blir fråga om en serviceåtgärd.

F. *Panthavarens skyldigheter, då risk föreligger att den pantsatta fordran blir värdelös*

a. Det tredje skadealternativet var, att fordran sjunker i värde eller blir värdelös till följd av gäldenärens ekonomiska förhållanden. En skyldighet för panthavaren att ingripa för att avvärja denna skada kan övervägas, om omständigheterna varit sådana, att förlust hade kunnat undvikas om fordran indrivits, när den börjat bli osäker eller när eljest misstanke om gäldenärens betalningssvårigheter uppstod. Under denna rubrik avses endast situationer där beloppet (hela fordran eller en amortering) förfallit till betalning. Angående uppsägning med stöd av en förfalloklausul, se nedan under G. – De fordringar det nu är fråga om är endast sådana, där betalningsförmåga i realiteten kan behöva befaras, dvs. en grupp som ej helt överensstämmer med den som behandlats i föregående avsnitt E. Typexemplet är vanliga skuldebrev.

---

[47] Se ovan vid och med not 34. – Ussing, Obligationsretten, Alm. Del § 19.III.C.1 förordar inkasseringsskyldighet vid mora accipiendi. Jfr även Gestrins allmänna uttalande i FJFT 1944 s. 279.

[48] Nedan § 11.3.

Har panthavaren indrivningsskyldighet vid gäldenärens hotande insolvens? Endast några kortfattade uttalanden återfinns i doktrinen i denna fråga. Hasselrot ifrågasätter indrivningsplikt, »under förutsättning, att panthavaren skäligen bort inse pantgäldenärens insolvens, att pantsättaren gjort framställning om fordringens indrivning och att indrivningen må anses hava varit lätt verkställbar». Undén talar allmänt om indrivningsskyldighet. Enligt Serlachius föreligger sådan skyldighet, om skyndsam utsökning erfordras, åtminstone på pantsättarens begäran, och enligt Taxell bör skyldighet föreligga, om panthavaren är medveten om risken.[49] – I detta sammanhang kan även hänvisas till vad som nedan i § 14 i anledning av NJA 1941 s. 400 sägs om en pantvårdande banks ansvar gentemot obligationsinnehavarna, dvs. gentemot panthavarna, då pantsättaren blivit insolvent och den ställda säkerheten (pantbrev i pantsättarens egendom) därför kraftigt försämrats. Situationen är delvis analog med det här avsedda fallet.

Vid fara för insolvens är en panthavare enligt *amerikansk* rätt, som nämnts, skyldig att indriva en pantsatt fordran.[50]

b. Det måste vara uteslutet, att panthavaren skulle vara skyldig att fortlöpande efterforska gäldenärens ekonomiska förhållanden. Antydan om gäldenärens svårigheter erhålles emellertid enkelt därigenom, att denne inte erlägger räntor och amorteringar i vederbörlig ordning. Om betalningen skall ske till panthavaren, såsom är fallet dels när hela fordran förfallit till betalning, dels beträffande amorteringar och ibland beträffande ränta (beroende på avtalet), har pantsättaren ej tillgång till dessa upplysningar. Han kan därför inte tillvarata sina intressen. Panthavaren, å andra sidan, har här möjlighet att åtminstone försöka förhindra att beloppet på grund av gäldenärens betalningsoförmåga inte kan till fullo indrivas.

Det nu sagda borde kunna leda fram till följande. Beträffande fordringar, där *risk* för betalningssvårigheter *praktiskt sett kan behöva befaras,* får panthavaren inte negligera en utebliven betalning. Han måste i detta fall använda normala rutiner för fortsatt krav efter avisering, alternativt undersöka orsaken till dröjsmålet. Antag därefter, att det visar sig att *risk* för insolvens *verkligen föreligger*. Panthavaren kan ha fått kännedom om detta. Det kan också förhålla sig så, att panthavaren fått en antydan härom t. ex. genom utebliven betalning, men ändå underlåtit att vidtaga någon åtgärd. Om några ursäktande omständigheter inte föreligger, kan man i detta fall anse, att han borde ha fått kännedom om gäldenärens ekonomiska problem. Om panthavaren har, eller borde ha, sådan kännedom, skall han indriva fordran.

---

[49] Hasselrot, Pant I s. 190f. Undén, Sakrätt § 31 (s. 210). Serlachius s. 419. Taxell s. 123.
[50] Se Annotation (1972) 45 ALR3d 248, särskilt s. 252, 272f., samt ovan not 39.

Sammanfattningsvis innebär detta, *dels* att panthavaren måste kräva gäldenären på betalning (om inte annat för att på detta sätt undersöka, om insolvensrisk föreligger), *dels* att panthavaren måste tillgripa ytterligare åtgärder, om det visar sig att insolvensrisk verkligen föreligger. Indrivningsskyldigheten innefattar i det sistnämnda fallet således något mera än ett enskilt krav. För att skada skall kunna undvikas, kan det vara nödvändigt att rättsliga åtgärder, t. ex. lagsökning, tillgrips.[51] Om panthavaren anser, att detta blir för betungande, måste han emellertid ha rätt att i stället informera pantsättaren om läget och sätta denne i stånd att själv driva in fordran.[52]

Det kan naturligtvis alltid vara lämpligt, att panthavaren tar kontakt med pantsättaren i ett sådant läge, för att diskutera hur man bäst bör förfara. Någon stadgad *bankpraxis* att omedelbart underrätta pantsättaren, ifall banken får kännedom om att säkerheten minskat i värde, finns dock inte. Om banken bedömer, att trygghet finns för återbetalning av lånet, trots säkerhetens försämrade värde, lär man inte sällan anse, att en hänvändelse till pantsättaren är obehövlig.[53] Å andra sidan kan omständigheterna vara så speciella, att god banksed kräver att banken utan onödigt dröjsmål tar kontakt med pantsättaren.[54] Detta gäller trots att vårdpliktsklausulen i bankernas låneformulär friskriver banken från ansvar för alla andra åtgärder än förvaring samt preskriptions- och preklusionsavbrott.[55]

G. *Uppsägning av en pantsatt fordran*

a. Antag, att gäldenären råkat i dröjsmål med en amortering och att det föreligger risk för att skulden ej heller i fortsättningen kommer att betalas. I ett sådant fall kan det dels vara i borgenärssidans intresse att hela lånet indrivs, dels synas opraktiskt att panthavaren skulle vara tvungen att vidtaga rättsliga åtgärder för att indriva endast en amortering. Antag då, att det i avtalsvillkoren angivits, att skulden förfaller till betalning i händelse kredittagaren inte fullgör sina förpliktelser i behörig ordning, t. ex. beträffande amorteringar, om kreditgivaren »så påfordrar» e. d.,

---

[51] Taxell s. 123 talar om rättegång eller lagsökning, Serlachius s. 419 om »utsökning». Samma i tysk rätt, Spreng i Staudinger anm. 2 till § 1285, och övervägande i amerikansk rätt, Annotation, 45 ALR3d 248, särskilt s. 252, 265 f.

[52] Jfr ovan vid och med not 46. – Det kan i detta sammanhang omnämnas, att det i ett canadensiskt lagförslag (Quebec) om »Hypothecs», framlagt av the Committee on the law of security (Civil Code Revision Office, Report on security on property, Montréal 1975), föreslås, att panthavaren ej skall behöva vidtaga rättsliga åtgärder för indrivning, men att han – och detta är tvingande – måste underrätta pantsättaren om »any default in payment» som gäldenären gör sig skyldig till, art. 70.

[53] Yttrande av Svenska Bankföreningen i NJA 1967 A nr 56 (se akten).

[54] Yttrande av Bankinspektionen i samma mål. Jfr nedan § 19.2.C.*b*.

[55] Se ang. bankernas formulär, ovan före not 35. I det nyssnämnda notisfallet hade bankernas vanliga formulär använts.

såsom föreskrives i bankernas avtalsformulär. Detta innebär alltså, att lånet förfaller till betalning efter uppsägning. Kan – och därmed efter omständigheterna skall – panthavaren säga upp lånet i en sådan situation?

Inledningsvis kan beträffande panthavarens skyldighet – med tanke på skaderekvisitet – observeras, att en betalning, som gäldenären erlägger efter sådan uppsägning, någon gång kan bli föremål för återvinning. När det i återvinningsbestämmelserna talas om betalning i förtid, avses nämligen bland annat just en tillämpning av denna klausul.[56] Hade återvinning kunnat ske, har panthavarens underlåtenhet att säga upp och driva in fordran således inte förorsakat pantsättaren någon skada.

Ovan har antagits, att panthavaren är i förhållande till gäldenären *legitimerad* att säga upp en pantsatt fordran.[57] Men vad gäller beträffande hans *materiella rätt* i förhållande till pantsättaren? Den allmänna åsikten är, att panthavaren inte har befogenhet att säga upp en pantsatt fordran, förrän hans egen fordran på pantsättaren förfallit till betalning.[58] Däremot tillerkänns pantsättaren i allmänhet sådan befogenhet,[59] eftersom panthavarens intressen tillvaratages därigenom att betalningen skall erläggas till honom.[60] Ibland anses, att pantavtalet dock ofta kan tolkas så, att panthavarens rätt skall inträda vid en tidigare tidpunkt.[61]

b. Om man först ser på de situationer där en uppsägning av en pantsatt fordran kan bli aktuell finner man, att det rör sig om två huvudsituationer. Den *ena* är, när den pantsatta fordrans förfallodag är så bestämd, att den beräknas viss tid efter uppsägning (resp. inträder vid anfordran). Den

---

[56] Se SOU 1970:75 s. 149.

[57] Ovan vid not 28. Jfr dock Taxell s. 113 f., men observera härtill ovan vid och med not 22.

[58] Hasselrot, Pant II s. 68. Undén, Om panträtt s. 167 f. Wrede s. 471. Taxell s. 113 f. Fr. Vinding Kruse, Ejendomsretten III s. 1660 f.; Nordisk lovbog § 666. Kæstel, Bankjura s. 203. v. Eyben s. 453 f. Konkurslovsbetænkning II s. 293. Enligt norska Tvfl § 222 har panthavaren uppsägningsrätt, när han fått fordran »anvist til innkrevning», dvs. vid realisationen. Panthavaren antages inte ha någon uppsägningsrätt dessförinnan, Augdahl s. 85 f. (und. vid preskriptionsavbrott, som i norsk rätt fordrar erkännande eller rättsliga åtgärder); Arnholm s. 295. Jfr Hagerup § 52.II.2 och 3 i. f.

I *tysk* rätt har panthavaren uppsägningsrätt beträffande löpande fordringar, BGB § 1294, och generellt, då hans realisationsrätt inträtt, § 1283(3). I bankernas AGB punkt 21(2) ges banken generellt uppsägningsrätt även dessförinnan.

[59] Undén, Om panträtt s. 156 f. Hasselrot, Pant II s. 68. Wrede s. 471. Taxell s. 112 f. Fr. Vinding Kruse, Ejendomsretten III s. 1660 f.; Nordisk lovbog § 666. v. Eyben s. 452. Arnholm s. 295. Någon gång anses pantsättaren inte berättigad på egen hand, Augdahl s. 85; jfr även Højrup s. 278.

I *tysk* rätt har pantsättaren rätt att säga upp pantsatta enkla fordringar, under förutsättning att panthavaren inte har rätt till avkastningen, BGB § 1283. Om fordran bör sägas upp, vid risk att eljest bli osäker, kan panthavaren begära, att pantsättaren säger upp fordran, § 1286.

[60] Undén, Om panträtt s. 157. Taxell s. 112. v. Eyben s. 452.

[61] v. Eyben s. 454. Arnholm s. 295. – Karlgren antyder, att vårdplikten vid säkerhetsöverlåtelse t. ex. kan medföra uppsägningsskyldighet, Säkerhetsöverlåtelse s. 144.

andra är, då den pantsatta fordran enligt avtal förfaller till betalning efter uppsägning vid kontraktsbrott och liknande, varmed avses dels utebliven betalning, dels eventuellt annat kontraktsbrott, dels en försvagning av en säkerhet som gäller för den pantsatta fordran. (Det sistnämnda är en situation som kan bli aktuell då denna säkerhet återpantsatts samtidigt som fordran pantsatts. Angående återpantsättning kan hänvisas till § 12 nedan.)

Den allmänna utgångspunkten är, att panthavaren har rätt att utöva de borgenärsbefogenheter, som krävs för hans säkerhet. Detta är emellertid inget skäl att ge panthavaren generell uppsägningsrätt. Det kan erinras om, att behörighet föreligger, då pantfordran förfallit till betalning. I övrigt är uppsägningsrätten inte alltid av betydelse för säkerheten.

När det gäller den ovan först nämnda situationen, dvs. att förfallodagen enligt avtalet inträder efter uppsägning, är en uppsägningsrätt för panthavaren av betydelse, om – såsom kan vara fallet enligt den föreslagna preskriptionslagen – uppsägning erfordras för att avbryta preskription. I den andra ovannämnda huvudsituationen (uppsägning vid kontraktsbrott och liknande) kräver borgenärsintresset däremot genomsnittligt sett ett ingripande.

Det är ingen tvekan om, att inte panthavaren måste ha rätt att säga upp fordran, om det behövs för att avbryta preskription.[62] Beträffande den andra huvudsituationen kan framhållas, att utebliven betalning och eventuellt annat kontraktsbrott kan konstateras objektivt. När det däremot gäller minskning av säkerheten kan det mycket väl inträffa, att omständigheterna inte är entydiga, utan att de kan ge upphov till tvist. Det vore därför en möjlighet att ge *panthavaren uppsägningsrätt vid utebliven betalning* och vid annat kontraktsbrott, som kan konstateras objektivt. Detta skulle således gälla, även om pantsättaren motsätter sig åtgärden. Uppsägning på grund av en försvagning av (den återpantsatta) säkerheten skulle däremot endast få ske med (åter)pantsättarens begivande och eventuella medverkan.

Sammanfattningsvis kan beträffande panthavarens *skyldigheter* framhållas, att panthavaren kan vara skyldig att säga upp en pantsatt fordran, nämligen om det erfordras för att avbryta preskription eller för att avvärja att fordran minskar i värde till följd av gäldenärens betalningssvårigheter.

H. *Beviljande av anstånd*

a. Klart är, att en panthavare, som är skyldig att indriva en pantsatt fordran men trots detta underlåter att kräva gäldenären på betalning, har

---

[62] Jfr Augdahl s. 86 (ovan not 58).

brutit mot sina förpliktelser. Antag emellertid, att panthavaren i och för sig kräver gäldenären på betalning, men därefter medger denne anstånd med betalningen. Har panthavaren i förhållande till pantsättaren rätt till en sådan åtgärd? – Det kan erinras om, att han torde ha erforderlig legitimation.[63]

Inledningsvis kan konstateras, att panthavaren inte kan ha rätt att medge gäldenären ett anstånd, som sträcker sig in på tid, då panträtten upphört. En sådan åtgärd har direkt inverkan på pantsättarens rätt och inte någon betydelse för panthavarens säkerhet. Frågan är då, om panthavaren kan bevilja gäldenären anstånd inom den tidrymd panträtten varar.

Fr. Vinding Kruse nämner helt kort, att panthavaren inte har någon »rätt» och v. Eyben att panthavaren inte »kan» lämna gäldenären anstånd med betalningen, båda med hänvisning till *UfR 1933 s. 777*. Taxells åsikt synes gå ut på, att panthavaren har sådan rätt i den mån åtgärden inte skadar pantsättaren.[64]

I rättsfallet UfR 1933 s. 777 hade Rasmussen, vilken erhållit panträtt i en fastighet, handpantsatt »pantebrevet» till Petersen. Gäldenären, fastighetsägaren, fick svårigheter med räntebetalningen. Räntorna var antagligen pantsatta.[65] Petersen gav henne anstånd med denna betalning. Tvisten uppkom av den anledningen att Rasmussen ville utmäta fastigheten. Detta kunde emellertid ej ske, om Petersens anstånd godtogs, eftersom gäldenären då inte misskött lånet. Domstolen, som gav Rasmussen rätt, uttalade, att Petersen inte på grundlag av »Haandpantebrevet» hade någon självständig befogenhet (»Beføjelse») att ge gäldenären anstånd.

Eftersom syftet med vårdplikten är att undvika skada, måste det här bli fråga om en bedömning av den risk som kan förefinnas. Det kan ligga i borgenärens eget intresse att medge gäldenären anstånd med betalningen. Dennes svårigheter kan vara övergående. Om några åtgärder inte vidtages mot honom kan han få möjlighet till ekonomisk återhämtning och därigenom bli i stånd att återbetala hela skulden. Om panthavarens motivering för anståndsbeviljandet är godtagbar, kan han inte anses ha handlat culpöst och något ansvar bör därför inte inträda.

Som exemplifiering kan nämnas ett amerikanskt rättsfall,[66] där ett par makar hade lämnat bland annat ett skuldebrev med tillhörande pant som säkerhet till en bank. Banken underlät att indriva förfallna amorteringar på det pantsatta skuldebrevet, dvs. i praktiken gav man gäldenären

---

[63] Ovan vid not 28. Jfr dock Taxell s. 102 ff., men härtill ovan vid och med not 22.

[64] Fr. Vinding Kruse, Ejendomsretten III s. 1662. v. Eyben s. 453. Jfr Taxell s. 103 f.

[65] Samma regler som betr. kapitalbeloppet bör därför gälla, jfr nedan avsnitt 4 vid och med not 100.

[66] Koelling v. Bank of Greenwood (1970 Miss) 236 So 2d 371, 45 ALR3d 239. Andra exempel ges i Annotation, 45 ALR3d 248 på s. 267 f., se även s. 255.

anstånd – det förekom flera kontakter mellan parterna. Domstolarna ansåg ej, att banken härigenom handlat culpöst: Gäldenären tillverkade läskedrycker, som huvudsakligen såldes till färgade. På grund av rasoroligheter i området sjönk försäljningen starkt – i realiteten blev det fråga om en bojkott. Det fanns emellertid ingen anledning att tro, att denna bojkott skulle vara så länge, att gäldenärens företag skulle gå omkull. I ett sådant läge var det tvärtom i såväl pantsättarens som panthavarens intresse att visa fördragsamhet mot gäldenären.

b. Om, å andra sidan, panthavaren fritagit sig från inkasseringsskyldighet, innebär det då att han har rätt att medge gäldenären anstånd? Detta är inte givet.

I bankpraxis brukar man i regel inte lämna gäldenären anstånd, med undantag för en viss respit, men det händer naturligtvis. Så hade t. ex. skett i notisfallet *NJA 1967 A nr 56*. Omständigheterna i detta mål var mycket speciella. Tvisten gällde emellertid det faktum, att panthavaren (en bank) inte indrivit räntor på ett pantsatt skuldebrev, utan medgivit gäldenären (ett bolag) anstånd med betalningen. Bolaget gick senare i konkurs och fordran gav ingen utdelning i konkursen, utan blev värdelös. Räntorna var pantsatta. Bankföreningens låneformulär hade använts.

HR:n ansåg, att »banken efter fritt skön kunnat meddela [gäldenären] anstånd». I HovR:ns dom, vilken visserligen inte heller godtogs av HD, förekommer också ett uttalande om anstånd, som kan vara av intresse. Man anförde bland annat: »Genom uppskoven kan banken ej ... anses ha meddelat bolaget uppskov med betalning å [pantsättarens] fordran hos bolaget. Banken har därför ej genom att tillåta uppskov med betalning förfogat över panten eller dess avkastning och således ej ådragit sig skadeståndsskyldighet mot [pantsättaren].» HD, slutligen, yttrade bland annat: »Utredningen visar ej, att banken åsidosatt något av de åtaganden som i de allmänna villkoren för [pantsättarens] lån gjorts av banken beträffande vården av den därför ställda säkerheten.»

Detta skulle kunna tolkas så, att en friskrivning från ansvar för inkassering i princip medför att panthavaren får ge gäldenären anstånd med betalningen, inom ramen för den tid panträtten varar. Pantsättaren hävdade, att bankens handlande hade vållat honom skada. Som synes bortser emellertid domstolarna från skadefrågan, av den anledningen att något hinder mot anståndsbeviljande inte ansågs föreligga. (I en annan del av målet framkom, att någon skada ej inträffat, se nedan under I.) Som nämnts var omständigheterna i målet emellertid speciella och fallet har inte heller refererats i NJA. Huruvida panthavaren verkligen skall kunna undgå skadeståndsskyldighet, även om anståndet skulle medföra skada för pantsättaren (och panthavarens bedömning av läget ej godtages, jfr ovan), är därför tvivelaktigt.

I. *Närmare om skaderekvisitet (gäldenärens betalningsoförmåga)*

Det har i det föregående flera gånger påpekats, att skadeståndsskyldighet för ett brott mot vårdplikten naturligtvis förutsätter, att skada uppstått. I rättspraxis föreligger också exempel på, att pantsättarens talan om skadestånd, på grund av panthavarens vanvård av panten i något avseende, ogillats därför att panten varit värdelös redan då den klandrade händelsen inträffade. Panthavaren har i dessa fall inte vållat någon skada.

Antag då, att panthavaren underlåtit att indriva en fordran, som blivit värdelös till följd av gäldenärens betalningsoförmåga, men att det visar sig, att gäldenären varit insolvent redan då panthavaren först borde ha misstänkt, att hans ekonomiska ställning inte var tillförlitlig. Gäldenären kan t. ex. ha varit på obestånd redan då den första betalningen uteblev. Är gäldenären insolvent kan han visserligen försättas i konkurs. Men antag, att det är högst troligt att någon utdelning i konkursen inte skulle komma parterna till godo.

I ett stort antal amerikanska fall har panthavaren ej ansetts ansvarig då det visats, att gäldenären varit insolvent när den pantsatta fordran förföll. Man har då ofta resonerat så, att lagen inte kan kräva utförandet av en fruktlös åtgärd. Några domstolar har däremot poängterat, att det faktum att gäldenären var insolvent inte med säkerhet behövt medföra, att en inkassering inte haft någon effekt, eftersom gäldenären kunde ha betalat fordran ändå, även om han inte kunde betala alla sina skulder.[67]

Den skada pantsättaren lidit är naturligtvis beroende av vilket belopp som hade kunnat erhållas, om fordran indrivits vid den tidpunkt som är aktuell. Om detta får pantsättaren föra bevisning. Hur en sådan bevisföring kan gå till illustreras i det ovan under H omtalade notisfallet *NJA 1967 A nr 56,* där utgången dock gick pantsättaren emot. I detta fall, där panthavaren (en bank) som nämnts givit gäldenären (ett bolag) anstånd med räntebetalningar, hävdade pantsättaren – bland annat – att han, om banken hade meddelat honom om att gäldenären misskötte lånet, framgångsrikt hade kunnat indriva fordran (efter att ha löst ut det pantsatta skuldebrevet från banken). Bolaget hade som antytts sedermera gått i konkurs och fordran gav ingen utdelning i konkursen. Som bevisning åberopade pantsättaren vittnesmål med en revisor i bolaget och med konkursförvaltaren i bolagets konkurs, balansräkningar samt det faktum, att bolaget betalat skulder till andra borgenärer. HD yttrade emellertid, att pantsättaren »icke ens ... gjort sannolikt, att han genom rättsliga åtgärder mot bolaget vid angivna tid kunnat göra sig betald för sin fordran eller del därav, sedan andra fordringsägare fått täckning ur sagda till-

[67] Annotation, 45 ALR3d 248 på s. 253, 269 ff.

gångar för fordringar med bättre rätt». Bolaget ansågs konkursmässigt redan vid denna tidpunkt. Banken fritogs från ansvar.

Om pantsättaren i ett enskilt fall ej lyckas visa, att han lidit någon skada, och man därför utgår från, att fordran överhuvudtaget inte hade kunnat indrivas vid den tidpunkt då panthavaren i och för sig borde ha reagerat, kan således en panthavare, som inte ens gjort något försök att kräva gäldenären, trots detta ej anses ha uppträtt culpöst.

2. Konkursbevakning

När det i det föregående avsnittet talats om gäldenärens konkurs, är det två situationer som har avsetts. Det har varit fråga om dels att försätta gäldenären i konkurs, dels att lyfta utdelning i konkursen. I det sistnämnda fallet har alltså förutsatts, att bevakning skett. Antag emellertid, att gäldenären försätts i konkurs på talan av någon annan. Ingår det då i panthavarens vårdplikt att bevaka fordran i konkursen? Såväl pantsättaren[68] som panthavaren[69] är befogad och i och för sig legitimerad i detta avseende.

Vilken skada medför en försummelse i detta fall? Kan konkursbevakning betraktas som en värdebevarande åtgärd? Om en borgenär underlåter att bevaka sin fordran i gäldenärens konkurs medför detta en avsevärd minskning av fordringens värde därigenom att möjligheten till betalning försvåras och dessutom uppskjuts på obestämd tid. Vid exempelvis konkurs av ett aktiebolag kan någon betalning inte påräknas sedan konkursen avslutats, annat än om en förut okänd tillgång skulle uppdagas. Den fordringsrätt, som kvarstår efter konkursen, har alltså ofta inte något större praktiskt värde. Här erfordras det således en handling för att förhindra att panten blir så gott som värdelös.

Kan man anse, att en panthavare som inte uppmärksammat konkursutbrottet varit culpös? I allmänhet kommer konkursen direkt till pantsättarens kännedom. Upplysning om att en gäldenär försatts i konkurs meddelas nämligen enligt 20 § KL dels genom kungörelse i Post och Inrikes Tidningar och ortspress, dels per post till alla kända borgenärer. Panthavaren bör därför kunna utgå från, att erforderliga meddelanden kommer pantsättaren till del. – Observera att skyldighet att uppmärksamma *kallelse på okända borgenärer* förmodligen åligger panthavaren enligt reglerna om preklusionsavbrott, ovan § 8.2.

När det därefter gäller det faktiska utförandet av bevakningen har pantsättaren i allmänhet inte möjlighet att på egen hand ombesörja bevakningen, eftersom han härvid måste ha tillgång till fordringshandling-

[68] Hasselrot, Pant I s. 183. Undén, Om panträtt s. 157 f. Wrede s. 472. Taxell s. 216.
[69] T. ex. NJA 1925 s. 114. Eschelsson s. 181. Undén, Om panträtt s. 165; dens., Sakrätt § 30 (s. 204). Wrede s. 472. Taxell s. 216. Jfr Karlgren, Säkerhetsöverlåtelse s. 144.

en, vilken enligt 101 § KL skall insändas till konkursdomaren i huvudskrift eller styrkt avskrift. En handlingsplikt bör därför ingå i panthavarens skyldigheter. Med tanke på det besvär, som kan vara förknippat med situationen, måste det emellertid även här vara tillräckligt, om panthavaren sätter pantsättaren i tillfälle att själv bevaka fordran.

Slutsatsen överensstämmer med den åsikt, som uttalats i doktrinen.[70] Panthavaren är inte skyldig att hålla reda på behovet av konkursbevakning. Däremot måste han på begäran lämna erforderlig medverkan till pantsättaren, om han ej vill utföra åtgärden själv.

3. Inkassering av sakprestationer

I detta avsnitt skall några ord sägas om panthavarens skyldighet att inkassera sakprestationer, när tiden härför är inne. Den situation som här åsyftas kan uppkomma, då ett värdepapper som representerar lösöre eller annan lös egendom av något slag har pantsatts. Det kan således röra sig om pantsättning av konossement, i första hand, men även av olika depositionsbevis, kvitton på egendom, som inlämnats för reparation osv. Detsamma gäller vid pantsättning av fordringar på varor och överhuvudtaget av kontrakt, där motpartens uppgift är att överlämna viss lös egendom. Överhuvudtaget faller all pantsättning av egendom som innehaves av tredje man under rubriken.[71] För den här diskuterade frågan torde det sammanfattningsvis inte ha någon betydelse huruvida transaktionen knutits till ett dokument eller ej.

Av olika skäl blir kanske frågan om panthavarens skyldighet att inkas-

---

[70] Hasselrot, Pant I s. 183. Undén, Om panträtt s. 163 f.; Sakrätt § 30 (s. 205). Ekeberg & Benckert s. 241. Lagerkvist, SvSparbT 1941 s. 613. Taxell s. 216 f. Jfr dock Wrede s. 472 (uttalandet återfinns ej i Wrede & Caselius s. 530).

Lagberedningen ville i sitt Förslag till Handels-Balk, 1850, lägga en uppmärksamhetsplikt på panthavaren, se förslaget till HB 6:3 (»Har någon tagit i pant skuldebrev eller annat gällande bevis å gäldenärs fordran hos annan man; vare ock skyldig tillse, att ägarens rätt ej må minskas eller förloras: fordras bevakning, som av ägaren själv fullgöras bör; åligge panthavaren att, genom handlingens utlämnande eller annorledes, sätta honom i tillfälle att sin rätt bevaka») och Nya Motiver till HB s. 24. Enligt tre ledamöter i Högsta domstolen, vars åsikt blev bestämmande i denna fråga (Lag-Commitéens Förslag från 1826, 2 uppl. 1838, ändrades; enligt detta skulle panthavaren endast behöva utlämna handlingarna etc., »när ägaren det äskar»), var skälet till plikten, att ägaren ofta inte kunde veta vem som innehade handlingen, medan panthavaren alltid visste vem ägaren var, HD:s Prot. 1836 s. 149 f.

Sedan kan naturligtvis speciella situationer uppkomma. Man kan t. ex. tänka sig det fallet att panthavaren känner till dels att gäldenären försatts i konkurs, dels att pantsättaren ej vet om detta. Här kan informationsplikt föreligga.

[71] Avtalet mellan pantsättaren och tredje mannen kan t. ex. vara utformat så, att den senares förvaringsplikt inte skall gälla under hela den tid panträtten varar. Pantsättningen medför naturligtvis inte i sig någon skyldighet för tredje mannen att förvara egendomen under längre tid än som ursprungligen avtalats, Marks von Würtemberg & Sterzel s. 184; jfr NJA II 1936 s. 160 f.

sera sakprestationer sällan aktuell. Ett skäl kan vara, att pantsättning i en del av fallen synes opraktisk. Detta gäller t. ex. då den som vill utfå egendomen måste erlägga betalning till innehavaren – reparationskostnad, förvaringsavgift etc. Men objektets värde kan naturligtvis vida överstiga detta belopp. Panthavaren har rätt till ersättning av pantsättaren, om han åsamkas dessa kostnader (se vidare nedan). Förvaringskostnaderna kan också ha erlagts på förhand. Ett annat skäl kan vara, att pantsättningen kan ha kombinerats med ett uppdrag att se till, att egendomen blir omhändertagen. Panthavarens skyldigheter i detta avseende regleras då av avtalet och av allmänna regler om uppdrag. Det är också att rekommendera att denna fråga blir berörd i avtalet.

Antag emellertid, att pantsättning skett och att något uppdragsförhållande ej föreligger. Åligger det panthavaren att se till att egendomen blir utlämnad resp. att avhämta den (beroende på vad innehavaren åtagit sig), när tiden härför är inne?

Om riktig pantsättning skett, är panthavaren befogad och legitimerad att mottaga och kräva prestation. Här kan hänvisas till vad som sagts om detta i föregående avsnitt.[72] Det kan dock tilläggas, att panthavarens legitimation när det gäller varufordringar till och med är större än vid penningfordringar, nämligen på det sättet, att det säkerligen inte föreligger någon begränsning i hans behörighet att driva in ett eventuellt överhypotek.[73]

Vad kan inträffa, om panthavaren underlåter att göra någon rätt till egendomen gällande? En risk är, att förhöjd förvaringsavgift debiteras eller att motparten kräver skadestånd i anledning av dröjsmålet. Är det fråga om varufordringar, kontrakt e. dyl. finns vidare alltid möjligheten, liksom vid penningfordringar, att gäldenären ej kan fullgöra avtalet längre fram. Det kan också hända, att egendomen förstörs under dröjsmålet – varorna ruttnar etc. Det kan därjämte föreligga fara för att innehavaren gör sig av med egendomen eller underlåter att ge den någon vård. Enligt t. ex. sjölagen (116 §) och hantverkarlagen har bortfraktaren resp. hantverkaren realisationsrätt, om godset inte avhämtas inom viss tid. En upplagshållare får sälja upplagda varor, om de ej uttages på avtalad tid, se närmare 18 § upplagshuslagen. Antag, att egendomen försäljes, med väntat dåligt resultat. Antag vidare, att pantsättaren betalar – och hade kunnat betala – sin skuld till panthavaren i rätt tid. Om panthavaren omhändertagit egendomen skulle någon försäljning således inte blivit

[72] Ovan under 1. B och C. – Ang. de olika bevisens värdepappersrättsliga kvalifikationer hänvisas till skuldebrevsrätten. – Ang. pantsättning av egendom som innehaves av tredje man, NJA II 1936 s. 159 ff.

[73] Vid överhypotek i penningfordringar kan gäldenären vägra att till panthavaren erlägga mer än ett belopp motsvarande pantfordran, ovan vid not 19, 26. Se ang. överhypotek i varufordringar, Undén, Om panträtt s. 188 f. och särskilt Håstad s. 40 ff. Jfr v. Eyben s. 454.

nödvändig och någon förlust inte uppstått för pantsättaren. Vid deposition finns alltid *risken* att depositarien gör sig av med egendomen, därför att den utdragna förvaringen förorsakar honom olägenhet.[74] Vidare är det t. ex. vanligt, att en depositarie friskriver sig från ansvar för vad som händer med godset efter viss tid från det att avhämtning skulle ha skett. – Skadan kan således hänföra sig både till själva objektet och till pantsättarens ekonomiska intressen i allmänhet.

Lika väl som man kan begära, att panthavaren skall observera förfallodagen för en penningfordran, kan man begära, att han skall observera den här aktuella förfallodagen. Därtill kommer att en underlåten inkassering från panthavarens sida kan medföra en skada, som pantsättaren ej på egen hand kan undvika. Panthavaren bör därför vara skyldig att inkassera en förfallen sakprestation, när risk för skada eljest kan föreligga.

Panthavaren måste dock, på eget initiativ, kunna låta pantsättaren utföra erforderliga åtgärder. Detta blir av särskild betydelse i de fall, där en avgift skall erläggas. Det är uppenbart, att det är önskvärt, att denna situation regleras i pantförskrivningen. Om så ej skett bör panthavaren, om han ej vill överlåta inkasseringen till pantsättaren, även ha rätt att kräva ersättning för utgiften i förskott av pantsättaren. Innan panthavaren fått kontakt med pantsättaren, kan han inte heller gärna vara skyldig att lägga ut ett belopp, som är större än att den egendom, som han därigenom erhåller, kan ge honom säkerhet även för utlägget.

4. Inkassering av avkastning

A. *Inledning*

I avsnitt 1 ovan diskuterades endast vad som kan gälla beträffande inkassering av en pantsatt fordrans kapitalbelopp. Frågan om pantens avkastning, räntan på fordringarna, berördes inte. I förevarande avsnitt skall parternas rättigheter och skyldigheter med avseende på avkastningen av panten beröras. Framställningen avser således inte bara ränteavkastning, utan avkastning överhuvudtaget, såsom återbäring på livförsäkring, vinst på premieobligationer och avkastning av immateriella rättigheter, t. ex. av patent.

Det är vidare åtminstone teoretiskt möjligt att det fortfarande någon gång inträffar en pantsättning av en häst eller en ko – objekt, som gärna anföres i den till stor del tämligen ålderdomliga panträttslitteraturen. Avkastning av sådant lösöre kan vara antingen fungibel (mjölk) eller icke fungibel (en kalv).[75]

---

[74] Se nedan § 10 vid och med not 29.

[75] Med fungibel avkastning menas sådan egendom, som saknar individuell särprägel och därför utan olägenhet kan bytas ut mot annan egendom av samma slag, se t. ex. Undén, Sakrätt § 2. VII (s. 18); Hessler, Allmän sakrätt s. 22 f.

Den huvudfråga som skall ställas i detta sammanhang är, om det ingår i panthavarens vårdplikt att inkassera förfallen avkastning. För att kunna besvara denna fråga måste man emellertid först undersöka, om panthavaren överhuvudtaget har några rättigheter till avkastningen. Parternas befogenhet och legitimation med avseende på avkastning av pant behandlas därför nedan under B, medan panthavarens skyldigheter beröres under C.

B. *Rätten till avkastning*

a. Inledningsvis kan nämnas, att avkastningen tillhör pantens ägare, naturligtvis under förutsättning att parterna inte avtalat, att panthavaren skall få tillgodogöra sig avkastningen såsom ränta för pantfordran (antikretisk pant), något som dock inte är speciellt vanligt. Frågan är emellertid om panthavarens panträtt även hänför sig till avkastningen, så att han kan behålla den som säkerhet tills hans egen fordran förfaller till betalning, och därefter realisera den tillsammans med den i övrigt pantsatta egendomen.

Enligt bankernas avtalsformulär omfattar panträtten även pantens avkastning.[76] – En annan sak är, att bankerna inte brukar tillämpa denna klausul enligt bokstaven. Man brukar inte göra anspråk på avkastningen annat än om låntagaren missköter sina förpliktelser.[77]

b. En ledande synpunkt måste vara, att panthavaren inte skall tillerkännas större rätt, än som erfordras för att ge honom den säkerhet, som panträtten eftersträvar. Vilket intresse kan då panthavaren ha av pantens avkastning?

Först och främst kan panthavarens säkerhet vara beroende av att avkastningen får disponeras vid *realisationen*. I praktiken är det oftast en förutsättning för att realisationen skall kunna genomföras att avkastningen får åtfölja panten. Det kan uppstå svårigheter att finna en villig köpare till aktier, där utdelningen tillkommer en annan, till obligationer, där räntan tillkommer en utomstående etc. Enighet föreligger också om att realisation av panten (vare sig denna är en rättighet eller ett lösöre) får omfatta dess avkastning, även om denna inte pantsatts.[78] Detta gäller inte

[76] Detta gäller även de danska, norska och finska affärsbankernas formulär.

[77] Betr. aktier i avstämningsbolag brukar bankerna ytterst sällan, vid registreringen i den särskilda förteckningen över panthavare m. fl. enligt 3 kap. 12 § ABL, registrera sig som berättigade att mottaga utdelning. Utdelningen skickas därför direkt till låntagaren från VPC. I övrigt får pantsättaren själv kontakta banken för att erhålla kuponger och liknande. Eftersom panthavaren inte gentemot en eventuell borgensman har rätt att utlämna pantsatt avkastning, har i bankformulären intagits en särskild klausul, som berättigar banken till detta, se närmare nedan § 13.2.

[78] Betr. pantsättning av lösöre anses ofta att panthavaren redan före denna tidpunkt har viss rätt till avkastningen, nedan not 87 och 88. Se i övrigt, särskilt betr. panträtt i rättigheter: Hasselrot, Pant I s. 83 f. Undén, Om panträtt s. 158; dens., Sakrätt § 27.II (s.

bara den avkastning, som förfaller efter denna tidpunkt, utan även den som förfallit tidigare, men inte uppburits av pantsättaren.[79] Enligt den övervägande meningen inträder panthavarens rätt till avkastningen, då pantsättarens skuld förfaller till betalning, eller snarare samtidigt med realisationsrätten.[80] Detta har bland annat betydelse för det fall att pantsättaren efter förfallodagen, men före realisationen, skulle kräva att få tillgodogöra sig avkastningen. Ibland, särskilt i äldre dansk rätt, anses panthavaren inte kunna förfoga över avkastningen förrän i realisationsögonblicket.[81]

c. Panthavarens intresse av pantens avkastning vid realisationen är således huvudsakligen av praktisk natur. *Före* denna tidpunkt har panthavaren däremot *i allmänhet* inte behov av avkastningen för sin säkerhet (jfr dock nedan under *d*). Bedömningen av pantens värde sker vanligen med hänsyn till objektet som sådant, inte till dess avkastning. Detta är naturligtvis särskilt fallet, då avkastningen ej uttryckligen pantsatts.

---

188). Från dansk rättspraxis UfR 1880 s. 988; 1929 s. 578. J. E. Larsen, Samlede Skrifter 2: 1 s. 475. Gram I s. 469 f. N. Lassen s. 194. Matzen, Tingsret s. 502, 520. Torp s. 631 f., 651 f. Jul. Lassen, Alm. Del. s. 554 f. Ussing, Obligationsretten, Alm. Del § 21.II.B.2. Kæstel, Bankjura s. 19, 192. Illum, Alm. Formueret s. 280. v. Eyben s. 95 ff. Hallager & Aubert s. 335 noten. Hagerup § 35.III i. f. Lie, Randbemerkninger til Hagerups Panteret s. 94 ff. Augdahl s. 89. Serlachius s. 418. Taxell s. 80, 115, 118.

[79] Se hänv. till Hasselrot, Undén, Jul. Lassen, v. Eyben, Hallager & Aubert, Hagerup, Augdahl och Taxell i föreg. not samt UfR 1929 s. 578. Jfr dock Torp s. 651 f. – En given förutsättning är att »det da ikke skyldes et retsstridigt Forhold fra [Panthaverens] Side, at de ikke ere blevne indfriede», Jul. Lassen a. a. s. 555; Undén, Om panträtt s. 158 not 2.

[80] Hasselrot, Undén, Jul. Lassen, Ussing, v. Eyben, Serlachius, Augdahl, alla på i not 78 anförda ställen. Sindballe, Dansk Selskabsret s. 188. Jfr Taxell s. 118; Kæstel, Bankjura s. 19, 192 (annan mening i Juristen 1941 s. 278). Ang. realisationsrättens inträde, se nedan § 18.2.

[81] J. E. Larsen, Samlede Skrifter 2: 1 s. 475. Gram I s. 469 f. Matzen, Tingsret s. 502, 520. Torp s. 631 f., 651 f. N. Lassen s. 194. Jfr Hallager & Aubert s. 335 f. noten; Hagerup § 35.III i. f.; Illum, Alm. Formueret s. 280. Se vidare UfR 1880 s. 988 och 1929 s. 578.

I sistnämnda rättsfall, *UfR 1929 s. 578*, hade obligationer m. m. pantsatts, däremot inte avkastningen (kupongerna). Låntagaren (pantsättningen gjord av tredje man) upphörde att betala sina räntor. Då panthavarens (en bank) krav därefter var förfallet, så att banken kunde realisera panten, underlät banken i fortsättningen att utlämna avkastningen till pantsättaren och avskrev den i stället på skulden. Pantsättaren protesterade inte. Senare realiserades panten på pantsättarens uppmaning. Domstolen, som gav banken rätt, yttrade: »Da der maa gives Banken Medhold i, at den som Panthaver har haft Ret til at holde sig til samtlige vedhængende Renter og Udbytte i det Øjeblik Pantet realiserades, og der ikke forinden er fremsat Anmodning om Udlevering af Kupons m. v., ligesom [pantsättaren] iøvrigt heller ikke ved Modtagelsen af Opgørelsen angaaende Realisationen, har fremsat Krav i saa Henseende, ...» Fallet har av Fr. Vinding Kruse tolkats till stöd för åsikten att panthavaren har rätt att före realisationen avskriva avkastningen på skulden, Ejendomsretten III s. 1409. Jfr dock v. Eyben s. 95 f., som synes mena, att det här kunde ha varit fråga om en realisation. Jfr även Ussing, Obligationsretten, Alm. Del § 21.II.B.2. – Vad som sägs i domen synes emellertid vara, att panthavaren inte före realisationsögonblicket har någon rätt att använda icke pantsatt avkastning till avskrivning på förfallna räntor, *om pantsättaren begär att utfå avkastningen.*

Beträffande avkastning som faller under den tid panträtten varar, före det att realisationen på sätt nyss nämndes blir aktuell, kan fastslås, att panträtt i *rättigheter* inte utan särskilt avtal hänför sig till dess avkastning.[82] Att ränte- eller utdelningskuponger överlämnats i samband med pantsättningen föranleder i och för sig inte någon annan bedömning. Panthavaren är därför förpliktad att utge dessa, allteftersom de förfaller till inlösen.[83] Anledningen till att kupongerna överlämnats kan nämligen vara, att dessa, som ovan nämnts, är nödvändiga för att realisation skall kunna ske.[84]

I *tysk* rätt omfattas räntor på fordringar i princip av panträtten, men rätten är endast latent fram till det att panthavaren meddelar gäldenären, att han vill göra bruk av sin indrivningsrätt, § 1289. Kuponger omfattas av panträtten endast då de överlämnats till panthavaren, men samtidigt kan pantsättaren begära att återfå de kuponger, som förfallit före realisationsrättens inträde, § 1296. Båda bestämmelserna är dispositiva och i bankernas AGB punkt 21(1) frånsäger sig pantsättaren rätten att återkräva förfallna kuponger. *Praktiskt sett* synes dessa bestämmelser, åtminstone den sistnämnda, leda till ungefär samma resultat som en regel enligt vilken avkastningen ej omfattas av panträtten, om den ej uttryckligen pantsatts.

Även *engelsk* och *amerikansk* rätt avviker från den nordiska. Enligt common law omfattas avkastning av rättigheter av panträtten.[85] – I UCC § 9-207(2)(c)

[82] Betr. återbäring på livförsäkring stadgas i 112 § tredje st. FAL: »Vinst, som utfaller å försäkring, skall ej anses inbegripen under pantsättning av försäkringen, med mindre den utgår i samband med återköp av försäkringen eller utbetalning av försäkringsbeloppet.» Se J. Hellner, Försäkringsrätt s. 530 f.

Från svensk rättspraxis, jfr NJA 1925 s. 290 och 1927 s. 185, som båda gällde panthavarens rätt gentemot en borgensman att lämna ut avkastningen till pantsättaren. I det första fallet förelåg inte någon sådan, däremot i det andra. En saklig skillnad mellan fallen var, att avkastningen i det första var uttryckligen pantsatt, men inte i det andra. Detta tyder på, att panträtten inte utan avtal omfattar avkastning. Jfr också HovR:n (HD fastställde) i NJA 1925 s. 290: »Vid sådant förhållande ...» – Från norsk praxis NRt 1910 s. 833 och 1926 s. 226. Från dansk praxis UfR 1878 s. 461, 1880 s. 988 och 1929 s. 196.

Se dessutom: Hasselrot, Pant I s. 83 f., 188. Undén, Om panträtt s. 158; dens., Sakrätt § 27.II (s. 188). Ekeberg & Benckert s. 239. Rosander m. fl., Skuldebrevslagstiftningen och sparbankerna s. 17. N. Lassen s. 194, 203 med not 1. Matzen, Tingsret s. 520. Torp s. 651 f. Jul. Lassen, Alm. Del s. 554. Kæstel, Bankjura s. 19, 192; dens., Juristen 1941 s. 277 f. Ussing, Obligationsretten, Alm. Del § 21.II.B.2. Sindballe, Dansk Selskabsret s. 188. Illum, Alm. Formueret s. 280; dens. i UfR 1959 B s. 128. v. Eyben s. 93 ff. Gomard, Aktieselskabsret s. 243. Højrup s. 88 f. Hallager & Aubert s. 335. Hagerup § 35.III sista st. Lie, Randbemerkninger s. 94. Augdahl s. 88 f. Arnholm s. 150. Serlachius s. 418. Wrede s. 471. Juridiska föreningens förhandlingar, FJFT 1944 s. 273 ff. Taxell s. 116 f. – Fr. Vinding Kruse, Ejendomsretten III s. 1408 ff., samma ang. avkastning av andra rättigheter än fordringar och värdepapper. Avkastning av fordringar antager han tillfalla panthavaren att avskrivas på gälden.

Annan mening Hultgren s. 56; Ørsted VI s. 108 f. En förklaring till denna åsikt kan vara, att författarna behandlar avkastning av rättigheter och lösöre på samma sätt.

[83] Se hänv. i föregående not. Jfr dock ett uttalande i NRt 1926 s. 32 (i vilket mål inga kuponger fanns) och vidare Hagerup a. st.; Fr. Vinding Kruse, Ejendomsretten III s. 1408; jfr även Hasselrot, Pant I s. 84; Taxell s. 80 not 2.

[84] Jul. Lassen, Alm. Del s. 554 not 40. v. Eyben s. 95. Augdahl s. 89 not 1. Arnholm s. 150. Jfr Taxell s. 118 f.

[85] Restatement § 3 med komm., jfr § 27. Samma Vagts i Secured Transactions 1 A s. 1516 not 49. Paton s. 354.

stadgas: »the secured party may hold as additional security any increase or profits (except money) received from the collateral, but money so received, unless remitted to the debtor, shall be applied in reduction of the secured obligation.» Pengar skall alltså antingen dragas av från skulden eller överlämnas till pantsättaren. Panthavaren har valrätt. Tanken bakom detta stadgande är, att pengar aldrig utgör objekt för panträtt.[86]

Att säkert fastslå, hur avkastning av *lösöre* skall behandlas, är betydligt svårare. Det kan noteras, att man i det norska förslaget till lagstiftning om pant avstått från att ge någon generell regel härom. I motiven (s. 55) anges, att denna fråga bör lösas genom en tolkning av avtalet. Problemet kan inte heller sägas ha någon större praktisk betydelse.

Enligt en uppfattning omfattas avkastning av lösöre av panträtten.[87] Ibland skiljer man på behandlingen av fungibla resp. icke fungibla frukter, varvid de flesta, men inte alla, anser att icke fungibla frukter omfattas av panträtten, medan panthavaren får tillgodogöra sig fungibla frukter mot redovisning.[88] Enligt en tredje uppfattning saknar panthavaren rätt till avkastningen.[89]

I *tysk* rätt har panthavaren in dubio rätt till avkastning av »eine von Natur fruchttragende Sache» (men alltså inte i övriga fall). Denna avkastning tillfaller panthavaren med redovisningsskyldighet, § 1213(2), § 1214. Enligt *fransk* rätt har panthavaren ingen rätt till avkastning av lösöre. Annat kan avtalas och avtalet kan också vara underförstått. Detta gäller särskilt beträffande avkastning, som inte kan bevaras.[90] Enligt *engelsk* och *amerikansk* rätt omfattar panträtten avkastning av lösöre. Om avkastningen utgörs av pengar, se dock UCC § 9-207 (2)(c), cit. ovan vid not 86.[91]

---

[86] Gilmore s. 1154. Se även Sachse, 41 Tul. L. Rev. (1967) s. 801 (Louisiana). – Ang. *fransk* rätt, se nedan not 94.

[87] Schrewelius II s. 183 f. Hultgren s. 56. Winroth, Köp av lös egendom s. 86. Wrede s. 448. Jfr Taxell s. 116. v. Eyben s. 92, se närmare s. 92 f. Jfr Ørsted VI s. 108 f.

Fr. Vinding Kruse, Ejendomsretten III s. 1408 och Nordisk lovbog § 652 anser, att avkastningen tillfaller panthavaren med redovisningsskyldighet. Jfr Illum, Alm. Formueret s. 280; Højrup s. 87 f.

[88] Hasselrot, Pant I s. 82. Hagerup § 35.I.b. Undén, Sakrätt § 27.II (s. 187 f.), som dock anser, att icke fungibel avkastning inte omfattas av panträtten. Arnholm s. 148 f. (Vid redovisningen får panthavaren draga av sin räntefordran.) Jfr även Augdahl s. 82 f. (Augdahl talar om avkastning, som kan bevaras och inte. I det senare fallet är presumtionen för att panthavaren skall få tillägna sig den som ersättning för besvär och omkostnader) och Serlachius s. 395 f. (Avkastningen omfattas av panträtten. Om panthavaren enligt sin vårdplikt skall omhändertaga avkastning – t. ex. mjölk – tillfaller den panthavaren som ersättning för vården.)

[89] Ekeberg & Benckert s. 239; jfr även Ekeberg, SvJT 1918 s. 141. Undén a. st. (s. 188) betr. icke fungibel avkastning. Gram I s. 469 f., 478 f. Matzen, Tingsret s. 520. Torp s. 632. N. Lassen s. 194, 203. Lie, Randbemerkninger s. 94. Jfr Hallager & Aubert s. 335.

Jfr betr. lösöreköp t. ex. Karlgren, SvJT 1936 s. 182 och Säkerhetsöverlåtelse s. 71 ff.; Sjögren, TfR 1914 s. 312; Walin, Separationsrätt s. 21, 193; NJA 1927 s. 369; SvJT 1934 rf s. 1 samt betr. äganderättsförbehåll SvJT 1961 rf s. 79.

[90] Becqué i Planiol & Ripert s. 126. Marty & Raynaud anm. 90. Jfr Dalloz, Droit civil anm. 144; Ripert & Boulanger anm. 1198.

[91] Gilmore s. 1153 f. Restatement § 3. Paton s. 354. Även i Louisiana gäller samma regel som betr. rättigheter, Sachse, 41 Tul. L. Rev. (1967) s. 801.

d. Det finns emellertid två situationer i vilka avkastning av såväl rättigheter som lösöre kan ha betydelse för panthavaren även under panträttstiden. Den *ena* situationen är, om pantsättaren skulle missköta sina förpliktelser. Underlåter pantsättaren att i vederbörlig ordning erlägga ränta eller avbetalning är det naturligtvis en fördel för panthavaren, om influten avkastning kan användas till att täcka beloppet. Bankernas avkastningsklausul har just detta syfte.[92] Så länge förbindelsen sköts lämnas avkastningen ut till pantsättaren. Den *andra* situationen är, att panthavaren kan ha ett intresse av att få täckning för sina eventuella, ersättningsgilla omkostnader, utan att behöva invänta pantfordrans förfallodag, något som han kanske eljest skulle vara tvungen att göra.[93] – Det har också ansetts, att panthavaren har rätt att avskriva förfallna obetalda belopp[94] resp. kostnadsersättning[95] mot avkastningen.

Nu är det emellertid inte bara att säga, att panthavaren får använda sig av avkastningen. Är denna ej pantsatt betalas den ofta direkt till pantsättaren. Här aktualiseras också *legitimationsfrågorna*.

Vid pantsättning av *löpande skuldebrev* är *pantsättaren* fortfarande legitimerad att kräva och mottaga betalning av ränta fram till dess att gäldenären meddelats eller bort inse, att denne inte längre har rätt att i förhållande till panthavaren uppbära räntan, 20 § skuldebrevslagen.[96]

[92] I de norska formulären anges: »Uttrukne eller forfalne verdipapirer, samt forfalne renter, utbytter og avdrag, har banken rett til å innkassere og anvende til sin dekning.»

[93] Undén, Om panträtt s. 160, Sakrätt § 30 (s. 208) och Hasselrot, Pant I s. 164 f. not 5 anser, att ersättning för kostnader eljest ej kan krävas före denna tidpunkt. Observera dock, att de stöder sig på NJA 1901 s. 494 (se ang. detta rättsfall ovan § 8 i. f.). Jfr Schrewelius s. 662. Annan mening Taxell s. 115, som dock framhåller, att panthavaren »likväl icke [är] berättigad att enbart för deras gäldande skrida till pantrealisation», men han torde alltså anse, att panthavaren kan kräva pantsättaren personligen i rättegång (eljest finns ingen sanktion bakom rättigheten).

[94] För sådan rätt är Fr. Vinding Kruse, jfr ovan not 82, jfr även not 81; samt Taxell s. 117. Jfr även Rabe, Bankjuridik s. 21; Kæstel, Bankjura s. 19; Højrup s. 89. Samma Matzen, Tingsret s. 524, betr. förfallna, obetalda räntor.

Enl. LagB:s förslag till Handels-Balk, 1850, skulle panthavaren få gottgöra sig ränta och förfallna kapitalbelopp ur avkastningen. LagC hade inte upptagit någon bestämmelse om avkastning. HD (Prot. s. 151) anmärkte, att sådan borde ges. LagB föreslog därefter följande regel (HB 6:4): »Frukt eller annan avkomst, som av pant faller höre ägaren till. Panthavaren må därav gottgöra sig vad han i ränta av pantägaren njuta skall; och varde överskottet till den senare avlämnat, där ej denne medgiver, att det å huvudstolen avdrages, eller någon del därav är förfallen, varå avdrag ske må. Samma lag vare, där panthavaren uppbär ränta för skuldebrev, som honom i pant givet är.»

Norska förslagets 9 § syftar till att lagfästa praxis och stadgar i andra stycket, att panthavaren ur avkastning av värdepapper kan tillgodogöra sig betalning för förfallna belopp. Pant i enkla penningfordringar betraktas i förslaget som underpant; här har panthavaren ingen rätt till avkastningen, s. 54 f.

Enligt *fransk* rätt har panthavaren rätt att avräkna ränta på pantsatta fordringar m. m. på sin egen räntefordran, se C. civ. art. 2081.

[95] NJA 1901 s. 494; 1944 A nr 26 (ovan § 8 i. f.). Undén, Om panträtt s. 160; dens., Sakrätt § 30 (s. 208). Taxell s. 115, 117. Jfr Lundstedt, Speciell Obligationsrätt 2: 1 s. 64 f.

[96] Härvid måste dock observeras, att gäldenären i undantagsfall har rätt att kräva att räntebetalningen antecknas på skuldebrevet, 21 § andra st. SkuldebrevsL. Å anda sidan är

Beträffande *panthavarens* legitimation vid löpande skuldebrev gäller *dels* att en panthavare till ett löpande skuldebrev, vilket ej antyder att det varit fråga om pantsättning och ej överlåtelse, är legitimerad, om han uppträder som om han vore borgenär efter överlåtelse, *dels* att panthavaren, där han är legitimerad som panthavare, torde vara legitimerad att uppbära ränta, om gäldenären inte känner till eller bör känna till att avkastningen ej pantsatts, jfr 19 § och presumtionen i 13 § att innehavaren har rätt att göra fordringen gällande. Har *kuponger* utfärdats, ger innehav av kupongen legitimation, 23 och 24 §§ skuldebrevslagen. Vid pantsättning av *enkla fordringar* avgörs legitimationen med hänsyn till vad gäldenären känner till resp. har skälig anledning att misstänka beträffande rätten att uppbära betalning, dvs. i allmänhet efter vad som framgått vid denuntiationen. – Det kan tilläggas, att panthavaren, om avkastningen är *pantsatt*, är legitimerad på samma sätt som beträffande kapitalbeloppet.

I de fall där panthavaren ej är legitimerad att uppbära avkastningen, måste pantsättaren, om panthavaren skall kunna tillgodogöra sig denna och pantsättaren uppburit den, anses skyldig att överlämna avkastningen till panthavaren. Detta är dock en regel, som knappast kan ha någon praktisk betydelse i de fall där pantsättaren kommit i dröjsmål med betalningen, men som beträffande panthavarens rätt till kostnadsersättning innebär, att panthavaren i detta fall kan begära täckning av utgifter, trots att pantfordran ej förfallit till betalning.

C. *Panthavarens skyldigheter med avseende på avkastning*

Otvivelaktigt bör panthavaren vara skyldig att omhänderta avkastning av *lösöre*.[97]

När det däremot gäller avkastning av *rättigheter* verkar det som om man i allmänhet utgått från, att då panthavaren saknar rätt till denna, så skall han inte heller åläggas någon plikt i detta sammanhang.[98] I de fall där avkastningen inte pantsatts erläggs avkastningen i allmänhet direkt till pantsättaren. Panthavaren bör därför, utan att anses culpös, kunna utgå från att pantsättaren själv tillvaratager sina intressen. Ur legitimationssynpunkt erfordras emellertid panthavarens medverkan i vissa fall.

---

det inte meningen att gäldenären i de fall, som åsyftas i 20 §, skall utnyttja den rätt 21 § ger honom och visst uttryckligt undantag görs också. Se Marks von Würtemberg & Sterzel s. 105 f.; NJA II 1936 s. 88 f.

[97] Jfr Hagerup § 39.a.2; Serlachius s. 395.

[98] Se Hasselrot, Pant I s. 188; Undén, Om panträtt s. 168, jfr även s. 164. Jfr även Ekeberg & Benckert s. 241; Lagerkvist, SvSparbT 1941 s. 613; Hernberg, Defensor Legis 1922 s. 261; Taxell s. 120.

Enl. lagen om vård av omyndigs värdehandlingar 2 § 2) och 6) åligger det banken att uppmärksamma förfallotiden för avkastning och att uppbära denna.

Enl. de *tyska* bankernas AGB punkt 37(1) åtager sig banken (vid »Pfandverwahrung») att inkassera viss avkastning.

Detta gäller t.ex. om ränte- eller utdelningskuponger överlämnats till panthavaren utan att för den skull omfattas av pantsättningen, om gäldenären undantagsvis begär att få betalningen antecknad på ett löpande skuldebrev och om vinst utfallit på premieobligationer. Eftersom det med hänsyn till det anförda inte torde föreligga någon anledning att kräva, att panthavaren skall uppmärksamma förfallodagar för räntor, granska dragningslistor etc., bör det vara tillräckligt att panthavaren på begäran lämnar pantsättaren erforderlig medverkan genom att utlämna kuponger osv.[99] Å andra sidan bör det anses culpöst, om en panthavare, som löser in till betalning förfallna premieobligationer, inte kontrollerar, huruvida någon vinst utfallit i den senaste dragningen.

Om avkastningen pantsatts bör situationen bedömas på samma sätt som vid inkassering av kapitalbelopp.[100]

5. Tillvaratagande av rättigheter vid fond- och nyemission

A. *Rätten till fondaktier och emissionsbevis*

Innan panthavarens skyldigheter i samband med fond- och nyemission som berör pantsatta aktier behandlas, måste avgöras, huruvida rätt till fondaktie och emissionsbevis, dvs. delbevis och teckningsrättsbevis, innefattas under pantsättningen av en aktie.

Enligt bankernas avtalsformulär omfattar panträtten inte bara avkastning, utan också alla andra rättigheter, som grundas på panten.

De här avsedda rättigheterna är knappast att beteckna som avkastning, utan i stället som surrogat för en del av den pantsatta aktien. Både en fondemission och en nyemission kan medföra, att de ursprungliga aktierna sjunker i värde.[101] Denna värdeminskning kan i regel kompenseras genom rätten till fondaktier resp. till teckningsrättsbevis vid nyemission. Om säkerheten endast omfattade de ursprungliga aktierna, skulle denna således försämras.

---

[99] Jfr Undén, Om panträtt s. 164; Taxell s. 120.

[100] Jfr Ørsted VI s. 108f., som ansåg panthavaren berättigad – och förpliktad – med avseende på avkastningen. Jfr även Ussing, Obligationsretten, Alm. Del § 19.III.C.1 ang. plikt vid mora accipiendi.

Jfr betr. *tysk* rätt BGB § 1214(1) ang. Nutzungspfand: »Steht dem Pfandgläubiger das Recht zu, die Nutzungen zu ziehen, so ist er verpflichtet, für die Gewinnung der Nutzungen zu sorgen und Rechenschaft abzulegen», och i övrigt Spreng i Staudinger anm. 4 till § 1293 och Augustin i Soergel & Siebert anm. 4 till § 1293. Jfr betr. *amerikansk* rätt Gilmore s. 1134f.

Betr. den skada pantsättaren kan lida genom panthavarens försummade indrivning tillkommer vid avkastning, att pantsättaren av skatteskäl kan vara beroende av att gäldenären erlägger denna i föreskriven ordning.

[101] Ang. fond- och nyemission i allmänhet, se Rodhe, Aktiebolagsrätt s. 37ff., 50ff.

Det finns ingen anledning till att panthavaren skulle behöva finna sig i att det surrogat som på detta sätt trätt i stället för en del av panten utlämnas till pantsättaren.[102] Som stöd för åsikten att panträtt i aktier i svensk rätt även hänför sig till fondaktier och emissionsbevis kan åberopas *dels* att man motiverat regeln, att aktiebrevet skall företes för avstämpling då rättigheterna vid fond- och nyemission (i andra bolag än avstämningsbolag) utnyttjas, med att rättsförlust för tredje man, dvs. för bland andra panthavare, därigenom kunde förebyggas,[103] *dels* ett doktrinuttalande,[104] *dels ock* rättsfallet *NJA 1927 s. 185*, vari panthavarens rätt till teckningsrättsbevis åtminstone indirekt fastslås.

I NJA 1927 s. 185 hade (sammanfattningsvis) såsom säkerhet för ett banklån dels lämnats ett hundra aktier som pant, dels borgen tecknats. Tvisten i målet gällde bankens ansvar gentemot borgensmannen. Såsom skall närmare framgå i § 13.2 har panthavaren inte gentemot borgensmannen rätt att utan vidare lämna ut panten till pantsättaren. I detta fall hade banken dels återlämnat vissa aktier till pantsättaren, dels utlämnat avkastningen, dels vid tre tillfällen låtit pantsättaren tillgodogöra sig teckningsrätter som belöpt på aktierna. Borgensmannen hävdade, att hans ansvar därför skulle minskas i motsvarande mån.

Det framgår av referatet (och tydligare av akten), att avkastning och andra härflytande rättigheter, såsom teckningsrätter, ej omnämnts i pantförskrivningen. Säkerheten angavs endast till »Etthundra aktier i Trafikaktiebolaget Grängesberg-Oxelösund å nom. 100 kr. per st.». Jfr också vad banken anför s 190: »Det lärer icke utan vidare vara självfallet, att teckningsrätterna följa innehavet av panten och att sålunda panträtt för panthavaren och eventuellt för borgensman utan särskilt avtal uppstår i dessa.»

HD biföll borgensmannens talan bland annat beträffande teckningsrätterna och anförde därvid: »Beträffande åter det av [borgensmannen] anmärkta förhållandet att vid nyemissioner ... banken låtit [pantsättaren] tillgodogöra sig den rätt till nyteckning av aktier ..., som belöpt å de pantsatta aktierna, så enär ... någon förstärkning motsvarande teckningsrätternas värde icke tillförts ... panten, måste [borgensmannens] borgensansvarighet anses hava därigenom undergått minskning med det belopp ... vartill värdet av teckningsrätterna ... får anses hava uppgått.»

Beträffande panträttens närmare utformning kan framhållas, att rätten att avgöra huruvida teckningsrätter skall utnyttjas till nyteckning eller försäljas måste tillkomma pantsättaren, och att panthavaren endast kan ha rätt att välja, om pantsättaren vägrar eller underlåter att träffa något val. Panträtten omfattar därefter antingen det belopp som influtit vid försäljningen eller ett så stort antal av de nytecknade aktierna som motsvarar teckningsrätternas värde.

---

[102] Se ang. surrogationsprincipen i allmänhet t. ex. Undén, Sakrätt § 27.II (s. 189).
[103] Numera 4 kap. 3 § andra st. ABL. Prop. 1910: 54 s. 80. Kôersner, Om aktiebok s. 45 f.
[104] Hasselrot, Pant I s. 84 not 3.

B. *Panthavarens skyldigheter i samband med fond- och nyemission*

Teckningsrätt vid nyemission kan endast utövas under en mycket begränsad tid. Försummar den berättigade att utnyttja sin rätt, leder detta till en direkt förlust, som kan bli mycket stor. När det gäller fondaktier är tidsfaktorn inte lika avgörande. Rätt till fondaktier preskriberas efter viss (längre) tid.[105] Därutöver kan rätten till utdelning på de nya aktierna preskriberas. Skada för pantsättaren kan emellertid inträda, om panthavaren realiserar panten, utan att eventuella fondaktier som belöpt på de pantsatta aktierna dessförinnan erhållits.

Stöd saknas för ett bestämt uttalande om vad som gäller angående en panthavares skyldigheter i samband med fond- och nyemission.

Det kan här nämnas, att det enligt lagen om vård av omyndigs värdehandlingar 2 § 4) och 5) åligger banken att uppmärksamma kungörelser i Post och Inrikes Tidningar. Här kan också nämnas rättsfallet *NRt 1932 s. 1193,* som angick en banks skyldigheter vid förvaltning av aktier i öppet förvar. Banken ålades skadeståndsskyldighet, därför att den inte meddelat deponenten angående en »nyemission» (se närmare rättsfallet). Speciella omständigheter i fallet var emellertid bland annat, att deponenten var utlänning, att det rörde sig om ett mycket stort antal aktier samt att emissionskursen var mycket låg och teckningsrätten därför ovanligt värdefull.

Utformningen av panthavarens vårdplikt i detta hänseende måste således återigen grundas på en rättspolitisk bedömning.

Det är ett flertal frågor som uppkommer i detta sammanhang. Den första frågan är, om panthavaren i förhållande till pantsättaren är, vid pantsättning av aktier i avstämningsbolag, skyldig att registrera sig i den särskilda förteckning där panthavare m. fl. kan registrera sig enligt 3 kap. 12 § ABL. Förmodligen skall denna fråga besvaras nekande. Om pantsättaren själv registrerat sig som aktieägare kommer meddelandena från VPC även i fortsättningen att tillställas pantsättaren. Uppenbarligen är detta dock en fråga, som parterna vid avtalets ingående bör ta ställning till.

Nästa fråga är, om panthavaren är skyldig att *uppmärksamma* fond- och nyemissioner. Hur kommer dessa till de berörda parternas kännedom?

VPC utsänder automatiskt fondaktier och emissionsbevis i avstämningsbolag till den som inregistrerats som aktieägare eller registrerats med särskild rätt enligt 3 kap. 12 § ABL, se 4 kap. 3 § tredje stycket samma lag.

Beträffande bolag som ej är avstämningsbolag utfärdas kungörelse angående nyemission i Post och Inrikes Tidningar och ortspress, under förutsättning att inte samtliga aktieägare varit företrädda vid den bolags-

---

[105] Ovan § 8 vid not 19.

stämma som beslutat emissionen, 4 kap. 7 § första stycket ABL. De flesta uppgifter återfinns dessutom i Ekonomiska Meddelanden från Svenska Bankföreningen. Större, särskilt börsnoterade, bolag brukar också annonsera i pressen. Dessa brukar även uppmärksammas i de större dagstidningarnas börsöversikter. Därjämte sänds underrättelse till alla aktieägare med känd adress, nyssnämnda lagrum andra stycket. De aktieägare, som nås på detta sätt, är emellertid långt ifrån alla.

Klart är, att man, om pantsättaren inregistrerats som aktieägare, men panthavaren ej registrerats i den särskilda förteckningen enligt 3 kap. 12 § ABL, inte gärna kan ålägga panthavaren någon uppmärksamhetsplikt. Motsvarande bör gälla, om det står klart för båda parterna, att pantsättaren, men inte panthavaren, kommer att erhålla speciell underrättelse från aktiebolaget. Huruvida panthavaren i övriga fall skall hålla reda på emissioner som berör pantsatta aktier är en fråga som är svår att besvara.

Om panthavaren emellertid *skulle ha observerat* emissionen, borde han vara skyldig att vidtaga erforderliga åtgärder i anledning av detta. I praktiken är det ofta så, att panthavaren i eget intresse håller sig underrättad om emissioner. Om panthavaren fått kännedom om en emission och inte vet, att pantsättaren erhåller meddelande om denna från VPC eller från aktiebolaget, bör han vara skyldig att varsko pantsättaren. Erhåller panthavaren emissionsbevis från VPC torde han vara skyldig att se till, att dessa kan bli utnyttjade antingen genom försäljning eller nyteckning. Det är inte uteslutet, att en panthavare som, trots att han observerat en emission, underlåter att reagera i någon av de nu nämnda situationerna skulle, särskilt med hänsyn till de stora värden som kan stå på spel, kunna betraktas som grovt vårdslös och att därför en vårdplikt under dessa omständigheter kan gälla, även om panthavaren i avtalet fritagit sig från skyldighet att bevaka emissioner.[106]

Antag, att panthavaren underrättar pantsättaren om en emission, som han observerat trots att han i och för sig inte haft någon uppmärksamhetsplikt. Om panthavaren härvid anser, att det endast är fråga om en tillfällig service, bör han uppge detta för pantsättaren. Risken är annars, att pantsättaren utgår från, att panthavaren även i fortsättningen kommer att tillvarata hans intressen och inrättar sig efter detta. I överensstämmelse med vad som anförts i förarbetena till 36 § avtalslagen om betydelsen av »kulans»,[107] är det inte uteslutet, att en panthavare som brukar vidtaga åtgärder i anledning av emissioner också anses skyldig att handla på samma sätt, om han inte uttryckligen klargör sin inställning i frågan för pantsättaren.

---

[106] Jfr ovan vid not 54 f.; nedan § 10.5.B och särskilt § 19.2.C.*b*.

[107] Se ovan § 3 vid och med not 24 f.

§ 10. Förtida försäljning av panten

1. Allmänt

A. *Inledning*

a. Skada på pantsatt egendom kan uppstå av olika anledningar. *För det första* kan panthavaren direkt ha vållat skadan. Ett exempel är, att panthavaren dricker upp pantsatt vin.[1] *För det andra* kan det ha stått i panthavarens makt att se till, att skadan inte inträffade, men han har underlåtit detta. Ett exempel är, att ett pantsatt skuldebrev preskriberas. *För det tredje* kan det vara fråga om en händelse, som panthavaren visserligen inte haft möjlighet att förhindra *i sig*, men där han hade kunnat förhindra att händelsen skulle få menliga konsekvenser för pantsättaren. Ett exempel är, att en pantsatt fordrans gäldenär blir insolvent. Panthavaren kan i och för sig inte förhindra insolvensen, men han kan indriva fordran medan gäldenären ännu kan betala.

Till denna sista grupp hör också de fallen att den pantsatta egendomen blir förstörd till följd av sin egen beskaffenhet (grönsaker ruttnar) eller minskar i värde genom hastigt prisfall. Liksom då en pantsatt fordran blir värdelös till följd av gäldenärens insolvens, är det i dessa fall fråga om en värdeminskning för vilken panthavaren i och för sig inte har något ansvar. Som ovan antytts skulle panthavaren inte ha något ansvar för ren värdeminskning ens om han stod faran för panten. Emellertid kan det, liksom i insolvensfallet, stå i panthavarens makt att förhindra menliga konsekvenser av dylika händelser. Om det föreligger risk för att den pantsatta egendomen blir förskämd eller att den skall förlora i värde till följd av hastigt prisfall, kan den ekonomiska skadan avvärjas eller åtminstone minskas genom att egendomen försäljes, innan skadan hunnit inträda eller hunnit gå för långt. På det sättet kan egendomens ekonomiska värde räddas.

De situationer som skall behandlas i detta avsnitt kan hänföra sig till två olika huvudfall. I det ena är egendomen utsatt för »förskämning eller snar förstörelse», dvs. den riskerar att bli förstörd till följd av sin egen beskaffenhet. De objekt det här gäller är först och främst konsumtionsvaror av olika slag, såsom frukt och grönsaker. Sådana varor kan naturligtvis i och för sig bli föremål för vanlig handpantsättning, men vanligen pantsätts de genom konossement. Även om panten omhänderhas av tredje man kan emellertid frågan om panthavarens rätt att förfoga över den på detta sätt bli aktuell.[2] Virke är ett annat exempel på egendom, som inte tål att lagras hur länge som helst.

[1] Så i Cooke v. Haddon (1862) 3 F. & F. 229; (Paton s. 371).

[2] Jfr ovan § 1 efter not 30. Fraktas godset med fartyg eller är det upplagt i upplagshus har å andra sidan bortfraktaren resp. upplagshållaren lagstadgad försäljningsrätt. Jfr vidare nedan.

I det andra huvudfallet föreligger fara, att egendomen skall bli värdelös, inte på grund av sin beskaffenhet, utan till följd av yttre omständigheter, varpå dess värde beror. Lösören kan råka ut för prisfall. En maskin t. ex. kan bli mycket svårsåld och därigenom förlora i värde, om någon annan lyckas producera en billigare och bättre modell. Motsvarande värdeförlust kan drabba värdepapper, pengar etc. Kursvärdet på aktier kan falla, om marknaden förlorar tilltron till det aktieutgivande företaget. Det bör betonas, att det här naturligtvis ej är fråga om ordinära kursfluktuationer. Utländska värdepapper kan råka i fara i samband med oroligheter i det aktuella landet. Pantsatt valuta[3] kan sjunka. Ett mer extremt exempel är att pantsatta pengar är föremål för kraftig inflation. I Tyskland har man som bekant särskild erfarenhet av inflationsproblemet; efter det första världskriget sjönk Marken till en biljondel av sitt ursprungliga värde.

b. Redan inledningsvis måste framhållas, att det i och för sig ingår i panthavarens skyldigheter att inte avyttra panten (annat än i vederbörliga fall i samband med realisationen). Ett brott mot denna skyldighet är t. o. m. straffbart såsom förskingring eller olovligt förfogande. Fram till 1858 stadgades härom i 10:7 HB: »Försätter eller förskingrar man pant, förr än then wärderad och lagstånden är; böte fierdung af pantens wärde, och gälde skadan åter.»[4] I 4 § fondpapperslagen stadgas straff för panthavare, som »utan laga rätt för annans räkning än ägarens» förfogar över pantsatta fondpapper, t. ex. genom försäljning.

Frågan här är emellertid, om denna förpliktelse gäller utan undantag. Kan panthavaren, trots att hans egentliga realisationsrätt ännu inte inträtt, ha rätt att sälja panten för att skydda sig själv mot förlust? Kan panthavaren, som ett moment i vårdplikten, t. o. m. vara skyldig att i ägarens intresse vidtaga en sådan åtgärd?

Antag, att rätt och skyldighet till förtida försäljning i och för sig föreligger. Kan då fondpapperslagen medföra, att undantag skall göras beträffande aktier och obligationer? Det torde finnas övervägande argument för att fondpapperslagen inte skall ha någon inverkan i detta fall. Av motiven framgår, att lagstiftaren haft helt andra situationer för ögonen, nämligen närmast de, där panthavaren använder panten för egna spekulationer.[5] Vidare kan framhållas att försäljningen, även om den i de här avsedda fallen kan ske i panthavarens intresse, dock sker för ägarens räkning. Den erhållna köpeskillingen kommer pantsättaren till godo genom att utgöra surrogat för panten.

Om en panthavare däremot vid ett relativt obetydligt kursfall, eller helt enkelt vid vad som måste betecknas som en kursfluktuation, dvs. i en situation där han säkerligen saknar försäljningsrätt, i eget intresse och på eget bevåg (men för ägarens räkning) försäljer pantsatta aktier i förtid, torde ett ansvar för olovligt förfogande i och för sig kunna diskuteras. Om försäljningen sker »för ägarens räkning» kan förskingringsansvar i allt fall inte ifrågakomma.

---

[3] Som ett fall, där valuta pantsatts, kan nämnas NJA 1931 A nr 349.

[4] Därefter tillämpades, fram till strafflagens ikraftträdande, KF (1858: 85) om förfalskning, så ock om bedrägeri och annan oredlighet.

[5] Jfr Prop. 1919: 115 s. 7.

c. I det följande skall undersökas dels panthavarens rätt att i eget intresse i förtid sälja pant som är utsatt för förskämning eller hastigt fallande i värde, dels panthavarens skyldighet att av hänsyn till pantsättaren sälja panten i förtid i nämnda situationer.

Inledningsvis kommer i avsnitt 1.B vissa allmänna frågor beträffande panthavarens försäljningsrätt att ställas. Vad som först och främst måste utredas är, om panthavaren verkligen har behov av en dylik rätt. Kan han inte klara sig på andra sätt, t. ex. genom att säga upp lånet och därefter realisera panten på vanligt sätt? Det diskuteras därefter, huruvida pantsättaren å sin sida har några möjligheter att avvärja en försäljning, så att en försäljningsrätt för panthavaren på det sättet kan bli av mindre ingripande betydelse för pantsättaren. Härefter påpekas, att försäljningen ofta är i båda parternas intresse, men att det trots detta behövs en klar regel om försäljningsrätt, samt att en förutsättning för försäljningsrätten är, att panthavarens säkerhet verkligen är äventyrad. Avslutningsvis i detta allmänna avsnitt om försäljningsrätten beröres den allmänna inställningen i nordisk rätt till en borgenärs möjlighet att försälja annans egendom som han innehar. I avsnitt 1.C behandlas panthavarens försäljningsplikt ur allmän synvinkel. Bland annat diskuteras försäljningspliktens närmare utformning.

Under 2 behandlas därefter panthavarens rätt och skyldighet, då panten är utsatt för förskämning. Under 3 behandlas hans rätt och skyldighet, då panten hastigt faller i värde. I avsnitt 4 gäller frågan försäljningens genomförande. Dessa regler är gemensamma för de olika försäljningssituationerna. I ett avslutande avsnitt om formulärrätten, 5, beröres dels hur panthavaren i avtalet kan komma ifrån frågan om försäljningsrätt, dels i vad mån panthavaren kan friskriva sig från försäljningsskyldighet.

Beträffande påföljderna, då panthavaren överskridit sin försäljningsrätt eller brutit mot sin omsorgsskyldighet, torde kunna hänvisas till § 11 samt till § 18.6.

d. Inledningsvis bör något antydas om den allmänna inställningen till dessa frågor i nordisk rätt och i tysk, fransk, engelsk och amerikansk rätt. I nordisk doktrin återfinns endast några kortfattade påståenden, som ger panthavaren försäljningsrätt och ålägger honom försäljningsplikt, påståenden vilka i allmänhet enbart motiveras genom hänvisning till en analogitillämpning av kommissionslagen eller utsökningslagen.

Angående läget i utländsk rätt kan översiktligt följande sägas. För den tyska rättens del ges i BGB vissa föreskrifter, vilka för det fall att egendomen hotas av förstörelse eller väsentlig värdeminskning dels berättigar pantsättaren att återfå panten mot ställande av ny säkerhet, dels berättigar panthavaren att i eget intresse sälja panten i förtid. Något stadgande ges inte om försäljningsplikt, men sådan kan ingå i panthava-

rens allmänna vårdnadsskyldighet. Bestämmelserna gäller såväl lösöre som rättigheter. I fransk rätt kan både försäljningsrätt och plikt föreligga vid hot om förskämning. I engelsk rätt har dessa frågor ej diskuterats närmare.[6] I amerikansk rätt torde i allt fall försäljningsskyldighet kunna vara för handen.

B. *Allmänt om panthavarens försäljningsrätt*

a. Att panthavaren säljer panten, t. o. m. innan hans realisationsrätt inträtt, kan för pantsättaren te sig som en ingripande åtgärd. Den första fråga man ställer sig är därför, om panthavaren har några andra möjligheter att skydda sin säkerhet i de fall det här är fråga om. Behöver han överhuvudtaget ha någon sådan försäljningsrätt?

De andra remedier som skulle kunna övervägas i detta sammanhang är dels en rätt för panthavaren att säga upp lånet till betalning, dels en rätt att kräva ny eller kompletterande säkerhet. Man kan också se problemet ur en annan synvinkel, nämligen: Erhåller panthavaren (ordinär) realisationsrätt, om panten minskar i värde? Om det skulle förhålla sig så, att panthavaren har rätt att säga upp lånet i detta fall och att pantsättaren, sedan panthavaren sagt upp lånet, inte erlägger någon betalning, inträder realisationsrätt på vanligt sätt. I så fall blir det snarare fråga om en tidigarelagd realisation än om en förtida försäljning.

Framhållas kan emellertid, att panthavaren kan ha ett behov av rätt till förtida försäljning oberoende av hur det förhåller sig med hans rätt att säga upp lånet eller kräva ny säkerhet. Hänsyn måste nämligen tas till tidsfaktorn. Det är möjligt, att panthavaren inte hinner nå pantsättaren med en uppsägning, innan egendomen blir värdelös, eller att pantsättaren överhuvudtaget inte är anträffbar vid den erforderliga tidpunkten. Vidare har en rätt till uppsägning eller ny säkerhet visserligen den fördelen för panthavaren, att han inte behöver besvära sig med att realisera panten, utan i stället kan överlåta försäljningen av panten till pantsättaren, helt på pantsättarens egen risk. Men detta förutsätter, att pantsättaren verkligen betalar skulden eller ställer ny säkerhet omgående. Att så sker är emellertid inte givet och det kan sålunda hända, att panthavaren inte slutgiltigt vet, huruvida han kan bli tvungen att ta panten i anspråk, förrän denna hunnit bli värdelös. Det nu sagda leder till slutsatsen, att *även om* det skulle förhålla sig så, att panthavaren har rätt att säga upp lånet eller kräva ny säkerhet, så bör detta faktum i och för sig inte betaga panthavaren en eventuell rätt till förtida försäljning av panten.

---

[6] Paton s. 367 nämner allmänt i samband med realisationsreglerna, att försäljning innan realisationsrätten inträtt inte är tillåten (vilket i och för sig inte säger så mycket). Jfr Crossley Vaines' Personal Property s. 461. Det klent utbyggda institutet »agency of necessity» kan snarast sägas motsvara negotiorum gestio (jfr ang. negotiorum gestio nedan under 1. C).

Ur pantsättarens synvinkel har en rätt för panthavaren till förtida försäljning vissa fördelar framför en rätt att säga upp lånet eller kräva ny säkerhet. Det kan nämnas, att det vid förtida försäljning ej är fråga om någon avvecklig av krediten, vilket innebär, att pantsättaren, om försäljningssumman ej täcker hela panthavarens fordran, i motsats till vad som skulle vara fallet om lånet sagts upp, inte behöver erlägga underskottet till panthavaren förrän på den ordinarie förfallodagen. (Jfr nedan under 4.)

Tilläggas kan slutligen, att spörsmålet om panthavarens *skyldighet* att i förtid sälja pant som är utsatt för förskämning eller hastigt värdefall inte berörs av huruvida panthavaren har uppsägningsrätt eller inte. Därtill kommer, att frågan om panthavarens försäljningsskyldighet har betydelse även för frågan huruvida panthavaren, sedan pantfordran förfallit till betalning, är skyldig att realisera panten (nedan § 18.7).

b. Klart är, att panthavarens behov av en rätt till förtida försäljning blir desto större, om han inte har någon rätt att säga upp lånet eller kräva ny säkerhet, då panten utsättes för förskämning eller hastigt värdefall. Sambandet mellan de nämnda rättigheterna är sålunda så starkt, att det kan vara motiverat att i en *excurs* beröra panthavarens möjlighet att säga upp lånet eller kräva ny säkerhet i händelse av pantens undergång eller värdeminskning.

I allmänhet brukar man anse, att panthavaren inte har rätt att säga upp lånet i de åsyftade situationerna.[7] Att pantsättaren skulle vara tvungen att i dessa fall ställa ny säkerhet, påstås inte heller.[8]

I *tysk* rätt har pantsättaren visserligen *rätt* att få byta ut panten mot ny säkerhet, men någon skyldighet härtill föreligger inte.[9]

I detta sammanhang kan även hänvisas till 9 § (jfd med 10 §) skuldebrevslagen. Enligt detta lagrums andra stycke ansvarar pantsättaren, då en fordran pantsatts, inte utan särskilt åtagande för gäldenärens solvens. Pantfordran bör således ej kunna sägas upp, om den pantsatta fordrans gäldenär skulle råka i betalningssvårigheter.

---

[7] Hasselrot, Pant I s. 162. Undén, Sakrätt § 30 (s. 208). Lundstedt, Speciell Obligationsrätt 2: 1 s. 66f. Almgren i Festskrift till Nial s. 30. Tiberg, Kreditsäkerhet i fartyg s. 116; dens., Båtjuridik s. 158. Ørsted VI s. 140f. Gram I s. 483. Hagerup § 47.I.

Enligt Bergström i Särskilda Avtalstyper II s. 7f. är frågan oviss; jfr även Taxell s. 114. (Taxell anför här, att panthavaren, om fara för insolvens hos gäldenären föreligger och pantsättaren inte på anmodan säger upp fordran, måhända kan åberopa denna omständighet i syfte att få pantfordran förklarad förfallen. – Troligen kan man dock tolka detta som ett exempel på en situation, där pantsättarens vållande bidrar till skadan. Mot Taxells åsikt kan man eljest åberopa 9 § andra st. SkuldebrevsL, jfr strax nedan i texten.)

[8] Ingen sådan skyldighet: Undén, Almgren, Tiberg, Ørsted, Gram på i föreg. not anförda ställen. Ask, Svensk Sakrätt s. 131.

Enligt köplagen föreligger rätt att kräva gillt gods endast vid leveransavtal, 43 §. Köplagen kan f. ö. inte ge någon större ledning vid bedömningen av här aktuella frågor, vilket bör framgå av vad som sägs nedan efter not 16.

[9] Spreng i Staudinger anm. 1b till § 1220. Hünecke, Die rechtliche Stellung des Pfandschuldners bei untätigem Verhalten des Pfandgläubigers s. 21. Ang. utbytesrätten, se nedan under *c*.

LagC och LagB föreslog under arbetet på en ny handelsbalk under 1800-talet en bestämmelse angående pantsättarens ansvar, i LagB:s lydelse (6: 7 HB): »Sätter man ut pant, den man vet vara falsk; have borgenär rätt söka sin fordran ut, ändå att den ej till betalning förfallen är: sker det utan att gäldenären visste panten falsk vara, och gitter han ej giva annan fullgod pant i stället; vare lag samma.» Högsta domstolen yttrade vid sin granskning av LagC:s förslag,[10] att borgenären i det senare fallet alltid borde ha rätt att kräva betalning och att gäldenären därför inte mot borgenärens bestridande borde kunna ställa annan pant i stället, varefter man tillade: »Och borde denna grundsats tillämpas även för den händelse, att pant, utan innehavarens förvållande, ginge förlorad, eller till värdet minskades.» LagB tog ej upp denna anmärkning vare sig i lagtexten eller motiven. LagC:s text ändrades enbart redaktionellt och i LagB:s motiv (s. 25) nämnes endast: »Med den förändring, som skett i 7 §, har man blott velat närmare påpeka motsatsen emellan första och andra punkterna i denna §.»

Ussing är däremot av annan mening. Han uttalar:[11]

»Hvor der er stillet Pant eller anden Sikkerhed for Laanet, maa en væsentlig Forringelse af Sikkerheden i Almindelighed ogsaa give Panthaveren Ret til at kræve Betaling. Er Sikkerheden forringet hændelig, maa Skyldneren dog i Almindelighed kunne undgaa Ophævelse af Kontrakten ved at skaffe ny Sikkerhed.»

Av den andra meningen i citatet framgår, att den första omfattar mer än casusfall. Detta kan också sammanställas med det faktum att man i dansk panträtt behandlar panträtt i fast och lös egendom under ett (samt att man erkänner underpanträtt i lösöre). Detta leder till två slutsatser. För det första syftar uttalandet förmodligen även på försämring, som vållats av pantsättaren. För det andra kan Ussing ha stött sig på fastighetsrättsliga regler. Härtill kan följande framhållas.

Vad som nu diskuteras gäller casusfall och inte då värdeförsämringen vållats av panthavaren eller pantsättaren. Om skadan vållas av pantsättaren, en situation, som naturligtvis inte kan vara särskilt ofta förekommande vid handpanträtt, bör panthavaren givetvis ha rätt att säga upp lånet eller kräva ny säkerhet.[12] Pantsättaren har här brutit mot sin skyldighet att inte skada panten, en förpliktelse som måste vara ett pantavtalets naturale negotii.[13] Vidare får borgenären visserligen enligt en ny regel i 6: 6 JB söka betalning ur fastigheten, trots att fordringen ej är förfallen, om fastigheten försämras till följd av (förutom vanvård också) naturhändelse eller annan därmed jämförlig orsak, så att panträttens värde väsentligt minskas.[14] En analogitillämpning av bestämmelsen i denna del kan dock svårligen förordas. Det faktiska läget är inte jämförbart, bland annat med hänsyn till att realisation av fast egendom tillgår i helt annan ordning än realisation av lös egendom. Det är uppenbart, att man inte kan ge en panthavare till fast egendom

[10] HD:s Prot. 1836 s. 150.

[11] Enkelte Kontrakter s. 57 (finstilt).

[12] Hasselrot, Pant I s. 162 not 3. Undén, Sakrätt § 30 (s. 208); dens., Sakrätt II: 2 § 42.II (s. 331). Lundstedt, Speciell Obligationsrätt 2: 1 s. 66 ff. Jfr Ørsted VI s. 141.

[13] Jfr betr. underpanträtt och liknande fall, 6: 6 JB; 266 § SjöL; 15 § FiL; 44 § KöpL. Som ovan § 1.1.C framhållits, behandlas pantsättarens skyldigheter inte närmare i denna framställning.

[14] Se härtill t. ex. Prop. 1970: 20 B 1 s. 312 ff. Motsvarande best. ang. skeppshypotek ges i 266 § SjöL. Jfr också 15 § FiL. (Vid företagsinteckning saknas som bekant realisationsrätt.) Även det norska lagförslaget om pant gör betr. underpant en skillnad mellan »olyckshändelser» och allmänt verkande orsaker, som konjunkturfall och liknande, motiv till 8 § (s. 53).

rätt att i förtid sälja fastigheten på egen hand. Den enda möjligheten är, att han får säga upp lånet och därefter se till, att panten realiseras i vanlig, exekutiv, ordning. Härav följer emellertid, att man ej av den omständigheten att fastighetspanthavaren får säga upp lånet kan dra några slutsatser beträffande den rätt som tillkommer innehavaren av panträtt i lös egendom, eftersom denne ju kan sälja panten utan samma formaliteter.

I fastighetsrätten återfinns ytterligare fall där panthavaren ges speciella rättigheter då säkerheten försämras, nämligen i 8: 14 och 12: 28 JB, vilka bestämmelser hade sin motsvarighet i 1907 års nyttjanderättslag 2 kap. 34 § och – ursprungligen – 3 kap. 22 §. I 8: 14 JB stadgas, att arrendatorn, om pant eller borgen är ställd för arrendeavtalets fullgörande och säkerheten försämras, är skyldig att på anfordran ställa ny säkerhet med vilken jordägaren skäligen kan nöjas. Gör han ej det inom tre månader, får jordägaren säga upp avtalet. Enligt 12: 28 JB har en hyresgäst motsvarande skyldighet. Lämnas ny säkerhet inte inom en månad, får hyresvärden säga upp avtalet. I fråga om bostadslägenhet får dock hyresvärden uppsäga avtalet endast om det är av väsentlig betydelse för hyresvärden att sådan säkerhet ställes och det icke är obilligt mot hyresgästen att hyresförhållandet upplöses. – Den säkerhet det i dessa fall är fråga om torde i allmänhet vara borgen.

I motiven till 2 kap. 34 § nyttjanderättslagen (NJA II 1908 s. 100) anfördes: »har säkerhet en gång blivit ställd, torde detta i och för sig ådagalägga, att arrendeförhållandet är grundat på den förutsättningen, att säkerhet skall finnas ställd, och det bör därför falla av sig själv, att, om den ställda säkerheten försämras, jordägaren äger begära ny.»

Om den motivering som ligger bakom tanken att ge panthavaren uppsägningsrätt eller rätt att kräva ny säkerhet är ett förutsättningsresonemang – och av sammanhanget framgår, att detta nog är vad Ussing åsyftar[15] – kan framhållas, att förutsättningsläran inte lämpar sig att ligga till grund för en rättsregel av detta slag. Panthavarens »förutsättning» att panten ej skall försämras måste anses höra till kategorin »objektiva förutsättningar» (närmare bestämt till de s. k. typförutsättningarna). Dessa förutsättningar torde överhuvudtaget inte böra hänföras till förutsättningslärans tillämpningsområde.[16]

Frågan gäller, vilken av parterna som skall bära risken för att *egendomens värde som säkerhet* minskar eller helt upphör till följd av en omständighet för vilken ingen av dem kan lastas. Det bör framhållas, att det sagda inte syftar på den vanliga fareregeln. Klart är, att pantsättaren/ägaren står faran för egendomen, dvs. att han inte kan få någon kompensation, om det föremål som han äger blir värdelöst till följd av casus. Om egendomen minskar i värde eller förstörs gör ägaren således en motsvarande förlust. Vad som avses i detta sammanhang är emellertid: Skall panthavaren i den diskuterade situationen förlora sin säkerhet, utan rätt till kompensation i form av omedelbar betalning eller ny säkerhet, eller skall pantsättaren drabbas (inte bara genom förlusten av egendomen, utan även) genom att i förtid få betala tillbaka lånet – resp. den del av lånet som inte blir täckt vid en eventuell realisation – eller genom att få ställa ny säkerhet? Om man i enlighet med den övervägande åsikten anser, att panthavaren ej kan säga upp lånet eller kräva ny säkerhet i händelse av pantens undergång eller värdeminskning, uppnås en ändamålsenlig och nyanserad riskfördelning: Vardera parten bär risken för skador på sitt eget intresse i egendomen. Förstörs panten förlorar pantsättaren/ägaren – utan rätt till kompensation – sin egendom och panthavaren sin säkerhet.

[15] Jfr även Lundstedt, Speciell Obligationsrätt 2: 1 s. 68.

[16] Se Vahlén, Formkravet vid fastighetsköp s. 212 ff.; dens. i TfR 1953 s. 397 f.

c. Man kan också vända på problemet och ställa frågan i vad mån *pantsättaren* å sin sida har några möjligheter att avvärja en eventuell förtida försäljning. Ju större möjligheter pantsättaren kan ha i detta hänseende, desto mindre allvarlig skulle en befogenhet för panthavaren till förtida försäljning te sig.

För en likvid eller solvent pantsättare finns det två huvudsakliga vägar att förhindra en försäljning av egendomen. Den ena är, att han löser tillbaka panten. Den andra är, att han byter ut den mot en annan säkerhet.

Den första utvägen anses stå öppen för honom.[17] Visserligen är låneavtalet bindande även för gäldenären. Omständigheterna här motiverar emellertid ett undantag från denna princip. Läget är det, att borgenären är beredd att sälja panten, därför att hans säkerhet är hotad. Om gäldenären erlägger betalning uppnås dubbla fördelar, dels att borgenärens säkerhet räddas, dels att gäldenären lyckas förhindra att egendomen avhänds honom. Det bör därför inte finnas någon anledning att frånkänna pantsättaren denna rätt. Han bör tvärtom beredas tillfälle att utöva den, om han önskar.

Pantsättaren torde däremot inte ha rätt att byta ut säkerheten, mot panthavarens bestridande.[18] En helt annan sak är det naturligtvis däremot, om panthavaren godtar den nya säkerhet, som erbjuds.[19] För att man skall kunna uppställa en princip, enligt vilken pantsättaren har rätt att återfå panten, om han i stället lämnar annan säkerhet, måste det åtminstone finnas bestämda regler angående belåningsvärden etc., som parterna måste acceptera. Några sådana finns inte i svensk rätt.

Enligt *tysk* rätt har pantsättaren sådan utbytesrätt vid hot om fördärv eller väsentlig värdeminskning.[20] Här har man emellertid särskilda regler angående belåningsvärden.[21] Beträffande säkerhetens storlek i det enskilda fallet gäller, att den inte behöver uppgå till högre belopp än antingen fordringen eller den föregående pantens värde vid tidpunkten för återlämnandet, beroende på vilket belopp som är lägst.[22]

---

[17] Hasselrot, Pant I s. 161 f. Undén, Sakrätt § 30 (s. 207 f.). Jfr även Serlachius s. 396; Wrede s. 449.

[18] Hasselrot, Pant I s. 161. Jfr även Schrewelius II s. 663. Jfr ovan vid not 10.

[19] Så får man väl tolka Serlachius s. 396 och Wrede s. 449 (båda uttrycker sig så, att ägaren efter tillsägelse/på anfordran löser panten eller byter ut den) samt SOU 1973:22 s. 473. Annan mening Ussing, ovan vid not 11.

[20] BGB § 1218(1).

[21] I BGB §§ 234 och 237 stadgas t. ex. att det maximala belåningsvärdet på värdepapper är 3/4 av kursvärdet och på lösöre 2/3 av uppskattningsvärdet. Dessa regler gäller, då pantsättaren har rätt att byta ut panten mot panthavarens vilja och då säkerhet skall ställas enligt föreskrift i lag.

[22] Spreng i Staudinger anm. 2 a till § 1218. Kregel i RGR-Komm. anm. 3 till § 1218. Westermann, Sachenrecht s. 646. RGZ 101, 47.

Pantsättaren har således allmänt sett möjlighet att avvärja försäljningen genom att betala pantfordran. Men antag, att pantsättaren i det enskilda fallet inte är i stånd att prestera någon betalning. I ett sådant läge är en försäljning lika ingripande som om han inte haft någon möjlighet att lösa tillbaka panten. Å andra sidan talar omständigheterna i en dylik situation för att panthavaren med desto större skäl bör ha försäljningsrätt. Pantsättarens betalningsförmåga *kan* efter omständigheterna tyda på, att panthavaren här verkligen kommer att få tillgripa säkerheten och därför har all anledning att vidtaga försiktighetsåtgärder.

d. Ofta är en förtida försäljning lika mycket i pantsättarens som i panthavarens intresse. Ingendera av parterna har t. ex. någon glädje av rutten frukt. Men om det ligger i pantsättarens intresse, att en försäljning sker, varför behöver man då ge panthavaren rätt att mot pantsättarens bestridande utföra denna åtgärd? Kan man inte lita till frivilliga uppgörelser? Ett skäl är, att situationen ofta kräver ett raskt handlande.[23] Ett annat är, att det alltid föreligger en risk, att ägaren tredskas. Panthavarens säkerhet skall inte behöva falla på, att pantsättaren av någon godtycklig anledning vägrar att ge sitt samtycke.[24]

I detta sammanhang kan på samma sätt framhållas, att även om utrymmet för utövandet av försäljningsrätten inte blir särskilt stort, i den mån förtida försäljning i och för sig ingår i panthavarens *vårdplikt*, så kan försäljningsrätten ha betydelse t. ex. om pantsättaren i det enskilda fallet inte vill att egendomen säljes.

e. För att någon försäljningsrätt skall komma ifråga krävs naturligtvis, att panthavarens säkerhet verkligen är äventyrad.[25]

Vad innebär detta för exempelvis det fallet, att pantens värde i förhållande till fordringen från början var mycket högt, att panten består av flera olika objekt eller att panthavaren, förutom panten, har annan säkerhet, t. ex. i form av borgen? I svensk rätt finns som nyss antyddes varken speciella eller generella regler angående pantvärdets förhållande till fordringen.[26] Om det föreligger risk för att fordran efter värdeminskningen skall komma att överstiga pantens värde, är panthavarens säkerhet i varje fall uppenbarligen i fara. Vidare anses i tysk rätt att det, om panthavaren har panträtt i flera objekt, erfordras att deras sammanlagda värde skall vara otillräckligt för att täcka hans krav. Den omständighe-

---

[23] Jfr NJA II 1924 s. 773 f.

[24] NJA II 1922 s. 469; NJA II 1924 s. 774. Jfr även NJA II 1914 s. 235.

[25] Detta framhålls i 34 § första st. KommL och 17 § första st., 36 § första st. UpplagshusL, liksom i BGB § 1219(1).

[26] Ovan efter not 19. Speciella bestämmelser finns däremot i BGB §§ 234, 236 och 237; ovan not 21.

ten, att det vid sidan av panträtten finns ytterligare säkerhet anses däremot inte ha någon inverkan. Panthavaren har vidare bevisbördan för att denna förutsättning för försäljningsrätt är uppfylld.[27] Dessa riktlinjer torde kunna accepteras även för svensk rätts del.[28]

f. Avslutningsvis kan i detta allmänna avsnitt om försäljningsrätten framhållas, att tanken, att en person, som innehar annans egendom, kan ha rätt att i eget intresse göra sig av med denna, inte är främmande för nordisk rätt. Sådan försäljningsrätt föreligger i olika lägen.

En sådan situation är för handen, då avtalstiden gått till ända och ägaren gjort sig skyldig till mora accipiendi, dvs. inte omhändertagit sin egendom, och förvaringen förorsakar innehavaren väsentlig olägenhet.[29] Om innehavaren av denna anledning vill bli av med egendomen anser man sig inte kunna tvinga honom att fortsätta med vården hur länge som helst. Försäljningens syfte är att bringa vårdplikten att upphöra.[30] Det är också liknande tankegångar, som – naturligtvis vid sidan av möjligheten att erhålla betalning för en fordran – legat till grund för olika legala panträtter, t. ex. hantverkares panträtt enligt 1950 års lag.[31] Försäljningen sker i samtliga fall för ägarens räkning, vilket innebär, att överskottet av det influtna beloppet skall överlämnas till denne. – Vid panträtt kan olägenhetsfallet endast bli aktuellt, då pantsättaren betalat skulden, men underlåtit att avhämta panten.

De fall som skall behandlas i denna framställning utmärkes av att borgenären vid sidan av ägaren har ett ekonomiskt intresse i egendomen, att detta kommit i fara, och att försäljningen därför sker för att undvika en förlust. Som skall framgå av det följande föreligger vid vissa andra rättsinstitut än panträtt en rätt att sälja egendom, som till följd av sin egen beskaffenhet inte tål att förvaras längre eller som är utsatt för hastigt värdefall. Det kan här tilläggas, att borgenärens säkerhet kan äventyras, inte bara genom att egendomen minskar i värde, utan även genom att hans egen fordran stiger i höjden. Borgenären kan också i vissa fall ha rätt att sälja innehavd egendom före den regelrätta tidpunktens inträde, om kostnaderna för dess vård blir alltför höga. I dessa fall, huvudsakligen vid legal panträtt, retentionsrätt, utmätning, kvarstad och konkurs,[32] har borgenären rätt till ersätt-

[27] Spreng i Staudinger anm. 1 till § 1219. Kregel i RGR-Komm. anm. 1 till § 1219. Ratz i RGR-Komm. till HGB anm. 35 till § 368. Augustin i Soergel & Siebert anm. 2 till § 1219, anm. 4 till § 1220.

[28] Observera, att det som här sägs inte hänför sig till panthavarens vårdplikt.

[29] 34, 55 §§ KöpL. 38 § KommL. Även 18 § UpplagshusL, där något krav på olägenhet ej uppställs. Hasselrot, Pant I s. 169 f. (panträtt). NRt 1907 s. 359 (retentionsrätt). UfR 1936 s. 38 H (deposition). Aagesen, Indledning s. 416 (retentionsrätt samt åtskilliga andra fall). Torp s. 766 f. (retentionsrätt). Taxell, Avtal s. 426 ff.

I köplagen och kommissionslagen är det fråga om två olika fall, dels det i texten nämnda olägenhets- (och kostnads-) fallet, dels det fallet att ägaren inte förfogar över godset inom skälig tid efter tillsägelse. – Enligt Ussing, Obligationsretten, Alm. Del § 19.III.C.1 kan man inte utan vidare använda 34 § KöpL analogt på andra avtalstyper.

[30] Almén, § 34 efter not 3 a. NJA II 1914 s. 241 f. Taxell, Avtal s. 428.

[31] Se NJA II 1950 s. 302 f., 305 f., 309.

[32] 34 § första st., 36, 38 §§ KommL. 17 § första st. UpplagshusL. 40 § 1 mom. UL (9: 3: 3 UE), 183 § 3 mom. och 185 § 2 mom. UL (17: 7: 2 UB). 61 § andra st. KL. 56 § andra st. JTS. 102 § tredje st. SjöL. 34, 55 §§ KöpL. Samma enl. konventionen om fraktavtal vid internationell godsbefordran på väg (CMR) art. 16(3); Sevón, FJFT 1975 s. 319 (osäkert om det här är fråga om panträtt eller retentionsrätt, Sevón a. a. s. 320). Jfr även 41 § SkogsvårdsL; 6 § BulvanL. Aagesen, Indledning s. 416 (retentionsrätt samt åtskilliga andra fall). Torp s. 766 f. (retentionsrätt). Serlachius s. 396 (panträtt).

ning för kostnaderna och därjämte säkerhet härför i godset. Fordran kan då komma att nå en höjd, där säkerheten inte längre räcker till. Eftersom ägaren skall stå för kostnaderna, måste försäljningen antagas att i allmänhet också vara i dennes intresse (jfr nedan under 1.C).

C. *Allmänt om panthavarens försäljningsplikt*

a. När frågan om panthavarens försäljningsrätt diskuteras i framställningen avses situationer, där försäljningen företages i panthavarens intresse, i och för sig oberoende av huruvida det också överensstämmer med pantsättarens. Ställd på sin spets gäller frågan, om panthavaren har rätt till försäljning, *mot pantsättarens bestridande.*

En person, som innehar annans egendom, kan å andra sidan ha rätt att sälja denna *i ägarens intresse*, t. ex. om den hotas av snar förstörelse[33] eller om det föreligger risk för att ägarens kostnader kommer att bli oproportionerligt höga.[34] I de fall, där innehavaren själv har ett ekonomiskt, »borgenärsintresse» i egendomen, torde emellertid frågan, om han haft rätt att i ägarens intresse sälja denna, ha mindre självständig praktisk betydelse. Möjligen kan man tänka sig, att denna rätt används som motargument, om ägaren klandrar borgenären för olovlig avyttring. Den åtgärd borgenären här utfört kan i dessa fall karakteriseras som en »tjänst utan uppdrag» (negotiorum gestio).

Försäljning i ägarens intresse blir emellertid aktuell under en annan rubrik, nämligen i samband med frågan, om panthavaren haft *skyldighet* att vidtaga någon sådan åtgärd. I detta sammanhang kan framhållas, att en borgenär, såsom nedan skall närmare anges, *kan* vara skyldig att sälja egendom, som han innehar, i ägarens intresse, såväl om dess vård betingar alltför höga kostnader[35] som om egendomen är utsatt för förskämning eller hastigt värdefall.

b. Beträffande den närmare utformningen av en eventuell försäljningsplikt kan allmänt sägas, att den, liksom panthavarens vårdplikt i övrigt, består av två moment. Det första momentet är en skyldighet att uppmärksamma, att egendomen hotas av snar förstörelse eller värdefall. Det måste således först och främst övervägas, om det kan begäras av panthavaren att han skall hålla reda på sådana omständigheter. Det andra momentet är handlingsplikten, dvs. skyldigheten att se till att egendomen blir försåld. Om uppmärksamhetsplikt ansetts föreligga kan man utgå

---

[33] Undén, SvJT 1921 s. 5 (retentionsrätt). Torp s. 575 (retentionsrätt, »eventuelt ogsaa ... andre Besittere af fremmede Ting»).

[34] Jfr t. ex. 102 § tredje st. SjöL. Jfr ovan not 32.

[35] 35, 55 §§ KöpL. Gadde & Eklund, Lagen om kommission s. 94; NJA II 1914 s. 235, 243 (följer av kommissionärens allmänna vårdplikt). Arnholm s. 348 (retentionsrätt). Taxell, Avtal s. 427. Se även Handelsbruk V nr 292 (spedition). Jfr Rodhe § 36 vid not 14; förslaget till UB 9: 3: 3.

från att även en handlingsplikt föreligger (jfr vidare strax nedan). Skyldighet att se till att egendomen säljes kan emellertid vara för handen, oberoende av vad som gäller beträffande uppmärksamhetsplikten, nämligen om panthavaren ändå *känner till,* att ett ingripande erfordras. Däremot torde knappast handlingsskyldighet föreligga *enbart* av den anledningen att pantsättaren *begär* en försäljning, *NJA 1934 s. 661* (ref. nedan under 3.B).

Här liksom eljest gäller, att handlingsplikten inte är absolut. Den kan, om tiden tillåter osv., uppfyllas genom att panthavaren underrättar pantsättaren om att försäljning bör ske och därefter låter denne ombesörja försäljningen. Detta är inte detsamma som att pantsättaren har rätt att kräva att få utföra försäljningen. Undén uttalar dock, att panthavaren får anses skyldig att tillhandahålla pantsättaren varor, som är utsatta för förskämning eller snar förstörelse, för försäljning.[36] En sådan regel kan emellertid sätta panthavarens säkerhet i fara. Även om panthavaren har panträtt i den köpeskilling, som pantsättaren erhåller vid försäljningen,[37] har han ingen garanti för att den finns i behåll, när han gör anspråk på den (resp. att den förvaras avskild) – om man inte samtidigt föreskriver, att betalningen skall erläggas till panthavaren. Denna nackdel synes ej uppvägas av den fördel pantsättaren vinner. Sammanfattningsvis bör således gälla, att pantsättaren inte mot panthavarens vilja har rätt att erhålla egendomen för försäljning, men att panthavaren, då åtgärden ingår i hans vårdplikt, å andra sidan måste överlåta försäljningen åt pantsättaren i den mån han inte vill utföra den själv.

c. Slutligen kan nämnas, att panthavaren naturligtvis också kan *åtaga* sig försäljningsplikt.[38] I notisfallet *NJA 1920 A nr 409* tvistades bland annat om huruvida panthavaren (ett aktiebolag) åtagit sig att sälja de pantsatta aktierna vid inträdande *hausse*. Pantsättaren kunde emellertid inte styrka att ett avtal med detta innehåll träffats.

2. Panten är utsatt för förskämning eller snar förstörelse

A. *Panthavarens försäljningsrätt*

a. Har panthavaren rätt att i förtid sälja egendom som till följd av sin egen beskaffenhet inte tål att förvaras längre? I nordisk doktrin har man i kortfattade uttalanden tillerkänt panthavaren sådan rätt.[39]

---

[36] Sakrätt § 30 (s. 204 f.). Möjligen är uttalandet komprimerat och därför oklart.

[37] Det av Undén a. st. i not 8 till stöd åberopade rättsfallet NJA 1927 s. 330 avser just detta. Dessutom hänvisar Undén ospecificerat till kommitténs motiv till 34 § KommL.

[38] Jfr ang. det fallet att panthavaren skall köpa annan egendom för köpeskillingen (specialitetsprincipen uppfylld?), Hessler, Allmän sakrätt s. 433 f.; Walin, Separationsrätt s. 179 not 15.

[39] Hasselrot, Pant I s. 162. Undén, Sakrätt § 30 (s. 207 f.). Tiberg, Kreditsäkerhet i fartyg s.

Enligt *tysk* rätt har panthavaren likaledes rätt att sälja egendomen i detta läge.[40] Samma befogenhet kan föreligga enligt *fransk* rätt.[41]

Försäljningsrätt ges i lag, dels vid panträtt i upplagd vara, 36 § första stycket upplagshuslagen, dels t. ex. vid olika legala panträtter, utmätning, kvarstad och skingringsförbud samt konkurs.[42] En analogitillämpning av dessa bestämmelser ligger nära till hands. Det bör därför undersökas, hur sakläget i de fall, där försäljning på detta sätt tillåtes, gestaltar sig i förhållande till motsvarande sakläge vid panträtt.

Till att börja med kan konstateras, att de legala panträtterna naturligtvis står den konventionella nära. I övrigt visar sig följande. Vid panträtt finns det en åtminstone tämligen säker fordran. Realisationshindret är pantsättarens rätt att betala skulden och därvid återfå panten. Vid utmätning föreligger en dom (eller motsvarande) till grund för åtgärden, men i det fall det här är fråga om har domen ej vunnit laga kraft, den kan t. o. m. ha överklagats. Det finns således en viss möjlighet att betalningsskyldighet inte kommer att åläggas ägaren. Denna risk är ännu mera uttalad vid kvarstad och skingringsförbud.[43] Dessa åtgärder skall dessutom i och för sig normalt inte leda till försäljning. Enligt UL fordras för beviljande av kvarstad »sannolika skäl» för borgenärens talan, samt att det föreligger fara för att gäldenären undansticker eller förstör godset. Förutsättningarna för skingringsförbud är endast att »skäl [äro] därtill». I gengäld krävs i båda fallen synnerliga skäl för försäljning. Enligt förslaget till UB erfordras för beviljande av kvarstad (som motsvarar båda de nyssnämnda åtgärderna) sannolika skäl, samt att det skäligen kan befaras, att svaranden undandrar sig att betala sin skuld. Naturligtvis skall försäljning ske med försiktighet.[44] Ur denna synvinkel synes den konkursrättsliga försäljningen vara den minst diskutabla. Här är det i princip endast fråga om tidpunkten för försäljningen.

---

116. Serlachius s. 396. Wrede s. 449. Fr. Vinding Kruse, Ejendomsretten III s. 1634; dens., Nordisk lovbog § 653. v. Eyben s. 420.

Samma rätt brukar vidare anges föreligga vid retentionsrätt. Undén, Sakrätt § 38.I (s. 235). NRt 1907 s. 359 (Motzfeldt). A. W. Scheel s. 127. Aagesen, Indledning s. 416. N. Lassen s. 242 not 3. Torp s. 766 f. Fr. Vinding Kruse, Ejendomsretten III s. 1690; dens., Nordisk lovbog § 676. Det finns särskild anledning att påpeka denna speciella försäljningsrätt just vid retentionsrätt, eftersom det utmärkande för retentionsrätt ansetts vara bl. a. frånvaron av realisationsrätt, jfr Aagesen; N. Lassen; Torp på anförda ställen; vidare Undén, SvJT 1921 s. 5; Fr. Vinding Kruse, Ejendomsretten III s. 1690.

[40] BGB § 1219.

[41] Jfr Com. 3 déc. 1957, Gaz. Pal. 1958 I s. 244; Solus, Rev. trim. dr. civ. 1958 s. 276 f.; Marty & Raynaud anm. 89 f.; Dalloz, Droit civil, anm. 143.

[42] 34 § första st., 36 § KommL. 17 § första st. UpplagshusL. 102 § tredje st. SjöL. 56 § andra st. JTS. 40 § 1 mom. UL (9: 3: 3 UB), 183 § 3 mom. och 185 § 2 mom. UL (17: 7: 2 UB). 61 § andra st. KL. 3 § andra st. SjöfyndsL. Samma enligt CMR-konventionen art. 16(3); Sevón, FJFT 1975 s. 319. Jfr även 41 § SkogsvårdsL, 6 § BulvanL. Ang. UB, jfr SOU 1973: 22 s. 332.

[43] Jfr NJA II 1922 s. 469; NJA II 1924 s. 773 f., 777.

[44] SOU 1973: 22 s. 473.

Detta att borgenärens fordringsrätt kanske inte alltid är fullständigt klar kan emellertid sägas uppvägas av det faktum, att åtgärden står under viss kontroll. Vid konkurs skall samtycke inhämtas av rättens ombudsman. I utmätnings- och kvarstadsfallen omhänderhas försäljningen av myndighet. Gäldenären är därför inte utlämnad åt en enskild borgenärs godtyckliga bedömning av huruvida försäljningsrätt föreligger.

b. Den punkt, där man skulle kunna befara en sådan godtycklig bedömning, gäller i första hand frågan, om godset verkligen riskerar förstörelse. Kan man överlåta åt panthavaren att själv avgöra hur det förhåller sig med detta? Enligt upplagshuslagen erfordras besiktning av ojäviga, sakkunniga män. Enligt 103 § sjölagen bör bortfraktaren »rörande försäljning av gods» inhämta utlåtande av besiktningsmän eller andra sakkunniga, om han inte fått några föreskrifter av t. ex. ägaren. Enligt kommissionslagen och järnvägstrafikstadgan får innehavaren av den legala panträtten uppenbarligen bedöma godsets tillstånd själv. Av dessa kan dock kommissionären förutsättas ha viss sakkunskap. Emellertid torde bedömningen i förstörelsefallen i allmänhet inte erbjuda några större problem. Känner panthavaren sig osäker kan han diskutera läget med ägaren eller någon sakkunnig. En culpös felbedömning medför skadeståndsskyldighet.

Det allmänna syftet med att tillåta försäljning är naturligen att förebygga förlust för parterna.[45] Om egendomen förstörs, så gagnar det inte någon av kontrahenterna. Panthavaren förlorar sin säkerhetsrätt och pantsättaren sin äganderätt. Någon försäkringsersättning kan ej erhållas, om den enda orsaken till förstörelsen är godsets egen beskaffenhet. Det måste, typiskt sett, vara i bådas intresse att försäljning sker.

Resultatet måste sammanfattningsvis bli, att en panthavare har rätt att sälja panten, trots att hans realisationsrätt ännu ej inträtt, om egendomen är utsatt för förskämning eller snar förstörelse.

B. *Panthavarens försäljningsplikt*

a. Klart är, inledningsvis, att en borgenär i vissa rättsförhållanden kan vara skyldig att i ägarens intresse sälja egendom som han innehar, om den hotas av förskämning eller snar förstörelse.[46] Enligt ett par doktrinuttalanden åvilar en sådan plikt även en panthavare.[47]

[45] Jfr NJA II 1924 s. 773.

[46] 35, 55 §§ KöpL. NJA II 1914 s. 235, 243 samt Gadde & Eklund, Lagen om kommission s. 34, 94 (följer av kommissionärens allmänna vårdplikt). Flodin & Wikander, Järnvägstrafikstadgan (Sthlm 1933) s. 187 f. (följer av den allmänna vårdplikten). NJA II 1932 s. 62 (följer av upplagshållarens omsorgsskyldighet). Undén Sakrätt § 38.I (s. 235) (retentionsrätt samt »stundom eljest»); dens., SvJT 1921 s. 5 (retentionsrätt). Hasselrot, Handelsbalken IV s. 17 f. (deposition). Arnholm s. 348 (retentionsrätt). Taxell, Avtal s. 427. Jfr förslaget till UB 9: 3: 3, där det stadgas, att egendomen »bör» säljas så snart som möjligt. Jfr Rodhe § 36 vid not 14.

[47] Hasselrot, Pant I s. 162. Jfr Undén, Sakrätt § 30 (s. 204 f.), § 31 (s. 210).

Enligt *fransk* rätt kan försäljningsskyldighet föreligga för en panthavare.[48] I *tysk* rätt anses panthavarens allmänna omsorgsplikt *kunna* leda till, att han måste sälja panten i förtid.[49] Vid risk för förstörelse av egendomen måste han i varje fall omedelbart underrätta pantsättaren, BGB § 1218(2).

Beträffande panthavarens försäljningsskyldighet i tysk rätt kan man urskilja två olika situationer. Den ena är den, där skyldigheten utgör ett moment i den vanliga vårdplikten. Panthavaren måste då handla på eget initiativ.[50] Den andra situationen sammanhänger med pantsättarens rätt att byta ut panten mot annan säkerhet. Panthavaren kan nämligen enligt grundsatsen om »Leistung nach Treu und Glauben» vara skyldig att, genom att försälja panten, hjälpa pantsättaren att betala eller skaffa ny säkerhet.[51] Denna form av försäljning har emellertid ingenting med den egentliga vårdplikten att göra. De vanliga rättsverkningarna av förtida försäljning inträder inte heller. Det är således endast den första situationen som motsvarar det här behandlade fallet.

b. En försäljning bör i det fall som här behandlas typiskt sett så gott som alltid vara i pantsättarens intresse. Detta är det enda sättet att rädda egendomens ekonomiska värde.[52] Som kommer att framgå i avsnitt 4, där panthavarens skyldigheter i samband med själva försäljningen behandlas, skall pantsättaren om möjligt förvarnas om försäljningen. Han har därvid möjlighet att framhålla, att han av någon anledning helst ser, att försäljningen underlåtes. I en sådan situation bortfaller panthavarens *plikt*. Om panthavaren inte lyckas få kontakt med pantsättaren, bör han emellertid kunna utgå från, att denne önskar att åtgärden vidtages.

Sett ur panthavarens synvinkel är en viktig fråga, om man kan begära, att han skall kunna bedöma godsets tillstånd och ålägga honom skadeståndsansvar vid felaktig bedömning. Kraven måste naturligtvis variera beroende på vem panthavaren är. Förutsättningen för skadeståndsansvar är, att panthavaren normalt borde ha kunnat bedöma situationen. Prövningen av, om han handlat riktigt, hänför sig till rent faktiska omständigheter. I övrigt kan framhållas, att denna plikt inte bör vara alltför betungande, eftersom försäljningen i allmänhet också är i hans eget intresse.

Resultatet bör alltså utan tvekan bli, att panthavaren kan vara skyldig att försälja egendom, som är utsatt för förskämning eller snar förstörelse.

---

[48] Com. 3 déc. 1957, Gaz. Pal. 1958 I s. 244. Solus, Rev. trim. dr. civ. 1958 s. 276 f. Marty & Raynaud anm. 90. Dalloz, Droit civil, anm. 143.

[49] Spreng i Staudinger anm. 1 till § 1219. Augustin i Soergel & Siebert anm. 2 till § 1219. Wolff & Raiser, Sachenrecht s. 687 not 7. Westermann, Sachenrecht s. 645. Hünecke, Die rechtliche Stellung des Pfandschuldners bei untätigem Verhalten des Pfandgläubigers s. 16 ff. Se även hänv. i nästa not.

[50] Spreng i Staudinger anm. 4 till § 1218. Kregel i RGR-Komm. anm. 2 till § 1215, anm. 1 till § 1219. Ratz i RGR-Komm. till HGB anm. 34 a till § 368, se även anm. 35. Westermann a. st. Hünecke a. st. RGZ 109, 181. Jfr Augustin i Soergel & Siebert, anm. 2 till § 1218.

[51] RGZ 74, 151. RGZ 101, 47. Spreng i Staudinger a. st. Kregel i RGR-Komm. anm. 1 till § 1218. Ratz i RGR-Komm. till HGB anm. 34 till § 368. Hünecke a. a. s. 5 ff., 22. Jfr Augustin i Soergel & Siebert a. st.

[52] Jfr Almén § 35 vid not 1 a.

Man bör t. o. m. kunna utgå från, att en sådan försäljning regelmässigt skall företagas.

3. Panten är utsatt för hastigt värdefall

A. *Panthavarens försäljningsrätt*

I doktrinen återfinns några kortfattade uttalanden, enligt vilka panthavaren har rätt att sälja pant, som är utsatt för hastigt värdefall.[53]

Samma befogenhet föreligger i *tysk* rätt.[54]

Ovan i avsnitt 2.A nämndes inledningsvis en rad lagrum, vilka tillåter en innehavare av egendom att försälja denna, om försäljningen betingas av godsets tillstånd. Enligt några av dessa lagbestämmelser – nämligen de som avser utmätning, kvarstad och skingringsförbud samt konkurs – kan försäljning även ske, då egendomen är »hastigt fallande i värde», varmed menas ett värdefall vars orsak är att finna i utanförliggande omständigheter, ett »prisfall». I förarbetena såväl till kommissionslagen som upplagshuslagen har man emellertid uttryckligen tagit avstånd från möjligheten att tillåta kommissionären resp. upplagshållaren att sälja egendom på grund av hastigt prisfall.[55] Beträffande de övriga lagbestämmelserna, där försäljning vid förstörelse tillåts, men läget vid prisfall inte berörs (exempelvis sjölagen och järnvägstrafikstadgan), kan en förklaring också vara, att man ansett denna fråga sakna större aktualitet, t. ex. på grund av arten av den egendom lagen är tillämplig på, eller på grund av att panträtten ej brukar bestå under någon längre tid, eller kanske t. o. m. på grund av att godsets värde regelmässigt så kraftigt överstiger fordran, att en värdeminskning inte inverkar på borgenärens säkerhet på samma sätt som vid konventionell panträtt.

De skäl, som i förarbetena till kommissionslagen anförs mot en försäljningsrätt, synes främst hänföra sig till svårigheten att bedöma värdeminskningens karaktär.[56] I vissa fall torde dock en tämligen säker bedömning kunna göras, t. ex. beträffande modebetonade varor, som håller på att bli omoderna. I andra fall kan det emellertid hända, att priset åter stiger. Rör det sig om kursfall på aktier, valuta etc. kan värdet likaledes stiga i framtiden. Är det allmänna läget krisartat, kan man också åberopa,

---

[53] Hasselrot, Pant I s. 162. Serlachius s. 396. Wrede & Caselius s. 530. Jfr Undén, Sakrätt § 30 (s. 207 f. – något oklart; möjligen har Undén ej tagit ställning i denna fråga). Betr. retentionsrätt NRt 1907 s. 359; Arnholm s. 348.

[54] BGB § 1219. Se kommentarerna samt Herold, Das Kreditgeschäft der Banken s. 241.

[55] NJA II 1914 s. 235. NJA II 1932 s. 60. – Jfr även Almén § 35 vid not 1 b betr. 35 § KöpL. (Köplagsutredningen föreslår däremot, att försäljningsskyldighet skall föreligga även vid hastigt värdefall, SOU 1976: 66 s. 287.)

[56] Jfr NJA II 1914 s. 235. Jfr även NJA II 1922 s. 469 (kvarstad).

att en försäljning i kristid överhuvudtaget som regel brukar medföra dåligt resultat och att det därför kan vara fördelaktigt att vänta tills läget blivit bättre.

Här går emellertid panthavarens och pantsättarens intressen skilda vägar. Ur panthavarens synvinkel behöver bedömningen inte vara fullt så komplicerad som man kan förledas att tro av det nu sagda. För hans del är det inte fråga om, huruvida det föreligger ett permanent prisfall eller inte. Hans fordran kommer att förfalla till betalning vid en bestämd tidpunkt och det är säkerhetens värde vid detta tillfälle, som är avgörande för honom. En panthavare, vars fordran förfaller inom ett år, har ingen glädje av att aktiekursen stiger fem år senare. Bedömningen bör naturligtvis bli lättare, ju närmare i tiden förfallodagen ligger. Pantsättaren kan å andra sidan i sin egenskap av ägare ha intresse av egendomens värde på lång sikt. Det kan också hända, att han föredrar att behålla egendomen framför att skyddas från en ekonomisk förlust. Panten kan t. ex. bestå av en aktiepost, som ger honom aktiemajoriteten i bolaget, vilken förloras om dessa aktier säljs. Aktierna kan medföra deläganderätt i ett företag, vari pantsättaren vill ha ett intresse. Det är vidare i och för sig möjligt, att pantsättaren råkar ut för en skattepliktig realisationsvinst, om aktierna säljes.

Även om pantsättarens intressen således kan komma i kläm, talar i försäljningsrättens favör, att panthavaren inte har någon annan möjlighet att rädda sin säkerhet. Pantsättarens intressen kan däremot tillgodoses på ett annat sätt, nämligen om en förutsättning för försäljningsrätt är, att pantsättaren först skall ges tillfälle att återlösa panten genom att betala panthavarens fordran.[57] Detta är också den enklaste vägen att skydda panthavaren mot förlust.

Av det sagda bör följa, att panthavaren kan ha rätt att sälja panten i förtid, om den hastigt faller i värde. Det måste emellertid röra sig om en väsentlig värdeminskning. Rätten bör endast utövas i undantagsfall.

B. *Panthavarens försäljningsplikt*

a. Frågan, om panthavaren kan vara skyldig att i förtid sälja egendom, som är utsatt för hastigt värdefall, är betydligt svårare än motsvarande fråga i förskämningssituationen. Till att börja med är det inte säkert, att panthavaren ens blir medveten om, att panten är utsatt för värdeminskning. Hur stor undersökningsplikt kan man lägga på honom? Panthava-

[57] Som framgått ovan vid not 17 har pantsättaren rätt att i detta fall betala lånet i förtid. Observera vidare vad som sades efter not 22. Däremot är pantsättaren ej *skyldig* att betala, ovan vid not 7 ff. Ang. procedurföreskrifterna, se nedan under 4.

Man kan å andra sidan naturligtvis framhålla, att det står panthavaren fritt att i avtalet tillerkänna sig försäljningsrätt och att detta, eftersom panthavarens ställning normalt är den starkare, bör väga tyngre än det faktum att det naturligtvis också står pantsättaren fritt att i avtalet förbjuda sådan försäljning.

rens speciella ställning har naturligtvis betydelse, men bortsett från de särskilda krav, som kan föranledas av detta, bör man inte kunna kräva mera än »allmänna kunskaper». Det skulle i så fall betraktas som culpöst, att inte känna till ett kursras, som omskrivs i massmedia. Pantsättaren kan naturligtvis också upplysa honom om läget.

Som nyss antytts kan det vidare vara svårt att bedöma värdeminskningens omfång, långvarighet och karaktär i övrigt. För en exemplifiering av culpakravets tillämpning i detta hänseende kan hänvisas till *NJA 1934 s. 661*, som refereras strax nedan. Det har också framgått, att det kan vara svårt att bedöma ägarens inställning till en eventuell försäljning.

Det främsta stödet för att en försäljningsplikt kan föreligga utgör samma rättsfall, NJA 1934 s. 661.[58]

I *tysk* rätt anses panthavarens allmänna omsorgsplikt kunna innebära en försäljningsplikt vid hastigt värdefall, t. ex. vid hotande kursförlust.[59] Även i *amerikansk* rätt torde försäljningsskyldighet kunna föreligga.[60]

b. I *NJA 1934 s. 661* hade bokhandelsmedhjälparen Nilsson till säkerhet för ett banklån pantsatt 20 Aktiebolaget Kreuger & Tolls participating debentures, 20 aktier i Trafikaktiebolaget Grängesberg-Oxelösund och 30 B-aktier i Svenska Tändsticksaktiebolaget. I samband med Kreugerkoncernens sammanbrott sjönk pantens värde under lånebeloppet. I anledning av detta begärde Nilsson flera gånger, såväl *före* som *efter* förfallodagen, att banken skulle realisera värdepapperen, så att ytterligare förlust skulle kunna undvikas. Banken efterkom inte Nilssons framställningar. I målet yrkade banken, att Nilsson skulle åläggas att betala skulden. Nilsson invände, att värdepapperens värde vid den tidpunkt då han först hemställde om försäljning skulle avräknas från bankens fordran. HD yttrade bland annat, att »sådana omständigheter ej visats föreligga att banken, till fullföljande av sin vårdnadsplikt, varit skyldig att föranstalta om försäljning».

Tolkningen av detta rättsfall är inte helt lätt. De närmare omständigheterna i målet framgår ej klart av referatet. Jag har därför hämtat kompletterande uppgifter ur akten. Härvid visar sig följande. Någon vecka efter Kreugers frånfälle (klart före skuldens förfallodag) tog Nilsson personlig kontakt med bankdirektören. Enligt vad Nilsson i målet uppgav, begärde han härvid, att värdepapperen skulle säljas. Bankdirektören svarade då, att kursfallet bara var tillfälligt och att man med visshet kunde förvänta

---

[58] Därutöver har Hasselrot framhållit, att en plikt kan vara för handen, Pant I s. 162, och har Undén i allmänna ordalag (utan specificering) nämnt en försäljningsplikt, Sakrätt § 31 (s. 210).

Betr. försäljningsplikt i allmänhet, ett uttalande av Taxell, Avtal s. 427. Jfr förslaget till UB 9: 3: 3 (»bör»); 35 § i förslaget till ny köplag, ovan not 55.

[59] Se hänv. ovan i not 49 f.

[60] Jfr Annotation (1976) 68 ALR3d 657.

att kurserna inom den närmaste tiden skulle stiga. Nilsson anförde vidare, att han fyra månader senare (även detta inträffade före förfallodagen) i telefon framställde samma begäran till en bankkamrer. Bankdirektören bestred, och bankkamreren förklarade sig ej minnas, att Nilsson hade gjort någon direkt anmodan om försäljning. Här stod alltså uppgift mot uppgift. Däremot var det ostridigt, att Nilsson två månader *efter* förfallodagen i ett brev hade hemställt om realisation, vilket banken genast avböjde. – Det kan nämnas, att det i låneavtalet inte fanns någon vårdpliktsklausul (däremot en förfalloklausul).

RR:n fann, att Nilsson ej lyckats styrka, att han vid de två förstnämnda tillfällena uttryckligen hade begärt försäljning, och fortsatte: »men dylik av Nilsson i skrivelse den 9 nov. 1932 gjord hemställan hade av banken avböjts i skrivelse den 10 s. m., och vid detta förhållande finge banken anses skyldig att behålla hypoteket efter dess värde nämnda dag.» Banken ansågs således skyldig att övertaga panten med det värde den kunde ha haft den dag banken, efter förfallodagen, avböjde Nilssons otvetydiga realisationsbegäran, och Nilsson förpliktades att betala skulden, med avdrag för ett belopp motsvarande pantens på detta sätt beräknade värde.

Härefter överklagade endast Nilsson domen. Detta innebär, att HovR:n och HD endast kom att bedöma bankens skyldighet att sälja panten före det att realisationsrätten inträtt. HovR:n fann ej skäl göra ändring i RR:ns dom. HD lämnade Nilssons ändringssökande utan bifall.

HD:s domskäl i denna fråga löd: »och enär den omständigheten att Nilsson hos banken hemställt om hypotekets försäljning ej i och för sig medfört skyldighet för banken att sälja hypoteket, samt sådana omständigheter ej visats föreligga att banken, till fullgörande av sin vårdnadsplikt, varit skyldig att föranstalta om försäljning.» Man måste således ha ansett, att en panthavare, som under föreliggande omständigheter inte insett hur allvarligt läget var, trots detta inte uppträtt culpöst. Av domen måste man emellertid kunna draga den slutsatsen, att omständigheterna i ett fall kan vara sådana, att det i panthavarens vårdplikt ingår att föranstalta om förtida försäljning av panten.

c. Sammanfattningsvis torde gälla, att panthavaren inom vissa gränser är skyldig att hålla reda på, huruvida panten hotas av hastigt värdefall, och att han, om han genom uppfyllandet av sin uppmärksamhetsplikt – eller på annat sätt – fått kännedom om att panten är utsatt för väsentlig värdeminskning, kan vara skyldig att sälja panten i förtid. Det måste emellertid framhållas, att försäljningsplikt vid värdeminskning får betraktas som ett undantagsfall. Vad man med säkerhet kan fastslå är, att det *kan* vara culpöst av panthavaren att i ett sådant fall underlåta att handla, att försäljning i detta fall *kan* ingå i panthavarens vårdplikt.

Som ett drastiskt exempel kan slutligen nämnas det tyska rättsfallet RGZ 109, 181 från 1925. Här hade en juvelerare, vilken såsom pant mottagit 100 000 »Papiermark», då värda mer än 6 500 »Goldmark», endast låtit pengarna ligga i ett kuvert, tills de till följd av den våldsamma inflationen blivit fullständigt värdelösa. Domstolen ansåg, att panthavaren skulle ha omsatt summan i sakvärden, och fann honom därför skadeståndsskyldig.[61]

4. Gemensamma regler för försäljningens genomförande

Inledningsvis kan konstateras, att de närmare procedurföreskrifterna bör vara desamma både vid förskämning och värdefall och både när panthavaren utövar sin försäljningsrätt och när han uppfyller sin försäljningsplikt. Det sistnämnda är nödvändigt också av det skälet, att man inte alltid klart kan säga, vilket fall det är fråga om.

Det kan därefter erinras om, att denna försäljning inte är någon vanlig realisation. Detta måste för det första innebära, att försäljningen inte obetingat leder till att förhållandet avvecklas, utan att köpeskillingen utgör surrogat för panten.[62] Även om parterna trots detta kan finna det förenligt med sina intressen att avsluta lånet (resp. avräkna beloppet), kan principen ha betydelse, t. ex. för det fall att köpeskillingen inte täcker fordran och pantsättaren inte har likvida medel att erlägga det belopp som fattas.

En annan följd av detta förhållande bör vidare vara, att man i och för sig inte måste utgå från, att föreskrifterna i 10: 2 HB skall följas. Beträffande de legala panträtter, vid vilka försäljning tillåtits, har visserligen samma regler uppställts som för den ordinära realisationen. Dessa lagstadganden är emellertid av betydligt yngre datum än handelsbalkens, och avviker också starkt från denna. Föreskrifterna i 10: 2 HB måste sägas vara helt otjänliga för en försäljning varom nu är fråga.

Svårare än problemet, om 10: 2 HB skall tillämpas, är frågan, hur man

---

[61] Jfr i detta sammanhang *NJA 1928 s. 252*, som gällde frågan om skadeståndsberäkning vid inflation. En tysk köpman hade sålt varor till en svensk köpare. Köparen betalade ej köpeskillingen i rätt tid. Under den tid som förflöt mellan köpeskillingens förfallotid och den tid då betalningen sedermera skedde sjönk den tyska Marken utomordentligt i värde. HD ansåg köparen skyldig att ersätta säljaren för den förlust dröjsmålet till följd av inflationen orsakat honom. HD framhöll dock, att vid beräkningen av skadeståndet hänsyn måste tagas bland annat till, att om köparen betalat i rätt tid så hade det erlagda markbeloppet likafullt drabbats av inflationen. Emellertid, fortsatte HD, måste det antagas, att säljaren, såsom köpman, skulle genom inköp av varor eller i annan ordning ha skyddat sig mot myntvärdets nedgång i sådan omfattning, att hans förlust skäligen kunde beräknas uppgå åtminstone till hälften av skillnaden mellan markbeloppets kursvärde vid de båda tidpunkterna. Jfr Rodhe § 45 vid not 32.

[62] Jfr t. ex. Undén, Sakrätt § 30 (s. 205); Wrede s. 449. Jfr även NJA 1927 s. 330. BGB § 1219(2). Jfr ovan § 9 vid not 40. Jfr å andra sidan Almgren i Festskrift till Nial s. 35 ff. ang. »den förtida avvecklingens princip» i anledning av 58 § FAL. – I *tysk* rätt framgår försäljningens särställning även på det sättet, att panthavarens motpart här är pantsättaren, men vid realisationen pantens ägare.

skall ställa sig till de avtalsklausuler, som ger panthavaren rätt att efter förfallodagen sälja panten på lämpligt sätt, men inte särskilt reglerar detta fall. (Om avtalet däremot anger, att skulden förfaller, ifall säkerheten inte längre anses betryggande e. dyl., blir försäljningen att betrakta som en ordinär realisation.) Med hänsyn bland annat till att försäljningen sker i panthavarens intresse och till att det t. o. m. kan inträffa, att den sker helt utan ägarens vetskap, torde en restriktiv avtalstolkning vara att förorda. Om något särskilt inte avtalats angående försäljningssättet i detta fall (och avtalet saknar en förfalloklausul av nyssnämnd typ) bör försäljningen därför ske enligt »allmänna regler».

Något direkt stöd för vilka dessa »allmänna regler» skulle vara finns emellertid knappast.[63]

Vid utmätning, kvarstad och skingringsförbud skall försäljningen ske som vid utmätning. I de övriga fallen, där en försäljning i förskämnings- och värdeminskningssituationerna tillåtes, skall försäljningen utföras antingen på offentlig auktion[64] eller också antingen på offentlig auktion eller, där det ej lämpligen kan ske, på annat betryggande sätt.[65] I de fall, där detta är praktiskt motiverat, skall gäldenären först anmanas att betala i anledning av det inträffade.[66] I samtliga fall, där det kan ske, skall han därefter i god tid underrättas om tid och plats för försäljningen.[67]

En analogisk tillämpning av dessa lagbestämmelser kan i och för sig te sig som en riktig utväg. Försäljning skulle således åtminstone i första hand utföras på offentlig auktion. Värdepapper måste få avyttras på fondbörs. I undantagsfall torde försäljningen, om auktionsförfarande inte är lämpligt, få ske på annat betryggande sätt. Å andra sidan kan ifrågasättas, om inte parternas intresse av ett bra försäljningsresultat bör få väga så tungt att panthavaren i stället för att följa dessa analogivis uppställda regler kan ha rätt att sälja panten på valfritt sätt, under förutsättning att försäljningen sker med omsorg. (Jfr 35 § i förslaget till ny köplag.[68] Jfr kap. 7 och § 19.3.C nedan.)

I enlighet med vad som föreskrivs i de lagreglerade fallen[69] måste panthavaren i allt fall kommunicera med pantsättaren. Ämnar han vidtaga några åtgärder skall han först och främst »förvarna» pantsättaren härom och erbjuda denne att avvärja försäljningen genom att betala eller eventuellt – om panthavaren accepterar detta – genom att lämna annan

[63] Hasselrot uttalar dock, att försäljningen skall ske på offentlig auktion, Pant I s. 162; (jfr Handelsbalken VIII s. 1774). Se också Fr. Vinding Kruse, Nordisk lovbog § 653.

[64] 34 § KommL. 17, 36 §§ UpplagshusL. Även 3 § SjöfyndsL och 35 § KöpL.

[65] 103 § SjöL. 56 § tredje st. JTS.

[66] Nämligen enl. 34 § KommL; 17, 36 §§ UpplagshusL. Enl. 101 § andra st. SjöL skall ägaren snarast underrättas om egendomen förstörts eller skadats.

[67] Enl. 103 § SjöL bör bortfraktaren i första hand inhämta föreskrifter ang. försäljningen. Lastägaren skall därefter underrättas om vidtagna åtgärder.

[68] SOU 1976: 66 s. 285 f.

[69] Ovan not 42. Jfr även BGB § 1220; Fr. Vinding Kruse, Nordisk lovbog § 653.

säkerhet i stället, varvid pantsättaren alltså kan återfå panten. Det kan också hända, att pantsättaren kan lämna några upplysningar, som kan vara av betydelse för panthavarens bedömning av läget, att han kan anvisa någon köpare e. dyl. Parterna kan naturligtvis härvid också komma överens om ett lämpligt försäljningssätt. I övrigt kan panthavaren inte vara tvungen att följa pantsättarens råd, men de bör beaktas vid bedömningen av om panthavaren förfarit vårdslöst. Därefter skall panthavaren i god tid underrätta pantsättaren om tid och plats för försäljningen, om den sker på offentlig auktion, så att pantsättaren skall kunna tillvarataga sina intressen genom att själv eller genom ombud närvara vid auktionen.

Vad som här sagts om panthavarens underrättelseskyldighet gäller naturligtvis endast för det fall, att en sådan skyldighet går att uppfylla. Man får reservationsvis tillägga »om möjligt». Pantsättaren kan befinna sig på okänd ort, förskämningen kan vara så hotande, att panthavaren ej hinner avvakta svaret etc. I alla dessa fall måste panthavaren visa, att han handlat korrekt.

5. Formulärrätten

A. *Försäljningsrätt*

Ett sätt att undgå problemet, huruvida försäljningsrätt föreligger eller inte, är naturligtvis att intaga en klausul härom i avtalet.

De svenska bankformulären innehåller en klausul enligt vilken lånet förfaller till betalning, om banken finner, att säkerheten inte längre är betryggande.[70] Betalar låntagaren inte skulden, när lånet förfallit, inträder den vanliga realisationsrätten och banken kan alltså sälja panten.

Klausulen lyder: »Om enligt bankens beprövande säkerheten för skuldebrevet eller för annan kredittagarens förbindelse gentemot banken inte längre är betryggande ... är skuldebrevet, om banken så påfordrar, förfallet till betalning vid den tidpunkt banken bestämmer.»

De *finska* och *danska* affärsbankernas formulär innehåller liknande bestämmelser. I de *norska* finns en särskild föreskrift i de formulär som avser pantsättning av varor.

De *tyska* AGB stadgar i punkt 19(1): »Die Bank hat ihren Kunden gegenüber jederzeit Anspruch auf die Bestellung oder Verstärkung bankmässiger Sicherheiten für alle Verbindlichkeiten, ...» Om kunden inte efterkommer bankens önskemål kan banken säga upp förbindelsen (punkt 17).

De *engelska* bankformulär, som jag haft tillgång till, har innehållit en klausul av ungefär följande lydelse: »I/we undertake that if the value of the scheduled securities shall at any time be less than ..% in excess of the sum for the time being outstanding in respect of the above advance and other liabilities to restore the margin either by the payment of cash or the deposit of further security. If I/we should fail to fulfil this undertaking you are hereby authorised without

---

[70] Jfr 63 § BankL, 32 § SparbanksL., 40 § JordbrukskasseL. – Jfr ovan under 1.B.*a* och *b*.

notice to me/us and without my/our consent to sell the goods or part of them or any other securities you may hold on my/our behalf and apply the proceeds to the discharge in whole or in part of any of my/our liabilities to you.» Enligt vissa formulär skall fyllnaden uttryckligen ske på pantsättarens initiativ. – En klausul av liknande lydelse användes i det svenska notisfallet *NJA 1960 C nr 670*.

Även *amerikanska* låneformulär innehåller bestämmelser av samma innebörd.

Banklånen har i allmänhet kort löptid[71] (som inom vissa gränser förlängs, om lånet sköts), vanligen 3 eller 6 månader. Förfallodagarna utgör då givna tillfällen att granska lånet och säkerheten och det är i detta sammanhang, som det kan bli aktuellt att vidtaga åtgärder i anledning av att säkerheten nedgått i värde.

Prövningen av, huruvida säkerheten är betryggande eller ej, har helt lagts i bankens hand. Detta innebär dock inte, att bedömningen får ske efter borgenärens eget godtycke. Förutsättningarna för klausulens tillämpning måste objektivt sett föreligga. I enskilda fall kan villkoret jämkas eller lämnas utan avseende enligt generalklausulen i 36 § avtalslagen.[72]

Kreditköpkommittén föreslår i sitt förslag till konsumentkreditlag en bestämmelse av följande lydelse (25 §): »Avtalsvillkor, varigenom kreditgivaren förbehåller sig rätt att kräva betalning i förtid, får i fråga om lån som avses i 24 § [dvs. lån, när det ej är fråga om kreditköp] göras gällande endast om trygghet ej längre föreligger för låneförbindelsens fullgörande.» Bestämmelsen avser lån, som är avsedda huvudsakligen för enskilt bruk och som lämnas till konsument av näringsidkare i dennes yrkesmässiga verksamhet, t. ex. av en bank, men även av andra kreditgivare.[73] Undantag görs för de fall där banklagstiftningen etc. uppställt särskilda föreskrifter för banker och jordbrukskassor.[74] Motivuttalandena är tämligen oklara, men förmodligen avses, att klausulen skall kunna tillämpas även vid en försvagning av säkerheten.

B. *Försäljningsskyldigheten*

I de svenska bankformulären görs, som nämnts, en allmän friskrivning från vårdansvar, med vissa angivna undantag. Dessa undantag innefattar inte förtida försäljning.[75] Det har även nämnts, att det inte är någon

[71] Jfr i föregående not nämnda lagrum.

[72] Se SOU 1974:83 s. 151 samt s. 18, 146 och 167 ff.; Prop. 1975/76:81 t. ex. s. 139 f. Jfr även Brækhus, Juridiske arbeider fra sjø og land s. 228. I anledning av det ökade bruket av s. k. »acceleration clauses» och osäkerheten betr. deras effekt i vissa avseenden, stadgas i UCC § 1-208: »A term providing that one party or his successor in interest may accelerate payment or performance or require collateral or additional collateral 'at will' or 'when he deems himself insecure' or in words of similar import shall be construed to mean that he shall have power to do so only if he in good faith believes that the prospect of payment or performance is impaired. The burden of establishing lack of good faith is on the party against whom the power has been exercised.» Se komm. samt t. ex. Gilmore s. 1195 ff.

[73] 1 §. SOU 1975:63 s. 239.

[74] SOU 1975:63 s. 238 f.

[75] Se ovan § 6.4. Där framgår också, att detsamma gäller de finska formulären, medan de danska och norska villkoren inte innehåller några bestämmelser, som reglerar denna situation.

stadgad bankpraxis att omedelbart underrätta pantsättaren, ifall banken får kännedom om att säkerheten minskat i värde. En väsentlig faktor är härvid, huruvida bankens trygghet påverkats av värdeminskningen.[76]

Kan panthavaren verkligen med giltig verkan fullständigt fritaga sig från skyldighet att reagera, om panten skulle vara utsatt för förstörelse, t. ex.? Man kan naturligtvis framhålla, att pantsättaren måste vara medveten om såväl avtalets bestämmelser som godsets beskaffenhet och att han därför kan inrätta sig efter detta. Men antag, att en oväntad olyckshändelse (sabotage t. ex.) leder till att godset riskerar att förstöras tidigare än väntat, eller att förstörelse hotar gods, som normalt inte skulle riskera sådan. Bör inte panthavaren här vara skyldig att ingripa, trots friskrivningen? Kanske bör detsamma överhuvudtaget gälla, då panthavaren faktiskt *fått kännedom om,* att säkerheten är i fara.

I de *tyska* AGB punkt 11 fritar sig banken från »förvaltningsansvar», särskilt från t. ex. skyldighet att underrätta kunden om hotande kursförlust eller annan värdeminskning. Denna klausul anses dock inte (kunna) hänföra sig till de skyldigheter, som åligger banken »nach Treu und Glauben» enligt BGB § 242.[77] Enligt *amerikansk* rätt kan panthavaren inte fritaga sig från vårdplikt i fall, där detta skulle vara »manifestly unreasonable».[78]

För svensk rätts del skulle man kunna se det så, att en underlåtenhet i situationer som dessa kan vara att betrakta som grov vårdslöshet. Om man, såsom brukligt är, anser att friskrivning från ansvar för grov vårdslöshet ej kan ske, skulle vårdplikt alltså ändå föreligga. (Se vidare nedan § 19.2.C.*b*.)

§ 11. Påföljder vid brott mot vårdplikten

1. Inledning

Om panthavaren gör sig skyldig till vanvård av panten (väsentligt kontraktsbrott) kan pantsättaren antingen kräva, att panten skall överlämnas till förvaring av tredje man, eller häva avtalet, dvs. säga upp lånet.[1] Är det inte fråga om pantsättning som gjorts av tredje man är hävning naturligtvis i allmänhet inte någon realistisk utväg, eftersom det innebär att gäldenären mister lånet. Ifall räntan på lånet är ovanligt hög och motsvarande belopp kan lånas billigare på annat håll, kan hävningen dock vara till fördel för gäldenären. Brott mot vårdplikten medför emellertid dessutom – och framför allt – *skadeståndsskyldighet.*[2]

[76] Se ovan § 9 vid not 53.

[77] Klausulen anses t. ex. inte befria banken från skyldighet att förhindra värdeminskning av pant, ställd av tredje man. Canaris i Grosskomm. HGB anm. 1281. Ovan § 6 vid not 10.

[78] Ovan § 6 efter not 10.

[1] Undén, Sakrätt § 30 (s. 205). Ekeberg & Benckert s. 243 f. Jul. Lassen, Spec. Del s. 625. v. Eyben s. 419. Hagerup § 39.b. Arnholm s. 138. BGB § 1217.

[2] Däremot blir påföljden naturligtvis inte att panthavaren mister sin pantfordran. Jfr betr. faran, ovan § 5.3.B.

Pantfordran och skadeståndskrav kan *kvittas* mot varandra.

Förmodligen gäller detta även då pantfordran är opersonlig och personlig fordringsrätt således saknas. I pantlåneinrättningarnas pantsedlar anges ibland, att eventuellt skadestånd för försummad vårdplikt skall beräknas efter pantens värde minskat med pantfordran.

Föreligger kvittningsrätt även då pant ställts av tredje man och den skadeståndsberättigade pantägaren alltså är någon annan än gäldenären? Arnholm[3] framhåller, att kvittning inte alltid är möjlig, »særlig ikke» vid pantsättning gjord av tredje man. (I övrigt syftas antagligen på det fallet att pantfordran redan betalats.) Beträffande Arnholms uttalande kan sägas, att det i allt fall inte är givet, att kvittning inte skulle få ske, då panten ställts av tredje man.

Visserligen skall parterna i de båda fordringsförhållanden vilka omfattas av kvittningen som huvudregel vara desamma. Läget vid pantsättning gjord av tredje man är dock speciellt såtillvida som man på sätt och vis kan säga, att låntagarrollen delats mellan två personer.

Om gäldenären har betalningssvårigheter och tredje mannens regresskrav mot honom därför blir osäkert, skulle det förhållandet att panthavaren och gäldenären kvittar, sett ur *pantägarens*, tredje mannens, synvinkel, medföra ett sämre läge än om kvittning ej skett. Panthavaren erhåller således en fördel genom sin vårdslöshet. Härtill kan emellertid invändas, att panthavaren, om vanvård ej skett, skulle ha realiserat panten, ifall gäldenären inte kunnat betala, och att tredje mannen vid en kvittning inte kommer i en sämre situation än om panten realiserats. Det kan tilläggas, att tredje mannen genom pantsättningen just har åtagit sig risken för gäldenärens betalningsoförmåga.

Ser man saken även ur *panthavarens* synvinkel skulle det i ytterligare ett fall vara en nackdel, om gäldenären fick åberopa kvittning. Antag nämligen, att panthavaren har en motfordran på tredje mannen och att denne är betalningssvagare än gäldenären. Beaktandet av ett sådant argument skulle emellertid leda till att panthavaren kunde utnyttja panten för en fordran som ej är säkrad genom denna. (Jfr angående kvittning av överskott från pantrealisation, nedan § 18.5.)

2. Beräkning av skadeståndet

Skadeståndets storlek beräknas enligt allmänna principer.[4]

Den förlust pantsättaren lidit hänför sig i normala fall till pantens värde. Utgångspunkten är därför, att pantsättaren skall erhålla ersättning för detta värde. Skadeståndet bör principiellt motsvara *återanskaffningsvärdet*.[5] Om värdet skulle förändras torde i allmänhet värdet på

---

[3] Arnholm s. 138.

[4] Detta beroende av allmänna regler medför att beräkningen kan variera mellan olika rättssystem, varför upplysningar om innehållet i tysk, fransk, engelsk och amerikansk rätt på dessa punkter är av mindre intresse.

[5] Jfr NJA 1935 A nr 408, där det av akten framgår, att de pantsatta aktiernas värde beräknats med hänsyn till köpkursen, och NJA 1929 s. 194 (nedan § 18.3.B), där tvisten gällde huruvida panthavaren sålt för stor del av panten och det framgår av HD:s dom, att skadeståndsskyldighet i och för sig kunnat föreligga, trots att panthavaren gottskrivit pantsättaren det belopp som influtit vid försäljningen av panten.

Jfr 5 kap. 7 § SkadeståndsL; J. Hellner, Skadeståndsrätt s. 282 ff., jfd med s. 38 f., 43; Rodhe, Lärobok s. 188 ff., 219 ff.

förfallodagen[6] vara avgörande, dvs. den dag då pantsättaren borde ha återfått panten. Detta innebär t. ex., att en panthavare som obehörigen sålt panten i förtid kan bli skadeståndsskyldig med ett högre belopp än som influtit vid försäljningen, *dels* därför att försäljningsvärdet i och för sig inte är avgörande, *dels* därför att den avgörande tidpunkten är en annan än den då försäljningen skedde. Det skadeståndsgrundande beteendet kan naturligtvis också vara av sådan art, att tidpunkten bör bestämmas på annat sätt. Om panthavaren exempelvis underlåtit att i förtid försälja pant, som varit utsatt för kraftig värdeminskning, bör ersättning utgå med ett belopp motsvarande värdet å den dag försäljningen borde ha ägt rum (plus ränta).[7] I vissa fall kan inte återanskaffningsvärdet användas, utan måste särskilda beräkningar göras, t. ex. om panthavaren försummat en nyemission.

Pantsättaren bör även ha rätt till ersättning för skada som hänför sig till annan förlust än pantens förlorade värde.[8, 9] Tvister i denna fråga är emellertid ytterligt sällsynta.

I *NJA 1890 s. 459,* där panthavaren lämnat ut en pantsatt inteckningshandling till en obehörig person och alltså inte kunde återställa panten till pantsättaren, begärde pantsättaren ersättning för skada och förlust som bland annat uppkommit genom att han, »vilken idkat vinhandel i Hudiksvall, fått sin kredit rubbad och affären förstörd» (genom tvisten med banken?), liksom ersättning »för en resa till Sundsvall för träffande av uppgörelse med banken samt för postporto och telegram». Till vilket belopp förlusten i dessa delar uppgick, angavs dock inte (åtminstone inte i referatet i NJA) och frågan om någon ersättning för dessa poster berördes överhuvudtaget inte av domstolarna. I *NJA 1912 s. 270,* där panthavaren slarvat bort en inteckning, framhöll pantsättaren, att han lidit skada därigenom, att han inte kunnat belåna inteckningar med sämre förmånsrätt än den förkomna. Han yrkade dock ingen ersättning i anledning av denna skada. I detta sammanhang kan också nämnas *NJA 1916 A nr 620*. Efter att obehörigen ha sålt panten, uppgav panthavaren för pantsättaren, att han återpantsatt panten, på samma villkor som han själv innehaft den. Pantsättaren stämde »återpanthavaren» för att återfå panten, men då panthavaren givit pantsättaren felaktiga upplysningar förlorade han målet. I en tvist mellan panthavaren och pantsättaren tillerkändes den senare ersättning för rättegångskostnaderna i målet mot »återpanthavaren».

Ett annat exempel är, att en bilägare pantsatt sin bil, varvid bilen till följd av vårdslös förvaring blir stulen och kvaddad. Pantsättaren bör då ha rätt till stilleståndsersättning för tiden fram tills en ny bil hunnit anskaffas.

---

[6] NJA 1917 nr 707 (otillåten återpantsättning, nedan § 12). NJA 1960 C nr 670 (otillåten förtida försäljning, RR:n, ej överklagat). – Jfr Marty & Raynaud anm. 89, 92. Men jfr Hasselrot, Pant I s. 157 f.

[7] Jfr NJA 1934 s. 661 (RR:n, ej överklagat). Jfr även NJA 1930 A nr 401 (överflyttning av pantsatt valuta från en bank till en annan, ovan § 7 efter not 18).

[8] 5 kap. 7 § SkadeståndsL.

[9] I *NJA 1912 s. 122* köpte pantsättaren tillbaka panten (två livförsäkringar) från den köpare som i god tro inköpt dem vid en obehörig realisation. Det framgår av HD:s dom, att han ansågs ha rätt till ersättning för det belopp han utgivit för att få tillbaka panten (vilket belopp dock i detta fall överensstämde med försäljningssumman).

Klart är till att börja med, att skadan måste kunna uppskattas i pengar. De yttre gränserna för ersättningsmöjligheten bör därefter bestämmas på vanligt sätt, dvs. genom en adekvansprövning.

Ibland kan det hända, att det är svårt att uppskatta, hur stort värde panten har kvar. Detta kan t. ex. vara fallet, då en pantsatt fordran har reducerats till en konkursfordran. I sådana situationer kan parterna undgå svårigheten genom att anse förlusten fullständig och låta panthavaren överta panten, varefter han kan tillgodogöra sig det eventuella värde, som det kan visa sig att panten har. Pantsättaren kan likaledes i en rättegång mellan honom och panthavaren framställa ett yrkande av nämnda innebörd, så i *NJA 1925 s. 374, NJA 1930 A nr 401* och *NJA 1910 s. 503*.

Tidigare brukade pantlåneföretagen begränsa ersättningsbeloppet för de fall, då pant skadades eller förkom på grund av eftersatt vårdnadsskyldighet, till 50 eller 100 procent utöver lånebeloppet. Pantens värde kan dock avsevärt överstiga detta belopp och en avtalsklausul, enligt vilken skadeståndets storlek på detta sätt begränsas, kan därför i vissa fall vara oskälig.[10] Numera bör en sådan bestämmelse – om den någon gång förekommer – kunna jämkas enligt 36 § avtalslagen.

Om panthavaren skulle bli ersättningsskyldig gentemot *en annan panthavare,* för vars räkning han omhänderhar panten, dvs. en medpanthavare, borgensman eller sekundärpanthavare, så hänför sig dennes förlust naturligtvis i allmänhet till vederbörandes fordran på pantsättaren.[11]

3. Bevisbördan

a. I enlighet med allmänna regler åligger det först och främst pantsättaren att styrka, att någon *skada* inträtt och storleken av denna.

NJA 1915 A nr 58 gällde preskription av pantsatta skuldebrev. Pantsättarens talan ogillades, »då emot vad i målet förekommit till stöd för bankens påstående att skuldebreven dåmera varit värdelösa [pantsättaren] icke visat» att någon skada tillskyndats honom.

NJA 1920 A nr 467. Pantsättaren begärde att återfå pantsatta aktier mot betalning av skulden, men panthavaren vägrade, under åberopande av att panten gällde till säkerhet för ett högre belopp än det pantsättaren erbjöd sig att betala. Efter pantsättarens hemställan hade aktierna sjunkit i värde, men det framgår av akten bland annat, att pantsättaren ej visat, att han haft för avsikt att sälja aktierna eller haft något anbud på dem. RR:n fann i sin av HovR och HD fastställda dom, att panthavaren ej förmått styrka, att pantsättaren utfäst sig att betala ett högre belopp, vid vilket förhållande pantsättaren visserligen varit

---

[10] JO Ämbetsberättelse 1956 s. 255.

[11] Nedan § 13. NJA 1925 s. 374 (medpanthavare). NJA 1925 s. 290 (borgensman). NJA 1934 A nr 293 (sekundärpanthavare).

berättigad att återfå panten mot betalning, men att pantsättaren icke mot panthavarens bestridande förmått tillförlitligen styrka, att eller i vad mån skada eller förlust tillskyndats honom genom att panthavaren vägrat att mot likvid utlämna aktierna.

NJA 1923 A nr 330, där panthavaren vägrade att återlämna panten, trots att pantsättaren betalat skulden. Panthavaren ansågs skadeståndsskyldig, men beträffande skadeståndets storlek anförde HovR:n (HD fastställde), att pantsättaren ej styrkt, att den skada som tillskyndats honom genom förlusten av panten »för närvarande uppginge till högre belopp än ...».

NJA 1967 A nr 56 gällde underlåten indrivning av räntor på ett pantsatt skuldebrev. Pantsättaren ansågs »icke ens ... ha gjort sannolikt» att han lidit någon skada.

Det kan tilläggas, att man, när talan väckes mot panthavaren av annan person till vars förmån panten häftar, såsom en borgensman, presumerar att panten i och för sig skulle ha givit borgensmannen gottgörelse, se nedan § 13 vid not 30. – Här kan även hänvisas till § 18.6 nedan.

b. Översiktligt sett torde man kunna säga, att en vårdare i allmänhet anses skyldig att styrka, att skada som drabbat den omhändertagna egendomen *ej vållats* av honom.[12] I doktrinen har i ett par fall anförts, att presumtionsansvar även åligger en panthavare.[13] I rättspraxis återfinns några fall, där bevisbördefrågan berörts.

I *NJA 1916 s. 667,* som refereras nedan § 12.2.C, hade panthavaren överlåtit panträtten. HD yttrade: »Enär det genom vad i målet förekommit icke kan anses utrett, att banken genom ifrågakomna överlåtelse av de hos banken belånade huvudförbindelserna jämte de till säkerhet för desamma pantsatta intecknade skuldsedlarna gjort sig skyldig till försummelse i den banken åliggande vårdnadsplikt beträffande panten, ...»

I *NJA 1925 s. 374,* där det var fråga om en panthavares ansvar mot en annan panthavare (se om detta rättsfall närmare nedan i § 13.1), fastställde HD HovR:ns dom, vilken löd: »HovR:n funne lika med R.R:n det hava ålegat Wallengren [panthavaren] att ombesörja inteckningens förnyelse utan någon åtgärd från Perssons [den andre panthavarens] sida; och enär Wallengren ostridigt underlåtit detta, samt Wallengren ej ådagalagt någon omständighet, på grund varav han ändock skulle kunna undgå att ersätta Persson den skada, denne därigenom tillskyndats, ...»[14]

NJA 1934 s. 661, ovan § 10.3.B, gällde försäljning i förtid av pantsatta aktier, som var utsatta för kursras. HD fann, att »sådana omständigheter ej visats föreligga att banken, till fullgörande av sin vårdnadsplikt, varit skyldig att föranstalta om försäljning».

Till sist kan nämnas *NJA 1967 A nr 56,* ovan § 9.1.H och I, som avsåg underlåten inkassering av räntor på pantsatt skuldebrev. I detta mål anförde HD

[12] Se t. ex. Rodhe § 20 vid not 28; Bengtsson, Ansvarsförsäkring I s. 186 ff., 285; dens., Särskilda avtalstyper I s. 180 och där hänv. ställen; Agell, Samtycke och risktagande s. 110; Karlgren, Produktansvaret s. 84; J. Hellner, Skadeståndsrätt s. 93. Regeln har beträffande lega av lös egendom ifrågasatts av Sundberg, Om ansvaret för fel i lejt gods s. 268 ff.

[13] Hasselrot, Handelsbalken VIII s. 1748; dens., Pant I s. 155 f. Ekeberg & Benckert s. 240. Av det äldre av Hasselrots uttalanden (HB VIII) framgår, att han grundar sin uppfattning på att en sådan regel skulle vara allmänt erkänd.

[14] En av de dömande i HovR:n var Hasselrot, jfr strax ovan vid och med föreg. not.

bland annat: »Utredningen visar ej, att banken åsidosatt något av de åtaganden som i de allmänna villkoren för Waldenströms [pantsättarens] lån gjorts av banken beträffande vården av den därför ställda säkerheten.»

Det kan förefalla som om domstolen i NJA 1925 s. 374 ansett bevisbördan åvila panthavaren. Däremot får man ett intryck av, att bevisbördan i de övriga fallen ålegat pantsättaren och att dessa tre fall således skulle strida mot den gängse uppfattningen. Här kan emellertid följande framhållas.

Till att börja med brukar man, när man uttalar sig om en vårdares presumtionsansvar i allmänhet, syfta på bevisbördan för vållandet av *fysiska skador* på den omhändertagna egendomen. Något rättsfall på panträttens område, där bevisbördan för vållandet av dylik skada aktualiserats, föreligger inte. Det finns dock knappast någon anledning att i detta avseende behandla panthavaren mildare än andra vårdnadshavare och man kan säkerligen utgå från, att presumtionsansvar här även åligger en panthavare.

Vad därefter beträffar bevisbördan i avseende på andra skador än fysiska skador, t. ex. en förlust som uppstått till följd av att panthavaren underlåtit att i förtid sälja aktier, som varit utsatta för kursras, måste erinras om den komplicerade *sammankopplingen* mellan vårdpliktens existens och omfattning å den ena sidan och vårdarens culpa å den andra. Denna sammankoppling föreligger visserligen vid alla former av vårdplikt, men då vården avser rättigheter uppstår större svårigheter att fastställa vårdpliktens allmänna existens och omfattning – vad en vårdare normalt sett är skyldig att göra – än då den gäller lösöre. Om ett objekt tillfogats en fysisk skada, faller det sig naturligt att utgå från existensen av en vårdplikt, dvs. en plikt att avvärja en sådan skada, (och från att vårdaren i det enskilda fallet varit culpös). Vid exempelvis en underlåten försäljning av aktier kan man däremot inte lika lätt göra detta antagande. Omständigheterna är här på ett annat sätt avgörande.

Det gäller således först att klarlägga rättsläget. Föreligger allmänt sett en plikt att ingripa här? Svaret kan i vissa fall vara utan vidare givet, t. ex. då ett skuldebrev preskriberats. Att en panthavare i och för sig är skyldig att avbryta preskription framgår av klara rättsregler. I NJA 1925 s. 374 var också svaret på denna första fråga klar – panthavaren skulle (enligt en äldre regel som numera saknar aktualitet) ha sett till, att inteckningen förnyades. Huruvida vårdplikten normalt sett inneburit en skyldighet att ingripa i det speciella fallet, är emellertid inte alltid lika lätt att avgöra, särskilt inte när den allmänna regeln är formulerad så, att vårdplikten *kan* aktualiseras, såsom vid förtida försäljning. Fastställandet av vårdpliktens existens och omfattning i sig är en rättsfråga, vilken ankommer på domstolen. De citerade fallen tyder på, att det åligger pantsättaren att bevisa förekomsten av de faktiska omständigheter på

vilka domstolen kan grunda sin uppfattning om vårdpliktens allmänna utseende. NJA 1967 A nr 56 skulle t. ex. kunna tolkas så, att pantsättaren ej hade förebragt någon omständighet som i och för sig skulle kunna motivera ett handlande i enlighet med en vårdplikt, grundad på avtalet eller utanför detta.

Om det klarlagts, att panthavaren i och för sig borde ha företagit (eller borde ha underlåtit att företaga) en viss åtgärd – något som tydligen ej ansågs klarlagt i tre av de nämnda fallen – är nästa fråga, om panthavaren i det enskilda fallet varit vårdslös eller om det förelegat ursäktande omständigheter. Det är således först här, som presumtionsansvaret skulle kunna få någon betydelse. NJA 1925 s. 374 tyder på, att panthavaren är skyldig att bevisa att han, trots att han i och för sig åsidosatt sin vårdplikt allmänt sett, inte varit culpös i det speciella fallet. Även enligt allmänna skadeståndsregler torde emellertid bevisbördan beträffande ursäktande omständigheter kunna åläggas den som åberopar dem.[15] Läget är således – kanske bortsett från kravet på styrkan i den bevisning som måste förebringas – i grund och botten inte mycket annorlunda än om vanliga skadeståndsregler tillämpats.

I *dansk* rätt är inställningen till bevisbördans placering delad. För ett presumtionsansvar uttalar sig Gram och Torkild-Hansen.[16] Å andra sidan anser v. Eyben, att pantsättaren, med visst undantag, skall visa att panthavaren varit vårdslös.[17] Ussing anger också, att panthavaren inte har bevisbördan.[18] I *norsk* och *finsk* rätt är frågan föga beaktad. Enligt ett ålderstiget uttalande av Hallager & Aubert har panthavaren bevisbördan i norsk rätt.[19] Beträffande finsk rätt kan nämnas, att Cederberg och Kivimäki i sitt utlåtande i Dalamålet, NJA 1941 s. 400, underströk, att det ålåg banken att bevisa, att den iakttagit sådan aktsamhet som med beaktande av sakläget i dess helhet kunde objektivt bedömt anses fullt försvarligt.[20]

I *BGB* § 282 åläggs gäldenären skyldigheten att bevisa, att han inte varit vårdslös, då prestation blivit omöjlig. Samma regel anses, åtminstone i doktrinen, gälla även vid fall av »positiver Vertragsverletzung»; frågan är dock ej oomstridd.[21] Enligt *fransk* rätt har panthavaren, i enlighet med allmänna regler, presumtionsansvar, C. civ. art. 1302, 2080.[22] I *engelsk* rätt är den allmänna regeln vid »bailment» att vårdaren har presumtionsansvar. Samma regel torde därför gälla även vid panträtt, även om det inte finns något direkt stöd för detta.[23] I *amerikansk* rätt har ansetts, att bevisbördan för panthavarens vårdslöshet, då det

---

[15] Jfr J. Hellner, Skadeståndsrätt s. 92.
[16] Gram I s. 482. Torkild-Hansen, Advokatbladet 1964 s. 43.
[17] v. Eyben s. 419.
[18] Ussing, Obligationsretten, Alm. Del § 12.III.4.
[19] Hallager & Aubert s. 332.
[20] Se akten. Se även allmänt Taxell, Avtal s. 286 ff. Ang. Dalamålet, se vidare nedan § 14.
[21] Se närmare t. ex. Werner i Staudinger Vorbem. 59 till § 275, anm. 12 till § 282, med hänv., (»der Gläubiger [hat] die objektive Pflichtwidrigkeit, der Schuldner den Mangel der subjektiven zu beweisen»); Larenz, Lehrbuch des Schuldrechts I s. 301 ff.
[22] Becqué i Planiol & Ripert s. 123.
[23] Jfr Paton s. 361; Charlesworth's Mercantile Law s. 323.

gäller underlåten inkassering av pantsatta skuldebrev, åvilar pantsättaren.[24] Härtill kan emellertid jämföras det nyss i texten sagda. I anglo-amerikansk rätt gäller dessutom maximen »res ipsa loquitur», vilken innebär att vissa omständigheter i sig betraktas som bevis på vårdslöshet. Kan den skadelidande peka på en sådan omständighet går bevisbördan över på svaranden, som måste visa att han inte varit vårdslös.[25] Situationen synes då i realiteten bli densamma som om presumtionsansvar förelegat. Av de (i not 24 nämnda) amerikanska rättsfall, där bevisbördan vid underlåten inkassering berörts, framgår, att det blotta faktum att panthavaren ej indrivit beloppet ej ansågs utgöra något sådant »prima facie» bevis på vårdslöshet.

Eftersom reglerna om panthavarens vårdplikt är dispositiva gäller detsamma även fördelningen av bevisbördan i detta avseende.[26]

I bankformulären föreskrivs i en klausul, som inledningsvis behandlar force majeure: »Skada som kan uppkomma i andra fall, skall ersättas av banken endast i den mån skadan orsakats av att banken varit oaktsam.» Även om ordalagen i denna bestämmelse kunde associera till bevisbördan, lär denna tolkning ej vara avsedd, utan klausulens syfte är att förhindra ett motsatsslut från dess första stycke, där banken fritager sig från ansvar för force majeure.

4. Ansvar för casus mixtus

Panthavarens ansvar kan i vissa situationer utvidgas till att även avse casuella händelser. Detta sker genom en tillämpning av principen om casus mixtus.[27] Denna princip, vilken åtminstone generellt sett är allmänt erkänd, kan sammanfattningsvis sägas innebära, att ansvar för casus drabbar en person som innehar annans egendom och som bryter mot särskilda föreskrifter för vården (väsentligt kontraktsbrott). Vårdaren får i detta fall stå faran för egendomen och blir således strikt ansvarig för värdeersättning.[28] Förutsättningen är dock, att det föreligger något samband mellan kontraktsbrottet och skadan, närmare bestämt att skadan inte skulle ha inträffat oberoende av hur vårdaren förhållit sig. Vårdaren

[24] Koelling v. Bank of Greenwood (1970 Miss) 236 So 2d 371, 45 ALR3d 239 (1972). Amick v. Empire Trust Company (1927 Mo) 296 SW 798, 53 ALR 1064 (1928).

[25] Se allmänt om maximen t. ex. Winfield on Tort s. 68 ff.

[26] Jfr Ekelöf, Rättegång IV s. 97.

Hasselrot uttalar, att bevisskyldigheten omkastas i händelse panthavaren förbehållit sig rättighet att svara allenast för sådan skada, som skett av uppsåt eller grov vårdslöshet, Pant I s. 156. Skälet till att en sådan klausul skulle ha denna verkan antyder han inte. I motsvarande avsnitt rörande deposition anges däremot, att grundvalen för depositionsavtalets natur rubbas genom ett dylikt förbehåll, Handelsbalken IV s. 94.

[27] LagC 1815 HB 6: 5. LagC 1838 och LagB HB 6: 2. Ask, Svensk Sakrätt s. 133. Hasselrot, Pant I s. 160. Undén, Sakrätt § 30 (s. 208). Ekeberg & Benckert s. 240, jfd med s. 206. Gestrin, FJFT 1935 s. 252 f. Tvivlande Almén, Tillägg till §§ 21–27 not 57, vilken överhuvudtaget har en avvisande inställning till denna princip. – Ang. olovlig återpantsättning, se nedan § 12 vid och med not 46.

[28] Rodhe § 31 vid not 30, § 42 vid not 6 ff. Betr. panthavare, Undén a. st.; Almén a. st.; liksom Hasselrot, Pant I s. 168 f. ang. perpetuatio obligationis. Ang. innebörden av att panthavaren står faran, se ovan § 5 vid not 29 ff.

har också bevisbördan i denna fråga. Däremot innebär regeln, att man ger avkall på kravet att kausaliteten skall vara *adekvat*.[29]

Vilka åtgärder kan aktualisera ett dylikt ansvar för en panthavare? De handlingsregler panthavaren skall ha frångått kan först och främst vara stadgade i avtalet. Därjämte kan det vara fråga om klara föreskrifter i lag. De exempel som i doktrinen givits på casus mixtus ansvar vid panträtt har hänfört sig dels till olovligt brukande och utlånande (10: 3 HB), dels till olovlig återpantsättning (10: 6 HB). Rent principiellt torde man hit även kunna hänföra sådana klara föreskrifter som eventuellt fastslagits i rättspraxis.

---

[29] Å andra sidan upphävs inte det adekvanskrav som gäller vid skadeståndsberäkningen, jfr Karlgren, TfR 1955 s. 366.

Frågan om ansvar för casus mixtus har berörts på åtskilliga ställen i doktrinen. Här kan hänvisas till exempelvis Hult i Festskrift till Ussing s. 176; Karlgren, TfR 1955 s. 367, jfr även s. 362 ff.; Rodhe § 42 vid not 6 ff.; dens., SvJT 1961 s. 285; Huvudlinjer i svensk frakträtt s. 75 f.; Bengtsson, Ansvarsförsäkring I s. 186; dens., Särskilda avtalstyper I s. 180 och där hänv. ställen; Agell, Samtycke och risktagande s. 110; J. Hellner, Skadeståndsrätt s. 157; Ussing, Obligationsretten, Alm. Del § 12.VI.B; Gomard, Forholdet mellem Erstatningsregler i og uden for Kontraktsforhold s. 422 ff.; Augdahl, Den norske obligasjonsretts almindelige del s. 236 f. Jfr Taxell, Avtal s. 424, 423. Jfr dock Almén, Tillägg till §§ 21–27 vid not 47 ff.

KAPITEL 4

Panthavarens förpliktelser vid utövandet av sin förfoganderätt över panträtten

§ 12. Överlåtelse och pantsättning av panträtten (med eller utan pantfordran)

1. Inledning

A. *Allmänt*

a. En panthavare har principiellt rätt att överlåta och pantsätta sin panträtt, såväl med som utan pantfordran[1] (varmed i detta sammanhang avses den personliga fordringsrätten). En panträtt kan överlåtas av olika anledningar, t. ex. då tredje man betalar pantfordran eller i samband med att panthavarens tillgångar och skulder övertages. Däremot syftas här ej på det fallet att en borgensman övertar panträtten, då han betalat pantfordran, eftersom borgensmannens rätt till panten gäller enligt dispositiva rättsregler och det, då panthavaren överlämnar panten till borgensmannen, således ej är fråga om en frivillig överlåtelse, utan om uppfyllandet av en förpliktelse för panthavaren att låta borgensmannen få tillgång till panten. I allmänhet överlåtes såväl pantfordran som panträtten. Även vid pantsättning av panträtten, *återpantsättning,* pantsättes i allmänhet pantfordran samtidigt. Det är sålunda inte ovanligt, att reversfordringar med inneliggande säkerheter belånas. Pantsättning av enbart

---

[1] Det är alltså fyra olika transaktioner som kan förekomma: överlåtelse av enbart panträtten, överlåtelse av panträtt och pantfordran, pantsättning av enbart panträtten samt pantsättning av panträtt och pantfordran.

I det norska lagförslaget om pant föreslås i § 13, att en överlåtelse av panträtten utan samband med fordran skall kräva pantsättarens samtycke.

I *tysk* rätt är panträtten accessorisk till en personlig fordringsrätt. Panträtten kan varken överlåtas eller pantsättas skild från pantfordran. BGB § 1250. Westermann, Sachenrecht s. 657 ff., 669 f. I *anglo-amerikansk* rätt följer panträtten automatiskt med vid överlåtelse av fordran, men panträtten kan pantsättas separat, Gilmore s. 1155 ff., 1175, 1179 f. Restatement § 29 ff. med komm.

panträtten förekommer i samband med köp och försäljning av fondpapper, då privata fondkommissionärer rebelånar de aktier de sålt till sina kunder men behållit som säkerhet för lämnad kredit.

I detta avsnitt skall främst diskuteras, vilka förpliktelser panthavaren kan ha gentemot pantsättaren i samband med en överlåtelse eller pantsättning av panträtten och vilket ansvar panthavaren kan ha för pantens vård efter det att dessa åtgärder vidtagits. Därjämte analyseras förvärvarens resp. återpanthavarens ansvar och rättsställning i övrigt. Inledningsvis utredes under B bland annat ett par terminologiska problem, som särskilt hänför sig till begreppet återpantsättning.

b. Beträffande »utsättande av pant» har ett par lagregler givits. I 10:6 HB stadgas: »Vill någon sätta ut till annan den pant, som han i händer haver; säge då först ägaren därom till, eller, där han ej när är, give det rätten eller Konungens befallningshavande tillkänna, och sätte panten ej högre ut, eller med andra villkor, än den hos honom häftar före, eller ... skadan åter ...» I motsvarande danska och norska bestämmelse, DL och NL 5-7-4, anges i detta hänseende, att ingen får »overdrage» handfången pant till annan för högre belopp, än för vilket han själv innehar panten. I fondpapperslagen uppställs särskilda formföreskrifter för de fall där pantfordran ej innefattas under transaktionen. Därutöver föreskrivs, att fondpapper inte i något fall får »sättas ut» för högre belopp eller på strängare villkor än de häftar för hos panthavaren. I motsats till bestämmelsen i HB, liksom i DL och NL, är de nämnda bestämmelserna i fondpapperslagen tvingande (och straffsanktionerade, 4 §).

I rättspraxis har frågor rörande överlåtelse av panträtt och återpantsättning aktualiserats i några fall. De problem som skall behandlas i det följande har emellertid inte analyserats närmare i doktrinen.

Däremot har återpantsättning i viss utsträckning behandlats ur andra synvinklar, särskilt frågan hur den nya rättigheten stiftas m. m. (t. ex. Undén, Om panträtt) och den problematik som uppstår, om man anser panträtten vara accessorisk till en »fordran» (t. ex. Møller, Dækningsadgang). Även Taxell har behandlat olika frågor i samband med överlåtelse av panträtt och återpantsättning.

c. Kanske kunde det vid ett första påseende invändas, att frågan om panthavarens ansvar för pantens vård efter överlåtelse av panträtten eller återpantsättning borde vara löst redan genom det faktum att åtgärden är tillåten. Borde inte en konsekvens av detta faktum vara, att panthavaren därefter är fri från ansvar för pantens vård?[2] En sådan konsekvens är emellertid ingalunda given. Transaktionen innefattar nämligen flera olika moment. Överlåtelse och pantsättning av panträtten innefattar *dels* ett byte av borgenär (till rätten att utöva panträtten), men *dels* också ett byte

[2] Jfr Restatement, komm. till § 32.

av gäldenär (när det gäller pantens vård etc.). För att åtgärden skall bli sakrättsligt giltig mot den förste panthavaren måste nämligen, som skall beröras nedan under B, panten överlämnas till ny innehavare att vårdas av denne.

Borgenärsbyte kräver som huvudregel inte samtycke av gäldenären. Panthavaren bör därför fritt kunna överföra sina rättigheter, dvs. *såväl* sin fordran *som* rätten att utöva panträtten, till annan.

Utbyte av gäldenär får däremot som huvudregel inte ske utan borgenärens samtycke. Ett tillåtande av överlåtelse och återpantsättning behöver emellertid inte utgöra något undantag från principen, att substitution ej får ske utan borgenärens samtycke. Vad man klart kan säga är endast, att panthavaren kan låta sina skyldigheter med avseende på panten *utföras* av någon annan, utan att drabbas av påföljder såsom straff eller ett utsträckt skadeståndsansvar för casus mixtus. Denna rättighet att utan risk för efterräkningar få överlämna besittningen av panten till någon annan är i och för sig inte självklar. Det brukar – i allmänna ordalag – anföras, att rätten till överlåtelse och återpantsättning, vilken ovedersägligen föreligger, i och för sig kunde vara tveksam, eftersom det inte kan vara likgiltigt för pantsättaren vem som har egendomen i sin besittning.[3] Härmed är emellertid inte sagt, att panthavarens *ansvar* upphör i och med att en ny gäldenär inträder i förhållandet. Först om så vore fallet skulle det vara fråga om substitution. Frågan om panthavarens ansvar återstår således att avgöra.

d. Parterna kan avtala, att panthavaren överhuvudtaget inte skall få förfoga över panträtten genom överlåtelse eller pantsättning. Ett sådant förbud kan dock endast ha samma verkan som pantavtalet i övrigt. Det gäller således mellan parterna och gentemot ondtroende tredje man.[4]

B. *Har den omständigheten att pantfordran innefattas i transaktionen någon betydelse för panthavarens ansvar? Terminologiska problem*

a. Den första frågan som uppstår i detta sammanhang är av mindre komplicerad beskaffenhet och närmast av terminologisk karaktär. Är det

[3] Se Gram I s. 479; Torp s. 652; Møller, Dækningsadgang s. 299 not 7; v. Eyben s. 145, 417; Hagerup § 24.I; Arnholm s. 121; Det norska lagförslaget om pant s. 56; Taxell s. 95; Gilmore s. 1155 f. Jfr Donald v. Suckling (1866) L. R. 1 Q. B. 585, s. 618, per Cockburn, C. J. (jfr s. 615, per Blackburn, J.).

Denna tillåtelse torde *snarare* kunna tolkas så, att det förhållandet att det samtidigt rör sig om överförande av en rättighet tillmätts avgörande betydelse, *än* så, att panthavarens person ej ansetts vara av avgörande betydelse.

I lagförslagen på 1800-talet ville man som förutsättning för åtgärden uppställa ägarens samtycke, LagC 1815 HB 6:6, motiv s. 85 f.; LagC 1838 HB 6:5, motiv s. 189; LagB HB 6:5, motiv s. 24 f.

[4] Ang. avtalets verkan mot ondtroende förvärvare, SvJT 1953 rf s. 53.

I texten syftas i första hand på förbud som uppställes i *pantsättarens* intresse. – Ang. verkan mot tredje man av förbud mot överlåtelse och pantsättning i allmänhet, se Hessler, Allmän sakrätt s. 463 ff.; Forssell, Tredjemansskyddets gränser s. 178, 180.

panten eller panträtten som överlåtes och pantsättes? Svaret är detsamma som vid överlåtelse och pantsättning av rättigheter överhuvudtaget.[5] Det är sålunda panträtten som överförs.

Att en panträtt överlåtes medför, att förvärvaren kan göra panträtten gällande på samma sätt som den förre panthavaren, vilken nu definitivt avhänt sig sina rättigheter, hade kunnat. Rättigheten har bytt innehavare. Vid återpantsättning utgör den förste panthavarens panträtt objekt för återpanthavarens panträtt. Återpanthavarens rätt begränsas således av att han i förhållande till panthavaren/återpantsättaren endast har en panträttighet, vilket t. ex. visar sig i förutsättningarna för realisation av panten. Hans säkerhet består i att han, när hans egen realisationsrätt inträtt, för egen räkning kan göra den förste panthavarens panträtt gällande, maximalt upp till det belopp till säkerhet för vilket panten ursprungligen pantsatts.

Emellertid gäller här, liksom vid panträtt i rättigheter överhuvudtaget, att rättigheten *materialiseras* i det objekt som kan vara förknippat med rätten. På samma sätt som t. ex. en andelsrätt representeras av en aktie representeras panträtten av panten. Praktiskt sett yttrar sig därför en överlåtelse eller pantsättning av panträtten som ett förfogande över panten. Åtminstone enligt svensk rätt gäller här samma sakrättsliga moment som beträffande överlåtelse eller pantsättning av den egendom vari panträtten gäller, dvs. tradition eller denuntiation.[6] Med undantag för det fall att panten befinner sig hos tredje man och den nya transaktionen sker enligt 1936 års lag om pantsättning av egendom som innehaves av tredje

---

[5] Jfr Undén, Om panträtt s. 15 ff.

[6] Jfr Hasselrot, Pant II s. 31; Undén, Om panträtt s. 103; Karlgren, Säkerhetsöverlåtelse s. 216; Hessler, Allmän sakrätt s. 256; SOU 1974:55 s. 221. Jfr vidare Serlachius s. 401; Wrede s. 450; Taxell s. 96 f., 102; Matzen, Tingsret s. 524; Fr. Vinding Kruse, Ejendomsretten III s. 1437, 1660; v. Eyben s. 137 ff.

För svensk rätts del är problemet, huruvida överlåtelse av panträtten skall följa regler om överlåtelse eller pantsättning av den pantsatta egendom varom det är fråga, av mindre betydelse, eftersom dessa regler i allmänhet sammanfaller.

I exempelvis norsk rätt anses något sakrättsligt moment ej gälla vid överlåtelse av panträtt för att skydd mot överlåtarens borgenärer skall uppnås, Arnholm s. 123 f. (Men betr. äldre norsk rätt, Hagerup § 7.IV, § 18.II.6. § 29.) Detsamma är förhållandet i tysk rätt, Westermann, Sachenrecht s. 657 f.

Även för svensk rätts del har någon gång ifrågasatts, om inte tradition skulle vara obehövlig vid överlåtelse av panträtt för att erhålla sakrättsligt skydd gentemot överlåtarens/panthavarens borgenärer i de fall där panthavaren även avhänder sig sin fordran på pantsättaren och därmed överhuvudtaget sitt intresse i egendomen. Nial i Festskrift till Ussing s. 425 ff. Detta anges gälla såväl då hela fordran överlåtes som del av denna, under förutsättning att panthavarens säkerhet för den återstående delen av fordran ej försämras. Jfr häremot Fr. Vinding Kruse, Ejendomsretten III s. 1660. – Det kan tilläggas, att Nial måste underförstå, att överlåtelsen av pantfordran vunnit sakrättsligt skydd.

Om principen godtages blir panthavaren att betrakta som en tredje man vilken innehar panten. Hans ansvar gentemot pantsättaren och mot förvärvaren bör då vara ett vanligt pantvårdaransvar. (Jfr nedan § 13 vid not 58 ff.)

man,[7] innebär en överlåtelse eller pantsättning av panträtt till egendom som kan traderas således, att besittningen till denna överförs till en annan person.

Lika väl som man talar om pantsättning av aktier kan man därför tala om pantsättning av panten. Uttryckssättet »pantsättning av panträtten» är dock att föredraga såtillvida som uttrycket »pantsättning av panten» kan leda tanken till ett otillåtet förfarande, där objektet som sådant (äganderätten) pantsättes, utan inskränkning till panträtten. Sistnämnda åtgärd ingår naturligtvis inte i panthavarens befogenheter. Han kan inte förfoga över mer än sin egen rätt. Om man emellertid ej åsyftar nu nämnda otillåtna förfarande, föreligger ingen teoretisk skillnad mellan uttryckssätten att pantsätta panten och att pantsätta panträtten. Det kan inte heller vara fråga om någon praktisk skillnad. Det är uteslutet, att utformningen av innehavarens vårdplikt gentemot ägaren skulle vara beroende av, huruvida »panten» eller »panträtten» pantsatts, eftersom det i båda fallen rör sig om samma konkreta situation: En person har (med panträtt) fått en annan persons egendom i sin besittning.

b. Den andra frågan som skall behandlas under denna rubrik hänför sig till ett materiellt problem av stor betydelse för den fortsatta framställningen. Frågan innehåller emellertid även ett terminologiskt element och det kan vara lämpligt att börja med denna del av problemet. Den terminologiska frågan avser begreppet »återpantsättning». Vad betyder återpantsättning? Är det en pantsättning av panträtten frigjord från pantfordran, eller är det en pantsättning av såväl panträtt som pantfordran, eller är det båda dessa företeelser? Även när man behandlar de regler som avser överlåtelse av panträtten inställer sig frågan, om man avser en separat överlåtelse av panträtten, eller en överlåtelse tillsammans med pantfordran, eller båda dessa företeelser. Vad som i det följande sägs om återpantsättning hänför sig således mutatis mutandis även till överlåtelse av panträtt.

I doktrinen har det tills helt nyligen varit brukligt att använda uttrycket »återpantsättning» (liksom det i dansk och norsk doktrin är brukligt att använda termen »Frempantsætning») som beteckning för en pantsättning av panträtt såväl med som utan pantfordran. Här kan det vara tillräckligt att hänvisa till språkbruket hos Undén, vilken var den som införde den svenska termen.[8] För svensk rätts del har emellertid ett uttalande i motiven till JB lett till att »återpantsättning» i den litteratur som anknyter till JB samt av lagberedningen i Utsökningsrätt XIII kommit att avse enbart en separat pantsättning av panträtten.

[7] 1936 års pantsättningslag är tillämplig inte bara på vanlig pantsättning utan även på återpantsättning, Marks von Würtemberg & Sterzel s. 184.

[8] Se Om panträtt s. 15 ff. (jfr 1 uppl. s. 28, där Undén sökte lansera termen »frampant»), och ang. hans användning av begreppet t. ex. s. 87, 169 f., liksom Sakrätt § 30 (s. 206).

Uttalandet lyder: »Stadgandet i 10 kap. 6 § HB om återpantsättning av pantsatt egendom är inte tillämpligt beträffande fastighetspanträtten.»[9] I anslutning härtill anges i litteraturen, att återpantsättning av pantbrev ej kan ske, men att pantbrev kan pantsättas tillsammans med den fordran som panten säkrar; panten kan överföras till en annan borgenär i samband med (överlåtelse eller) pantsättning av fordran.[10]

Även i U XIII anges, att pantbrev ej kan återpantsättas.[11] På samma linje ligger stadgandet i förslaget till 10: 2 HB i. f.: »Pantbrev eller annan inteckningshandling får ej säljas» (samma i förslaget till UB 10: 14), medan det av motiven framgår, att överlåtelse tillsammans med fordran kan ske.[12] Det oklara i denna terminologi påpekades av Länsstyrelsen i Kronobergs län i dess remissyttrande över U XIII.

Den fråga man ställer sig i anledning av detta är: Föreligger det något praktiskt behov av en term för att beteckna en pantsättning av enbart en panträtt? Om så är fallet måste man således införa en ny term för att beteckna det faktum att panträtten pantsatts, oberoende av om fordran följt med. Här kommer emellertid även det materiella problemet in i bilden. Man kan nämligen formulera nyssnämnda fråga även på följande sätt: Föreligger det någon skillnad i den rättsliga regleringen av panträtten, som beror på huruvida även pantfordran blivit pantsatt?

En skillnad mellan de båda fallen av pantsättning visar sig genast. Det är uppenbart, att en pantsättning av såväl panträtt som fordran är »ofarligare» för den ursprunglige pantsättaren, eftersom den senare panthavaren då tämligen säkert blir bunden av samma (skriftliga) villkor beträffande fordran som den förste panthavaren och godtrosförvärv på detta sätt kan förhindras. Någon kritik kan således ingalunda riktas mot regeln att pantbrev endast får pantsättas tillsammans med fordran.[13] Även om pantsättningen av fordran således i detta avseende medför en förmån för pantsättaren, liksom för den senare panthavaren, eftersom också han får en säkrare ställning, finns det dock inget skäl att av *denna* anledning ha en särskild terminologi. Det kan tilläggas, att redan fondpapperslagen gjorde en distinktion mellan de två typerna av pantsättning, utan att det behövt avsätta några terminologiska spår.

Det måste därför undersökas, om den nya terminologin visar på några

---

[9] Prop. 1970: 20B 1 s. 305. Jfr s. 304.

[10] Se t. ex. Stark, Jordabalken s. 193; Olivecrona, Inteckningsrätten i jordabalken s. 111. Jfr även Undén, Sakrätt § 30 vid not 19a: »Återpantsättning av fastighetspant kan icke äga rum.» Detta uttalande kan förklaras *antingen* så, att det tillagts i en upplaga, som ej ombesörjts av Undén själv, *eller* så, att Undén helt enkelt inte observerat jordabalksmotivens avvikande terminologi, varför Undéns eget påstående är »terminologiskt riktigt», men »sakligt fel».

[11] SOU 1974: 55 s. 221.

[12] SOU 1974: 55 s. 169, 221.

[13] Regeln grundas dock på, att pantsättningen måste företagas av pantens ägare. Som Olivecrona uttrycker det: »Man ser då saken så, [dvs. om både panträtt och fordran pantsatts,] att det icke stiftas någon ny panträtt, varför avtalet skall anses giltigt enligt vanliga regler», Inteckningsrätten i jordabalken s. 111.

andra materiella skillnader. Förhåller det sig t. ex. så, att de sakrättsliga momenten är olika i de båda fallen? Förhåller det sig kanske så, att den förste och den andre panthavarens ansvar med avseende på panten *i sig* (bortsett således från avtalsvillkoren) är olika i de båda fallen?

På frågan, om de sakrättsliga momenten varierar, kan utan vidare svaras, att det inte föreligger någon skillnad. Olikheten består endast i, att det om samtidigt pantfordran pantsättes naturligtvis *tillkommer* ett sakrättsligt moment för att panthavaren skall få en sakrättsligt skyddad panträtt i fordran. Om samtidigt pantfordran pantsättes företages således två pantsättningar, *dels* en pantsättning av fordran, vilken följer vanliga regler om pantsättning av fordringar, *dels* en pantsättning av panträtten, vilken följer reglerna för denna och sålunda är beroende av i vilken typ av objekt panträtten materialiserats (ovan). Om bara panträtten pantsättes gäller enbart de sistnämnda reglerna. Dessa regler är desamma, oavsett om även pantfordran pantsättes.

En annan sak är, att det någon gång har ifrågasatts, att tradition av panten ej skulle krävas för att sakrättsligt skydd mot panthavarens borgenärer skulle uppnås vid en överlåtelse av panträtten tillsammans med pantfordran.[14]

Någon skillnad beträffande tillämpligheten av bestämmelserna i 10:6 HB torde inte heller föreligga.[15]

Därefter återstår frågan om panthavarens ansvar. Problemet kan konkretiseras på följande sätt. A har lånat 10 000 kr av B och som säkerhet lämnat en pant värd 15 000 kr. A har vidare lånat 10 000 kr av C och som säkerhet lämnat en annan pant, också värd 15 000 kr. Antag nu, att B till X pantsätter såväl sin fordran på A som den pant som A lämnat, och att C till Y pantsätter enbart sin panträtt på A, dvs. överlämnar panten men behåller fordran. Antag vidare, att panten i båda fallen genom X:s resp. Y:s vårdslöshet blir värdelös. Det första problemet är då: Kan ansvaret vara olika för X och Y, trots att de upprätt på identiskt samma sätt? Kan den ene bli skadeståndsansvarig, men inte den andre? Även om man antager, att båda har samma ansvar, återstår emellertid en fråga. Klart är, att (den ursprunglige) pantsättaren kan kvitta skadeståndet mot pantfordran, om även pantfordran pantsatts. Denna möjlighet föreligger kanske inte, då enbart panträtten pantsatts. Om pantfordran redan betalats, då skadan upptäcks, kan kvittning inte ske i något av fallen. Det antogs vidare i exemplet, att panten var mera värd än pantfordran. Om X och Y är insolventa kan således full ersättning ej erhållas av dem. Nästa problem är därför: (Är även B och C ansvariga och) kan det föreligga någon skillnad i deras eventuella ansvar gentemot den ursprunglige pantsättaren?

---

[14] Se ovan not 6.
[15] Se nedan under 2. B, särskilt vid och med not 25.

Enligt min uppfattning kan det varken för X:s eller Y:s eller för B:s eller C:s ansvar ha någon betydelse, huruvida även pantfordran omfattats av transaktionen eller ej. Den konkreta situationen är densamma: X (Y) innehar egendom som tillhör A och som av A överlämnats till B (C).

Med vilka invändningar kan det nu gjorda uttalandet tänkas bli bemött?

Såvitt avser ansvaret för X och Y kan framhållas, att man i äldre rätt kan möta uppfattningen, att pantsättning av panträtt är en underordnad företeelse, om även fordran pantsättes, därför att då både panträtt och fordran pantsättes »vil frempantet egentlig ikke vise særegne virkninger, idet disse fuldstændig vil dækkes af fordringspantet».[16] Författarna utvecklar inte vad de konkret avser och den tolkning som verkar ligga närmast till hands, nämligen att pantsättningen av panträtten inte skulle medföra några som helst rättsverkningar vid sidan av de rättsverkningar som uppstår genom pantsättningen av fordran, förefaller orimlig och är säkerligen inte avsedd.

Beträffande ansvaret för B och C skulle man kunna tänka sig följande invändningar (jfr också nedan under 2. C): När även fordran (överlåtits eller) pantsatts, så har panthavaren (helt eller) tillfälligt utträtt ur förhållandet till pantsättaren. Bakom en sådan tanke måste emellertid ligga en sammanblandning av rätten till cession och substitution, vilken berörts ovan. Man har inte tagit hänsyn till att panträtten även innefattar skyldigheter och att en gäldenär inte ensidigt kan avlasta sig sina förpliktelser. Samma omdöme träffar nästa invändning: Om panten ursprungligen ställts till säkerhet för ett löpande skuldebrev och såväl skuldebrevet som panträtten (överlåtes eller) pantsättes blir panthavaren fri från ansvar. Som ytterligare motivering för sistnämnda invändning kan då kanske följande anföras: Om panten ställts till säkerhet för ett löpande skuldebrev har pantsättaren avsett att panten får gälla till säkerhet för den som innehar skuldebrevet, oavsett vem han är; pantsättaren har här visat, att han inte fäster något avseende vid vem som vårdar panten. Detta är emellertid ett antagande som helt skulle bygga på en tänkt partsvilja (och som dessutom förmodligen i de flesta fall är felaktigt).

Slutsatsen i den materiella frågan blir, att det, bortsett från de olikheter som naturligtvis kan föranledas av den senare panthavarens bundenhet av det ursprungliga försträckningsavtalet om även pantfordran pantsättes, inte kan föreligga någon skillnad i ansvarshänseende mellan de båda fallen. Detta innebär i terminologiskt hänseende, att man har behov av en term, som anger det faktum, att panträtt pantsatts, oberoende av om även fordran följt med, och inte minst av en något så när hanterlig benämning på parterna. Alternativen är då, att antingen åsätta denna

---

[16] Hagerup § 53 I. Jfr Gram I s. 480.

pantsättning en ny term, eller att, trots de utvikningar som har föranletts av jordabalksmotiven, fortsätta att använda den hävdvunna terminologin. Jag har valt det senare alternativet. Termen *återpantsättning* kommer således i det följande att beteckna en pantsättning av panträtt och det som sägs om panthavarnas ansvar vid överlåtelse av panträtt och återpantsättning är avsett att gälla oberoende av, huruvida fordran följt med. Det kan tilläggas, att en överlåtelse eller återpantsättning *utan* fordran är en *vida ovanligare* företeelse än den motsatta.

När det i det följande talas om *panthavaren* och *pantsättaren* avses parterna i det grundläggande förhållandet. Panthavaren är dessutom identisk med återpantsättaren och i vissa fall kommer även termen återpantsättaren att användas för att beteckna honom, liksom han i samband med överlåtelse av panträtten kan kallas överlåtaren. Den senare panthavaren benämnes genomgående *återpanthavaren*, vid överlåtelse av panträtt *förvärvaren*.

2. Överlåtelse av panträtten

A. *Allmänt*

a. Om panthavaren överlåter sin panträtt, omfattar överlåtelsen i regel hela det intresse som panthavaren kan ha förknippat med panten, dvs. både panträtten och fordringsrätten. Om panthavaren undantagsvis endast överlåtit sin panträtt (eller sin fordringsrätt) delas dessa båda rättigheter på två händer. Situationen blir då osäker för båda parterna, eftersom endast endera av dem kan utnyttja sin rätt. Om panten realiseras bortfaller fordringsrätten, om fordringen betalas upphör panträtten (överlåtaren är legitimerad som fordringshavare, nedan under D); dessutom kan pantsättaren som villkor för betalning ställa att han återfår panten. Någon sällsynt gång kan dock en uppdelning av rättigheterna vara praktisk.[17]

För att panträtt till aktier och obligationer skall få överlåtas utan samband med den fordran för vilken de häftar, torde panthavaren vara tvungen att ha erhållit ägarens tillstånd till detta, på sätt 2 och 3 §§ fondpapperslagen föreskriver.[18]

---

[17] Man skulle t. ex. kunna tänka sig att föräldrar beviljar det ena av två barn ett lån mot pant och därefter överför fordringen till det andra barnet, som får disponera över amorteringarna, men behåller panträtten, det norska lagförslaget om pant s. 57.

[18] Se närmare nedan under 3.B. I 3 § nämnda lag talas om att panten ej får »sättas ut» till annan. Även om det är tydligt att lagstiftaren närmast haft återpantsättning (och försäljning av panten) för ögonen, torde bestämmelsen emellertid även vara tillämplig på överlåtelse av panträtten. – Uttrycket »sätta ut» är för övrigt detsamma som används i 10: 6 HB, jfr härom nedan under B.

b. Eftersom det föreligger ett så nära samband mellan fordran och panträtten bör ett avtal, i vilket överlåtelse av panträtten – eller t. o. m. en pantsättning av den pantsatta egendomen – förbjudes, om inget annat särskilt framgår, kunna tolkas som ett förbud även mot överlåtelse av panträtten tillsammans med fordran.

I *SvJT 1953 rf s. 53* hade D till B pantsatt ett antal inventarier och målningar, vilka förvarades i B:s bostad. I en särskild förteckning över de pantsatta lösörena angavs bland annat, att bohaget tillhörde D och »ej finge belånas, pantsättas eller tagas i mät». B överlät sin fordran på D med tillhörande panträtt till H. H var i ond tro beträffande det mellan D och B upprättade avtalet. HovR:n ansåg därför, att H ej förvärvat någon panträtt till egendomen.

B. *Panthavarens förpliktelser gentemot pantsättaren i samband med överlåtelsen*

Först kan framhållas, att panthavaren naturligtvis ansvarar för egna culpösa handlingar i detta sammanhang.[19] Han får t. ex. inte hantera panten vårdslöst vid överlämnandet. Likaledes bör det anses skadeståndsgrundande, om panthavaren överlåter panträtten till en okänd person och ej på förfrågan av pantsättaren kan lämna denne upplysning om förvärvarens adress etc.

Skall föreskrifterna i 10: 6 HB, där det talas om utsättande av pant, iakttagas vid såväl överlåtelse av panträtten som återpantsättning med eller utan pantfordran?

Har det syfte som motiverar bestämmelsen samma aktualitet vid *överlåtelse* av panträtten och *återpantsättning*? Det man har velat åstadkomma är, att pantsättaren skall skyddas från att genom panthavarens dispositioner försättas i ett sämre läge än förhållandet mellan honom och panthavaren givit upphov till. Risken är, kort sagt, – förutom naturligtvis att panthavaren överlåter panten med äganderätt till någon som gör ett godtrosförvärv – att panthavaren pantsätter panträtten på villkor som är strängare än de som gäller mellan panthavaren och pantsättaren, så att pantsättaren ej kan återlösa panten på förfallodagen. Pantsättaren kommer i samma situation, om panthavaren överlåter panträtten på sådana villkor. I båda fallen har panthavaren förfogat över mer än den rätt som tillkommer honom. Ett sådant förfarande är därför ej tillåtet. Åtgärden blir ogiltig (om innehavaren ej gjort ett godtrosförvärv), eventuellt straffbar, skadeståndsskyldighet för casus mixtus inträder etc.

Det nu sagda har främst tillämpning då panträtten överlåtits eller pantsatts utan förbindelse med pantfordran. Överlåtelse (och återpantsättning) *tillsammans med fordran* bör nämligen regelmässigt medföra, att förfoganden i strid med föreskriften att åtgärden ej får ske på andra villkor utesluts, eftersom förvärvaren härvid tämligen säkert blir bunden

[19] NJA 1916 s. 667, nedan under C.

av samma villkor som överlåtaren, såväl enligt försträckningsavtalet som enligt pantavtalet – åtminstone om dessa villkor framgår av de skriftliga handlingarna. Detta kan i sin tur innebära, *antingen* att föreskriften här i regel är överflödig eller saknar tillämpning, *eller* att kravet automatiskt uppfylls i dessa fall.

Det hänseende i vilket frågan om lagrummets tillämplighet vid överlåtelse (och återpantsättning) tillsammans med fordran kan ha praktisk betydelse hänför sig således främst till skyldigheten att meddela pantsättaren om åtgärden. Visserligen kan man invända, att pantsättaren, för den händelse att fordran också innefattas i transaktionen, i allmänhet blir denuntierad. Men detta är inte alltid säkert. Beträffande löpande fordringar är det inte i och för sig något krav, även om denuntiation erfordras för att upphäva pantsättarens legitimation att erhålla ränta etc. Det kan också påpekas, att meddelandet enligt 10:6 skall lämnas *före* det att åtgärden vidtages. Det kan understrykas, att ansvaret för att underrättelseskyldigheten enligt 10:6 iakttages åligger *återpantsättaren*, panthavaren, ej återpanthavaren.

Man torde kunna urskilja tre funktioner hos detta meddelande, vilka har betydelse i alla här avsedda fall.

För det första kan det ge pantsättaren tillfälle att förhindra god tro hos återpanthavaren.[20] Så skulle man t.ex. kunna tänka sig, att pantsättaren, om han erhåller meddelande om att panthavaren tänker överlåta eller pantsätta panträtten till X, kan hinna underrätta X om att panthavaren enligt avtalet ej haft rätt till överlåtelse eller återpantsättning, eller påpeka några andra särskilda föreskrifter, storleken på sin skuld e.dyl. Särskilt praktiskt förefaller detta dock inte, eftersom det inte är särskilt troligt, att en panthavare som ämnar överskrida sina befogenheter underrättar pantsättaren om sin avsikt.

Om pantsättaren inte skulle hinna avvärja ett godtrosförvärv kan det faktum, att meddelandet ger honom chans att själv vända sig till återpanthavaren, ha en annan betydelse. Antag nämligen, att återpanthavaren till säkerhet för sin fordran på återpantsättaren/panthavaren har ytterligare säkerhet, utöver den som tillhör pantsättaren. Det borde då kunna övervägas, om inte återpanthavaren, ifall han senare fått information om det rätta förhållandet, skulle vara skyldig att först i andra hand använda sig av den säkerhet som tillhör pantsättaren.[21]

För det andra får pantsättaren härigenom upplysning om vem som har hand om panten. Ägaren kan av flera skäl ha intresse av att få kännedom om detta.[22] Han måste naturligtvis veta, var han skall återlösa den. Han kan under pantförhållandets gång vilja ta kontakt med innehavaren för att diskutera eventuell förtida försäljning, för att begära indrivning av ett pantsatt skuldebrev, som förfallit till betalning osv.

För det tredje skulle meddelandet kunna vara ett – obligationsrätts-

---

[20] Undén, Om panträtt s. 105.

[21] Så Restatement § 41 betr. »wrongful repledge of negotiable pledged documents».

[22] Taxell s. 96.

ligt – formkrav vid överlåtelse (och återpantsättning). Om man nämligen ser närmare på hur dessa åtgärder går till finner man, att det – bortsett från överlåtelsen (och pantsättningen) av pantfordran, som sker enligt vanliga regler om fordringar och ej utgör något problem i sig[23] – föreligger två komponenter att ta hänsyn till, nämligen *dels* pantavtalet, *dels* pantobjektet och de åtgärder som skall vidtagas med detta. Det har redan nämnts, att överlåtelse (och återpantsättning) sakrättsligt fullbordas genom tradition, resp. denuntiation, av den egendom vari panträtten gäller. Dessutom ingås naturligtvis ett avtal mellan de båda panthavarna. Men vad händer med det första pantavtalet? Kan man inte med hänsyn till pantavtalet kräva, att pantsättaren skall denuntieras?

Redan från början kan konstateras, att en eventuell överlåtelseåtgärd beträffande pantavtalet inte kan ha någon *sakrättslig* betydelse. Den sakrättsliga sidan av transaktionen hänför sig till pantobjektet. Frågan är således, om någon obligationsrättsligt verkande åtgärd erfordras. Uppenbart är, att 10:6 HB inte nämner något om avtalet.[24] Slutsatsen skulle kunna vara, att det meddelande varom talas i 10:6 helt enkelt ersätter en transaktion med pantavtalet.

Av vad som nu sagts torde följa, att 10:6 HB – om ej annat framgår av fondpapperslagen – skall tillämpas både då panträtten överlåtes och då den pantsättes, såväl med som utan fordran. Att det förhåller sig på detta sätt är också Undéns åsikt.[25] Uppfattningen stöds dessutom av det ovan under A citerade hovrättsfallet SvJT 1953 rf s. 53 (överlåtelse av panträtt och fordran), i vars rubrik anges, att det faktum att denuntiation enligt 10:6 HB underlåtits ansetts vara utan *sakrättslig* betydelse, (även om å andra sidan den obligationsrättsliga frågan ej var under bedömning i målet).

Angående den närmare innebörden av 10:6 HB och den rättsliga situationen då lagrummet överträdes hänvisas till framställningen nedan under 3. B.

---

[23] Även om en situation, då förutsättningarna för överlåtelse av fordringen och av panträtten inte överensstämmer och endast endera av dem är uppfylld, kan vålla svårigheter. Jfr v. Eyben s. 140 ff.

[24] Jfr Undén, Om panträtt s. 103.

[25] Undén, Om panträtt s. 86 f.; jfr Sakrätt § 30 (s. 206). Jfr även Taxell s. 96; Karlgren, Säkerhetsöverlåtelse s. 216 f. not 6. Jfr LagC 1815 HB 6:6; LagC 1838 HB 6:5; LagB HB 6:5.

Jfr även Schrewelius II s. 663; Serlachius s. 399 ff.; Wrede s. 450, vilka å andra sidan på grund av sin uppfattning om panträtt i rättigheter (cessionsanhängare) betraktade återpantsättning och överlåtelse av panträtt som i grunden samma sak.

Annan mening Hasselrot, Pant II s. 34. Jfr likaledes Hagerup § 29 betr. NL 5-7-4 och Gram I s. 479 f. betr. DL 5-7-4. Observera dock, att DL och NL 5-7-4 endast avser högre belopp.

Betr. den *egendom* på vilken lagrummet kan vara tillämpligt (lösöre resp. annan lös egendom, inklusive rättigheter) kan allmänt hänvisas till § 3.2 ovan.

C. *Panthavarens resp. förvärvarens ansvar för pantens vård efter överlåtelsen*

Normalt sett ikläder sig *förvärvaren* panthavarens alla rättigheter (nedan under D) och skyldigheter. Förvärvaren bör sålunda ansvara direkt gentemot pantsättaren för sina egna försummelser, till yttermera visso på inomobligatorisk grund, dels därför att hans vårdansvar gäller mot pantsättaren/ägaren, dels därför att han inträtt i rättsförhållandet till pantsättaren.

Frågan om även *panthavaren* kan göras ansvarig för den nye innehavarens åtgärder kan, som antytts, få betydelse i vissa situationer, dels om fordran ej skulle ha överlåtits, dels t. ex. om pantens värde skulle överstiga fordran, eller om pantsättaren skulle ha erlagt skulden, innan skadan upptäcks. Däremot kan det knappast begäras, att en panthavare, som överlåtit panträtten och därvid avhänt sig besittningen till panten, alltjämt skulle vara skyldig att aktivt ingripa för att vårda denna. Ovan har tvärtom framhållits, att innebörden av att överlåtelsen är tillåten just är, att vården får utföras av någon annan än (den första) panthavaren.

Beträffande överlåtarens ansvar kan tre olika åsikter urskiljas, vilka alla på sitt sätt illustreras i rättsfallet *NJA 1916 s. 667*, även om målet egentligen ej avsåg denna fråga (se nedan). Rättsfallet är mycket invecklat och kräver därför ett tämligen utförligt referat.

Dahl köpte en fastighet av en bank. Två löpande skuldebrev utfärdades och dessutom lämnade Dahl 19 inteckningar i fastigheten som pant till banken. Därpå sålde Dahl fastigheten till Andersson. I köpekontraktet angavs som villkor bland annat, att Andersson skulle överta betalningsansvaret för de i banken belånade inteckningarna – vilket emellertid ej skedde – och att Andersson skulle betala räntan på lånet fr. o. m. ett visst datum. – På ansökan av banken utmättes fastigheten något år senare och såldes därefter på exekutiv auktion. Under tiden avled Dahl och avträddes hans bo till konkurs. Efter fastighetens försäljning, men före köpeskillingslikvidens fördelning, infriades Dahls lån i banken av Löfström. Banken överlät härvid sin fordran med tillhörande pant på denne.

Konkursboet stämde banken och anförde: Dahl hade betalat räntan på omslagsreverserna till banken. Andersson, som i köpeavtalet åtagit sig att betala motsvarande ränta på inteckningarna, hade emellertid ej erlagt denna till Dahl. (Underförstått: Härvid hade dels uppstått en personlig fordran för Dahl på Andersson, dels hade Dahl rätt att gottgöra sig härför ur de till banken pantsatta inteckningarna.) Till följd härav gällde inteckningarna till säkerhet för ett högre belopp än Dahls skuld till banken, och dess värde hade således ökat. Vid auktionen hade fastigheten försålts för ett så högt pris att det hade räckt för att betala inteckningarnas fulla värde. När banken överlät inteckningarna till Löfström hade det varit känt hur stor köpeskillingen var. Trots detta hade banken ej gjort något för att skydda pantsättarens rätt. – Vid köpeskillingslikvidens fördelning hade på dessa inteckningar endast bevakats ett belopp motsvarande bankens fordran. Konkursboet hade yrkat att ur köpeskillingen utfå ersättning för räntekravet på Andersson, men detta yrkande hade ogillats och den återstående utdelningen hade i stället tillfallit tre andra inteckningar, som också utgivits av Dahl.

Konkursboet anförde, att anledningen till att dess yrkande ogillats var, att banken avhänt sig inteckningarna. Banken hade genom att sälja dessa brustit i sin skyldighet att vårda panten. Ersättning yrkades med det belopp varmed inteckningarnas värde överstigit bankens fordran, dvs. ett belopp motsvarande Dahls räntekrav på Andersson. – Slutligen anförde man, att det var på Dahls anhållan som banken begärt fastigheten utmätt, och att banken hade lovat Dahl att vid auktionen uttaga ogulden ränta.

RR:n yttrade, att banken visserligen före köpeskillingslikviden överlåtit sin fordran med tillhörande pant, »men enär – om än antagas finge, att banken icke genom berörda överlåtelse blivit befriad från de banken gentemot låntagaren på grund av ifrågavarande lånetransaktion åliggande förpliktelser, utan att banken vore skyldig att hålla låntagaren skadeslös för den förlust, som vid köpeskillingslikviden kunde honom tillskyndas genom uraktlåtenhet från den person, som då innehade hypoteksreverserna – det i allt fall icke mot bankens bestridande i målet förebragts tillförlitlig utredning att och i så fall i vad mån låntagaren vid berörda likvid lidit skada, kunde den av konkursboet mot banken förda talan icke bifallas». (Ang. Dahls skada, se utförligare de två dissidenterna i HD.)

HovR:n yttrade också till en början, att banken inte kunde anses ha blivit befriad från sin skyldighet att ansvara för pantens vård genom att överlåta panten, men ogillade talan av den grunden, att det »i allt fall i målet icke visats, att banken underrättats om den av Dahl till Andersson verkställda försäljningen av den intecknade fastigheten och de därvid stadgade villkor, vid vilket förhållande banken finge antagas hava saknat kännedom om Dahls rätt att för den fordran, som han efter omförmälda försäljning på grund av verkställda räntebetalningar till banken kunde hava erhållit, bekomma betalning ur ovanberörda intecknade skuldsedlar, alltså och då följaktligen Dahls rätt icke kunde anses hava blivit genom något bankens förvållande eftersatt därigenom att» Löfström inte hade bevakat hela detta räntebelopp, som i och för sig hade kunnat utgå.

HD kom till samma slut. En svag majoritet (två JustR) yttrade: »Enär det genom vad i målet förekommit icke kan anses utrett, att banken genom ifrågakomna överlåtelse av de hos banken belånade huvudförbindelserna jämte de till säkerhet för desamma pantsatta intecknade skuldsedlarna gjort sig skyldig till försummelse i den banken åliggande vårdnadsplikt beträffande panten, ...»

Två JustR ville ogilla talan på annan grund, varvid man bland annat anförde: »På grund av vad i målet förekommit måste antagas, att, på sätt konkursboet i målet uppgivit och banken lämnat obestritt, banken, som ... påkallat fastighetens exekutiva försäljning, därvid handlat efter överenskommelse med Dahl för tillgodoseende av dennes rätt [gentemot Andersson]. Vid sådant förhållande finner jag väl banken vara pliktig att gottgöra skada, som kan hava uppkommit därigenom att berörda rätt icke kunnat vid köpeskillingslikviden göras gällande i följd av bankens förfarande att dessförinnan till annan överlåta bankens fordringsbevis med tillhörande pant.» Emellertid, fortsätter man, hade utdelningen i stället tilldelats tre inteckningar som Dahl utfärdat och för vilka han vid denna tidpunkt dessutom var personligen betalningsansvarig. Att beloppet använts för att betala dessa skuldebrev kunde inte grunda någon rätt till skadestånd för Dahl.

Ett JustR anförde: »Som banken varit fullt berättigad att, på sätt som skett, jämte omförmälda huvudförbindelser överlåta även ifrågakomna såsom säkerhet för desamma överlämnade intecknade skuldsedlar, och, med hänsyn till förstnämnda förbindelsers egenskap av löpande förskrivningar, överlåtelsen medfört, att den banken såsom panthavare i fråga om nämnda säkerhet åliggande vårdnadsskyldighet omedelbart upphört ...»

Enligt en uppfattning om panthavarens ansvar omfattar detta endast panthavarens egen culpa. Han kan således endast åläggas skadeståndsansvar för förvärvarens försummelser, om han haft skäl att räkna med att denne inte alls eller inte med erforderlig omsorg skulle fullgöra sina skyldigheter.[26] Vid första påseende kan det kanske synas som om HD:s dom stöder denna tanke.[27] Enligt sin rubrik behandlar rättsfallet nämligen frågan om »den, som har fordran enligt löpande skuldförbindelse mot säkerhet av pant (inteckning), genom att å annan överlåta förbindelsen jämte säkerheten [blir] fri från plikt att vårda panten». HD konstaterade, som framgått, i sin kortfattade dom endast, att det ej kunde anses utrett, att banken genom överlåtelsen gjort sig skyldig till försummelse i sin vårdplikt.

Vid en närmare analys visar det sig emellertid, att den fråga som här ställts egentligen inte var aktuell i målet. Det framgår nämligen, att det i målet inte var fråga om bankens ansvar för förvärvarens vårdslösa uppträdande. Denne synes nämligen *i och för sig* ha uppträtt korrekt. Frågan gällde helt enkelt bankens egen vårdslöshet. Härvid märkes bland annat, att om det skulle förhålla sig så, som HovR:n utgått från, nämligen att banken inte hade känt till avtalet mellan Dahl och Andersson, så kunde någon vårdslöshet från bankens sida inte ha förelegat. Läget blir annorlunda om å andra sidan sådan kännedom förefunnits, och detta har tydligen lämnats obestritt av banken. Mot bakgrund av detta kan HD:s uttalande att någon vårdslöshet ej förelegat förklaras, utan att detta skulle behöva tillmätas någon större principiell innebörd beträffande panthavarens ansvar för pantens vård efter pantens överlåtelse.

Uppenbarligen har HD betraktat det som givet, att banken inte kunde anses skyldig att aktivt uppträda vid köpeskillingsfördelningen, vilken ägde rum efter det att överlåtelsen skett. Om det skulle förhålla sig så, att det endast är *detta* faktum, dvs. att panthavaren efter överlåtelsen inte har någon »aktiv vårdplikt», som den citerade rubriken syftar på, så kan den harmoniera med domen. Rubrikens ordval »plikt att vårda» i stället för det i detta sammanhang mer naturliga »ansvar för pantens vård» kan också tyda på en sådan innebörd.

En annan åsikt om panthavarens ansvar antydes i den ensamme dissidentens votum.[28] Tankegången synes vara, att det avgörande är, huruvida pantförskrivningen hänför sig till en löpande handling eller till en enkel

---

[26] Taxell s. 98. Jfr Gram I s. 479. – Enl. Restatement § 32 skulle ansvar för överlåtaren endast föreligga, om han före överlåtelsen *känt till*, att förvärvaren ämnade missköta sina förpliktelser.

[27] Jfr också Hasselrot, Pant I s. 179 med not 2 och Pant II s. 35 not 1. Taxell hänvisar allmänt till detta rättsfall, a. st. not 1.

[28] Jfr också rubriken. – Samma åsikt återfinnes hos Hasselrot, Pant I s. 179 och Pant II s. 34 f. samt hos Gestrin, FJFT 1935 s. 256.

fordran. Om pantförskrivningen hänför sig till en löpande förbindelse, så är motparten i detta förhållande inte någon bestämd person, utan förbindelsen kan utan vidare överlåtas. Panthavaren blir därvid fri från allt vidare ansvar. Om det däremot är fråga om en enkel fordran, ansvarar panthavaren som förut. Denna uppfattning kan *antingen* förklaras på det sättet att man inte tagit hänsyn till skillnaden mellan byte av borgenär (fordran) och av gäldenär (ingår i överlåtelsen av panträtten) *eller* på det sättet att man tolkar det faktum, att pantförskrivningen knutits till ett löpande skuldebrev, som ett uttryck för att panthavarens identitet är oväsentlig och alltså som ett underförstått samtycke till substitution. Denna ansvarsfördelning kan ej godtagas. – För förståelsen av den kritiserade uppfattningen bör emellertid tillfogas, att ett orderpapper före skuldebrevslagen betraktades som ett innehavarpapper.[29]

Den mest omfattade meningen bland (det fåtal) som uttalat sig om panthavarens ansvar är slutligen, att panthavaren – såsom underrätterna framhåller – ej blir fri från sitt ansvar genom att överlåta panträtten.[30] Han ansvarar fortfarande för att panten kan återställas till pantsättaren, då skulden betalas. Detta innebär, att han – jämte förvärvaren – ansvarar för sådana skador som uppstått genom förvärvarens vållande. Denna uppfattning, att överlåtaren och förvärvaren är solidariskt ansvariga för uppkomna skador, förefaller utan tvekan bäst avvägd och överensstämmer också med allmänna regler om substitution, nämligen att en gäldenär inte ensidigt kan frigöra sig från sitt ansvar gentemot borgenären.

Den inbördes fördelningen mellan överlåtare och förvärvare av det slutliga ansvaret får ske med hänsyn till den konkreta skuldfrågan. Överlåtaren har alltså regressrätt mot förvärvaren.

D. *Närmare om förvärvarens ställning*

a. Beträffande panthavarens – negativa – förpliktelser gentemot förvärvaren och den nye panthavarens ställning i stort, gäller som utgångspunkt, att överlåtaren inte längre kan utöva de rättigheter som panträtten medfört. Dessa tillkommer förvärvaren.

Antag, att pantsättaren erlägger sin skuld till *överlåtaren*, utan att återfå panten. Kan pantsättaren i ett sådant fall kräva, att förvärvaren skall lämna ifrån sig panten? Denna fråga, dvs. bedömningen av betalningens verkan gentemot förvärvaren i detta avseende, måste avgöras på samma sätt som betalningens giltighet överhuvudtaget. Om endast pant-

[29] Ang. äldre skuldebrevsrätt, jfr t. ex. Eschelsson, särskilt s. 248.

[30] Undén, Sakrätt § 30 (s. 207). v. Eyben s. 145. Arnholm s. 121. Det norska lagförslaget om pant s. 56. Jfr Wrede s. 451. – Undén anger i en not »jfr NJA 1916 s. 667». I övrigt omnämner ingen av förff. rättsfallet.

Samma i *engelsk* rätt, Donald v. Suckling (1866) L. R. 1 Q. B. 585, på s. 615 f., per Blackburn, J.; Halsbury's Laws Vol. 29 s. 220. I *tysk* rätt ansvarar panthavaren som en borgensman, BGB § 1251(2); Westermann, Sachenrecht s. 659.

rätten överlåtits bör således pantsättarens krav kunna ha framgång. Panthavaren är legitimerad som fordringshavare. Däremot skulle överlåtaren i detta fall kunna bli skadeståndsskyldig gentemot förvärvaren.[31] Om däremot även fordran överlåtits genom en korrekt tradition resp. denuntiation saknar överlåtaren legitimation både om det rör sig om ett löpande skuldebrev – angående betalning av ränta och amortering enligt 20 § skuldebrevslagen kan erinras om, att ett meddelande enligt 10: 6 HB kan förläna pantsättaren erforderlig vetskap – och om det gäller en enkel fordran.

Om *panten* utgörs av en fordran gäller de vanliga reglerna i skuldebrevslagen för dessa. Förvärvare av panträtt till ett löpande skuldebrev är således skyddad mot vissa invändningar som gäldenären kan göra beträffande sitt förhållande till panthavaren, t. ex. att han betalat skulden.

b. Slutligen skall en särskild fråga beröras. Antag, att den pant som omfattas av överlåtelsen hos den första panthavaren häftade enligt en *generalpantklausul*. Vad händer med denna? Kan panthavaren/överlåtaren använda sig av klausulen i fortsättningen? Kan förvärvaren utnyttja klausulen? Det förutsätts, att såväl fordran som panträtten överlåtits.

Klart är, att panthavaren måste kunna överlåta pantfordran, pant samt ett antal andra fordringar, för vilka panten häftar enligt en generalpantklausul. Pantsättarens situation försämras inte genom detta.

Överlåtaren bör däremot ej utan särskild överenskommelse ha rätt att åberopa generalpantklausulen i fortsättningen. Någon skillnad torde ej gälla beträffande fordringar som uppstått redan vid överlåtelsen och de som uppkommit därefter. Visserligen skulle en sådan möjlighet i och för sig inte väcka några direkta betänkligheter i förhållande till *pantsättaren*, särskilt inte om panträtten redan uppstått vid tidpunkten för överlåtelsen. Sett ur denna synvinkel är läget inte annorlunda än om panthavaren överlämnat panten till förvaring av tredje man. Men häremot kan anföras, dels att panthavaren avhänt sig besittningen till panten och fordringsbeviset, dels att panthavarens rätt att åberopa generalpantklausulen bör vara utesluten av hänsyn till *förvärvaren*. Vid normal tillämpning av en generalpantklausul har alla fordringar lika rätt och realisation kan ske för vilken som helst. Förvärvaren skall inte behöva acceptera detta. I och för sig skulle man kanske kunna tänka sig, att överlåtarens rätt blev sekundär. Men detta lägger vissa förpliktelser på innehavaren av panten; han får inte återlämna den till pantsättaren, då denne betalar skulden etc. – Däremot bör parterna t. ex. kunna avtala, att panten skall återlämnas till överlåtaren, sedan pantfordran betalats. Detta bör i så fall framgå av det meddelande som enligt 10: 6 HB skall lämnas till pantsättaren.

---

[31] Jfr nedan vid not 34.

Därefter gäller frågan *förvärvarens* rätt att utnyttja en generalpantklausul. Det avgörande synes vara hur personlig en sådan klausul är. Kan man inte säga, att det här rör sig om en personlig kontraktsrättighet, där borgenärens identitet är av betydelse för gäldenären? I så fall skulle den allmänna regeln om cession – att gäldenärens samtycke ej krävs – vara satt ur spel.

Generalpantklausulen är i och för sig en hård klausul. När pantsättaren undertecknar pantavtalet är han dock medveten om (eller bör vara), att panträtten gäller till säkerhet för alla panthavarens fordringar mot honom, och han har accepterat detta. Generalpantklausulen innefattar alltid ett visst osäkerhetsmoment för pantsättaren, men å andra sidan har han rätt god möjlighet att beräkna panträttens omfattning. Tilläts en överlåtelse skulle denna möjlighet försvinna, åtminstone om förvärvaren fick åberopa vid överlåtelsen redan uppkomna fordringar. Man kan t. ex. tänka sig, att pantsättaren planerat att betala pantfordran viss dag och kalkylerat med att återfå panten, eftersom han inte har några andra förpliktelser gentemot panthavaren, och att panthavaren strax före denna tidpunkt överlåter panträtten.

Slutsatsen torde bli, att förvärvaren ej kan åberopa en generalpantklausul mot pantsättaren, annat än om denne samtyckt härtill. Något klart stöd för den ena eller den andra uppfattningen finns dock knappast.[32]

Däremot skulle vissa resonemang som förts med avseende på det omvända fallet, nämligen att en panthavare, till vars förmån en generalpantklausul gäller, åberopar denna med avseende på *fordringar* som han förvärvat från tredje man, kunna ge ett allmänt stöd för den här uttalade uppfattningen. Någon rätt att utnyttja generalpantklausulen på detta sätt föreligger nämligen inte, om inte pantsättaren samtyckt härtill.[33]

I *NJA 1923 s. 258* uttalade HD, att pantförskrivningen inte kunde »med mindre [pantsättaren] därtill samtyckt anlitas för sådan [pantsättarens] gäld, som banken från andra personer övertagit». (Att frågan i målet gällde klausulens sakrättsliga verkan, saknar naturligtvis betydelse.) Motsvarande innebörd har *NJA 1930 s. 65*. En obligationsrättslig tvist med samma utgång förelåg i notisfallet *NJA 1927 A nr 226*. I detta rättsfall hade en skofabrik pantsatt en inteckning och en »bankbok» till en bank. I avtalet fanns en generalpantklausul. Då skofabriken infriat (vad den trodde vara) samtliga sina förbindelser till banken, begärde den att åter-

[32] I *SvJT 1963 rf s. 89*, där panthavaren, en jordbrukskassa, överlåtit sin rätt till vederbörande centralkassa, åberopade visserligen förvärvaren en generalpantklausul, men detta kan ej ge någon ledning, då den aktuella klausulen gällde till säkerhet för alla förbindelser, i vilka låntagaren häftade eller kunde komma att häfta »emot jordbrukskassan eller den centralkassa för jordbrukskredit, på vilken detta skuldebrev blivit överlåtet».

[33] Å andra sidan har *tillämpningen* av ett sådant samtycke under vissa omständigheter ansetts kunna vara uppenbart otillbörligt. Se t. ex. NJA II 1936 s. 51 f.; Marks von Würtemberg & Sterzel s. 57; SOU 1974: 83 s. 45, 184 f.; Prop. 1975/76: 81 s. 145. – Det kan tilläggas, att det i bankernas generalpantklausul numera t. o. m. görs ett uttryckligt undantag för fordringar som förvärvats från annan än kredittagaren.

få panterna. Banken vägrade under anförande, att banken genom övertagande i enlighet med KM:ts resolution den 4 juli 1919 av Bankaktiebolaget Södra Sveriges tillgångar och skulder blivit innehavare av nio av AB Ronnebyläder utställda och av skofabriken accepterade växlar å tillhopa 225 000 kr, vilka förfallit till betalning. Generalpantklausulen åberopades. RR:n anförde dock i sin av HovR och HD fastställda dom, att pantförskrivningen »icke kunde anlitas för sådan skofabrikens gäld, som [banken] från annan övertagit».

3. Återpantsättning

A. *Allmänt*

På samma sätt som en separat överlåtelse av panträtten ger en separat pantsättning av panträtten återpanthavaren en ofullkomlig rätt. Hans säkerhet består i möjligheten att göra panthavarens panträtt gällande. Men om pantsättaren erlägger betalning till panthavaren förfaller panträtten, eftersom panthavaren fortfarande är legitimerad fordringshavare. Även om återpantsättningen i och för sig, om inte annat framgår av avtalet, skulle anses innebära, att panthavaren i förhållande till återpanthavaren är skyldig att avstå från att vidtaga sådana åtgärder beträffande fordringen som medför att panträtten upphör eller inskränkes,[34] så kan denna förpliktelse dock endast ha obligationsrättslig verkan mellan panthavaren och återpanthavaren och alltså endast sanktioneras genom skadeståndsskyldighet. I regel torde transaktionen därför omfatta en pantsättning av både fordran och panträtten.

B. *Panthavarens förpliktelser gentemot pantsättaren i samband med återpantsättningen*

För det första är panthavaren, på samma sätt som vid överlåtelse, ansvarig för culpöst handlande i allmänhet vid återpantsättningen. För det andra skall han iakttaga föreskrifterna i 10: 6 HB och fondpapperslagen.

a. Lagen (1919: 242) med vissa bestämmelser om rätt att förfoga över annan tillhöriga fondpapper, *fondpapperslagen*, föranleddes av vissa missbruk som vid denna tid förekom inom de kretsar vilka mer eller mindre yrkesmässigt sysslade med fondhandel. Återpantsättning utan samband med fordran företogs i stor utsträckning och det var ingalunda sällsynt, att pantsatta fondpapper, pantsättaren ovetande, återbelånades till högre belopp eller på strängare villkor. Ett strängare villkor kan t. ex. avse förfallodagen för lånet, varigenom nämligen bland annat regeln om

---

[34] Jfr Hasselrot, Pant II s. 33; Aagesen, Indledning s. 390; Møller, Dækningsadgang s. 290 ff.; Torp s. 653 f.; Hagerup § 24. II, § 53. II.

I NJA 1912 s. 122 synes de avbetalningar som pantsättaren efter återpantsättningen erlagt till panthavaren ha betraktats som fullt giltiga i förhållande till återpanthavaren.

pants odelbarhet kan aktualiseras. Det kunde således hända, att en fondkommissionär till en bank lämnade en pant bestående av aktier tillhöriga olika kunder, så att en enskild kund – om förfallodagen för fondkommissionärens eget lån inträdde senare än förfallodagen för den enskilde kundens lån från fondkommissionären – ej kunde återfå sina aktier när han på förfallodagen erbjöd sig att betala, därför att banken då kunde åberopa, att panten gällde till säkerhet för hela fondkommissionärens lån och var odelbar. Det förekom också, att panthavaren använde panten för egna spekulationer på det sättet, att han sålde panten i förhoppning om att före förfallodagen kunna inköpa samma slags fondpapper till billigare pris.[35]

I lagen stadgas först och främst, att panthavaren ej får återpantsätta aktier och obligationer utan samband med fordringen, utan att ha erhållit särskilt tillstånd av pantsättaren. Denna överenskommelse skall intagas i en skriftlig handling, som skall upprättas särskilt för detta ändamål. Motivet till kravet på en separat handling var att undvika, att överenskommelsen skulle inflyta i pantavtalet som en obemärkt standardklausul, såsom tidigare varit vanligt.[36] Fondpapperen skall noggrant identifieras och det förfarande som avses, dvs. här återpantsättning, skall noggrant anges. För det andra stadgas, att pantsatta fondpapper inte i något fall får utsättas för högre belopp eller på strängare villkor än de häftar för hos panthavaren. Detta är samma föreskrift som återfinns i 10: 6 HB. Skillnaden är emellertid, att fondpapperslagens reglering gjorts tvingande.

b. Övriga fall av återpantsättning, dvs. tillsammans med fordran och utan fordran där objektet ej utgörs av fondpapper, regleras av *10: 6 HB*.[37] Här uppställs två krav. Det ena – som främst har betydelse vid återpantsättning utan fordran – är detsamma som nyss berörts, nämligen att panten *inte får återpantsättas för högre belopp eller på andra (för pantsättaren sämre) villkor* än för vilka den häftar hos panthavaren. Pantsättarens möjlighet att återlösa panten, då hans egen skuld förfaller, får inte försvåras.

Att återpantsättningen inte får ske på andra villkor innebär inte *i och för sig*, att pantsättningen ej får ske till säkerhet för en fordran som förfaller till betalning senare än panthavarens egen, bara detta inte förhindrar pantsättarens möjlighet att lösa panten på den dag som bestämts för hans del. Även om återpanthavarens fordran förfaller till betalning

[35] Prop. 1919: 115 s. 5 ff.
[36] Prop. 1919: 115 s. 6, 18.
[37] Ang. lagrummets tillämpningsområde, se ovan under 2.B. – Såsom fondpapperslagen är skriven torde kravet i HB på underrättelse till pantsättaren inte gälla vid återpantsättning av fondpapper utan samband med fordran. I detta fall får meddelandet i stället anses ersatt av det avtal, varigenom panthavaren på förhand erhåller pantsättarens tillstånd till åtgärden. Jfr Undén, Om panträtt s. 105.

senare kan överenskommelsen mellan honom och panthavaren innebära, att återpanthavaren, då pantsättarens skuld förfaller, skall mottaga betalningen av denne, utlämna panten och sedan behålla det erhållna beloppet, avräkna det, eller förfoga över det på annat föreskrivet sätt, på samma sätt som vid pantsättning av fordringar överhuvudtaget. Av det faktum, att överlåtelse av panträtten är tillåten, måste framgå, att pantsättaren inte kan ha något krav på att få lösa panten just hos *panthavaren*, så länge inte ett återlösande hos den nye panthavaren bereder honom svårigheter.

Risken för pantsättaren är att återpanthavaren gör ett godtrosförvärv.[38] Möjlighet till godtrosförvärv föreligger även då fondpapper återpantsatts i strid med fondpapperslagen.[39] Återpanthavaren kan då gentemot pantsättaren åberopa de villkor som gäller för hans panträtt. Ett godtrosförvärv kan således leda till exempelvis att pantsättaren måste erlägga ett högre belopp än sin egen skuld för att kunna återlösa panten, att pantsättaren ej kan återfå panten förrän återpanthavarens förfallodag inträtt, eller att återpanthavaren – om hans förfallodag inträder tidigare – redan hunnit realisera panten, då pantsättaren ämnar betala. I sådana fall blir panthavaren skadeståndsskyldig.

Om återpanthavaren å andra sidan varit i ond tro och känt till eller bort känna till t. ex. att pantsatta aktier eller obligationer endast innehades som pant enligt ett visst avtal, kan återpanthavaren inte göra gällande bättre rätt än panthavaren hade. Den rätt återpanthavaren enligt avtalet med panthavaren därutöver skulle ha haft kan ej åberopas gentemot pantsättaren. Avtalet är i denna del ogiltigt.[40] Då pantsättaren, sedan förfallodagen för hans lån inträtt, erbjuder sig att betala, måste återpanthavaren således lämna tillbaka panten, oavsett om hans egen panträtt t. ex. gäller till säkerhet för ett högre belopp.

Detta illustreras i *NJA 1930 s. 134*. I detta rättsfall hade Anna Fahlström pantsatt ett antal aktier till bankiren Johansson till säkerhet för ett lån. För att erhålla medel till det beviljade lånet återpantsatte Johansson aktierna i en bank. I

---

[38] I notisfallet *NJA 1943 A nr 262* hade Magda pantsatt en inteckningshandling till Nilsson. Något år senare pantsatte Nilsson i sin tur inteckningen för hela dess belopp till en bank till säkerhet för två av Nilsson accepterade växlar, den ena utställd av Wall och den andra av Claesson. Vid denna tidpunkt hade det emellertid uppstått ett större ägarhypotek på inteckningen. Wall och Claesson löste växlarna och erhöll inteckningen från banken. Deras krav på betalning av Magda (som tecknat personligt betalningsansvar på inteckningen) bifölls, trots att återpantsättningen skett för högre belopp än panthavarens fordran gentemot pantsättaren, därför att Wall och Claesson ej ansågs ha haft skälig anledning till misstanke om att pantsättningen av den löpande handlingen varit obehörig. Jfr även NJA 1912 s. 122.

Om panthavarens fordran innefattas under pantsättningen kommer åtminstone de skriftliga lånevillkoren automatiskt med och godtrosförvärv kan på detta sätt undvikas.

[39] Prop. 1919: 115 s. 6. Jfr även NJA 1930 s. 134, ref. nedan.

[40] Hasselrot, Pant II s. 31. Ekeberg & Benckert s. 242. Hagerup § 29. Taxell s. 100 f.

den skuldförbindelse till säkerhet för vilken återpantsättningen skedde fanns en generalpantklausul. Härigenom kom återpantsättningen att ske på strängare villkor än den första pantsättningen. Något tillstånd till åtgärden i den form som föreskrives i fondpapperslagen fanns inte heller. Anna saknade kännedom om transaktionen. Då hon sedermera ämnade återbetala lånet till Johansson, kunde denne – till följd av generalpantklausulen – inte lösa ut aktierna från banken. I målet riktade Anna talan mot banken och krävde bland annat att erhålla panten mot att hon till banken erlade ett belopp motsvarande hennes skuld till Johansson, vilket Johansson förklarade sig inte ha något att invända mot. Banken bestred detta och anförde, att den varit i god tro; den hade inte vetat och hade inte heller haft någon anledning att misstänka, att Johansson inte själv var ägare till aktierna. (Den kamrer som förmedlat lånet uppgav, att han saknat kännedom om innehållet i 1919 års fondpapperslag.)

HD yttrade: »Av utredningen i målet framgår, att banken tidigare i stor utsträckning lämnat Johansson lån mot pant av värdepapper samt att dessa i allmänhet icke tillhört Johansson utan varit av honom mottagna såsom säkerhet för av honom utlämnade lån. Då banken ostridigt ägt kännedom om sistberörda förhållande, hade för banken bort framstå såsom sannolikt, att icke heller nu ifrågavarande aktier ägdes av Johansson. Det oaktat har banken, såsom framgår av dess yttranden i målet, icke ens tillsport Johansson, huru i berörda avseende förhöll sig. Med hänsyn till vad sålunda och i övrigt förekommit kan banken icke på avtalet med Johansson grunda bättre rätt till aktierna än Johansson ägde.»

Pantsättarens talan bifölls därför på det sättet, att banken förpliktades utlämna aktierna till henne, mot att hon till banken erlade det belopp som hon varit skyldig panthavaren.

Som nämnts är föreskrifterna i 10: 6 HB dispositiva. Pantsättaren kan därför ge sitt samtycke till en återpantsättning för ett högre belopp eller på andra villkor. Dylikt tillstånd har t. o. m. i ett fall ansetts lämnat genom passivitet. I *NJA 1961 s. 26* hade panthavaren återpantsatt panten till säkerhet för en fordran med en förfallodag som inträffade tidigare än förfallodagen för pantsättarens skuld. Återpanthavaren realiserade panten. HD ansåg dock inte någon skadeståndsskyldighet föreligga. Man anförde bland annat, att det var ostridigt, att återpantsättningen på ett tidigt stadium kommit till pantsättarens kännedom och att denne underlåtit att protestera mot åtgärden, samt att detta i allt fall måste ha givit panthavaren fog för uppfattningen att hon ägt förfoga över panten på detta sätt. Med hänsyn till omständigheterna i målet kan utgången ej kritiseras. Det är emellertid inte givet, att den av HD tillämpade rättsprincipen kan utsträckas till alla fall av passivitet.

c. Antag, att det i avtalet anges, att panthavaren äger rätt till återpantsättning. Skall detta tolkas som ett medgivande till pantsättning på andra villkor än de som gäller för den första pantsättningen?[41] En klausul, enligt vilken panthavaren gavs rätt att disponera panten som säkerhet för egna

[41] Taxell s. 102 synes anse, att så ofta är fallet då pantsättaren samtyckt till återpantsättningen.

krediter, ansågs i vart fall bland panthavarna själva, före fondpapperslagens införande, ha denna innebörd.[42] Därmed är emellertid inte sagt, att en sådan tolkning skulle ha fått stöd av en domstol.[43] Med hänsyn till att återpantsättningen i sig ofta kan betraktas som en tämligen vidsträckt befogenhet och att pantsättarens reaktion ofta kan vara, att återpantsättning naturligtvis ej får ske, förefaller en sådan tolkning in dubio alltför långtgående. I denna riktning går också notisfallet *NJA 1917 A nr 707* (från tiden före fondpapperslagen).

Omständigheterna var här följande. Anna Gustafsson Raquét hade pantsatt ett antal aktier till AB Hall till säkerhet för en skuld. I avtalet angavs bland annat, att panthavaren hade rätt att »använda panten för egen gäld». Bolaget hade därpå belånat aktierna mot ett högre belopp än pantsättaren hade dem belånade hos bolaget. När pantsättaren på förfallodagen erbjöd sig att betala sin skuld, kunde bolaget inte återlämna panten, därför att återpanthavaren redan hade realiserat denna till gäldande av bolagets skuld. Bolaget invände bland annat, att klausulen om dess rätt till återpantsättning måste betyda rätt att belåna panten på andra villkor än för vilka panthavaren själv innehade den, eftersom klausulen eljest skulle sakna betydelse. HovR:n förpliktade dock, i sin av HD fastställda dom, bolaget att ersätta den förlust pantsättaren lidit i anledning av att bolaget inte kunde återställa panten, nämligen skillnaden mellan hennes skuld å förfallodagen och de pantsatta aktiernas värde samma dag.

En sådan klausul måste i allt fall numera kunna jämkas enligt 36 § avtalslagen.

d. Det andra kravet som uppställs i 10:6 HB är, att panthavaren skall *underrätta* ägaren, innan åtgärden vidtages. (Motsvarande föreskrift återfinns ej i DL och NL.) Angående meddelandets funktion hänvisas till framställningen ovan under 2.B. Påföljden av underlåtenhet är skadeståndsskyldighet. Däremot brukar det anföras, att meddelandet ej är någon förutsättning för transaktionens giltighet.[44] Detta gäller otvivelaktigt i sakrättsligt hänseende. Återpantsättningen blir inte ogiltig gentemot panthavarens borgenärer etc., därför att någon underrättelse ej sker. Detta får också ett stöd av hovrättsfallet SvJT 1953 rf s. 53.[45] Möjligen kunde ifrågasättas, om inte åtgärden skulle kunna vara ogiltig mot *pantsättaren*. Frågan torde emellertid knappast kunna sättas på sin spets. Resultatet kan nämligen inte bli annat än att återpanthavaren förpliktas lämna ut panten, då pantsättaren på rätt tid betalar. Detta skulle emellertid gälla såväl under normala omständigheter som om återpanthavaren kan åberopa god tro i det aktuella hänseendet (godtrosförvärv). Kompli-

[42] Prop. 1919: 115 s. 6.
[43] Jfr Prop. 1919: 115 a. st.
[44] Undén, Om panträtt s. 104 ff. Hessler, Allmän sakrätt s. 363. Serlachius s. 399 ff. Wrede s. 470. Taxell s. 96, 100.
[45] Ovan under 2.A och B.

kationer inträder först om återpantsättningen skett på andra villkor, men för detta fall finns särskilda regler.

I *NJA 1912 s. 122* hävdade pantsättaren, att återpantsättningen varit obehörig. Någon underrättelse hade ej lämnats. I en tvist mellan pantsättaren och återpanthavaren fick den senare lämna ifrån sig det belopp som influtit vid realisation av panten till pantsättaren, under följande motivering:

HovR:n: »Enär [återpanthavaren] medgivit, att han vid mottagande av ifrågakomna säkerhetshandlingar haft kännedom därom att desamma till [panthavaren] överlämnats av [pantsättaren] för att utgöra hypotek för [panthavarens] omförmälda fordran hos honom; alltså och då [återpanthavaren] icke ådagalagt, att [panthavaren] i följd av särskilt tillstånd från [pantsättaren] eller eljest varit lagligen berättigad att, på sätt som skett, till [återpanthavaren] utlämna nämnda handlingar, och [återpanthavaren] ej heller visat, att han ägt skälig anledning antaga, att [panthavaren] varit därtill befogad, ...»

HD: »*på de av HovR:n anförda skäl* (kurs. här) och då i målet måste anses utrett, att [panthavaren] vid tiden för ifrågavarande utmätning saknar rätt att realisera hypoteket, dylik rätt icke heller hava tillkommit återpanthavaren.» Härefter tillades, att det skadestånd pantsättaren var berättigad till översteg hans återstående skuld till panthavaren med högre belopp än det omtvistade realisationsbeloppet.

Här kan också nämnas *NJA 1956 s. 739,* där meddelande uppenbarligen ej skett, ehuru detta inte särskilt poängteras och inte heller var av någon särskild betydelse.

e. Påföljderna för otillåten återpantsättning, i strid mot 10:6 HB, är emellertid ej uttömda med skadestånd och ogiltighet. Först kan nämnas, att en sådan åtgärd bör kunna utsträcka panthavarens skadeståndsansvar till ett ansvar för casus mixtus.[46] Principiellt bör en olovlig återpantsättning vidare kunna ge pantsättaren rätt att säga upp avtalet, dvs. att betala sin skuld i förtid. Återpanthavaren kan dock ha gjort ett godtrosförvärv. Om återpantsättningen, slutligen, leder till att pantsättaren frånhändes sin rätt är den straffbar enligt 10 kap. BrB. Förfoganden över fondpapper bedömes strängare. Varje åsidosättande av föreskrifterna i fondpapperslagen bestraffas som, åtminstone, olovligt förfogande, 4 § nämnda lag.

C. *Panthavarens resp. återpanthavarens ansvar gentemot pantsättaren för pantens vård efter återpantsättningen*

Återpanthavaren inträder i en vanlig panthavares skyldigheter.[47] Han måste således ansvara mot pantens ägare, på inomobligatorisk grund; det

[46] Jul. Lassen, Spec. Del s. 626 not 10. Undén, Om panträtt s. 105f., betr. underlåten underrättelse. – LagC och LagB stadgade uttryckligt ansvar för casus mixtus, LagC 1815 HB 6:6, LagC 1838 och LagB HB 6:5, motiv 1815 s. 86, 1838 s. 189.

[47] Taxell s. 127. Jfr Wrede s. 451.

Morris v. C. W. Martin & Sons Ltd. [1965] 2 All E. R. 725, [1966] 1 Q. B. 716; Gilchrist Watt & Sanderson Pty Ltd. v. York Products Pty Ltd. [1970] 3 All E. R. 825; Chance, Principles of mercantile law s. 353 (engelsk rätt, »sub-bailment»). Grace v. Sterling, Grace & Co, 1968, 289 NYS2d 632, 30 AppDiv2d 61, 5 UCC Rep. 297 (amerikansk rätt).

föreligger åtminstone ett »legalt» förhållande.[48] Om skada inträffar kan pantsättaren således kräva återpanthavaren direkt. Något annat skulle endast innebära, att pantsättaren finge söka panthavaren och panthavaren sedan återpanthavaren. Det kan tilläggas, att en avtalsklausul mellan återpanthavaren och panthavaren, enligt vilken återpanthavaren fritar sig från ansvar, naturligtvis inte kan gälla gentemot *pantsättaren*, utan att han godtagit den.

Någon aktiv vårdplikt för *panthavaren* föreligger däremot normalt inte, om inte annat framgår av förhållandet mellan panthavaren och återpanthavaren. Men panthavarens ansvar för återpanthavarens åtgärder bör, här med minst lika starka skäl, vara detsamma som om panträtten i stället hade överlåtits. Han ansvarar sålunda, solidariskt med återpanthavaren, för skador som genom den senares vållande kan drabba panten.[49]

D. *Närmare om återpanthavarens ställning. Hans ansvar gentemot panthavaren*

a. Relationen mellan panthavaren och återpanthavaren är densamma som mellan en pantsättare och en panthavare. Återpanthavaren erhåller panträtt i panthavarens rätt gentemot pantsättaren, på samma sätt som en panthavare gör vid pantsättning av rättigheter överhuvudtaget. Återpanthavarens förfoganderätt över det objekt vari panträtten gäller, regleras *dels* av avtalet mellan panthavaren och pantsättaren, *dels* av avtalet mellan honom själv och panthavaren. Med de begränsningar som kan följa av det avtal han själv ingått intar han samma ställning till panten som en vanlig panthavare. Konkret uttryckt innebär detta t. ex., att förutsättningen för att återpanthavaren skall få realisera panten är *dels* att panthavarens fordran förfallit till betalning, *dels* att hans egen fordran förfallit till betalning.[50]

Om återpanthavarens panträtt är mindre vidsträckt än panthavarens har den senare sålunda behållit en viss rätt till panten. Understiger återpanthavarens fordran panthavarens skall panthavaren t. ex. erhålla överskottet från eventuell realisation. Likaledes är panthavaren i ett sådant fall berättigad att bevaka och uppbära den överskjutande delen i pantsättarens konkurs, *NJA 1916 s. 407*.

[48] Jfr ovan § 1 vid not 42 f.

Enl. Hasselrot, Pant II s. 32, är ansvaret utomobligatoriskt. – Jfr även Lagkommissionens förslag till Handelsbalk 1718, HB 10: 9; LagC 1815 motiv s. 86.

[49] Jfr Hasselrot, Pant II s. 32; Taxell s. 101, 111, 127; Det norska lagförslaget om pant s. 56; Matzen, Tingsret s. 534 f.; Torp s. 662; Jul. Lassen, Spec. Del s. 626 not 10; Wrede s. 451.

Jfr Donald v. Suckling (1866) L. R. 1 Q. B. 585, s. 615, per Blackburn, J., s. 618, per Cockburn, C. J.; Halsbury's Laws Vol. 29 s. 220. Jfr Grace v. Sterling, Grace & Co, 5 UCC Rep. 297 på s. 298, 304.

[50] NJA 1912 s. 122. NJA 1956 s. 739. Hasselrot, Pant II s. 31 f. Undén, Om panträtt s. 170. Taxell s. 101. Hagerup § 53. I. Men jfr Matzen, Tingsret s. 524. – Jfr betr. tysk rätt, Westermann, Sachenrecht s. 670.

Se ang. återpanthavarens ställning och särskilt ang. hans ansvar gentemot pantsättaren och återpantsättaren/panthavaren nedan § 19.1.B.*c*.

b. När en fordran med inneliggande säkerhet pantsättes, företas som framgått två olika transaktioner, *dels* en vanlig pantsättning av en fordran, *dels* en återpantsättning av den pant som säkrar denna fordran. I det första hänseendet gäller allmänna regler om fordringspant, för vilka redogjorts t. ex. i § 9. I det andra hänseendet gäller allmänna regler om återpantsättning.

En fråga som kan ställas är, om (åter)panthavarens plikt att i egenskap av panthavare vårda den pantsatta *fordran* påverkas av det förhållandet att denna fordran är säkrad genom pant. Den sistnämnda vårdplikten riktar sig således mot »panthavaren» i egenskap av pantsättare.

Som nämnts kan det inträffa, att den pantsatta fordran förfaller till betalning tidigare än (åter)panthavarens egen. En panthavare kan i en sådan situation vara skyldig att indriva den pantsatta fordran. Påverkas (åter)panthavarens indrivningsskyldighet av att det finns en säkerhet för den pantsatta fordran? Finns en säkerhet är risken för att fordran skall bli nödlidande onekligen avsevärt mindre än om så ej vore fallet. Å andra sidan kan man aldrig vara helt säker på, att panten verkligen kommer att kunna utnyttjas. Det kan inträffa casuella händelser som inverkar på dess värde. Panträtten bör förmodligen ej leda till att (åter)panthavarens vårdplikt beträffande den pantsatta fordran inskränkes.

c. En annan fråga är, om återpanthavaren kan ha ett ansvar gentemot panthavaren för *pantens vård* som är vidare än hans vårdansvar gentemot pantsättaren. Återpanthavaren har en rad skyldigheter mot pantsättaren beträffande pantens vård, som även kommer panthavaren tillgodo. Emellertid finns det situationer, där pantsättaren inte har något intresse av att (åter)panthavaren åläggs en skyldighet, t. ex. där det gäller utövandet av en rättighet gentemot pantsättaren som uppställts i (åter)panthavarens eget intresse. Antag emellertid, att det skulle vara av betydelse för panthavarens säkerhet att återpanthavaren vidtog en viss åtgärd. Kan återpanthavaren ha skyldighet att vidtaga sådana åtgärder med avseende på panten som har betydelse för panthavarens säkerhetsrätt, men är utan intresse för pantens ägare?[51]

Ett exempel kan uppstå vid pantsättning av en fordran med tillhörande pantbrev eller företagsinteckningar. Värdet av pantbreven och företagsinteckningarna beror naturligtvis på värdet av den egendom vari inteckningen gäller.[52] Om t. ex. driften nedlägges vid en intecknad industrifastighet påverkas (den pantsatta) panträttens värde i negativ riktning. En sådan åtgärd kan leda till att inteckningshavarna vid exekutiv försäljning

---

[51] Dessa problem behandlas utförligt i § 13, särskilt betr. panthavarens ansvar gentemot en borgensman, vartill också kan hänvisas.

[52] Nedan § 14.2.A.

av den intecknade egendomen endast erhåller minimal utdelning. Enligt 6: 6 JB har borgenären rätt att säga upp lånet, om fastigheten försämras till följd av vanvård eller naturhändelse eller av annan därmed jämförlig orsak så att panträttens värde väsentligt minskas. Enligt 15 § FiL har inteckningshavaren rätt till omedelbar betalning i motsvarande situation, liksom om verksamheten överlåtes eller upphör etc. Är återpanthavaren skyldig att utöva dessa befogenheter och göra sin rätt gällande, innan egendomens värde sjunkit ytterligare? Frågan kan också formuleras: Är återpanthavaren skyldig att se till, att det reella värdet bakom pantbrevet eller företagsinteckningen bevaras?

Sådan skyldighet åligger, såsom närmare skall utvecklas i § 14, en bank som vårdar pant som ställts till säkerhet för ett obligationslån. I detta fall har dock banken åtagit sig att företräda obligationsinnehavarna och den har ett allmänt sysslomannaansvar.

Ovan[53] har föreslagits, att återpanthavaren ej i förhållande till panthavaren skall ha rätt att säga upp en pantsatt fordran, om den återpantsatta säkerheten försvagas. Däremot skulle man kunna tänka sig, att återpanthavaren vore skyldig att underrätta panthavaren om läget. Man torde inte kunna ålägga återpanthavaren några skyldigheter, som går nämnvärt utöver vården av den pantsatta fordran. Om säkerheten försvagas genom pantsättarens ekonomiska svårigheter, kan återpanthavaren få upplysning härom genom att räntebetalningar och amorteringar uteblir och han bör då underrätta panthavaren, som ett led i vården av den pantsatta fordran. Detsamma kan gälla, om återpanthavaren på annat sätt fått kännedom om situationen. Däremot kan det inte ifrågakomma att återpanthavaren skall behöva övervaka pantsättarens underhåll av sin fastighet eller något sådant.

Ett annat exempel gäller om återpanthavaren är skyldig att realisera panten, när den pantsatta fordran förfallit utan att betalning erlagts. Före det att hans egen fordran förfallit till betalning har han normalt inte ens rätt att vidtaga en sådan åtgärd och en panthavare är i allmänhet inte heller skyldig att realisera panten, även om han i och för sig skulle ha rätt till detta. Frågan vilka åtgärder återpanthavaren bör vidtaga, då den pantsatta fordran förfallit till betalning, får lösas inom ramen för panthavarens skyldighet att indriva den pantsatta fordran för att på så sätt bevara dess ekonomiska värde. Någon realisation torde av denna anledning sällan vara nödvändig. Det kan dock tilläggas, att återpanthavaren har samma skyldigheter som en vanlig panthavare att i förtid försälja resp. att realisera pant, som är utsatt för hastigt värdefall osv.

---

[53] Ovan § 9 vid not 62.

KAPITEL 5

Övriga ansvarsrelationer

§ 13. Panthavarens förpliktelser gentemot andra intressenter i panten

Hittills har endast panthavarens förpliktelser gentemot pantsättaren behandlats (resp. i viss utsträckning återpanthavarens förpliktelser gentemot återpantsättaren). Pantavtalet och panthavarens ställning som panthavare kan emellertid föra med sig även andra ansvarsrelationer, av olika karaktär. I det följande skall först i ett kortfattat avsnitt beröras panthavarens förpliktelser gentemot en *medpanthavare*, varmed åsyftas en person, som har samma rätt till panten som panthavaren. Särskilt behandlas den situationen att panthavaren gentemot medpanthavaren åtagit sig att förvara panten. Här föreligger alltså någon form av avtal mellan parterna. Därefter analyseras panthavarens ansvar gentemot en *borgensman*, vilken i vissa stycken är att jämföra med en panthavare. Även vid borgen har ett avtal ingåtts, men det hänför sig huvudsakligen till något annat än panthavarens skyldigheter med avseende på eventuell pant, som huvudgäldenären kan ha ställt. Det blir alltså fråga om att utröna borgensavtalets naturalia negotii i detta hänseende. Sist diskuteras panthavarens skyldigheter gentemot en *sekundärpanthavare*. Här finns inte alltid något avtal att falla tillbaka på. Sekundärpanthavaren intar en mer fristående ställning i förhållande till panthavaren än de övriga.

Relationen mellan panthavarna är sålunda ej densamma. Av detta följer, att frågan om panthavarens förpliktelser gentemot sina medintressenter lämpligen bör angripas från olika utgångspunkter. Däremot kan som resultat visa sig, att panthavarens ansvar i dessa fall endast företer mindre skiljaktigheter.

1. Panthavarens förpliktelser gentemot medpanthavare

a. Med beteckningen »medpanthavare» åsyftas en person med vilken panthavaren delar sin rätt till panten, t. ex. i proportion till vars och ens

fordran. Båda befinner sig alltså på samma trappsteg i prioritetsordningen. Medpanträtten kan uppstå på huvudsakligen två olika sätt. I det ena fallet sker pantsättningen efter den första, varvid den ursprunglige panthavaren går med på att delvis avstå från sin panträtt och att båda skall ha »samma rätt» till ersättning ur panten.[1] Denna pantsättning sker alltså enligt 1936 års pantsättningslag, liksom en sekundärpantsättning. Om något avtal mellan panthavarna inte träffats, kan relationen mellan dem bedömas på samma sätt som vid sekundärpantsättning. Beträffande panthavarens förfoganderätt över panten torde dock olika regler gälla.

Det andra fallet, vilket är det som främst skall behandlas under denna rubrik, kan t. ex. uppstå vid pantsättning till två borgensmän, A och B, där panten omhändertas av A. Pantsättningen kan också gå till på följande sätt. A och B beviljar gemensamt C ett penninglån, varvid C erhåller exempelvis halva beloppet av A och andra hälften av B. Som säkerhet ställer C en pant till borgenärerna gemensamt och panten omhändertas av A. Här föreligger alltså något slag av överenskommelse mellan panthavarna om att en av dem skall förvara panten. Frågan är vilken innebörd – vilka rättsverkningar – ett sådant avtal har, om panthavarens ansvar inte närmare specificerats. Vilket är i de angivna exemplen A:s ansvar gentemot B i avseende på panten och dess vård? Gentemot pantsättaren, C, har han vanligt pantvårdaransvar.

b. Frågan om panthavarens förpliktelser gentemot en medpanthavare har varit under bedömande i rättspraxis. I *NJA 1925 s. 374* hade professorn Wallengren och lantbrukaren Persson gemensamt lämnat en person ett lån. Som säkerhet erhöll de gemensamt en pant – ett intecknat skuldebrev. Panten förvarades i Wallengrens bankfack. Emellertid underlät Wallengren att förnya inteckningen på riktigt sätt, varför den förföll.[2] Pantsättaren gick i konkurs. Persson krävde därefter Wallengren på ett skadestånd motsvarande Perssons andel i panten, här överensstämmande med hans fordran; inteckningen löd på samma belopp som fordringarna sammantaget. Wallengren invände, att han på sin höjd varit depositarie gentemot Persson, och att han därför inte varit skyldig att vårda dennes egendom bättre än sin egen. Att han skulle ha brutit mot detta kunde ingen påstå.

HovR:n yttrade i sin av HD fastställda dom, vari Perssons talan bifölls: »HovR:n funne lika med RR:n det hava ålegat Wallengren att ombesörja inteck-

---

[1] Jfr notisfallet NJA 1937 A nr 217, nedan not 41.

[2] Wallengrens underlåtenhet var inte fullständig. Han överlämnade inteckningshandlingen till en stadsnotarie vid RR:n, som åtog sig att ombesörja, att inteckningsförnyelse skedde. Inteckningshandlingen företeddes också inför RR:n. Däremot fullföljdes förnyelsen inte vid vederbörlig domstol. Eftersom Wallengren befanns ansvarig, kan domen även ses som ett uttryck för panthavarens ansvar för sina medhjälpare. Jfr även ovan § 7 vid not 18.

ningens förnyelse utan någon åtgärd från Perssons sida; och enär Wallengren ostridigt underlåtit detta, samt Wallengren ej ådagalagt någon omständighet, på grund varav han ändock skulle kunna undgå att ersätta Persson den skada, denne därigenom tillskyndats, ...»

Vid tolkningen av detta rättsfall kan frågas, om utgången är baserad på antagandet, att panthavaren är att betrakta som depositarie i förhållande till medpanthavaren. I doktrinen har också NJA 1925 s. 374 anförts som ett exempel på tillämpningen av culparekvisitet vid deposition.[3] Sannolikt är emellertid, att domstolarna inte ansett något depositarieansvar föreligga. Härför talar två helt olika argument. För det första kan antecknas, att Hasselrot, vilken tillsammans med två andra stod för HovR:ns dom, tidigare pläderat för att en depositarie ej skall anses skyldig att förnya en deponerad inteckning och sammanfattningsvis anfört:[4]

»Det bör alltså fasthållas, att den, som i deposition mottagit ett intecknat skuldebrev, icke har skyldighet att föranstalta om förnyelse av inteckningen. Ingår någon gång sådan skyldighet för depositarien i avtalet, så är detta icke enbart deposition utan en blandning av deposition och sysslomannaskap.»

Denna ståndpunkt vidhålles även i ett arbete som utges ett par år efter domen.[5] Åtminstone enligt denne domare har Wallengren således inte betraktats som depositarie. Det andra argumentet är, att det följdriktigaste och ändamålsenligaste vore att resonera på följande sätt. Persson behövde inte företa någon åtgärd för att påminna Wallengren om att förnyelse var erforderlig eller något sådant, därför att Persson hade rätt att utgå från, att Wallengren skulle uppfylla sina förpliktelser gentemot pantsättaren, som panthavare. Att förnya pantsatt inteckning ingick i panthavarens vårdplikt.[6] Persson själv hade ingen vårdplikt, eftersom han inte hade panten i sin besittning. Detta innebär med andra ord, att panthavaren skulle ha ett vanligt pantvårdaransvar mot medpanthavaren.

Här kan någon tänkas invända: Men kan panthavarens skyldighet att förnya en inteckning verkligen ha gällt gentemot pantsättaren, om denne själv var ägare till fastigheten vid pantsättningen? Gällde inte denna skyldighet endast då någon pantsatte en inteckning i någon annans fastighet, en inteckning som han exempelvis själv erhållit i pant? I så fall skulle i det här refererade fallet avbrottsskyldighet inte ha ingått i en panthavares vårdplikt, eftersom pantsättaren ägde fastigheten vid pantsättningen.

---

[3] Grönfors, Skadelidandes medverkan s. 37 not 1. Jfr Sundberg, Om ansvaret för fel i lejt gods s. 252 not 14.

[4] Handelsbalken IV s. 18 ff., citatet från s. 22.

[5] Men nu med tillägg av noten »jfr NJA 1925 s. 374». Några spörsmål ang. Deposition (Inlag) m. m., s. 26. Detta »jfr» bör innebära, att det inte kan vara fråga om enbart deposition i rättsfallet. Dessutom var det i målet inte tal om att parterna *avtalat* att Wallengren skulle ombesörja inteckningsförnyelse.

[6] Se ovan § 8 vid och med not 23.

Det förefaller emellertid klart, att panthavarens ansvar gällde generellt, även mot fastighetsägaren. Skadeståndsansvar utdömdes nämligen – om denne lidit skada. Sådan förelåg visserligen i allmänhet inte, men den kunde inträffa, om pantsättaren senare avhänt sig fastigheten. Så var t. ex. händelsen i *NJA 1910 s. 503*, där ägaren under panträttstiden sålde fastigheten och behöll den pantsatta inteckningen, vars belopp avräknades på köpeskillingen. Genom att inteckningen upphörde att gälla försvann hans möjlighet att uttaga beloppet ur fastigheten. Att pantsättaren eventuellt kunde kräva den nye ägaren personligen på beloppet betraktades som betydelselöst.[7] Detsamma var förhållandet i *NJA 1924 A nr 198*, där fastigheten sedermera försåldes på exekutiv auktion. Om inteckningen fortfarande gällt skulle den tidigare ägaren (pantsättaren) ha erhållit full utdelning. Nu blev han lottlös. Även i *NJA 1877 s. 133* skedde pantsättningen av den dåvarande fastighetsägaren. Dessutom kan framhållas, att stämpelavgift m. m. måste erläggas, om ny inteckning skulle fastställas i den förfallnas ställe. Man kan därför säga, att förnyelseskyldighet förelåg generellt, därför att skada *kunde* inträda. Huruvida skadeståndsersättning sedan också utdömdes berodde bland annat på, om någon skada hade uppstått i det enskilda fallet.

c. Av NJA 1925 s. 374 framgår ej huruvida även *pantsättaren* orsakats skada. Normalt inträder dock skadeståndsskyldighet också gentemot pantsättaren. Situationen blir då den, att medpanthavaren erhåller ett skadestånd motsvarande hans andel i panten, varefter hans fordran på pantsättaren i samma mån upphör. Resterande skadestånd erläggs till pantsättaren. Sker det i form av kvittning, upphör även panthavarens fordran till denna del. Resultatet blir alltså detsamma som om pantsättaren erhållit fullt skadestånd och därefter betalat sin skuld.

Panthavaren måste vidare bli skyldig att ersätta medpanthavaren dennes andel i panten, om han, innan pantsättarens skuld infriats, utan medpanthavarens godkännande t. ex. lämnar tillbaka panten eller någon del av denna till pantsättaren, så att panträtten upphör.[8] Att panthavaren ej kan på detta sätt beröva medpanthavaren dennes panträtt är givet.

d. I övrigt kan jämföras vad som nedan sägs om förhållandet till borgensmän och sekundärpanthavare. En skillnad måste dock föreligga. Finns en medpanthavare bör panthavaren inte ensam kunna ha full förfoganderätt över panten – på samma sätt som en »samägare» inte har

[7] Det kan noteras, att panthavaren i domen gavs rätten att göra gällande det anspråk pantsättaren kunde ha mot fastighetsägaren i anledning av denna inteckning (jfr NJA 1925 s. 374). Denna betalningsskyldighet blev sedermera föremål för process mellan panthavaren och fastighetsägaren, vilken avdömdes i panthavarens favör, NJA 1916 s. 286.

[8] Jfr LagC 1838 och LagB 1850, förslag till HB 6: 10, samt LagC:s motiv s. 190. Jfr vidare *NJA 1917 s. 541*, där en borgensman, vilken för egen och medborgensmäns räkning som säkerhet innehaft förlagsinteckningar, ansågs förlora sin regressrätt mot de andra, därför att han utan deras samtycke tillåtit att den förlagsintecknade egendomen under hand frånsålts gäldenärens konkursbo till ett pris understigande inteckningarnas kapitalbelopp med ränta (köparen var borgensmannen själv); samt *NJA 1938 A nr 309*, där panthavaren/borgensmannen förlorade sin regressrätt mot övriga borgensmän efter att ha medgivit att den pantsatta inteckningen finge dödas.

ensam förfoganderätt över det samfällda godset, 2 § lagen (1904: 48 s. 1) om samäganderätt (även om någon fullständig analogi från denna lag ej låter sig göras; en olikhet betingas t. ex. av panthavarens vårdplikt). Panthavaren kan naturligtvis överlåta sin panträtt, men däremot bör han inte utan medpanthavarens samtycke kunna överlämna panten till förvärvaren eller exempelvis företa återpantsättning, då detta kräver tradition av egendomen i sin helhet. Panthavarens befogenheter får bedömas med hänsyn till vilka åtgärder det är fråga om. Han bör sålunda ha rätt att driva in ett pantsatt skuldebrev, men i regel inte att sälja panten i förtid vid hot om värdeminskning, om det ej sker som ett led i uppfyllandet av hans vårdplikt. Allmänt kan man säga, att panthavaren har rätt att vidtaga åtgärder som ingår i hans vårdplikt, men att hans förfoganderätt i övrigt är inskränkt.

2. Panthavarens förpliktelser gentemot borgensmän

A. *Inledning*

Då såväl pant som borgen lämnats till säkerhet för en fordran gäller panträtten i många fall även till förmån för borgensmannen. Den övervägande åsikten synes vara, att borgensmannens rätt omfattar all den pantsäkerhet som borgenären har för fordringen vid den tidpunkt, då borgensmannen betalar denna.[9] När borgensmannen infriar lånet, skall panten därför överlämnas till honom.[10]

I bankformulären inskränks borgensmannens rätt till att huvudsakligen omfatta pant, som kredittagaren förskrivit på det skuldebrev varå borgensmannen tecknat sin borgen.

[9] Se t. ex. Hasselrot, Handelsbalken III s. 210 f.; Bergström i Särskilda avtalstyper II s. 28 f.; Ekström, Löftesmans Regress II s. 39 ff., särskilt s. 42; dens., FJFT 1908 s. 129; Jul. Lassen, Spec. Del s. 455; Ussing, Kaution s. 76, 154; Nebelong, Om Forløfte s. 88. Jfr Smith, Garantioppgjør s. 343. Jfr å andra sidan Taxell s. 132 f. Annorlunda också NJA 1885 s. 86; 1890 s. 375.

Ang. borgensmans rätt till pant i allmänhet, se NJA 1936 s. 625; 1885 s. 217 m. fl. rättsfall anförda i detta avsnitt. Panten gäller naturligtvis endast till säkerhet för borgensmannens regressanspråk, ej till säkerhet för andra fordringar, som borgensmannen kan ha mot huvudgäldenären, Nord. Domss. 1964 s. 490 (Finlands Högsta Domstol).

Ang. borgensmans rätt till pant ställd av tredje man, se t. ex. Ussing a. a. s. 420 ff. Tredje man, som ställt pant, vilken tagits i anspråk av panthavaren, ansågs i ett finskt rättsfall ej ha regressrätt mot borgensmannen för samma gäld, Nord. Domss. 1967 s. 590 (Finlands Högsta Domstol).

[10] Finns en generalpantklausul i pantavtalet behöver panthavaren dock inte lämna ifrån sig panten, förrän alla de förbindelser, för vilka panten gäller, har blivit uppfyllda, se t. ex. NJA 1909 s. 602; 1908 s. 150 och 1907 s. 521 med hänv. till äldre rättsfall; Undén, Sakrätt § 32 (s. 219). Observera Rodhe § 27 vid och med not 7. Jfr även NJA 1927 s. 644. Se om denna fråga vidare t. ex. Ussing a. a. s. 159 f., särskilt not 10, s. 259 not 40; Nebelong a. a. s. 89 ff. och betr. norsk rätt NRt 1926 s. 673, 1930 s. 272, 1931 s. 888 (i vilka fall borgensmannen gavs företräde; omständigheterna var dock speciella); Thoresen, Orientering om depotvirksomheten i bank s. 141 f. – I de svenska, liksom de finska, bankformulären brukar till borgensmannens förmån intas en bestämmelse av motsatt innehåll.

Klausulen lyder: »Pant, som kredittagaren har förskrivit på detta skuldebrev, skall utgöra säkerhet för borgensmannens regressfordran (återkrav) mot kredittagaren, i den mån banken inte tar panten i anspråk för kredittagarens förpliktelser enligt skuldebrevet. Borgensman har däremot inte i förhållande till banken på grund av sin borgen någon rätt till annan pant som har upplåtits till banken av kredittagaren, såvida inte borgensmannen underrättat banken om och styrkt sin rätt till sådan pant.»[11]

Det nu sagda innebär, att panthavaren kan sägas omhänderha panten även på borgensmannens vägnar. Den fråga som skall besvaras i det följande är, vilket ansvar som borgensmannens rätt till panten kan medföra för panthavaren gentemot borgensmannen. Mellan borgensmannen och panthavaren föreligger en avtalsrelation; borgensavtalet träffas mellan borgensmannen och borgenären. Det är dock varken säkert eller nödvändigt, att överenskommelsen berör panthavarens förpliktelser gentemot borgensmannen beträffande vård m. m. av en eventuell pant. Frågan blir därför, vilka naturalia negotii som i detta avseende är knutna till borgensavtalet.

Under B behandlas panthavarens skyldighet att vårda panten, under C hans skyldighet att utöva sina rättigheter som panthavare och under D hans skyldighet att avstå från sin handlingsfrihet som panthavare, varmed t. ex. åsyftas att panthavaren ej utan vidare får lämna tillbaka panten till pantsättaren. Därefter beröres de påföljder som inträder om panthavaren åsidosatt sina skyldigheter, E, och slutligen frågas i vad mån borgensmannens rätt kan inverka på panthavarens handlingsfrihet som fordringshavare, F.

Framställningen hänför sig i första hand till proprieborgen, men det som här sägs kan även tillämpas på enkel borgen.[12]

B. *Panthavarens skyldighet att vårda panten*

a. Först kan konstateras, att panthavaren rent allmänt måste vara skyldig att vårda panten, inte bara i förhållande till pantsättaren, utan även i

---

[11] Jfr ang. borgensmans bristande rätt att utnyttja fristående generellt förskriven pant (ur sakrättslig synvinkel), Falkenlind, SvJT 1976 s. 388 ff.; Håstad, SvJT 1976 s. 733 ff.

I Svenska bankföreningens m. fl. skrivelse till Konungen i januari 1974 med anhållan om tidsenlig lagstiftning om pant och borgen, anges som ett exempel på behovet av lagstiftning den tvekan som ibland kan råda ifråga om borgensmans rätt till pant, stencil s. 8.

[12] Ang. borgensmans rätt att erhålla pant kan påpekas, att borgenären vid enkel borgen som bekant endast får kräva borgensmannen, sedan det visat sig att gäldenären ej kan betala. Vad beträffar panthavarens rätt i förhållande till borgensmannen att efterge ställd säkerhet osv., förefaller det dock uppenbart, att panthavarens ställning ej kan vara gynnsammare i förhållande till en enkel borgensman än i förhållandet till en proprieborgensman.

Om panten ställts av *tredje man* behöver borgenären ej, åtminstone ej som huvudregel, söka täckning i eventuell pant, innan krav mot en enkel borgensman framställs, Ussing, Kaution s. 87 med not 44 s. 87 f.; Smith, Garantioppgjør s. 188 ff. Motsvarande gäller inte, då panten ställts av gäldenären själv, så Bergström i Särskilda avtalstyper II s. 28; Ussing a. a. s. 419; Smith a. a. s. 160, 173 f., 188; annorlunda Hasselrot, Handelsbalken III s. 98.

förhållande till borgensmannen.[13] Hur är vårdplikten mot borgensmannen utformad? Har den samma innehåll som panthavarens vårdplikt mot pantsättaren?

Man kan till att börja med tänka sig skiljaktigheter på två olika punkter. Den ena är, att panthavarens ansvar mot borgensmannen inte hänför sig till *all* den pantsäkerhet som borgensmannen enligt vad nyss sagts har rätt till, att det alltså föreligger en inkongruens mellan de panter borgensmannen har rätt att erhålla och de panthavaren är skyldig att vårda för hans räkning. Den andra är, att själva ansvaret är olika utformat, t. ex. på det sättet att panthavaren i förhållande till borgensmannen endast betraktas som en depositarie.

För att börja med den första punkten så brukar man i doktrinen framhålla, att panthavarens skyldigheter gentemot en borgensman inte gäller generellt, utan endast sådan säkerhet som fanns vid borgensingåendet och som borgensmannen kände till eller sådan säkerhet som borgensmannen senare betingat sig.[14] Panthavaren är alltså endast skyldig att visa omsorg beträffande sådan säkerhet, som borgensmannen räknat med att kunna utnyttja. Över vad som händer med andra panter, vilkas existens han inte ens känner till, har borgensmannen, anses det, ingen rätt att beklaga sig.

Nu kan man fråga sig, vad detta egentligen innebär. Problemet är konkret uttryckt följande. Antag, att panthavaren till säkerhet för en fordran på 100 000 kronor för vilken en person ingått borgen, utan borgensmannens vetskap erhåller en tilläggssäkerhet, bestående av t. ex. ett skuldebrev på 10 000 kronor utfärdat av en tredje person. Antag vidare,

---

[13] Jfr NJA 1891 s. 374, nedan vid not 16 ff.; LagB:s förslag till HB 7: 22, 1850; Ekeberg & Benckert s. 275; Burling, Ek. Revy 1946 s. 108 f.; Jul. Lassen, Spec. Del s. 454 f.; Ussing, Kaution s. 252 ff., särskilt s. 257 ff.; Kæstel, Bankjura s. 18. Thoresen, Orientering om depotvirksomheten i bank s. 140 f. Palmgren, FJFT 1944 s. 32 ff. Jfr Ekström, FJFT 1908 s. 147.

[14] Jfr hänv. i föregående not (dock ej till Burling eller Ekeberg & Benckert) samt Ekström a. st. jfd med s. 129 ff. Se vidare hänv. till finska rättsfall hos Palmgren, FJFT 1944 s. 34 f. not 3 (»1») och Taxell s. 133 (som alla avser uppgivande av panträtten eller användande av panten för annat ändamål).

LagB föreslog följande lydelse av HB 7: 22: »Har borgenär fått av gäldenär säkerhet, som borgensmannen känd var då han i borgen gick, eller den där sedermera honom betingad blivit, och går den säkerhet genom borgenärens vållande förlorad; vare borgensmannen från sin borgen fri för den del av skulden, varemot säkerheten svarade.» Inskränkningen till pant, som borgensmannen känt till etc., gjordes efter påpekande av HD (Prot. 1836 s. 153). Enl. LagC:s formulering hade borgensmannen givits en vidare rätt.

Ekeberg & Benckert uttalar däremot, att borgenärens förpliktelse att inte efterge panträtten eller låta pantsäkerheten förfalla etc. »torde gälla även i fråga om pant som huvudgäldenären ställt vid senare tidpunkt än då borgen tecknats», s. 275.

Nebelong påpekar de bevissvårigheter, som regeln ger upphov till, a. a. s. 114 ff.

Här kan allmänt framhållas, att Carsten Smith skiljer mellan fall där panten är ett uttryckligt *villkor* för borgensavtalet och övriga fall; i de senare fallen tillämpar han ett förutsättningsresonemang. Se t. ex. Garantikrav og garantistvern. Garantirett III (stencil) s. 512 ff.

att det pantsatta skuldebrevet genom panthavarens vållande preskriberas och att han därför blir skadeståndsskyldig gentemot pantsättaren. Det normala bör då vara, att skadeståndet kvittas mot pantfordran, vilken alltså minskar med 10 000 kronor. Man kan emellertid, åtminstone i teorin, tänka sig att panthavaren i stället kräver borgensmannen på 100 000 kronor, att panthavaren erlägger ett skadestånd på 10 000 kronor till pantsättaren och att borgensmannen regressvis återkräver 100 000 kronor av pantsättaren. Frågan är emellertid, om borgensmannen skall behöva erlägga beloppet på 10 000 kronor till panthavaren. Svaret på spörsmålet har betydelse för borgensmannen i de fall där pantsättaren är i ekonomiska svårigheter och inte kan förväntas uppfylla sin återbetalningsskyldighet (och eventuell annan säkerhet, som kan tillkomma borgensmannen, inte räcker). Även panthavarens intressen berörs. Han kan visserligen kvitta dessa 10 000 kronor mot sin fordran och därigenom vara säker på att få »gottgörelse» för åtminstone denna del av fordran. Men antag, att panthavaren har flera fordringar på pantsättaren, för vilka panten ej gäller. I så fall kan det vara fördelaktigt för panthavaren att kräva borgensmannen på denna fordran och använda skadeståndet till att kvitta någon av de andra fordringarna.

Frågan, om panthavarens vårdansvar gentemot pantsättaren motsvaras av ett ansvar med samma innehåll gentemot borgensmannen, kan i stället formuleras på följande sätt: Kan en borgensman, som krävs på betalning, åberopa att huvudgäldenären har en kvittningsgill motfordran på panthavaren/borgenären?

I Sverige anses borgensmannen ha sådan kvittningsrätt.[15] För kvittningsmöjligheten talar i detta fall också – i förhållande till panthavaren – att skadeståndsfordran och pantfordran får sägas vara i hög grad konnexa och – i förhållande till pantsättaren – att denne knappast kan ha någon godtagbar invändning mot kvittning; snarare kan den vara till hans förmån, nämligen i den visserligen kanske inte så vanliga situationen att panthavaren har råkat i ekonomiska svårigheter. Vad händer då om skadeståndsfrågan är tvistig? Av vad som sagts om borgensmannens kvittningsrätt bör kanske följa, att han kan begära anstånd med betalningen av den del av fordran till vilken skadeståndet maximalt kan uppgå, tills pantsättarens ersättningsanspråk blivit rättsligt prövat.

Det nu sagda innebär, att panthavarens vårdansvar gentemot pantsättaren resp. gentemot borgensmannen praktiskt sett sammanfaller i den

[15] Se t. ex. Rodhe § 6 vid not 22 ff.; Karlgren, Kollegium i Obligationsrätt II s. 165; Bergström i Särskilda avtalstyper II s. 23 samt Hasselrot, Handelsbalken III s. 90, 148. Så också i finsk rätt, Ekström, Om borgen s. 58 f., och förmodligen i nuvarande norsk rätt, se Smith, Garantioppgjør s. 305 f. med hänv. I Danmark anses kvittning däremot inte tillåten, se t. ex. Ussing, Kaution s. 222 ff.; Nebelong s. 91 ff. (vilken själv är av annan mening). Ingen av de nämnda författarna diskuterar dock kvittning mot skadeståndsanspråk, utan endast mot huvudgäldenärens fordringar i allmänhet.

utsträckning som kvittning kan ske. Frågan huruvida borgensmannens anspråk på panthavaren är självständigt eller ej får då endast betydelse, om pantsättaren skulle efterskänka skadeståndsfordran e. dyl.

Samma argument kan också användas beträffande den andra tänkbara skiljaktigheten mellan panthavarens vårdplikt gentemot pantsättaren resp. gentemot borgensmannen, nämligen att ansvaret i det senare fallet skulle kunna vara endast ett depositarieansvar eller något liknande. Som ett ytterligare stöd för att vårdplikten bör sammanfalla även på denna punkt kan man emellertid åberopa ett, visserligen ålderstiget, rättsfall, *NJA 1891 s. 374*. Här hade panthavaren låtit en pantsatt inteckning förfalla och därigenom brutit mot sin allmänna vårdplikt gentemot pantsättaren.[16] Ovan har framhållits, att någon skyldighet förmodligen ej åvilade en depositarie i detta hänseende.[17] Två personer, som ingått proprieborgen till säkerhet för lånet, infriade detta och erhöll därvid inteckningen. Först därefter upptäckte de, att den var värdelös. Det framgår av domen, att panthavaren var ansvarig gentemot borgensmännen för sin försummelse. Någon ersättningsskyldighet ansågs dock inte föreligga, men av den anledningen att borgensmännen »godvilligt» infriat lånet.

HD yttrade: »som sökandena på grund av sin borgen godvilligt hos sparbanken infriat Jönssons ifrågavarande lån, samt vid sådant förhållande den i saken åberopade omständighet, att inteckningsrätten för det av Jönsson för lånet pantsatta skuldebrev fått förfalla, icke lärer kunna medföra skyldighet för sparbanken att till sökandena återbetala lånebeloppet eller ersätta den skada, sökandena i följd av inteckningsrättens upphörande kunde hava lidit.»

Utgången förklaras alltså av reglerna om *condictio indebiti*.[18]

Slutsatsen är, att panthavarens vårdplikt mot borgensmannen så långt bör ha samma innehåll som mot pantsättaren.

b. Det återstår emellertid att utreda, om inte panthavarens skyldigheter mot borgensmannen kan gå än *längre*. Och nu, när man lämnar de fall, där panthavaren står i skadeståndsansvar till pantsättaren, och det – i den mån ett ansvar föreligger – alltså skulle vara fråga om ett *otvivelaktigt självständigt* ansvar gentemot borgensmannen, kan man acceptera

---

[16] Se avsnitt 1 ovan. I detta fall framgår visserligen inte, om någon skada skulle ha inträtt för *pantsättaren*, men med hänsyn till den speciella situationen vid inteckningsförfall saknar detta principiell betydelse.

[17] Ovan vid not 4.

[18] Jfr Hult i Festskrift till Lundstedt s. 258.

I anslutning till vad som nyss sagts ang. vilken egendom panthavarens ansvar hänför sig till kan här påpekas, att panthavaren, en bank, i målet bland annat invände, att panten ställts efter borgensavtalet. Denna fråga berördes överhuvudtaget inte i HD:s dom (på annat sätt än att HD ej ansåg skäl föreligga att bifalla borgensmännens begäran om att få åberopa vittnesförhör till stöd för sitt påstående, att pantsättningen skett först).

att ansvaret begränsas till att gälla endast sådan säkerhet som borgensmannen räknat med. Uttalandet, att borgensmannen vid infriandet av skulden har rätt att erhålla den säkerhet som då finns, säger alltså inget om vilken plikt panthavaren har att för borgensmannens räkning bevara den säkerhet han erhållit.

De situationer, i vilka panthavaren kan tänkas ha ett ansvar gentemot borgensmannen som är annorlunda utformat än hans ansvar gentemot pantsättaren, hänför sig inte bara till panthavarens vårdplikt med avseende på pantens faktiska beskaffenhet. Hit hör även de situationer som skall behandlas nedan under C (panthavarens förpliktelse att utnyttja sina rättigheter gentemot pantsättaren) och D (panthavarens förpliktelse att avstå från sin handlingsfrihet som panthavare, vilken bland annat innefattar hans vårdplikt avseende pantens sakrättsliga beskaffenhet). Den fråga som närmast skall ställas avser emellertid vården av egendomen i faktiskt hänseende och gäller, om borgensmannen alltid är betalningsskyldig, när panten förstörs eller minskar i värde genom en händelse, vilken det ej ingår i panthavarens vårdplikt gentemot pantsättaren att avvärja.

Att borgensmannen är betalningsskyldig t. ex. om den pantsatta egendomen utan panthavarens vållande brinner upp bör vara givet. Men antag, att en pantsatt livförsäkring förfaller, därför att premierna inte betalas, eller att en pantsatt fordran blir värdelös, därför att parterna inte observerat, att gäldenären försatts i konkurs och därför försummat att bevaka fordran. Vårdplikten har bestämts med hänsyn till *pantsättarens* förhållanden och anledningen till att det ej ingår i panthavarens vårdplikt att självständigt ingripa i dessa situationer är bland annat, att ett tillgodoseende av pantsättarens intressen inte kräver detta, eftersom pantsättaren själv kan beräknas få erforderliga upplysningar om läget. Men borgensmannen får i allmänhet ingen kännedom om att panten är utsatt för fara. Han saknar då möjlighet att själv bevara säkerheten. Frågan är således, om panthavaren kan ha ett längre gående ansvar gentemot borgensmannen än gentemot pantsättaren och alltså anses skyldig att meddela borgensmannen angående det inträffade.

Lagerkvist har framhållit, att det kan diskuteras, om det åvilar panthavaren någon rättslig skyldighet att underrätta en borgensman t. ex. om att en försäkring inte hålles vid makt, men att det nog får anses åvila långivaren en moralisk förpliktelse i detta hänseende.[19] *Kæstel* nämner kortfattat, att panthavaren »bør ... føre kontrol med, at pantsatte livspolicer holdes i kraft».[20] I en norsk bok, skriven med särskild tanke på bankfolk, kan man finna följande uttalande: »Misligholdes premien på en pantsatt livspolise, må kausjonisten varsles om det, slik at han kan ivareta sin interesse.»[21]

---

[19] SvSparbT 1941 s. 613.
[20] Bankjura s. 18.
[21] Thoresen, Orientering om depotvirksomheten i bank s. 141.

Mot att en rättslig skyldighet för panthavaren skulle föreligga talar, att plikten i så fall snarare borde åvila *pantsättaren*, eftersom det upp till denna punkt ankommer på honom att observera de nämnda tidsfristerna etc. En rätt att kräva ersättning av pantsättaren är dock utan värde för borgensmannen, vid sidan av hans regressfordran. Enda skyddet för borgensmannen är att bli löst från förbindelsen, och detta drabbar panthavaren. Emellertid får man nog i brist på stöd utgå från, att borgensmannen ej kan ställa större krav på utformningen av panthavarens uppmärksamhetsplikt än pantsättaren kan göra.

I bankernas låneformulär anges, att banken i förhållande till borgensmannen endast är skyldig att vidmakthålla pantens värde i den utsträckning, som framgår av klausulen om bankens vårdplikt gentemot pantsättaren.

C. *Panthavarens skyldighet att utöva sina rättigheter som panthavare*

Antag, att panthavaren har vissa rättigheter gentemot pantsättaren, vilka är av betydelse för hans säkerhet. Är panthavaren gentemot borgensmannen skyldig att utöva dessa? Vissa av panthavarens rättigheter kan samtidigt utgöra skyldigheter som ingår i vårdplikten redan mot pantsättaren. Panthavaren kan t. ex. ha rätt att indriva ett pantsatt skuldebrev, men han kan också vara skyldig härtill. Det är inte dessa situationer, som är aktuella här, utan fall där *pantsättaren ej* har intresse av att framställa något krav på panthavarens uppträdande. Liksom under B.*b* avser frågan, om panthavaren kan ha ett ansvar gentemot borgensmannen som sträcker sig längre än hans ansvar gentemot pantsättaren.

Som exempel kan nämnas, att panthavaren, som ovan framgått,[22] kan ha rätt att *hålla inne icke pantsatt avkastning* och *använda den till att täcka* exempelvis förfallna räntekrav, som pantsättaren ej betalar i rätt ordning. Är panthavaren gentemot borgensmannen skyldig att utnyttja en sådan rätt?

NJA 1927 s. 185 tyder på att en dylik förpliktelse kan föreligga.[23] I detta mål hade panthavaren (en bank) till pantsättaren bland annat lämnat ut avkastningen, som bestod i utdelningar på pantsatta aktier. Avkastningen hade ej inbegripits i pantsättningen. Borgensmannen yrkade, att hans ansvar skulle minskas med bland annat det belopp som utdelningarna uppgått till. I denna del av målet uttalade HD:

»Vad angår utdelningarna, så enär ostridigt räntorna å [pantsättarens] lån blivit för tiden till d. 28 jan. 1921 till banken erlagda samt någon omständighet icke förebragts, på grund varav *ändock* (kurs. här) banken skulle gentemot [borgens-

[22] § 9 vid not 92 ff.

[23] Ang. detta rättsfall, se också ovan § 9 not 82 och särskilt efter not 104 samt här nedan not 25. – Jfr Kæstel, Bankjura s. 19 f.

mannen] ägt skyldighet att innehålla samma utdelningar, förtjänar [borgensmannens] invändning härutinnan icke avseende.»

I de nuvarande bankformulären, där banken tillerkänner sig rätt att lämna ut pantsatt avkastning, utan borgensmannens samtycke, görs också ett undantag för denna situation. Klausulen lyder: »Banken har rätt att – utan minskning i borgensmans ansvar – utlämna sådan avkastning av panten, som är förfallen till betalning men som inte behövs för att täcka förfallen ränta eller kostnad på grund av skuldebrevet.»

En förpliktelse för panthavaren att utöva sina rättigheter som panthavare kan onekligen synas sträng. Säkerligen kan den inte heller gälla generellt. Antag t. ex. att säkerheten består av pantbrev (eller företagsinteckningar) och att den intecknade egendomens värde försämras genom vanvård, driftsnedläggelse e. dyl. (Jfr till det nu sagda ovan § 12 vid not 51 f.) Är panthavaren då skyldig att utnyttja den rätt han har enligt 6: 6 JB (resp. 15 § FiL) att säga upp lånet?

I och för sig är panthavaren ej skyldig att kräva gäldenären eller realisera panten innan han kräver en proprieborgensman. Borgensmannen är i och för sig inte heller intresserad av att lånet sägs upp och att han själv krävs på betalning. Men å andra sidan kan detta vara den bästa vägen att skydda borgensmannen mot slutlig förlust.

Frågan kan också formuleras såsom avseende panthavarens vårdplikt (avsnittet ovan under B.*b*): Är panthavaren skyldig att se till, att det reella värdet bakom pantbrev (och företagsinteckningar) bevaras?

En tänkbar lösning är, att panthavaren är gentemot borgensmannen skyldig att utnyttja denna rätt till ingripande, om han känner till hur det faktiska läget gestaltar sig, men att han däremot inte kan ha någon skyldighet att i borgensmannens intresse förskaffa sig upplysningar om driften vid en intecknad fastighet osv.

Under denna rubrik kan slutligen en särskild fråga beröras. Om det, när borgensmeningen underskrivs, har ingåtts ett pantavtal mellan panthavaren och pantsättaren, enligt vad borgensmannen känner till, så måste panthavaren också se till, att pantsättningen fullföljs genom tradition. Det typiska fallet är, att pantförskrivningen framgår av lånehandlingarna. I *NJA 1936 s. 625* hade ett pantavtal träffats, men panthavaren underlät att ta hand om panten. HD yttrade bland annat, att det ålegat panthavaren »att, därest hon ville bibehålla sin rätt mot borgensmännen, omhändertaga och bevara den pantförskrivna inteckningen».[24] Därige-

[24] Av *NJA 1932 s. 556* framgår, att om det, när borgensmannen tecknade sin borgen, funnits ett inteckningsmedgivande på skuldebrevet, så måste panthavaren också använda sig av medgivandet och alltså söka inteckning för beloppet. – Se även Ussing, Kaution s. 258; Kæstel, Bankjura s. 18; Thoresen a. a. s. 140; Palmgren, FJFT 1944 s. 33. Jfr dock Ekström, FJFT 1908 s. 147 ff.; dens., Om borgen s. 134 f.; och ett finskt rättsfall från 1934, anfört hos Palmgren a. a. s. 33 f. not 3. – Jfr t. ex. *NJA 1921 s. 603*, där panthavaren underlåtit att skaffa ytterligare en borgensman, vilket borgensmannen utgått från skulle

nom att borgenären åtminstone borde ha insett, att borgensmannen räknat med panträtten som en regressväg, får hans underlåtenhet att tillse, att giltig panträtt stiftats, betraktas som culpös.

D. *Panthavarens skyldighet att avstå från sin handlingsfrihet som panthavare*

Under C har berörts de rättigheter som tillkommer panthavaren mot pantsättaren och panthavarens skyldighet att utöva dessa. Panthavarens förfoganderätt, eller vidare uttryckt panthavarens handlingsfrihet, över panten och panträtten ger upphov till en ytterligare fråga, nämligen: Är panthavaren i förhållande till en borgensman förpliktad att i något hänseende avstå från att utöva sina rättigheter som panthavare? Inskränker borgensmannens rätt panthavarens handlingsfrihet över panten?

Först kan konstateras, att borgensförbindelsen ej bör inverka på panthavarens möjlighet att – med förbehåll om borgensmannens rätt där så erfordras – överlåta panträtten, företa återpantsättning, förfoga över en pantsatt fordran eller att företa andra åtgärder jämställda med dessa, där det rör sig om panthavarens förfoganderätt i egentlig mening. (Jfr ang. förfoganderätten ovan § 5.2.)

Det finns emellertid en annan situation, där en sådan negativ förpliktelse måste föreligga, åtminstone på det sättet att panthavaren är tvungen att avstå från vissa handlingar, som han eljest kan företa i samråd med pantsättaren. I förhållande till pantsättaren har panthavaren en självklar »rätt» att med dennes medgivande när som helst efterge panträtten genom att återlämna panten, att i samråd med pantsättaren försämra pantens värde, byta ut den mot annan etc. I alla de här fallen har åtgärderna varit *till förmån för pantsättaren*, eller åtminstone inte till hans nackdel. Däremot kan de vara förödande för borgensmannens säkerhet. Här kan man i vissa avseenden tala om en vårdplikt avseende egendomens sakrättsliga beskaffenhet.

Det fall som först åsyftas är då panthavaren efterger panträtten, vilket kan ske genom att panthavaren lämnar tillbaka panten eller del av den,

---

ske, eftersom borgensmeningen var formulerad »en för båda och båda för en såsom för egen skuld». Borgensmannens ansvar nedsattes till hälften.

Utgången i *NJA 1974 s. 508* bör däremot inte ha någon inverkan på vad som här sagts. Här gällde frågan borgensmans betalningsskyldighet, då en medborgensmans namnteckning visat sig vara förfalskad. Frågan i målet var, om borgenären skulle bära risken för det inträffade. Utgångspunkten var således, att borgenären i detta fall ej uppträtt culpöst. I den ovan i texten berörda situationen gäller frågan, om panthavaren skall anses vara vårdslös. De omständigheter som ligger till grund för culpabedömningen i de båda fallen är emellertid inte analoga.

I NJA 1974 s. 508 yttrade HD bland annat: »Enbart den omständigheten att borgensman vid påtecknandet av sin förbindelse må handla utifrån en förutsättning av berörda innebörd [dvs. att han skulle erhålla regressrätt], är emellertid icke tillräcklig för att en regel av detta innehåll [dvs. att borgensmannen befrias från ansvar etc.] skall betraktas som gällande i fråga om borgensförbindelser.»

t. ex. i pantförskrivningen ingående avkastning, till pantsättaren, varvid panträtten upphör.[25] Ett annat exempel erbjuder *NJA 1936 s. 177*, där inteckningar pantsatts. Panthavaren, en bank, sålde här (i samråd med pantsättaren, som kommit på obestånd) den intecknade fastigheten och överlämnade därvid inteckningarna till den nye ägaren, utan att erhålla full likvid för sin fordran. HD yttrade bland annat, att banken »ej ägt att borgensmännen till förfång avhända sig den säkerhet, som sålunda gällt till förmån för dem».

Som antytts ovan under C har i bankernas formulär intagits en särskild klausul, vilken med viss reservation berättigar banken gentemot borgensmännen att till pantsättaren lämna ut förfallen avkastning och andra rättigheter som grundas på panten.

Andra sätt på vilka panthavaren kan försämra eller helt tillintetgöra pantens värde är att medge, att en inteckning får dödas[26] eller postponeras. Som exempel kan nämnas *NJA 1890 s. 375*, där en pantsatt inteckning utan borgensmannens samtycke hade nedsatts, varefter inteckningen blev värdelös. Vid en försäljning av fastigheten gav inteckningen en utdelning på endast 78 öre.[27]

E. *Påföljden då panthavarens skyldigheter åsidosatts*

Om panthavaren inte iakttager sina skyldigheter gentemot borgensmannen blir följden, att borgensmannen befrias från betalningsskyldighet resp. erhåller skadestånd i samma mån som han hade kunnat erhålla gottgörelse ur panten.[28] Det har vidare ansetts, att panthavaren mister sin rätt gentemot borgensmannen, även om det finns andra säkerheter än

---

[25] NJA 1875 s. 252 (enkel borgen); NJA 1925 s. 290 (avkastning, ovan § 9 not 82); NJA 1927 s. 185 (del av panten – aktier – och teckningsrätter, ovan § 9 not 82 och efter not 104. Betr. avkastningen, som i detta fall ej var pantsatt, ogillades talan, se ovan vid not 23). Se härjämte särskilt Ekström, FJFT 1908 s. 129ff.; dens., Om borgen s. 127ff.; Ussing, Kaution s. 252f., 257 med hänv. samt vidare t. ex. NRt 1926 s. 673; NRt 1930 s. 272 (uttalande i domskälen); Hasselrot, Handelsbalken III s. 97, 145; Sjögren i NJA 1917 s. 541 (s. 545); Undén, Sakrätt § 32 (s. 219f.); Ekeberg & Benckert s. 275; Bergström i Särskilda avtalstyper II s. 34f.; Palmgren, FJFT 1944 s. 32; Jul. Lassen, Spec. Del s. 454f. med hänv.; Kæstel, Bankjura s. 18f.; Nebelong, Om Forløfte s. 113f.; Thoresen a. a. s. 140f.; Smith, Garantioppgjør s. 191, 343. Jfr Rosander m. fl., Skuldebrevslagstiftningen och sparbankerna s. 19. Jfr BGB § 776 och C. civ. art. 2037. – Jfr vidare att en borgensmans betalningsskyldighet nedskrivs med hälften, om borgenären utan borgensmannens samtycke frikallar den andre av två solidariskt ansvariga borgensmän från vidare ansvar, t. ex. NJA 1933 s. 506.

[26] NJA 1938 A nr 309. Jfr Kæstel, Bankjura s. 19.

[27] Jfr *NJA 1885 s. 86*, där panthavaren låtit inteckningen förfalla och sedan fått en ny inteckning fastställd, vilket i praktiken ger samma resultat som en postponering. – Jfr Palmgren, FJFT 1944 s. 32f.; Thoresen a. a. s. 141.

De formella förutsättningarna för dödning resp. postposition är ansökan av fastighetsägaren och medgivande av pantbrevets innehavare, 22: 9, 22: 10 JB.

[28] Se och jfr t. ex. NJA 1875 s. 252 (enkel borgen); 1885 s. 86; 1890 s. 375; 1925 s. 290; 1927

den försämrade eller förlorade, och även om panthavaren i stället får en ny lika bra säkerhet.[29]

Vad därefter gäller *bevisbördan* kan här nämnas, att man presumerar, att panten skulle ha givit borgensmannen gottgörelse, om allt varit i sin ordning. Om panthavaren påstår, att den pant, vars värde han försämrat eller uppgivit, även om så ej skett inte skulle ha givit borgensmannen full täckning, åligger det enligt rättspraxis panthavaren att bevisa detta.[30]

F. *Borgensförbindelsens inverkan på panthavarens handlingsfrihet som fordringshavare*

Är borgenären skyldig att bevaka borgensmannens rätt gentemot huvudgäldenären i andra hänseenden än sådana, som direkt hänför sig till panten? Är panthavaren i förhållande till borgensmannen förpliktad att utöva resp. att avstå från att utöva sina rättigheter som fordringshavare? För att ta ett par konkreta exempel: Påverkas borgensmannens betalningsansvar av att borgenären underlåter att driva in huvudgäldenärens skuld, när den förfaller? Kan borgenären medge huvudgäldenären anstånd med betalningen, utan att förlora sin rätt gentemot borgensmannen?

Dessa frågor, som i och för sig har stor praktisk betydelse, uppkommer emellertid oberoende av att det ställts en pant till säkerhet för skulden; de gäller förhållandet borgenär–gäldenär–borgensman. Att spörsmålet ändå berörs i detta sammanhang har sin grund i, att motsvarande frågor uppkommer vid sekundärpantsättning, och i det fallet hänför de sig till borgenären i hans egenskap av panthavare. Det kan därför ha sitt intresse att se, hur frågorna lösts med avseende på borgensmannens rätt.

Någon allmän skyldighet att på detta sätt tillvarata borgensmannens

---

s. 185; 1936 s. 177; 1936 s. 625; 1938 A nr 309 och vidare särskilt Ussing, Kaution s. 260 ff. samt Hasselrot, Handelsbalken III s. 97, 145; Sjögren i NJA 1917 s. 541 (s. 545); Undén, Sakrätt § 32 (s. 219 f.); Ekström, Om borgen s. 133; Palmgren, FJFT 1944 s. 32; Jul. Lassen, Spec. Del s. 455; Kæstel, Bankjura s. 19; Nebelong, Om Forløfte s. 114, 122.

Om å andra sidan pantsättaren samtidigt med återlämnandet erlägger en avbetalning och panthavaren kan bevisa, att det erhållna beloppet täcker fulla värdet av den uppgivna panträtten, torde åtgärden ej inverka på borgensmannens betalningsansvar för den återstående delen av skulden, Ussing a. a. s. 260 not 43. Ang. bevisbördan, se vidare strax nedan.

[29] Ekström, FJFT 1908 s. 146; dens., Om borgen s. 133 f. Ussing a. a. s. 261 f. Nebelong a. a. s. 114.

[30] Se *NJA 1936 s. 177* (»då banken ... icke tillförlitligen styrkt, att eller i vad mån borgensmännen icke skolat kunna ur säkerheten bereda sig täckning för sin borgensförbindelse»); *NJA 1936 s. 625* (»då utredningen icke giver vid handen, att inteckningen ej skulle utgjort full säkerhet för skulden»); *NJA 1938 A nr 309* (»icke styrkt att eller i vad mån borgensmännen icke skolat kunna ur säkerheten bereda sig täckning för sin borgensförbindelse»). – Ussing a. a. s. 260 not. 45. Jfr Rodhe § 24 not 82; Jul. Lassen, Spec. Del s. 455; Kæstel, Bankjura s. 19. Jfr också ovan not 28.

intressen torde inte föreligga i svensk rätt.[31] Här bortses naturligtvis då från de konsekvenser som principen om borgensförbindelsens accessoritet medför, då huvudfordran upphör, t. ex. genom att borgenären försummar att avbryta preskription. Det kan särskilt nämnas, att det enligt svensk rättspraxis inte inverkar på borgensmannens ansvar, att borgenären beviljar huvudgäldenären *anstånd* med betalningen.[32] Detsamma gäller i finsk rätt.[33] I Danmark är det däremot en klar regel, att borgensmannen i allmänhet frigörs från betalningsskyldighet, om borgenären medger huvudgäldenären annat än ett helt obetydligt anstånd med betalningen. Det har ansetts vara av avgörande betydelse, att borgensmannens risk kan förändras genom åtgärden.[34] De danska bankformulären innehåller därför en klausul enligt vilken banken ges sådan befogenhet. Enligt norsk rätt resulterar anståndsgivningen ofta, men ej alltid, i ansvarsfrihet eller ansvarsreduktion.[35] I finsk, liksom även i dansk och norsk rätt gäller vidare, att borgenärens blotta *underlåtenhet att indriva* en till betalning förfallen fordran inte har någon principiell betydelse för borgensmannens betalningsskyldighet.[36] Samma regel gäller förmodligen i svensk rätt. Det kan beträffande dansk rätt, som således gör en skillnad mellan å ena sidan anstånd (uttryckligt eller underförstått) och å andra sidan passivitet, tilläggas, att det i den danska banklagen i en tvingande bestämmelse stadgas, att banken skall underrätta borgensmannen angående låntagarens betalningsförsummelser.[37,38]

---

[31] Jfr Rodhe § 24 vid not 61 ff., särskilt efter not 63.

[32] NJA 1934 s. 74. Se vidare Burling, Ek. Revy 1946 s. 109 ff.; Rodhe § 24 vid not 64; Bergström i Särskilda avtalstyper II s. 22 f. Jfr Bergström, SvJT 1966 s. 197. Jfr även Hasselrot, Handelsbalken III s. 151 ff.

[33] Palmgren, FJFT 1944 s. 40 f. not 3. Jfr Ekström, Om borgen s. 140 ff.

[34] Se Ussing, Kaution s. 232, 235 ff. med hänv. till danska rättsfall. Kæstel, Bankjura s. 15 f. Nebelong, Om Forløfte s. 109 f.

[35] Se Smith, Studier i garantiretten s. 338 ff. med genomgång av en rad norska rättsfall.

[36] Palmgren a. st. Jfr Ekström, Om borgen s. 140 f. Ussing a. a. s. 238. Kæstel a. a. s. 15. Nebelong a. a. s. 109. Smith a. a. s. 326 ff., även här med genomgång av ett större antal norska rättsfall; dens., Garantioppgjør s. 184.

[37] Bankloven 13 § femte st.: »Hvis der for et af en bank ydet lån er stillet kaution, og låntageren udebliver med hovedstol, afdrag eller renter, skal der inden 6 måneder efter de pågældende ydelsers forfaldsdag ved anbefalet brev gives meddelelse til enhver af kautionisterne eller til den eller dem af disse, der er bemyndiget til at modtage meddelelsen på samtlige kautionisters vegne. Undladelse heraf medfører, at banken taber sit krav overfor kautionisterne i det omfang, i hvilket disses regreskrav mod låntageren er blevet forringet ved undladelsen.» Karnovs Lovsamling, Bind 2, 1972 s. 2198. Eken & Jacobsen, Håndbog i dansk banklovgivning s. 261 f. Ussing, Kaution s. 264 ff. Kæstel, Bankjura s. 15 ff., 20 ff.

[38] Som ytterligare ett exempel bland flera kan nämnas, att borgenären ej torde vara tvungen att bevaka sin fordran i huvudgäldenärens konkurs för att bibehålla sitt krav gentemot en proprieborgensman. Hasselrot, Handelsbalken III s. 140. Ekeberg & Benckert s. 275. Nebelong, Om Forløfte s. 124 ff., särskilt s. 125. Ussing, Kaution s. 277 f. Betr. finsk rätt, se dock Ekström, Om borgen s. 96 ff.; Palmgren, FJFT 1944 s. 40.

3. Panthavarens förpliktelser gentemot sekundärpanthavare

A. *Inledning*

Det är inte ovanligt, att pantens värde överstiger pantfordran. Om man såsom bankerna följer vissa föreskrifter angående belåningsvärden på värdepapper föreligger ett överskott redan vid tidpunkten för pantsättningen. Skillnaden kan öka under pantförhållandets gång, till följd av att pantfordran minskar genom avbetalningar. Detta överskott (överhypotek) tillhör pantsättaren. Principen om pantens odelbarhet – enligt vilken *varje del* av panten häftar för *hela* fordran[39] – berövar emellertid pantsättaren, om ej annat avtalats, rätten att kräva, att panthavaren skall lämna ut överskottet till honom. Pantsättaren kan dock utnyttja tillgodohavandet på annat sätt, nämligen genom att överlåta den överskjutande delen eller pantsätta denna till en annan kreditgivare.

Pantsättaren kan naturligtvis gentemot panthavaren ha förpliktat sig att inte utnyttja denna befogenhet. Ett sådant avtal torde endast ha verkan mellan parterna.[40]

Den generella innebörden av en dylik sekundärpantsättning är, att kreditgivare nummer två, sekundärpanthavaren, erhåller panträtt i samma pant, men endast med rätt till utdelning ur panten efter primärpanthavaren. Hans rätt gäller alltså bara den del av pantens värde som primärpanthavaren inte behöver tillgodogöra sig. Bankerna brukar formulera avtalet, som ingås på särskilt formulär, på det sättet, att egendomen pantförskrivs till sekundärpanthavaren i den mån den icke behöver tas i

---

[39] Och omvänt: varje del av fordran säkras av hela panten. Denna princip innebär bland annat, *att* alla i panten ingående objekt häftar för fordran, även om fordran minskar, *att* – om en del av panten går förlorad – den resterande delen trots detta häftar för hela fordran *samt att* det står panthavaren fritt att vid realisationen utnyttja vilken del av panten han önskar. Se och jfr: Dig. 20.1.19, 21.2.65, 45.1.85(6), Codex 8.31.1, 8.32.1 och 2. LagC 1815 HB 6: 11, motiv s. 88f. LagC 1838 HB 6: 10, motiv s. 190. LagB 1850 HB 6: 1 och 10, motiv s. 23f. SjöL § 255 första st. NJA II 1914 s. 232f. Schrewelius II s. 178. Ask, Svensk Sakrätt s. 114. Hasselrot, Pant I s. 75ff. Undén, Sakrätt § 24.III (s. 178). Almgren i Festskrift till Nial s. 39. Gram I s. 442f. N. Lassen s. 192, 196. Matzen, Tingsret s. 505. Torp s. 606f. Møller, Dækningsadgang s. 146ff. (utförligast). Fr. Vinding Kruse, Ejendomsretten III s. 1420f. Hagerup § 14. Arnholm s. 59f. Det norska lagförslaget om pant s. 59. Ekelund, Panträtten s. 34f. Wrede s. 393. Taxell s. 79f. Kivimäki & Ylöstalo, Lärobok i Finlands civilrätt s. 37. Jfr Rodhe § 55 not 52, vid not 70f. och vid not 81. Jfr BGB § 1222, 1230; C. civ. art. 2083. – Ang. avtal i annan riktning, se t. ex. NJA 1882 s. 225. Jfr ang. de legala panträtterna, ovan § 2 vid not 53.

[40] Jfr Karlgren, Säkerhetsöverlåtelse s. 144; ovan § 12 not 4 i. f. Om däremot reglerna om pantsättning av egendom som innehaves av tredje man är utformade på annat sätt än som i 1936 års lag, utan t. ex. som i 1872 års kungl. förklaring (se nedan efter not 49), så kan konsekvenserna bli att verkan går härutöver, nämligen om tredje man då kan vägra att medverka till pantsättningen, vilket medför att någon pantsättning ej kan ske. Jfr Højrup s. 249 betr. dansk rätt. Det kan tilläggas, att ett huvudmotiv för 1936 års lag just var, att panthavaren ej skulle kunna förhindra en sekundärpantsättning; nedan vid not 61f.

anspråk för kredit, för vilken den tidigare utgör säkerhet. Så länge man rör sig på detta allmänna plan saknar formuleringen i och för sig betydelse, eftersom primärpanthavarens företräde då panträtterna ej upplåtes samtidigt följer av de sakrättsliga prioritetsreglerna. En annan fördelning kan endast ifrågakomma, om primärpanthavaren t. ex. gått med på att dela sin rätt till panten med den senare kreditgivaren.[41] Som skall framgå i det följande är emellertid den närmare innebörden av en sekundärpantsättning inte lika klar.

I bankpraxis är det mycket vanligt att överhypotek i pantbrev (och företagsinteckningar) pantförskrivs sekundärt, särskilt som tillägg till annan säkerhet. För tydlighets skull kan erinras om, att den situation det här är fråga om är, att samma pantbrev pantsatts till två olika kreditgivare. Denna pantsättning följer vanliga regler om handpant och är något annat än då en fastighet blivit föremål för två inteckningar och kreditgivarna innehar var sitt pantbrev med förmånsrätt efter varandra. I båda fallen rör det sig om sekundärpantsättning, i det första av ett *pantbrev*, i det andra av en *fastighet*. I praxis används terminologin »andrahandsbelåning» för det första fallet och »sekundärbelåning» för det andra.[42]

De frågor som uppkommer i detta sammanhang har endast delvis reglerats i avtalsformulären. Problemen har givits en minimal, om ens någon, behandling i rättspraxis och doktrin. I bankföreningens m. fl. skrivelse till Konungen med begäran om tidsenlig lagstiftning om pant och borgen framhålls bland annat, att det här föreligger ett behov av klarläggande regler, så att man skall kunna veta vad som gäller, om avtal inte träffats.[43]

För primärpanthavarens del ger en sekundärpantsättning upphov till två frågor. Den första är: Vilka möjligheter, som tidigare förelåg, är han nu tvungen att avstå från, av det skälet att de helt enkelt inte längre kan utnyttjas? Kan han exempelvis utvidga sin egen panträtt i panten som om någon sekundärpantsättning överhuvudtaget inte skett, alltså med förmånsrätt framför sekundärpanthavaren, eller låter sig detta inte göra?

---

[41] I det ovan i not 1 omtalade notisfallet *NJA 1937 A nr 217* hade E pantsatt vissa inteckningar först till L och därefter till flera andra personer. De senare avtalen var av två olika typer. I det ena angavs att den andre kreditgivaren skulle ha »samma rätt» som den förste, vilket den förste förband sig att respektera. Här blev den andre således »medpanthavare». I det andra angavs, att den andre borgenären hade rätt att »med L uppbära sitt tillgodohavande enligt lämnade räkning» etc., vilket L godkände. (1936 års pantsättningslag hade ej trätt i kraft.) Detta betraktades av domstolarna som en vanlig sekundärpantsättning, eftersom det inte förelåg något skäl att antaga, att L i det senare fallet genom sitt godkännande avstått från rätten att själv i första rummet gottgöra sig. – Huruvida pantsättningen formulerats att avse »panten, i den mån» etc. eller endast överskottet bör inte heller ha någon betydelse.

[42] Nordling, SvJT 1976 s. 223 not 14. – I det följande används uttrycket »sekundärpantsättning av pantbrev».

[43] Stencil s. 7.

Eller antag, att primärpanthavarens fordran minskar, kan han då använda åtminstone den på detta sätt frigjorda delen av panten till säkerhet för en ytterligare fordran? Den andra frågan är: Vilka förpliktelser medför sekundärpantsättningen för primärpanthavaren gentemot sekundärpanthavaren? Liksom när det gäller medpanthavare och borgensmän kan primärpanthavaren sägas inneha panten även på en annan persons vägnar.

I det följande skall först något sägas om sekundärpantsättningens närmare innebörd (nedan under B). Därefter behandlas primärpanthavarens förpliktelser gentemot sekundärpanthavaren med avseende på panten (C och D) och sist sekundärpantsättningens inverkan på primärpanthavarens handlingsfrihet som fordringshavare (E).

B. *Sekundärpantsättningens innebörd*

Svaret på den första frågan som nyss ställdes – vilka möjligheter som tidigare förelegat, men som primärpanthavaren efter sekundärpantsättningen är tvungen att avstå från – kunde å ena sidan synas bero på, när sekundärpanthavarens sakrättsliga skydd uppstår. Men å andra sidan är man föga hjälpt med att få upplysning om denna tidpunkt, om man inte vet *vilken rätt* det är som erhåller det sakrättsliga skyddet. Det primära problemet är alltså, vilken närmare innebörd sekundärpantsättningen kan ha. Denna fråga skall kort beröras som en allmän bakgrund till behandlingen av primärpanthavarens förpliktelser.[44]

Skall sekundärpanthavaren endast erhålla det som blir över, när primärpanthavaren fått sitt, eller förvärvar han rätt till panten i det skick den befinner sig vid tidpunkten för den sekundära pantsättningen, men med rätt att ta panten *i anspråk* först vid den senare tidpunkten, vilket medför att primärpanthavarens rätt klipps av, då sekundärpantsättningen sker? Förmodligen kan man utgå från, att meningen med sekundärpantsättningen inte är, att sekundärpanthavaren endast skall erhålla det som finns kvar och att primärpanthavaren fram till dess skall ha full förfoganderätt över panten. Detta innebär, att primärpanthavarens förmånsrätt framför sekundärpanthavaren *ej kan utökas* till att avse en helt ny fordran eller en fordran utöver maximibeloppet, om primärkrediten är rörlig.[45]

En särskild fråga är, om det nu sagda också gäller en utökning av primärpanträtten med stöd av en *generalpantklausul*.[45a] Vid sekundärpantsättning till en bank avskärs i allt fall primärpanthavarens möjlighet att utnyttja en generalpantklausul (annat än på så sätt att han erhåller förmånsrätt efter sekundärpanthavaren, dvs. en tertiär rätt). Vid sekundärpantsättningen brukar nämligen primärpanthavaren skriftligen meddelas angående pantförskrivningen genom att tillsändas en kopia av avtalet. I denna handling anges, att primärkrediten inte får höjas utan sekundärpanthavarens medgivande. Detta förbud avser även utnyttjande av en generalpantklausul. Handlingen skall undertecknas och återsändas av primärpanthavaren. Genom att göra detta, utan invändning, får primärpanthavaren anses ha godtagit inskränkningen.

---

[44] Förf. har för den följande diskussionen kunnat tillgodogöra sig innehållet i ett preliminärt manuskript till en handbok i sakrätt av Rodhe.

[45] Så t. ex. Olivecrona, Inteckning och panträtt s. 82; Kæstel, Bankjura s. 200; Taxell s. 89; Arnholm s. 183 f.

[45a] Jfr i detta sammanhang senast SOU 1976: 70 t. ex. s. 131.

Om *primärpanträtten minskar* kommer detta sekundärpanthavaren till godo eller uppstår då något slags »ägarhypotek», som pantsättaren (och primärpanthavaren) kan använda? Att anse fastighetsrättens regler om ägarhypotek analogt tillämpliga synes ej möjligt. Situationerna är ej jämförbara, även om handpanträtt i ett pantbrev ytterst hänför sig till själva fastigheten. Att principen om ägarhypotek inte är någon genomgående regel framgår också av att det inte kan uppstå något ägarhypotek i en företagsinteckning, 20 § FiL. Man måste kunna utgå från, att sekundärpanthavaren »rycker upp», när primärpanträtten minskar. Så är det också i dansk och norsk rätt.[46] Härmed är kanske inte givet, att inte pantsättaren och primärpanthavaren kan höja primärkrediten till det belopp som den hade, då sekundärpantsättningen skedde.[47] – I affärsbankernas formulär för pantförskrivning av överhypotek anges, att höjning av primärkrediten »minskad med härefter verkställda amorteringar» inte får äga rum utan sekundärpanthavarens medgivande.

C. *Allmänt om panthavarens förpliktelser gentemot sekundärpanthavare*

a. När det gäller att bedöma, vilka förpliktelser som kan åvila primärpanthavaren gentemot sekundärpanthavaren, kan man först konstatera, att det inte behöver föreligga något avtalsförhållande mellan de båda panthavarna. Därefter kan framhållas, att man numera brukar anse, att en panthavare har en självständig rätt till ersättning av en tredje man, som vållar skada på panten.[48] Denna allmänna sats bör i och för sig gälla även sekundärpanthavaren i förevarande situation. Här föreligger alltså (åtminstone) en utomobligatorisk skadeståndsrätt.

Ett problem utgör då fastställandet av culpakravets innebörd. Kan man ställa lika stränga krav på primärpanthavarens omsorg som om ansvaret grundats på en kontraktsrelation? Ett annat problem är, att frågan om primärpanthavarens förpliktelser inrymmer också andra moment än sådana, som hänför sig till »skada på panten», även om man ger detta begrepp en vidsträckt innebörd. Frågan är därför, om man skall behöva nöja sig med att konstatera, att ett utomobligatoriskt ansvar föreligger. Det rör sig här om ett gränsfall. Primärpanthavaren är inte att jämställa med vilken utomstående som helst. Det kan förekomma en viss kontakt mellan primärpanthavaren och sekundärpanthavaren vid pant-

---

[46] Kæstel a. a. s. 201. v. Eyben s. 418. Illum, Alm. Formueret s. 283; dens., Ejerpant og Panteprioritet s. 108. Gomard, Fogderet s. 43. Højrup s. 114, 219 f., 253 (kritisk). Jfr Torkild-Hansen, Advokatbladet 1964 s. 43 (något tveksam). Hagerup § 61.I. Arnholm s. 188 ff. Annan mening Fr. Vinding Kruse, Ejendomsretten III s. 1633, 1659 f.

[47] En sådan höjning tilläts i fastighetsrätten, 25 § IF, fram till 1912, då ägarhypoteket främst av exekutionsrättsliga hänsyn (lägsta budet), se t. ex. Prop. 1912:22 s. 215, infördes. Samma gäller företagsinteckningar, 20 § FiL. Men jfr Illum, Alm. Formueret s. 283.

[48] Se t. ex. (liksom ang. företrädesrätt till ersättningen, legitimation och inverkan av pantsättarens medvållande) Undén, Sakrätt § 27.II (s. 188 f.); Fr. Vinding Kruse, Ejendomsretten III s. 1410 f.; Arnholm s. 61; Karlgren, Skadeståndsrätt s. 230; jfr v. Eyben s. 113 ff. Ang. utomståendes anspråk på ersättning för skada på egendom, vartill han har viss rätt, se allmänt J. Hellner, SvJT 1969 s. 344 ff.

sättningen. Därtill kommer, att rättsordningen, som skall framgå, till panträttens uppkomst knyter vissa förpliktelser för primärpanthavaren gentemot sekundärpanthavaren. Det kan kanske vara motiverat att tala om ett legalt fordringsförhållande mellan de båda panthavarna, en ansvarsrelation som uppkommer ipso jure genom sekundärpantsättningen.

b. Hur får primärpanthavaren överhuvudtaget kännedom om sekundärpantsättningen? Vilken kontakt kan förekomma mellan panthavarna? För att få en bild av detta är det nödvändigt att något beröra, hur sekundärpantsättningen går till.

Sekundärpantsättning sker som huvudregel enligt 1936 års lag om pantsättning av egendom, som innehaves av tredje man.[49] Det erfordras alltså antingen att pantsättaren denuntierar primärpanthavaren eller att sekundärpanthavaren för denne företer en skriftlig handling, som visar att pantförskrivning till hans förmån skett, t. ex. en styrkt avskrift av pantavtalet. Innan denna lag trädde i kraft gällde 1872 års kungl. förklaring, enligt vilken förutsättningen för giltig pantsättning var, att primärpanthavaren förband sig att tillhandahålla sekundärpanthavaren godset eller dess värde.

Innebörden av det ansvar som kunde åligga primärpanthavaren enligt 1872 års förklaring belyses av notisfallet *NJA 1934 A nr 293*. Lotten Jansson och F. Hellsing hade ingått borgen till säkerhet för en skuld, som åvilade K. Hellsing. Till säkerhet för borgensmännens åtagande pantförskrev K det överhypotek som fanns i en inteckning, vilken var pantsatt till Stadshypoteksföreningen. Föreningen förband sig att för Lottens och F:s räkning innehålla säkerheten, i den mån den inte erfordrades för täckande av föreningens fordran. När Lotten och F efter att ha infriat borgensförbindelsen begärde att erhålla överhypoteket vägrade föreningen detta under invändning, att K redan före pantsättningen till Lotten och F hade pantsatt överhypoteket till Göteborgs Bank, varvid föreningen förbundit sig att tillhandahålla banken detta, och att föreningen också lämnat ut överskottet till banken, sedan den fastighet vari inteckningen gällde försålts och föreningen därvid erhållit betalning för sin fordran.

HD yttrade först, att K tillförsäkrat Lotten och F panträtt i överhypoteket och att stadshypoteksföreningen genom sin förbindelse åtagit sig att tillhandahålla Lotten och F hela det överhypotek, vari K sålunda tillförsäkrat dem panträtt, och fortsatte: »På grund härav och utan avseende å vad föreningen i målet invänt är föreningen pliktig ersätta den skada, Lotten Jansson och F. Hellsing lidit därigenom att föreningen icke fullgjort sitt åtagande, vilken skada motsvarade hela beloppet av deras fordran hos K. Hellsing . . .»

Föreningen ansågs således skadeståndsskyldig, därför att den givit Lotten och F en oriktig uppfattning om att de skulle erhålla en sekundär panträtt, inte en tertiär (alternativt ej upplyst om det rätta förhållandet). Det är inte troligt, att samma ansvar skulle inträda, om 1936 års lag tillämpats. Däremot kan primärpanthavaren även enligt gällande rätt åtaga sig att tillhandahålla överhypoteket och då föreligger en situation analog med den refererade. Samma ansvar kan även drabba den primärpanthavare som innehar pantbrev, vilka sekundärpantsatts till en bank. – Som antytts ovan under B tillgår en sekundärpantsättning av pantbrev till en bank på det sättet att primärpanthavaren erhåller ett skriftligt meddelande

[49] Se t. ex. NJA 1957 s. 495; Prop. 1970: 20 B 1 s. 303.

angående pantförskrivningen (en kopia av avtalet). Primärpanthavaren skall på handlingen bekräfta primärpantfordrans storlek. Han skall bland annat också bekräfta, att han inte förut eller samtidigt med meddelandet mottagit anmälan om någon pantförskrivning av pantbreven, vilken inte framgår av den handling han erhållit. Därefter skall handlingen återsändas till banken.

I Finland har 1936 års pantsättningslag sin motsvarighet i 3 § andra stycket FörmånsF.[50] Enligt dansk och norsk rätt, som är ungefärligen överensstämmande inbördes, kan panträtten fullbordas, förutom genom att primärpanthavaren åtar sig att tillhandahålla egendomen, också enbart genom att primärpanthavaren erhåller ett meddelande om den sekundära pantförskrivningen, under förutsättning att sekundärpanthavaren har skäl att räkna med att primärpanthavaren ej skall lämna ut egendomen till ägaren, vilket han kan ha, om primärpanthavaren mottager meddelandet utan att protestera häremot.[51] I det norska lagförslaget om pant krävs att primärpanthavaren skriftligen åtar sig att besitta egendomen även å sekundärpanthavarens vägnar, 60 § tredje stycket.

1936 års pantsättningslag gäller emellertid endast egendom, som kan »innehavas», dvs. gods i vidsträckt mening.[52] Hur sker då pantsättning av överhypotek i enkla fordringar? Alternativen är, att den tillgår på samma sätt som ordinär pantsättning och att denuntiation därför endast behöver göras hos den pantsatta fordringens gäldenär,[53] eller också att denuntiation skall göras hos både gäldenären och primärpanthavaren.[54] – Det kan framhållas, att vad som i det följande sägs om konsekvenserna av en pantsättning enligt 1936 års lag i princip också gäller pantsättning av överhypotek i enkla fordringar, även om de frågor som här uppkommer inte alltid är desamma. *Om* det skulle vara så, att denna sekundärpantsättning kan ske genom meddelande endast till gäldenären gäller dessutom, att ansvaret ej kan inträda i sitt fulla omfång, förrän primärpanthavaren fått kännedom om sekundärpanthavarens rätt.

D. *Panthavarens skyldigheter med avseende på panten*

Den fråga som skall besvaras närmast är, vilka förpliktelser primärpanthavaren kan ha gentemot sekundärpanthavaren med avseende på panten och dess vård, då något särskilt förvaringsavtal ej träffats dem emellan.

a. Så mycket är klart som att primärpanthavaren när han erhållit meddelandet blir skyldig att respektera sekundärpanthavarens rätt.[55] Innebörden av detta är först och främst, att han *inte får lämna ut panten* till pantsättaren eller annan obehörig så länge den sekundära panträtten består. Enligt lagförarbetena ligger detta »redan i utsägandet att en panträtt uppkommit».[56] Här är det uppenbarligen fråga om ett självstän-

[50] Förordning om förmånsrätt 9.11.1868/32 (3 § från den 31.7.1947). Se t. ex. Taxell s. 63 ff.
[51] Se närmare t. ex. v. Eyben s. 413 f., 441 och Højrup s. 248 ff.; Arnholm s. 105 och det norska lagförslaget om pant s. 111.
[52] Rodhe, FJFT 1973 s. 245 ff. Hessler, Allmän sakrätt s. 423.
[53] Så Hessler a. a. s. 423 ff. Jfr Taxell s. 89; v. Eyben s. 448.
[54] Så Håstad s. 51 ff., särskilt s. 59.
[55] Marks von Würtemberg & Sterzel s. 183. – Det som här sägs om primärpanthavaren är naturligtvis härlett från vad som gäller betr. tredje mannen i allmänhet. De arbeten vartill hänvisas i noterna avser den allmänna situationen. Men det är uppenbart, att primärpanthavaren är en av de olika tredje män, vilka lagen syftar på.
[56] NJA II 1936 s. 160 f., cit. s. 160. Se även Marks von Würtemberg & Sterzel s. 183 f.

digt ansvar gentemot sekundärpanthavaren, som uppkommer genom pantsättningen på sätt nyss antytts. Primärpanthavarens skyldighet i detta avseende är sålunda densamma som följde av en tillämpning av 1872 års förklaring, enligt vilken primärpanthavaren måste åtaga sig att inte lämna ut panten till någon obehörig.

Även här rör det sig om ett culpaansvar. Detta kan t. ex. få betydelse, om primärpanthavaren i ett bestämt syfte tillfälligt återlämnar panten till pantsättaren för ett par dagar – under förutsättning att primärpanthavaren överhuvudtaget har rätt att utsätta sekundärpanthavaren för den risk som ett tillfälligt återlämnande innebär. Om primärpanthavaren definitivt återställer panten till pantsättaren får culpa utan vidare anses föreligga.

I *UfR 1962 s. 283 H* hade A handpantsatt ett »ejerpantebrev» till B, varefter C, som inträtt i B:s rätt, handpantsatt det till J. Senare sekundärpantsatte B pantbrevet till K. Efter anmodan av en advokat, knuten till B och C, utlämnade J pantbrevet under några dagar till advokaten, som skriftligen uppgav, att det skulle ha en »tinglyst påtegning ifølge aftale». Under denna tidrymd blev emellertid pantbrevet försett med ytterligare »hæftelser». K:s talan mot J hade dock ingen framgång, därför att Højesteret inte ansåg, att J varit culpös.

I detta sammanhang skall till sist en annan situation skisseras. Antag, att primärpanthavaren till säkerhet för sin fordran innehar inte bara den pant, vari sekundärpanträtten gäller, utan även andra panter. Antag, att han återlämnar eller på annat sätt uppger någon av de övriga panträtterna. Följden blir, att den pant vari sekundärpanträtten gäller i realiteten blir mer belastad än tidigare, utan att man kan säga, att primärpantfordran ökat. Medför denna åtgärd någon påföljd för primärpanthavaren, t. ex. på det sättet, att hans rätt att utnyttja »sekundärpanten» minskar proportionellt eller att sekundärpanthavaren erhåller viss rätt till de övriga panterna? Förmodligen kan det åtminstone som huvudregel inte anses åligga primärpanthavaren någon förpliktelse med hänsyn till andra säkerheter än den som blivit sekundärpantsatt.[57]

b. Så länge 1872 års förklaring gällde följde av primärpanthavarens åtagande en viss *vårdplikt*, utöver skyldigheten att hålla panten inne, även om det var något osäkert hur långt denna vårdplikt sträckte sig.[58] Vårdnadsreglerna i 10 kap. HB ansågs i varje fall inte utan vidare tillämpliga.[59] Eftersom något åtagande inte erfordras enligt 1936 års lagstiftning, har det ansetts ännu mer tveksamt vilka skyldigheter som kan uppstå, då denna lag tillämpas.[60] Den vårdplikt som eventuellt kan föreligga måste nu grunda sig på primärpanthavarens skyldighet att respektera sekun-

---

[57] Jfr också nedan § 18 vid not 105.
[58] NJA II 1936 s. 160. Karlgren i Dalamålet angående Högbroforsen s. 50 f.
[59] NJA II 1936 s. 160.
[60] Jfr NJA II 1936 s. 160 f.

därpanthavarens rätt. Det kan framhållas, att syftet med lagändringen ingalunda var att inskränka tredje mannens ansvar, utan tvärtom att skärpa situationen så, att denne ej skulle kunna vägra att medverka till pantsättningen.[61] Vad som skedde var, att tredje mannens skyldighet att respektera (sekundär)panträtten blev tvingande.[62] Å andra sidan avsåg man inte heller att utöka hans vårdansvar.[63]

Beträffande primärpanthavarens vårdplikt gentemot sekundärpanthavaren kan två frågor ställas. Den första är, om primärpanthavaren kan ha samma ansvar gentemot en sekundärpanthavare som mot pantsättaren. Den andra är, om ansvaret eventuellt kan sträcka sig därutöver.

I kommentaren till 1936 års lag framhålles, att i den mån »ej särskild överenskommelse träffats mellan panthavaren och den som har godset i händer, blir den sistnämndes rättsställning i övrigt att bedöma med ledning av det avtal som ligger till grund för hans innehav».[64] Primärpanthavaren har ett vanligt pantvårdaransvar gentemot pantsättaren. Men gäller detta också gentemot sekundärpanthavaren? Om inte annat, så är detta till viss del en praktisk nödvändighet.

Antag, att panten genom primärpanthavarens vållande blir förstörd. Primärpanthavaren ådrar sig härigenom skadeståndsskyldighet gentemot pantsättaren. Antag vidare, att primärpanthavaren får sin fordran betald genom att kvitta skadeståndet – vilket måste vara tillåtet, eftersom sekundärpanthavarens rätt är sekundär – och att det härvid uppstår ett tillgodohavande för pantsättaren, därför att skadeståndet överstiger pantfordran. Om primärpanthavaren inte behövde ta någon hänsyn till sekundärpanthavaren skulle han kunna lämna ut detta – resp. hela skadeståndet, om kvittning ej skett – till pantsättaren. Detta är orimligt. Primärpanthavaren är ju förhindrad att lämna ut panten eller del av den. Jfr också 1872 års förklaring, som talade om »panten eller dess värde». *Även om* sekundärpanthavarens utomobligatoriska skadeståndsrätt inte skulle ge honom något självständigt skadeståndsanspråk i den konkreta situationen, så måste i alla fall skadeståndet betraktas som ett surrogat för panten, vilket bör omfattas av sekundärpanträtten. Detta innebär, att primärpanthavarens skadeståndsskyldighet gentemot sekundärpanthavaren ej kan vara *mindre* än gentemot pantsättaren; beloppet kan ej vara

---

[61] NJA II 1936 s. 93, jfr s. 159.

[62] Tredje mannen kan inte genom avtal med ägaren fritaga sig från skyldighet att respektera pantförskrivningen. Marks von Würtemberg & Sterzel s. 184 not 1. Överenskommer han med (sekundär)panthavaren att egendomen fritt kan lämnas ut till ägaren föreligger ingen giltig pantsättning. Jfr Rodhe, FJFT 1973 s. 252 betr. överhypotek i enkla fordringar. Jfr betr. dansk och norsk rätt ovan vid not 51.

[63] Jfr NJA II 1936 s. 160 (»lärer icke avses ... att de legala reglerna om handpant skulle undantagslöst tillämpas») och s. 162.

[64] Marks von Würtemberg & Sterzel s. 184. – Ang. primärpanthavarens vårdplikt, se också nedan § 19 efter not 4.

(proportionellt) lägre, bevisbördekravet kan ej vara svagare etc. Så långt måste alltså inomobligatoriska regler tillämpas.

Eftersom skadeståndsskyldigheten normalt hänför sig till värdet av viss egendom är det inte troligt, att sekundärpanthavaren i detta sammanhang skulle drabbas av en skada, som i och för sig inte skulle kunna drabba pantsättaren. Vilken betydelse har det då, huruvida anspråket är självständigt eller endast följer av sekundärpanthavarens rätt till ett surrogat som trätt i pantens ställe? Om sekundärpanthavaren har ett självständigt krav berörs hans rätt t. ex. inte av att pantsättaren eventuellt avstår från sitt anspråk. Men å andra sidan bör pantsättaren inte kunna ha fri förfoganderätt över surrogatet.

Resultatet torde bli, att primärpanthavarens ansvar i nu angivna hänseende åtminstone i praktiken följer inomobligatoriska regler.

c. Därefter gäller det att avgöra, om primärpanthavarens förpliktelser gentemot sekundärpanthavaren kan sträcka sig längre än till det ansvar som nu framgått. I vad mån kan man här analogisera från de regler som gäller förhållandet till en borgensman? Motsvarande frågor har för borgensmannens del behandlats ovan under 2.B.*b*, C (och D). Frågan gäller också primärpanthavarens förpliktelser som fordringshavare (nedan under E; jfr ovan under 2.F). Den ställning borgensmannen intar företer vissa likheter med sekundärpanthavarens. Båda har rätt att erhålla täckning ur panten, sedan panthavarens fordran blivit uppfylld. Panten gäller i båda fallen i första hand till förmån för (primär)panthavaren, i andra hand till förmån för borgensmannen resp. sekundärpanthavaren. Emellertid föreligger även väsentliga skiljaktigheter, som bör tas i beaktande vid bedömningen av panthavarens ansvar. Det är därför inte givet, att hans skyldigheter gentemot dem är identiska. En första skillnad är, att borgensavtalet ingåtts mellan borgenären/panthavaren och borgensmannen och gäller till den förres förmån, medan den sekundära pantförskrivningen är ett avtal mellan pantsättaren och sekundärpanthavaren, vilket normalt ligger helt utanför panthavarens intressen, men som han ändå är skyldig att tåla. En andra skillnad är, att man till följd av reglerna om borgensansvarets accessoritet kan säga, att panthavarens och borgensmannens panträtt i panten hänför sig till »samma fordran»; det är samma belopp det är fråga om osv. Borgensmannens betalningsskyldighet följer huvudfordrans (pantfordrans) öde. Detta medför, att panthavarens förfoganden över sin pantfordran kan direkt inverka på borgensmannens eget ansvar. Slutsatsen borde i varje fall kunna bli, att ansvaret mot en sekundärpanthavare inte bör gå längre än ansvaret mot en borgensman.

Ovan har antagits, att det inte föreligger något rättsligt ansvar för panthavaren gentemot en borgensman, om panten skadas eller förstörs till följd av en händelse, som det inte ingår i panthavarens vårdplikt

gentemot pantsättaren att avvärja. Någon sådan förpliktelse bör således desto mindre föreligga gentemot en sekundärpanthavare.

Det har vidare framkommit, att panthavaren kan vara gentemot en borgensman skyldig att utöva vissa rättigheter över panten, som har betydelse för hans säkerhet. Frågan gällde t. ex. om panthavaren skulle innehålla icke pantsatt avkastning som säkerhet för obetalda räntor etc. och avräkna dem på skulden. För borgensmannen har detta den betydelsen, att hans egen betalningsskyldighet i så fall skulle minskas. För sekundärpanthavaren blir innebörden, att den fordran primärpanträtten skall säkerställa minskar och att hans egna chanser till utdelning i motsvarande mån ökar, eftersom avkastningen inte var pantsatt. Här medför emellertid den speciella relationen mellan panthavare, pantsättare och borgensman att man inte utan vidare kan överföra denna regel till förhållandet mellan primärpanthavare och sekundärpanthavare. För sekundärpanthavarens del bör frågan snarare besvaras på samma sätt som frågan i vad mån sekundärpanthavaren kan inverka på, hur skuldförhållandet mellan pantsättaren och primärpanthavaren fortlöper (nedan under E).

En annan fråga som nämndes var, om panthavaren kan vara skyldig att se till, att det reella värdet bakom pantbrev och företagsinteckningar bevaras, och att ingripa, om värdet skulle minska väsentligt, t. ex. genom ägarens vanvård, nedläggande av driften vid en intecknad industrirörelse etc. Det framgick, att det är oklart, vilket ansvar panthavaren kan ha gentemot en borgensman i detta avseende. I förhållandet mellan primärpanthavaren och sekundärpanthavaren är emellertid ansvarsfrågan lättare att besvara. Sekundärpanthavaren har på ett helt annat sätt än en borgensman möjlighet att tillvarata sina egna intressen; han står i ett direkt fordringsförhållande till pantsättaren och har själv genom dennes sätt att sköta amorteringar och räntebetalningar tillfälle att bedöma dennes betalningsförmåga etc. Någon skyldighet av nu nämnd innebörd bör därför inte åligga primärpanthavaren gentemot sekundärpanthavaren.

Lika litet som en borgensförbindelse bör en sekundärpantsättning medföra, att panthavaren måste avstå från den förfoganderätt i egentlig mening över pant och panträtt, t. ex. rätten till återpantsättning eller överlåtelse, som han har gentemot pantsättaren. Däremot måste han vara förpliktad att se till, att åtgärderna sker med förbehåll om sekundärpanthavarens rätt, så att denna ej upphör genom godtrosförvärv osv.

E. *Sekundärpantsättningens inverkan på panthavarens handlingsfrihet som fordringshavare*

En fråga är, huruvida primärpanthavaren genom en sekundärpantsättning blir förpliktad att avstå från att utöva de rättigheter som eljest skulle tillkomma honom i hans egenskap av fordringshavare.

Detta spörsmål berörs ej i bankernas avtalsformulär.

Problemet är alltså, om primärpanthavaren är gentemot sekundärpanthavaren förpliktad att avveckla fordringsförhållandet till pantsättaren på visst sätt. Är han skyldig att driva in sin pantfordran, när den förfaller, och att avstå från att ge pantsättaren anstånd med betalningen? Måste han avstå från att ändra uppsägningsvillkoren eller att minska amorteringsbeloppens storlek etc.?

I norsk fastighetsrätt – alltså beträffande förhållandet mellan två inteckningshavare i samma fastighet – anses, att »primärpanthavaren» inte behöver avstå från att bevilja pantsättaren anstånd eller på annat sätt förskjuta förfallodagen framåt i tiden. Detta har sitt särskilda intresse, därför att man här tillämpar en allmän princip om »uppryckning» för »sekundärpanthavaren», när den framförstående panträtten faller bort. Liksom beträffande panträtt i lös egendom förekommer inget ägarhypotek.[65] I dansk fastighetsrätt, där uppryckning kan avtalas, har man emellertid en motsatt inställning till »primärpanthavarens» frihet att bevilja pantsättaren anstånd etc., då pantavtalet innehåller en upprycknings-klausul.[66] Å andra sidan kan erinras om, att man i Danmark också intar en restriktivare hållning än i de övriga nordiska länderna till panthavarens rätt gentemot en borgensman att bevilja pantsättaren anstånd med betalningen.

Mot att sekundärpantsättningen skulle medföra någon inskränkning i primärpanthavarens rättigheter som fordringshavare talar vidare följande argument. För det första är rätten att bevilja gäldenären anstånd något som kan vara av betydelse för borgenären. Primärpanthavaren kan göra den bedömningen att pantsättaren för närvarande inte kan betala sina skulder, men att han, om han medges anstånd med betalningen, kan vara i stånd att reda upp sin ekonomiska situation. Primärpanthavaren kan ju också ha andra fordringar mot pantsättaren än pantfordran. I varje fall skulle ett ansvar gentemot sekundärpanthavaren i detta hänseende innebära, att primärpanthavaren utan egen förskyllan fråntogs en rättighet, som han tidigare erhållit och som han kan ha intresse av. För det andra får man betänka, att sekundärpanthavaren själv är fordringshavare med möjlighet att säga upp sin fordran och därefter utmäta panten. För det tredje är det endast överskottet på panten, som omfattas av sekundärpanthavarens panträtt. I sekundärpanträtten måste ingå, att sekundärpanthavaren får räkna med, att primärpanthavaren utnyttjar panten för egen del. För det fjärde har ovan framkommit, att någon skyldighet att driva in fordran etc. inte föreligger ens mot en borgensman, vilken dock i betydligt högre grad berörs av hur panthavaren handlar i frågan. För det femte torde sekundärpanthavaren i regel inte

---

[65] Se t. ex. Arnholm s. 184, 194 resp. s. 188ff.

[66] Se t. ex. v. Eyben s. 257f., 272f. och särskilt s. 279ff. 40§ tredje st. första punkten TL.

kunna kräva att primärpanthavaren realiserar panten, när dennes fordran förfallit till betalning,[67] vilket talar emot att sekundärpanthavaren skulle kunna påtala, att han inte låter sin fordran förfalla till betalning.

Här har närmast talats om anståndsgivning, men den allmänna slutsatsen torde bli densamma, nämligen att det åtminstone i princip inte åvilar primärpanthavaren några förpliktelser gentemot sekundärpanthavaren med avseende på hur han utövar sina rättigheter som fordringshavare. Av betydelse härvidlag bör dock vara, vad som förekommit vid kontakten mellan sekundärpanthavaren och primärpanthavaren, om sekundärpanthavaren begärt bekräftelse av slutbetalningsdagen etc.

Någon sådan uppgift krävs ej i bankernas formulär för pantförskrivning av överhypotek.

Angående panthavarens ansvar mot andra intressenter i panten i samband med realisationen kan hänvisas till § 18.8 nedan.

§ 14. Pantvårdarens ansvar vid obligationslån (emissionsansvaret)

1. Inledning

a. Obligationslån utgör en av våra viktigaste former för långfristig kredit.[1] Förenklat uttryckt tillgår obligationsupplåning genom att obligationer (innehavarskuldebrev, »masspapper») »försäljes» till allmänheten. Härigenom erhåller låntagaren ett långfristigt, bundet lån till stort belopp med fast ränta. Lånebeloppen understiger numera sällan 10 milj. kr. Lånen var omkring tidpunkten för andra världskriget i allmänhet mycket långa. Flera av dessa är fortfarande i kraft. Särskilt under senare tid har det utgivits korta lån, med löptider på 5 år eller mindre. Löptiden varierar emellertid numera vanligen mellan 10 och 25 år.[2]

Denna finansieringsform är av mycket stor betydelse för staten. Den statliga, liksom den kommunala, upplåningen lämnas emellertid i det följande åsido, då stat och kommuner inte behöver ställa någon säkerhet för återbetalningen. Kreditrisken är här så gott som utesluten.

---

[67] Se nedan § 18 efter not 103.

[1] Betr. framställningen under *a* kan hänvisas till SOU 1969: 13 s. 15 ff.; Thunholm, Svenskt kreditväsen, särskilt s. 195 ff.; S. Andersson, Svensk kreditmarknad, särskilt s. 97 ff. Det kan anmärkas, att situationen förändrats något under senare år. – De obligationslån som emitteras publiceras i Svensk Obligationsbok, vilken utges av Svenska Bankföreningen vart tredje år. Där lämnas uppgifter om lånebelopp, löptid, konvertering, säkerhet, m. m.

[2] Vid långa lån (minst 10 år) förbehåller sig låntagaren i regel konverteringsrätt. Detta innebär, att han efter viss tid, t. ex. 10 år, kan säga upp lånet till förtida inlösen, något som är fördelaktigt för låntagaren, om den allmänna räntenivån sjunkit.

De största låntagarna är hypoteksbanker och kreditaktiebolag. Dessa kreditinrättningar finansierar såväl bostadsbyggandet som näringslivet. De obligationsutgivande instituten på bostadslånemarknaden (Konungariket Sveriges stadshypotekskassa, Sparbankernas Intecknings AB [SPINTAB] och Svensk Bostadsfinansiering AB [BOFAB]) behöver, i motsats till vad som tidigare var fallet, inte lämna någon säkerhet. Kommunkredit AB och Kommunlåneinstitutet lämnar säkerhet i form av kommunreverser. På industrisidan, där det finns olika obligationsutgivande institut, t.ex. AB Industrikredit, ställs fortfarande säkerhet. Även här är kreditrisken ytterst liten. Vissa institut som finansierar näringslivet ägs till hälften av staten, andra har statlig garanti som grundfond.

Större industriföretag upptar likaledes obligationslån. Dessa lån beviljas mot säkerhet, vanligen i form av pantbrev i bolagets fasta egendom och företagsinteckningar i den näringsverksamhet som bolaget utövar. I vissa fall ställs borgen som ytterligare säkerhet. Det förekommer emellertid även att pantsättningen ersätts av att låntagaren i en negativ klausul förbinder sig att inte pantsätta sin egendom till andra borgenärer.[3] Den följande framställningen inriktas huvudsakligen på de industriella obligationslånen.

De som »köper» obligationerna, obligationsinnehavarna, är således långivare till det obligationsutgivande företaget. De utgörs huvudsakligen av finansiella institutioner, men även av fonder, kassor, stiftelser och privatpersoner. Även här har en utveckling skett. Det största innehavet finns numera hos ett litet antal storplacerare, såsom Allmänna pensionsfonden, försäkringsbolagen och affärsbankerna.[4]

b. Emittering av obligationslån utgör en betydelsefull verksamhetsgren för affärsbankerna. När exempelvis ett industriföretag upptar ett obligationslån brukar en bank (eller flera banker gemensamt, med en som företrädare) medverka.

Det är i två huvudsakliga hänseenden som bankens tjänster erfordras. Det första sammanhänger med själva emissionen av lånet och det efterföljande hanteringsarbetet. Låntagaren saknar ofta möjlighet att nå den rätta kontakten med den obligationsköpande allmänheten. Detta kan medföra svårigheter både då det gäller att fastställa lämpliga räntevillkor

---

[3] Ovan § 2 vid not 27. Lån utan realsäkerhet (eller negativ klausul), upptagna av företag, kallas partiallån, SOU 1969: 13 s. 15.

[4] Det kan noteras, att de obligationer Högbroforsens Industriaktiebolag utgav (aktuella i det s. k. Dalamålet, nedan under 2.B) till största delen innehades av privatpersoner. T. ex. Justitiekanslersämbetets utlåtande rörande Högbroforssaken s. 45. – Förhållandena behöver naturligtvis ej vara stabila. Industriobligationer kan bli populära placeringsobjet även för privatpersoner och det har förekommit uppgifter om att en svängning i denna riktning redan skett.

etc. som då det gäller själva försäljningen. Industriella obligationslån brukar banken överta i fast räkning. Obligationerna säljs då till allmänheten på bankens risk.[5] Industriföretagen är inte heller rustade att klara av de hanteringsmässiga uppgifterna, såsom tryckning av obligationer och inlösen av räntekuponger. Vid utgivande av industriobligationer utför banken normalt alla dylika åtgärder.[6]

Det andra hänseendet i vilket bankens medverkan erfordras hänför sig till säkerheten för lånet. Ur *obligationsinnehavarnas* synvinkel är bankens medverkan nödvändig, därför att de inte kan mottaga och omhänderha panten annat än genom en gemensam representant. Ur *låntagarens* synvinkel är det av betydelse, att panten överlämnas till någon som kan uppträda som förhandlingspartner, så att utbyte av pantbrev, relax, sammanläggning av intecknade fastigheter etc., som särskilt med hänsyn till låneförhållandets längd under denna tid kan behöva företagas, kan ske utan de praktiskt taget oöverkomliga svårigheter som skulle infinna sig, om samtycke skulle inhämtas av varje enskild obligationsinnehavare.

När banken åtar sig att upplägga lånet ingås ett avtal mellan låntagaren och banken i vilket alla villkoren för lånet fastställs. Detta kontrakt är inte vad man normalt kallar ett standardavtal, eftersom det upprättas särskilt i varje fall, men avtalen följer ett visst formulär och erhåller därigenom likartad lydelse. I kontraktet regleras i huvudsak tre frågor. För det första avhandlas olika tekniska spörsmål i samband med lånets emittering, vilka endast berör banken och låntagaren. För det andra anges, att panten skall förvaras hos banken för obligationsinnehavarnas räkning och tillförsäkrar sig banken rätt att företräda dessa. För det tredje ges särskilda föreskrifter angående säkerheten m. m. som kan bli av betydelse under låneförhållandets gång, t. ex. låntagarens rätt till utbyte av pantbrev, förfalloklausuler etc. Den del av kontraktet som berör obligationsinnehavarna, dvs. de klausuler som ej avser tekniska frågor, brukar avtryckas på obligationerna.

2. Den pantvårdande bankens ansvar gentemot obligationsinnehavarna

A. *Allmänt*

Såsom framgått är det till obligationsinnehavarnas förmån som panten gäller. Dessa är panthavarna. Banken omhänderhar panten för deras räkning. Den fråga som skall diskuteras i det följande är vilket ansvar

---

[5] Försäljningsformen kan inte ha någon betydelse för bankens ansvar som pantvårdare. I Dalamålet hade obligationerna för övrigt sålts av låntagaren själv.

[6] SOU 1969: 13 s. 23 f. Thunholm a. a. s. 196ff. Andersson a. a. s. 106ff. – De rena hanteringsuppgifterna kan i framtiden förväntas bli övertagna av VPC.

gentemot obligationsinnehavarna som åligger den bank vilken förvarar säkerheten för ett obligationslån.

De åtgärder det här skulle kunna bli fråga om kan hänföra sig dels till vanlig pantvård, dels till en allmän skyldighet att tillvarata obligationsinnehavarnas intressen, som går utöver det vanliga pantvårdaransvaret gentemot pantsättaren. Ett exempel på det senare kan nämnas. Som antytts brukar säkerheten bestå av pantbrev i det låntagande bolagets fastigheter och företagsinteckningar i dess näringsverksamhet. Värdet av denna säkerhet är naturligtvis helt beroende av värdet på de materiella tillgångar vari inteckningarna gäller. En inteckning har inget värde »i sig». Säkerhetens värde sammanhänger med hur företagets verksamhet utvecklas. Det är uppenbart att värdet allvarligt påverkas t. ex. om driften vid företaget nedlägges. Föreligger någon skyldighet att utöva tillsyn över säkerhetens värde i detta hänseende?

Det material som finns i denna fråga utgörs för svensk rätts del av det s. k. Dalamålet.[7]

B. *Dalamålet, NJA 1941 s. 400*

Omständigheterna i Dalamålet var följande. År 1922 upptog Högbroforsens Industriaktiebolag (nedan kallat Högbroforsen) ett obligationslån på 4 milj. kr. Lånet skulle återbetalas under åren 1930–1937 med 500 000 kr om året. Såsom säkerhet överlämnades till den medverkande banken[8] dels inteckningar på ungefär 4,5 milj. kr i bolagets fasta egendom, som omfattade kraftanläggningar med träsliperi m. m. och skogsfastigheter,

---

[7] Jfr också NJA 1906 s. 520. – Beträffande de övriga nordiska länderna, där frågan inte berörts i någon större utsträckning, kan främst hänvisas till Arnholm s. 266 ff. och Ussing, Enkelte Kontrakter s. 89 f. Utöver de rättsfall som omnämnes i det följande, se också UfR 1941 s. 1027, 1888 s. 449, 451, 452 och 1873 s. 414 H (1872 s. 280).

Det norska lagförslaget om pant går inte närmare in på denna fråga, men stadgar i 31 §: »Når lån blir tatt opp ved at allmenheten eller et større antall långivere tegner parter mot gjeldsbrev til ihendehaveren, kan det til sikkerhet for lånet utferdiges et pantebrev stillet til en tillitsmann for obligasjonshaverne ... Kongen kan gi nærmere bestemmelser om forholdet mellom tillitsmannen og obligasjonshaverne og om tillitsmannsarbeidet i det hele.»

Metoderna vid obligationslån varierar naturligtvis från land till land. I vissa länder bildar obligationsinnehavarna en egen samfällighet, vilken – genom en eller flera utsedda representanter – skall tillvarataga deras intressen. Så t. ex. i Frankrike, Code des Sociétés art. 293–339. En liknande ordning föreslås i art. 56–59 i det reviderade förslag till förordning om europabolag som framlagts av EG-kommissionen (Proposal for a Council regulation on the Statute for European Companies. Amended proposal ... 1975), Bulletin of the European Communities, Supplement 4/75. En viss möjlighet till organisation föreligger också i Tyskland, se Elle, Die rechtliche Sicherung der Ansprüche aus Industrieobligationen s. 19 ff. Jfr även ang. norsk rätt, Arnholm s. 267 f.

I engelsk och amerikansk rätt intar obligationsinnehavarnas representant, till vilken pantsättningen i första hand sker, ställning av »trustee».

[8] Lånet emitterades av Aktiebolaget Mälarebanken, vilken senare uppgick i Aktiebolaget Svenska Handelsbanken. Dalas motpart i målet var därför Svenska Handelsbanken.

dels förlagsinteckningar på ungefär 1,5 milj. kr i den egendom som hörde till den av bolaget drivna rörelsen. För en del av lånet iklädde sig dessutom Aktiebolaget Kreuger & Toll proprieborgen.

Högbroforsen försattes år 1932 i konkurs. I målet stämdes banken av Förvaltningsaktiebolaget Dala i egenskap av obligationsinnehavare. Tvisten gällde, om banken hade varit skyldig att i obligationsinnehavarnas intresse vidtaga åtgärder i anledning av att Högbroforsen beslutat inställa driften vid sin fabrik. Driften nedlades i januari 1931 och återupptogs inte efter detta. Den intecknade egendomen såldes sedermera (1935–1936) på bankens föranstaltande på exekutiva auktioner för tillhopa knappt 200 000 kr. Även borgensmannen, Kreuger & Toll, försattes i konkurs. Till följd av dessa förhållanden blev obligationerna så gott som värdelösa.

Det lånekontrakt som upprättats mellan banken och bolaget fanns, med undantag för vissa tekniska bestämmelser, avtryckt på obligationerna. Häri angavs bland annat:

§ 5 st. 1: »Till säkerhet för ifrågavarande lån jämte ränta och möjliga kostnader pantsätter låntagaren och överlämnar till [bankens] Notariatavdelning såsom öppet depositum: . . .»

st. 4: »Det åligger Notariatavdelningen att ombesörja förnyelse av de pantsatta inteckningarna samt i övrigt iakttaga allt, vad enligt lag och detta kontrakt kan ankomma på panthavare; och skall pantsättningen i allt äga samma verkan gentemot låntagaren, som hade obligationsinnehavarna själva panten i handom.»

§ 11 st. 1: »Timar brandskada eller inträffar någon omständighet, vilken [banken] finner verka till väsentligt förringande av den deponerade säkerheten, åligger det låntagaren att, om banken så påfordrar, hos banken nedsätta det penningbelopp, eller till banken överlämna i allmänna marknaden inköpta obligationer till belopp, som banken finner motsvarande värdeminskningen, eller ock deponera annan av banken godkänd säkerhet till motsvarande belopp, allt vid äventyr att det då oguldna lånebeloppet till kapital och ränta är, om banken det påstår, omedelbart till betalning förfallet.»

§ 14: »Utan att särskilt uppdrag av obligationsinnehavarna behöver åberopas äger [banken] att i allt, som rör detta lån, såväl vid som utom domstol eller exekutiv myndighet bevaka obligationsinnehavarnas rätt och intresse samt föra deras talan.»

Vidare angavs i § 6, att låntagaren var berättigad att i den mån obligationerna infriades återbekomma motsvarande belopp av panten. Vilka inteckningar som skulle återställas ägde banken efter låntagarens hörande bestämma. I § 7 gavs låntagaren bland annat rätt att under vissa förutsättningar och med bankens medgivande utfå eller relaxera pantsatta inteckningar. I § 8 åtog sig låntagaren vissa förpliktelser med avseende på den förlagsintecknade egendomen. Om låntagaren bröt mot någon av dessa skyldigheter skulle samtliga pantsatta förlagsinteckningar, om banken så påfordrade, genast vara förfallna till betalning och indrivas hos låntagaren.

Slutligen kan § 9 citeras: »Brister låntagaren i fullgörandet av sin betalningsskyldighet för detta lån till kapital, ränta eller kostnader, äger [banken] att genast utan iakttagande av någon i lag för lös pants realisering föreskriven formalitet, på sätt banken finner lämpligt, försälja panten eller så stor del därav, som prövas

erforderlig för täckandet av den uppkomna fordran eller ock att direkt ur intecknad egendom utsöka motsvarande belopp.»

Dala anförde: Då driften nedlagts borde banken ha begärt, att Högbroforsen antingen skulle hos banken nedsätta ett penningbelopp motsvarande den värdeminskning som uppkommit genom driftsnedläggelsen eller vidtaga någon annan av de åtgärder som angavs i kontraktets § 11. Om denna begäran ej villfarits borde banken ha sagt upp lånet. Med hänsyn till borgensmannen Kreuger & Tolls ställning i början av år 1931 och den förbindelse som då förefanns mellan Kreuger & Toll och Högbroforsen kunde för visst antagas, att lånet blivit fullt säkerställt eller inlöst, om banken ingripit på detta sätt.

Banken bestred talan och anförde: Bankens skyldigheter som pantvårdare kunde inte i och för sig inbegripa skyldighet att se till att pantens värde inte minskades och något allmänt sysslomannauppdrag kunde inte härledas ur kontraktets bestämmelser. Visserligen gavs banken behörighet att företräda obligationsinnehavarna, men detta medförde inga förpliktelser utöver dem som angavs i kontraktet. § 11 syftade ej på driftsinställelser. Med hänsyn till Högbroforsens redovisade ställning (styrelseberättelser) hade banken för övrigt haft rätt att utgå från att driftsinställelsen var temporär och att denna med hänsyn till omständigheterna var en riktig åtgärd. Om bankerna i depressionstider allmänt under uppsägningshot började kräva förstärkning av de förstklassiga obligationshypoteken, ehuru låntagarna vederbörligen erlade räntor och amorteringar, skulle detta uppenbarligen i hög grad förvärra läget och kunna bli till verklig skada för obligationsinnehavarna.

I målet företeddes en vidlyftig utredning angående bland annat möjligheterna för en lönande drift vid Högbroforsen. Dessutom åberopades flera sakkunnigutlåtanden. I RR:n åberopades två utlåtanden av Karlgren, flera av Nial och ett av Fr. Vinding Kruse,[9] i HovR:n utlåtanden av Nial, Fr. Vinding Kruse, Arnholm samt av professorerna vid Helsingfors universitet Cederberg och Kivimäki.

Karlgren, som åberopades av Dala, anförde i sitt utlåtande bland annat:[10] Obligationsinnehavarna utgjorde en stor och obestämd massa av intressenter som var beroende av att någon omhändertog säkerheten och företrädde dem i deras egenskap av panthavare. Deras panthavarintresse begränsades inte till något så formellt som till att själva pantföremålen bevarades fysiskt eller juridiskt, utan gick även ut på att den realitet som låg bakom inteckningarna inte gick till spillo. – Det var uppenbart, att

[9] RR:ns protokoll har utgivits i tryck under titeln »Dalamålet angående Högbroforsen», (citeras i det följande »Dalamålet»). Karlgrens och Nials utlåtanden sammanfattas dessutom i rättsfallsreferatet i NJA.

[10] Dalamålet s. 44 ff., 253 ff. NJA 1941 s. 400 på s. 406 f.

banken varit skyldig att vidtaga sådana åtgärder som hörde till pantvård i trängre mening. Vad frågan här gällde, fick anses vara om banken haft en längre gående skyldighet att såsom syssloman och ställföreträdare eller överhuvud som »organ» för obligationsinnehavarna tillvarata deras rätt och intressen (»allmänna sysslomannaförpliktelser»). Det var huvudsakligen två frågor som krävde svar. Den första var, om banken, då den i lånekontraktet tillerkänts rätt att i olika hänseenden inskrida mot det låntagande bolaget, också haft skyldighet att i obligationsinnehavarnas intresse företaga sådana inskridanden. Den andra var, om banken varit skyldig att jämväl i andra hänseenden, som icke på detta sätt berörts i lånekontraktet, bevaka obligationsinnehavarnas rätt och intressen i vad angick pantsäkerheten. Båda dessa frågor borde enligt Karlgrens mening besvaras jakande. Banken hade haft allmänna sysslomannaförpliktelser mot obligationsinnehavarna och borde svara för culpös underlåtenhet (liksom culpöst handlande) enligt för sysslomän, ställföreträdare eller »organ» vedertagna principer. – Det vore, kunde man säga, rent av en nödvändig förutsättning för att hela obligationslåneinstitutet skulle fungera på ett för intressenterna och samhället nyttigt sätt, att obligationsinnehavarnas intressen med hänsyn till pantsäkerheten omsorgsfullt bevakades av organet, då ett behov av rättsskydd aktualiserades. Utginge icke den obligationsköpande allmänheten, såsom den ovedersägligen gjorde, från uppfattningen att bankerna plikttroget sökte dra försorg om obligationsinnehavarnas berörda panthavarintressen, skulle helt visst hela obligationslånemekanismen klicka. – Banken hade i kontraktet inte fritagit sig från denna skyldighet. Kontraktet lämnade t. o. m. positivt stöd för att banken iklätt sig allmänna sysslomannaförpliktelser, se t. ex. 5 §. Huruvida banken *avsett* att ikläda sig några förpliktelser genom bestämmelserna var likgiltigt. Det avgörande var, att obligationsinnehavarna genom deras avfattning måste anses ha fått grundad anledning antaga att så skett. Det var uppenbart, att flertalet av bestämmelserna tillkommit för att utgöra ett skydd för obligationsinnehavarna (representerade av banken) gentemot bolaget, så t. ex. 8, 11 och, i allt fall i huvudsak, 14 §. Det vore då oförnuftigt att utgå från att visserligen en mängd skyldigheter statuerats för det låntagande bolaget i obligationsinnehavarnas intresse men att dessa intressenter icke ägt något rättsanspråk på att skyldigheterna vid behov effektuerades. Att utrusta organet för obligationsinnehavarna med vissa befogenheter mot bolaget skulle ju ha varit en tämligen meningslös åtgärd, om icke desamma *måste* begagnas, när efter ett förståndigt bedömande anledning därtill gavs.

Dala åberopade också utlåtande av Fr. Vinding Kruse, Cederberg och Kivimäki samt av Arnholm. *Fr. Vinding Kruse* anförde bland annat, att han fann det av avgörande betydelse att lånekontraktet avtryckts på obligationerna, samt att han ansåg, att man kunde uppställa det som en

allmän objektiv regel i nordisk rätt, att mellanmannen (banken) var skyldig att visa den omsorg vid tillvaratagandet av obligationsinnehavarnas intressen med avseende på pantsäkerhetens bevarande som en kunnig och förnuftig panthavare själv skulle ha visat i samma situation och att det måste anses som en skadeståndsgrundande försummelse att underlåta att ingripa, om driften vid en intecknad rörelse lades ned och egendomens värde därigenom väsentligen förringades.[11]

Cederberg och Kivimäki framhöll sammanfattningsvis, att banken, vilken huvudsakligen haft allmänna sysslomannaskyldigheter gentemot obligationsinnehavarna, varit skyldig att med all omtänksamhet bevaka obligationsinnehavarnas intressen, samt att banken var skyldig att svara för skada, som orsakats av omständigheter i industriverksamheten vilka väsentligen förringade pantens värde, om banken ej kunde bevisa att den iakttagit sådan aktsamhet som med beaktande av sakläget i dess helhet kunde objektivt bedömt anses fullt försvarligt.[12]

Arnholm anförde bland annat:[13] Det är klart att utgångspunkten principiellt sett måste sökas i det enskilda kontraktet. Men detta täcker inte alla situationer. Till vägledning har man då först och främst vad man anser som en rimlig utfyllning med hänsyn till rättsförhållandets allmänna beskaffenhet och till avtalets bestämmelser i andra hänseenden. Därnäst kan man naturligtvis falla tillbaka på vad som vanligtvis brukar avtalas i kontrakt av samma slag. – Den enskilde obligationsinnehavarens ställning till panten är tämligen egendomlig vid obligationslån. Det är klart att pantens enda uppgift är att säkra hans intressen. Men det är inte mindre klart att han inte kan göra panträtten gällande i samma utsträckning som en vanlig panthavare. För det första kan man inte vänta att den enskilde obligationsinnehavaren t. ex. har förutsättning att avgöra om hans rätt är hotad, så att han har anledning att ingripa mot pantsättaren. Men även om han skulle ha både vilja och förmåga att göra panträtten gällande, så skulle det inte vara försvarligt att ge honom rätt till det. En sådan ordning skulle vara mycket farlig för låntagaren. En obligation kunde t. ex. hamna hos en kverulant eller än värre hos en konkurrent som önskade att missbruka sin ställning. Man kan nog säkert säga, att den enskilde obligationsinnehavaren inte på egen hand kan utöva sin panträtt. – Enligt min mening ger hela situationen stark grund för antagandet att mellanmannen (banken) i allt fall har en viss plikt att tillvarata obligationsinnehavarnas intressen i panten med mindre annat har avtalats eller otvetydigt förutsatts. Eljest borde man skapa ett annat organ som kunde göra detta. När nu banken, som har organiserat det hela, inte gjort något

---

[11] Det ena utlåtandet återges i Dalamålet s. 720 ff., det andra återfinns i akten, bil. 12.
[12] Akten, bil. 14.
[13] Akten, bil. 15. Vissa av de synpunkter Arnholm framför återfinns också i Panteretten s. 266 ff.

sådant, så får banken därmed antas ha åtagit sig själv att tillvarata obligationsinnehavarnas intressen. Och man kan väl tryggt säga, att i allt fall ett av de hänsyn som har dikterat ordningen med bankens medverkan är önskan om att panträtten skall utövas kollektivt. – Det förefaller därför ohållbart att hävda, att mellanmannen överhuvudtaget inte har några andra förpliktelser än sådana den särskilt åtagit sig i avtalet. Banken bör betraktas som en syssloman för obligationsinnehavarna.

Nial, som åberopades av banken, framhöll bland annat:[14] Omfattningen och innebörden av bankens skyldigheter var en tolkningsfråga. Banken kunde inte ha åtagit sig några förpliktelser som stod i strid med avtalet eller parternas tysta förutsättningar. – Det kunde ifrågasättas, om obligationsinnehavarna överhuvud brukade räkna med några andra åtgärder från bankens sida än den egentliga pantvården. Dessutom ägde obligationsinnehavarna samma möjlighet som varje borgenär att ingripa mot en gäldenär som förfor på ett sådant sätt att pantsäkerheten minskade i värde. Det vore ingalunda orimligt, att banken hade en rätt att ingripa som inte motsvarades av en skyldighet.

RR:n ansåg, att banken inte på grund av innehållet i kontraktet eller eljest kunde anses ha varit pliktig att ingripa. HovR:n fann, att det fick antagas, att banken – som inte, såvitt visats, förrän Högbroforsen försatts i konkurs känt till, att bolagets styrelseberättelser var missvisande och att rörelsen egentligen gick med förlust – hade räknat med, att driftsinställelsen endast var tillfällig, samt att det inte kunde anses culpöst att banken ej insett, att inteckningssäkerheten blivit väsentligt förringad genom att rörelsen inställts. Någon skadeståndsskyldighet hade därför inte uppkommit, »om ock för banken förelegat skyldighet att i de uti § 11 av lånekontraktet angivna fallen vidtaga däri avsedda åtgärder till obligationslånets säkerställande». I HD, som fastställde HovR:ns domslut vari Dalas skadeståndstalan ogillades, förenade sig en majoritet bestående av JustR Alexanderson, von Steyern, Sandström, Ekberg och Petré om följande av den sistnämnde avgivna yttrande:.

»Jämlikt § 11 i lånekontraktet ägde [banken] behörighet att, därest den funne en inträffad omständighet verka till väsentligt förringande av den deponerade säkerheten, fordra att låntagaren antingen förstärkte denna genom deposition av penningar eller annan av [banken] godkänd säkerhet till det belopp som enligt dess uppskattning motsvarade värdeminskningen eller ock minskade obligationsskulden genom att till [banken] överlämna i allmänna marknaden inköpa obligationer till samma belopp.

Jag finner denna bestämmelse, vilken tillika med de övriga delar av lånekontraktet som kunde vara av betydelse för obligationsinnehavarnas rätt och säkerhet återgivits å varje obligation, vara så att förstå att [banken] i förhållande till obligationsinnehavarna påtog sig förpliktelse att, där i förekommande fall vid beaktande av alla sig företeende omständigheter obligationsinnehavarnas intresse

[14] Dalamålet s. 94 ff., 615 ff., 746 f., 803 ff. samt akten, bil. 13. NJA 1941 s. 400 på s. 407 f.

det krävde, taga nyssnämnda behörighet i bruk, med härav följande skadeståndsansvar för den händelse underlåtenhet att ingripa finge anses innebära vårdslöshet eller försummelse.

Den i början av år 1931 vidtagna driftsinställelsen – vilken i Högbroforsens styrelseberättelse angivits vara avsedd att fortvara endast tillsvidare – har emellertid, med hänsyn till å ena sidan det rådande allmänna konjunkturläget och å andra sidan bl. a. innehållet av Högbroforsens balansräkningar alltifrån tiden för obligationslånets upplåggande ävensom det förhållandet att Högbroforsen utan synbar svårighet under vartdera av åren 1930 och 1931 i rätt tid verkställde räntebetalningar och amortering av obligationslånet med inemot 3/4 miljon kr, icke utgjort en omständighet av beskaffenhet att det kan läggas [banken] till last att den icke företagit ingrepp av den allvarliga art varom här är fråga.»

JustR Nissen anförde: »Jag finner visserligen § 11 i obligationslånekontraktet, vilken tillika med de övriga delar av kontraktet som kunde vara av betydelse för obligationsinnehavarnas rätt och säkerhet återgivits å varje obligation, vara så att förstå att [banken] i förhållande till obligationsinnehavarna påtog sig förpliktelse att när anledning förelåge taga i bruk den behörighet banken genom samma § erhöll, med därav följande skadeståndsansvar för den händelse underlåtenhet att ingripa finge anses innebära vårdslöshet eller försummelse.

I målet har emellertid ej blivit styrkt, att i samband med den i jan. 1931 skedda driftsinställelsen förekom någon omständighet av beskaffenhet att hava bort föranleda [banken] att med stöd av ifrågavarande bestämmelse i kontraktet – vilken icke kan antagas hava haft avseende å en av försämrade konjunkturer å trämassemarknaden föranledd driftsinställelse – ingripa mot Högbroforsen.»

JustR Afzelius kom till samma slut med motiveringen: »Enär enligt min mening sådana förhållanden icke förelegat att [banken] kan hava ägt anledning att betrakta nedläggandet av driften vid Högbroforsen – helst som denna åtgärd angavs avse allenast ett avbrott tillsvidare – såsom händelse eller omständighet av beskaffenhet att för banken medföra rätt eller förpliktelse till ingripande i enlighet med § 11 i lånekontraktet.»

Dalas skadeståndstalan ogillades således, därför att banken, bland annat på grund av att den blivit vilseledd av låntagaren, ej ansågs ha handlat culpöst. Majoriteten uttalade emellertid klart, att banken i princip kunde ha varit skyldig att ingripa. Detsamma gjorde JustR Nissen. JustR Afzelius uttryckte sig försiktigare, men av hans votum framgår, att även han ansåg, att § 11 i princip kunde grunda en förpliktelse för banken.

Det är ovisst hur långt man kan generalisera detta domslut. Den princip som tillämpats innebär i det aktuella fallet, att den pantvårdande bankens ansvar gentemot obligationsinnehavarna inte är beroende av att banken uttryckligen åtagit sig att utföra vissa åtgärder. Banken är vid culpaansvar skyldig att utöva de rättigheter som den tillförsäkrat sig, om dessa avser handlingar som det är i obligationsinnehavarnas intresse att de utföres. Avgörande har varit en tolkning av kontraktet. Därför är det inte givet, att utgången skulle ha blivit densamma, om kontraktet varit annorlunda utformat.

I domen påpekas, att kontraktet avtryckts på obligationerna. Härav

kan man naturligtvis inte med säkerhet sluta sig till, att detta betraktats som ett oundgängligt krav. Det kan ifrågasättas, om det överhuvudtaget skall ha någon betydelse huruvida obligationsinnehavarna känt till bestämmelsen eller ej.

C. *Ansvarsfrågan, efter Dalamålet. Nya kontraktsbestämmelser*

De kontraktsbestämmelser som var av störst betydelse i Dalamålet (§§ 5, 11 och 14) ändrades efter domen i det formulär som bankerna brukar använda vid avfattande av obligationslånekontrakt för industrin. Med undantag för vad som nedan skall anges ser kontrakten i dag alltså ut på ungefär samma sätt som i Dalamålet.

§ 5, enligt vilken banken skulle iakttaga allt som ankom på en panthavare etc., ersattes av en klausul där det stadgas, att panten för lånetiden nedsättes i öppet förvar i notariatavdelningen hos banken för obligationsinnehavarnas räkning. § 11 ändrades till:

»Träffas intecknad egendom av skada genom brand, vattenflöde eller annan jämförlig händelse i en omfattning, som kan antagas förringa pantens värde, åligger det bolaget att härom ofördröjligen underrätta banken och, om banken så påfordrar, förstärka panten i motsvarande grad för den tid värdeminskningen kvarstår.»

I § 14 ändrades »bevaka obligationsinnehavarnas rätt och intresse samt föra deras talan» till »företräda obligationsinnehavarna.»

Beträffande de övriga bestämmelserna kan anmärkas, att §§ 6 och 7 fortfarande gäller, med endast den mindre skillnaden att banken givits något friare händer att bestämma villkoren för låntagarens rätt att utfå panten etc. Föreskrifterna i § 8 angående förlagsinteckning har naturligtvis justerats med hänsyn till den nya lagstiftningen om företagsinteckning.

Realisationsklausulen (f. d. § 9) lyder i nuvarande formulär:

»I händelse bolaget i något avseende uraktlåter att fullgöra sina förpliktelser enligt detta kontrakt, är banken berättigad förklara lånet jämte ränta och de pantsatta inteckningarna förfallna till betalning omedelbart eller å tid, som banken bestämmer. Under samma förutsättning äger banken – utan anlitande av det i 10 kap. 2 § handelsbalken angivna förfarandet i fråga om uppbud, värdering och lösande av pant – på sätt banken finner lämpligt realisera panten.»

Så småningom tillades samma force majeure klausul som återfinns i bankernas vanliga avtalsformulär.

Slutligen kan citeras följande bestämmelse, vilken tillkom mot slutet av 1960-talet som inledning till f. d. § 8:

»Bolaget förbinder sig att beträffande intecknad egendom icke vidtaga åtgärd, som kan antagas i någon väsentlig mån förringa pantens värde.» – Vid brott mot denna klausul förfaller inteckningarna till betalning, om banken så påfordrar.

På sistnämnda bestämmelse skulle ett visst ansvar för banken kunna grundas. Bestämmelsen avser dock endast det fallet att låntagaren vidtar en åtgärd som kan antagas i väsentlig mån förringa pantens värde. Den klausul som var aktuell i domen i Dalamålet hade en vidsträcktare innebörd; den avsåg det fallet att det inträffade en omständighet som banken fann verka till väsentligt förringande av säkerheten.

D. *Allmänna förpliktelser*

a. Visserligen är det, som framgått, möjligt att fastställa bankens ansvar gentemot obligationsinnehavarna genom en tolkning av det kontrakt som föreligger. Det är emellertid inte givet, att bankens ansvar uteslutande måste grundas på en tolkning av obligationslånekontraktet. Man kan ställa frågan, om inte de allmänna skäl som ligger till grund för att banken skall göras ansvarig enligt tolkningsregler också kan göra banken ansvarig i andra fall, där en kontraktstolkning inte är möjlig. Vilket är bankens ansvar gentemot obligationsinnehavarna generellt sett, bortsett från vad som kan framgå av särskilda kontraktsbestämmelser?[15]

För bedömningen av bankens ansvar synes det vara en fråga av tämligen underordnad betydelse om rättsförhållandet mellan banken och obligationsinnehavarna uppkommer genom ett avtal till förmån för tredje man eller om det består ett direkt kontraktsförhållande mellan dem.[16] Ansvarsgrundlaget torde i allt fall från början vara ett tredjemansavtal (lånekontraktet), vilket innebär att en obligationsinnehavare säkerligen kan hålla banken ansvarig för en händelse som inträffat innan obligationen försålts till denne.

Banken torde ej heller kunna anses som en tredje man enligt 1936 års lag om pantsättning av egendom som innehaves av tredje man.[17] Det kan framhållas, att läget i de situationer som 1936 års lag syftar på skiljer sig från den här avsedda situationen bland annat därigenom, att panthavaren i de förstnämnda fallen antingen kan låta sig nöja med den vårdplikt tredje mannen har på grund av det avtal enligt vilket han innehar egendomen, eller träffa särskild överenskommelse med denne.

---

[15] I *tysk* rätt torde den medverkande banken vara skyldig att som en syssloman med omsorg förvalta säkerheten, Elle, Die rechtliche Sicherung der Ansprüche aus Industrieobligationen s. 27; Greitemann, AcP 168 s. 556. Betr. tysk rätt kan allmänt hänvisas till nyssnämnda arbete av Elle.

I *engelsk* rätt anses »the trustee» i detta fall vara i mycket i samma position som en vanlig »trustee», Halsbury's Laws Vol. 7 s. 484. – Den övervägande åsikten bland *amerikanska* domstolar synes vara, att »the trustee's» skyldigheter i första hand bestäms genom avtalet (»the trust indenture»), men att allmänna regler om »a trustee's» skyldigheter gäller i övrigt, dvs. i den mån inte något annat – giltigt – avtalats, även om man hos vissa domstolar kan återfinna såväl den meningen att denna »trustee's» ansvar åtminstone i vissa hänseenden är mindre än det som åvilar en vanlig »trustee», som den meningen att ansvaret inte sträcker sig utöver de skyldigheter avtalet stadgar. Annotation (1963) 90 ALR2d 501 på s. 505 ff. Här kan också hänvisas till två artiklar av äldre datum över ämnet av Posner i 42 Harv. L. Rev. (1928–1929) s. 198 och 46 Yale L. J. (1936–1937) s. 737 samt t. ex. till Vagts i Secured Transactions 1 A s. 1526 f.

[16] Jfr Karlgren i Dalamålet s. 49 f.; Nial i a. a. s. 94 f.

[17] Jfr Karlgren i Dalamålet s. 50 f., med analys av NJA 1933 s. 78.

Uppenbart är, att obligationsinnehavarna måste ha en representant, som förvarar panten för deras räkning. Därmed är emellertid ej givet, att denne representant också måste bevaka deras intressen med avseende på panten. Sådan skyldighet behöver inte föreligga, t. ex. om obligationsinnehavarna själva har god möjlighet att kontrollera eventuella förändringar i säkerhetens värde och att ingripa vid värdefall.

Till att börja med ter det sig emellertid ur *praktisk* synvinkel uteslutet, att varje enskild obligationsinnehavare skulle behöva hålla reda på hur det låntagande bolagets rörelse utvecklas, om det föreligger svårigheter med amorteringen, eventuella kontraktsbrott etc.[18] Hur skall de kunna bedöma karaktären av en driftsinställelse, hur skall de få erforderliga upplysningar osv.? Häremot kan man inte invända, att obligationsinnehavarna inte bara utgörs av »hjälplösa änkor». Även om en stor del av obligationsinnehavarna är finansiella institutioner, såsom AP-fonden och försäkringsbolag, vilka kan tänkas granska företagets årsredovisningar och liknande, kan man inte låta de övriga obligationsinnehavarna, privatpersoner och andra, vara beroende av att de större bevakar sina intressen.

Huruvida obligationsinnehavarna har *rättslig möjlighet att ingripa*, om säkerheten försämras i värde, har naturligtvis också betydelse, även om ansvarsfrågan i och för sig redan kan vara avgjord till följd av praktiskt grundande överväganden. Det har ovan framgått, att det i Dalamålet från bankens sida underströks, att varje obligationsinnehavare hade samma befogenheter som en vanlig borgenär.[19] Hur förhåller det sig egentligen med detta?

Om obligationsinnehavarna inte har någon gemensam representant, måste var och en ha rätt att uppträda gentemot låntagaren, eftersom det då inte finns något annat alternativ. Å andra sidan bör en obligationsinnehavare inte ha bättre rätt att begära att säkerheten realiseras än en vanlig »medpanthavare», som tillsammans med ett flertal andra tillerkänts panträtt i en pant, med samma prioritet. Antag, att en av obligationsinnehavarna anser, att låntagaren förfarit på ett sådant sätt att säkerhetens värde allvarligt satts i fara. Realisationsrätt kan i och för sig föreligga enligt kontraktet eller efter en tillämpning av 6:6 JB. Men förmodligen kan en ensam medpanthavare i detta fall endast påkalla realisation, om åtgärden är brådskande och samtycke av de övriga ej hinner inhämtas.[20] Och om någon annan medpanthavare (obligationsin-

[18] Karlgren framhåller, att obligationsinnehavarna är praktiskt taget förhindrade att ingripa, Dalamålet s. 46, 255 f. Nial är av motsatt uppfattning, Dalamålet s. 617. Av förstnämnda åsikt också Arnholm i sitt utlåtande samt s. 267; jfr Thamsen, UfR 1913 B s. 230.

[19] Nial i Dalamålet s. 97, 747; NJA 1941 s. 400 på s. 408.

[20] Jfr ovan § 13.1.*d*. Jfr även nedan § 18 vid not 94. Observera, att den fråga det ovan i texten gäller är, huruvida en obligationsinnehavare kan begära realisation av panten *i förtid*, dvs. att lånet sägs upp och att realisation därefter sker.

nehavare) skulle vägra att lämna sitt samtycke omintetgörs det hela. Även om någon representant ej utsetts synes sålunda en obligationsinnehavares möjlighet att göra panträtten gällande vara svag.

Kan en individuell obligationsinnehavare kräva, att säkerheten realiseras, om en bank utsetts till obligationsinnehavarnas representant? Föreligger sådan rätt, om obligationsinnehavarna uppträder gemensamt? Eller är deras representant, banken, ensam berättigad att föra deras talan?

Övervägande skäl synes tala för att en enskild obligationsinnehavare saknar rätt att begära realisation av säkerheten, om han anser att denna satts i fara. Utöver vad som nyss sagts angående en medpanthavares befogenheter måste det dessutom vara uteslutet, att en enskild obligationsinnehavare skulle kunna genomdriva sin vilja mot bestridande av banken såsom företrädare för de övriga obligationsinnehavarna. Därjämte gäller, att det inte överensstämmer med tanken bakom obligationslåneinstitutet att en obligationsinnehavare skulle ha ett sådant inflytande.[21] Det är här fråga om långfristiga, bundna lån, vars löptid inte skall kunna regleras av enstaka personer. Det kan överhuvudtaget inte heller vara meningen att låntagaren skall behöva inlåta sig i förhandlingar med enskilda obligationsinnehavare angående sitt sätt att sköta den intecknade egendomen. En avsikt med att utse en representant för obligationsinnehavarna måste bland annat kunna antagas vara att i låntagarens intresse se till, att de olika obligationsinnehavarna inte kan uppträda på egen hand gentemot denne, såvitt gäller panten.

Som visst stöd för denna åsikt kan vidare det norska rättsfallet *NRt 1936 s. 318* nämnas. Här fastslogs, att en enskild obligationsinnehavare inte kunde göra panträtten gällande. I målet krävde en obligationsinnehavare det låntagande bolaget på betalning för de obligationer hon innehade (10 000 kr) och realisation av panten, därför att räntorna på lånet inte betalats i vederbörlig ordning, vilket enligt »lånekontraktet» var förfalloanledning. Obligationsinnehavarna representerades av en bank. Situationen i fallet var något speciell beroende på att det fanns två grupper av obligationsinnehavare, vilka hade olika prioritet i panten (fyra fartyg). Banken som företrädde samtliga obligationsinnehavare, ville av hänsyn till majoritetens intressen ej ingripa. Den obligationsinnehavare som stämde låntagaren tillhörde en liten minoritetsgrupp med bättre förmånsrätt i panten. I domen yttrade Høiesterett bland annat:

»Det maa visstnok ansees i strid med hele laaneordningens tanke og forudsetninger at den enkelte partialobligasjonseier skulde kunne gaa til pantesalg paa egen haand. Man maa legge til grunn at realisasjonen bare kan finne sted for det samlede laan underett, og et saadant salg har den enkelte partialobligasjonseier det ikke i sin makt at fremtvinge i nærværende sak.»[22]

---

[21] Jfr Arnholm ovan vid not 13. – Jfr också Ussing, Enkelte Kontrakter s. 90; Westerby, Aktionæren i Fare s. 173.

[22] I målet berördes också frågan, om en enskild obligationsinnehavare kan begära *inlösen* av sina obligationer före den ursprungligen avsedda förfallodagen. För låntagaren kan detta i varje fall vara en betydligt mindre ingripande åtgärd än en pantrealisation. Den berör inte heller alltid de övriga obligationsinnehavarna på samma sätt. →

Det bör dock påpekas, att det i målet visserligen förelåg uppenbart kontraktsbrott, men att det inte anges, att säkerheten i och för sig skulle vara i fara. Slutorden i det citerade uttalandet, »i nærværende sak», kan möjligen öppna en väg för avsteg från principen i särpräglade fall.

Sammanfattningsvis kan ifrågasättas, om inte bankens åtagande att representera obligationsinnehavarna borde kunna tolkas såsom innebärande en uteslutande rätt för denna att företräda obligationsinnehavarna i de avhandlade frågorna, förmodligen dock med undantag för det fallet att samtliga obligationsinnehavare gemensamt skulle hävda en annan mening än banken.

I NRt 1936 s. 318 fortsatte Høiesterett efter det ovan citerade uttalandet:

»Man kan imidlertid ikke derav trekke den bindende slutning at den enkelte obligasjonseier ogsaa *under alle omstendigheter* (kurs. här) er kontraktsmessig avskaaret fra vanlig inndrivelse av sine forfalne renter og avdrag. For en saa dyptgaaende rettighetsfraskrivelse maatte der kunne paavises utvetydig hjemmel.»

Särskilt ansågs en sådan inskränkning i rättigheterna helt orimlig i förevarande fall, där omständigheterna, som ovan antytts, var speciella. Obligationsinnehavaren ansågs därför ha rätt att kräva in sin fordran hos låntagaren.

I *UfR 1938 s. 853* befanns emellertid en enskild obligationsinnehavare ej berättigad att göra fordringsrätten gällande. För förståelsen av detta rättsfall bör inledningsvis nämnas, att praxis i dansk och norsk rätt är, att låntagaren utfärdar dels en Hovedobligation, som överlämnas till banken, dels ett större antal Partialobligationer, som motsvarar våra obligationer. I den här aktuella Hovedobligationen angavs bland annat:

»Efter Aftale med Kjøbenhavns Handelsbank bliver nærværende Hovedobligation at opbevare i nævnte Bank, der i Forholdet overfor os er at betragte som Repræsentant for Partialobligationsejerne, paa hvis Vegne Banken kan optræde uden særlig Fuldmagt.»

Vidare angavs, att lånet kunde sägas upp, om det låntagande bolaget, vars egendom också pantsatts, bytte ägare (§ 8h). Partialobligationerna hänvisade till Hovedobligationens text. – I målet krävde två obligationsinnehavare betalning för sina två obligationer (2 000 kr) under åberopande av att ägarskifte ägt rum och lånet därför kunde sägas upp. Låntagaren invände, dels att ändringen i äganderättsförhållandena inte var sådan att förfalloklausulen var tillämplig, dels att befogenheten att kräva betalning endast kunde utövas av banken på samtliga obligationsinnehavares vägnar, ej av den enskilde obligationsinnehavaren. Østre Landsret gav obligationsinnehavarna rätt när det gällde bedömningen av ägarskiftet, men fortsatte:

»Derimod maa der gives [låntagaren] Medhold i, at [obligationsinnehavarna] ikke paa egen Haand kan bringe den oftnævnte Bestemmelse i Anvendelse. Ved et Partialobligationslaan foreligger der imellem de enkelte Partialobligationsejere et Intressefællesskab, der ogsaa i nærværende Tilfælde giver sig tydelige Udtryk i Laanedokumenternes Tekst. Ved Partialobligationen faar dens Ejer »Andel» i Hovedobligationen, og ifølge denne gives der Besidderen af den, nemlig Kjøbenhavns Handelsbank, ret vidtgaaende Beføjelser til at optræde paa samtlige Partialobligationsejeres Vegne, og disse Beføjelser kan ikke, eller dog ikke alene, anses som Legitimationsregler, men maa ogsaa opfattes som indskrænkninger i de enkelte Partialobligationsejeres Raadighed over deres Fordring. Naar derfor de almindelige trykte Pantebrevsvilkaar, derunder § 8h, er optaget alene i Hovedobligationens Tekst, er det uantageligt, at den Beføjelse, der ved § 8h er tillagt »Kreditor» til at forlange, at Kapitalen skal anses som forfalden, skulde kunne udøves af den enkelte Partialobligationsejer, hvorved hele Laanets Afviklingsplan – eventuelt med uoverskuelige Følger for alle Partialobligationsejerne – vilde blive forrykket. Den nævnte Beføjelse maa *i alt Fald normalt* (kurs. här) tilkomme Partialobligationsejerne i Fællesskab eller deres i Hovedobligationen nævnte Representant, hvorved endnu kan bemærkes, at det efter det i Sagen oplyste ikke kan antages, at det stedfundne Ejerskifte har bragt Partialobligationsejernes Interesser i Fare.» →

b. Det framgår alltså, att en enskild obligationsinnehavare saknar praktisk – och åtminstone när banken är utsedd som representant förmodligen också rättslig – möjlighet att ingripa med avseende på panten gentemot det låntagande bolaget. Den utväg som obligationslåneinstitutet erbjuder en enskild obligationsinnehavare vilken är missnöjd med låntagaren, nämligen att sälja sina obligationer, kan naturligtvis inte anses tillräcklig. Obligationsinnehavarna behöver någon som bevakar deras intressen med avseende på panten. Man kan vidare inte, särskilt inte utan stöd i avtalet, utgå från, att obligationsinnehavarna har accepterat en säkerhet, som de ej har kontroll över och som ingen bevakar på deras vägnar. Här märkes också, att obligationsinnehavaren brukar vara en person som vill ha en säker penningplacering och ej vill ta några chanser. En riskvillig penningplacerare skulle i stället t. ex. köpa aktier. Än viktigare är, att man inte heller kan anse, att obligationsinnehavarna skall *behöva* acceptera en säkerhet av så ofullständig karaktär.

Slutsatsen måste bli, att det i åtagandet att förvara panten bör, som ett obligationslåneinstitutets naturale negotii, anses ligga även en skyldighet att bevaka obligationsinnehavarnas intressen med avseende på denna, utöver vad den rena förvaringen kräver. Banken bör ha allmänna sysslomannaförpliktelser gentemot obligationsinnehavarna.[23]

Förmodligen är vissa av dessa skyldigheter till och med av sådan art att banken inte utan vidare kan friskriva sig från dem.

Antag nämligen, att banken uttryckligen friskrivit sig från ansvar gentemot obligationsinnehavarna, antingen generellt eller med hänsyn till vissa specificerade handlingar som ingår i de allmänna sysslomannaför-

---

Här föreligger således två domar – en norsk Høiesterettsdom och en dansk underrättsdom – i samma fråga med olika utgång. Emellertid synes domarna ändå kunna ge uttryck för samma grundinställning. Situationen i det norska fallet var speciell, vilket särskilt framhålles i domen. Jfr också uttrycket »under alle omstendigheter» i citatet ovan. Däremot var läget i det danska fallet på intet sätt ömmande. Domstolen framhåller uttryckligen i det ovan citerade avsnittet i. f., att den företagna handlingen inte hade bringat obligationsinnehavarnas intressen i fara. Dessutom anges, att befogenheten att kräva betalning »i alt Fald normalt» måste tillkomma obligationsinnehavarna gemensamt eller deras representant. Slutsatsen skulle således kunna bli, att en obligationsinnehavare inte utan vidare kan kräva inlösen av sina obligationer enligt en förfalloklausul eller på annat sätt »i förtid», men däremot om det föreligger särskilda omständigheter.

Härmed är inte sagt, att obligationsinnehavarna inte skulle ha generell rätt att driva in regelmässigt förfallna obligationer. Upplysande ur denna synvinkel är domstolens (Vestre Landsrets) behandling av en obligationsinnehavares förfallna räntekrav i *UfR 1931 s. 115*. Detta rättsfall angick ett obligationslån där det i huvudobligationen angavs, att banken var berättigad att uppträda på obligationsinnehavarnas vägnar och att de enskilda obligationsinnehavarna ej själva kunde uppträda i förhållande till låntagaren. Här ansågs en enskild obligationsinnehavare inte heller ha rätt att använda sin obligation till *kvittning* mot en fordran som låntagaren hade på honom. Däremot ansågs han emellertid ha rätt att kvitta sitt förfallna *räntekrav*.

[23] Jfr Karlgren, liksom Fr. Vinding Kruse, Cederberg och Kivimäki samt Arnholm i sina utlåtanden i Dalamålet, ref. ovan. Jfr även Ussing, Enkelte Kontrakter s. 90.

pliktelserna. Skulle obligationsinnehavarna vara bundna av en sådan klausul? Att skadeståndsskyldighet trots ansvarsfriskrivning skulle inträda vid skada, som orsakats uppsåtligen eller genom grov vårdslöshet, torde med viss säkerhet kunna påstås. Men det kan vidare ifrågasättas, om banken till sitt fredande skulle kunna åberopa en ansvarsfriskrivning, då skada uppstått genom – vad som i och för sig är – vårdslöshet som ej är grov. Den avtalssituation som här föreligger är speciell. Obligationsinnehavarna är som framgått beroende av att någon tillvaratar deras intressen. Samtidigt har de med det förfarande som nu tillämpas inte ens en teoretisk möjlighet att rikta invändningar mot avtalet. (Å andra sidan kan de naturligtvis underlåta att ingå avtalet, dvs. köpa andra obligationer i stället.) Det bör åtminstone krävas, att en ansvarsfriskrivningsklausul, som skulle avvika från vad som allmänt tillämpats, måste tillkännages på ett i hög grad tydligt sätt. Men även om så sker är det tveksamt, om en sådan bestämmelse skall behöva accepteras. Om det inte samtidigt ordnas så, att obligationsinnehavarnas rätt och intressen tillvaratas av någon annan, borde i vilket fall en ansvarsfriskrivning inte utan vidare vara giltig, utan kunna lämnas utan avseende enligt 36 § avtalslagen.[24]

c. Beträffande det närmare innehållet i bankens ansvar kan avslutningsvis följande nämnas.

Bankens ansvar gentemot obligationsinnehavarna innefattar för det första de vanliga pantvårdarförpliktelserna. Ett sådant ansvar gäller naturligtvis även gentemot pantsättaren.

I det kontrakt som användes i Dalamålet åtog sig banken uttryckligen vanligt pantvårdaransvar. Av det nuvarande låneformuläret framgår, att banken betraktar detta ansvar som självklart (klausulen »I fråga om såväl pantvård ...», cit. ovan under *d*). – Om banken ådrar sig skadeståndsskyldighet mot såväl pantsät-

---

[24] Ang. 36 § avtalslagen och friskrivningsklausuler, se SOU 1974:83 s. 174 ff.; Prop. 1975/76:81 s. 143 ff. Ang. friskrivning kan i övrigt hänvisas till t. ex. Taxell, Avtal s. 455 ff. med vidare hänv. Se även nedan § 19.2.C.*b*.

För *engelsk* rätts del stadgas i the Companies Act, 1948, sec. 88(1): »Subject to the following provisions of this section, any provision contained in a trust deed for securing an issue of debentures, or in any contract with the holder of debentures secured by a trust deed, shall be void in so far as it would have the effect of exempting a trustee thereof from or indemnifying him against liability for breach of trust where he fails to show the degree of care and diligence required of him as trustee, having regard to the provisions of the trust deed conferring on him any powers, authorities or discretions.»

I *amerikansk* rätt är det möjligt att förbudet mot friskrivning går längre än till att gälla grov vårdslöshet och uppsåt, nämligen på det sättet att vissa skyldigheter som rättsreglerna lägger på the trustee betraktas som »fundamentala» och därför ej kan avtalas bort. Jfr Annotation 90 ALR2d 501 på s. 506, 518 ff.; Posner, 42 Harv. L. Rev. s. 201, 204 f., 210 f., 239 ff.; dens., 46 Yale L. J. s. 780 ff.

Av Elles tystnad på denna punkt kan man möjligen dra den slutsatsen, att frågan om ansvarsfriskrivning inte har diskuterats i detta sammanhang i *tysk* rätt. Den pantvårdande bankens ansvarsfriskrivning är i tysk rätt tämligen långtgående, Elle, Die rechtliche Sicherung der Ansprüche aus Industrieobligationen s. 18, 72.

taren som obligationsinnehavarna kan frågan om ersättningens fördelning t. ex. lösas så, att denna deponeras tills lånet återbetalats eller så, att låntagaren får lämna ny pant (till en annan representant) mot erhållande av skadeståndet.

En annan innebörd av bankens ansvar som inte tarvar någon närmare utläggning är, att banken måste vara skyldig att inte lämna ut panten till pantsättaren – annat än i de fall som angivits i kontraktet – eller till annan obehörig. Härom kan hänvisas till § 13.

I de allmänna sysslomannaförpliktelserna får anses ingå sådana åtgärder som att utöva sina rättigheter enligt kontraktet på ett sådant sätt att obligationsinnehavarnas intressen härvid tillvaratas, att reagera om gäldenären får svårigheter med amorteringar eller räntebetalningar, att utöva de rättigheter en borgenär tillförsäkras i lag (t. ex. genom 6: 6 JB och 15 § FiL), vari exempelvis ingår att i viss omfattning undersöka anledningen till driftsinställelse och att ingripa om driften nedlagts definitivt eller om det finns befogad anledning att befara att så är fallet. Någon skyldighet att föra en fortlöpande kontroll över det låntagande bolagets skötsel och utveckling *i allmänhet* föreligger givetvis inte. Övervakningen hänför sig endast till förhållanden som har direkt betydelse för pantsäkerheten. I allt gäller naturligtvis, att banken inte är ovillkorligen skyldig att utan vidare tillgripa de åtgärder den kan ha rätt till, såsom att säga upp lånet, utan att den har en viss rörelsefrihet och framför allt skall handla med omdöme.[25]

[25] Jfr Karlgren i Dalamålet s. 52, 258 f.; NJA 1941 s. 400 på s. 407. – Jfr HD:s dom: »där ... vid beaktande av alla sig företeende omständigheter obligationsinnehavarnas intresse det krävde».

AVDELNING III

Rättsförhållandet från och med förfallodagen

KAPITEL 6

Pantfordran betalas

§ 15. Pantens återställande

1. När skall panten återlämnas?

Då pantsättaren betalar – hela – pantfordran, skall panthavaren återlämna panten. Han har inte rätt att kvarhålla panten till säkerhet för andra fordringar som han kan ha på pantsättaren.[1] Men kan panthavaren begära att erhålla betalning *innan* panten återlämnas, eller kan pantsättaren åberopa, att han endast är skyldig att betala, om han samtidigt återfår panten? I normala fall är detta naturligtvis inte något problem, men frågan kan lika fullt uppkomma. Den var föremål för process i *NJA 1910 s. 196,* liksom den har varit i tysk rätt,[2] och den har diskuterats i t. ex. amerikansk rätt. Åtminstone i nordisk rätt synes emellertid principen om prestation »Zug um Zug», som bland annat lagfästs i 14 § köplagen, vara fast förankrad. Att denna princip, vilken på behörigt sätt tar hänsyn till båda parternas intressen, bör gälla även vid panträtt, antydes i det nyssnämnda rättsfallet.[3]

---

[1] Schrewelius II s. 178f. Hasselrot, Pant I s. 141. Undén, Sakrätt § 24.III (s. 177). A. W. Scheel, Tilbageholdelsesretten s. 41. Gram I s. 485. Matzen, Tingsret s. 535. UfR 1926 s. 470. NRt 1915 s. 727. Taxell s. 130 not 2.

Finns en generalpantklausul i avtalet är alla pantsättarens skulder som omfattas av klausulen att betrakta som pantfordringar.

Enligt fransk rätt kan panthavaren däremot kvarhålla panten till säkerhet för andra förfallna fordringar, som tillkommit efter pantsättningen, se närmare C. civ. art. 2082 andra st.; Ripert & Boulanger anm. 1203. Jfr betr. romersk rätt, Codex 8.27.1. Jfr även Nehrman III Afd. XIV Cap. 19 §.

[2] Se t. ex. RGZ 92, 280 (1918) med hänv.

[3] Jfr även Nordling, TfR 1888 s. 391; Ekeberg & Benckert s. 244; Rodhe § 35 vid not 45; LagC 1815 HB 6: 5; LagC 1838 HB 6: 4; LagB HB 6: 10; Gram I s. 485; Matzen, Tingsret s. 536; Ussing, Obligationsretten, Alm. Del § 8.V.A.2.d.

Samma i tysk rätt, BGB § 1223(2); Ratz i RGR-Komm. till HGB anm. 38 till § 368 med hänv. – I C. civ. art. 2082 första st. anges, att pantsättaren ej kan kräva att återfå panten, förrän efter det att han betalat; Becqué i Planiol & Ripert s. 127; Ripert & Boulanger anm. 1201; Marty & Raynaud anm. 85.

I NJA 1910 s. 196 hade till säkerhet för ett banklån pantsatts tre intecknade skuldebrev (å tillhopa större belopp än skulden). På ansökan av banken såldes sedermera de intecknade fastigheterna exekutivt. Köpeskillingen räckte emellertid inte till att täcka bankens hela fordran. Banken krävde därför pantsättaren på den resterande summan.

Pantsättaren stämde därefter banken och anförde:[4] Efter fastigheternas exekutiva försäljning saknade inteckningsreverserna visserligen något värde såsom inteckningar, men å andra sidan gällde fortfarande den personliga betalningsskyldigheten för utfärdarna (som ej var pantsättaren) och betalning kunde således erhållas på denna väg – under förutsättning att banken såsom panthavare väl vårdat panten och bevarat kravrätten. Pantsättaren yrkade därför, att banken skulle åläggas att, mot betalning av det resterande beloppet, återlämna panten eller dess värde. Pantsättaren hade vid olika tillfällen erbjudit sig att betala skulden, under förutsättning att han »hand om hand» med att han överlämnade pengarna återfick panten eller åtminstone fick granska de lämnade hypoteken.

Banken vägrade emellertid att lämna någon redovisning förrän *efter* det att likvid erlagts. Den springande punkten i tvisten var, att skuldebreven hade preskriberats och alltså blivit värdelösa. HD fann i sin dom, att bankens invändning, att den inte var skyldig att redovisa för panten förrän betalning skett, inte förtjänade avseende.

I HD uttalades tre olika meningar, vilka alla biföll pantsättarens talan. Majoriteten berörde endast förhållandet mellan redovisning och betalning. JustR Bergman, som stod för en särskild mening, uttalade sig emellertid också om förhållandet mellan betalning och återlämnande av panten och anförde, att banken var skyldig att mot erhållande av betalning utge panten eller det tillgodohavande som enligt behörig redovisning kunde tillkomma gäldenären. JustR Sundberg och Silverstolpe yttrade, att »vad banken i saken invänt därom, att banken icke skulle vara pliktig att samtidigt med emottagande av likvid för sin fordran återställa fordringsbeviset med tillhörande hypotek, ej förtjänar avseende» och ansåg banken skyldig att mot erhållande av likvid antingen återställa panten eller avge redovisning.

Beträffande majoritetens uppfattning om förhållandet mellan betalning och återställande kan antecknas, att JustR Améen, vilken formulerade majoritetens votum, i anledning av frågan, om saken kunde slutligt avgöras av HD – sedan pantsättarens talan i sex föregående underrättsdomar ansetts för tidigt väckt – framhöll att han ansåg, att pantsättaren var berättigad att mot erläggande av skulden utbekomma panten eller dess värde.

Även om detta rättsfall inte utgör något fullständigt stöd för »Zug um Zug» principens tillämplighet vid panträtt, torde ändå de särskilda meningar som där yttrades, sammantagna med vad som nyss sagts, kunna ge stöd för meningen, att panten resp. pantsättarens tillgodohavande enligt redovisning skall överlämnas samtidigt med att betalning erläggs. (I det senare fallet sker naturligtvis vanligen kvittning.)

---

[4] Tre processer i denna fråga förekom. I de två första, som båda avgjordes i två instanser, ogillades pantsättarens talan såsom för tidigt väckt. Den tredje processen fördes upp till HD och refereras i NJA. Målet fick därpå en fortsättning, vilken återfinns i notisfallet NJA 1915 A nr 58. (Jfr också ovan § 8 efter not 5.)

Frågan har, som antytts, utförligt diskuterats i amerikansk rätt, särskilt med hänsyn till rättsfallet First National Bank of Seattle v. Gidden.[5]

I detta rättsfall hade Gidden till en bank pantsatt »a warehouse receipt» på ett större parti lax till säkerhet för en växel. På förfallodagen inställde sig ett ombud för Gidden i banken för att betala. Banken kunde emellertid varken hitta växeln eller panten, varför ombudet avlägsnade sig med oförrättat ärende. Senare samma dag, strax före fyra, återfanns dokumenten och banken ringde till Giddens kontor, men möttes av beskedet att han gått för dagen. Följande dag krävde banken betalning och erbjöd sig att återlämna panten. Gidden vägrade att betala under hänvisning till att han, om han återfått det pantsatta lagerbeviset i rätt tid, hade kunnat sälja laxen till Puerto Rico, en affär som han nu gått miste om. Han hävdade, att bankens dröjsmål hade löst honom från hans förpliktelse att betala skulden. Banken realiserade sedan panten och krävde Gidden på resterande belopp. I processen dömdes Gidden att betala.

Utgången synes i och för sig odiskutabel. I stället för att hävda, att fordringsrätten upphört, borde Gidden t. ex. ha krävt skadestånd i anledning av dröjsmålet. Och det var utifrån denna tänkta situation som debatten rörde sig. Hade det i så fall varit tillräckligt för Giddens del att erbjuda sig att betala under förutsättning att han återfick panten, eller hade han varit obetingat skyldig att betala? Williston ansåg, att panthavarens skyldighet att betala var absolut. Warren, som stödde sig på mer praktiska övervägande, hävdade att det räckte med ett villkorat erbjudande. Han ansåg också, att Gidden borde ha haft rätt att göra ett »täckningsköp» för att klara försäljningen till Puerto Rico.

Gilmore, vilken ansluter sig till Warren's uppfattning, summerar:[6] »The Williston-Warren debate serves to illustrate how soft and fuzzy this area of security law has always been. There was almost no solid authority on either side of the argument. There is none now. Presumably there never will be.»

Pantsättarens rätt att återlösa panten gäller, allmänt uttryckt, från förfallodagen ända fram till dess att den realiserats.[7] Borgenärens syfte med panträtten är ju att säkra betalningen. Om pantsättaren frivilligt erlägger sin skuld, förlorar panträtten följaktligen sin funktion. I 10 § andra stycket pantlånelagen stadgas, att låntagaren är berättigad att inlösa panten »intill dess åtgärder för pantens försäljning vidtagits». Frågan är dock, om inte den närmare tidpunkten, generellt sett, borde bestämmas så, att förberedelserna har gått så långt att realisationen ej kan inställas (utan att ådraga panthavaren skadeståndsansvar gentemot tredje man etc.). I anglo-amerikansk rätt gäller exempelvis pantsättarens rätt fram till det att panthavaren har ingått ett försäljningsavtal med en köpare.[8] Återlämnas panten, trots att panthavaren vidtagit förberedande

[5] 175 App. Div. 563, 162 N. Y. Supp. 317 (1st Dept. 1916), aff'd, 225 N. Y. 698, 122 N. E. 880 (1919). Se Gilmore s. 1167ff. Debatten fördes år 1942 mellan Williston och Warren, se hänv. hos Gilmore s. 1169.

[6] Gilmore s. 1170.

[7] Jfr Hasselrot, Pant I s. 180; dens., Pant II s. 44; Undén, Sakrätt § 31.I (s. 209f.); Serlachius s. 397; Wrede s. 452; Taxell s. 135.

[8] Se från engelsk rätt, The Ningchow [1916] P. 221; jfr Consumer Credit Act 1974 sec. 116(3). Se betr. amerikansk rätt, UCC § 9-506 med komm. Kritisk mot pantsättarens rätt att återlösa panten, sedan panthavarens realisationsrätt inträtt, dock Gilmore s. 1216f.

åtgärder för realisation och dessa förorsakat honom utgifter, skall pantsättaren naturligtvis ersätta dessa kostnader. Det faktum att panthavaren sålt en del av panten bör slutligen i och för sig ej hindra pantsättaren från att återfå den resterande delen mot betalning av det belopp som ej täckts genom den skedda realisationen.

2. Till vem skall panten återlämnas?

a. Panten skall i första hand återlämnas till pantsättaren. Detta gäller oberoende av om pantsättaren är identisk med gäldenären eller med pantens ägare.

Då pant ställts av tredje man, skall panten således återlämnas till honom, inte till gäldenären. Gäldenären blir ej genom pantsättningen såsom sådan legitimerad att förfoga över panten, då låneförhållandet avvecklas.[9]

I *NJA 1942 s. 530* hade Jonsson som säkerhet för fullgörande av sina skyldigheter enligt ett arrendekontrakt (på 20 år) till domänstyrelsen pantsatt två av bank utfärdade depositionsbevis. Jonsson överlät sedermera arrenderätten till Gustafsson och begärde därvid, att den av honom ställda säkerheten skulle godtagas även för fullgörande av Gustafssons skyldigheter enligt arrendekontraktet. Gustafsson överlät i sin tur arrenderätten till Johansson och förklarade därvid, att säkerheten fick kvarstå oförändrad för Johansson. Depositionsbevisen försågs inte med någon transport. Vid kontraktstidens slut utlämnades depositionsbevisen på Johanssons begäran till honom, varefter han kvitterade ut beloppen hos banken. Sedan Jonsson avlidit instämde hans son kronan (domänstyrelsen) och yrkade ersättning för depositionsbevisens värde. RR:n, vars dom fastställdes av HovR och HD, biföll denna talan under motivering, att »kronan icke förebragt någon omständighet på grund varav Johansson skulle ägt att av kronan utfå bevisen».

På samma sätt skall panten vid återpantsättning *i första hand* (jfr ovan § 12) återställas till återpantsättaren/panthavaren, ej till pantens ägare. I *NJA 1909 s. 282* ogillades visserligen återpantsättarens skadeståndstalan gentemot återpanthavaren, som lämnat ut panten till ägaren, men detta därför att panten – ett icke löpande depositionsbevis på grund av vilket återpantsättaren icke ägt att lyfta något belopp – ändå var värdelös för honom och han således inte lidit någon skada.[10] Normalt sett motsvaras naturligtvis skadan av återpantsättarens säkerhetsintresse i egendomen.

---

[9] Jfr Karlgren, SvJT 1944 s. 407; Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap s. 148 not 10.

[10] Rättsfallet var tämligen invecklat. Bland annat hävdade »återpanthavaren», att det inte varit fråga om återpantsättning, utan om vanlig pantsättning. Undén, Sakrätt § 32 not 64 (s. 220), gör en annorlunda tolkning av detta rättsfall, i det han anför, att »någon skada ej ansågs ha uppkommit för pantsättaren därav, att panten återlämnats till annan än pantsättaren eftersom panten visade sig i själva verket tillhöra den förre».

b. Det kan dock i vissa fall hända, att panten skall utlämnas till annan än pantsättaren. Pantsättaren kan t. ex. ha befullmäktigat en annan person att mottaga panten.

Har tredje man panträtt i egendomen, vid sidan av panthavaren eller sekundärt, skall panten överlämnas till denne i stället för till pantsättaren.[11] Eftersom pantsättaren pantsatt egendomen även till tredje mannen, kan han ej opponera sig mot att denne omhändertar panten.

Kan tredje man styrka, att han förvärvat äganderätten till panten av pantsättaren, skall panten utlämnas till den nye ägaren. Antag emellertid, att det föreligger tvist mellan pantsättaren och tredje mannen, och att t. ex. båda begär att erhålla panten. Till vem skall panten då utlämnas?

Som en möjlighet kan prövas en analogitillämpning av skuldebrevslagens regler om enkla fordringar, varvid således pantsättarens krav på att återfå panten jämställs med en enkel fordran. En tillämpning av nämnda regler skulle innebära, *att* panthavaren ej kan överlämna panten till pantsättaren, om han har skälig anledning att misstänka, att överlåtelse skett (jfr 29 §), och *att* han – om överlåtelsen är skriftlig – kan överlämna egendomen till förvärvaren, så länge han ej har skälig anledning att misstänka, att det är något fel på överlåtelsen (jfr närmare 30 §), eller med andra ord att panthavaren vid en tvist mellan överlåtare och förvärvare knappast skulle kunna överlämna egendomen till någon av pretendenterna. Frågan är emellertid, om den situation som föreligger då en panthavare skall återlämna en pant och då en gäldenär skall betala en skuld är analoga. I panthavarens fall är det inte bara fråga om att kunna prestera med befriande verkan. Det tillkommer en omständighet här, nämligen panthavarens intresse av att få sin pantfordran betald och pantsättarens generella möjlighet att vägra att betala, om han ej återfår panten.[12] Om pantsättaren vägrar att betala skulle panthavaren visserligen kunna stämma pantsättaren och dels få dennes betalningsskyldighet fastställd, dels få fastställt att han själv handlat korrekt. Men en sådan process skulle medföra extra tidsutdräkt och besvär och påtvingas panthavaren utan egen förskyllan. Erbjuder sig pantsättaren att betala pantfordran mot erhållande av panten torde inte heller möjligheten att realisera panten och därefter deponera eventuellt överskott vara öppen.

Frågan tangeras i rättsfallet *NJA 1901 s. 410*. Detta rättsfall är emellertid gammalt – det härrör från tiden före såväl skuldebrevslagen som lagen (1927: 56) om gälds betalning genom penningars nedsättande i allmänt förvar. Dessutom gällde det inte bara utlämnande av panten, utan främst utlämnande av överskottet från pantrealisationen.

---

[11] Ovan § 13.
[12] Jfr Taxell s. 131.

Sedan Schjåltz erhållit ett lån i en bank med ett antal aktier som säkerhet, sålde han dessa aktier till Hammarstrand, mot det att denne övertog Schjåltz' lån m. m. Hammarstrand begärde senare att mot erläggande av lånet erhålla panten, vilket Schjåltz' konkursbo bestred. Banken realiserade panten och överlämnade det vid realisationen uppkomna överskottet trots Hammarstrands protester till konkursboet. I rättegång mellan Hammarstrand å ena sidan och banken och konkursboet å den andra yttrade HovR:n i sin dom, i vilken HD ej gjorde ändring, bland annat, att den ovillkorliga realisationsrätt som banken i avtalet tillförsäkrats »desto mindre kunde hava förringats därigenom, att Hammarstrand med företeende av ovanberörda avhandling anhållit att få inlösa aktierna, som hans anhållan därvid blivit å konkursboets vägnar bestridd, och *det icke tillkommit banken att pröva giltigheten av den utav Hammarstrand åberopade överlåtelse; men med hänsyn till beskaffenheten av samma överlåtelse och de mot Hammarstrands rätt till aktierna från konkursboets sida gjorda invändningar* banken icke heller ägt att, sedan sålunda anspråk å ifrågavarande 20 aktier framställts såväl av Hammarstrand som å konkursboets vägnar, till förfång för Hammarstrand redovisa» överskottet till konkursboet. (Kurs. här.) Banken och konkursboet befanns därför skyldiga att solidariskt utge motsvarande belopp till Hammarstrand.

Innebörden av denna dom synes vara, att panthavaren i princip inte är berättigad att ta ställning i tvisten mellan pantsättaren och tredje mannen. Tydligen gäller emellertid ett undantag, om tredje mannens rätt är uppenbar. Hammarstrands rätt tycks nämligen ha varit klar, och i domen hänvisar man också till »beskaffenheten av samma överlåtelse» och till de invändningar mot Hammarstrand som konkursboet framställt etc. Enligt rättsfallet kan egendomen således inte lämnas ut till pantsättaren, om tredje mannens rätt är uppenbar. Hur panthavaren under dessa omständigheter skall förfara med panten är däremot ej klargjort.

Här kan jämföras läget i engelsk rätt. Enligt »the doctrine of estoppel» gäller bland annat, att »the bailee» inte får ifrågasätta »the bailor's» rätt till egendomen. Lämnar han ut den till någon annan blir han ansvarig. Men om å andra sidan den tredje man som gör anspråk på egendomen verkligen har rätt till denna, blir »the bailee» ansvarig gentemot honom (för »conversion», dvs. ungefär förskingring). Det inses därför, att »the doctrine of estoppel» inte kan tillämpas alldeles bokstavligt.[13]

Undén har, i anslutning till Hasselrot, uttalat, att panthavaren endast synes vara befogad att vägra att lämna ut panten till pantsättaren, om det genom dom visas att tredje man har rätt till egendomen eller laga förbud meddelas panthavaren mot utlämnande av panten till pantsättaren.[14] Detta är således en ytterligare möjlighet att lösa det inledningsvis ställda problemet.

Sammanfattningsvis torde man kunna framhålla, att panthavaren, som står helt utanför avtalet mellan pantsättaren och förvärvaren, ej bör få sina rättigheter inskränkta mer än nödvändigt. Panthavaren har ett berät-

[13] Paton s. 390 ff. Crossley Vaines' Personal Property s. 113.
[14] Undén, Sakrätt § 30 (s. 209). Hasselrot, Pant I s. 171 ff. Jfr även Arnholm s. 138.

tigat intresse av att få betalt för sin fordran på enklaste sätt. Med hänsyn till, att ett förvärv av pantsatt egendom som fortfarande befinner sig hos panthavaren alltid är behäftat med viss osäkerhet, torde det ej vara att alltför mycket åsidosätta den nye ägarens rättigheter, om panthavaren i enlighet med den av Undén uttalade satsen gavs rätt att återlämna panten till pantsättaren, så länge ej förvärvarens rätt fastslagits av domstol, och om pantsättaren och förvärvaren således hänvisades till att inbördes tvista om överlåtelsens innebörd och giltighet.

Antag härefter, att tredje man infinner sig hos panthavaren och erbjuder sig att betala pantfordran mot erhållande av panten, men utan att åberopa att han förvärvat panten eller att han uppträder som ombud för pantsättaren. I ett sådant fall uppstår två frågor. Den ena är, om panthavaren *får* lämna ut panten till tredje mannen. Den andra är, om panthavaren *måste* lämna ut panten till tredje mannen. Det förutsättes här, att panthavaren tar emot betalningen av tredje mannen, antingen därför att han är skyldig att göra det eller därför att han väljer att göra det. Med avseende på panten uppstår då problemet, om tredje mannen kan kräva, att panten skall utlämnas till honom och inte till pantsättaren.

På den första frågan kan svaras, att panthavaren inte får lämna ut panten, fri från panträtten. Däremot kan han lämna ut den, belastad med panträtten. Som framgått ovan i § 12 står det panthavaren fritt att överlåta panträtten. Panthavaren bör således för sin egen skull se till, att det av upprättade handlingar framgår, att det endast varit fråga om en överlåtelse av panträtten. Pantsättaren behåller då sin rätt att återlösa panten. Pantsättaren kan vidare trots överlåtelsen göra panthavaren ansvarig för pantens vård.

På den andra frågan – om panthavaren på begäran av tredje mannen måste överlämna panten till denne, ifall panthavaren mottagit betalningen – kan till att börja med svaras, att det inte är säkert, att en person som infriar annans gäld erhåller regressrätt mot gäldenären.[15] Erhåller tredje mannen ej regressrätt kan han följaktligen inte heller styrka någon rätt till den säkerhet panthavaren har för fordringen. Emellertid är det inte givet, att panthavaren skall lämna ut panten till tredje mannen, även om denne skulle erhålla regressrätt.[16] En omständighet att beakta härvidlag är, att man som ovan[17] antytts inte gärna kan ålägga panthavaren ett ansvar för förvärvarens vård av panten, om panthavaren varit *tvungen* att överlåta panträtten, och att en icke frivillig överlåtelse av panträtten därför kan

---

[15] Se ang. regressrätt vid infriande av annans gäld, J. Hellner, Om obehörig vinst s. 378 ff.; Håstad, Tjänster utan uppdrag s. 107 ff. Se även Taxell s. 134. Jfr ovan § 8 vid not 38 f.

[16] Se ang. inträde i säkerhetsrätt vid interventionsbetalning, Hellner a. a. s. 390 f.; Håstad a. a. s. 130 f. Jfr Hagerup § 72. I ad d) med hänv.; Taxell a. st.

[17] Inledningsvis i § 12.

vara till nackdel för pantsättaren inte bara därigenom att han erhåller en ny borgenär, utan även därigenom att tredje mannen också övertar panthavarens skyldigheter gentemot pantsättaren. Det nu sagda kan leda till, att panthavaren överhuvudtaget inte är skyldig att lämna ut panten till en tredje man som utan uppdrag betalar pantsättarens skuld. Frågan är dock inte avgjord.

Om tredje mannen å andra sidan uppger sig handla på pantsättarens vägnar, åligger det naturligtvis panthavaren att kontrollera hans behörighet.

NJA 1886 s. 175. A. Petterson hade fått ett lån i en bank, mot en pant (värd tre gånger så mycket som skulden). Lånet förföll, utan att Petterson betalade. Därefter infann sig länsmannen Stjernström i banken och betalade skulden – enligt vad banken uppgav – å Pettersons vägnar. Härvid erhöll han panten (vilken han sedan pantsatte i banken till säkerhet för en egen skuld, varefter den realiserades). Petterson stämde banken under yrkande, att banken skulle förpliktas att antingen återställa panten till honom eller utge dess värde. HovR:n fann i sin av HD fastställda dom till att börja med, att banken inte visat, att det varit fråga om realisation av panten, och konstaterade därefter, att banken »vid sådant förhållande ... saknat laglig befogenhet att till annan än Petterson, eller den som av honom därtill bemyndigats, utlämna» panten; och att banken »emot Pettersons bestridande icke ådagalagt, att Stjernström erhållit sådant uppdrag av Petterson».

NJA 1935 A nr 408. P. F. Pettersson, som hade pantsatt vissa aktier till en bank, fick se en annons, där annonsören erbjöd sig att belåna börsnoterade aktier efter en räntefot av 4½%, och beslöt sig för att omplacera aktierna, eftersom denna ränta var förmånligare för honom än den han hade. Han besvarade annonsen och kom i förbindelse med advokaten Rosengren. Denne uppgav sig handla på uppdrag av en förmögen person, »bruksägaren» Ljungqvist. Pettersson överlämnade dels en revers, dels en fullmakt att lösa in Petterssons aktier i banken, båda utställda till Ljungqvist. Under uppgivande att han var Ljungqvist inlöste Rosengren därefter Petterssons lån i banken och utkvitterade aktierna, vilka han sedan förskingrade.

Banken hade sålunda utlämnat panten till Rosengren, utan att förvissa sig om huruvida denne var identisk med Ljungqvist. HD, som biföll Petterssons skadeståndstalan, yttrade härom: »Enär ifrågavarande aktier av banken utlämnats till annan än den, för vilken den i banken åberopade fullmakten utfärdats, kunde banken icke undgå att ansvara för skada, som för Pettersson uppstått därigenom att aktierna kommit i orätta händer.» Bankens ansvarighet förringades inte därigenom att banken sedermera hade låtit Ljungqvist utfärda ett kvitto på aktierna. (I motsats till underrätterna – som ansåg, att de av Rosengren erbjudna villkoren för aktiernas belåning hade varit så förmånliga, att Pettersson borde ha iakttagit den största försiktighet innan han inlät sig i affärsförbindelse med denne – ansåg HD inte att Pettersson varit medvållande till skadan. Fallet är således även intressant ur den synvinkeln att det illustrerar frågan om medvållande till förmögenhetsskada.)

Den tredje man – eller för den delen också den pantsättare – som genom felaktiga upplysningar lyckas tillskansa sig panten, gör sig skyldig till bedrägeri.

SvJT 1954 rf s. 35. A, som tog upp order på skor för en firmas räkning, hade pantsatt en kappsäck med skoprover (högerskor) till flottningsarbetaren O till säkerhet för ett lån på 80 kronor. Ett par månader senare infann sig A i O:s hem, där han för O:s hushållerska – lögnaktigt – uppgav, att han hade gjort upp sina affärer med O och därför var berättigad att få tillbaka sin kappsäck. Hushållerskan trodde honom och lämnade ut väskan. A dömdes för bedrägeri (ringa).

3. Vad skall återlämnas?

Det som rubriken syftar på är, huruvida exakt samma objekt som pantsatts också skall återlämnas. Vid annan egendom än fungibel måste svaret självfallet bli jakande. Men vad gäller t. ex. beträffande aktier eller obligationer? Denna fråga leder över på andra problem, med sakrättsliga konsekvenser, som delvis redan behandlats i det föregående, nämligen om panthavaren får använda panten och om panthavaren är tvungen att förvara panten avskild från annan egendom. Klart är, att panthavaren ej får använda pantsatt fungibel egendom för egen räkning och sedan återställa andra exemplar och att han inte har någon generell rätt att byta ut den pantsatta egendomen mot annan. Har sådan rätt tillerkänts honom i avtalet mellan parterna föreligger inte panträtt utan s. k. pignus irregulare.[18] Något generellt förbud mot sammanblandning torde emellertid inte föreligga, särskilt inte med annan pantsatt egendom.

Antag, att panthavaren i strid med föreskrifterna i fondpapperslagen använt pantsatta aktier för egna spekulationer, eller att panthavaren sammanblandat pantsatta aktier och obligationer, och därför inte kan återställa just de handlingar som den ursprungliga transaktionen omfattade. Även om förstnämnda förfarande är straffbart uppstår den civilrättsliga frågan, om pantsättaren kan vägra att ta emot den egendom som erbjudes honom i stället och kräva skadestånd. Kan någon skada sägas uppstå genom den omständigheten att panthavaren inte kan återlämna exakt samma egendom som pantsatts? Framhållas kan, att pantsättaren i vilket fall inte kan vägra att betala under åberopande av att han skall återbekomma identiskt samma pant som han lämnat. »Zug um Zug» principen är ej tillämplig i detta fall. En generell rätt att vägra att betala skulle i realiteten innebära, att skadeståndet bestämdes till pantfordrans belopp, ej till pantens värde. (Jfr ovan § 11 not 2.)

Frågan kan bli aktuell även beträffande aktier i avstämningsbolag. – I bankpraxis antecknas vid pantsättning av aktier deras antal och slag. Aktierna (liksom panterna överhuvudtaget) förvaras sedan avskilt för varje kund och samma exemplar som pantsatts återlämnas. Möjligen kan denna förvaringsmetod bidraga till, att bankerna finner det »utomordentligt opraktiskt»[19] att t. ex. behöva bevaka

[18] Se ang. denna rättsfigur, Undén, Sakrätt § 23.V (s. 171 f.); Hessler, Allmän sakrätt s. 156 f., 433. Jfr t. ex. ang. »uneigentliches Lombardgeschäft» i tysk rätt, Herold, Das Kreditgeschäft der Banken s. 124 f.

[19] Rabe, Bankjuridik s. 36.

aktieemissioner. – I exempelvis brittisk bankpraxis brukar man förvara alla aktier i samma bolag tillsammans, vilket således leder till att andra exemplar återlämnas. Denna fråga brukar regleras i avtalsformulären.

I rättsfallet Crerar v. Bank of Scotland[20] hade miss Crerar pantsatt 2 775 aktier till en bank som säkerhet för ett lån. När lånet återbetalades cirka 15 år senare kunde banken till följd av sin nyssnämnda praxis med sammanblandning inte återlämna exakt samma aktier som de pantsatta, vilket pantsättaren krävde. Domstolen ansåg principiellt, att hon hade rätt (men att det i detta fall förelåg samtycke till sammanblandningen).

I det tyska rättsfallet RGZ 96, 184 (1919) var sakläget att en person hade pantsatt ett antal aktier, vilka på grund av det aktieutgivande bolagets konkurs hade blivit värdelösa. När panthavaren begärde betalning kunde han inte lämna tillbaka alla de i pantavtalet specificerade aktierna, därför att en del av dessa brunnit upp. Panthavaren erbjöd emellertid ett lika stort antal aktier av samma slag, men alltså andra exemplar än de ursprungliga. Domstolen framhöll, att den inte behövde ta ställning till frågan om pantsättaren, som inte visat att han hade något särskilt intresse av de pantsatta exemplaren, hade varit skyldig att ta emot likvärdiga aktier till samma nominella belopp, ifall aktierna hade behållit sitt värde. Eftersom det emellertid i detta fall förhöll sig så, att aktierna var helt värdelösa, betraktades pantsättarens invändning som chikan, och pantsättaren måste därför betala mot erhållande av de aktier panthavaren erbjöd.

I *engelsk* rätt har domstolens principiella uttalande i Crerar v. Bank of Scotland befunnits teoretiskt riktigt, men »unreasonable».[21] I *amerikansk* rätt har frågan varit aktuell med hänsyn till »stockbrokers», varvid man framhållit, att aktierna ju är lika mycket värda.[22] Beträffande *tysk* rätt uttalar Ratz i RGR-Komm. till HGB[23] kategoriskt – visserligen med hänvisning till ovannämnda tyska rättsfall – att en pantsättare som vägrar att mottaga en pant som är likvärdig med den pantsatta, vilken gått förlorad, handlar chikanöst. Enligt *fransk* rätt gäller, att panthavaren, då fungibel egendom pantsatts, endast behöver återlämna en motsvarande kvantitet likvärdig egendom.[24]

Frågan är till att börja med, om t. ex. två aktier eller två obligationer av samma slag och på samma belopp etc. är helt likvärdiga. Svaret måste bli att så är fallet. Vilken ekonomisk skada kan då uppstå genom att egendomen byts ut? Eftersom förutsättningen är att egendomen skall vara lika mycket värd kan någon dylik skada ej uppkomma. Pantsättaren torde därför endast, om egendomen i det särskilda fallet inte skulle anses likvärdig, med framgång kunna göra en sådan invändning som nu diskuterats. En omständighet som medför att egendomen ej anses likvärdig skulle exempelvis kunna vara, att pantsättaren känner till, att de aktier som erbjudes honom stulits från en tredje person.

---

[20] [1922] S. C. (H. L.) 137. Se Paget's Law of Banking s. 520.
[21] Paget's Law of Banking s. 520. Jfr även Holden, Securities for Bankers' Advances s. 168.
[22] Annotation (1931) 75 ALR 746.
[23] Anm. 38 till § 368.
[24] Marty & Raynaud anm. 92. Dalloz, Droit civil anm. 150.

4. Påföljder då panten ej återlämnas i rätt tid

Om panthavaren ej återlämnar panten, då pantsättaren betalar, eller förklarar sig ej vilja tillhandahålla panten, då pantsättaren erbjuder sig att betala, och pantsättaren kan visa att detta förorsakat honom skada, blir panthavaren skadeståndsskyldig. Panthavarens vägran att uppfylla sin skyldighet bottnar oftast i, att han helt enkelt inte kan återlämna panten, därför att den förkommit, förstörts eller utlämnats till någon obehörig. Man kan sålunda urskilja tre huvudsituationer. Om panthavaren, för det *första*, till följd av att han åsidosatt sin vårdplikt ej kan återlämna panten, grundas ansvaret på och beräknas skadeståndet enligt de principer som behandlats ovan i kap. 3. Har panthavaren, för det *andra*, på eller efter förfallodagen lämnat ut panten till någon obehörig, bör skadeståndet beräknas på samma sätt.[25] Det *tredje* fallet är, då panthavarens vägran endast orsakar ett dröjsmål med återlämnandet. Denna situation kan t. ex. uppkomma, om panthavaren felaktigt hävdar, att panträtten även gäller till säkerhet för en annan, obetald fordran, eller om panthavaren inte genast kan hitta panten. Här kan det vara svårare för pantsättaren att styrka någon skada. Skada kan dock uppstå t. ex. om pantsättaren haft för avsikt att sälja panten, sedan han återfått den, och den sjunkit i värde under den tid panthavaren varit i dröjsmål eller pantsättaren på grund av dröjsmålet förlorat det anbud han haft på den (jfr NJA 1920 A nr 467, ovan § 11.3.*a*, och First National Bank of Seattle v. Gidden, ovan under 1).

Beträffande *bevisbördan* kan nämnas, att man, om skulden betalats, presumerar att panten återlämnats, *NJA 1918 s. 433*. Omvänt presumeras, att pantsättaren betalat skulden, om han återfått panten, *NJA 1887 s. 232*. Därmed är inte sagt, att samma presumtion bör gälla, om tvisten mellan parterna avser frågan huruvida panten återlämnats definitivt eller endast i ett tillfälligt syfte.

På samma sätt som en panthavare, vilken brutit mot sin vårdplikt, i vissa fall drabbas av ett utsträckt ansvar enligt principen om casus mixtus, ådrar sig panthavaren ett utvidgat ansvar vid dröjsmål med att återlämna panten enligt principen »*perpetuatio obligationis*».[26] Denna princip innebär, att en prestationsskyldig kontrahent, som gör sig skyldig till skadeståndsgrundande dröjsmål, ådrar sig ansvar även för casuella händelser, om han inte kan visa, att skadan skulle ha drabbat motparten,

---

[25] Ovan § 11.2. I NJA 1935 A nr 408, där panthavaren felaktigt utlämnat panten till en person som löst in pantsättarens lån (ovan efter not 17), beräknades skadeståndet efter pantens värde på dagen för utlämnandet.

[26] LagC 1815 HB 6: 5. LagC 1838 HB 6: 4. LagB HB 6: 11. Hasselrot, Pant I s. 168 f. Undén, Sakrätt § 32 (s. 220). Ekeberg & Benckert s. 244. v. Eyben s. 420.

även om prestation skett i rätt tid.[27] När man här talar om »skadeståndsgrundande dröjsmål» måste man mena, att dröjsmålet skall vara av viss svårighetsgrad, och alltså principiellt *kunna* medföra skadeståndsansvar, inte att skada in casu skall ha drabbat pantsättaren såväl genom casus som genom en adekvat följd av dröjsmålet.

[27] Se allmänt t. ex. (med vidare hänv.) Almén § 17 vid not 152 ff.; Hult i Festskrift till Ussing s. 165 ff.; Karlgren, TfR 1955 s. 361 ff.; Rodhe § 48 efter not 65; dens., SvJT 1961 s. 270; J. Hellner, Köprätt s. 92 f.; Ussing, Obligationsretten, Alm. Del § 12.VI.B; Augdahl, Den norske obligasjonsretts almindelige del s. 237. Jfr Taxell, Avtal s. 423. I övrigt kan hänvisas till § 11.4 ovan.

KAPITEL 7

Panträtten tages i anspråk (realisationen)

§ 16. Inledning

1. Allmänt

a. Panträttens primära syfte är, som nämndes inledningsvis i § 1.1, att bereda panthavaren säkerhet för att pantsättaren uppfyller sin prestation. Det medel, varigenom en sådan säkerhet möjliggörs, är panthavarens rätt att vid utebliven prestation söka gottgörelse ur panten. För att erhålla denna gottgörelse måste panthavaren antingen begära utmätning av panten eller realisera den. Förevarande kapitel skall behandla den situation som uppstår, då panthavaren tar panträtten i anspråk genom att realisera panten.

Till att börja med redogörs i § 16, efter en kort analys av parternas motstående intressen i samband med pantrealisationen, för de olika sätt att se på frågan, hur realisationen bör regleras i stort, som återfinns i nordisk rätt och i tysk, fransk, engelsk och amerikansk rätt. Intresset knytes här främst till frågan, vilka realisationsformer man valt att lagfästa – försäljning på offentlig auktion, underhandsförsäljning etc. – och hur avtalspraxis gestaltar sig i de fall där bestämmelserna är dispositiva. Detta avsnitt tjänar även syftet att utgöra en bakgrund till de upplysningar om speciella regler i utländsk rätt som lämnas i den följande framställningen.

I § 17 analyseras förbudet mot avtal om förverkande av pant, lex commissoria, vilket är av grundläggande betydelse för panträtten och realisationsreglerna.

Hur panthavaren bör genomföra en pantrealisation enligt gällande svensk rätt, jämte vissa andra därmed sammanhängande frågor, behandlas mer detaljerat i § 18. Avsnittet inleds med en diskussion av de regler och synpunkter som har betydelse för fastställandet av panthavarens skyldigheter, då han tar panträtten i anspråk. Därjämte undersöks, om panthavaren har någon förpliktelse att realisera panten, när hans realisa-

tionsrätt inträtt. Största delen av framställningen ägnas åt de olika skyldigheter som panthavaren kan ha i samband med realisationen. Avslutningsvis ställs frågan, vilka påföljder som kan inträda, då panthavaren förfarit felaktigt i något avseende, och vilket ansvar panthavaren har gentemot andra intressenter i panten.

b. Panthavarens och pantsättarens intresse av i vilken form realisationen skall ske och vilka regler som i övrigt skall gälla för denna överensstämmer inte alltid. För *pantsättaren* är realisationen en drastisk åtgärd, vars resultat under alla omständigheter är av betydelse för honom. I regel är han personligen betalningsansvarig för det belopp varmed det vid realisationen influtna vederlaget understiger pantfordran. Uppstår det å andra sidan ett överskott har han rätt att erhålla detta. Pantsättarens främsta önskemål är därför, typiskt sett, att panten skall inbringa ett så stort utbyte som möjligt. Detta talar för en realisationsform som möjliggör ett så högt pris som möjligt och som är så billigt som möjligt. Parentetiskt kan man kanske också framhålla, att ju högre pris panthavaren normalt kan erhålla för en pant, desto högre bör dess belåningsvärde kunna bli, något som givetvis är till pantsättarens fördel. Till synpunkterna rörande vederlaget kommer emellertid också, att pantsättaren är beroende av föreskrifter som förpliktar panthavaren att tillvarata pantsättarens intressen även i övrigt, närmast hans rätt att mot betalning återfå panten, och som överhuvudtaget förhindrar möjlighet till missbruk från panthavarens sida.

Vilket pris panten kan betinga och vilka kostnaderna för realisationen kan bli är inte alltid av samma vikt för *panthavaren*. För hans del är det i allmänhet tillräckligt att pantfordran blir täckt. Av betydelse för panthavaren är däremot, att realisationen kan utföras snabbt och utan besvär och att han själv kan välja den närmare tidpunkten för dess genomförande.

De önskemål som bör tillgodoses är således i första hand, *att* realisationen skall kunna genomföras så snabbt och enkelt som möjligt, och *att* ett så högt nettovederlag som möjligt skall erhållas. Därjämte bör hänsyn tas till pantsättarens intresse av att förhindra realisationen genom att återlösa panten mot betalning av pantfordran. Det är emellertid inte lätt att finna en lösning som i varje situation tillgodoser alla de nämnda synpunkterna.

Vilka former av realisation skall lagfästas? Om panthavaren t. ex. skulle ges rätt att utan vidare överta panten, skulle realisationskostnaderna bli mycket låga, men å andra sidan kunde pantsättarens säkerhet äventyras. Skall en realisation genom försäljning ske offentligt eller kan den utföras privat? Det är t. ex. å ena sidan välkänt, att en försäljning på offentlig auktion ofta inte inbringar en adekvat ersättning för panten, men

å andra sidan har auktionen fördelen av att vara offentlig och kunna övervaras av pantsättaren. En försäljning under hand kan däremot leda till att ett bättre pris erhålles, men här föreligger samtidigt större risk för att pantsättaren utsättes för panthavarens godtycke. Hur ingående reglering skall göras? Bör reglerna vara dispositiva eller tvingande? Här kan t. ex. framhållas, att pantsättaren å ena sidan är i särskilt underläge vid realisationen, men att rigorösa, tvingande regler å andra sidan kan göra panträtten impopulär och fresta till kringgående, användande av andra rättsinstitut etc. De stränga realisationsreglerna är sålunda den främsta anledningen till användandet av institutet säkerhetsöverlåtelse i schweizisk rätt, liksom de är ett bidragande skäl till säkerhetsöverlåtelsens utveckling i tysk rätt.[1] Av stor betydelse för realisationsreglernas utformning är också hur brett tillämpningsområde de skall ha. Om reglerna skall gälla gemensamt för alla säkerhetsrätter, som i amerikansk rätt, krävs betydligt större elasticitet, än om de bara skall gälla vårt nuvarande panträttsinstitut.

c. Det finns åtskilliga uppfattningar om hur pantrealisationen bäst bör regleras. När man kommer in på detta område upphör de närmare likheterna mellan de lösningar som valts i olika rättssystem. Visserligen överensstämmer de finska bestämmelserna i HB med de svenska, men skiljaktigheter föreligger såväl i förhållande till dansk och norsk som till annan utländsk rätt.

Några tänkbara anledningar till denna brist på överensstämmelse kan antydas. För det första kan det föreligga en variation i den tonvikt som lägges på hänsynen till pantsättaren resp. till panthavaren i detta avseende, jämför t. ex. fransk rätts borgenärsfientliga bestämmelser i Code civil med den mer borgenärsvänliga regleringen i UCC, där man i stor utsträckning kodifierat avtalspraxis. Även om den gemensamma målsättningen skulle vara att tillvarata båda parternas intressen kan man, för det andra, ha en varierande inställning till hur detta bäst skall ske. För det tredje kan reglernas historiska bakgrund medföra avvikelser mellan olika länder. Oftast finns utförligare lagbestämmelser om realisationen än t. ex. om panthavarens vårdplikt. Dessa lagstadganden kan ha tillkommit för avsevärd tid sedan. En fjärde anledning till skiljaktigheterna är slutligen, att man här rör sig på ett gränsområde till processrätten. Detta blir särskilt tydligt i dansk och norsk rätt, där realisationen behandlas i den processrättsliga lagstiftningen. Lösningarna kan på så sätt bli mer eller mindre beroende av processuella regler, främst av reglerna för utmät-

[1] von Caemmerer, Verhandlungen des 41. Deutschen Juristentages 1955 II s. F 30 f. (Enligt schweizisk rätt krävs besittningstagande även vid säkerhetsöverlåtelse.) – Jfr även betr. fransk rätt, Dalloz, Droit commercial, Nantissement des créances anm. 15.

ning, där möjligheterna till internationell överensstämmelse är betydligt mindre än när det gäller panthavarens vårdplikt och andra frågor som behandlats tidigare i denna framställning.

Den för panthavaren strängaste modellen, som använts i de här undersökta rättssystemen, är att i tvingande regler ange, att realisationen endast får ske under medverkan av domstol, såsom i Code civil. Man kan vidare finna tvingande lagstiftning, där panthavaren ges rätt att välja någon av de realisationsformer lagen föreslår, såsom i BGB, jämför också Code de commerce. I andra av de nämnda rättssystemen är valet av realisationssätt friare. Här kan man antingen ge dispositiva föreskrifter som kan avtalas bort, såsom i svensk rätt, eller också uttryckligen tillåta en realisation efter gottfinnande, såsom i UCC.

Som skall framgå i § 18 varierar även inställningen till vilken utformning de närmare föreskrifterna om panthavarens skyldigheter i samband med realisationen bör ha.

2. Utmätning

Som antytts har panthavaren en allmän möjlighet att utmäta panten i stället för att realisera den.[2] Det faktum att panträtt föreligger betager inte panthavaren rätten att kräva en personligt betalningsansvarig pantsättare på betalning. I stället för att ta panträtten i anspråk kan panthavaren således kräva pantsättaren personligen, få hans betalningsskyldighet fastslagen genom dom eller motsvarande och därefter söka utmätning i hans egendom. Pantsättaren kan härvid anvisa den pantsatta egendomen till utmätning. Panthavaren kan också begära att få panten utmätt.[3] I motsats till vad som är fallet vid pantrealisationen förutsätter utmätningsalternativet, att panthavaren skaffar sig en exekutionstitel.

För panthavarens möjlighet att utmäta panten har det emellertid ingen betydelse, huruvida pantsättaren dessutom är personligen betalningsskyldig för pantfordran. Om det endast föreligger en opersonlig pantfordran blir utmätningstiteln i stället en dom, varigenom ett belopp fastställes att utgå ur panten. Utmätning kan således också ske av pant ställd av tredje man.[4]

För att utmätning skall kunna ske på grundval av en exekutionstitel gentemot pantsättaren förutsättes, att panten tillhör denne. Utmätning kan således ej med en sådan exekutionstitel erhållas av en pant som

---

[2] Betr. utmätning för pantfordran kan allmänt hänvisas till Olivecrona, Utsökning s. 127 ff., och betr. panthavarens ställning vid utmätning i panten för annans fordran a. a. s. 129 ff.

[3] Jfr 67 § UL.

[4] Se Olivecrona a. a. s. 127 f. Frågan är dock ej oomstridd, se hänv. hos Olivecrona samt Tiberg, Båtjuridik s. 158 f. not 13. – Ang. begreppet opersonlig pantfordran, se ovan § 1.3.B.

redan vid pantsättningen tillhörde någon annan än pantsättaren eller efter pantsättningen bytt ägare.[5]

3. Olika realisationsformer

A. *Svensk rätt*

a. Det huvudstadgande som i svensk rätt reglerar pantrealisationen är alltjämt 10: 2 HB, ett lagrum som kvarstår i sin ursprungliga lydelse från 1734. Enligt 10: 2 HB skall realisationen tillgå på följande sätt.

Först skall panthavaren uppbjuda panten vid domstol, »å häradstinget en gång, och i staden å tre måndagar», varefter panten skall värderas. Därefter har pantsättaren (ägaren) valrätt mellan tre alternativ, nämligen *antingen* att återlösa panten inom fjorton dagar (i stad) resp. inom en månad (på landet) från det att han underrättats om värderingen, *eller* att låta panthavaren sälja panten på offentlig auktion, *eller* att låta panthavaren behålla panten efter det värde den åsatts. Om auktionsbeloppet resp. värderingssumman skulle understiga pantfordran skall pantsättaren (gäldenären) betala det som fattas.[6] – Angående bestämmelsens tillämplighet på annan lös egendom än lösöre kan hänvisas till § 3.2 ovan.

I notisfallet *NJA 1927 A nr 466* lämnas en beskrivning av hur panthavaren realiserat panten (en bil) enligt 10: 2 HB.

Panthavaren (Pernow) hade först »den 15, den 22 och den 29 september låtit vid RR:n uppbjuda panten samt den 26 november s. å. värdera densamma genom av magistraten i Malmö förordnade besiktningsmän, vilka åsatt bilen ett värde av 475 kr. Därefter hade Pernow i skrivelse den 12 december 1924, vilken delgivits Andersson [pantsättarens rättsinnehavare] genom stämningsmän, hemställt till Andersson huruvida han ville låta Pernow behålla bilen till det av värderingsmännen åsatta värdet eller hellre låta densamma gå till salu under offentligt upprop. Då Pernow emellertid icke erhållit något svar å skrivelsen, hade Pernow behållit automobilen till det åsatta värdet 475 kr.»

b. En tillämpning av 10: 2 HB kan uppenbarligen vara mycket oförmånlig för panthavaren. Bortsett från att förfarandet är otympligt, kan han som framgått bli tvungen att behålla panten efter det åsatta värdet, vilket tillika måste innebära, att panthavaren till och med kan bli skyldig att lämna ersättning till pantsättaren, nämligen om pantens värde överstiger pantfordran. Förmodligen skulle pantsättaren i allmänhet välja att låta panthavaren överta panten i de fall där han inte ansåg panten mera värd

---

[5] Se NJA 1931 s. 633; 1932 s. 467; 1962 s. 188. Jfr också notisfallet NJA 1930 A nr (44 och) 45, där det av akten framgår, att stadsfogden vägrat att utmäta en pant som ej tillhörde pantsättaren/gäldenären.

[6] Se närmare t. ex. Schrewelius II s. 231 ff.; Hultgren s. 57; Almén, Om auktion I s. 54 ff.; Hasselrot, Pant II s. 42 ff.; Undén, Om panträtt s. 174 f.; dens., Sakrätt § 31.I (s. 210 f.); Ekelund, Panträtten s. 61 f.

än det åsatta beloppet. Panthavaren skulle då också sakna möjlighet till ersättning, om han efter realisationen själv sålde panten och därvid erhöll ett lägre pris.[7]

Denna konstruktion av realisationen har sin historiska förklaring. Vår ursprungliga form av pant var en förfallpant, vilken tillföll panthavaren med äganderätt, om pantsättaren inte kunde betala sin skuld. Så småningom började man uppställa krav på motsvarighet mellan pantens värde och fordringsbeloppet; ett värderingsförfarande infördes. Fortfarande ansågs panthavarens gottgörelse dock ske genom att han fick behålla panten. Nästa steg i utvecklingen var införandet av panthavarens rätt att sälja panten och ta betalt ur köpeskillingen. Regleringen i 10: 2 HB har som synes inte helt brutit med den äldre grundsatsen, att panthavaren gottgjordes genom att panten tillföll honom.[8]

10: 2 HB är emellertid dispositiv och brukar regelmässigt avtalas bort. Man kan till och med ställa frågan, om det är nödvändigt att träffa ett avtal i annan riktning för att lagrummet skall sättas ur kraft, eller om bestämmelsen är *obsolet*. Det är sedan länge omvittnat, att den saknat praktisk tillämpning[9] och åsikten att den vore obsolet har också framförts vid några tillfällen.[10] En sak är emellertid att regeln utan varje tvivel kommer att ändras vid en framtida lagstiftning, en annan om den redan i dag skulle vara utan verkan så att en domstol, om en panthavare begärde att få utföra en realisation enligt 10: 2 HB, skulle vägra att låta panthavaren uppbjuda panten. Förfarandet har dock använts även under 1900-talet. Som exempel på fall, där en tillämpning av 10: 2 HB aktualiserats i någon form, kan följande nämnas.

Det realisationssätt som föreskrives i 10: 2 HB har med säkerhet använts i ett par fall. År 1936 uppbjöds en pantsatt violin vid Stockholms Rådhusrätt.[11] I notisfallet *NJA 1927 A nr 466*, som egentligen rörde skadeståndstalan på grund av pantsättarens underlåtenhet att i rätt tid tillhandahålla panten, beskrives hur panthavaren realiserat panten enligt 10: 2 HB, se ovan under *a*. Det kan också nämnas, att det av referatet i *NJA 1896 s. 141* framgår, att den där aktuella

---

[7] Jfr Almén, Om auktion I s. 56, 58. Lagerkvist, SvSparbT 1941 s. 610f.

[8] Almén, Om auktion I s. 49ff. med hänv. Majamaa, FJFT 1973 s. 555. – Ang. realisationsreglerna ur historisk synvinkel, se även Jägerskiöld, Handelsbalkens utländska källor s. 187ff.

[9] I lagstiftningsarbetet på en ny HB m. m. under 1800-talet föreslogs bestämmelsen i 10: 2 om uppbudsförfarande »såsom onyttig avskaffad» och lagrummet föreslogs ersatt av en förskrift om försäljning på offentlig auktion, LagC 1815 s. 87f., 1838 s. 190.

Almén, Om auktion I s. 58f., med hänv. s. 59 not 1 till ett uttalande av Rabenius, 1769, att det ifrågavarande stadgandet nästan aldrig plägade komma till tillämpning. Hultgren s. 58 framhåller (1868), att förfarandet numera lärer högst sällan förekomma. Se vidare t. ex. Hasselrot, Pant II s. 55; Taxell s. 164; dens., Avtal s. 57f.; Majamaa, FJFT 1973 s. 553ff., särskilt s. 568f. – Jfr även, betr. tiden före 1734 års lag, Jägerskiöld a. a. s. 185ff.

[10] Rodhe § 36 vid not 4. SOU 1974: 55 s. 167. Jfr Taxell s. 164; Majamaa a. st.

[11] För denna upplysning står förf. i tacksamhetsskuld till Knut Rodhe. Violinen uppbjöds av dåvarande bankjuristen Erik Burling.

panten, en växel och två depositionsbevis i bank, hade realiserats i samma ordning.

Notisfallet *NJA 1918 A nr 247* gällde pantsättning av aktier, vilka panthavaren, då pantsättaren erbjöd betalning, vägrade att återlämna. HovR:n yttrade i sin av HD fastställda dom, att även om pantsättaren ej infriat skulden, så hade detta ej berättigat panthavaren »att vidtaga andra åtgärder med avseende å den lämnade panten än som i 10: 2 HB omförmäldes» (och då panthavaren ej ens påstått att han vidtagit sådana åtgärder förpliktades han att återlämna panten).

I *SvJT 1930 rf s. 19* hade egendom försålts enligt ett lösöreköpskontrakt. Säkerhetsgivaren vägrade sedermera att överlämna egendomen till säkerhetstagaren. Säkerhetsgivaren förpliktades på talan av säkerhetstagaren att, därest hon icke vid anfordran betalade skulden, till säkerhetstagaren »utlämna ifrågakomna lösören med skyldighet i sådant fall för [säkerhetstagaren] att med dem förfara på sätt i 10 kap. 2 § handelsbalken stadgades».

Härutöver kan hänvisas till notisfallen *NJA 1930 A nr 44 och 45*, där aktier tillhöriga annan än pantsättaren pantsatts, utan att någon transport (vare sig till pantsättaren eller) till panthavaren gjorts. På grund härav hade panthavaren svårigheter med att sälja panten och utmätning förvägrades, eftersom aktierna ej tillhörde den personligen betalningsskyldige pantsättaren. (Jfr ovan vid not 5.) I målet begärde panthavaren bland annat, att pantägaren skulle åläggas att teckna vederbörlig transport. HovR:n biföll emellertid i sin av HD fastställda dom ej panthavarens begäran, utan förklarade endast panthavaren berättigad »att på sätt lag föreskreve realisera panterna för utfående av sin fordran».

Slutligen kan nämnas *SvJT 1933 rf s. 49*, där pantsättaren tillerkändes skadestånd (avdrag på skulden), enär panten (en båt med motor och en häst) »blivit såld utan iakttagande av laga föreskrifter om försäljning av pant».

Det är således möjligt, att det inte finns tillräckliga skäl att betrakta stadgandet i 10: 2 HB som obsolet. Har parterna ej träffat något avtal angående realisationen kan panthavaren emellertid i allmänhet begära utmätning, i stället för att förfara i enlighet med 10: 2 HB.

c. Parternas rätt att fritt avtala om önskad realisationsform har i viss mån inskränkts genom *fondpapperslagen*. I 2 § andra stycket nämnda lag stadgas, att parterna kan avtala, att pantsatta fondpapper »utan vidtagande av de i lag stadgade former» skall få säljas på offentlig auktion eller på fondbörs, men att en överenskommelse om realisation i annan ordning måste ske på samma formbundna sätt som tillstånd t. ex. till återpantsättning (se härom ovan § 12 vid not 36).

I *pantlånelagen* ges speciella föreskrifter för realisationen. Panterna skall försäljas på offentlig auktion, fondpapper genom fondkommissionär. – Det kan noteras, att några realisationsregler ej återfanns i pantlånelagens föregångare, utan således infördes först år 1949.

Om pantsättaren försatts i *konkurs* gäller 73 § KL. Varken 10: 2 HB eller parternas avtal har tillämpning i denna situation. I 73 § stadgas, att borgenär, som innehar lös egendom som pant, har rätt att själv realisera denna, om han önskar. Han har också möjlighet att överlåta försäljningen

till konkursförvaltaren. Väljer borgenären att själv realisera panten, skall han, anges det vidare i bestämmelsen, först hembjuda panten till förvaltaren, vilken kan lösa denna för konkursboets räkning. Tanken är förmodligen, att konkursförvaltaren skall ges möjlighet att sälja panten under hand, om detta bedömes vara fördelaktigare. Löser konkursförvaltaren ej panten, skall panthavaren realisera den genom försäljning på auktion eller, då det gäller värdepapper som noterats på fondbörs, genom fondkommissionär till gällande börspris. Om förvaltaren och rättens ombudsman lämnar sitt samtycke torde panthavaren därjämte ha rätt att sälja panten under hand. Pantsatta fordringar måste också kunna indrivas.[12]

Slutligen kan i detta sammanhang erinras om de särskilda anvisningar som givits för realisationen av *legala* handpanter, där det föreskrives en försäljning på offentlig auktion.[13]

d. Lagberedningen har i »Utsökningsrätt XIII» (U XIII) framlagt ett förslag om att 10: 2 HB skall upphävas och ersättas av andra regler, som konstruerats främst med ledning av hantverkarlagens bestämmelser.[14] Realisationsformerna skall enligt förslaget vara försäljning på offentlig auktion resp. på fondbörs samt beträffande fordringar – bortsett från obligationer o. l. – i första hand indrivning. Reglerna föreslås bli dispositiva.

Lagförslaget skall behandlas närmare nedan i § 18. Den föreslagna lagtexten, som avses att intagas i 10: 2 HB, kan här citeras i sin helhet:

»Borgenär, vilken har lös egendom som handpant, har rätt att, när fordringen är förfallen till betalning, sälja panten enligt vad som sägs nedan. Pantsatt fordran skall dock i stället indrivas, när det kan ske inom rimlig tid. Detta gäller ej obligationer eller andra skuldebrev som uppenbarligen äro avsedda för den allmänna rörelsen. Pantbrev eller annan inteckningshandling får ej säljas.

Försäljning av pant får ej utan särskilda skäl äga rum utan att borgenären efter förfallodagen anmanat gäldenären att betala skulden inom viss tid, minst en månad, vid äventyr att panten eljest säljs.

Försäljning skall, såvitt angår fondpapper, ske genom fondkommissionär och eljest på offentlig auktion. Borgenären skall om möjligt i god tid förut underrätta gäldenären om tid och plats för sådan auktion.

Om anmaning eller underrättelse som avses i andra eller tredje stycket har i rekommenderat brev avlämnats på postanstalt inom riket för befordran till adress som gäldenären uppgivit eller, om adressen vid tiden för anmaningen eller under-

---

[12] Se närmare 73 § KL. Welamson, Konkursrätt s. 400 ff.; dens., Konkurs s. 118, 122. Bestämmelsen gäller inte om, vid pantsättning gjord av tredje man, endast *gäldenären* gått i konkurs. Rabe, Bankjuridik s. 141.

[13] T. ex. 34 § KommL; 33 § 1 mom. andra st. andra punkten och 68 § första st. FlottningsL; 17 § UpplagshusL; 4 § HantverkarL; 56 och 57 §§ ÄgofredsL samt lagen om retentionsrätt för fordran hos hotellgäst.

[14] SOU 1974: 55 s. 166 ff.; lagtexten s. 47 f.

rättelsen borgenären veterligt var en annan, till denna adress, skall borgenären anses ha fullgjort vad som ankommer på honom.

I fall då annan än gäldenären är ägare till panten skall borgenären om möjligt i god tid underrätta ägaren dels om den tid efter vilken panten kan komma att säljas dels om tid och plats för auktion. Bestämmelsen i fjärde stycket har motsvarande tillämpning.

Regeringen äger meddela föreskrifter om hur auktion skall kungöras.

Om pantens ägare är i konkurs, gäller 73 § konkurslagen (1921: 225).»

e. Enligt den realisationsklausul som ingår i bankernas standardformulär får banken, om kredittagaren inte fullgör förpliktelse, för vilken panten utgör säkerhet, ta panten i anspråk på följande sätt.

»Pantbrev i fast egendom eller tomträtt får banken genast begagna för att söka betalning ur egendomen. Annan pant får banken utan pantsättarens hörande realisera på sätt banken finner lämpligt. Realisation av pantsatt fondpapper skall dock ske genom försäljning på fondbörs eller, om så inte lämpligen kan ske, på offentlig auktion ... Om panten utgörs av tillgodohavande på konto hos banken, får banken omedelbart debitera kontot för att täcka förfallet fordringsbelopp.»

B. *Övrig nordisk rätt*

a. *Finsk rätt*. Som antytts gäller 10: 2 HB även i Finland. Beträffande finsk rätt kan det därför i detta sammanhang vara tillräckligt att citera de finska affärsbankernas realisationsklausul, vilken starkt påminner om den svenska. I denna klausul föreskrives:

»Underlåter låntagaren att i något avseende fullgöra sina på detta skuldebrev grundade eller andra förbindelser, för vilka den för lånet ställda panten jämväl utgör säkerhet, är banken berättigad att utan låntagarens hörande, och utan utverkande av dom eller utslag, pantens uppbjudande eller iakttagande i övrigt av i lag för pants realisation föreskrivet förfarande på offentlig auktion eller på annat av banken lämpligt befunnet sätt realisera panten, dock med iakttagande av att, då panten består av värdehandlingar, realisationen bör ske antingen på offentlig auktion eller genom förmedling av fondbörs ... Utgöres panten av i banken på konto deponerade medel anses ... dessa i sådant fall omedelbart förfallna till betalning, oavsett vad om medlens lyftande och uppsägning avtalats, och är banken härvid berättigad att utan vidare debitera kontot för beloppet av sin fordran.

Finnes flere panter, bestämmer banken i vilken inbördes ordningsföljd realisationen av dessa skall ske.»

b. *Dansk rätt*.[15] I dansk rätt ges två lagstadgade realisationsformer. Dels kan panthavaren enligt de ålderdomliga bestämmelserna i DL 5-7-2 och 3 överta panten efter värdering av två personer, vilka utses av parterna, eller av panthavaren ensam, om pantsättaren ej vill medverka härtill. Dels kan panten säljas på »offentlig auktion», DL 5-7-3 och KL § 155 (en »tvangsauktion», dvs. exekutiv auktion, som företages av »fogeden»), eller genom »vekselmægler», KL § 155. Bestämmelserna är dispositiva.

Konkurslovsbetænkning II[16] föreslår, att de nämnda bestämmelserna i DL

[15] Se t. ex. v. Eyben s. 420 ff., 458 f.; Kæstel, Bankjura s. 201 ff., 478.

[16] Konkurs og tvangsakkord, Betænkning II, Betænkning nr 606, 1971, s. 283, 291 ff.

upphäves, under motivering, att rätten att överta egendomen efter värdering kan ge panthavaren en oberättigad möjlighet att spekulera i pantsättarens kontraktsbrott, särskilt när han på grund av resa eller av annan anledning är förhindrad att själv tillvarata sina intressen. I stället föreslår man, att regler motsvarande KL § 155 skall intagas i Retsplejeloven § 538 a. Försäljningen skall således ske på exekutiv auktion, värdepapper med börsvärde genom fondmäklare eller bank. Val av realisationsform skall fortfarande kunna ske avtalsvägen. Dessutom föreslås en uttrycklig bestämmelse enligt vilken pantsatta fordringar kan indrivas.

Den föreslagna bestämmelsen lyder: »Fyldestgøres et krav, der er sikret ved håndpant, ikke rettidigt, kan panthaveren lade pantet bortsælge ved tvangsauktion. Værdipapirer, som har kurs på Københavns børs eller på fremmede børser, sælges dog ved et medlem af fondbørsen eller en bank.

Inden panthaveren tager skridt til fyldestgørelse, skal han, medmindre pantsætterens bopæl er ham ubekendt, med en uges varsel ved anbefalet brev opfordre denne til at opfylde kravet, medmindre omgående salg er nødvendigt for at undgå eller begrænse et tab. Afkald på sådan opfordring er ikke gyldigt.

Pantsatte fordringer kan inddrives af panthaveren, efterhånden som de forfalder.»

De danska affärsbankernas formulär föreskriver angående realisationen: »Banken er berettiget til uden varsel og uden iagttagelse af lovgivningens almindelige regler at realisere stillet håndpant på den måde, den finder mest hensigtsmæssig.»

c. Norsk rätt.[17] I norsk rätt återfinns de flesta realisationsreglerna i loven om tvangsfullbyrdelse, Tvfl, av år 1915. I denna lag ges i kap. 11 särskilda bestämmelser om realisation av lösöre och av värdepapper, fordringar och andra rättigheter. NL 5-7-2 och 3 är upphävda.

Den ordinära realisationsformen för *lösöre* är »tvangsauksjon» (exekutiv auktion), som förrättas av »namsmannen» (utmätningsmannen). Denne kan också besluta, att egendomen skall säljas underhand, om köpesumman då kan förväntas bli större.

Beträffande realisation av pantsatta *rättigheter* kan nämnas, att det vanliga realisationssättet när det gäller fordringar är indrivning, där det inledande momentet är, att utmätningsmannen skall anvisa fordringen till indrivning, varvid panthavaren blir legitimerad och befogad att driva in den m. m. Värdepapper med börs- eller marknadsvärde skall utmätningsmannen företrädesvis försälja under hand.

Eftersom realisationsreglerna anses höra till processrätten berörs de ej i det norska lagförslaget om pant. Det kan emellertid nämnas, att Tvfl nyligen varit föremål för revision, varvid de regler som här är av intresse endast ändrats obetydligt.

De här omtalade realisationsbestämmelserna är dispositiva. I de norska affärsbankernas formulär träffas följande avtal: »I tilfelle av misligholdelse har banken rett til å realisere pantet, ikke bare gjennom offentlig tvangsinndrivelse, men også ved direkte innkrevning, ved salg gjennom megler, eller på hvilken som helst annen måte som banken finner tjenlig ...

Tvangsauksjon kan avholdes uten det specielle betalningsvarsel til pantets eier som omhandles i tvangsfullbyrdelseslovens § 191, 3dje ledd.»

---

[17] Se t. ex. Augdahl s. 91 ff.; Arnholm s. 207 ff., 248 ff., 296 ff.

C. *Tysk, fransk, engelsk och amerikansk rätt*

a. Tysk rätt. I BGB ges olika regler för realisation av lösöre och av rättigheter.

Lösöre realiseras genom försäljning, § 1228(1). Normalt skall försäljningen ske på offentlig auktion, § 1235(1). Utförliga regler för denna auktion ges i § 1233 ff. I två fall får försäljningen emellertid ske under hand av därtill behörig försäljare, ej panthavaren själv. Egendom som har ett börs- eller marknadspris får säljas under hand till detta pris av en »zu solchen Verkäufen öffentlich ermächtigten Handelsmäkler oder durch eine zur öffentlichen Versteigerung befugte Person», §§ 1221, 1235(2). Om panten utgörs av guld- eller silversaker och ett tillräckligt bra bud ej erhålles vid auktionen – sådan egendom får ej säljas under guld- eller silvervärdet – kan försäljningen i stället ske under hand av en person som är behörig att förrätta offentlig auktion, § 1240. De nu nämnda bestämmelserna om metoderna för realisationens utförande är tvingande fram till realisationsrättens inträde. Först därefter kan parterna avtala om rätt för panthavaren att utnyttja någon annan realisationsform, § 1245(2). Se även § 1246. – Vid sidan av vad som nu sagts föreligger också en allmän möjlighet att försälja panten enligt de regler som gäller för försäljning av utmätt egendom, § 1233(2).

Rättigheter skall enligt huvudregeln realiseras enligt reglerna för utmätning.[18] Denna föreskrift är dispositiv, men de gränser för avtalsfriheten som nyss angivits gälla för lösöre måste dock iakttagas även vid överenskommelser om realisation av rättigheter, § 1277. Man kan alltså endast avtala om försäljning på offentlig auktion etc. Viktigt är emellertid, att lagen själv ger andra möjligheter för realisation av fordringar. Fordringar, oavsett om de materialiserats i värdepapper eller inte, får indrivas, §§ 1282, 1294, och detta är det normala realisationssättet. Innehavarpapper kan dessutom försäljas på samma sätt som lösöre, § 1293, och orderpapper med ett börs- eller marknadspris får säljas under hand genom mäklare etc. på samma sätt som lösöre, §§ 1295, 1221.

I överensstämmelse med de regler för vilka nu redogjorts avtalas i bankernas AGB punkt 21: »(1) Pfänder, die einen Börsen- oder Marktpreis haben, darf die Bank börsen- oder marktmässig, andere Pfänder durch öffentliche Versteigerung verwerten ... (2) Die Bank darf die ihr als Pfand haftenden Forderungen ... schon vor Fälligkeit ihrer Forderung kündigen und einziehen ...»

I vad mån är BGB:s realisationsregler tillämpliga på *säkerhetsöverlåtelse*? Den härskande meningen synes vara, att det här föreligger dispositionsfrihet. I första hand gäller således vad parterna överenskommit och vad som framgår av omständigheterna kring avtalet. Om några sådana hållpunkter ej finns, får realisationsreglerna motsvarande användning, varvid hänsyn dock skall tas till att det i allt fall inte föreligger en panträtt.[19]

Bankernas AGB föreskriver beträffande realisation av säkerhetsöverlåten egendom i punkt 21(3): »Zur Sicherung übertragene Sachen und Rechte darf die Bank nack bestem Ermessen, insbesondere auch freihändig verwerten ...» Beträffande fordringar hänvisar man till vad som sagts om pantsatta fordringar.

b. Fransk rätt. I fransk rätt ges olika regler för realisationen i Code civil och i Code de commerce.

---

[18] I motsats till pantsatt lösöre måste således en pantsatt rättighet utmätas. Se närmare Spreng i Staudinger anm. 2 till § 1277.

[19] Se t. ex. Berg i Staudinger anm. 39 till § 929; Wolff & Raiser, Sachenrecht s. 737 f.; Westermann, Sachenrecht s. 212; Gaul, AcP 168 s. 356; Serick II s. 97 f. och III s. 454, 456 ff.

Droit civil. C. civ. innehåller en sträng, tvingande realisationsbestämmelse, art. 2078.[20] Panthavaren får inte realisera panten på egen hand. Han måste vända sig till domstol med begäran om att realisation skall få ske. Därefter kan han välja mellan två realisationsformer, försäljning på auktion (eller på fondbörs) och att själv köpa panten. (Jfr 10:2 HB.) *Auktionen* skall förrättas av person som utses av domstolen och sker i de former som föreskrives i Pr. civ. art. 617 f. Om panthavaren väljer att *själv tillägna sig panten*, skall denna värderas av experter. Sistnämnda realisationsform måste tillgripas, då egendomen inte kan säljas på auktion, såsom t. ex. är fallet då det rör sig om en enkel fordran. Några särskilda regler för fordringar ges ej. Parterna anses emellertid kunna avtala, att panthavaren skall ha rätt att driva in en pantsatt fordran. Bortsett från detta är realisationsreglerna, som nämnts, tvingande. Avtalsfrihet inträder emellertid så snart pantavtalet ingåtts. Överenskommelser som slutits *efter* pantförskrivningen är således giltiga (jfr nedan § 17 vid not 36).

Droit commercial. Realisationsreglerna i C. com. art. 93 har en annan karaktär. Här erfordras ingen hänvändelse till domstol. Realisation skall ske på offentlig auktion (eller genom fondmäklare o. l.). Bestämmelsen är, liksom C. civ. art. 2078, tvingande. Panthavaren torde dessutom ha rätt att köpa panten på sätt som föreskrives i C. civ.[21]

Det kan till sist nämnas, att avsevärda lättnader i de ovannämnda föreskrifterna gäller för »la Banque de France» och »le Crédit foncier».[22]

c. Engelsk rätt. Reglerna för realisation av *»pledge»* i allmänhet återfinns i common law. Realisation sker genom försäljning av panten. Försäljningen skall vara »public», vilket närmast torde innebära, att den skall utföras på offentlig auktion eller på fondbörs e. l. Inga särskilda formaliteter i stil med hänvändelse till domstol behöver iakttagas.[23]

I *praxis* förekommer det, att en bank låter pantsättaren själv realisera panten, t. ex. pantsatta varor eller aktier. Panthavaren lämnar då ut godset respektive det dokument som representerar detta, t. ex. konossement. I stället får pantsättaren underteckna ett »letter of trust» (»trust receipt»), varigenom panthavarens panträtt till egendomen bevaras.[24]

Consumer Credit Act 1974 ger som nämnts vissa bestämmelser om »pledge», vilka i realiteten främst avser pantlåneinrättningar. Realisation skall även enligt denna lag ske genom försäljning, sec. 121. Pant lämnad för mindre skuldbelopp, högst £15, kan dock under vissa förutsättningar tillfalla panthavaren, sec. 120.

Vid *»mortgage»* har borgenären flera remedier. Han kan t. ex. realisera säkerheten genom försäljning. Han kan också använda sig av institutet *»foreclosure»*,

---

[20] Becqué i Planiol & Ripert s. 131 ff. Ripert & Boulanger anm. 1210 ff. Marty & Raynaud s. 57 ff. Dalloz, Droit civil anm. 107 ff., 125 ff., 189 f.

[21] Guyenot, Rev.trim.dr.com. 1961 s. 293 ff. Becqué i Planiol & Ripert s. 132, 148 f. Ripert & Boulanger anm. 1214. Marty & Raynaud s. 57, 59 f. Bruillard & Laroche s. 458 f. Ripert & Roblot anm. 2603, 2605. Dalloz, Droit civil anm. 129; Droit commercial anm. 32 ff. Jfr även ovan § 9 vid not 5.

[22] Becqué i Planiol & Ripert s. 150 ff. Guyenot, Rev.trim.dr.com. 1961 s. 295 ff.

[23] Se t. ex. Paton s. 366 ff.; Paget's Law of Banking s. 576 f.; Chitty's Mercantile Contracts s. 297 f. Ang. begreppet »public sale», se t. ex. (visserligen avseende amerikansk rätt) Restatement, komm. till § 48, s. 139 f.; Gilmore s. 1242 f.; Hogan & Coogan s. 907 ff.; Annotation (1949) 4 ALR2d 575.

[24] Se t. ex. Re David Allester, Ltd, [1922] 2 Ch. 211, [1922] All E. R. Rep. 589; Paton s. 357. Ovan § 6 not 7.

en realisationsform som kräver medverkan av domstol och som utgör ett slags förverkande. Om gäldenären inte har någon giltig ursäkt för att betalningen uteblivit, avkunnas en dom enligt vilken han måste betala inom sex månader. Erläggs då ingen betalning utfärdas en »order for foreclosure», varefter egendomen tillfaller borgenären. Beslutet kan dock rivas upp under vissa förutsättningar och institutet är därför ganska vanskligt att använda.[25]

Crowther Report, som skisserat en nyreglering av den engelska säkerhetsrätten, vilken endast delvis genomförts genom Consumer Credit Act, föreslår att borgenären skall ges avsevärd frihet vid realisationen och att den viktigaste begränsningen i hans handlingsfrihet skall vara att handlandet måste vara »commercially reasonable». (Jfr UCC § 9-504(3), nedan under *d.*) Man föreslår vidare att borgenären skall ha rätt att använda sig av institutet »foreclosure», under bestämda förutsättningar. Borgenären skall då först skriftligen underrätta gäldenären om att han tänker behålla säkerheten som betalning, om gäldenären inte inom 30 dagar antingen skriftligen protesterar mot detta eller betalar skulden. Om gäldenären protesterar skall borgenären *antingen* försälja egendomen så snart som är »reasonable» *eller* också själv köpa den till ett pris som fastställts genom opartisk värdering. Låter sig gäldenären ej avhöra inom 30 dagar tillfaller egendomen borgenären och gäldenärens ansvar upphör.[26]

d. Amerikansk rätt. Realisationsreglerna i amerikansk rätt återfinns i UCC art. 9 part 5. Som nämnts är dessa regler gemensamma för alla säkerhetsrätter, och det föreligger därför ett särskilt behov av flexibilitet. Man har valt att ge borgenären stor frihet. I § 9-504 ges borgenären en allmän befogenhet att realisera panten på lämpligt sätt. Befogenheten begränsas av ett fåtal tvingande regler rörande panthavarens uppträdande i samband med realisationen, såsom beträffande underrättelse till pantsättaren och redovisningsskyldigheten, § 9-501. Den huvudsakliga gränsen för borgenärens handlingsfrihet sätts genom kravet på att realisationen skall ske i »good faith», § 1-203, och vara »commercially reasonable», § 9-504(3). Dessa krav är tvingande, men parterna kan inom vissa gränser avtalsvis ange, vad som skall vara »reasonable», § 1-102(3), ovan § 6 i. f. Lagstiftaren har avsiktligt underlåtit att definiera begreppet. Allmänt kan sägas, att det syftar på den objektiva standard som vanligen används i affärs- eller bankpraxis. Vissa exempel på vad som skall anses vara godtagbart eller inte ges dock i lagtexten. I § 9-507(2) anges t. ex. att det faktum att ett bättre pris kunde ha erhållits, om försäljningen skett på ett annat sätt, inte ensamt är tillräckligt för att realisationen skall underkännas. Det framhålls vidare bland annat: »If the secured party either sells the collateral in the usual manner in any recognized market therefor or if he sells at the price current in such market at the time of his sale or if he has otherwise sold in conformity with reasonable commercial practices among dealers in the type of property sold he has sold in a commercially reasonable manner.» – Det kan slutligen nämnas, att ett syfte för UCC:s författare varit att öka domstolskontrollen av borgenärens beteende. Så ges domstolen i § 9-507(1) rätt att hindra en borgenär, som ämnar realisera panten på ett »unreasonable» sätt, och rätt att ge föreskrifter om hur realisationen i stället skall gå till. En domstol kan också i förväg godkänna ett föreslaget sätt att realisera panten,

---

[25] Se t. ex. Maitland, Equity s. 182 ff.; Hanbury, Modern Equity s. 407 ff.; Paget's Law of Banking s. 523 ff.; Crowther Report s. 86.

[26] S. 203 ff. Jfr UCC § 9-505.

9-507(2). Därutöver har man överlåtit åt rättspraxis att fastställa det närmare innehållet i realisationsreglerna.[27]

Även om borgenären således givits rätt att realisera panten på lämpligt sätt utgår lagen från att det vanliga realisationssättet skall vara offentlig eller privat försäljning. Också andra realisationsformer regleras i lagen. Fordringar kan indrivas, § 9-502(1). Borgenären kan vidare under vissa förutsättningar själv överta panten, § 9-505(2).[28] För att kunna utnyttja denna rätt skall borgenären, sedan hans realisationsrätt inträtt, skriftligen begära att få behålla panten som betalning för skulden. Denna framställning skall sändas dels till pantsättaren, dels till vissa andra borgenärer som också har intresse i panten. Om någon av dessa personer skriftligen protesterar mot borgenärens begäran inom 21 dagar från det att meddelandet sändes, måste borgenären realisera panten på vanligt sätt. Inga krav ställs på det närmare innehållet i protesten. Om ingen invändning görs tillfaller egendomen borgenären. Gäldenären kan, när borgenärens realisationsrätt inträtt, skriftligen avstå från de rättigheter lagstadgandet ger honom.

§ 17. Förbud mot avtal om förverkande av pant (lex commissoria), 37 § avtalslagen

1. Allmänt

a. En viktig grundsats i vår panträtt är, att panthavaren endast har rätt att erhålla ersättning ur panten i den utsträckning som erfordras för att pantfordran skall bli täckt, medan pantens överskjutande värde ofrånkomligen tillkommer pantens ägare. Detta fastslås i 37 § avtalslagen,[1] vari stadgas förbud mot avtal om förverkande av pant, ett avtal som med en romersk-rättslig term brukar benämnas *lex commissoria*.

Inställningen, att panthavaren ej utan vidare skall kunna tillägna sig panten, är en av de aspekter som inverkar på utformningen av parternas rättsförhållande. Särskilt återspeglas principen på realisationsreglerna. Dessa regler måste ges sådan innebörd att förbudet inte kan kringgås, något som får betydelse i olika hänseenden, t. ex. för frågan om panthavaren är skyldig att realisera panten, för frågan om panthavaren har rätt att själv köpa panten och överhuvudtaget för frågan om det sätt på vilket panthavaren skall utföra realisationen.

I det följande skall förbudet mot lex commissoria behandlas. Under 1 beröres först några tankar som kan ligga bakom underkännandet av överenskommelser om att panten skall vara förverkad, då pantsättaren ej kan betala pantfordran på utsatt tid. Därefter redogörs för den inställning

---

[27] Se till det sagda t. ex. Gilmore s. 1181 ff., särskilt s. 1183 f.; Report of the Law Revision Commission for 1956 s. 27 f.; Report No. 2 of the Permanent Editorial Board for the UCC s. 294; Hogan & Coogan s. 861 ff., särskilt s. 865 f.; Hanna i Study of the UCC III s. 2036.

[28] Gilmore s. 1220 ff. Annotation (1974) 55 ALR3d 651. Hogan & Coogan s. 891 ff. Särskilda regler ges för consumer goods.

[1] Jfr även 12 § pantlånelagen.

man i nordisk och i viss utländsk rätt har till denna typ av avtal. Under 2 analyseras vilka typer av överenskommelser som kan betecknas som förverkandeavtal i lagens mening. I avsnitt 3 undersöks närmare vilka konsekvenserna blir, då avtal i strid med lagen träffats.

b. Det framhålls ibland, att ett erkännande av förverkandeavtal skulle ge panträtten en annan karaktär; det skulle då inte längre vara fråga om en obetingad »realisationsrätt».[2] Bortsett från dylika teoretiska överväganden kan emellertid framhållas, att ett avtal av innehåll att panten – om pantsättaren ej betalar pantfordran i rätt tid – utan vidare skall tillfalla panthavaren måste betraktas som otillbörligt. Till det faktum att den som behöver ett lån i allmänhet befinner sig i underläge i förhållande till en eventuell långivare, och därför kan vara mer eller mindre tvungen att acceptera en för honom oförmånlig utformning av avtalet – vilket naturligtvis är den viktigaste aspekten i sammanhanget – kan läggas, att villkoret att panten skall vara förverkad, ifall pantsättaren inte betalar skulden i vederbörlig ordning, har en särskilt förrädisk karaktär. Detta beror på, att förverkandet anknyter till omständigheter som ligger i framtiden och som pantsättaren typiskt sett utgår från inte skall behöva inträda.[3] Låntagaren räknar normalt med att kunna betala. Klausulen får därför ingen omedelbar negativ effekt, utan förverkandet utgör ett hot, som ligger långt fram i tiden och som han tror sig kunna – och för all del ofta också kan – avvärja. Det kan i ett sådant fall te sig som en enkel utväg att acceptera ett dylikt villkor för att därigenom försäkra sig om en kredit.

Dessutom kan avtalet naturligtvis även vara till men för pantsättarens övriga borgenärer. Förbudet har också sakrättslig verkan.[4]

Överenskommelsen har viss släktskap med en vitesklausul. Förverkandeavtalet är konstruerat på samma sätt som ett avtal om vite: panthavaren får behålla pantens övervärde som påföljd för att gäldenären ej kunnat betala.[5] Beträffande vitesklausuler ger avtalslagen visserligen endast en möjlighet till jämkning eller åsidosättande enligt förutsättningarna i generalklausulen i 36 §, men å andra sidan kan framhållas, att det överhuvudtaget inte finns något skäl att tillåta panthavaren att föreskriva ett »vite», eftersom han har andra fullgoda sätt att utöva påtryckning och att erhålla gottgörelse för den uteblivna prestationen.

En klausul om förverkande av pant kan också sägas ligga nära ockret.

---

[2] Raape, Die Verfallklausel bei Pfand und Sicherungsübereignung s. 30. Spreng i Staudinger anm. 1 till § 1229. – Jfr även diskussionen hos Benckert, Pantsättning s. 46 ff.

[3] Jfr t. ex. Raape s. 12 f.; Kregel i RGR-Komm. anm. 1 till § 1229.

[4] Jfr Karlgren, Säkerhetsöverlåtelse s. 117 f.

[5] Rodhe § 52 efter not 8. Jfr också nedan under c.

Det ockerliknande i situationen består däri, att panthavaren – typiskt sett – genom att utnyttja pantsättarens behov av försträckning kan erhålla en oproportionerligt stor ersättning för sin prestation, eftersom pantens värde kan avsevärt överstiga fordran, särskilt då avbetalningar skett.

c. Avtal om förverkande av pant har i vårt land sedan gammalt betraktats som ogiltiga. I förarbetena till 1734 års lag föreslogs också en bestämmelse härom, vilken dock av okänd anledning kom att uteslutas ur lagen.[6] Någon ändring i rättsläget synes emellertid inte därigenom ha inträtt. Nehrman vidhöll sin före lagens tillkomst uttalade åsikt om avtalens ogiltighet.[7] Lagförslagen under 1800-talet intog också ett förbud mot sådana överenskommelser.[8] Doktrin[9] och rättspraxis gick på samma linje. Från rättspraxis kan hänvisas till *NJA 1881 s. 6*.

I detta rättsfall hade Rosenqvist pantsatt ett ur till pantlånaren Gustafsson till säkerhet för ett lån på 8 kr. Rosenqvist stämde därefter Gustafsson och yrkade »att enär Gustafsson icke för utfående av sin fordran förfarit i enlighet med stadgandena i 10 kap. 1 och 2 §§ handelsbalken, Gustafsson måtte åläggas att mot erhållande av lånebeloppet återlämna uret och förbjudas att vidare idka pantlånerörelse samt, därest han icke kunde återställa panten, dömas till ansvar för förskingring och förpliktas ersätta pantens värde med 25 kr 50 öre».

Gustafsson bestred stämningspåståendet och anförde, att Rosenqvist enligt bestämmelserna i pantkvittot förlorat rätten att återlösa panten. På kvittot angavs bland annat: »Utlöses icke panten inom här ovan föreskriven tid [2 månader], har låntagaren förverkat lösningsrätten och pantlåneinrättningen äger att efter gottfinnande realisera panten utan redovisningsskyldighet, vadan möjligen blivande överskott tillfaller pantlåneinrättningen, varemot låntagaren befrias från skyldighet att fylla bristen, om sådan vid realisation uppstår.»

RR:n och HovR:n ogillade pantsättarens talan. HD:s majoritet yttrade emellertid: »Enär, även om det må anses vara parterna emellan avtalat, att [panten skulle tillfalla Gustafsson utan redovisningsskyldighet, om Rosenqvist ej betalade lånet], ett dylikt avtal likväl såsom stridande emot 9 kap. 6 § handelsbalken, sådant detta lagrum lyder i KF d. 11 Aug. 1815, är ogillt ...» Två JustR ville tillämpa nämnda lagrum analogt (man åberopade »stadgandena i 10 kap. 2 § handelsbalken, jämförda med grunderna för 9 kap. 6 § samma balk»), medan två JustR ansåg avtalet ej vara lagstridigt. – Panthavaren förpliktades därför att mot erhållande av 8 kr plus ränta återställa panten. Domen antecknades i HD:s minnesbok.

[6] 10 kap. 14 § HB i 1718 års förslag och 10 kap. 10 § HB i 1727 års förslag, återgivna i Förarbetena till Sveriges Rikes Lag, utg. av W. Sjögren, V s. 262 f., VI s. 277. Se t. ex. Sjögren i NJA II 1915 s. 277; Lundstedt i Minnesskrift ägnad 1734 års lag II s. 680 ff.

[7] Inledning, III Afd. XIV Cap. 11 § samt Then Swenska Jurisprudentia civilis efter Sweriges Rikes år 1734 antagna Lag s. 113, vari han till yttermera visso anger sig finna förbudet styrkt, bland annat med särskild hänsyn till stadgandena i 10: 2 och 6 HB. (En uppfattning som i och för sig hade varit mer välgrundad, om realisationsreglerna varit *tvingande*, jfr Raape s. 29; Sjögren i NJA II 1915 s. 278.)

[8] LagC 1815 HB 6: 10, motiv s. 88. LagC 1838 HB 6: 9, motiv s. 190. LagB 1850 HB 6: 9, motiv s. 25.

[9] Schrewelius II s. 186 f. Hultgren, Förklaringar s. 57 f. Ask, Svensk Sakrätt s. 135. Almén, Om auktion I s. 63. Winroth, Strödda uppsatser I s. 71 f. Jfr Hasselrot, Handelsbalken VIII s. 1719 f. och Pant II s. 56 ff.

De grunder för avtalets ogiltighet man åberopat har främst varit dels att förbudet mot ocker eljest skulle kunna kringgås, dels – såsom i NJA 1881 s. 6 – en tillämpning av 9: 6 HB i dess lydelse enligt förordningen d. 11 Aug. 1815, som stadgade förbud mot vite. Detta lagrum, vilket löd: »Är vid försträckning av penningar visst vite utfäst, där gäldenären med betalningen över förfallodagen skulle fördröja, vare det ogillt», upphävdes 1907[10] och under tiden 1907–1915 förelåg således ett glapp under vilket frågan om klausulens giltighet måste sägas ha varit öppen.[11] Frågan ställdes dock inte på sin spets. Varje tvivel undanröjdes därefter genom avtalslagens ikraftträdande.

I 37 § andra stycket avtalslagen stadgades ursprungligen: »Är vid försträckning eller eljest förbehåll träffat, att pant eller annan säkerhet, som blivit ställd för fullgörande av en förpliktelse, skall vara förverkad, där denna icke kommer att rätteligen fullgöras, vare det förbehåll utan verkan.»

Lydelsen av 37 § är efter en redaktionell[12] ändring år 1976 följande: »Förbehåll att pant eller annan säkerhet skall vara förverkad, om den förpliktelse för vars fullgörande säkerheten ställts icke rätteligen fullgöres, är utan verkan.»

Bestämmelsen avser inte bara pant, utan även »annan säkerhet», således t. ex. även säkerhetsöverlåten egendom.[13] Distinktioner mellan olika typer av säkerhetsrätter har därför ingen betydelse för lagrummets tillämplighet.

d. I Finland ansågs, liksom i Sverige, en lex commissoria ogiltig även före avtalslagen.[14] Inställningen i Danmark och Norge har däremot varit och är fortfarande annorlunda. Före avtalslagen betraktades avtalet som i princip giltigt (med undantag för vid lån i pantlåneinrättningar),[15] även om andra åsikter, särskilt i äldre tid, också förekom.[16] Någon större ändring inträdde emellertid inte heller genom avtalslagen. I 37 § andra stycket i den *norska* avtalslagen stadgas nämligen:

---

[10] Lag 1907: 71. Se allmänt NJA II 1907 nr 6: 39 (s. 42 ff.).

[11] Sjögren i NJA II 1915 s. 277. För giltighet, Marks von Würtemberg i NJA 1909 s. 466 (s. 471; den i detta mål aktuella klausulen hade tillkommit då 9: 6 HB fortfarande var i kraft); Obligationsrättskommittén i NJA II 1915 s. 276. Jfr Hasselrot, Pant II s. 58.

[12] Någon materiell förändring har ej åsyftats, SOU 1974: 83 s. 125, jfr s. 198; Prop. 1975/76: 81 s. 147 f.

[13] Se och jfr t. ex. NJA 1928 s. 639; 1949 s. 744; 1952 s. 256. Jfr även NJA 1909 s. 466 från tiden före avtalslagen.

I tysk rätt har det varit mycket omdiskuterat om förbudet, som enl. BGB § 1229 gäller vid pant, även skall gälla säkerhetsöverlåtelse. Den härskande meningen synes vara, att så inte är fallet, se t. ex. Spreng i Staudinger anm. 6 till § 1229; Gaul, AcP 168 s. 351 ff., särskilt s. 365 f. (dock själv av annan mening, t. ex. s. 382). Förverkandeklausuler förekommer i en rad formulär, Serick III s. 482 med hänv.

[14] Ekelund, Panträtten s. 62 ff., särskilt s. 65 f. Serlachius s. 403. Chydenius, Finsk kontraktsrätt I s. 39. Wrede s. 436 (fast egendom); dens., Kommentar till avtalslagen s. 139.

[15] Se t. ex. UfR 1869 s. 104; Matzen, Tingsret s. 531; N. Lassen s. 205; Torp s. 658 f. Jfr Gram I s. 449 f. Hagerup § 46. I ad b; Arnholm s. 37, 211.

[16] Se t. ex. Ørsted VI s. 132; H. Munch-Petersen, UfR 1908 B s. 13 f. Jfr även Munch-Petersen, UfR 1914 B s. 147.

»Det samme [som stadgats i första stycket och i 36 § angående vite] gjælder, hvis det er vedtat, at pant eller anden sikkerhet, som er stillet for opfyldelsen av en forpligtelse, skal være forbrutt, hvis forpligtelsen ikke opfyldes.»

De föreskrifter om vite på vilka bestämmelsen syftar överensstämmer med de förutvarande svenska och finska. Detta innebär sålunda, att ett avtal om förverkande av pant endast är ogiltigt, om det skulle vara uppenbart obilligt att åberopa avtalet. – Samma text föreslogs för övrigt under förarbetena på avtalslagen av den svenska obligationsrättskommittén, men ändrades av lagutskottet, efter hemställan av JustR Sjögren i lagrådet.

I den *danska* avtalslagen har 37 §, som tidigare hade samma lydelse som den norska, upphävts i samband med tillkomsten av generalklausulen i 36 §, vilken är tillämplig även på förverkandeavtal. En förverkandeklausul kan således enligt dansk rätt åsidosättas, om det skulle vara »urimeligt eller i strid med redelig handlemåde» att göra den gällande.

e. Lex commissoria, som förbjöds redan i den romerska rätten, Codex 8.35.3 (från år 326), är i allmänhet förbjuden i utländsk rätt. I *tyska* BGB föreskrivs sålunda i § 1229: »Eine vor dem Eintritte der Verkaufsberechtigung getroffene Vereinbarung, nach welcher dem Pfandgläubiger, falls er nicht oder nicht rechtzeitig befriedigt wird, das Eigentum an der Sache zufallen oder übertragen werden soll, ist nichtig.» Se även § 1149 ang. fast egendom. I *franska* C. civ. art. 2078 andra stycket anges: »Toute clause qui autoriserait le créancier à s'approprier le gage ou à en disposer sans les formalités ci-dessus est nulle.» Motsvarande bestämmelse ges i C. com. art. 93 fjärde stycket. I *engelsk* rätt är förverkandeavtal uteslutna.[17] Detsamma gäller i *amerikansk* rätt.[18]

Som framgått är principen dock inte universell. Här kan ytterligare hänvisas till exempelvis Quebec, där dylika avtal erkännes och där »taking in payment» föreslås som en lagstadgad realisationsform, Report on Security on Property art. 150, 177 ff. samt t. ex. s. 571.

Beträffande utländsk doktrin kan särskilt hänvisas till den i tysk rätt grundläggande framställningen av Raape, Die Verfallklausel bei Pfand und Sicherungsübereignung (1913).

f. Det kan naturligtvis förekomma, att klara förverkandeavtal träffas i strid med 37 § avtalslagen. Det är emellertid inte givet, att man genast kan säga, om ett avtal är att betrakta som en lex commissoria eller inte. Den viktigaste uppgiften för den följande framställningen blir därför att närmare söka ange, vilka typer av avtal som åsyftas i 37 §. Hur avgränsas de tillåtna klausulerna från de förbjudna? Vilka är de förutsättningar som skall vara uppfyllda för att 37 § avtalslagen skall vara tillämplig?

---

[17] T. ex. Paton s. 352 f. ang. pledge. Jfr ang. realisationsformen »foreclosure» vid mortgage, ovan § 16 vid not 25.

[18] Jfr UCC § 9-504(2) och 506, jfda med § 9-501(3). Gilmore t. ex. s. 1130, 1220 f., 1229. Betr. äldre rätt, Restatement § 55.

2. Gränsdragning mot tillåtna överenskommelser

A. *Panten skall förverkas*

a. I Norge och Danmark, där en förverkandeklausul som framgått är giltig, torde man presumera att en sådan klausul i ett pantavtal innebär, att borgenären tillerkännes valrätt mellan å ena sidan att realisera panten på vanligt sätt och kräva pantsättaren på eventuellt underskott och å andra sidan att tillägna sig panten.[19] Bestämmelsen kan uttryckligen utformas på detta sätt, men också som en »ren» förverkandeklausul, där borgenärens enda väg till ersättning vid utebliven betalning skall vara att egendomen tillfaller honom.[20] Båda föreskrifterna måste träffas av förbudet i vår lagstiftning. Likaledes är det egalt, huruvida panten utan vidare skall tillfalla panthavaren eller panthavaren skall realisera panten, men utan redovisningsskyldighet (det senare var avtalat i NJA 1881 s. 6). En bestämmelse att panten skall tillfalla panthavaren först efter utgången av en viss frist, under vilken pantsättaren har rätt att återlösa panten, bör inte heller föranleda någon annan bedömning.[21] Ett sådant avtal innebär i realiteten endast att förfallodagen i detta avseende uppskjutes.

b. Antag, att det i avtalet stadgas, att panthavaren för den händelse pantsättaren ej betalar skulden på förfallodagen skall erhålla panten, mot att han till pantsättaren erlägger pantens överskjutande värde, dvs. att hans remedium så att säga är att få köpa panten.[22] Träffas ett dylikt avtal, som dock ytligt sett kan se betryggande ut, av förbudet i 37 § avtalslagen?

Närmare betraktat innefattar en sådan överenskommelse egentligen två moment. Dels kan man säga, att det rör sig om ett förverkande – panthavaren erhåller panten till den del den motsvarar pantfordran. Dels kan man säga, att det rör sig om ett köp – panthavaren betalar pantens överskjutande värde. Köpet hänför sig således till den del av panten som ej motsvaras av pantfordran. Man skulle kanske kunna tala om »partiella» förverkandeavtal.

Den avgörande frågan i detta sammanhang måste emellertid vara: Hur

---

[19] Hagerup § 46.I ad b. Benckert, Pantsättning s. 46f.

[20] Frågan om skillnaden i giltighet mellan dessa typer av klausuler har diskuterats i tysk rätt, se Raape s. 9ff., 76ff. Jfr även Benckert, Pantsättning s. 46ff.

[21] Augustin i Soergel & Siebert anm. 2 till § 1229.

Jfr NJA II 1950 s. 303, där det framgår, att man – före tillkomsten av 1950 års lag om rätt för hantverkare att sälja gods som ej avhämtats – inom några branscher hade börjat praktisera ett system med tryckta avtalsvillkor av innehåll att hantverkaren, i händelse av utebliven betalning, efter viss kortare tid skulle äga förfoga över godset utan redovisningsskyldighet till beställaren.

[22] Jfr Karlgren, Säkerhetsöverlåtelse s. 99. Jfr även Hasselrot, Pant II s. 56. – I tysk rätt är de här åsyftade avtalen ogiltiga, se allmänt Raape s. 15ff.; RGZ 92, 101 (1918); RGZ 130, 227 (1931); Spreng i Staudinger anm. 1c till § 1229. Samma gäller i fransk rätt, Becqué i Planiol & Ripert s. 136; Ripert & Boulanger anm. 1222.

bestämmes pantens värde? Man kan tänka sig olika möjligheter, såsom att värdet anges i pantavtalet eller att det föreskrives, att värdering skall ske vid en viss tidpunkt. Det är just i denna bestämning av värdet som faran för pantsättaren ligger. Vid en realisation har man vissa garantier för att köpeskillingen blir något så när objektivt korrekt, eller rättare sagt inte efter omständigheterna kan bli mycket bättre. I de här avsedda fallen måste man se till, att pantsättaren inte utsättes för panthavarens godtycke på samma sätt som vid de otvetydiga förverkandeavtalen, vars innebörd på sätt och vis kan sägas vara att pantens värde betraktas som överensstämmande med pantfordran. Det måste finnas garantier för att det åsatta värdet är adekvat eller acceptabelt. Eljest skulle panthavaren dessutom lätt kunna kringgå 37 § genom att fingera ett köp och bestämma köpeskillingen till pantfordran.

En möjlighet, som vid ett första påseende kunde synas ligga nära till hands, är att låta panthavaren tillägna sig panten, om han betalar ett acceptabelt, objektivt godtagbart pris.[23] Men vem skall avgöra, om priset är acceptabelt? I enstaka fall erbjuder värderingen inga problem, t. ex. då det rör sig om en pantsatt, säker fordran. 37 § bör ej aktualiseras om panthavaren skulle tillerkännas rätt att kvittningsvis tillägna sig en pantsatt fordran, med skyldighet att till pantsättaren utbetala det belopp varmed den pantsatta fordran eventuellt överstiger pantfordran. Här ges uppenbarligen en adekvat ersättning, som överhuvudtaget inte kan bestämmas på annat sätt.[24] Samma säkra värdering kan erhållas i vissa andra fall, t. ex. om det avtalas att panthavaren skall ha rätt att överta pantsatta fondpapper efter kursvärdet viss dag efter förfallodagen. Men i övriga fall skulle en sådan rättsregel endast leda till tvister om pantens värde. Under förarbetena till 37 § avtalslagen framkom det – åtminstone indirekt – att man önskat undvika de situationer som här beskrivits. Ett syfte bakom eller i varje fall en fördel med att utforma bestämmelsen som en förbudsregel och inte som en jämkningsregel angavs nämligen vara, att domstolarna härigenom skulle slippa värdera panten.

JustR Sjögren anförde sålunda: »För tillämpning av [stadgandet i den lydelse som föreslagits av kommittén, jfr ovan efter not 16] måste panten på något sätt värderas. Men värdering av pant måste alltid medföra svårigheter för domstolarna.»[25]

Lagutskottet framhöll: »Genom att gå denna väg vinner man tillika den fördelen, att gäldenären för att få förbehållet satt ur kraft icke behöver förebringa

---

[23] Jfr Taxell s. 175: panthavaren får överta panten, om den på ett betryggande sätt värderats. (Obs. dock, att Taxells framställning avser panträtt i skuldebrev.)

[24] Jfr BGB § 1282; Raape s. 34 f.; Spreng i Staudinger anm. 2d till § 1229; Marty & Raynaud anm. 102; Dalloz, Droit civil anm. 138, 190. – Jfr vidare Report on Security on Property (Quebec), där lex commissoria generellt tillåts, men sådana avtal är förbjudna betr. fordringar, till den del den pantsatta fordran överstiger panthavarens egen, art. 72.

[25] NJA II 1915 s. 278.

någon bevisning angående förhållandet mellan pantens värde och den skuld, för vilken den blivit ställd. Den bevisskyldighet, som i sådant avseende enligt förslaget skulle åligga honom, kan ofta nog bli svår att fullgöra.»[26]

Det kan tilläggas att det, om även ett avtal om köp betraktas som otillåtet förverkande, i realiteten blir pantsättaren som avgör prisets skälighet, såvitt avser förhållandet mellan parterna. Finner han priset godtagbart finns det i allmänhet ingen anledning för honom att söka få klausulen åsidosatt.[27] Häremot synes inte finnas något att invända.

Slutsatsen torde bli följande. I de fall där pantens värde objektivt kan fastställas på ett sätt som inte lämnar utrymme för någon tvekan (såsom beträffande fondpapper) kan partiella förverkandeavtal godkännas. För att panthavaren generellt sett skulle kunna ges rätt att mot ersättning överta panten, skulle emellertid erfordras ett pålitligt, opartiskt värderingsförfarande, utfört av en särskild värderingsinstitution eller något liknande.[28] Så länge något sådant ej finns, måste övriga partiella förverkandeavtal omfattas av förbudet mot lex commissoria.

En annan, men mycket näraliggande fråga är, om en panthavare, som erhållit rätt att realisera panten på lämpligt sätt, kan *realisera* denna genom att sälja den till sig själv. Denna fråga beröres nedan i § 18.3.C.

c. Avser förbudet även ett förverkande av en begränsad del av panten, såsom dess avkastning? Antag exempelvis, att det i pantförskrivningen avtalas, att vinst som utfaller på pantsatta premieobligationer efter förfallodagen skall tillfalla panthavaren, om pantsättaren ej kunnat betala tillbaka lånet. Detta var sakläget i *UfR 1961 s. 136 H*, där en vinst på 25 000 kr också utföll (pantfordran uppgick till 1 400 kr).

Någon ledning kan ej erhållas av detta danska rättsfall, eftersom förverkandeavtal var tillåtna i Danmark, om de inte var uppenbart obilliga i det enskilda fallet. I målet undersökte Højesteret praxis bland fondbörsens medlemmar vid belåning av premieobligationer (panthavaren var en bankir) och fann, *att* obligationerna avräknades som sålda så snart lånet förfallit och ej betalats, *att* det »efter almindelig fremgangsmåde» var praktiskt taget otänkbart, att en 'spelare' skulle komma att deltaga i vinstutdelning utan att ha betalt skulden, när lånet förfallit, och *att* vederbörande bankirfirma själv 'spelar' på obligationerna om de inte har kunnat avsättas i tiden mellan förfallodagen och dragningsdagen. Højesteret yttrade därefter att pantsättaren »efter låneforholdets beskaffenhed og indholdet af lånekontrakterne» inte hade någon rätt till den utfallna vinsten, vilken alltså tillföll panthavaren.

---

[26] A. a. s. 279.

[27] Jfr Raape (i annat sammanhang) s. 32. Jfr här institutet »foreclosure» i anglo-amerikansk rätt, ovan § 16 vid not 25 f., 28. (Benämningen »foreclosure» hämtad från engelsk rätt. I amerikansk rätt användes själva termen »foreclosure» mycket allmännare, ungefär i betydelsen »realisation».)

[28] Jfr här dels 10: 2 HB; dels LU 1973: 30 s. 1, 11; dels ovan § 16 vid not 20 ang. fransk rätt och § 16 vid not 26 ang. engelsk rätt.

Hade motsvarande fall inträffat i Sverige hade avtalet förmodligen ansetts ogiltigt.

d. I den föregående framställningen har framskymtat något exempel på avtal, som ej träffas av förbudet i 37 § avtalslagen, därför att de inte kan sägas utgöra avtal om förverkande. Andra exempel kan nämnas. Den vanliga realisationsklausulen, enligt vilken realisation får ske på sätt panthavaren bedömer lämpligt, kunde kanske i någons ögon synas ligga nära ett förverkande.[29] Att denna realisationsklausul i och för sig är giltig är dock helt uppenbart. Det rör sig inte här om ett förverkandeavtal i den mening varom ovan talats; avtalet stadgar inte, att panten skall tillfalla panthavaren. En otillbörligt utförd realisation får man komma tillrätta med på andra vägar än genom att åberopa en *direkt* tillämpning av 37 § avtalslagen.

Antag, att det i avtalet anges, inte att panten förverkas, utan att realisation skall ske, men att det överskott som uppkommer vid realisationen förfaller viss tid efter denna. Detta måste betraktas som en sanktion som inträder vid pantsättarens dröjsmål med att avhämta redovisningsbeloppet. Ett sådant avtal kan vara tillåtet. Således brukar i pantlåneinrättningarnas pantsedlar anges, att eventuellt överskott från realisationen tillfaller panthavaren, om pantsättaren ej lyft det inom ett år från försäljningsdagen. Villkoret har godtagits vid prövning av Kungl. Maj:t.[30] – Vissa krav måste dock här ställas på omständigheterna och på förfallotidens längd. Det är uppenbart, att en föreskrift om en förfallotid på t. ex. en vecka skulle vara i praktiken detsamma som ett förverkande. Vidare kan en dylik klausul naturligtvis i ett enskilt fall vara otillbörlig, även om 37 § inte skulle vara direkt tillämplig, och därför kunna jämkas eller åsidosättas enligt generalklausulen i 36 § avtalslagen.

Ett avtal på vilket en tillämpning av 37 § avtalslagen kunde ifrågasättas återfinns i *NJA 1940 s. 726*. I detta fall var det dock mindre fråga om en påföljd för utebliven prestation än om ett funktionellt berättigat avtal, som ingalunda lämnade pantsättaren lottlös.

I NJA 1940 s. 726 hade Aktiebolaget Sveriges biografägares distributionsbyrå (nedan kallat Distributionsbyrån) träffat ett avtal med Aktiebolaget Svensk Filmindustri (nedan kallat SF) om inspelning av filmen »Med folket för fosterlandet». I avtalet mellan parterna angavs bland annat följande. Intill dess att SF erhöll likvid för sina fordringar på Distributionsbyrån – vilka hänförde sig till SF:s kostnader för filmen – skulle SF som pant inneha dels negativen och kopiorna av filmen, dels all rekvisita för filmen, dels ock alla mellan tredje man

---

[29] Jfr partsargumentationen i UfR 1961 s. 136 H. Enl. Almén, Om auktion I s. 62 f., borde varje avtal om realisation annat än på auktion likställas med lex commissoria, om det ej finns någon garanti mot försäljning till uppenbart underpris.

[30] Kungl. Maj:t i Hand.dep., den 18 juni 1953. Nr 235 AD II a) 1953.

och Distributionsbyrån upprättade kontrakt rörande filmen, däribland avtal angående förvärv av litterär och musikalisk äganderätt, engagerande av regissör och skådespelare m. m. (dvs. i realiteten upphovsrätten till filmen).[31] Om Distributionsbyrån inte fullgjorde sina skyldigheter skulle SF vara berättigat att självt fullfölja inspelningen, och i sådant fall skulle SF förvärva all rätt till filmen med negativ, kopior etc. Av den nettovinst som kunde uppstå genom SF:s exploaterande av filmen skulle Distributionsbyrån erhålla 25 %.

Tvist uppkom mellan parterna, sedan SF tagit nämnda rätt i anspråk. HD ansåg emellertid, att avtalet inte kunde anses innefatta något sådant förbehåll om förverkande av pant som avses i 37 § avtalslagen.

B. *Förverkandet skall vara beroende av utebliven betalning*

Av lagtexten framgår ytterligare, att förverkandet skall ske under villkor att »den förpliktelse för vars fullgörande säkerheten ställts icke rätteligen fullgöres». Som ovan framhållits är det denna sammankoppling med pantsättarens oförmåga att fullgöra sina skyldigheter som gör en förverkandeklausul särskilt förrädisk.

Det här uppställda kriteriet avskiljer sålunda ett säkerhetsavtal med förverkandeklausul från ett omsättningsköp med återköpsrätt. Villkorliga omsättningsköp är något som ligger helt utanför lagrummets tillämpningsområde.[32] Andra avtal som inte innefattar denna förutsättning, t. ex. en överenskommelse att panthavaren under alla omständigheter skall få köpa panten, kan lika litet ogiltigförklaras enligt 37 § avtalslagen.

Ett avtal enligt vilket panthavaren skall ha rätt att »godtyckligt disponera över säkerheten» tills lånet återbetalats, kan likaledes undgå ogiltighet enligt 37 §, om förutsättningen är, att realisation och redovisning vid utebliven betalning skall ske i vanlig ordning. Klausulen kan onekligen i vissa fall vara otillbörlig, men 37 § kan i varje fall ej användas. Det brister om inte annat i sammankopplingen med utebliven betalning.

I notisfallet *NJA 1931 A nr 141* hade Gustafsson till von Gerkan pantsatt en frimärkssamling. Enligt avtalet fick von Gerkan intill dess lånet till fullo guldits »godtyckligt disponera över» säkerheten. von Gerkan sålde några av frimärkena. Gustafsson väckte talan mot honom under påstående att något frimärke saknades. HovR:n, vars dom fastställdes av HD, fann till att börja med, att Gustafsson icke förmått styrka att pantsättningen omfattat andra frimärken än von Gerkan uppgivit, och fortsatte: »Vid nu angivna förhållanden och då von Gerkan med hänsyn till bestämmelserna i skuldförbindelsen ... rörande von Gerkans förfoganderätt över ställd säkerhet samt vad i övrigt i målet förekommit måste antagas hava varit befogad att, på sätt som skett, sälja ovannämnda lösenmärken ...» – Det belopp som panthavaren erhållit vid försäljningen av frimärkena avräknades med hans medgivande från pantfordran.

---

[31] Jfr Lögdberg, Upphovsrätten s. 81.

[32] NJA 1952 s. 256. Malmström, SvJT 1955 s. 603. Jfr Karlgren, Säkerhetsöverlåtelse s. 29 ff.; Bergström i Nordisk Gjenklang s. 318 ff.

Antag, att parterna avtalar, att panthavaren skall ha rätt att utnyttja panten till återpantsättning för egen skuld, uppgående till högre belopp än pantfordran, alltså på andra villkor än som gäller för hans egen panträtt. Om återpanthavaren tar panträtten i anspråk kan resultatet således bli, att pantsättaren förlorar panten utan full gottgörelse. Inte heller ett sådant avtal kan emellertid vara att utdöma som ett förverkandeavtal, eftersom något beroende av utebliven betalning inte föreligger.

C. *Avtalet skall ha träffats före realisationsrättens inträde*

a. Det anges klart i förarbetena till avtalslagen, att förbudet inte avser avtal som träffats efter det att gäldenären redan brustit i fullgörandet av sin förpliktelse.[33] Detta torde, framhåller man, med tillräcklig tydlighet framgå av lagtexten.

Även sakskäl talar för en sådan begränsning. De särskilda risker som är förenade med ett avtal som träffats före realisationsrättens inträde föreligger inte längre. Panthavarens övertagande av panten har onekligen också den fördelen att man kan undvika höga realisationskostnader. Därmed är emellertid inte sagt, att inte ett avtal som ingåtts efter det att gäldenären kommit i dröjsmål med betalningen kan vara otillbörligt i det enskilda fallet. Även en gäldenär som brustit i betalningsskyldighet kan naturligtvis befinna sig i ett beroende och trängt läge. Men den för förverkandeavtalen speciella godtyckligheten föreligger inte längre. Ett avtal som ingås på detta stadium kan i stället ogiltigförklaras eller jämkas enligt 31 § eller 36 § avtalslagen. Det kan vidare framhållas, att t. ex. avtalslagens ogiltighetsbestämmelser torde vara konstruerade just på det sättet, att en överenskommelse om att åsidosätta en sådan bestämmelse är ogiltig, om den träffas innan det rättsfaktum vartill regeln anknyter har inträtt.[34]

b. Av vad som nu sagts framgår endast, att förbudet *inte* avser avtal som träffats efter det att pantsättaren brustit i sin betalningsskyldighet. Men vad gäller om avtalet ingåtts dessförinnan, men efter *pantavtalet*? Säkerligen kan det inte ha någon betydelse huruvida avtalet träffats före eller efter pantförskrivningen.[35] Även om gäldenären har en bättre ställning

---

[33] NJA II 1915 s. 276. Även Almén & Eklund & Nordström, Kommentar till avtalslagen s. 149; Wrede, Kommentar till avtalslagen s. 140.
Jfr borgenärens rätt att använda realisationsformen »foreclosure» i anglo-amerikansk rätt, ovan § 16 vid not 25 f., 28 samt ovan not 27.

[34] Bolding, Skiljeförfarande och rättegång s. 127 f. Ekelöf, Rättegång I s. 40. Grönfors i Festskrift till Nial s. 214 f. Jfr Rodhe § 2 vid not 12 ff.

[35] Jfr de i not 33 angivna kommentarerna a. st. (»i framtiden»); Undén, Sakrätt § 31 (s. 212). Taxell s. 175.

efter det att lånet beviljats, är det ju också därefter fråga om samma godtyckliga beroende av hans betalningsförmåga.

Någon enhetlig lösning återfinns dock inte i de länder, där lex commissoria förbjuds. I tysk och nuvarande amerikansk rätt går sålunda gränsen vid »förfallodagen», BGB § 1229, UCC § 9-506. I fransk rätt (liksom i äldre amerikansk rätt) betraktas själva pantavtalet som den avgörande tidpunkten. Efter denna dag är, anser man, gäldenären inte längre utsatt för något tryck.[36] Det är uppenbart, att man med en sådan regel måste vara på sin vakt mot missbruk genom antedatering av avtal och liknande.

c. Är det, för att sätta lagregeln ur kraft, tillräckligt med en betalningsförsummelse som hänför sig till endast en del av skulden, t. ex. till en räntebetalning? Svaret ger sig självt, om man som generell gräns uppställer – vilket också torde vara det rätta[37] – den tidpunkt då panthavarens realisationsrätt inträder, inte förfallodagen i och för sig.

3. Närmare om påföljden, då avtal i strid med lagen träffats

Antag, att parterna intar en förverkandeklausul i pantavtalet. Vilka närmare konsekvenser får då förbudet mot lex commissoria?

Konsekvensen är först och främst, att förverkandeklausulen blir ogiltig; den betraktas som obefintlig. Pantavtalet som sådant gäller emellertid fortfarande.[38] Detta innebär, att det enda sätt på vilket panthavaren kan ta panträtten i anspråk är genom att realisera panten. Realisation måste således alltid ske, om panthavaren vill ha betalt ur panten på annat sätt än genom utmätning.

Vilka regler gäller för denna realisation, som sålunda måste företagas, trots att parterna avtalat i annan riktning? Måste förfarandet i 10:2 HB iakttagas? Liksom vid säkerhetsöverlåtelse[39] torde man nog – med hän-

---

[36] Becqué i Planiol & Ripert s. 136. Ripert & Boulanger anm. 1223. Marty & Raynaud anm. 102. Becqué & Cabrillac, Rev.trim.dr.com. 1960 s. 371. Guyenot, Rev.trim.dr.com. 1961 s. 300. Ripert & Roblot anm. 2603. Viss kritik häremot Becqué i Planiol & Ripert a. st.; Ripert & Boulanger a. st. – Restatement § 55 (panthavaren måste dock kunna visa, att avtalet varit »free from fraud and oppression»).

[37] Jfr BGB § 1229; Hasselrot, Pant II s. 59; Taxell s. 175.

[38] Jfr Sjögren i NJA II 1915 s. 277 f.; lagutskottet a. a. s. 279 f.; NJA 1909 s. 466; LagB 1850 motiv s. 25; Benckert, Pantsättning s. 50, 52 f.; Undén, Sakrätt § 17.D (s. 116); Kôersner, SvJT 1928 s. 352; Taxell s. 174 f.; Karlgren, Säkerhetsöverlåtelse s. 27, 99 f.

Partiell ogiltighet också i tysk och fransk rätt. BGB § 139 (undantaget). Raape s. 39 ff. Spreng i Staudinger anm. 1e till § 1229. Becqué i Planiol & Ripert s. 135. Ripert & Boulanger anm. 1222. Marty & Raynaud anm. 101. Guyenot, Rev.trim.dr.com. 1961 s. 299 f. Annorlunda i äldre fransk rätt, där hela avtalet blev ogiltigt, Becqué a. st.; Ripert & Boulanger a. st.

Allmänt ang. allmän resp. partiell ogiltighet, en fråga som generellt sett ingalunda är klargjord, Olsson 21 NJM s. 39 ff.; Vahlén, Avtal och tolkning s. 235.

[39] Ovan § 2 vid not 37 f.

syn *dels* till att lagrummet är dispositivt, *dels* till otympligheten i dess föreskrifter, *dels* till att det är en samhällsekonomisk fördel, om panthavaren ej behöver tillgripa utmätning – kunna ge förverkandeklausulen åtminstone den verkan, att realisation får ske på annat betryggande sätt.

Är förverkandeavtalet ogiltigt, även om ett förverkande i det enskilda fallet inte skulle vara till skada för gäldenären? Svaret har indirekt redan givits.

Obligationsrättskommittén föreslog, som nämnts, under förarbetena till avtalslagen, att en förverkandeklausul skulle kunna jämkas, om ett förverkande skulle vara uppenbart obilligt, medan lagutskottet, som ändrade lagtexten, ville frånkänna dylika förbehåll »all kraft och verkan».[40] Här kan också erinras om den argumentering angående svårigheterna med att värdera panten etc. som framfördes. (Ovan vid not 25 f.) Detta måste innebära, att förbudet är absolut och inte beroende av omständigheterna.[41] Giltighetsbedömningen bör således principiellt vara oberoende av hur pantens värde förhåller sig till fordran. Avtalen är förbjudna, därför att de *typiskt sett* är otillbörliga, inte därför att de i det enskilda fallet kan ha sådan effekt.[42] Om avtalet är till gäldenärens förmån eller om det är utan betydelse för honom, kan man emellertid räkna med, att han ej söker få det ogiltigförklarat.

§ 18. Realisationens genomförande och därmed sammanhängande frågor

1. Allmänt

a. I § 16 var det främst olika tänkbara realisationsformer som var under betraktande. I förevarande avsnitt skall intresset i stället riktas på de närmare föreskrifter för realisationens genomförande, som kan gälla enligt svensk rätt, och några därmed sammanhängande frågor.

Eftersom 10:2 HB så gott som alltid avtalas bort, förutsättes i det följande att så skett. Framställningen behandlar således vad panthavaren har att iakttaga i de fall där avtalet anger, att realisation får ske på lämpligt sätt, eller där det angives att realisation skall ske på offentlig auktion, genom indrivning eller liknande, men där avtalet i övrigt inte innehåller någon reglering av alla de olika frågor som kan uppkomma.

Under 1 skall närmast undersökas vilka regler och riktlinjer som bestämmer panthavarens skyldigheter i samband med realisationen. Under

[40] Citatet NJA II 1915 s. 279.

[41] Jfr Taxell s. 174. Raape s. 28 ff. (varvid naturligtvis märkes, att de svenska realisationsreglerna till skillnad från de tyska är dispositiva).

[42] Gaul, AcP 168 s. 372.

2 behandlas realisationsrättens inträde och frågan om panthavaren är skyldig att underrätta pantsättaren i förväg om realisationen. I avsnitt 3 diskuteras panthavarens val av realisationsform, när flera realisationssätt i och för sig är tänkbara, vad panthavaren skall iakttaga, då panten består av flera objekt, och slutligen vilken möjlighet panthavaren har att realisera panten genom att överta den själv. De olika realisationsformerna, främst försäljning på offentlig auktion och indrivning, behandlas därefter under 4. Sedan realisationen avslutats uppstår frågan om panthavarens skyldighet att avge redovisning, avsnitt 5, och om eventuella påföljder, ifall realisationens genomförande varit oriktigt i något avseende, 6. Under 7 diskuteras, om panthavaren är skyldig att realisera panten, då hans realisationsrätt inträtt. Avslutningsvis behandlas i avsnitt 8 panthavarens ansvar gentemot andra intressenter i panten.

b. De lagregler som givits beträffande realisationens utförande och därmed sammanhängande frågor är endast 10: 2 HB och – för pantlånerörelsen – pantlånelagen. Härutöver kan nämnas förordningen (1914: 299) om vad vid försäljning av värdepapper i vissa fall skall iakttagas, vilken innehåller särskilda bestämmelser om försäljning av aktier och obligationer, vilka på grund av föreskrift i lag eller författning skall säljas på offentlig auktion. Det har vidare framhållits, att 10: 2 så gott som alltid sätts ur kraft genom parternas avtal. Även de nya regler om pantrealisation som föreslagits av lagberedningen i U XIII avses vara dispositiva. Den föreslagna regleringen täcker för övrigt långt ifrån alla de frågor som kan uppkomma i samband med att panthavaren gör panträtten gällande.

I praktiken brukar inte heller avtalen innehålla någon fullständig reglering av realisationen. Det som i första hand intresserar panthavaren brukar vara realisationsformen och underrättelseskyldigheten. Vad gäller då i de frågor som ej berörs i avtalet? Och vad gäller i de fall, där det endast föreskrives att panthavaren har rätt att realisera panten på sätt han finner lämpligt?

Vid besvarandet av dessa frågor har man att ta hänsyn till panthavarens *allmänna omsorgsskyldighet*. Inte ens om panthavaren enligt avtalet givits stor frihet och angivits ha rätt att realisera panten på sätt han finner lämpligt, har han därigenom befriats från skyldighet att iakttaga tillbörlig omsorg om pantägarens intressen. Denna grundsats har för svensk rätts del uttalats i olika rättsfall.[1] En omsorgsplikt uppställs även i andra rättssystem.

---

[1] Jfr även Almén, Om auktion I s. 36; Hasselrot, Pant II s. 45; Undén, Om panträtt s. 173 f.; dens., Sakrätt § 31.I (s. 212 f.); Larsson, Om personligt betalningsansvar s. 48; Tiberg, Båtjuridik s. 158 f.; Taxell t. ex. s. 174 f. not 4; Majamaa, FJFT 1973 s. 566 ff. med ref. av det finska rättsfallet HD 1968 II 66; Hagerup § 39.a.2; Augdahl s. 66 f.; NRt 1915 s. 435; Fr. Vinding Kruse, Ejendomsretten III s. 1652; UfR 1958 s. 669.

Här kan hänvisas till *NJA 1920 s. 53*, notisfallet *NJA 1951 C nr 585* samt *NJA 1972 s. 439*. 1920 och 1972 års fall avsåg försäljning av pantsatta fastighetsinteckningar på offentlig auktion och 1951 års fall underhandsförsäljning av ett pantsatt plåtparti. I de två förstnämnda fallen hade avtalats, att panthavaren ägde realisera panten, i 1920 års fall på offentlig auktion och i 1951 års fall på lämpligt sätt, och i 1972 års fall hade genom ett förlikningsavtal fastslagits, att panten vid utebliven betalning genast fick säljas på offentlig auktion. I NJA 1920 s. 53 uttalade en minoritet i HD (två JustR): »Enligt skuldebrevet ... har visserligen Lindhé [=pantsättaren] medgivit, att, därest han bruste i betalningsskyldighetens fullgörande, fordringsägaren ägde att utan Lindhés hörande och utan att iakttaga i lag föreskrivna formaliteter försälja det av Lindhé för förbindelsens fullgörande lämnade hypotek; men fordringsägaren har icke därigenom befriats från skyldighet att vid realisation av panten iakttaga skälig omsorg om pantägarens intresse.» (Majoriteten uttalade sig ej i denna fråga. Majoriteten ansåg nämligen, att auktionsförfarandet inte kunde betraktas som en realisation, främst därför att panthavaren efter realisationen lagsökt pantsättaren och därvid uppträtt som om han fortfarande hade panträtt i inteckningshandlingarna och därför att panthavaren efter auktionen fortsatt att mottaga ränta på hela fordringsbeloppet.) I notisfallet uttalade HovR:n (HD meddelade ej prövningstillstånd), att bestämmelsen i pantavtalet, enligt vilken panthavaren ägde realisera panten utan pantsättarens vidare hörande på sätt han funne lämpligt, inte kunde anses ha medfört befrielse för panthavaren från att vid realisationen iakttaga tillbörlig omsorg om pantsättarens intressen. I NJA 1972 s. 439 uttalade HovR:n i sina domskäl, som i denna del gillades av HD, att panthavaren, även om han enligt avtalet ägt att låta försälja inteckningshandlingarna, inte därigenom befriats från skyldighet att iakttaga skälig omsorg om pantägarens intressen.

I *tysk* rätt gäller den allmänna principen om »Leistung nach Treu und Glauben», BGB § 242, vilken måste iakttagas även om avtal föreligger.[2] I *amerikansk* rätt är kravet att realisationen skall vara »commercially reasonable», som uppställs i UCC § 9-504(3), en viktig ledstjärna för panthavaren. Kravet är tvingande på sätt som angivits ovan § 6 i. f. I *engelsk* rätt har framhållits, att försäljningen måste vara omsorgsfull.[3]

Rent allmänt kan sägas, att panthavarens omsorgsplikt går ut på två saker. Det första är att se till, att realisationen inte inbringar ett underpris. Därmed är ej sagt, att det faktum, att ett bättre pris kunde ha erhållits, alltid är tillräckligt för att panthavarens handlande skall karakteriseras som vårdslöst.[4] Det är många nyanserade överväganden som måste göras. Det andra är att tillvarata pantsättarens intresse av att panten inte säljs i onödan.

För att man skall få en uppfattning om panthavarens skyldigheter vid realisationen måste hans omsorgsplikt konkretiseras, på samma sätt som hans vårdplikt under säkerhetsstadiet. Vilket material kan användas för detta syfte? Först och främst kan rättspraxis ge viss ledning. Därefter kan ifrågakomma en analogitillämpning av exekutionsrättsliga regler,

[2] Se t. ex. Canaris i Grosskomm. HGB anm. 1339, 1342 ff.

[3] Paton s. 368. The Odessa [1916] 1 A. C. 145 på s. 159. Även Crossley Vaines' Personal Property s. 461; Diamond i Security over Corporeal Movables s. 26.

[4] Jfr UCC § 9-507(2).

särskilt i UL, och av de speciella föreskrifter som kan ha givits för legala panträtter. Till sist måste även här vägledning sökas i allmänna rättsliga överväganden.

2. Realisationsrättens inträde. Panthavarens underrättelseskyldighet

A. *Realisationsrättens inträde. Allmänt*

För att panthavaren skall ha rätt att realisera panten erfordras först och främst, att pantfordran förfallit till betalning utan att betalning erlagts.[5] Förutsättningen för realisationsrätt är således till att börja med, dels att betalningstiden försuttits, utan att detta berott på panthavaren,[6] dels att betalning ej heller erlagts då realisationen vidtages.[7]

Även om pantfordran förfallit och betalning uteblivit är det emellertid inte givet, att panthavaren erhållit befogenhet att realisera panten. I svensk rätt torde föreligga ett allmänt krav på att ett kontraktsbrott skall vara väsentligt för att en påföljd av mer ingripande art skall få göras gällande.[8] Frågan, om ett väsentlighetskrav måste vara uppfyllt, blir i detta sammanhang aktuell i två hänseenden.

Det ena hänseendet, i vilket frågan om ett väsentlighetskrav gör sig gällande, rör dröjsmålets längd. Förutsätter panthavarens realisationsrätt, att pantsättarens betalningsdröjsmål inte är oväsentligt? Det torde inte finnas någon anledning att här göra ett undantag från det allmänna väsentlighetsrekvisitet vid ingripande påföljder. Frågan är t. o. m., om ett krav på att dröjsmålet skall vara av viss längd är tillräckligt. Det kan diskuteras, om det för att realisationsrätt skall inträda erfordras, att panthavaren framställer krav om betalning, vid äventyr att realisation eljest kommer att ske, och därefter avvaktar en viss frist. Denna fråga skall behandlas nedan under B.

Det andra hänseendet rör storleken av det till betalning förfallna beloppet. Om panten häftar för flera fordringar, t. ex. enligt en generalpantklausul, får realisation ske, då en av fordringarna förfallit till betalning.[9] Men antag, att panten endast häftar för en fordran och att endast en amortering eller en räntepost utestår obetald. Kan panthavaren då realisera panten för att erhålla gottgörelse för denna del av fordran? Den övervägande åsikten synes här vara, att realisation kan ske, även om

---

[5] Ang. panthavarens rätt att under speciella förhållanden förfoga över panten redan före denna tidpunkt, se ovan §§ 9 och 10.

[6] Ang. kravet att betalningens uteblivande inte får bero av panthavaren själv, se Taxell s. 141.

[7] Jfr ovan § 15 vid not 7 f. ang. pantsättarens rätt att återlösa panten.

[8] Se härom SOU 1974: 83 s. 153 ff.; Prop. 1975/76: 81 s. 42 f., 119.

[9] Taxell s. 138 f. Fr. Vinding Kruse, Ejendomsretten III s. 1421.

bara en mindre del av fordran förfallit till betalning.[10] Något väsentlighetskrav torde således inte gälla i *detta* hänseende. Pantsättarens intressen får tillvaratas på andra sätt. (Observera t. ex. vad som sägs nedan under 3.B.) Det kan tilläggas, att frågan, hur stort belopp som måste ha förfallit för att realisationsrätt skall inträda, inte behöver uppkomma, om panthavaren kan säga upp *hela* fordran till betalning, då en del av denna, t. ex. en räntepost, utestår obetald. Sådan uppsägningsrätt föreligger enligt den förfalloklausul som återfinns i bankernas avtalsformulär.[11]

Någon exekutionstitel behövs som framgått inte. Det krävs inte ens att fordran är ostridig, men det torde förutsättas, att frågan om panthavarens realisationsrätt inte är föremål för rättegång eller motsvarande.[12]

Föreligger ingen personlig betalningsskyldighet, utan endast en opersonlig pantfordran, bestämmes förfallodagen enligt de regler som gäller för den opersonliga fordran. Vid lån i pantlåneinrättningar har således förfallodag avtalats i vanlig ordning. Och har den personliga betalningsskyldigheten preskriberats, inträder förfallodagen på samma sätt som den skulle ha gjort, om fordringen ännu varit fullt verksam.[13]

B. *Underrättelse om att realisation kommer att ske*

En skyldighet för panthavaren att, sedan förfallodagen inträtt, påminna pantsättaren om att betalning måste ske, om pantsättaren vill undvika att panten realiseras, skulle i första hand tillvarata pantsättarens intresse av att återlösa panten. Det kan hända, att pantsättaren helt enkelt glömt bort förfallodagen och i själva verket kan betala, då han blir krävd. Pantsättaren kan emellertid härigenom också få tillfälle att eventuellt bidraga till att höja försäljningspriset för panten genom att (vid realisation genom försäljning under hand) ge panthavaren anvisning om en lämplig köpare.

---

[10] Jfr U XIII s. 168f.; DL 5-7-2; Fr. Vinding Kruse a. a. s. 1634; Hagerup § 47.I. Samma enligt BGB § 1228(2). Enligt Taxell är realisationsrätten däremot beroende av att det förfallna beloppet kan betecknas som väsentligt i förhållande till hela fordringsbeloppet, se Taxell s. 137f. I äldre doktrin återfinns åsikten, att *hela* pantfordran måste förfalla, för att realisationsrätt skall inträda, så t. ex. Schrewelius II s. 232.

Det kan här framhållas, att ett väsentlighetskrav avseende beloppets storlek t. ex. skulle kunna innebära, att en panthavare som hade en stor fordran på pantsättaren ej skulle kunna få betalt ur panten för en obetald amortering, medan en panthavare som i stället låtit pantsättaren underskriva ett flertal skuldebrev, ett för varje amorteringsbelopp, inte skulle ha några svårigheter med realisationen.

Realisation kan ej företagas, innan själva fordran förfallit till betalning, enbart i syfte att erhålla betalning för kostnader, jfr ovan § 9 vid och med not 93. Taxell s. 138.

[11] Ang. jämkning av förfalloklausuler med stöd av 36 § avtalslagen, se SOU 1974:83 s. 167ff.; Prop. 1975/76:81 s. 139f.

Frågan huruvida hela fordran kan uppsägas vid dröjsmål med erläggandet av en del av denna, även om det inte skulle finnas någon förfalloklausul i avtalet, behandlas av Bergström i Studier i krediträtt s. 21ff.

[12] Jfr 3 § hantverkarlagen; NJA II 1950 s. 318f.

[13] Taxell s. 139f. Augdahl s. 92. Ang. begreppen personlig och opersonlig pantfordran, se ovan § 1.3.B.

Det är dock viktigt att framhålla, att panthavaren naturligtvis inte utan vidare är skyldig att följa pantsättarens råd. Realisationen utförs av panthavaren ensam. Men omständigheterna kan vara sådana, att panthavarens allmänna omsorgsskyldighet medför, att pantsättarens upplysningar skall beaktas. Om pantsättaren således har skaffat fram en köpare, som är villig att erlägga ett betydligt högre pris, än panthavarens spekulant, och försäljningen till den av pantsättaren anvisade köparen inte skulle medföra några särskilda olägenheter för panthavaren, torde man anse panthavaren skyldig att följa rådet.[14] – En viss frist mellan förfallodagen och realisationen skulle också vara till gagn för en pantsättare som är sjuk eller bortrest.

I praxis brukar gäldenären få sådan anmaning som här åsyftas, eftersom det i regel är enklast för alla parter, om gälden betalas. I bankpraxis aviseras pantsättaren först i förväg om förfallodagen. Efter förfallodagen skickas två betalningskrav med påminnelser och därpå ytterligare ett krav, nu med hot om att realisation kommer att ske efter utgången av viss respittid. Avtalsvillkoret att realisation får ske »utan låntagarens hörande» är avsett för nödsituationer, såsom där panten är utsatt för hastigt värdefall.

Det synes uppenbart, att det är önskvärt att en betalningsanmaning med realisationshot når pantsättaren efter förfallodagen, där så är möjligt. Något klart krav på ett sådant meddelande i samband med konventionell panträtt finns emellertid inte för närvarande i svensk rätt. (I 10:2 HB tillvaratas pantsättarens intressen på andra sätt.) Föreskrifter angående betalningskrav och väntetid har däremot givits beträffande legala panträtter. I U XIII uppställs också som förutsättning för att realisation skall få ske, att panthavaren efter förfallodagen anmanat pantsättaren att betala inom minst en månad, vid äventyr att realisation sker. Vid pantsättning gjord av tredje man skall pantsättaren underrättas om den tid efter vilken panten kommer att säljas. – I dansk och norsk, liksom i annan utländsk rätt, återfinns ävenledes krav på underrättelse om att realisation kommer att ske.

I *pantlånelagen* stadgas i 11 § andra stycket, att åtgärder för försäljning ej får vidtagas tidigare än två månader från förfallodagen, om ej låntagaren begär tidigare realisation.

Beträffande de *legala panträtterna* kan nämnas, att hantverkarlagen tillåter en försäljning sex månader efter förfallodagen, 1 §, och framställer krav på att betalningsanmaning med realisationshot skall göras minst två månader före för-

---

[14] Jfr notisfallet *NJA 1951 C nr 585*, som gällde realisation genom underhandsförsäljning av ett lager blankpolerad plåt om 1 200–1 300 kg. Pantsättaren ordnade en köpare, som var villig att betala 8 kr/kg. Emellertid uppstod därefter en del trassel och den tilltänkte köparen drog sig till att börja med ur affären. Panthavaren sålde plåten till en annan spekulant för 6 kr/kg, vilket HovR:n (HD meddelade ej prövningstillstånd) ansåg, att han hade haft fog att göra.

säljningen, 2 §. Motsvarande bestämmelser gäller enligt lagen om retentionsrätt för fordran hos hotellgäst. 34 § andra stycket kommissionslagen och 17 § andra stycket upplagshuslagen kräver betalningsanmaning med realisationshot. 56 § ägofredslagen medger försäljningsrätt 14 dagar efter det att ägaren underrättats om att djuret omhändertagits. Enligt 33 § 1 mom. andra stycket och 68 § första stycket flottningslagen skall »tillsägelse» till den flottande (ägaren) först ske.

I lagförslagen på 1800-talet[15] föreskrevs, att panthavaren skulle anmana ägaren att lösa panten och att försäljning fick ske, om ägaren ej betalade inom en månad. LagB tillade, att i de fall där ägaren var frånvarande och ej kunde anträffas, KB kunde förordna att försäljning ändå fick ske.

I *dansk* rätt stadgas i KL § 155, att pantsättaren skall underrättas om realisationen åtta dagar i förväg. I de danska affärsbankernas låneformulär friskriver sig banken från denna skyldighet. Konkurslovsbetænkning II föreslår däremot en veckas varsel som ett tvingande krav. (Ovan § 16 vid not 15 f.)

I *norska* Tvfl, § 191 tredje stycket, en bestämmelse som avser såväl lösöre som rättigheter, föreskrives: »Hvis eieren av pantet er navngit ved pantsættelsen og har kjendt opholdssted i samme by eller herred som panthaveren, kan dækning ikke kræves, uten at eieren mindst to uker i forveien har faat forkyndt varsel om, at dækning vil bli begjært, saafremt det skyldige beløp ikke betales.» (Pantlåneinrättningar får ge sådant meddelande genom kungörelse.) De norska affärsbankerna friskriver sig i sina formulär från sådan underrättelseskyldighet. (Ovan § 16 vid not 17.)

Enligt *BGB* § 1234 skall panthavaren, om möjligt, förvarna ägaren om försäljningen, vilken ej får ske förrän en månad efter meddelandet. Bestämmelsen är dispositiv, § 1245, och bankerna friskriver sig från skyldighet att iakttaga dess föreskrifter, AGB punkt 20(2). – I handelsförhållanden har fristen i stället satts till en vecka, HGB § 368(1).

Realisation enligt *Code de commerce* får som nämnts (i motsats till realisation enligt Code civil) ske utan inblandning av domstol. I C. com. art. 93 föreskrives, att panthavaren får sälja panten på offentlig auktion åtta dagar efter »une simple signification» till gäldenären (och till pantsättaren, vid pantsättning gjord av tredje man) angående sin avsikt i detta hänseende. Bestämmelsen är tvingande.

I *engelsk* rätt är den allmänna meningen, att något krav med realisationshot ej erfordras, då förfallodagen är bestämd i förväg, men att i de fall där anfordran måste ske för att fordran skall förfalla till betalning även »notice of intention to sell» skall göras.[16] Åsikten att det är önskvärt med förvarning om realisationen i båda fallen har dock framförts.[17] I Consumer Credit Act sec. 121(1) föreskrives skyldighet för pantlåneinrättningar o. l. att lämna sådant meddelande. – Ang. amerikansk rätt, jfr nedan under C.

C. *Underrättelse om tid och plats för realisationen*

Även om pantsättaren fått underrättelse om att realisation kommer att ske, ifall han inte betalat sin skuld ett visst datum, kan han ha intresse av att få veta var och när realisationen skall äga rum. Det sagda gäller

---

[15] LagC 1815 HB 6: 9 resp. LagC 1838 och LagB 1850 HB 6: 8.

[16] T. ex. Paton s. 366 f.; Chitty's Mercantile Contracts s. 297 f.; Holden i Chorley, Law of Banking s. 202; Holden, Securities for Bankers' Advances s. 192.

[17] Paget's Law of Banking s. 576 f.

emellertid inte generellt, utan det har viss betydelse i vilken form realisationen utföres.

En sådan underrättelse, som här avses, rörande indrivning av en pantsatt fordran, skulle t. ex. inte fylla någon större funktion.[18] När det gäller försäljning av fondpapper kan pantsättaren inte heller göra mycket för att tillvarata sina intressen. Han kan eventuellt ha synpunkter på tidpunkten för försäljningen, men det är inte alltid värdet fluktuerar så starkt att panthavaren, som i princip har rätt att själv välja tidpunkt för realisationen, inom ramen för sin allmänna omsorgsplikt måste ta hänsyn till pantsättarens önskemål. Ett meddelande om närmare tidpunkt för underhandsförsäljning saknar också ofta betydelse för pantsättaren. Omständigheterna kan dock vara sådana att pantsättarens intressen kräver en underrättelse, t. ex. där han ligger i förhandling med tilltänkta köpare.[19] I sådana fall som vid försäljning under hand och på fondbörs kan en upplysning om den tidpunkt efter vilken försäljning kommer att ske vara fullt tillräcklig.[20]

Ett meddelande om exakt tid och plats för realisationen skulle ha sin främsta funktion att fylla vid en realisation genom försäljning på offentlig auktion. Härigenom skulle pantsättaren få möjlighet att närvara vid auktionen och antingen köpa egendomen själv, eller genom ombud, eller åtminstone förvissa sig om att allt går rätt till och på detta och andra sätt bevaka sina intressen.

Skyldighet att lämna upplysning om tid och plats för försäljning på offentlig auktion torde föreligga enligt svensk rätt.[21] Beträffande den tidsfrist pantsättaren bör erhålla, torde inget mer bestämt kunna anges, än att meddelandet skall lämnas »i god tid». – Lagberedningen föreslår likaledes i U XIII, att pantsättaren i god tid skall underrättas om tid och plats för auktionen.

---

[18] Enligt det danska Konkurslovsbetænkning II s. 293 kan indrivning ske utan något varsel till pantsättaren. Detta motiveras dels med att pantsättaren i regel på förhand vet, när indrivning skall ske, dels med att indrivningen som huvudregel inte är i strid med hans berättigade intressen.

[19] Jfr det ovan i not 14 nämnda notisfallet *NJA 1951 C nr 585*, där någon underrättelse ej lämnades, men där panthavaren ansågs ha fog för sin uppfattning att pantsättaren ej skulle lyckas få fram någon köpare i tid.

[20] Så i UCC § 9-504(3) betr. annan realisation än genom »public sale».

[21] I *NJA 1972 s. 439* avhölls auktion på pantsatta inteckningshandlingar, utan att pantsättaren meddelades personligen om denna. Däremot underrättade panthavaren en person, som han trodde var pantsättarens ombud. HovR:n fann i sin dom, vars domskäl HD i denna del godtog, att det faktum att pantsättaren ej personligen fått förhandsmeddelande om auktionen innebar att panthavaren uppenbart åsidosatt sina förpliktelser gentemot pantsättaren. Auktionen, vid vilken panthavaren inropat panten, ansågs därför sakna verkan.

I *NJA 1961 s. 26* befanns en panthavare, som ej underrättat pantsättaren om auktionen på den fastighet vari den pantsatta inteckningen gällde, »med hänsyn till i målet upplysta omständigheter» ej ansvarig.

Även Hasselrot, Pant II s. 45. Jfr Undén, Om panträtt s. 174; dens., Sakrätt § 31.I (s. 213). Jfr Taxell s. 165.

Om svensk rätts inställning till frågan om panthavarens underrättelseskyldighet i övriga fall kan något säkert uttalande ej göras.

För att panthavaren skall anses ha uppfyllt sin skyldighet måste de uppgifter pantsättaren erhåller naturligtvis vara *riktiga*.[22] Underrättelsen kan lämpligen lämnas genom rekommenderat brev.[23] När pantsättningen gjorts av tredje man bör meddelande om tid och plats för auktionen lämnas till denne. I U XIII föreslås också, att meddelande skall ges såväl till gäldenären som till pantsättaren/ägaren. – I samtliga fall där underrättelse skall lämnas gäller naturligtvis den reservationen, att detta endast behöver ske, där det är möjligt.

Rent principiellt kan någon kanske vilja ställa frågan, om det är nödvändigt att kräva underrättelse *såväl* om att realisation kommer att ske *som* om tid och plats för denna. Svaret på frågan är beroende av hur lång tidsfrist man anser, att pantsättaren bör erhålla. En sak är, att meddelandena i och för sig kan lämnas i samma brev. En annan sak är emellertid, huruvida man, i de fall där tid och plats för auktionen endast kan bestämmas viss kortare tid i förväg, kan godtaga denna korta tidrymd även för den frist pantsättaren bör erhålla, sedan han krävts på betalning vid äventyr att realisation kommer att ske.

Enligt *pantlånelagen* krävs inte något personligt meddelande till pantsättaren angående tid och plats för försäljningen. Det enda som erfordras är, att försäljning å auktion skall kungöras i tidning inom orten minst åtta dagar i förväg, 11 § tredje stycket. – I ett ärende som avgjorts av Kungl. Maj:t i Handelsdepartementet[24] framförde en pantsättare klagomål angående försäljning av det gods han pantsatt i en pantlåneinrättning. Han anförde, att panten sålts på offentlig auktion till underpris, utan att han dessförinnan underrättats om försäljningen. Han uppgav vidare, att han talat med pantlåneinrättningen dagen före försäljningen, utan att upplysas om den förestående auktionen. Pantlåneföretaget uppgav, att man hade meddelat pantsättaren om att omsättning av lånet måste ske, vid äventyr att egendomen eljest skulle försäljas, och att kungörelse om auktionen skett i vanlig ordning. Såväl länsstyrelsen som Kungl. Maj:t fann, att panthavaren hade handlat i överensstämmelse med pantlånelagens föreskrifter.

Beträffande *legala panträtter* har föreskrivits, att pantägaren, om möjligt, i god tid skall underrättas om tid och plats för auktionen, 34 § andra stycket kommissionslagen, 17 § andra stycket upplagshuslagen, 4 § andra stycket hantverkarlagen; se även 34 § köplagen. – Jfr också 91 § 1 mom. UL, enligt vilket stadgande särskild underrättelse om auktion å fordran eller rättighet, där så ske kan, skall avsändas till borgenären och gäldenären minst 14 dagar i förväg.

I *BGB* § 1237 anges, att ägaren och tredje man med rätt till panten skall underrättas om tid och plats för auktionen. Enligt *UCC* § 9-504(3) skall panthavaren sända »reasonable notification» om tid och plats för »public sale» av panten, resp. om den tidpunkt efter vilken panten kommer att realiseras genom privat

---

[22] Se t. ex. NJA 1910 A nr 531 (försäljning enligt köplagen). – Motsvarande krav gäller då auktionen *kungöres* (härom nedan under 4.A).

[23] Jfr t. ex. U XIII s. 170f.

[24] Dnr 615/1972 (16 juni 1972).

försäljning eller annan disposition. Undantag gäller dels om panten kan förstöras eller hotar att hastigt falla i värde, dels om panten är »of a type customarily sold in a recognized market». Bestämmelsen är tvingande fram till förfallodagen. Därefter kan pantsättaren avstå från sin rätt till information. Vad som menas med »reasonable notification» definieras inte.[25] – Crowther Report föreslår, att denna bestämmelse efterbildas (s. 203 f.).

3. Panthavarens särskilda skyldigheter, då flera realisationssätt är tänkbara och då panten består av flera objekt, samt hans möjlighet att själv köpa panten

A. *Val av realisationsform*

Det kan inte sällan hända, att panten kan realiseras på flera olika sätt och att panthavaren i avtalet givits större eller mindre frihet i detta avseende, t. ex. rätt att realisera panten på sätt han finner lämpligt. I sådana fall får panthavaren således träffa ett val mellan olika realisationsformer.[26] Detta är ett exempel på en av de situationer, där panthavarens allmänna omsorgsskyldighet blir av betydelse.

Många olika överväganden ställs här mot varandra, såsom vilket pris realisationen kan inbringa, kostnaderna för förfarandet och besväret för panthavaren. Dylika överväganden kan leda till att en försäljning under hand bedöms som det gynnsammaste alternativet. Av vikt är emellertid även vilken typ av försäljning som bäst tillvaratar pantsättarens intressen; offentligheten vid en auktion får vägas mot ett eventuellt högre pris osv. Det kan möjligen också vara lättare för panthavaren att freda sig från påståenden om vårdslöshet vid realisationen, om den skett genom försäljning på offentlig auktion. Vid bedömningen av lämplig realisationsform får panthavaren naturligtvis ta hänsyn till avtalsregleringen, vilket t. ex. kan få betydelse för frågan, om försäljningen bör vara offentlig eller privat.

Som ett särskilt exempel kan nämnas realisation av pantsatta fordringar. Här föreligger i och för sig alternativen indrivning och försäljning, t. ex. på auktion. Det är välkänt, att risken är stor för att en auktionsförsäljning av denna typ av objekt skall inbringa ett underpris, medan en indrivning ofta kan ge utdelning för fulla värdet. Om indrivning kan ske utan nämnvärda besvär och den pantsatta fordran är förfallen eller förfaller till betalning inom den närmaste tiden, bör man därför normalt anse

---

[25] Se härom t. ex. Hogan & Coogan s. 922 f.; Annotation (1970) 30 ALR3d 9 på s. 81 ff.

[26] I och för sig torde panthavaren inte vara skyldig att välja uteslutande en realisationsform. Panten kan t. ex. bestå av flera objekt, varvid det kan vara förmånligt att exempelvis sälja ett av objekten på offentlig auktion, ett annat under hand.

panthavaren tvungen att realisera panten på detta sätt.[27] Å andra sidan kan det föreligga omständigheter, som motiverar ett undantag från denna huvudprincip, såsom att den pantsatta fordrans förfallodag ligger långt i framtiden eller att fordran är osäker och en indrivning bedöms som svår och tidsödande.[28] – Enligt det förslag till nya realisationsregler som framlagts i U XIII, är panthavaren skyldig att indriva en pantsatt fordran (med undantag för obligationer o. l.), när det kan ske inom rimlig tid.[29]

I ett fall är avtals- och valfrihet utesluten. I motsats till vad som tidigare var fallet beträffande inteckningshandlingar, kan pantbrev i fast egendom och fartyg inte realiseras genom separat försäljning av pantbrevet.[30] Som framgått ovan i § 12 kan pantbrevet däremot överlåtas tillsammans med pantfordran. Den normala realisationsformen är dock exekutiv försäljning av den intecknade egendomen.

B. *Panten består av flera objekt*[31]

Det har ovan[32] nämnts, att panten anses vara »odelbar», vilket bland annat innebär, att panthavaren ej behöver lämna tillbaka någon del av panten, även om dess värde t. ex. genom avbetalningar skulle komma att avsevärt överstiga pantfordran. Denna princip har uppställts i panthavarens intresse och bottnar i hänsyn exempelvis till svårigheten att bedöma hur pantens värde kommer att utveckla sig. Det nu sagda motiverar

---

[27] En bankbok bör i princip aldrig kunna realiseras genom försäljning. – Jfr 88 b § 1 mom. UL. Jfr vidare Undén, Sakrätt § 31.I (s. 213), § 31.IV (s. 214 f.); Olivecrona, Utsökning s. 124; ävensom Taxell s. 149; Majamaa, FJFT 1973 s. 567. Jfr även från tiden före tillkomsten av nämnda bestämmelse, Almén, Om auktion I s. 99; Undén, Om panträtt s. 183 f.; liksom Wrede s. 472; men jfr Hasselrot, Pant II s. 66; Serlachius s. 418.

Beträffande motiven bakom 88 b § UL (lex Marsjö), se Prop. 1937: 87. Här kan även hänvisas till II Kam. prot. 1937 nr 14 s. 44 ff., särskilt s. 50, 52, (Lundstedt) och nr 36 s. 1 ff., särskilt s. 3 ff., 8 f., (Just.min. samt Lundstedt). Det s. k. Marsjöfallet var ursprungligen ett brottmål, som gällde nödvärn och misshandel, NJA 1926 s. 566; 1929 s. 130. I sammanhanget förekom också ett tvistemål, NJA 1929 s. 134, som rörde den fråga 88 b § behandlar. Omständigheterna var här, att en landsfiskal, som varit åklagare i rättegången mot »Marsjömannen», på en utmätningsauktion, förrättad under den tid Marsjömannen avtjänade sitt straff, för 60 kr ropat in Marsjömannen »möjligen tillkommande» medel på en bankbok, tillhörig denne. Det visade sig sedan, att det på bankboken innestod omkring 13 000 kr. Tvisten uppkom därigenom att Marsjömannen vägrade att lämna ifrån sig bankboken och banken vägrade att utbetala beloppet till landsfiskalen. Processen avdömdes i landsfiskalens favör.

[28] Observera dock vad det på i andra stycket av föreg. not anförda ställen sägs ang. försäljning av tvistiga fordringar. Jfr 88 b § 2 mom. UL.

[29] Lagtexten och s. 168. Jfr även 10 kap. 10 och 13 §§ förslaget till UB (SOU 1973: 22).

[30] Prop. 1970: 20 B 1 s. 305. I U XIII:s föreslagna lagtext anges uttryckligen, att pantbrev eller annan inteckningshandling ej får säljas. Jfr även 10 kap. 14 och 17 §§ UB; SOU 1973: 22 s. 365 f. Jfr ovan § 12 vid not 12. – Jfr även ovan § 1 not 25.

[31] För tydlighets skull kan framhållas, att vad som i det följande sägs inte har någon tillämpning på indrivningen av en pantsatt fordran. Härför gäller särskilda regler, nedan under 4.B, ovan § 9.

[32] Ovan § 13 vid och med not 39.

emellertid ingalunda, att panthavaren också skulle ha rätt att *realisera* hela panten. Att ge panthavaren obetingad rätt att sälja hela panten, även om en försäljning av endast en del av denna skulle vara tillräcklig för att ge panthavaren full gottgörelse, skulle – vid sidan av det faktum att panthavaren under alla omständigheter har rätt att få sin pantfordran täckt – inte ha något funktionellt berättigande. Därjämte skulle det vara till nackdel för pantsättaren.

Enligt 93 § 1 mom. UL skall försäljning av utmätt egendom upphöra, då »så mycket av det utmätta godset blivit sålt, att gälden, varför utmätning skett, så ock kostnad, som skall ur egendomen utgå, kan av det sålda fullt gottgöras». Frågan om panthavarens skyldighet att begränsa realisationen av pant, som består av flera objekt, då en total försäljning ej är av nöden för att panthavaren skall få full täckning, var också aktuell i rättsfallet *NJA 1929 s. 194*.

I NJA 1929 s. 194 hade Dahlander magasinerat åtskilliga möbler och andra lösören hos Freys express. Härvid erhöll han ett s. k. upplagskvitto, där det bland annat angavs: »Underlåter deponent att erlägga magasinshyra, arbetskostnader eller andra utgifter, äger expressen betrakta sådan underlåtenhet såsom ett expressen lämnat uppdrag att, utan aviseringsplikt, uppacka och realisera godset i dess helhet på sätt expressen finner lämpligast ... Inlagt gods lägges till säkerhet för expressens fordran hos deponenten.»

Påföljande dag pantsatte Dahlander nämnda gods till Freys express (nedan kallat bolaget) till säkerhet för en skuld enligt en revers, utfärdad den 28 juni 1924. I reversen fanns bland annat en realisationsklausul, enligt vilken bolaget vid utebliven betalning skulle äga försälja panten utan pantsättarens »vidare hörande och utan iakttagande av i lag stadgade former, när och på det sätt bolaget finner lämpligt». På upplagskvittot antecknades: »Enligt revers av d. 28 juni 1924 äro från denna dag endast reversens bestämmelser nu gällande.» – Reversen infriades inte på förfallodagen och egendomen försåldes sedermera på offentlig auktion.

Dahlander instämde bolaget och anförde: Bolaget hade inte ägt rätt att försälja panten i den omfattning som skett. Redan efter det att 136 poster av egendomen sålts hade nämligen bolaget erhållit full täckning för sin fordran med ränta jämte alla kostnader. Trots detta hade bolaget (till underpriser) försålt även resten av egendomen, som uppgick till 155 poster. Han yrkade därför skadestånd med ett belopp motsvarande (bland annat) skillnaden mellan det belopp, som erfordrades för nyanskaffning av den obehörigen sålda egendomen, och vad för densamma vid auktionen influtit.

RR:n, vars dom HovR:n fastställde, ansåg bolaget berättigat att sälja panten i den omfattning som skett. HD yttrade därefter: »Enär med hänsyn till de föreliggande omständigheterna bolaget genom sin åtgärd att i den omfattning som skett låta försälja ifrågavarande pantsatta lösegendom icke gjort sig skyldig till förfarande, som kan för bolaget medföra skyldighet att gälda pantägaren skadestånd ...»

De speciella omständigheterna måste i detta fall ha utgjorts av det förvaringsavtal som föregått den senare pantsättningen. Som bolaget i målet framhöll skulle ett avbrytande av försäljningen innan panten i dess helhet realiserats ha inneburit, att bolaget åtog sig att fortsätta med förvaringen av panten i den mån den icke

sålts. Enligt upplagskvittot skulle bolaget emellertid ha rätt att sälja panten i sin helhet, om deponenten underlät att betala magasinshyra och andra utgifter. Nu hade det visserligen antecknats på kvittot, att endast reversens bestämmelser skulle gälla i fortsättningen. JustR Wedberg framhöll dock i ett särskilt anförande, att bolaget med hänsyn till omständigheterna i målet inte kunde anses ha avstått från den rätt som den tillförsäkrats i depositionsavtalet. I varje fall torde man kunna påstå, att det nu sagda utgjorde sådana särskilda omständigheter, att en eventuell huvudregel av motsatt innebörd därigenom kunde sättas ur tillämpning.

Med stöd av dels en e contrario tolkning av detta rättsfall, dels en analogitillämpning av 93 § 1 mom. UL torde man kunna formulera en princip av innebörd, att panthavaren – om det kan undvikas – ej har rätt att försälja större del av panten, än som är nödvändigt för att täcka hans fordran.[33] Detta innebär bland annat, att en försäljning på auktion skall avbrytas (försäljningsuppdraget återkallas), då den influtna summan är tillräcklig för att få panthavaren helt gottgjord, utan hänsyn till att auktionen inte förrättas av panthavaren själv eller till att auktionspubliken kan bli missnöjd. Panthavarens skyldighet att på detta sätt begränsa försäljningen är givetvis beroende av att en sådan uppdelning av egendomen lämpligen låter sig göra.[34] En sådan omständighet som att en försäljning av hela panten, som en enhet, skulle inbringa ett proportionellt sett avsevärt högre pris, än en partiell försäljning, bör också beaktas. Vilken av synpunkterna som skall få företräde måste dock avgöras från fall till fall. Huruvida egendomen, t. ex. aktier eller varor, skall säljas som en enhet eller i mindre poster, får överhuvudtaget avgöras utifrån en bedömning av vad som kan vara lämpligast i det enskilda fallet.[35]

Slutligen kan påpekas att panthavaren, i de fall där hela panten ej bör realiseras, har rätt att själv välja vilken del av panten han vill använda vid realisationen.[36]

---

[33] Jfr också 34 § KommL jfd med 33 § samma lag och NJA II 1914 s. 228, 235; 33 § 1 mom. andra st. andra punkten och 68 § första st. FlottnL; 17 § första st. UpplagshusL; (jfr ovan § 2 vid och med not 53).

U XIII s. 168. Jfr Schrewelius II s. 188. Serlachius s. 404. Wrede s. 455. Taxell s. 161 f. Majamaa s. 567 not 77. Stenov, TfR 1975 s. 605. Jfr Arnholm s. 152.

Samma i BGB § 1230, i engelsk rätt, The Odessa [1916] 1 A. C. 145 på s. 159; Paton s. 368, och i Restatement § 53(1).

[34] Jfr även NRt 1937 s. 406.

[35] Jfr härom Schrewelius II s. 188 (som dock anser, att ägarens åsikt i första hand bör vara avgörande); Hasselrot, Pant II s. 45 not 6; Almén § 34 vid not 89 ff.; samt beträffande amerikansk rätt UCC § 9-504(3); Hogan & Coogan s. 911 f.

[36] T. ex. Hasselrot, Pant II s. 42; Rodhe § 55 vid not 70; Taxell s. 162 not 2; Gomard i Nordisk Gjenklang s. 396 f.; Højrup s. 52; Stenov, TfR 1975 s. 605; Arnholm s. 152 f.; samt särskilt ang. det fallet att objekten tillhör olika personer (t. ex. gäldenären och tredje man, vilka ställt var sin pant), Fr. Vinding Kruse, Ejendomsretten III s. 1415; Illum, UfR 1953 B s. 69 ff.; Højrup s. 52 f.; Gomard a. a. s. 397 ff.; Arnholm s. 153. – Jfr ovan § 13 not 39.

Samma i BGB § 1230, i fransk rätt, Dalloz, Droit civil anm. 114, och i Restatement § 53(2).

Jfr nedan under 8 ang. det fallet att en del av egendomen är belastad med sekundär panträtt.

I bankpraxis kan det hända, att banken i mån av tid sätter sig i förbindelse med låntagaren

C. *Kan panthavaren själv köpa panten?*

Frågan, om panthavaren kan realisera panten genom att sälja den till sig själv, har ett nära samband med frågan, om panthavaren i pantavtalet kan ges rätt att mot ersättning överta panten, om pantsättaren ej infriar sin skuld. Det sistnämnda problemet behandlades ovan i § 17 vid not 22 ff. i samband med förbudet mot förverkandeklausuler. I det förstnämnda fallet, däremot, uppstår problemet vid realisationen; något avtal om förverkande föreligger inte.

Problematiken i de båda fallen är densamma. Avgörande såväl för frågan om panthavaren kan överta panten vid realisationen som för frågan om sådan rätt kan tillerkännas honom i pantavtalet måste vara, hur pantens värde fastställes. Antag, att panthavaren, såsom ju vanligen är fallet, i pantavtalet skulle ges rätt att realisera panten på lämpligt sätt. Hade han då en generell möjlighet att sälja panten till sig själv, vore skillnaden mellan ett förverkandeavtal och denna realisationsklausul, tillämpad på nämnda sätt, obefintlig. Panthavaren kan inte ges större rätt i det ena fallet än i det andra. En praktisk skillnad är dock, att det, när det gäller realisationen, finns större möjlighet att få värdet objektivt fastställt.

Man torde kunna formulera en huvudregel av innebörd, att panthavaren endast har rätt att vid realisationen själv köpa panten, om dess värde därvid fastställes på samma sätt som skulle ha skett vid en försäljning till tredje man.

Några fall där panthavaren själv kan köpa panten kan nämnas. Först och främst måste panthavaren ha rätt att överta panten i samma utsträckning som han hade kunnat infoga ett partiellt förverkandeavtal (ovan a. st.) i pantförskrivningen. Han bör således t. ex. kunna överta en *pantsatt fordran* (till ett belopp motsvarande pantfordran genom kvittning).[37] Detsamma gäller *fondpapper*. Om panthavaren enligt avtal – utformat i enlighet med föreskrifterna i fondpapperslagen – har rätt att sälja panten under hand, kan han överta börsnoterade papper efter börsvärdet å godtyckligt vald dag (panthavaren har ju överhuvudtaget rätt att – inom vissa gränser[38] – välja realisationsdag), *NJA 1921 s. 350*.

Klart är vidare, att panthavaren kan ropa in panten på en *offentlig auktion*.[39] Här förvärvar panthavaren panten i öppen konkurrens med

---

och låter denne komma med synpunkter på vilken del av panten – som t. ex. kan bestå av aktier i olika företag – han skulle föredra att banken försäljer.

[37] Jfr BGB § 1282(1).

[38] Jfr nedan under 7; ovan efter not 18.

[39] NT 1868 s. 538 (även då gällde ett förbud mot förverkandeavtal, jfr ovan § 17 vid not 6 ff.). Rättsfall, där det framgår, att panten inropats av panthavaren själv, är t. ex. NJA 1902 s. 137; 1938 s. 560. Jfr även NJA 1920 s. 53; 1972 s. 439.

Schrewelius II s. 188. Hasselrot, Pant II s. 46. Undén, Sakrätt § 31.I (s. 211). Taxell s. 167. Hagerup § 48.IV.

andra. Det senast sagda kan dock någon gång vara en sanning med modifikation. Det måste därför framhållas, att ett påfallande lågt bud från panthavaren kan, tillsammans med andra omständigheter i samband med auktionen, medföra att panthavarens inrop inte godkännes som en korrekt realisation (jfr nedan under 6). Panthavarens rätt att inropa panten för egen del innebär i allt fall, att man, om auktionen tillgår i behörig ordning och det inte är sannolikt att ett avsevärt högre pris, än det panthavaren erlagt, skulle kunna ha uppnåtts, inte kan rikta några invändningar mot den panthavare som själv ropar in panten och därefter säljer den vidare för ett högre belopp.

Observera i detta sammanhang 56 § banklagen, 25 § sparbankslagen och 33 § jordbrukskasselagen, enligt vilka bestämmelser banken (motsvarande) har rätt att – för att skydda fordran – själv köpa panten på offentlig auktion eller fondbörs eller vid exekutiv försäljning, liksom att – om det är uppenbart, att banken annars skulle lida avsevärd förlust – såsom betalning för fordran övertaga panten. Egendomen skall avyttras, så snart det lämpligen kan ske, och senast när det kan äga rum utan förlust för banken. Förvärv enligt dessa bestämmelser skall ofördröjligen anmälas hos tillsynsmyndigheten.

Vid försäljning på offentlig auktion kan panthavaren enligt *tysk* rätt ropa in panten, BGB § 1239(1). När pant som har ett börs- eller marknadsvärde försäljes under hand, får panthavaren likaledes själv köpa den.[40] Det kan emellertid erinras om, att denna försäljning skall utföras av en mäklare e. l. med särskild kompetens och ej av panthavaren själv, se ovan § 16 vid not 18. I *fransk* rätt får panthavaren, där försäljningen skall ske på offentlig auktion, själv ropa in panten.[41]

I *engelsk* rätt anses, att panthavaren ej utan vidare kan sälja panten till sig själv. Man framhåller bland annat, att det här kan röra sig om ett försök till »foreclosure».[42] Motsvarande gäller vid »mortgage».[43] I äldre *amerikansk* rätt gällde samma princip.[44] I UCC § 9-504(3) stadgas numera bland annat: »The secured party may buy at any public sale and if the collateral is of a type customarily sold in a recognized market or is of a type which is the subject of widely distributed standard price quotations he may buy at private sale.»[45]

Det kan slutligen nämnas, att även *pantsättaren* har rätt att ropa in panten vid en offentlig auktion.[46] Denna rättighet är visserligen oprak-

---

[40] Spreng i Staudinger anm. d till § 1221.

[41] Ripert & Boulanger anm. 1217.

[42] Jfr ovan § 16 vid not 25. Paton s. 367. Crossley Vaines' Personal Property s. 461. Diamond i Security over Corporeal Movables s. 26.

[43] Hanbury, Modern Equity s. 408.

[44] Se t. ex. Annotation (1954) 37 ALR2d 1381.

[45] Se härom t. ex. Gilmore s. 1241 ff.; Hogan & Coogan s. 918 f.

[46] Undén, Sakrätt § 31.I (s. 211). Taxell s. 166. Jfr Hasselrot, Pant II s. 46.

Olika åsikter har framförts i – den begreppsjurisprudentiska – frågan, hur man teoretiskt skall förklara detta köp. En åsikt är, att pantsättaren inte köper själva egendomen, utan köper dess frigörelse från panträtten. (Hagerup § 48.IV. Wolff & Raiser, Sachenrecht s. 697 f. Westermann, Sachenrecht s. 651.) En annan åsikt är, att äganderätten kunnat gå under till följd av panträtten, och att pantsättaren genom inropet förvärvar egendomen på nytt. (Spreng i Staudinger anm. 1 b till § 1239.)

tisk, särskilt då pantsättaren är personligen betalningsskyldig för underskott som realisationen kan ge. Dessutom måste han naturligtvis ha tillgängligt kapital för att kunna erlägga priset, i första hand handpenningen.

4. Närmare om de olika sätten att realisera panten

A. *Offentlig auktion*

Utöver vad som framkommit i det föregående kan panthavarens omsorgsplikt innebära bland annat följande, när han väljer att realisera panten genom försäljning på offentlig auktion.

Den främsta riktpunkten är, att en försäljning till underpris skall förhindras. Till att börja med kan man därför uppställa vissa krav, som syftar till att möjliggöra att så många hugade spekulanter som möjligt ges tillfälle att infinna sig vid auktionen, för att budgivningen därigenom skall bli så rättvisande som det går. Tid och plats för auktionen skall således kungöras i behörig ordning.[47] Detta måste uppställas som en förutsättning för att realisationen skall anses korrekt, även om det inte är panthavaren själv som ombesörjer annonseringen. Beträffande tidsfrister och sätt för kungörandet kan 90 och 91 §§ UL i brist på annat ge vägledning. (I U XIII föreslås, att regeringen skall äga meddela föreskrifter om hur auktionen skall kungöras.) Den tidpunkt och den plats som valts för auktionen får inte heller vara så olämplig, att det kan tänkas inverka på försäljningsresultatet.[48] Ett tydligt, fast numera opraktiskt, exempel på ett felaktigt val av plats erbjuder NJA 1920 s. 53, där panthavaren hade realiserat pantsatta inteckningshandlingar som gällde i en fastighet i Solna på en auktion i Malmö. (Auktionen kungjordes endast i en Malmötidning.)

En annan bestämmelse i UL, som i viss mån skulle kunna ge vägledning vid konkretiseringen av panthavarens omsorgsplikt, är 93 § 2 mom., där det stadgas, att inrop ej får godtagas, om det är sannolikt att avsevärt högre köpeskilling än den bjudna kan uppnås. Denna grundsats torde i så fall närmast få betydelse vid försäljning av dyrbarare objekt. Det ställs stora krav på den utredning som skall visa, att ett avsevärt bättre pris kunde ha erhållits.[49] Då panthavaren inte själv förrättar auktionen kan han uppfylla sin omsorgsplikt i nämnda avseende genom att i försäljningsuppdraget ange lägsta antagbara bud. Frågan är, om större krav kan

---

[47] Jfr 90, 91 §§ UL. NJA 1920 s. 53 (min.). Almén, Om auktion I s. 35 f. Hasselrot, Pant II s. 45. Jfr Undén, Om panträtt s. 174; dens., Sakrätt § 31.I (s. 213).

[48] NJA 1920 s. 53 (min.). Almén a. a. s. 36. Jfr Hasselrot a. st.; Undén a. ställen; NJA 1922 s. 468 (försäljning enligt 34 § KöpL). Jfr även 81 § utsökningskungörelsen (1971: 1098).

[49] Jfr betr. exekutiv försäljning av fast egendom, NJA 1969 s. 540; 1972 s. 75; 1973 s. 754 (även som notis C nr 95).

ställas på panthavaren. I och för sig har panthavaren, såsom skall framgå närmare strax nedan, rätt att själv ropa in panten, om han anser att budgivningen är för låg, och sedan låta realisationen gå om. Någon generell skyldighet att ropa in panten för att förhindra underpris kan emellertid knappast åläggas panthavaren. Än mindre skulle panthavaren vara skyldig att deltaga i budgivningen endast i syfte att driva upp priset.

I *NJA 1938 s. 560* hade panthavaren låtit försälja pantsatta aktier på auktion. Panthavaren ropade själv in panten och krävde därefter pantsättaren på betalning, mot återfående av panten. Pantsättaren invände, att panthavaren hade realiserat panten och därvid köpt den själv. Panthavaren anförde: Hon hade, såsom hon varit skyldig, bevakat pantsättarens intresse vid auktionen genom att se till, att panten ej realiserades till underpris. Detta kunde bara ske genom att hon själv deltog i budgivningen, för att driva upp spekulanterna till lämpligt bud. Hon hade ej avsett att förvärva panten. Risken fanns ju alltid att hon ej överbjöds. Auktionstekniskt kom hon då att antecknas som »köpare». Emellertid medförde ett dylikt bud ej att äganderätten övergick på henne.

HD yttrade: »Enär [panthavaren], vilken låtit till försäljning å auktionen utbjuda de pantsatta aktierna, vid denna avgivit högsta budet å ifrågavarande 30 aktier, samt [panthavaren], även om hon må hava avsett att återropa aktierna för [pantsättarens] räkning, varken haft dennes uppdrag att vidtaga en sådan åtgärd eller vid auktionen givit till känna att hennes bud innebure ett återrop, finner HD att köp av aktierna kommit till stånd genom inropet.»

Domen i detta mål låter sig knappast förena med en plikt för panthavaren att ropa in panten. Här kan också hänvisas till *NJA 1961 s. 26*. Båda rättsfallen härrör dock från tiden före tillkomsten av den nämnda bestämmelsen i UL.

Av NJA 1938 s. 560 framgår vidare, att panthavaren, då han ropat in panten i syfte att undvika försäljning till underpris, för att förhindra att hans inrop betraktas som ett vanligt köp, vid auktionen måste uppge, att det endast varit fråga om ett återrop.

Detta får främst betydelse i de situationer där priset tack vare panthavarens budgivning blivit något så när rättvisande, dvs. i sådana fall där *pantsättaren*, men alltså ej panthavaren, gärna ser att köpet står fast. Skulle priset å andra sidan ha varit dåligt, kan pantsättaren i allmänhet inte ha något att invända mot att panthavaren bortser från realisationsresultatet.

B. *Indrivning*

Ovan under 3.A har berörts panthavarens skyldighet att välja att realisera en pantsatt fordran genom indrivning, i de fall där panthavaren enligt avtalet tillerkänts valfrihet beträffande sättet att utföra realisationen. Skyldighet att välja indrivning framför någon annan realisationsform kan emellertid föreligga även då pantförskrivningen inte innehåller någon realisationsklausul. Utan tvekan har panthavaren nämligen oberoende av

avtal rätt att realisera en pantsatt fordran genom indrivning, i stället för att förfara i enlighet med 10: 2 HB.[50]

Indrivningsrätten innebär dels en rätt att kräva och mottaga betalning av gäldenären, dels en rätt att i detta syfte vidtaga rättsliga åtgärder mot denne. I § 9 har panthavarens indrivningsskyldighet och vissa därmed sammanhängande frågor behandlats. Till vad som där sagts kan i tillämpliga delar hänvisas.[51] I det följande skall endast ett par särskilda frågor beröras.

Med vilka *invändningar* kan gäldenären enligt den pantsatta fordran bemöta panthavarens indrivningsförsök? Reglerna härom överensstämmer med de regler som gäller, då fordran överlåtits, 10, 15–17, 27 §§ skuldebrevslagen. Detsamma gäller, om gäldenären framställer invändning om att han har en kvittningsgill motfordran på *pantsättaren*, se härom 18 och 28 §§ skuldebrevslagen. Här kan således hänvisas till den allmänna skuldebrevsrätten.

En annan fråga är emellertid, hur man skall ställa sig till möjligheten för gäldenären att kvitta med en fordran som han har på *panthavaren*, respektive för panthavaren att kvitta med en fordran som han har på gäldenären.

Svaret vållar inga problem i det enklaste fallet, nämligen då pantfordran och den pantsatta fordran uppgår till samma belopp, eller då pantfordran är större, så att i båda de nämnda situationerna hela den pantsatta fordran täcks av pantfordran. Här måste kvittning kunna ske på initiativ av såväl panthavaren som gäldenären. Panthavaren har rätt att indriva fordran. Han är redovisningsskyldig och kvittningen/realisationen resulterar i att även pantsättarens skuld upphör till motsvarande belopp. Någon skada för pantsättaren kan inte inträda.

Antag emellertid, att det finns ett överhypotek på den pantsatta fordran, så att den till beloppet överstiger panthavarens pantfordran. Kan detta överhypotek på den pantsatta fordran användas till kvittning mot en fordran som tillkommer gäldenären gentemot panthavaren?

Först och främst kan konstateras, att panthavaren inte kan ha större befogenhet att använda den pantsatta fordran till kvittning än han har att indriva den. Ovan[52] har framgått, att gäldenären kan vägra att erlägga överhypoteket till panthavaren. Detta måste innebära, att panthavaren ej kan använda överhypoteket till kvittning mot gäldenärens vilja. Den fråga som återstår är således, om gäldenären kan kvitta och om kvittning

---

[50] Se särskilt Undén, Om panträtt s. 178 ff. med hänv., och vidare t. ex. Hasselrot, Pant II s. 65 f.; Undén, Sakrätt § 31. IV (s. 214); Taxell s. 147 f. med hänv. Även Torp s. 659 f. med hänv.; Fr. Vinding Kruse, Ejendomsretten III s. 1651 ff.

Som framgått ovan i § 16 kan en fordran enligt uttryckliga lagstadganden indrivas enligt norsk, tysk och amerikansk rätt.

[51] Här kan dessutom allmänt hänvisas till Taxell s. 149 ff.

[52] § 9 vid not 19, 26.

kan ske på initiativ av panthavaren, då gäldenären samtycker. Både åsikten, att kvittning endast kan ske med ett belopp motsvarande pantfordran[53] och att full kvittning kan ske,[54] finns företrädda i doktrinen. Såvitt avser förhållandet mellan panthavaren, gäldenären och pantsättaren synes det dock ligga närmast till hands att antaga, att kvittningsrätten motsvarar panthavarens indrivningsrätt, eftersom pantsättaren inte kommer i ett sämre läge om kvittning sker än om panthavaren indriver hela beloppet och därefter sammanblandar det med egna medel, något som han torde ha rätt att göra (ovan § 7 vid not 7 ff.).

C. *Särskilt angående realisation av aktier m. m.*

När panten utgörs av ett *dokument*, som representerar gods, t. ex. ett konossement, kan panthavaren välja mellan att realisera själva dokumentet och att med hjälp av dokumentet få ut godset och därefter realisera detta.[55]

Vid pantsättning av värdepapper, såsom konossement och *aktier*, bör panthavaren från början se till att erforderliga överlåtelser e. l. finns, så att han i sin tur kan realisera panten genom överlåtelse. Aktier bör således antingen vara överlåtna, lämpligen in blanco, eller åtföljda av en försäljningsfullmakt.[56] I annat fall kan panthavaren få svårigheter att realisera panten, eftersom han då måste bevisa dels sin panträtt, dels sin realisationsrätt, vilket kan vara svårt att göra på ett sådant sätt att aktierna blir leveransgilla på börs eller offentlig auktion.[57] Det är en öppen fråga, om pantsättaren kan åläggas att teckna en transport, sedan panthavarens realisationsrätt inträtt.[58] En utväg är emellertid att begära utmätning av panten.

I bankernas formulär bemyndigas banken oåterkalleligen att själv eller genom någon som banken utser teckna pantsättarens namn, bland annat då detta erfordras för att genomföra realisation av panten.[59]

En pantsatt *livförsäkring* kan enligt FAL bland annat realiseras genom att panthavaren hos försäkringsgivaren påkallar återköp av försäkringen.[60] Vid panträtt i *egen skuld*, t. ex. då ett tillgodohavande på konto hos

[53] Illum, Modregning i konkurs s. 124 f. not 76; liknande v. Eyben s. 453; Carstensen, UfR 1968 B s. 312 not 20 (»mycket talar för detta»).

[54] Rabenius, TfR 1918 s. 360 f. not 4; Taxell s. 160. Jfr Højrup s. 279. Ussing, Obligationsretten, Alm. Del § 36.III.B, anser, att detsamma »säkerligen» gäller i de fall där gäldenären inte känner till storleken på pantfordran, men är i övrigt tveksam. Jfr även Eschelsson s. 186 f.

[55] Undén, Sakrätt § 31.IV (s. 215). Detta sägs också uttryckligen i UCC § 9-501(1).

[56] Lagerkvist, SvSparbT 1941 s. 619. Jfr Marks von Würtemberg & Sterzel s. 72.

[57] Lagerkvist a. st.

[58] Om pantens ägare inte samtidigt är pantsättare, torde ägaren inte kunna tvingas härtill, NJA 1930 A nr 44 och 45 (ovan § 16 efter not 10).

[59] Se härom Rabe, Bankjuridik s. 47 ff. – Ang. realisation av fondpapper, se vidare Rabe a. a. s. 45 f. I övrigt kan hänvisas till vad som ovan sagts ang. fondpapperslagen etc.

[60] Se närmare 112 § andra st. FAL; J. Hellner, Försäkringsrätt s. 568.

en bank pantsatts till banken själv, sker realisationen genom kvittning. En pantsatt *växel*, försedd med pantindossament, kan panthavaren ej realisera genom att indossera den. Han måste invänta växelns förfallodag och kan då kräva betalning för växeln i vanlig ordning eller överlåta den.[61]

5. Panthavarens skyldighet att avge redovisning för realisationen

a. När panten realiserats skall panthavaren lämna redovisning till pantsättaren angående resultatet. Redovisningen, som inte behöver ske i någon särskild form, bör ge upplysning om det belopp som influtit vid realisationen, eventuella kostnader osv., samt det belopp panthavaren räknat sig tillgodo, dvs. kvittningsvis avräknat på pantsättarens skuld.[62] Därutöver skall eventuellt överskott överlämnas till pantsättaren. Detta moment ingår dock inte i själva redovisningen.[63]

För panthavarens redovisningsskyldighet torde gälla samma regler som gäller för sysslomän i allmänhet, i den mån sådana regler finns, t. ex. angående klander av redovisningen. Här skall endast ett par frågor uppmärksammas.

När skall redovisning lämnas? Skall den avges på panthavarens eget initiativ eller först efter anfordran av pantsättaren? Trots att en annan åsikt någon gång framförts,[64] vågar man säkerligen – även utan uttryckligt stöd härför – påstå, att panthavaren så snart som möjligt efter realisationen på eget initiativ skall avge redovisning till pantsättaren. Detta torde vidare gälla, oavsett resultatet av realisationen.

Realisationen kan medföra tre olika resultat. För det första kan den inbringa ett överskott. För det andra kan den gå jämnt ut, så att panthavaren erhåller täckning för sin fordran, medan inget återstår till pantsättaren. För det tredje kan det uppstå ett underskott, så att det influtna beloppet inte ens räcker till att täcka pantfordran.

Beträffande det *första* fallet – realisationen inbringar mer än som behövs för att täcka pantfordran – finns vissa lagbestämmelser, som anger, att panthavaren utan dröjsmål skall underrätta pantsättaren om

---

[61] Karnell, Växel- och checkrätt s. 21 f.

[62] Taxell s. 182.

[63] Enligt den terminologi som Rodhe valt (Rodhe § 8 vid not 23 f.) och som jag följer. Samma Bengtsson, Särskilda avtalstyper I s. 163 f. Terminologin är dock inte allenarådande.

[64] Enligt Hasselrot behöver panthavaren ej avlämna redovisning självmant, Pant II s. 46 not 3.

Jfr BGB § 1241, där det stadgas, att panthavaren omedelbart skall underrätta pantägaren om försäljningen och dess resultat. – Jfr i detta sammanhang Rabe, Bankjuridik s. 26.

överskottet, resp. tillställa honom detta, nämligen 12 § pantlånelagen[65] och 6 § hantverkarlagen. Detta skall göras självmant. Eftersom panthavaren har en absolut förpliktelse att överlämna överskottet till pantsättaren, torde samma skyldighet som stadgats i de nämnda lagrummen kunna uppställas även för den konventionella panträtten i allmänhet. Det förefaller därvid konsekvent, att också redovisningen skall lämnas på panthavarens eget initiativ.

Angående det *andra* fallet – realisationen går jämnt ut – uttalas det i förarbetena till hantverkarlagen, att redovisning i detta fall endast behöver ske på begäran.[66] Emellertid kan man knappast jämföra hantverkarens skyldigheter i denna situation med en vanlig panthavares. För hantverkaren gäller det att få ersättning för ett arbete, som han utfört på det objekt vari panträtten gäller. Ägaren häftar inte i någon skuld för vilken han behöver erlägga ränta på samma sätt som en vanlig gäldenär (bortsett från dröjsmålsränta), det är i allmänhet fråga om mindre belopp än vid lånetransaktioner och realisationen har slutligen föregåtts av ett mycket långt dröjsmål från ägarens sida, under vilken tid han haft möjlighet att lösa ut egendomen, men inte gjort detta.

I det *tredje* fallet – realisationen ger underskott och panthavarens fordran kvarstår till viss del – är det i varje fall klart, att redovisning måste lämnas *senast* när panthavaren kräver pantsättaren på underskottet. Detta är nödvändigt för att pantsättaren skall veta hur mycket han är skyldig att betala. I *NJA 1910 s. 196*,[67] där panthavaren realiserat panten och därefter krävde pantsättaren på underskottet, erfordrades redovisning för att fastställa huruvida pantsättaren överhuvudtaget var skyldig att betala något, sedan honom eventuellt tillkommande skadestånd avdragits från skulden. HD fann, att panthavarens invändning, att han inte var skyldig att redovisa för panten förrän betalning skett, inte förtjänade avseende. Man anförde, att redovisningen – med hänsyn till vad i målet förekommit – var nödvändig för att bedöma, om och i vad mån panthavaren med hänsyn till eventuell skadeståndsskyldighet överhuvudtaget hade något att fordra av pantsättaren, och synes ha ansett, att denna redovisning skulle avges *före* betalningen. Detsamma sades uttryckligen av JustR Bergman, som stod för en särskild mening. Detta innebär en sanktionering av den privilegierade ställning pantsättaren erhåller genom

---

[65] Pantsättarens namn, yrke och bostad skall antecknas vid pantsättningen, 18 §. Pantlåneföretagen brukar således tillställa pantsättaren ett meddelande om att säkerheten försålts å offentlig auktion, varvid överskott uppstått, och ange att detta utbetalas mot återställande av lånekvittot (inom ett år, jfr ovan § 17 vid not 30).

Jfr Consumer Credit Act sec. 121(2).

[66] NJA II 1950 s. 329, jfr s. 327.

[67] Ref. ovan § 15.1. Jfr även NJA 1920 s. 53, där det faktum att redovisning ej skett togs som ett tecken (bland flera) på att någon realisation ej företagits, vilket varit mindre befogat, om redovisning ej behövt göras annat än på anfordran.

sin kvittningsmöjlighet. Pantsättaren skall ej behöva utsätta sig för den risk det kan innebära att först betala och *därefter* kräva skadestånd.

b. Antag, att panten gäller till säkerhet för flera fordringar. På vilken fordran skall realisationsbeloppet avräknas? Frågan är av betydelse t. ex. när lånen löper med olika ränta eller när ett av dem är försett med ytterligare säkerhet, såsom borgen. Då gäldenären betalar skulden är huvudregeln, att han själv har valrätt i denna fråga.[68] I det här aktuella fallet rör det sig dock om en »tvångsbetalning» och det är möjligt, att valrätten i sådant fall i stället tillkommer borgenären.[69]

c. En särskild fråga, som slutligen kan nämnas i detta sammanhang, är om panthavaren kan använda överskottet från realisationen till att kvitta med andra, förfallna fordringar som han har på pantsättaren, vilka alltså inte är säkrade av panten. Om man skulle medge en sådan kvittningsrätt skulle det emellertid innebära, att panthavaren fick ta panten i anspråk för andra fordringar än pantfordran.[70] Det är därför inte säkert, att dylik kvittningsrätt kan medges panthavaren i förhållande till pantsättaren.[71] Därmed är inte sagt vad som gäller i sakrättsligt avseende, dvs. främst i förhållande till pantsättarens borgenärer.[72] I den mån överskottet omfattas av en sekundärpanthavares rätt kan panthavaren i varje fall inte använda det till kvittning.

6. Påföljder då realisationen varit inkorrekt

a. Principiellt kan man tänka sig två huvudsakliga påföljder, då realisationen varit oriktig i något avseende. Den första är *skadeståndsskyldighet*. Skyldighet att utge skadestånd föreligger också utan tvekan. Ofta framställer för övrigt pantsättaren endast ett anspråk på skadestånd.[73]

Den andra möjligheten är, att realisationen anses *ogiltig* och därför skall återgå.[74] Här kan man återigen tänka sig två alternativ. Det ena

---

[68] 9:5 HB. Rodhe § 16 vid not 2 f. Håstad, »Avräkningsordningen när gäldenären har flera skulder till samma borgenär». Utredning gjord på uppdrag av Riksskatteverket (stencil) s. 4 ff.

[69] Jfr Hagerup § 50.IV. Borgenären har valrätt vid utmätning, Rodhe § 16 vid not 4; Håstad a. a. s. 57 ff.

I bankernas generalpantklausul tillerkänner sig bankerna valrätt.

[70] Rodhe § 6 vid not 71. – Jfr ovan § 15 vid not 1.

[71] Jfr NJA 1876 s. 414.

[72] Jfr härom NJA 1881 s. 459 (plenum); 1889 s. 406; Hasselrot, Pant II s. 26; Undén, Sakrätt § 31.V (s. 216); Rodhe § 6 vid not 71; Walin, Separationsrätt s. 194; Håstad s. 8 f. Jfr även NJA II 1950 s. 329; v. Eyben s. 422 med hänv.

[73] Så i NJA 1900 s. 145, 1928 s. 486 (båda avseende realisation under konkurs) samt NJA 1929 s. 194; jfr även SvJT 1933 rf s. 49.

[74] Jfr Undén, Om panträtt s. 174; dens., Sakrätt § 31.I (s. 212 f.); Taxell s. 144, 165, 167, 169, 182 f.

Ang. förhållandet till tredje man måste observeras allmänna frågor om godtrosförvärv vid auktion, jfr härom Hessler, Allmän sakrätt s. 150, 466.

alternativet är, att realisationen generellt sett skall återgå, när reglerna ej iakttagits, dvs. att realisationen i dessa fall är ogiltig mellan parterna och i förhållande till ondtroende tredje man. Så är läget, då en säljare sålt godset, enligt 34 § köplagen, på ett otillfredsställande sätt.[75] Det andra alternativet är, att man tillerkänner de föreskrifter, som gäller för realisationen, olika dignitet, så att ett brott mot vissa regler medför ogiltighet, medan ett brott mot andra endast medför skadeståndsskyldighet. En sådan uppdelning görs i tysk rätt.[76] Den framskymtar även i motiven till hantverkarlagen, där det antydes att försäljningen är ogiltig, om hantverkaren ej uppfyllt förutsättningarna för realisationen, nämligen betalningsanmaningen till beställaren och de stadgade tidsfristerna, medan endast skadeståndsskyldighet inträder, om hantverkaren ej uppfyllt sin skyldighet att underrätta ägaren om tid och plats för auktionen.[77]

Tysk rätt.[78] De föreskrifter för realisationen som uppställs i BGB är som nämnts av olika dignitet. De viktigaste föreskrifterna utgörs av de s. k. *Rechtsmässigkeitsvoraussetzungen*. Bryter panthavaren mot dessa är försäljningen ogiltig. Detta gäller obevekligen, om panthavaren underlåtit att iakttaga att försäljningen skall ske på offentlig auktion resp., beträffande panter med börs- eller marknadspris, genom mäklare o. l. Häri ingår även kravet på offentlighet vid auktionen. Som exempel på en ogiltig realisation har således nämnts det fallet att någon låst dörren vid en auktion för att hindra andra intresserade att komma in i lokalen. Beträffande de övriga föreskrifterna i denna grupp gäller däremot, att köparen kan göra ett godtrosförvärv. Dessa föreskrifter är att fordringen skall ha förfallit till betalning, att panthavaren inte får sälja större del av panten än nödvändigt, att tid och plats för auktionen skall kungöras – och att kungörelsen skall vara riktig – samt att guld- och silverföremål inte får försäljas under sitt metallvärde. Om köpet blir gällande, blir panthavaren skadeståndsskyldig på vanligt sätt.

Övriga föreskrifter för realisationen utgör s. k. *Ordnungsvorschriften*. Brott mot dessa medför skadeståndsskyldighet, om panthavaren varit culpös. Till denna grupp hör huvudsakligen panthavarens skyldighet att förvarna pantsättaren om försäljningen, att meddela honom och vissa andra om tid och plats för auktionen, att iakttaga fristen på en månad innan försäljningen sker och att underrätta pantsättaren om resultatet av realisationen.

Fransk rätt.[79] Om panthavaren bryter mot de föreskrifter för realisationen som uppställs i C. com. är påföljderna även här, att realisationen är en nullitet, samt skadeståndsskyldighet. Om realisationen ej utförts genom försäljning på offentlig auktion och köparen ej gjort ett godtrosförvärv, betraktas den som en nullitet. Möjligen gäller detsamma, då panthavaren underlåtit att underrätta pantsättaren om försäljningen.

Amerikansk rätt.[80] Panthavarens främsta remedium, då panthavaren brutit mot

---

[75] Almén § 34 vid not 20 ff., jfr vid not 58 ff. Jfr NJA 1922 s. 468.

[76] Se strax nedan. Samma Hasselrot, Pant II s. 44 f.; Serlachius s. 404 f.

[77] NJA II 1950 s. 324 ff.

[78] BGB § 1243, 1244. Spreng i Staudinger, komm. till §§ 1243, 1244. Ratz i RGR-Komm. HGB anm. 40 a, 47, 66 f. till § 368. Wolff & Raiser, Sachenrecht s. 692 ff. Baur, Sachenrecht s. 544 f. Westermann, Sachenrecht s. 653.

[79] Guyenot, Rev.trim.dr.com. 1961 s. 294. Dalloz, Droit commercial anm. 36, 44.

[80] Se allmänt Gilmore s. 1252 ff.

realisationsreglerna i UCC, är skadeståndet, UCC § 9-507(1). Dessutom kan pantsättarens personliga betalningsskyldighet upphöra, även om hans betalningsansvar i och för sig skulle ha avsett ett större belopp än den skada han kan sägas ha lidit genom panthavarens försummelse.[81] Under förutsättning att tredje man, som köpt panten, ej gjort något godtrosförvärv, kan påföljden också bli, att realisationen förklaras sakna verkan.[82]

§ 9-507(1) ger till sist ett ytterligare remedium, som dock sällan används. Om pantsättaren får kännedom om panthavarens avsikter, innan han har hunnit utföra realisationen, kan pantsättaren vända sig till domstol, vilken, om pantsättaren kan visa, att panthavaren inte förfar i enlighet med bestämmelserna, kan ge panthavaren föreskrifter om hur realisationen skall utföras.

För svensk rätts del kan *ett* säkert uttalande göras. I rättspraxis har en realisation genom försäljning på offentlig auktion vid vilken panthavaren ej iakttagit sin omsorgsplikt gentemot pantsättaren och där panthavaren själv ropat in panten, vilken funnits i behåll vid tidpunkten för tvisten, ansetts sakna verkan mellan parterna. Eller som man uttryckt sig: Panthavaren har inte ansetts kunna göra gällande någon rätt till panten på grund av sitt inrop. Läget blir alltså detsamma som om någon realisation ej skett. De skyldigheter panthavaren åsidosatt har, förutom att försäljningen skett till underpris, varit växlande. I *NJA 1972 s. 439* underlät panthavaren att underrätta pantsättaren om auktionen, i *NJA 1920 s. 53* (minoriteten) gällde det underlåten underrättelse, dålig kungörelse och ogynnsam plats för auktionen. Man bör på grundval härav kunna formulera den slutsatsen, att realisationen är ogiltig mellan parterna i de fall där panthavaren, under omständigheter som ej kan anses godtagbara, själv köpt panten, på auktion eller på annat sätt. Denna sats torde i allt fall gälla, då panthavaren har panten kvar i sin besittning.

Oklart är däremot vad som skall gälla i övriga fall. Vad händer, för det första, om panthavaren själv köpt panten, men sedan gjort sig av med den? Realisationen bör även här vara ogiltig mellan parterna. Men vad gäller beträffande panthavarens försäljning till tredje man? Kan kanske den i stället betraktas som en realisation? Eller blir den ogiltig?

Vad händer, för det andra, då panten *vid realisationen* förvärvats av tredje man? I många fall kan ogiltighet i praktiken ej göras gällande gentemot tredje mannen. Pantsättarens enda remedium blir då att kräva

---

[81] Se Annotation (1974) 59 ALR3d 401, (observera särskilt s. 421 f.); Gilmore s. 1261 ff. Hogan & Coogan framhåller s. 933 ff. med hänv. till en rad nyare rättsfall, att två huvudlinjer kan urskiljas i rättspraxis. Enligt den ena linjen förlorar borgenären utan vidare sin personliga fordringsrätt, då han brutit mot § 9-504(3). Enligt den andra linjen gör man det hela till en bevisbördefråga. Om borgenären brutit mot de nämnda föreskrifterna presumerar man, att säkerhetens värde överensstämmer med fordran, och borgenären måste således bevisa, att säkerheten varit mindre värd än fordran för att kunna kräva underskottet av gäldenären.

[82] Se och jfr UCC § 9-504(4); Gilmore s. 1190, 1219 f., 1255 f.; Hogan & Coogan s. 932 f.

skadestånd av panthavaren. Härvid kan frågas, om det har någon betydelse för skadeståndssanktionens utformning, huruvida realisationen anses ogiltig eller enbart skadeståndsgrundande? Principiellt kunde det ifrågasättas, om inte en skillnad kunde föreligga vid *beräkningen* av det skadestånd som tillkommer pantsättaren. Man kunde nämligen tänka sig, att skadeståndet i de fall, där realisationen är ogiltig och tredje man gjort ett godtrosförvärv, skulle beräknas med hänsyn till pantens återanskaffningsvärde, medan ett skadestånd, som enbart grundades på det faktum att panthavaren brutit mot föreskrifterna för realisationen och således uppträtt culpöst, i stället borde beräknas med hänsyn till vad en korrekt utförd realisation kunde förväntas ha inbringat.

Framhållas kan i allt fall, att det avgörande för skadeståndsberäkningen bör vara *huruvida panthavaren haft rätt att realisera panten*. Två situationer kan således uppstå. Den första situationen är, då panthavaren i och för sig haft realisationsrätt, men inte fullgjort den på önskvärt sätt. Den andra situationen är, då panthavaren inte haft rätt att realisera panten, överhuvudtaget inte eller ej i det omfång som skett. Om panthavaren ej haft rätt att realisera panten, t. ex. då han sålt för stor del av denna, bör skadeståndet beräknas efter egendomens återanskaffningsvärde, t. ex. vid tidpunkten för realisationen (jfr ovan § 11.2). Har panthavaren i och för sig haft realisationsrätt, men exempelvis underlåtit att underrätta pantsättaren om auktionen eller valt en avtalsstridig realisationsform, bör skadeståndet beräknas efter en jämförelse med vad en korrekt utförd realisation kunde ha inbringat.

Båda beräkningsmetoderna kan medföra, att en felaktig realisation får passera utan påföljd, nämligen om det ej kan anses att pantsättaren lidit någon skada. Det kan således tänkas, att panthavarens försummelse inte haft någon betydelse för realisationsresultatet, såsom kan vara fallet då pantsättaren, trots att panthavaren underlåtit att underrätta honom om tid och plats för en offentlig auktion, ändå infinner sig, eller då det befinnes att ett annat val av realisationsform inte skulle ha medfört ett bättre resultat.

b. Ett sätt att skärpa påföljden för brott mot realisationsreglerna är att lägga bevisbördan för pantens värde på panthavaren.[83] Så har också skett i ett par rättsfall. I *SvJT 1933 rf s. 49* ansågs panthavaren skyldig att visa, att panten (en båt med motor och en häst) haft ett lägre värde än vad den åsatts i skuldebrevet, i *NJA 1900 s. 145*, jfr *NJA 1928 s. 486*, att panten (intecknade skuldebrev) haft ett lägre värde än vad pantsättaren påstått.

Angående bevisbördan i övrigt torde motsvarande regler som vid brott mot vårdplikten gälla. Något särskilt stöd härför kan dock ej påvisas.

---

[83] Jfr ovan not 81.

I *tysk* rätt anses, att pantsättaren måste visa, att panthavaren brutit mot någon av realisationsföreskrifterna, medan panthavaren måste bevisa, att han inte varit culpös.[84] I *engelsk* rätt gäller enligt Consumer Credit Act att panthavaren skall bevisa, att han varit aktsam, dvs. att han försökt få ett riktigt pris och att kostnaderna varit rimliga, sec. 121(6), (7). I Crowther Report föreslås likaledes, att panthavaren skall bevisa, att han förfarit »commercially reasonable».[85] I *amerikansk* rätt har placeringen av bevisbördan varierat.[86]

7. Är panthavaren skyldig att realisera panten?

Som framgått har panthavaren en allmän möjlighet att kräva en personligt betalningsansvarig pantsättare på betalning (och därefter utmäta panten), i stället för att vidtaga en pantrealisation.

Antag emellertid, att panthavaren ej kräver pantsättaren på betalning. Något tvång för en borgenär att kräva betalning av gäldenären föreligger naturligtvis inte, annat än i den mån panthavaren vill undvika att fordran preskriberas. Däremot kan man ställa frågan, om panthavaren har någon skyldighet att realisera panten och att således avsluta låneförhållandet i den utsträckning som härigenom skulle medges. Frågan om realisationsskyldighet föreligger kan ha betydelse för pantsättaren. Visserligen medför panthavarens passivitet det faktiska läget att krediten fortsätter. Men situationen är osäker för pantsättaren. Det kan t. ex. också tänkas, att det finns ett överhypotek på panten som pantsättaren önskar utnyttja på annat sätt än genom sekundärpantsättning eller överlåtelse.

Klart är, att det inte föreligger någon *generell* skyldighet för panthavaren att utnyttja sin rätt att realisera panten.[87] Det brukar tvärtom framhållas, att realisationsrätten är en förmån, inte en skyldighet. För övrigt skulle ett krav på realisation inom viss tidrymd inte heller alltid vara i pantsättarens intresse – försäljningsläget kunde vara ogynnsamt etc. Emellertid kan vad som nu sagts inte gälla i alla situationer. Man kan tänka sig tre undantagsfall, där en realisationsskyldighet skulle kunna vara för handen.

i) Det första fallet betingas av panthavarens *allmänna omsorgsskyldighet*. Även om det i denna omsorgsförpliktelse ligger, att panthavaren måste få viss frihet att välja tidpunkt för realisationen, kan den samtidigt

---

[84] Spreng i Staudinger anm. 1, 2 till § 1243.

[85] Crowther Report s. 203.

[86] Se Annotation (1974) 59 ALR3d 369.

[87] T. ex. Hasselrot, Pant II s. 42; Undén, Om panträtt s. 176; dens., Sakrätt § 31.I (s. 209f.); Karlgren, Säkerhetsöverlåtelse s. 99 not 58; Stenov, TfR 1975 s. 605; Taxell s. 136; Hagerup § 47 före I. Jfr Arnholm s. 209.

Spreng i Staudinger anm. 2 till § 1228. Augustin i Soergel & Siebert anm. 10 till § 1228. Komm. 6 till UCC § 9-504 (undantag gäller enligt § 9-505(1) betr. consumer goods). Betr. äldre amerikansk rätt, Annotation (1932) 77 ALR 379; (1942) 140 ALR 1390; Restatement § 52; Note, 41 Col.L.Rev. (1941) s. 1090f.

medföra en skyldighet för panthavaren att skrida till realisation av panten. Om panten skulle utsättas för förskämning eller hastigt värdefall eller om gäldenären enligt en pantsatt fordran skulle råka ut för ekonomiska svårigheter, kort sagt, om någon av de situationer som beskrivits ovan i §§ 9 och 10 och som tvingar panthavaren till ett ingripande redan på säkerhetsstadiet skulle inträffa, sedan realisationsrätten inträtt, måste panthavaren likaledes vara skyldig att ingripa.[88] På detta stadium blir det i stället fråga om en plikt att realisera panten. I övrigt kan hänvisas till framställningen i §§ 9 och 10.

ii) Det andra fallet sammanhänger med förbudet mot *lex commissoria*. Det kan inträffa, att panthavaren under så lång tid underlåter att vidtaga någon realisationsåtgärd, att förbudet mot avtal om förverkande av pant i själva verket kringgås. Panträtten preskriberas ju inte heller. Ett sådant resultat måste förhindras och försäljningsskyldighet bör således till slut inträda.[89]

iii) Som ett tredje fall kan ifrågasättas den situation som uppstår, då pantsättaren framför en *begäran* om realisation. Pantsättaren bör kunna begära en realisation under åberopande av de omständigheter som angivits ovan under i) och ii).[90] Det är dock ej dessa fall som åsyftas här. Som antytts kan ett dröjsmål från panthavarens sida med att realisera panten medföra stor olägenhet för pantsättaren. Det kan t. ex. förhålla sig så, att pantsättaren ej kan återbetala fordran annat än med panten och att han så länge skulden utestår oreglerad måste erlägga höga räntor, eller så, att pantens värde överstiger fordran och pantsättaren behöver överskottet. Det kan också vara så, att pantens förvaring drar stora kostnader.

I *NJA 1934 s. 661*, som refererats ovan § 10.3.B, uttalade HD, att pantsättarens begäran om försäljning av panten inte i och för sig medförde någon skyldighet för panthavaren att följa pantsättarens önskemål. Som ovan framhållits torde HD emellertid endast ha syftat på tiden före realisationsrättens inträde. Vad som skall gälla beträffande en begäran om realisation är således ej avgjort. Även om samma huvudregel skulle gälla i båda fallen, är därmed inte heller sagt att inte en begäran under speciella omständigheter skulle kunna medföra realisationsskyldighet. Det skulle också vara möjligt att fästa avgörande vikt vid huruvida panthavaren kan förväntas få sin pantfordran täckt vid en realisation. En

---

[88] Undén, Sakrätt § 31.I (s. 210). Taxell s. 136. I tysk rätt grundas ev. undantag från huvudregeln bland annat på kravet om »Leistung nach Treu und Glauben», i amerikansk rätt på kravet om att panthavaren skall uppträda »commercially reasonable».

[89] Karlgren, Säkerhetsöverlåtelse s. 99f. not 58. RGZ 74, 151 (1911) på s. 152; JW 1910 s. 816 nr 36.

[90] Det kan även erinras om, att panthavaren generellt torde vara skyldig att på begäran indriva en pantsatt fordran som förfallit till betalning, ovan § 9 not 42 samt vid och med not 43 ff.

Jfr allmänt ang. pantsättarens begäran om realisation, även NRt 1930 s. 673.

sådan regel skulle således ålägga panthavaren skyldighet att realisera panten på begäran av pantsättaren, om pantens värde överstiger panthavarens fordran.

En regel av detta innehåll gäller i *amerikansk* rätt. Restatement § 52 föreskrev skyldighet för panthavaren att sälja panten på begäran av pantsättaren, om köpeskillingen beräknades räcka för att täcka pantfordran. Samma princip har tillämpats under UCC.[91]

Under vissa omständigheter kan pantsättarens begäran medföra realisationsskyldighet i *tysk* rätt, t. ex. då pantsättaren saknar andra tillgångar än panten.[92] Som nämnts ovan i § 10 vid not 51 kan panthavaren enligt grundsatsen om »Leistung nach Treu und Glauben» redan på säkerhetsstadiet vara skyldig att genom att försälja panten hjälpa pantsättaren att betala fordran eller skaffa ny säkerhet.

8. Panthavarens förpliktelser gentemot andra intressenter i panten

A. *Medpanthavare*[93]

Antag, att två panthavare har lika rätt till panten och att deras fordringar förfaller till betalning samtidigt. Kan den av dem som omhänderhar panten realisera denna utan medpanthavarens samtycke eller t. o. m. utan att underrätta medpanthavaren?[94] Frågan har aktualiserats i två rättsfall, där de båda panthavarnas fordringar förföll till betalning, sedan pantsättaren gått i konkurs.

I *NJA 1911 s. 78* gällde panten till säkerhet för ett par borgensmän, S och B. Panten, ett försäkringsbrev på pantsättarens liv, omhänderhades av S. Sedan pantsättaren försatts i konkurs och borgensmännen fått betala den fordran, för vilken de ingått borgen, med hälften var realiserade S panten (i enlighet med dåvarande 54 § KL) genom försäljning på offentlig auktion. S ropade själv in panten. Sedan pantsättaren därefter avlidit uppbar S försäkringsbeloppet. Tvisten gällde, huruvida B hade någon rätt till del av försäkringsbeloppet eller endast till del av den vid auktionen influtna köpeskillingen.

Det kan här inflickas, att realisationen, *om* B endast befunnits ha rätt till del i köpeskillingen, måste ha ansetts vara korrekt. HD fann emellertid först, att det var uppenbart, att S innehaft panten för båda borgensmännens räkning och fortsatte: »samt vid sådant förhållande och med hänsyn till vad i övrigt i saken förekommit det inrop av försäkringsbrevet, som vid den av [pantsättarens] konkurs föranledda, utan [B:s] samtycke eller ens vetskap företagna försäljning å auktion av sagda brev gjorts av [S], är att anse såsom verkställt i samtliga

---

[91] Se Annotation (1976) 68 ALR3d 657; Hogan & Coogan s. 889.

[92] Augustin i Soergel & Siebert anm. 10 till § 1228. Wolff & Raiser, Sachenrecht s. 690. Se även Hedemann, Sachenrecht s. 358.

[93] Ang. begreppet medpanthavare, se ovan § 13.1.

[94] Enligt Taxell kan den panthavare som innehar panten, om hans fordran förfaller till betalning tidigare än medpanthavarens fordran, realisera panten utan samtycke av medpanthavaren, s. 143 f. med hänv.

borgensmännens intresse och för bevakande av deras rätt». B ansågs därför berättigad till hälften av försäkringssumman. Två JustR ville uttryckligen grunda B:s rätt på det förhållandet att S ej ens underrättat honom om auktionen. Ett JustR kom till samma slut under åberopande av ett avtal mellan S och B, vari S förbundit sig att lyfta försäkringsbeloppet i händelse av pantsättarens frånfälle.

Det andra fallet som kan nämnas i detta sammanhang är notisfallet *NJA 1919 A nr 354*. Här förpliktades en panthavare, som på eget bevåg realiserat panten, att till medpanthavaren utge hälften av pantens värde, utan hänsyn till resultatet av realisationen, vilken för övrigt dragit högre kostnader än den erhållna köpeskillingen och således gått med förlust.

Av rättsfallen framgår således, att panthavaren antingen skall inhämta medpanthavarens samtycke till realisationen eller åtminstone underrätta honom om denna. Eftersom varken samtycke eller vetskap förelåg i de återgivna fallen, är det inte klart, hur utgången skulle ha blivit, om medpanthavaren underrättats om försäljningen, men protesterat häremot. Under hänsynstagande till, att den panthavare som utför realisationen måste vara skyldig att därvid även beakta medpanthavarens intressen och att realisationen sålunda kan åsidosättas eller grunda skadeståndsskyldighet, om panthavaren ej uppfyller denna förpliktelse, är det möjligt att det är tillräckligt, att medpanthavaren underrättas om en realisation som företages sedan båda panthavarnas fordringar förfallit till betalning. Om det skulle förhålla sig så, att den panthavare som innehar panten kan realisera denna utan uttryckligt samtycke av medpanthavaren, så kunde detta å andra sidan antyda, att panthavaren, sedan bådas fordringar förfallit till betalning, också vore skyldig att på medpanthavarens begäran antingen realisera panten eller överlämna denna till medpanthavaren för realisation.

B. *Borgensmän*

När pantfordrans förfallodag inträtt kan panthavaren välja mellan att kräva en eventuell proprieborgensman på betalning och att realisera panten.[95] Vänder han sig först mot borgensmannen har denne, på sätt som framgått i § 13, rätt att erhålla panten, då han betalar skulden. Realiserar panthavaren i stället panten är han å andra sidan skyldig att se till, att borgensmannen inte förorsakas skada genom att panten försäljes till underpris. Om panthavaren realiserar panten på sådant sätt att borgensmannen tillskyndas skada, blir panthavaren skadeståndsskyldig.[96]

[95] T. ex. Ussing, Kaution s. 75, 419. Ang. enkel borgen, se ovan § 13 not 12.

[96] I notisfallet *NJA 1938 A nr 265*, där en inteckningshandling pantsatts, såldes den intecknade fastigheten av konkursförvaltaren i pantsättarens konkurs. Panthavaren, en bank, godkände försäljningen och överlämnade inteckningshandlingen till förvaltaren i konkursen, utan borgensmannens medgivande. HD uttalade, att åtgärden var att betrakta som en realisation, vilken ej skett i laga ordning, och att panthavaren var ersättningsskyldig gentemot borgensmannen (som erlagt viss betalning till panthavaren), därest skada hade uppstått genom bankens handlande.

Palmgren, FJFT 1944 s. 33 f. Jfr Kæstel, Bankjura s. 20. Här kan också allmänt hänvisas till § 13.2 ovan.

Det kan tilläggas, att det inte är uteslutet, att panthavaren är skyldig att underrätta borgensmannen i förväg om realisationen i samma utsträckning som han skall underrätta gäldenären.[97] Frågan är dock på intet sätt avgjord.

C. *Sekundärpanthavare*

En sekundärpanthavare har inte någon rätt att kräva att själv få realisera pant som befinner sig i primärpanthavarens besittning, även om sekundärpanthavarens pantfordran skulle ha förfallit till betalning.[98] Om hans fordran förfaller tidigare än primärpanthavarens får han i stället utmäta panten eller invänta primärpanthavarens realisation.[99] Om sekundärpanthavarens fordran inte skulle ha förfallit till betalning, när primärpanthavaren tar sin panträtt i anspråk, medför realisationen, att sekundärpanträtten upphör (om panten inte säljes med förbehåll för denna panträtt).[100] Sekundärpanthavaren har rätt att få täckning ur det överskott som kan uppstå vid primärpanthavarens realisation, vilket således (i vederbörligt omfång) skall överlämnas till honom.[101] Även sekundärpanthavaren är således beroende av hur panthavaren utför realisationen. Företages realisationen på ett sådant sätt att sekundärpanthavarens intressen skadas, blir primärpanthavaren ersättningsskyldig.[102]

I förhållandet mellan primärpanthavaren och sekundärpanthavaren uppstår olika frågor. Kan, t. ex., primärpanthavaren och pantsättaren efter sekundärpantsättningen träffa avtal om realisationen, med bindande verkan även för sekundärpanthavaren? I dansk rätt framhålles ibland, att primärpanthavaren måste ha rätt att följa en realisationsklausul som ingåtts före sekundärpantsättningen, men att primärpanthavaren och pantsättaren därefter inte kan göra några för sekundärpanthavaren bindande överenskommelser i denna fråga.[103] Härtill kan man å andra sidan

---

[97] I bankpraxis brukar man ta kontakt med borgensmannen före realisationen.

Enligt Kæstel a. st. bör borgensmannen underrättas. Jfr ang. dansk rätt även ovan § 13 vid not 37. Enligt fransk rätt skall förvarning om realisation enligt C.com. även ges till borgensman, Dalloz, Droit Commercial anm. 35. Jfr i övrigt nedan not 104.

[98] Jfr Undén, Sakrätt § 31.I (s. 211 f.). Serlachius s. 402. Taxell s. 142 f. Samma enligt BGB §§ 1232, 1290.

[99] Undén a. st. Serlachius a. st. Sekundärpanthavaren kan naturligtvis inte heller begära, att primärpanthavaren skall realisera panten å sekundärpanthavarens vägnar, trots att primärpanthavarens fordran ej förfallit.

Enligt norsk rätt kan sekundärpanthavaren kräva täckning ur panten, om han ställer säkerhet för primärpanthavarens krav eller löser ut honom, Tvfl § 192; Arnholm s. 199, 249; Hagerup § 65.II.b.

[100] Schrewelius II s. 190. Undén, Sakrätt § 31.I (s. 211). Serlachius s. 404. Taxell s. 171. Även Fr. Vinding Kruse, Ejendomsretten III s. 1635; v. Eyben s. 421; Augdahl s. 122 f. BGB § 1242(2).

[101] Schrewelius II s. 190. Undén, Sakrätt § 31.V (s. 216). Serlachius s. 404. Fr. Vinding Kruse, Ejendomsretten III s. 1635. Højrup s. 254.

[102] Här kan allmänt hänvisas till § 13.3.

[103] T. ex. Kæstel, Bankjura s. 202.

lägga, att det, om skadeståndet beräknas efter en jämförelse mellan den utförda realisationens resultat och det resultat en realisation företagen i enlighet med det ursprungliga avtalet kunde förväntas ha inbringat, ofta torde kunna inträffa, att någon skada ej går att påvisa.

En annan fråga är, om en sekundärpanthavare vars fordran förfallit till betalning kan begära, att primärpanthavaren realiserar panten, sedan dennes realisationsrätt inträtt. Med hänsyn *dels* till att sekundärpanthavaren har möjlighet att begära utmätning, *dels* till att inte ens pantsättaren har en generell rätt att begära realisation, torde sådan rätt inte kunna tillerkännas sekundärpanthavaren, i varje fall inte som huvudregel.

Primärpanthavaren kan knappast ha någon skyldighet att se till, att sekundärpanträtten bibehålles vid realisationen, särskilt inte om ett förbehåll om sekundärpanthavarens rätt skulle leda till att det belopp panten inbringade inte skulle räcka till att täcka primärpanthavarens fordran. Däremot kan det diskuteras, huruvida primärpanthavaren är skyldig att underrätta sekundärpanthavaren om en förestående realisation. Först kan konstateras, att primärpanthavaren i varje fall inte kan ha en längre gående underrättelseskyldighet gentemot sekundärpanthavaren än gentemot pantsättaren. Men har han överhuvudtaget någon förpliktelse gentemot sekundärpanthavaren? Naturligtvis är det lämpligt att i förväg varsko sekundärpanthavaren, och så brukar också ske i bankpraxis. I U XIII har lagberedningen emellertid inte velat lagstadga någon underrättelseskyldighet, med motiveringen att panthavarna inte står i något avtalsförhållande till varandra och att ett skadeståndsansvar inte synes böra komma i fråga. Denna argumentering förefaller dock otillräcklig.[104]

Slutligen skall en särskild fråga beröras. Antag, att panthavaren har flera panter till säkerhet för sin fordran, och att endast en av dem är behäftad med sekundärpanträtt. Antag vidare, att panthavaren ej behöver ta hela säkerheten i anspråk. Gäller även här, att panthavaren fritt kan välja vilken del av säkerheten han skall realisera?

Med tanke på, att sekundärpanthavaren godtagit panten med kännedom om primärpanträtten och då bör ha räknat med att den kunde komma att utnyttjas för primärpanthavarens räkning, och med tanke på, att pantsättaren och sekundärpanthavaren inte genom inbördes avtal bör kunna inskränka primärpanthavarens befogenheter i större omfattning än

---

[104] U XIII s. 171. Lagberedningen tillägger, att frågan har stor principiell betydelse, eftersom den även uppkommer vid exekutiv försäljning av fast egendom. Detta argument, liksom lagberedningens uppfattning i frågan överhuvudtaget, kritiseras av Riksskatteverket i dess remissyttrande över U XIII (stencil s. 12 f.).

Kæstel framhåller, att sekundärpanthavaren har »et rimeligt krav» på att bli underrättad, Bankjura s. 202. Enligt BGB § 1237 skall »Dritte, denen Rechte an dem Pfande zustehen» underrättas om tid och plats för auktionen. Jfr även UCC § 9-504(3).

absolut nödvändigt, torde sekundärpanträtten inte inverka på primärpanthavarens valmöjlighet.[105]

Däremot skulle man i och för sig kunna tänka sig, att sekundärpanthavarens intressen tillvaratogs i förhållande till *pantsättaren* och dennes borgenärer på samma sätt som i 255 § sjölagen, nämligen så att sekundärpanthavaren gavs rätt att ur panthavarens övriga panter erhålla så mycket som han skulle ha fått, om panthavaren endast tagit så mycket ur panten som proportionellt sett belöpte på den (efter det inbördes förhållandet mellan panternas värden vid tiden för panträttens uppkomst). Det är dock inte säkert, att detta med framgång skulle kunna hävdas på grundval av gällande rätt.

---

[105] Jfr Hagerup § 32.II; Arnholm s. 153; Fr. Vinding Kruse, Ejendomsretten III s. 1415; Illum, UfR 1953 B s. 61; Højrup s. 52.

AVDELNING IV

Avslutande anmärkningar

§ 19. Panthavarens skyldigheter och formulärrätten

1. Inledning

A. *Allmänt*

Inledningsvis ställdes i § 1 frågan, hur de rättigheter och skyldigheter som formulärrätten tilldelar parterna förhåller sig till de rättigheter och skyldigheter de skulle ha haft, om något avtal ej förelegat och parterna varit hänvisade till att iakttaga de regler som den dispositiva rätten tillhandahåller. Det befanns emellertid, att sistnämnda regler var tämligen outforskade och att frågan ej kunde besvaras, förrän den dispositiva rättens utseende närmare undersökts. Efter den analys av rättens innehåll som därefter utfördes kan det nu finnas anledning att återkomma till den nämnda frågan.

Syftet med framställningen i detta avslutande avsnitt är främst att diskutera vilka skillnader som föreligger mellan den dispositiva rätten och de allmänna villkor rörande pant som återfinns i de svenska bankernas olika standardformulär. Åtskilliga frågor, såväl sådana som hänför sig till tiden före förfallodagen som sådana som hänför sig till tiden därefter, har emellertid lämnats utanför avtalsregleringen. I dessa fall är de dispositiva regler vilka behandlats i det föregående direkt tillämpliga. Främst i närmast följande avsnitt, B, kommer olika frågor som ej blivit lösta genom standardbestämmelserna att antydas, varvid även innehållet i de dispositiva regler som således gäller för dessa situationer kommer att sammanfattningsvis beröras i vissa hänseenden. Därefter granskas under 2 förhållandet mellan den dispositiva rätten och de avtalsbestämmelser som avser panthavarens skyldigheter fram till realisationen, särskilt hans vårdplikt och hans ansvar mot borgensmän. I avsnitt 3 behandlas realisationsklausulen i bankernas allmänna villkor i jämförelse dels med dispositiv rätt, dels med lagberedningens förslag i U XIII om nya regler för pantrealisation.

B. *Vissa oreglerade frågor*

Några av de lagstadganden som diskuterats i den föregående framställningen har varit av den karaktären att avtal i annan riktning ej kan träffas. Detta gäller t. ex. det tvingande förbudet mot förverkandeavtal i 37 § avtalslagen och formföreskrifterna i fondpapperslagen. Som antytts är det emellertid flera frågor, om vilka avtal i och för sig kan träffas, som ej avgörs i standardformulären. Vissa av dessa frågor kommer att beröras i avsnitten nedan under 2 och 3. Några andra kan nämnas här.

a. Ett område som behandlas ytterst knapphändigt i standardvillkoren är bankens *förfoganderätt* över panten, naturligtvis bortsett från realisa-

tionsrätten. Huruvida banken har rätt att indriva en pantsatt fordran, säga upp en pantsatt fordran enligt en förfalloklausul i det pantsatta skuldebrevet, bevaka fordran och mottaga konkursutdelning om gäldenären enligt en pantsatt fordran försätts i konkurs, osv., får således, i likhet med legitimationsfrågorna, avgöras enligt de allmänna regler som framställts ovan i § 9.

Bankens rättigheter i en situation då panten är utsatt för risk att bli förstörd eller hastigt falla i värde regleras i avtalsvillkoren på det sättet att banken i en förfalloklausul ges rätt att säga upp lånet, om säkerheten enligt bankens beprövande inte längre är betryggande.[1] I de fall där banken inte hinner eller kan säga upp lånet, därför att tiden ej medger det eller därför att pantsättaren ej anträffas vid den erforderliga tidpunkten, har banken således inga avtalade rättigheter. Situationen får då bedömas enligt de dispositiva regler för förtida försäljning av panten som diskuterats ovan i § 10.

Ett annat oreglerat område, som kan nämnas i detta sammanhang, utgör de frågor som hänför sig till återlämnandet av panten, då skulden betalas.[2]

b. Avtalsvillkoren avser som naturligt är i första hand förhållandet mellan banken och pantsättaren. Därjämte ges vissa bestämmelser angående eventuella borgensmäns rättsställning.[3]

Vid en *sekundärpantsättning* kan banken uppträda såväl som primärpanthavare som sekundärpanthavare. Det avtal som i bankpraxis ingås mellan primärpanthavare och sekundärpanthavare är mycket knapphändigt. Primärpanthavaren erhåller ett meddelande om den sekundära pantförskrivningen, vilket skall underskrivas och återsändas. Detta meddelande reglerar huvudsakligen sekundärpanträttens innebörd. Det anges således, att primärpanträtten inte längre får utökas utan medgivande av sekundärpanthavaren, inte ens inom ramen för de amorteringar på primärpanthavarens fordran som kan komma att verkställas.[4]

Primärpanthavarens skyldigheter gentemot sekundärpanthavaren i övrigt regleras ej. I framställningen ovan i § 13.3, där den dispositiva rätten diskuterats, har framkommit bland annat, *att* primärpanthavaren givetvis är förhindrad att lämna tillbaka panten till pantsättaren, varmed också sammanhänger, att han inte får försämra pantens värde i samråd med pantsättaren, *att* primärpanthavaren åtminstone i praktiken har ett van-

---

[1] Jfr även nedan under 3.A.

[2] Se härom ovan § 15.

[3] Betr. borgensmän, se närmare nedan under 2.D.

[4] I sparbankernas formulär anges endast, att höjning av krediterna ej får äga rum utan sekundärpanthavarens medgivande. Ang. dispositiv rätt, se ovan § 13 vid not 44 ff. Här kan också hänvisas till § 13 före not 50.

ligt pantvårdaransvar även gentemot sekundärpanthavaren (man kan säga, att sekundärpanthavaren till viss del inträder i pantsättarens rättigheter gentemot primärpanthavaren), *men att* han i övrigt inte har några särskilda skyldigheter gentemot denne, varken med avseende på panten eller på hur han avvecklar sitt fordringsförhållande till pantsättaren. Därutöver har primärpanthavarens förpliktelser gentemot sekundärpanthavaren i samband med realisationen av panten behandlats i § 18.8. Dessa förpliktelser hänför sig huvudsakligen till själva utförandet av realisationen.

Antag, att (primär)panthavarens vårdplikt gentemot pantsättaren inskränkts, såsom regelmässigt sker i bankernas formulär. Hur påverkas primärpanthavarens ansvar gentemot sekundärpanthavaren av ett dylikt avtal, ingånget mellan primärpanthavaren och pantsättaren?

Utgångspunkten för bedömningen av primärpanthavarens förpliktelser måste vara, att hans ansvar inte skall kunna utökas mer än absolut nödvändigt genom sekundärpantsättningen, vilken ju grundas på ett avtal som ingås mellan pantsättaren och sekundärpanthavaren, utan att primärpanthavaren har någon möjlighet att protestera. Emellertid kan dessutom understrykas, att pantsättaren inte kan pantsätta mer än sin egen rätt till panten. När panten innehas av primärpanthavaren med begränsad vårdplikt eller med förmånliga villkor beträffande realisationen osv., kan man säga, att pantsättarens rätt ej omfattar mer än det som, sedan primärpanthavaren fått täckning för sin fordran, återstår av egendomen, vårdad (och realiserad) i enlighet med villkoren. Det är i denna rätt som sekundärpanthavaren inträder. Sammanfattningsvis innebär detta, att sekundärpanthavaren måste böja sig för de villkor som föreligger mellan primärpanthavaren och sekundärpanthavaren. Däremot torde det åtminstone i princip förhålla sig så, att primärpanthavaren och pantsättaren *efter* sekundärpantsättningen inte utan sekundärpanthavarens medgivande kan träffa något avtal om vårdplikt, realisation osv., som skulle försämra sekundärpanthavarens rätt.

c. Sist i detta sammanhang kan några ord sägas om *återpantsättning,* dvs. pantsättning av pant utan samband med pantfordran resp. belåning av en fordran med inneliggande säkerhet. Som framgått ovan i § 12 är det i båda fallen fråga om återpantsättning, även om det i det sistnämnda fallet rör sig om två transaktioner, dels en återpantsättning, dels en vanlig pantsättning av en fordran (vilken följer de regler som framgått av t. ex. § 9). Bankernas kontakt med återpantsättningsinstitutet är normalt i egenskap av återpanthavare, inte av återpantsättare.[5]

---

[5] Tidigare var däremot återpantsättning av pantsatta inteckningar vanlig i hypoteksinrättningarna.

I vad mån berörs en återpanthavare (banken) av de föreskrifter för själva återpantsättningen som ges i 10:6 HB och fondpapperslagen? Det krav på att (den ursprunglige) pantsättaren i förväg skall underrättas om återpantsättningen, som uppställs i 10:6 HB, riktar sig till panthavaren/återpantsättaren, ej till återpanthavaren. Om återpantsättaren underlåter att iakttaga denna föreskrift berör detta ej återpanthavaren, utan påföljden blir att återpantsättaren får ersätta pantsättaren den skada som denne kan ha lidit genom återpantsättarens försummelse. Med de föreskrifter i 10:6 HB och fondpapperslagen, enligt vilka återpantsättningen ej får ske för högre belopp eller på för pantsättaren sämre villkor än den första pantsättningen, förhåller det sig däremot annorlunda. Dessa regler riktar sig visserligen i första hand till återpantsättaren, men om de ej iakttages blir återpantsättningen ogiltig till den del återpantsättaren förfogat över mer än sin egen panträtt. Återpanthavaren kan ej gentemot pantsättaren åberopa en längre gående rätt än den återpantsättaren har – om återpanthavaren ej gjort ett godtrosförvärv. Det bör observeras, att ett godtrosförvärv – i enlighet med vanliga regler – inte bara förutsätter, att återpanthavaren ej har känt till överträdelsen, utan även att hans bristande kännedom härom accepteras och inte betraktas som vårdslös. Som exemplifiering kan hänvisas till *NJA 1930 s. 134*, där HD ansåg att banken åtminstone borde ha tillfrågat »pantsättaren», om han själv ägde egendomen, och givetvis inte tog någon hänsyn till, att den kamrer som förmedlat lånet ej känt till innehållet i fondpapperslagen. För återpanthavaren är eljest det väsentligaste vid en återpantsättning att se till, att de sakrättsliga momenten beträffande den återpantsatta egendomen blir iakttagna. Som framgått i § 12 tillgår en återpantsättning i sakrättsligt hänseende på samma sätt som en vanlig pantsättning av den egendom vari den pantsatta panträtten gäller.

Några särskilda avtalsvillkor lär i bankpraxis ej användas vid återpantsättning, med undantag för de fall då privata fondkommissionärer pantsätter de aktier de sålt till sina kunder men behållit som säkerhet för lämnad kredit. I dessa fall rör det sig således om en pantsättning av panträtten, skild från pantfordran, och fondkommissionären får i avtalet intyga, att erforderlig överenskommelse med pantsättaren enligt fondpapperslagen föreligger. En sådan försäkran har om inte annat betydelse för bankens goda tro.

Därigenom att det vid en återpantsättning föreligger två olika pantsättningar uppstår för återpanthavaren rättigheter och skyldigheter i två relationer, dels gentemot panthavaren/återpantsättaren, i förhållande till vilken återpanthavaren är panthavare, dels gentemot (den ursprunglige) pantsättaren, i förhållande till vilken återpanthavaren har iklätt sig återpantsättarens rättigheter och skyldigheter. Hans rättsställning regleras följaktligen av två avtal, dels av avtalet mellan honom själv och återpant-

sättaren, dels av avtalet mellan återpantsättaren och pantsättaren. Den övre gränsen för återpanthavarens rättigheter gentemot pantsättaren bestämmes av avtalet mellan återpantsättaren och pantsättaren, eftersom återpantsättaren ej kan överföra mer än de rättigheter han själv har. Återpanthavarens ansvar gentemot pantsättaren bestämmes likaledes av avtalet mellan återpantsättaren och pantsättaren. Däremot kan ansvaret gentemot återpantsättaren inskränkas eller utvidgas genom avtal mellan återpanthavaren och återpantsättaren. Återpantsättaren kan t. ex. utfästa sig att behålla ansvaret för vissa åtgärder, liksom återpanthavaren kan åtaga sig att utföra åtgärder som ej ingår i vårdplikten gentemot pantsättaren. Det bör dock understrykas, att återpanthavarens ansvar gentemot *pantsättaren* ej kan inskränkas genom en överenskommelse med återpantsättaren. För att banken gentemot pantsättaren skall kunna åberopa sitt enligt avtalsvillkoren reducerade vårdansvar förutsättes således, antingen att samma klausul återfinns i avtalet mellan återpantsättaren och pantsättaren eller att ett särskilt avtal ingås med pantsättaren.

Efter återpantsättningen inträder som antytts återpanthavaren i återpantsättarens skyldigheter gentemot pantsättaren. Det är nu återpanthavaren som har den aktiva vårdplikten beträffande panten och pantsättaren kan rikta ett skadeståndsanspråk direkt mot återpanthavaren. Som framgått i § 12 är emellertid även återpantsättaren ansvarig gentemot pantsättaren för återpanthavarens försummelser. Samtidigt har återpanthavaren i egenskap av panthavare ett ansvar gentemot återpantsättaren. Om inget särskilt avtal i denna fråga föreligger, torde återpanthavarens ansvar gentemot återpantsättaren beträffande pantens vård dock inte gå nämnvärt utöver hans ansvar gentemot pantsättaren. Man torde i stället, liksom vid sekundärpantsättningen, kunna säga, att återpanthavarens ansvar gentemot pantsättaren också kommer återpantsättaren tillgodo, även om förhållandet blir något mer komplicerat vid återpantsättning än vid sekundärpantsättning, där principen är, att pantsättaren *först* erhåller ersättning genom kvittning av sin skuld till primärpanthavaren, och att sekundärpanthavaren *därefter* erhåller ersättning för pantens överskjutande värde.

Ansvarsfrågorna då panten vid återpantsättning blir värdelös till följd av återpanthavarens försummelse kan sammanfattas på följande sätt. Eftersom både återpanthavaren och återpantsättaren är ansvariga gentemot pantsättaren kan pantsättaren alltid få ersättning genom kvittning av sin skuld till återpantsättaren/panthavaren. Detta gäller oavsett om den personliga pantfordran innefattats i pantsättningen till återpanthavaren eller inte. Särskilda frågor uppkommer därefter, dels för de fall där kvittning ej kan ske, dels beträffande den interna uppgörelsen mellan återpantsättaren och återpanthavaren.

Då pantsättarens skuld, dvs. den pantsatta fordran, kvittas mot skade-

ståndet, skall även kvittning ske av återpantsättarens skuld till återpanthavaren, dvs. pantfordran nr 2, för vilken panten återpantsatts.[6] Man kan för att vara konkret säga, att återpanthavaren genom det inträffade har tagit sin panträtt i anspråk och att hans fordran på återpantsättaren därför upphört till motsvarande del. Resultatet av det sagda blir, att såväl pantsättaren som återpantsättaren hålles skadeslösa genom att deras resp. skuld kvittas och att återpanthavaren genom sin vårdslöshet åsamkas en förlust motsvarande pantens värde.

Antag emellertid, att den pantsatta fordran och pantens värde överensstämmer, men att den fordran som återpanthavaren har på återpantsättaren uppgår till ett lägre belopp. I så fall kan återpantsättaren ej erhålla full kompensation genom kvittningen, utan skall dessutom ha ersättning av återpanthavaren med skillnaden mellan de båda beloppen. Huruvida återpanthavaren verkligen kan betala är en fråga mellan de båda panthavarna. Pantsättaren har redan erhållit sin ersättning, då hans skuld kvittades.

Antag därefter, att panten varit mera värd än den fordran för vilken den häftade hos återpantsättaren. Återpantsättarens anspråk på ersättning kan ej överstiga värdet av den fordran för vilken egendomen pantsatts hos honom. I stället skall pantsättaren ersättas det överskjutande värdet. Denna ersättning kan han efter gottfinnande kräva av antingen återpanthavaren eller återpantsättaren. På samma sätt har pantsättaren, om han redan hade betalat sin skuld när skadan upptäcktes, rätt till ersättning av endera av parterna.

Uppgörelse får därefter ske mellan återpanthavaren och återpantsättaren efter det konkreta skuldförhållandet, vilket innebär, att återpanthavaren i allmänhet – om annat ej framgår av avtalet mellan dem – får ersätta återpantsättaren för hans eventuella utbetalningar. Återpanthavarens ansvar gentemot återpantsättaren visar sig således *dels* genom att hans fordran på återpantsättaren upphör genom kvittning, *dels* genom att han skall ersätta återpantsättaren det belopp varmed pantens värde och den pantsatta fordran överstiger återpantsättarens skuld till återpanthavaren, *dels* genom att återpantsättaren har regressrätt gentemot återpanthavaren för ersättning som återpantsättaren fått erlägga till pantsättaren.

2. Rättsförhållandet fram till realisationen

A. *Panträttens omfattning*

Enligt de allmänna villkoren i bankernas standardformulär omfattar pantförskrivningen även pantens avkastning och alla andra rättigheter som

[6] Observera, att pantfordran nr 2 enligt 10:6 HB och fondpapperslagen inte får överstiga den pantsatta fordran, dvs. pantfordran nr 1.

I texten talas för enkelhetens skull endast om kvittning. Det är naturligtvis *i och för sig* också möjligt, att ersättningen utbetalas och fordringarna består.

grundas på panten. Rättigheter som grundas på panten, såsom fondaktier och emissionsbevis, aktier som erhålles vid utbyten, konverteringar osv. och andra liknande surrogat, torde enligt dispositiv rätt omfattas av panträtten även om detta ej uttryckligen avtalats.[7] Däremot omfattas avkastning av rättigheter enligt allmänna regler ej av panträtten, annat än såtillvida som panthavaren *dels* får disponera avkastningen vid realisationen, *dels* får använda erhållen avkastning till betalning av förfallna obetalda belopp på pantfordran och av ersättningsgilla omkostnader.[8] Härigenom får panthavaren således en icke obetydlig rätt till avkastningen även enligt dispositiva regler och denna rätt torde i det stora hela överensstämma med det bruk som banken i regel gör av sin panträtt till avkastningen.

B. *Ansvaret. Allmänt och påföljder*

Bankens ansvar är i första hand ett vanligt culpaansvar. I detta sammanhang kan nämnas en i standardformulären intagen klausul, vari banken i första stycket friskriver sig från ansvar för force majeure och det därefter i andra stycket anges: »Skada, som kan uppkomma i andra fall, skall ersättas av banken endast i den mån skadan orsakats av att banken varit oaktsam.»[9] Vad innebär sistnämnda bestämmelse?

Avsikten bakom klausulens andra stycke torde vara att förhindra ett motsatsslut från dess första stycke, dvs. att framhäva, att banken inte påtager sig ett ansvar för alla andra skador än sådana som kan hänföras till force majeure.

Frågan är emellertid, om villkoret därutöver kan medföra en ansvarsbegränsning i de fall där panthavarens ansvar enligt allmänna regler kan gå utanför det ordinära culpaansvaret. Klausulens andra stycke kan i och för sig föra tanken till bevisbördan och därvid möjligen antyda, att bevisbördan för vållande skall åligga pantsättaren, ej panthavaren. Å andra sidan skulle den citerade bestämmelsen förmodligen kunna anses för otydligt avfattad, om den blev åberopad i detta hänseende. En annan situation, där ansvaret enligt dispositiva regler kan gå längre än till vanlig culpa, uppstår vid en tillämpning av principerna om casus mixtus och perpetuatio obligationis. Båda dessa principer förutsätter emellertid att någon form av vållande föreligger, helt enkelt att »skadan orsakats av att banken varit oaktsam». Det är endast kravet på adekvans i kausaliteten som lättats i dessa fall.

Bestämmelsen torde således inte ha någon vidsträcktare funktion än den som inledningsvis nämndes. Detta innebär bland annat, att de frågor som hänför sig till påföljderna för kontraktsbrott (beräkning av skade-

---

[7] Se särskilt § 9.5 ovan.
[8] Se närmare § 9.4 ovan.
[9] Jfr härom även Rodhe, NFT 1965 s. 21 f.

stånd, bevisbördan, ansvar enligt principerna om casus mixtus och perpetuatio obligationis osv.) har lämnats utanför avtalsregleringen.[10]

C. *Vårdplikten*

a. Enligt de allmänna villkoren åtager sig banken ansvar för pantens vård i ett par hänseenden. Det första är att förvara panten väl. Vad detta åtagande närmare bestämt innebär anges emellertid inte. Förpliktelsens innehåll får således utfyllas med hjälp av dispositiv rätt. Eftersom det även enligt allmänna regler krävs att panten förvaras väl medför detta, att panthavarens skyldigheter med avseende på pantens förvaring är desamma som om något avtal i denna fråga ej träffats. Den diskussion som förts ovan i § 7 angående den situation som uppstår då panten skadas eller förkommer, angående rätt till sammanblandning och angående rätten att låta panten förvaras av tredje man, m. m., har således sin tillämplighet även på förevarande fall. Det andra hänseendet i vilket banken åtager sig ett ansvar för pantens vård är att företaga preskriptions- och preklusionsavbrott, dock inte i hela den utsträckning som skulle ha gällt enligt dispositiv rätt, eftersom undantag görs för obligationer och kuponger. I övrigt åtager sig banken inte något vårdansvar.

De skyldigheter banken skulle ha haft om dispositiv rätt tillämpats, men således genom avtalet befrias från, hänför sig huvudsakligen till bevarandet av pantens ekonomiska värde genom indrivning och förtida försäljning av panten. Enligt allmänna regler torde panthavaren vara skyldig att indriva en pantsatt fordran, eller åtminstone att förhindra att den blir värdelös till följd av gäldenärens insolvens.[11] Då avkastningen pantsatts bör i princip samma inkasseringsskyldighet gälla för den som för kapitalbeloppet.[12] Likaså är det sannolikt, att panthavaren har vissa skyldigheter i samband med fond- och nyemissioner som berör pantsatta aktier.[13] Panthavaren torde vidare vara skyldig att inkassera sakprestationer, när risk för skada eljest kan föreligga, även om denna förpliktelse kanske sällan blir aktuell, t. ex. därför att pantsättningen kombinerats med någon form av uppdrag.[14] Slutligen kan panthavaren enligt dispositiv rätt vara skyldig att i förtid sälja pant som är utsatt för förskämning eller snar förstörelse eller för hastigt värdefall, för att på detta sätt så långt det låter sig göra rädda egendomens ekonomiska värde.[15]

b. Även om det i pantavtalet angivits, att panthavarens vårdplikt endast omfattar ett fåtal åtgärder eller har inskränkts på annat sätt, är det inte

[10] Betr. dessa frågor kan hänvisas till § 11 och § 15.4 ovan.
[11] Ovan § 9.1.E och F.
[12] Ovan § 9 vid not 100.
[13] Ovan § 9.5.B.
[14] Ovan § 9.3.
[15] Ovan § 10.2.B och 3.B.

givet att panthavaren kan slå sig till ro med detta. Panthavaren torde nämligen under vissa omständigheter anses skyldig att vårda panten, trots sin ansvarsfriskrivning. Ovan i framställningen har som exempel nämnts, att en skyldighet att ingripa eller att åtminstone varsko pantsättaren om läget, bör kunna föreligga, i fall då panthavaren fått kännedom om, att panten oväntat blivit utsatt för fara att bli förstörd,[16] eller att det föreligger risk för att en pantsatt fordran kommer att bli värdelös till följd av gäldenärens betalningssvårigheter.[17] Det har också anförts, att panthavaren bör kunna ha samma skyldighet, om han fått kännedom om en emission som berör pantsatta aktier och bör förstå, att emissionen inte uppmärksammats av pantsättaren.[18] Gemensamt för de här nämnda fallen är, att panthavaren har *observerat* att säkerhetens värde är i fara. Det är således bara fråga om en handlingsplikt, alternativt en informationsplikt, inte någon skyldighet att vara uppmärksam på omständigheter som eventuellt kan komma att inträffa.

Denna utvidgning av panthavarens skyldigheter, i strid med avtalet, har ovan motiverats på något olika sätt, nämligen med att ett ingripande skulle överensstämma med god banksed,[19] att en underlåtenhet skulle kunna betraktas som grovt vårdslös[20] och slutligen med en allmän hänvisning till 36 § avtalslagen.[21] Sammanfattningsvis torde man kunna uttrycka sig på följande sätt. Enligt den nya generalklausulen i 36 § avtalslagen får ett avtalsvillkor jämkas eller lämnas utan avseende, om tillämpningen av villkoret i ett enskilt fall skulle anses oskälig.[22] En part kan således förhindras att åberopa ett villkor, om det skulle vara oskäligt att låta honom stödja sig på det. Överfört på den diskuterade situationen innebär detta, att panthavaren ej har rätt att åberopa, att hans vårdansvar enligt avtalet inskränker sig till t. ex. förvaring och preskriptionsavbrott, om en underlåtenhet att ingripa för att bevara pantens värde – även med beaktande av att pantsättaren gått med på en inskränkning av panthavarens vårdplikt – skulle betraktas som oskälig. Kravet på »oskälighet» innesluter ett grovt vårdslöst uppträdande, men kan *i och för sig* även avse en mindre grad av försummelse.[23]

[16] Ovan § 10 i.f.

[17] Ovan § 9 vid not 54 f. Jfr härtill § 5 vid not 12.

[18] Ovan § 9 vid not 106. Om banken t. ex. erhållit teckningsrättsbevis från VPC och pantsättaren ej hör av sig med direktiv om hur teckningsrätterna skall utnyttjas, bör banken inse, att anledningen till pantsättarens tystnad förmodligen är, att han ej känner till emissionen, eller möjligen att han tror, att banken ser till att hans rättigheter blir tillvaratagna.

[19] Se hänv. i not 17.

[20] Se hänv. i not 16 och 18. Jfr även ovan § 14 vid not 24.

[21] Ovan § 14 vid not 24.

[22] Ang. friskrivningsklausuler, se SOU 1974:83 s. 174 ff.; Prop. 1975/76:81 s. 143 ff. – I den av generalklausulutredningen föreslagna lagtexten talades uttryckligen om villkorets tillämpning. I den slutliga lagtexten talas endast om »villkoret», men detta innebär ingen saklig ändring. Jfr Prop. 1975/76:81 s. 110 f.

[23] SOU 1974:83 s. 178. Prop. 1975/76:81 s. 144.

»Oskäligheten» i panthavarens uppträdande betingas av de särskilda omständigheterna i fallet. Det kan som typexempel förhålla sig så, *att* panthavaren har uppmärksammat att ett ingripande erfordras, *att* han bör inse att pantsättaren är ovetande om den uppkomna situationen *och att* det är värden av viss betydelse som står på spel.

Vid sidan av det nu diskuterade allmänna fallet skall två speciella fall där en underlåtenhet kan betraktas som oskälig nämnas. Den första situationen är, då pantsättaren *begär* att en viss åtgärd skall vidtagas. Man kan säga, att denna begäran utgör en omständighet som i förening med övriga föreliggande omständigheter kan skapa en handlingsplikt för panthavaren, trots ansvarsfriskrivning. Som motivering för att en begäran från pantsättaren skall tillmätas en sådan betydelse kan följande anföras. Till att börja med är det endast fråga om en handlingsplikt, inte någon uppmärksamhetsplikt, vilken torde vara den mest betungande för panthavaren. Vidare måste det vara fråga om åtgärder som pantsättaren inte kan utföra på egen hand. Det kan i detta sammanhang erinras om, att panthavaren har en principiell möjlighet att i stället sätta pantsättaren i stånd att utföra åtgärden själv, även om detta ofta kan vara opraktiskt, eftersom det inte alltid är riskfritt för panthavaren. Eventuella kostnader skall ersättas av pantsättaren och säkras av panten. Härtill skall vidare läggas, att det naturligtvis är uteslutet, att det skulle föreligga en *obetingad* skyldighet för panthavaren att följa varje uppmaning från pantsättarens sida. Som nämndes är begäran bara en av de omständigheter som i detta fall erfordras för att panthavarens uppträdande skall stämplas som oskäligt. Man måste således beakta de övriga omständigheterna i fallet, liksom vilken typ av åtgärd det är fråga om. En förutsättning är sålunda, att åtgärden inte får medföra risk för någon beaktansvärd skada på panthavarens säkerhetsintresse i egendomen.

Vilka åtgärder skulle panthavaren kunna vara skyldig att utföra på pantsättarens begäran?

Panthavaren torde vara skyldig att indriva en pantsatt fordran på begäran av pantsättaren och denna skyldighet bör föreligga, även om panthavaren i avtalet fritagit sig från inkasseringsskyldighet.[24] Det bör nämligen beaktas, *att* det bara är fråga om en handlingsplikt, *att* pantsättaren ej kan indriva fordran på egen hand, *att* åtgärden i regel inte kan tillfoga panthavaren någon beaktansvärd skada *samt att* pantsättaren kan ha ett beaktansvärt intresse av att fordran – såsom ju är meningen – indrivs när den förfallit till betalning.

En speciell situation uppkommer, om panthavaren vägrar att efterkomma en begäran om indrivning under åberopande av att han anser, att gäldenären enligt den pantsatta fordran bör beviljas anstånd med betal-

---

[24] Ovan § 9 vid not 43 ff.

ningen. Ovan har antytts, att den omständigheten att panthavaren fritagit sig från inkasseringsskyldighet ej innebär, att panthavaren erhållit en *oinskränkt* rätt att medge gäldenären anstånd med betalningen.[25] Det måste emellertid observeras, att panthavaren enligt dispositiv rätt torde vara befogad att bevilja gäldenären anstånd, om han har en godtagbar motivering för detta, t. ex. att utsikten att vid omedelbar indrivning erhålla betalning är ytterst liten, men att gäldenären sannolikt kan bli i stånd att betala längre fram. För att panthavaren skall kunna ådömas skadeståndsansvar erfordras naturligtvis också, att pantsättaren tillfogas skada genom anståndet.

Inkasseringsskyldigheten gäller med ännu större säkerhet, om åtgärden är nödvändig för att avbryta preskription, t. ex. om panthavaren som pant skulle inneha kuponger, vilka förfallit till inlösen i det närmaste tre år tidigare.

Som nämndes kan man inte uppställa en skyldighet för panthavaren att handla på begäran av pantsättaren utan urskillning. Så får t. ex. inte panthavarens kostnader bli för höga. Pantsättaren kan därför inte begära, att panthavaren utan särskilt åtagande skall vidmakthålla en pantsatt livförsäkring genom att erlägga försäkringspremierna eller en pantsatt hyresrätt genom att betala hyran (om inte pantsättaren samtidigt ersätter beloppet, vilket torde vara ett helt opraktiskt fall).

Panthavaren kan inte heller vara skyldig att *utan vidare* följa en uppmaning att sälja panten i förtid, inte ens om pantsättarens syfte skulle vara att avvärja en risk för värdeminskning,[26] än mindre om hans syfte skulle vara att göra en vinst till följd av värdestegring. För att en begäran skall kunna medföra försäljningsskyldighet torde förutsättas, att omständigheterna, även om de inte är så allvarliga att de självständigt skapar en plikt för panthavaren att ingripa trots avtalet, dock är så allvarliga att pantsättarens begäran i förening med dessa omständigheter får en vägran från panthavarens sida att framstå som oskälig. Av avgörande betydelse är vilka krav man kan ställa på panthavarens förmåga att bedöma läget. Eftersom panthavarens eget säkerhetsintresse i egendomen är beroende av hur mycket en försäljning kan inbringa och av hur pantens värde kan komma att utveckla sig i framtiden kan man t. ex. tänka sig, att en panthavare vägrar att följa pantsättarens begäran om försäljning, därför att han gör bedömningen att pantens värde, även om det vid tillfället har sjunkit under lånesumman, förmodligen åter har stigit vid den tidpunkt då lånet förfaller till betalning. De överväganden som låg bakom bankens vägran att sälja panten i *NJA 1934 s. 661* synes ha gått i den riktningen.[27] Bankens uppträdande godtogs av HD i detta fall. Panthavarens skyldig-

[25] Ang. beviljande av anstånd, se ovan § 9 not 44 och vid not 63 ff.
[26] NJA 1934 s. 661. Ovan § 10 före not 36.
[27] Jfr ovan § 10 efter not 60.

het att följa en uppmaning från pantsättaren om att sälja panten i förtid torde således vara beroende dels av de yttre omständigheterna, dels av de skäl panthavaren kan ha för att underlåta att efterkomma begäran.

Det andra speciella fallet, där en underlåtenhet kan bli ansedd som oskälig, kan också föras tillbaka på 36 § avtalslagen. Den situation som åsyftas är då panthavaren enligt vedertagen praxis brukat visa *»kulans»* i något visst avseende. Ett (tänkt) exempel på ett sådant fall är, att panthavaren enligt fast praxis, trots avtal i annan riktning, brukat underrätta pantsättare angående emissioner som berör pantsatta aktier.[28] Ett sådant förfarande kan med stöd av 36 § avtalslagen komma att betraktas som bindande.

D. *Ansvaret mot borgensmän*

a. Angående borgensmans rätt till pant som pantsättaren/gäldenären lämnat till säkerhet för skulden anges i de allmänna villkoren, att borgensmannen har rätt till sådan pant, som kredittagaren förskrivit »på detta skuldebrev», men däremot inte till »annan pant som har upplåtits till banken av kredittagaren, såvida inte borgensmannen underrättat banken om och styrkt sin rätt till sådan pant».[29]

Detta innebär, att borgensmannen t. ex. ej har rätt till pant som lämnats enligt en fristående generell pantförskrivning eller till pant som pantsatts för en annan fordran, med generalpantklausul. Borgensmannen kommer såtillvida i ett sämre läge än om dispositiv rätt tillämpats. Enligt allmänna regler anses borgensmannen nämligen, som ovan framgått, ha rätt till all sådan pantsäkerhet som borgenären innehar för fordringen vid den tidpunkt då borgensmannen betalar skulden.[30]

Den rätt borgensmannen erhåller enligt dispositiva regler är emellertid inskränkt i två hänseenden. För det första gäller att panthavaren, då panten häftar för ytterligare fordringar utöver den borgensmannen infriar, t. ex. enligt en generalpantklausul, har företräde framför borgensmannen till betalning ur panten av de andra fordringar som panthavaren kan ha gentemot pantsättaren, då borgensmannen betalar. Borgensmannen har således inte rätt att erhålla någon ersättning ur panten, förrän det blivit klart om och i hur stor utsträckning panthavaren behövt ta panten i anspråk för sina ytterligare fordringar.[31] – Det kan noteras, att borgensmannen i standardvillkoren tillerkänns företräde framför banken till ersättning ur panten, för det fall att panten enligt en generalpantklausul i det skuldebrev han infriar häftar till säkerhet för de ytterligare fordring-

[28] Ovan § 9 i.f. Ang. »kulans», se också ovan § 3.3, särskilt vid not 24 f.

[29] Jfr härom även Rabe, Bankjuridik s. 29 ff. Jfr även hänv. i § 13 not 11 ovan.

[30] Ovan § 13 vid och med not 9.

[31] Ovan § 13 vid och med not 10. Det sagda avser i första hand en generalpantklausul i det skuldebrev borgensmannen inlöser, men bör *a fortiori* gälla, då panten ställts enligt en fristående generell pantförskrivning eller för en annan fordran med generalpantklausul.

ar som banken har på kredittagaren, och således i detta hänseende ges en förmånligare ställning än enligt dispositiva regler.

För det andra har panthavaren enligt dispositiv rätt en inskränkt skyldighet att vårda en pant som ställts för en annan fordran, men som t. ex. genom en generalpantklausul kommit att gälla även till säkerhet för den fordran borgensmannen betalar.[32] Panthavarens vårdansvar överensstämmer visserligen med hans vårdansvar gentemot pantsättaren, men därutöver föreligger inga särskilda förpliktelser för panthavaren gentemot borgensmannen beträffande sådana panter som borgensmannen inte känt till och räknat med. Om panthavaren vill återlämna en sådan pant till pantsättaren eller i samråd med pantsättaren byta ut den eller försämra den, t. ex. postponera en inteckning, erfordras inget samtycke av borgensmannen. Borgensmannens rätt till pant som han ej känt till och räknat med inträder först, när han betalar, och omfattar den säkerhet som då finns i dess då befintliga skick.

Det nu sagda innebär, att borgensmannens rätt till pant *i och för sig* inte skulle behöva vara betungande för bankerna, även om dispositiva regler tillämpades. Däremot skulle det naturligtvis kunna uppstå tveksamheter om vilken pantsäkerhet som borgensmannen räknat med. Härutöver kan framhållas, att klausulen om borgensmannens företrädesrätt skulle kunna bli väl förmånlig, om den skulle gälla även andra panter än sådana som förskrivits på det skuldebrev som borgensmannen löser in.

b. Angående bankens vårdplikt gentemot borgensmannen anges, att banken är »skyldig att vidmakthålla pantens värde endast i den utsträckning som följer av punkt 4», vilken reglerar vårdansvaret gentemot pantsättaren. Denna bestämmelse, enligt vilken panthavarens vårdplikt gentemot borgensmannen beträffande pantens faktiska beskaffenhet överensstämmer med motsvarande vårdplikt gentemot pantsättaren, är åtminstone praktiskt sett i överensstämmelse med dispositiv rätt.[33]

Beträffande panthavarens vårdplikt avseende pantens sakrättsliga beskaffenhet, närmast panthavarens skyldighet att ej utan vidare återlämna panten till pantsättaren, kan följande framhållas. I de allmänna villkoren anges, att banken »har rätt att – utan minskning i borgensmans ansvar – utlämna sådan avkastning av panten, som är förfallen till betalning men som inte behövs för att täcka förfallen ränta eller kostnad på grund av skuldebrevet» och att detsamma är fallet »beträffande andra rättigheter som grundas på panten».

Såvitt gäller avkastningen överensstämmer denna klausul med den dispositiva regel som skulle ha gällt, om avkastningen ej varit pantsatt.

---

[32] Se ovan § 13.2, särskilt efter not 18.

[33] Ovan § 13 vid not 13ff. Jfr även ovan i förevarande avsnitt efter not 4 ang. ansvaret gentemot sekundärpanthavare.

Enligt formulären omfattar pantsättningen visserligen även pantens avkastning, men samtidigt brukar banken enligt fast praxis inte göra större anspråk på avkastningen än den skulle ha haft även utan pantförskrivning. Någon invändning mot bestämmelsen i denna del kan således knappast göras.

Rätten att utlämna andra rättigheter som grundas på panten, t. ex. fondaktier och emissionsbevis, vilka omfattas av panträtten såväl enligt dispositiva regler som enligt de allmänna villkoren, kan däremot vara allvarligare för borgensmannen, särskilt med tanke på att det här kan röra sig om betydligt större värden.[34] Visserligen kan man utgå från, att banken inte i onödan vill försämra sin egen säkerhet, men t. ex. om borgensmannen är solvent är banken mindre beroende av pantsäkerheten än borgensmannen själv. Om det återlämnade beloppet skulle vara så stort att det är uppenbart att borgensmannens säkerhet kan påverkas och en tillämpning av villkoret därför skulle kunna anses oskälig, kan det förmodligen även här uppstå en situation, där ett ansvar föreligger, trots ansvarsfriskrivning i avtalet.

Genom den nu återgivna bestämmelsen får anses underförstått, att banken ej i övriga fall kan återlämna panten till pantsättaren utan borgensmannens samtycke. Frågan om bankens skyldighet att avstå från sin handlingsfrihet som panthavare i övrigt, närmast från sin rätt att i samråd med pantsättaren försämra pantens värde, får däremot betraktas som oreglerad och bör därför avgöras i enlighet med dispositiva regler.[35]

c. Även en del andra frågor beträffande bankens förhållande till borgensmän har lämnats utanför avtalsregleringen. Inget sägs t. ex. om borgensförbindelsens inverkan på bankens handlingsfrihet som fordringshavare, dvs. sådana frågor som om banken utan påföljd kan lämna pantsättaren anstånd med betalningen. Redan enligt dispositiv rätt torde emellertid panthavarens handlingsfrihet i detta avseende vara oinskränkt.[36] I övrigt kan hänvisas till framställningen i § 13.2, så t. ex. angående panthavarens skyldighet att, i de fall där det finns ett pantavtal på den handling på vilken borgensförbindelsen skrivs, också se till, att panträtten sakrättsligt fullbordas.[37]

3. Realisationen

A. *Förfalloklausulen*

Realisationsklausulen i bankernas standardformulär förutsätter för sin tillämpning, att pantfordran förfallit till betalning och att realisationsrätt

[34] Jfr även Rabe, Bankjuridik s. 33.
[35] Se härom ovan § 13.2.D.
[36] Ovan § 13.2.F.
[37] Ovan § 13 vid not 24

inträtt. En särskild förfalloklausul finns emellertid också intagen i de allmänna villkoren. Enligt denna klausul förfaller skulden till betalning vid den tidpunkt banken bestämmer, bland annat om banken bedömer att säkerheten inte längre är betryggande. Denna del av klausulen har berörts ovan.[38] Härvid framhölls, att bedömningen, även om den helt lagts i bankens hand, inte får utföras efter fritt skön. Klausulen anfördes under förarbetena till 36 § avtalslagen som ett exempel på ett villkor som i enskilda fall kan jämkas eller lämnas utan avseende enligt den nya generalklausulen i förmögenhetsrätten.[39] Ovan har också framhållits, att det enligt dispositiva regler inte torde föreligga någon motsvarande uppsägningsrätt, om säkerheten skulle försvagas.[40]

B. *Realisationsklausulen och den dispositiva rätten*

Som framgått återfinns de allmänna föreskrifterna för pantrealisationen i 10:2 HB. Det förfarande som föreskrives i detta lagrum är numera helt opraktiskt. Trots detta kan man dock inte utan vidare utgå från, att bestämmelsen är obsolet.[41] Om panthavaren ej uteslutande vill förlita sig på utmätningsmöjligheten, är parterna därför i praktiken tvingade att träffa ett avtal angående panthavarens realisation av panten, åtminstone i de fall där panten utgörs av andra objekt än fordringar. I bankernas allmänna villkor anges, att banken får »utan pantsättarens hörande realisera [panten] på sätt banken finner lämpligt». Ett undantag betingas av fondpapperslagen; det framhålles sålunda, att fondpapper skall försäljas på fondbörs eller eventuellt på offentlig auktion.

Vid bestämmandet av realisationsklausulens närmare innebörd kan först erinras om den i olika rättsfall uttalade grundsatsen, enligt vilken panthavaren, även om han förbehållit sig rätt att realisera panten på lämpligt sätt, inte därigenom har befriats från skyldighet att iakttaga skälig omsorg om pantägarens intressen.[42] Det synes också förhålla sig så, att vad som regleras i bankernas formulär endast är *realisationssättet* samt kommunikationen med pantsättaren i samband med realisationen. De närmare detaljerna för realisationens genomförande och därmed sammanhängande frågor har således ej berörts i avtalet. Dessa frågor får avgöras enligt de allmänna regler som diskuterats ovan i kap. 7.

Eftersom det är uppenbart, att 10:2 HB i praktiken inte kan tillämpas, har utgångspunkten för framställningen i § 18 just varit, att det mellan parterna förelegat någon form av avtal, vilket tänkts vara utformat på ungefär samma sätt som

---

[38] § 10.5.A.
[39] Se hänv. i § 10 not 72 ovan.
[40] § 10 vid not 7 ff. Ang. uppsägningsrätt vid bristande betalning av del av fordran, se ovan § 18 not 11.
[41] Se ovan § 16 vid not 9 ff.
[42] Se ovan § 18 vid not 1.

bankernas realisationsklausul (bortsett från vad däri stadgas om underrättelseskyldigheten), dvs. såsom ett avtal som sätter 10:2 HB åt sidan, men inte ger några närmare föreskrifter om hur realisationen skall gå till.

Här kan således hänvisas till vad i § 18 sagts t. ex. angående panthavarens skyldighet att visa omsorg vid val av realisationsform då flera realisationssätt i och för sig är tänkbara, hans skyldighet att ej sälja större del av panten än nödvändigt, de krav som ställs på val av tid och plats för offentlig auktion och för dess kungörande, rätten till återrop m. m., de särskilda regler som gäller vid indrivning av pantsatta fordringar, liksom panthavarens skyldighet att så snart som möjligt efter realisationen avge redovisning till pantsättaren och de påföljder som inträder om realisationen inte varit korrekt samt slutligen om panthavarens skyldighet att realisera panten. Angående panthavarens ansvar gentemot borgensmän finns en särskild bestämmelse i avtalsvillkoren för det fallet att borgensmannen har fullgjort kredittagarens förpliktelser, men i övrigt gäller allmänna regler.

Beträffande panthavarens kommunikation med pantsättaren i samband med realisationen anges som nämnts i realisationsklausulen, att realisationen får ske »utan pantsättarens hörande». Enligt ordalydelsen betyder denna passus närmast, att pantsättaren inte behöver godkänna ett föreslaget realisationssätt eller överhuvudtaget inte har rätt att yttra sig häröver. Med en pressad tolkning kan villkoret kanske även avse underrättelseskyldigheten i allmänhet. Bestämmelsen är emellertid i detta avseende endast tänkt för nödfall, när tiden är knapp, och pantsättaren brukar regelmässigt varskos i förväg om att realisation kommer att ske. Det är inte uteslutet, att visad »kulans» även här kan grunda en underrättelseskyldighet i andra fall än de nödsituationer för vilka bestämmelsen är avsedd. Angående pantsättarens möjlighet att komma med synpunkter på realisationen torde gälla, såväl vid en tillämpning av de allmänna villkoren som vid en tillämpning av dispositiv rätt, att pantsättarens uppmaningar och önskemål inte har någon relevans *i sig,* men att pantsättaren härigenom kan göra banken uppmärksam på omständigheter, som kan aktualisera bankens omsorgsskyldighet.[43]

Det framgår alltså, att realisationsklausulen, även om den till sin lydelse kan se vidsträckt ut, egentligen inte på något sätt äventyrar pantsättarens intressen. Banken är fortfarande bunden av sin allmänna omsorgsplikt, och den dispositiva rättens särskilda föreskrifter för en realisation utanför 10:2 HB gäller i största utsträckning. Det kan ifrågasättas, om inte denna realisationsklausul t. o. m. på ett bättre sätt tillvaratar parternas önskemål om en förmånlig realisation, än de regler som lagberedningen i Utsökningsrätt XIII föreslår skall ersätta stadgandet i 10:2 HB.

[43] Jfr ovan § 18 vid not 14 och efter not 18. Frågan, om pantsättaren kan begära, att panthavaren realiserar panten, har diskuterats ovan § 18 vid not 90 ff.

C. *Realisationsklausulen och Utsökningsrätt XIII*

Nya regler för pantrealisationen har som framgått föreslagits av lagberedningen i U XIII. Det är inga genomgripande förändringar som föreslås. Uppbudsförfarandet i 10: 2 HB försvinner, vilket har den fördelen att det inte blir lika nödvändigt som tidigare för parterna att reglera realisationsformen i pantavtalet. Som lagstadgade realisationsformer föreslås försäljning på offentlig auktion, resp. fondbörs, och indrivning. (Indrivningsmöjligheten föreligger även enligt nu gällande rätt.) Därutöver har man avgjort frågan om panthavarens underrättelseskyldighet, vilket i och för sig är välkommet.

Dessa regler föreslås bli dispositiva, vilket säkerligen innebär, att de inte kommer att medföra några förändringar av de avtal som nu ingås. Betecknande är, att i remissyttrandena över lagberedningens förslag ingen av de remissinstanser som företräder bankernas intressen yttrade sig över frågan om revisionen av 10: 2 HB.

I den lagstiftning som tillkommit efter HB har auktion hittills varit den traditionella försäljningsmetoden. Försäljning på detta sätt föreskrives sålunda i pantlånelagen, i 73 § KL, beträffande legala panträtter, liksom i den nuvarande köplagen. Man kan också hänvisa till fondpapperslagens välvillig inställning till avtal om realisation på offentlig auktion, vid sidan av försäljning på fondbörs.

Det är emellertid allmänt omvittnat, att en försäljning på offentlig auktion i nu diskuterade sammanhang i allmänhet inte inbringar någon rättvisande köpeskilling. Ett par remissinstanser som yttrat sig över U XIII har velat öppna en väg till underhandsförsäljning.[44] Det kan vidare framhållas, att köplagsutredningen i sitt förslag till ny köplag, som nyligen framlagts, tagit bort föreskriften om att försäljning enligt 34 och 35 §§ köplagen skall ske på offentlig auktion. Utredningen anför som sin åsikt, att man inte ens kan uppställa en presumtion för att auktion är den mest fördelaktiga utvägen, vilken säljaren alltid får tillgripa. I stället föreslås en allmän föreskrift om att säljaren får avyttra godset och att han därvid skall förfara med omsorg.[45] En lagregel med samma innehåll som denna bestämmelse (och med samma praktiska innebörd som bankernas realisationsklausul), enligt vilken panthavaren således *kan,* men inte *behöver* anlita offentlig auktion, skulle sannolikt bäst tillvarata de intressen parterna har av en enkel men säker realisation och ett gott realisationsresultat. En fördelaktig effekt av en sådan regel skulle vidare bli, att någon realisationsklausul inte behövde intagas i pantavtalen.

---

[44] Riksskatteverket, stencil s. 12. Sveriges Domareförbund, stencil s. 3. Jfr även LU 1973: 30 s. 1, 10f.

[45] SOU 1976: 66 s. 285.

§ 20. Summary

The Pledgee's Duties and Liabilities with Regard to Collateral under a Pledge Agreement

The present study deals with the duties and liabilities of a secured party (a pledgee) with respect to collateral when it is in his possession under a pledge agreement.

The work consists of four parts. Part one (§§ 1–5) outlines the practical and theoretical background. In part two (§§ 6–14) the pledgee's duties, before default, are examined. Part three (§§ 15–18) deals with the duties after default. And in part four (§ 19) some concluding remarks on the forms used by banks for pledge transactions are made.

In the traditional treatment of the subject—in so far as such treatment can be said to exist—it is generally assumed that the object of a pledge agreement is a chattel. This assumption still holds true in so far as the pawning of goods with a pawnbroker retains some practical importance. However, of much greater importance is the pledging of shares, bonds, promissory notes, bills of lading and similar assets, and the security holder is then generally a credit institution, very often a bank. Another type of collateral, also subject to the principles of pledge according to Swedish law and in many ways related to the last types mentioned, consists of claims for money or goods, not represented by any written instrument. For such collateral a security interest is perfected by notification to the obligor of the claim. The practical questions that concern the duties of the pledgee differ considerably among these three types of collateral.

The subject of the study is introduced in § 1. In Scandinavian legal writing the interest accorded secured transactions has been focussed on the rights of third parties, *i.e.*, the rules of perfection and priority. The relationship between the pledgee and the pledgor has been much less discussed. The study therefore opens with an analysis of the types of questions that can arise between the parties to a pledge agreement, with some suggestions as to why these questions have so far aroused comparatively little interest.

Section 2 deals with the prospect of future legislation on the subject, a matter which has some importance for understanding the following presentation. The Swedish Association of Bankers, among others, has demanded new legislation on the law of secured interests, but this request has so far not resulted in any legislative work being started. Recently, a commission dealing with law reform in another field has expressed the opinion that there is no need to introduce filing as a means of

perfection of security interests except as to, *e.g.*, boats and motor vehicles. In any event it seems fairly certain that possessory security will be retained at least as an alternative way of creating security interests with regard to chattels and as the only way with regard to promissory notes and other instruments. Even if some reforms are made regarding possessory security, it seems likely that the present principles of the law of pledge will survive for the relationship between the parties.

Sections 3–5 give an account of the sources of law. A special difficulty arises from the fact that the Swedish material is both scarce and out of date. The Commercial Title of the 1734 Code, Chapter 10, sections 2–6, contains provisions regarding pledge which are still in force. A special statute of 1919, *Lag (1919:242) med vissa bestämmelser om rätt att förfoga över annan tillhöriga fondpapper,* provides a few rules on pledged securities. There is also a statute on pawnbroking, *Lag (1949:722) om pantlånerörelse,* which deals, *inter alia,* with the pawnbroker's duties regarding goods in his possession. Further, there are a few provisions scattered among other statutes which affect pledging. For a legal system which depends as strongly as Swedish law does on enacted statutes, this is meager material. Case law is comparatively abundant, but most of the cases are old and deal with questions which are of lesser importance at present. It is often uncertain to what extent a court today would follow precedents of this kind. An accepted method of judicial reasoning under Swedish law, when there is no statutory law and no case law in point, is to rely on analogies. It is thus theoretically possible to use this method for the present subject, but, even so, there is a lack of modern material which might serve as a basis for analogy. Accordingly, the writer has had to rely to a considerable great extent on general policy arguments in order to formulate suitable solutions to the various problems that arise.

The role of comparative work for studying the subject is discussed in § 4.1. There is considerable unity within the Scandinavian countries in the law relating to pledgee and pledgor, except as to the remedies upon default of the debtor. Danish, Finnish and Norwegian material can therefore be used profitably to throw light on Swedish law. There are similarities also with German, French, English and American law. A short survey of German, French, English and American law of secured transactions in personal property is given in § 4.2–5. However, when making comparisons with these legal systems it must be borne in mind that the general background, particularly as concerns rules regarding perfection and priority, is different.

In § 5, the basic principle of the liability of a pledgee is presented and discussed. Under Swedish law, as well as under the law of all other legal systems discussed, the basic principle is that the pledgee is liable for negligence, *i.e.*, he is under a duty to take care of the pledged property

when it is in his possession, and he must exercise care when making use of it after the debtor's default. The general features of the duty of care form the basis of the following study.

The second part of the study deals with the duties and liabilities of a pledgee before default. Sections 6–11 analyze the pledgee's duty to use reasonable care in the custody and preservation of the collateral.

The analysis—if any—made by legal writers in determining which duties should be imposed upon a pledgee before default usually turns on whether the pledgor is in a position to act to preserve the collateral himself. The thought is that it is unnecessary to burden the pledgee with a duty if the pledgor is able to look after his own interests. In § 6.2 the present writer argues, however, that it is not enough to take into consideration which of the parties is able to intervene. In many cases both parties are in a position to take adequate steps and it is usually sufficient if one of them does so. The important point is that someone must be assigned the primary responsibility for the preservation of the collateral in various situations. Having pointed this out, the writer states in § 6.3 that the analysis of the pledgee's duty should be divided into two parts: first, whether the pledgee has to *pay attention to* circumstances that make an intervention necessary in order to protect the collateral from depreciation and, secondly, whether the pledgee has to *act* to that end himself.

Which steps the pledgee may have to take vary, of course, with the types of collateral and the types of damage that have to be averted.

Section 7 deals with the physical care of the collateral, *i.e.*, the duty to prevent the collateral from being physically damaged or lost. This can happen not only to a chattel, but also to an instrument. The duties of the pledgee in the case of an instrument are particularly discussed.

Another type of damage that can threaten pledged goods is that the collateral inherently depreciates after a time, as is the case with perishable goods. (Such goods are generally pledged by taking possession of the document of title to the goods.) The pledgee's duty to avoid loss in this situation by selling the collateral, before default, is examined in § 10.2 (see also *infra*).

As to the duty of the pledgee to preserve the value and validity of instruments, claims, general intangibles, etc., the discussion first turns to the question of the liability of a pledgee for failure to preserve the legal validity of the collateral, *e.g.*, for failure to prevent pledged claims from becoming barred by the statute of limitations, § 8.

A damage of another kind can result from depreciation in value of the collateral resulting from outside events. This type of damage usually involves collateral other than chattels. In these cases the pledgee has no chance to prevent the incident that causes the depreciation, *e.g.*, the in-

solvency of the original obligor in the case of a pledged claim for money, such as a promissory note, or a significant decline in the rate of exchange for pledged securities. Nevertheless, he may be able to preserve the pecuniary value of the collateral, at least to some extent, such as by collecting the instrument or claim while the original obligor is still able to pay his debts or by selling pledged shares before they have become worthless. In § 9 it is argued, *inter alia,* that the pledgee is under a duty to collect a pledged instrument or claim, where it matures before the secured debt falls due, and that he is obliged to undertake active measures to prevent a loss by the insolvency of the original obligor. And in § 10.3 it is argued, that the pledgee, under certain circumstances, is under a duty to sell the collateral prior to default if the collateral is speedily declining in value due to outside events, *e.g.,* through a significant decline in the rate of exchange for pledged securities.

The pledgor's remedies for the pledgee's breach of his duty to use reasonable care in the custody and preservation of the collateral are examined in § 11. The main remedy is, of course, damages. Sections 11.2 and 11.3, respectively, deal with the principles for assessment of damages and for the allocation of the burden of proof as to negligence and damage.

Section 12 then discusses the duties and liabilities of the pledgee when repledging the collateral or assigning his security interest in the property. According to Swedish law a pledgee is entitled both to assign and to pledge his security interest in the collateral to a third person, either along with the secured debt or separately. (Generally the transaction includes the secured debt.) This does not necessarily mean, however, that the liability of the pledgee to the original pledgor expires. In and of itself it means only that the pledgee does not breach his duty of care in the custody of the collateral by transferring it to the assignee or the repledgee, § 12.1.A. The assignment of a pledge interest and the repledge problem are analyzed in §§ 12.2 and 12.3 respectively. It is found, *inter alia,* that the assignee and the repledgee inherit all the duties of the original pledgee, and that the original pledgee is still liable as a joint tortfeasor for loss sustained by the negligence of the assignee or the repledgee.

In §§ 13 and 14 a number of questions concerning duty and liability to other persons than the pledgor are analyzed. Section 13 examines the liability of the pledgee to other persons who have a security interest in the same collateral. Discussed is first his liability to a person who claims a security interest in the collateral with the same priority as the pledgee, a "co-pledgee", against whom the pledgee has in general terms undertaken the custody of the collateral, § 13.1. Second, the liability of the pledgee to a surety for the secured debt is analyzed in § 13.2. A surety often has a security interest in the collateral. It is generally held that the

surety is entitled to such collateral as the pledgee has in his possession at the time the surety pays the debt. There is always some agreement between the creditor (the pledgee) and the surety, but the pledgee's duties with respect to the collateral are usually not a main issue in this agreement. Third, the liability of the pledgee to the holder of a junior security interest in the same collateral is dealt with in § 13.3. Usually there is no agreement between the pledgee and the junior secured party with regard to the custody and preservation of the collateral. The duties and liabilities of the pledgee in these three relationships are not quite identical. However, the writer points out that the liability of the pledgee to the other security holders in all three cases is at least as great as the pledgee's liability to the pledgor. There follows a discussion of whether his liability to any of the other security holders can go further than this.

Part two of the study concludes (§ 14) with the analysis of a special question, namely, the duty and liability of a "trustee" (normally a banking corporation) under a trust indenture to holders of bonds secured thereby. The term "trustee" is used here for convenience. It should not be understood to imply all that that term normally implies in Anglo-American law. The duties of the trustee are in the first instance determined by the express or implied terms of the trust instrument. In one Swedish case dealing with this subject, discussed in § 14.2.B, a term of a trust indenture according to which the trustee was empowered to take appropriate steps when events occurred which jeopardized the security was construed by the Supreme Court as imposing upon the trustee a duty in this respect. In § 14.2.D the writer then discusses the duty and liability of the trustee that may arise not from the language of the indenture but out of the relationship created by it between the trustee and the bondholders. The writer argues that the trustee is under a general duty to the bondholders to protect the security and that this duty is imposed upon the trustee by law, independent of the terms of the trust instrument and, finally, that exculpatory clauses probably cannot relieve the trustee from all obligations inherent in the trust relationship.

In part three the discussion turns to the relationship between the pledgee and the pledgor after the due day for payment of the secured debt. First the debtor's redemption of the collateral by tendering performance of the obligations secured by the collateral is dealt with and § 15 analyzes various questions that can arise when the pledgee is to return the collateral. Sections 16–18 are devoted to the duties of the pledgee when he disposes of the collateral after default.

The more immediate similarities even with the Scandinavian legal systems cease when one turns to the rules concerning the pledgee's disposition of collateral after default. The different patterns of default

remedies are the subject of § 16. The Swedish law on this point is governed by section 2, Chapter 10 of the Commercial Title of the 1734 Code. The rules provided in this section are so old that they are almost unemployable. The writer takes up the question whether section 2 has fallen into desuetude (so that it would not be enforced even when requested). This does not appear to be the case, however.

In any event the rules stated in section 2 can be waived and normally there is some agreement between the parties concerning the pledgee's disposition of the collateral after default. "Forfeiture" agreements, *i.e.*, agreements by which the pledgee and the pledgor agree that in the event of default the collateral is to be retained by the pledgee in satisfaction of the secured debt are prohibited, however, § 17. In the forms used by the banking institutions for pledge transactions the pledgee is empowered to dispose of the collateral in any way he deems suitable. The discussion in § 18 of the pledgee's duties when conducting the sale and of other questions connected with the disposition of the collateral presupposes the existence of an agreement according to which section 2 is waived without any further details of the pledgee's duties being given.

It has been held in a few Swedish cases that the pledgee is under a duty to care for the interests of the pledgor, even if he has been empowered to dispose of the collateral in any way he deems suitable. In general terms this duty means that he must not sell the collateral or parts of it unnecessarily, and that he must not sell the collateral at too low a price, § 18.1. There follows in § 18.2–8 a detailed investigation into the standard which will determine the reasonableness of the disposition.

Part four (§ 19) concludes with an analysis of the differences between the duties of a pledgee according to Swedish law on one hand and according to the forms for secured transactions used by the banking institutions on the other.

Förkortningar

A. C.	Law Reports, Appeal Cases
AcP	Archiv für die civilistische Praxis
AGB	Allgemeine Geschäftsbedingungen
All E.R. (Rep.)	The All England Law Reports (Reprint)
ALR (2d, 3d)	American Law Reports (Second, Third Series)
II Kam. prot.	Andra kammarens protokoll
App. Cas.	Se A. C.
App. Div.	Appellate Division, New York
Art.	Article
BGB	Bürgerliches Gesetzbuch
C.B.	Common Bench Reports (Manning, Granger & Scott)
C. civ.	Code civil
C. com.	Code de commerce
C.J.	Chief Justice
Ch.	Law Reports, Chancery Division
Ch. D.	Se Ch.
Col. L. Rev.	Columbia Law Review
Com.	Arrêt de la chambre commerciale de la Cour de Cassation
Dig.	Corpus iuris civilis, Digesta
DL	Danske Lov
Ex.	Exchequer Reports (Welsby, Hurlstone & Gordon)
F. & F.	Foster & Finlason's English Nisi Prius Reports
FJFT	Tidskrift utg. av Juridiska föreningen i Finland
FT	Förvaltningsrättslig tidskrift
Gaz. Pal.	La Gazette du Palais
H	Højesteretsdom
Harv. L. Rev.	Harvard Law Review
HD	Högsta domstolen
HGB	Handelsgesetzbuch
H.L.	House of Lords
HovR	Hovrätt
HR	Häradsrätt
Int. and Comp. L.Q.	The International and Comparative Law Quarterly
J.	Justice
JO	Justitieombudsmannen
JTS	Järnvägstrafikstadgan
JustR	Justitieråd
JW	Juristische Wochenschrift
LagB	Lagberedningen, se Källor och litteratur under 1
LagC	Lag-commitéen, se Källor och litteratur under 1

Ld. Raym.	Lord Raymond's King's Bench Reports
Lloyd's Rep.	Lloyd's Law Reports
LU	Lagutskottets betänkande
Mo.	Missouri Reports
N.E.	North Eastern Reporter
NFT	Nordisk försäkringstidskrift
NJA	Nytt juridiskt arkiv. Avd. I
NJA II	Nytt juridiskt arkiv. Avd. II
NJM	Nordiska juristmötet
NL	Norske Lov
Nord. Domss.	Nordisk Domssamling
NRt	Norsk Retstidende
NT	Tidskrift för lagstiftning, lagskipning och förvaltning utg. av C. Naumann
N.Y.	New York Court of Appeals Report
N.Y. Supp.	New York Supplement
N.Y.S.2d	New York Supplement Reporter, Second Series
P	Law Reports, Probate Division
Pr. civ.	Code de procédure civile
Prop.	Proposition
Q.B.	Law Reports, Queen's Bench
Rev. trim. dr. civ.	Revue trimestrielle de droit civil
Rev. trim. dr. com.	Revue trimestrielle de droit commercial
RG	Reichsgericht
RGZ	Entscheidungen des Reichsgerichts in Zivilsachen
Rpl	Lov om Rettens Pleje
RR	Rådhusrätt
S.C. (H.L.)	Session Cases (House of Lords)
Sec.	Section
So 2d	Southern Reporter, Second Series
SOU	Statens offentliga utredningar
S.W.	South Western Reporter
SvJT (rf)	Svensk juristtidning (rättsfallsavd.)
SvSparbT	Svensk sparbankstidskrift
TfR	Tidsskrift for Rettsvitenskap
TL	Lov om Tinglysning
TSA	Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund
Tul. L. Rev.	Tulane Law Review
Tvfl	Lov om tvangsfuldbyrdelse
U XIII	Utsökningsrätt XIII, SOU 1974: 55
UB	(Förslaget till) utsökningsbalk resp. utsökningsbalken i 1734 års lag
UCC	Uniform Commercial Code
UCC Rep.	Uniform Commercial Code Reporting Service
UfR	Ugeskrift for Retsvæsen. Afdeling A. (Domssamling)
UfR B	Ugeskrift for Retsvæsen. Afdeling B. (Juridiske afhandlinger m. m.)
ULA	Uniform Laws Annotated
VPC	Värdepapperscentralen
Yale L.J.	The Yale Law Journal
ZPO	Zivilprozessordnung

Källor och litteratur

1. Kommittébetänkanden, propositioner m. m.

Andra kammarens protokoll 1937 nr 14 och 36.

Consumer Credit. Report of the Committee. Chairman Lord Crowther. Vol. 1 – Report. Presented ... March 1971. Cmnd 4596. (*Cit. Crowther Report.*)

Crowther Report, se Consumer Credit.

Förarbetena till Sveriges Rikes Lag. 1686–1736. Utg. af W. Sjögren. III. Lagkommissionens protokoll 1712–1735. Upps. 1901. – V. Lagkommissionens förslag 1698–1718. Upps. 1903. – VI. Lagkommissionens förslag 1719–1734. Upps. 1904. – VIII. Riksdagshandlingar angående lagkommissionens förslag. Upps. 1909.

Högste Domstolens protocoll vid granskningen af förslaget till allmän civil-lag. Sthlm 1836. (*Cit. HD:s Prot.*)

Justitiekanslersämbetets utlåtande rörande Högbroforssaken. Sthlm 1940.

Justitieombudsmannens ämbetsberättelse avgiven till riksdagen år 1956. Sthlm 1956.

Konkurs og tvangsakkord. Betænkning II. Afgivet af det af Justitsministeriet den 29. Januar 1958 nedsatte Udvalg. Khvn 1971. (Betænkning nr. 606.) (*Cit. Konkurslovsbetænkning II.*)

Lagberedningens förslag till handels-balk och utsöknings-balk m. m. Sthlm 1850. (*Cit. LagB.*)

Lag-commitéens förslag till allmän civillag. (Sthlm 1826.) 2 uppl. Sthlm 1838. (*Cit. LagC 1838.*)

Lag-commitéens förslag till handels balk. Sthlm 1815. (*Cit. LagC 1815.*)

LU 1973:30. Lagutskottets betänkande i anledning av motion angående rörelseidkares rätt till försäljning av icke avhämtat gods.

NJA II 1907. Nr 6:39. Lag ang. upphäfvande af vissa §§ i 9 kap. handelsbalken jämte K.F. ang. ränta vid försträckning på viss kort tid utan säkerhet i fast egendom d. 13 sept. 1864.

NJA II 1908. Nr 5. Den nya jordabalken I. Ny lagstiftning om nyttjanderätt till fast egendom och om servitut.

NJA II 1914. Nr 6. Lagstiftning om kommission, handelsagentur och handelsresande.

NJA II 1915. Nr 5. Lagstiftning om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område.

NJA II 1922. Nr 10:39. Ang. försäljning i vissa fall av lös egendom, vilken blivit belagd med kvarstad. (Första lagutskottet.)

NJA II 1924. Nr 7:63. Lag om ändrad lydelse av 183, 185, 186, 193 och 198 §§ utsökningslagen.

NJA II 1927. Nr 10. Lagstiftning om dödande av förkommen handling.

NJA II 1932. Nr 1. Lagstiftning angående upplagshus och upplagsbevis.
NJA II 1936. Nr 1. Lagstiftning om skuldebrev.
NJA II 1939. Nr 4. Ny gruvlagstiftning.
NJA II 1950. Nr 3. Lag om rätt för hantverkare att sälja gods som ej avhämtats.
NJA II 1953. Nr 10. Ny lagstiftning om tomträtt.
Norska lagförslaget om pant, se Rådsegn 8.
Prop. 1910: 54. Kungl. Maj:ts nådiga proposition till riksdagen med förslag till lag om aktiebolag och till lag om vissa ändringar i lagen om handelsbolag och enkla bolag den 28 juni 1895.
Prop. 1912: 22. Kungl. Maj:ts nåd. proposition n:o 22. Förslag till lag om ändring i vissa delar af förordningen den 16 juni 1875 angående inteckning i fast egendom, m. m.
Prop. 1919: 115. Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag med vissa bestämmelser om rätt att förfoga över annan tillhöriga fondpapper.
Prop. 1937: 87. Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om ändring i vissa delar av utsökningslagen.
Prop. 1949: 201. Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om pantlånerörelse.
Prop. 1970: 20. Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till jordabalk.
Prop. 1970: 99. Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om förenklad aktiehantering, m. m.
Prop. 1971: 15. Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om förbud mot otillbörliga avtalsvillkor m. m.
Prop. 1973: 138. Kungl. Maj:ts proposition med förslag till konsumentköplag m. m.
Prop. 1975/76: 81. Regeringens proposition 1975/76: 81 med förslag till lag om ändring i lagen (1915: 218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område, m. m.
Prop. 1976/77: 5. Regeringens proposition 1976/77: 5 med förslag till preskriptionslag, m. m.
Proposal for a Council regulation on the Statute for European Companies. Amended proposal ... 1975. Bulletin of the European Communities, Supplement 4/75.
Rapport sur les sûretés réelles/Report on security on property. Office de Révision du Code Civil/Civil Code Revision Office. Comité du droit des sûretés/Committee on the law of security. XXXVII. Montréal 1975.
Remissyttranden över lagberedningens betänkande (SOU 1974: 55) Utsökningsrätt XIII. Dnr 1800/74. Just.dep.
Report of the Law Revision Commission for 1956. Report Relating to the Uniform Commercial Code. State of New York. Legislative Document (1956) No. 65.
Report No. 2 of the Permanent Editorial Board for the Uniform Commercial Code. St. Paul, Minn. [1965].
Riksdagsberättelsen 1972. Ju: 53. (Direktiv till kreditköpkommittén (Ju 1971: 5).)
Riksdagsberättelsen 1973. Ju: 58. (Direktiv till utredningen (Ju 1972: 12) ang. företagsinteckning.)
Rådsegn 8. Frå Sivillovbokutvalet. Om pant. Bergen 1970.
Skrivelse till Konungen den 7 januari 1974 från Svenska bankföreningen, Svenska sparbanksföreningen och Sveriges jordbrukskasseförbund med anhållan

att Kungl. Maj:t ville vidta åtgärder i syfte att åstadkomma en tidsenlig lagstiftning om pant i lös egendom och om borgen. (Stencil.)
SOU 1925:21. Förslag till lag om försäkringsavtal m. m. avgivna av därtill utsedda kommitterade. Sthlm 1925.
SOU 1964:10. Företagsinteckning. Förslag av förlagsinteckningskommittén. Sthlm 1964.
SOU 1967:64. Samordnad banklagstiftning. Betänkande av kreditinstitututredningen. Sthlm 1967.
SOU 1968:59. Förenklad aktiehantering. Nya regler för aktiebrev och aktiebok. Betänkande avgivet av fondbörsutredningen. Sthlm 1968.
SOU 1969:5. Utsökningsrätt IX. Förmånsordning m. m. Förslag av lagberedningen. Sthlm 1969.
SOU 1969:13. Förenklad obligationshantering. Betänkande avgivet av obligationsteknikkommittén. Sthlm 1969.
SOU 1970:75. Utsökningsrätt X. Konkursgrunderna, gäldenärens legitimation, återvinning, kvittning, solidariska skuldförhållanden m. m. Förslag av lagberedningen. Sthlm 1970.
SOU 1972:28. Konsumentköplag. Delbetänkande av köplagsutredningen. Sthlm 1972.
SOU 1973:22. Utsökningsbalk. Förslag av lagberedningen. Utsökningsrätt XII. Sthlm 1973.
SOU 1974:28. Räntelag. Delbetänkande av köplagsutredningen. Sthlm 1974.
SOU 1974:55. Utsökningsrätt XIII. Promulgationslag till utsökningsbalk m. m. Lösöreköp. Förslag av lagberedningen. Sthlm 1974. (*Även cit. U XIII.*)
SOU 1974:83. Generalklausul i förmögenhetsrätten. Betänkande av generalklausulutredningen. Sthlm 1974.
SOU 1975:63. Konsumentkreditlag m. m. Betänkande av kreditköpkommittén. Sthlm 1975.
SOU 1976:66. Köplag. Slutbetänkande av köplagsutredningen. Sthlm 1976.
SOU 1976:70. Rätt till luftfartyg m. m. Betänkande av utredningen ang. inskrivning av rätt till luftfartyg m. m. Sthlm 1976.
Study of the Uniform Commercial Code. Report of the Law Revision Commission for 1955. Vol. 3. State of New York. Legislative Document (1955) No. 65.

2. Övrig citerad litteratur

Aagesen, A., Indledning til den danske Formueret. Forelæsninger. Udgivne efter Forfatterens Død ved A. C. Evaldsen og C. Goos under Medvirkning af H. Gram. Khvn 1881. (*Cit. Aagesen, Indledning.*)
Advokatsamfundet, se Översyn av lösöreköpsförordningen.
Agell, A., Företagsinteckning. (Tillägg till Förmånsrättsordningen efter föreläsningar av prof. K. Benckert, reviderad och omarbetad av H. Hessler. Sthlm 1968. Komp.)
— Samtycke och risktagande. Studier i skadeståndsrätt. Ak. avh. Sthlm 1962.
Almén, T., Om auktion såsom medel att åvägabringa aftal. I. Ak. afh. Upps. 1897. (*Cit. Almén, Om auktion I.*)
— Om köp och byte av lös egendom. Kommentar till lagen den 20 juni 1905. 4 uppl. ombesörjd av R. Eklund. Sthlm 1960. (*Cit. Almén.*)
Almén, T. & Eklund, R., Lagen om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område. 9 uppl. ombesörjd av T. Nordström. Sthlm 1968.

Almgren, G., Om försäkring av pantsatt lös egendom. (Festskrift till Håkan Nial. Stockholm 1966. S. 30 ff.)
— Pantsättning genom överlämnande av nycklar. (Rättsvetenskapliga studier ägnade minnet av Phillips Hult. Sthlm, Gbg & Upps. 1960. S. 13 ff.)
— Rec. av Bertil Bengtsson, Försäkringsrätt. Några huvudlinjer. (SvJT 1974 s. 213 ff.)
Andersson, Sören, Svensk kreditmarknad – institutioner och politik. Växjö 1976.
Arnholm, C. J., Panteretten. 3. utg. Oslo 1962. (*Cit. Arnholm.*)
— Privatrett III. Almindelig obligasjonsrett. 2. utg. Oslo 1974.
Ask, J., Föreläsningar i svensk sakrätt. Lund 1889.
Augdahl, P., Den norske obligasjonsretts almindelige del. 4. utg. Oslo 1972.
— Norsk panterett. Oslo 1932. (*Cit. Augdahl.*)
Augustin, G., Pfandrecht an beweglichen Sachen und an Rechten. (Bürgerliches Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Kohlhammer-Kommentar, begründet von Th. Soergel, neu herausgegeben von W. Siebert. (*Cit. Soergel & Siebert.*) 10. Aufl. Band 4. Sachenrecht. Stuttgart 1968.)
Barnéus, R., Handelskamrarnas responsaverksamhet. (SvJT 1966 s. 614 ff.)
Baur, F., Lehrbuch des Sachenrechts. 8. Aufl. München 1975.
Beckman, N., Holmgren, C., Hult, B. & Strahl, I., Brottsbalken jämte förklaringar. Band I. Brotten mot person och förmögenhetsbrotten m. m. 4 uppl. Sthlm 1974.
Becqué, se Planiol & Ripert.
Becqué, J. & Cabrillac, H., Chroniques de législation et de jurisprudence françaises. IV. Crédit et titres de crédit. (Rev. trim. dr. com. 1960 s. 366 ff.)
Benckert, K., Några anmärkningar om panträtt i rättigheter. (SvJT 1916 s. 363 ff.)
— Pantsättning eller överlåtelse till säkerhet för fordran. Sthlm 1926. (*Cit. Benckert, Pantsättning.*)
Bengtsson, Bertil, Om ansvarsförsäkring i kontraktsförhållanden. I. Den skadeståndsrättsliga bakgrunden. Ak. avh. Sthlm 1960. (Försäkringsjuridiska föreningens publikation. Nr 17: 1.) (*Cit. Bengtsson, Ansvarsförsäkring I.*)
— Särskilda avtalstyper I. Gåva, hyra av lös sak, lån, förvaring, entreprenadavtal, avtal om arbete på lös sak, sysslomansavtal och andra uppdrag. 2 uppl. Sthlm 1976. (Institutet för rättsvetenskaplig forskning. LIX.)
Berg, H., Erwerb und Verlust des Eigentums an beweglichen Sachen. (J. v. Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. (*Cit. Staudinger.*) 11. Aufl. III. Band. Sachenrecht. 1. Teil. Berl. 1956.)
Bergman, C. G., Köp och lösöreköp. Lund 1927.
Bergström, Svante, Om hävning av penninglån vid låntagarens dröjsmål. (Festskrift till Knut Rodhe. Studier i krediträtt och associationsrätt. Sthlm 1976. S. 21 ff.)
— Pantavtal eller köp? Något om gränsdragning mellan avtalstyper. (Nordisk Gjenklang. Festskrift til Carl Jacob Arnholm. Oslo 1969. S. 309 ff.)
— Rec. av Carsten Smith, Garantioppgjør och Studier i garantiretten. (SvJT 1966 s. 197 f.)
— Sakrättsliga spörsmål rörande byggnad på annans grund. (SvJT 1955 s. 369 ff.)
— Säkerhetsöverlåtelsen – en ovälkommen gäst. (SvJT 1960 s. 339 ff.)
— Särskilda avtalstyper II. Försträckning och borgen. Tillägg: Lennander, G., Pantavtal. 2 uppl. Upps. 1972. (Komp.)

Bernitz, U., Utvecklingen mot en standardavtalsrätt. I. Standardavtalen i rättstillämpningen. (SvJT 1972 s. 401 ff.) – II. Avtalsvillkorslagen. (SvJT 1974 s. 81 ff.)
Birnbaum, H. F., Rec. av Coogan, Hogan & Vagts, Secured Transactions under the Uniform Commercial Code. (78 Harv. L. Rev. (1964–65) s. 913 ff.)
Bolding, P. O., Skiljeförfarande och rättegång. En studie i processuell organisation och rättstillämpningsmetodik. Sthlm 1956. (Institutet för rättsvetenskaplig forskning. XIII.)
Bruillard, G. & Laroche, D., Précis de droit commercial. 7e éd. Paris 1974. (*Cit. Bruillard & Laroche.*)
Brækhus, S., Factoring. Sikringscessionen i nytt perspektiv. (Nordisk Gjenklang. Festskrift til Carl Jacob Arnholm. Oslo 1969. S. 331 ff.)
— Juridiske arbeider fra sjø og land. Redigert av T. Falkanger, P. Lødrup, K. Selmer & E. Selvig. Oslo, Bergen & Tromsø 1968.
— Sikkerhet i certepartier og certepartifrakter. (Festskrift till Knut Rodhe. Studier i krediträtt och associationsrätt. Sthlm 1976. S. 33 ff.)
Brækhus, S. & Hærem, A., Norsk Tingsrett. [Oslo] 1964.
Burling, E., Att preskriberas eller inte preskriberas, det är frågan. (SvJT 1976 s. 629 ff.)
— Om uppsägning av borgen jämte vissa andra därmed sammanhängande spörsmål. (Ek. Revy 1946 s. 106 ff.)
Bylund, B. G., Något om s. k. negativa klausuler i låneavtal. (Festskrift till Knut Rodhe. Studier i krediträtt och associationsrätt. Sthlm 1976. S. 113 ff.)
von Caemmerer, se Verhandlungen des einundvierzigsten Deutschen Juristentages.
Canaris, C.-W., Anhang § 357. Bankvertragsrecht. (2. Teil.) (Handelsgesetzbuch. Grosskommentar. Begründet von H. Staub, weitergeführt von Mitgliedern des Reichsgerichts. (*Cit. Grosskomm. HGB.*) 3. Aufl. 3. Band. Lieferung 3. Berlin & New York 1975.)
Carsten, K. G., Fahrnis als Kreditunterlage im Schwedischen Recht. (Lösöre som kreditunderlag.) Diss. Tübingen 1970.
Carstensen, Vagn, Mere om pantsatte fordringer. (UfR 1969 B s. 70 ff.)
— Om inddrivelse af pantsatte fordringer. (UfR 1968 B s. 305 ff.)
Carstensen, Vagn, m. fl., Dansk privatret. En lærebog. I. Bind. Khvn 1972.
Chance, E. W., Principles of Mercantile Law. 20th ed. Lond. 1973.
Charlesworth's Mercantile Law. 12th ed. by C. M. Schmitthoff & D. A. G. Sarre. Lond. 1972.
Chitty's Mercantile Contracts. Edited by B. Chedlow. Lond. 1955.
Chorley, assisted by J. M. Holden, Law of Banking. 5th ed. Lond. 1967.
Chydenius, J. W., Lärobok i finsk kontraktsrätt. I. 3 uppl. Hfors 1923.
Coogan, P. F. & Vagts, D. F., Article 9: Secured Transactions and Their Commercial Background. (Coogan, Hogan & Vagts, Secured Transactions under the Uniform Commercial Code. Bender's Uniform Commercial Code Service. (*Cit. Secured Transactions.*) Vol. 1. New York 1976. S. 1 ff.)
Dalamålet angående Högbroforsen. Stockholms rådhusrätts protokoll i mål mellan förvaltningsaktiebolaget Dala och aktiebolaget Svenska Handelsbanken jämte bankens anmälan till pressens opinionsnämnd. Sthlm 1939.
Dalloz, Encyclopédie Juridique. 2e éd. Répertoire de droit civil. Publié sous la direction de P. Raynaud. Tome IV. Paris 1973. (*Avsnittet »Gage» cit. Dalloz, Droit civil.*)
Dalloz, Encyclopédie Juridique. Répertoire de droit commercial et des sociétés.

Publié sous la direction de E. Vergé & G. Ripert. Tome II. Paris 1957. Mise à jour 1970. Paris 1970. (*Avsnittet »Gage» cit. Dalloz, Droit Commercial.*)
David, R. & Brierley, J. E. C., Major Legal Systems in the World Today. An Introduction to the Comparative Study of Law. Lond. 1968.
Diamond, A. L., Security over Corporeal Movables. The Law of England and Wales. (Security over Corporeal Movables. Edited by J. G. Sauveplanne. Leiden 1974. Studies in Comparative Law under the Auspices of the Netherlands Association of Comparative Law. No. 1.)
Ekeberg, B., Rec. av Winroth, Köp av lös egendom (SvJT 1918 s. 139 ff.)
Ekeberg, B. & Benckert, K., Obligationsrättens speciella del. II. Översedd år 1957 av H. Nial. 11 uppl. Sthlm 1957 (1963). (Komp.) (*Cit. Ekeberg & Benckert.*)
Ekelund, C. E., Föreläsningar öfver panträtten. Efter författarens död utgifna. Hfors 1854.
Ekelöf, P. O., Rättegång. Första häftet. 4 uppl. Sthlm 1974. – Fjärde häftet. 3 uppl. Sthlm 1973.
Eken, A. & Jacobsen, J. H., Bankloven af 15. April 1930. Håndbog i dansk Banklovgivning. Khvn 1952.
Ekström, F. W., Löftesmans regress till gäldenären och medlöftesmännen. II. Hfors 1907.
— Några ord angående den förändring löftesmans förbindelse undergår därigenom att borgenären uppgifver en för huvudförbindelsen ställd kollateral säkerhetsrätt. (FJFT 1908 s. 129 ff.)
— Om borgen. 3 uppl. utg. efter förf.:s död av R. Ingman. Hfors 1927.
Elle, H., Die rechtliche Sicherung der Ansprüche aus Industrieobligationen. Berl. 1966. (Schriftenreihe des Instituts für Rechtssoziologie und Rechtstatsachenforschung an der Freien Universität Berlin. Band 4.)
Eschelsson, E., Om skuldebref enligt svensk rätt. Efterlämnat manuskript. Utg. af L. Rabenius. Upps. & Sthlm 1912. (*Cit. Eschelsson.*)
Eyben, W. E. von, Formuerettigheder. Indhold. Beskyttelse. Overdragelse. 5. udg. Khvn 1977.
— Inddrivelse af pantsatte fordringer. (UfR 1969 B s. 6 ff.)
— Modernisering af Panteretten? (Nordisk Gjenklang. Festskrift til Carl Jacob Arnholm. Oslo 1969. S. 359 ff.)
— Panterettigheder. 5. udg. Khvn 1975. (*Cit. v. Eyben.*)
Falkanger, T., Leie av Skib. Rettslige studier i bare-boat certepartiets problemer. Oslo 1969.
Falkenlind, L., Behörig vinst vid tillämpningen av 3 § förmånsrättslagen? (SvJT 1976 s. 388 ff.)
Farnsworth, E. A., An Introduction to the Legal System of the United States. New York 1963. (Second printing 1968.)
Flensburg, E. G., Om retentionsrätten enligt svensk lag. (NJA II 1900 n:o 8.)
Flodin, J. & Wikander, H., Järnvägstrafikstadgan jämte viktigare författningar rörande järnvägsdriften ... Sthlm 1933.
Forssell, H., Tredjemansskyddets gränser. En studie av principen »köp bryter lega» och indelningen i sakrätter och obligatoriska rättigheter. Ak. avh. Sthlm 1976.
Förhandlingarna å det tjugoförsta nordiska juristmötet i Helsingfors den 22–24 augusti 1957. Utgivna av lokalstyrelsen i Finland. Vammala 1959.
Gadde, E., Lagen om kommission, handelsagentur och handelsresande av den 18 april 1914. Med förklarande anmärkningar. 3 uppl. ombesörjd av R. Eklund. Sthlm 1952.

Gaul, H. F., Lex Commissoria und Sicherungsübereignung. Zugleich ein Beitrag zum sogenannten Innenverhältnis bei der Sicherungsübereignung. (AcP Bd 168 (1968) s. 351 ff.)
Gestrin, L., Till frågan om panthavares ansvar. (FJFT 1935 s. 251 ff.)
Gestrin, se Juridiska föreningens förhandlingar år 1943 nr 10.
Gilmore, G., Security Interests in Personal Property. In Two Volumes. Vol. II. Bost. & Toronto 1965. (*Cit. Gilmore.*)
Gomard, B., Aktieselskabsret. 2. udg. Khvn 1970. (Skrifter fra det retsvidenskabelige institut ved Københavns universitet. 6.)
— Fogderet. 2. udg. Khvn 1966.
— Forholdet mellem Erstatningsregler i og uden for Kontraktsforhold. Ak. avh. Khvn 1958.
— Tabsfordelingen mellem flere personer, der har kautioneret eller stillet pant for en fordring. (Nordisk Gjenklang. Festskrift til Carl Jacob Arnholm. Oslo 1969. S. 395 ff.)
Goode, R. M., A Credit Law for Europe? (23 Int. and Comp. L.Q. (1974) s. 227 ff.)
— Introduction to the Consumer Credit Act 1974. Lond. 1974.
Gram, F. T. J., Den danske Formueret. Første Del. Læren om de tinglige Rettigheder. Khvn 1855. (*Cit. Gram I.*)
Gravenhorst, W., Mobiliarsicherheiten für Darlehens- und Warenkredite in den sechs Ländern der Europäischen Gemeinschaften. Frankfurt am Main 1972. (Arbeiten zur Rechtsvergleichung. 62.)
Greitemann, G., Rec. av Elle, Die rechtliche Sicherung der Ansprüche aus Industriobligationen. (AcP Bd 168 (1968) s. 553 ff.)
Grosskomm. HGB, se Canaris.
Grönfors, K., Några synpunkter på tvingande rättsregler i civilrätten. (Festskrift till Håkan Nial. Sthlm 1966. S. 204 ff.)
— Skadelidandes medverkan. Sthlm 1954. (Försäkringsjuridiska föreningens publikation. Nr 11.)
— Ställningsfullmakt och bulvanskap. Sthlm 1961. (Institutet för rättsvetenskaplig forskning. XXIX.)
— Ägande och brukande som kreditunderlag. (Nordisk Gjenklang. Festskrift til Carl Jacob Arnholm. Oslo 1969. S. 417 ff.)
Guyenot, J., La constitution et la réalisation du gage des valeurs mobilières. (Rev. trim. dr. com. 1961 s. 269 ff.)
Hagerup, F., Den norske panteret. 3. udg. Kristiania 1917. (4. udg. av P. I. Paulsen. Oslo 1925.) (*Cit. Hagerup.*)
Hallager, Fr., Den norske obligationsret. Andet Bind. 2. udg. ved L. M. B. Aubert. Christiania 1879. (*Cit. Hallager & Aubert.*)
Halsbury's Laws of England. 4th ed. Vol. 3. Lond. 1973. – Vol. 7. Lond. 1974. – 3rd ed. Vol. 29. Lond. 1960.
Hamilton, M. K., Pledges. (Chap. 513 i Forms for Commercial Transactions Under the Uniform Commercial Code. Edited by D. W. Carroll & F. W. Whiteside, Jr. Cleveland 1964.)
Hanbury, H. G., Modern Equity. The Principles of Equity. 6th ed. Lond. 1952.
Handelsbruk I–VIII. Uttalanden av svenska handelskamrar 1923–1970. Sthlm 1926–1971.
Hanna, J., Study of article 9. (Study of the Uniform Commercial Code, se ovan under 1.)
Hasselrot, B., Handelsbalken jämte dithörande författningar med förklarande

anmärkningar och belysande prejudikat till praktiska juristers och affärsmäns tjänst. Tredje delen. (Omfattande 10 kap. i hvad det angår borgen.) 2 uppl. Sthlm 1910. – Fjärde delen. (Omfattande 12:e kap.) 2 uppl. Sthlm 1911. – Åttonde delen. (Omfattande 10:de kap. i hvad det afser pant.) Sthlm 1905.
— Några spörsmål ang. deposition (inlag) m. m. Omtryckt. Malmö 1927.
— Några spörsmål ang. pant- och retentionsrätt. Omtryckt. Malmö 1926. (*Cit. Hasselrot, Pant I.*)
— Ytterligare några spörsmål ang. panträtt. Omtryckt. Malmö 1927. (*Cit. Hasselrot, Pant II.*)
Hassler, Å., Utsökningsrätt. 2 uppl. Sthlm 1960.
Hedemann, J. W., Sachenrecht des Bürgerlichen Gesetzbuches. 3. Aufl. Berl. 1960.
Hedfeldt, E., Något om prejudikat och referat. (SvJT 1976 s. 493 ff.)
Hellner, J., Argumentation de lege ferenda. (SvJT 1975 s. 401 ff.)
— Beräkning och begränsning av skadestånd vid köp. (TfR 1966 s. 290 ff.)
— Civilrättsforskningen och framtiden. (TfR 1975 s. 393 ff.)
— Civilrättslig forskning. (Mål och metoder för forskning inom civilrätten. Symposium i Stockholm 16–17 november 1973. Statens råd för samhällsforskning. Stencil. S. 7 ff.)
— Ersättning till tredje man vid sak- och personskada. (SvJT 1969 s. 332 ff.)
— Försäkringsgivarens regressrätt. Upps. & Wiesbaden 1953. (Uppsala Universitets Årsskrift 1953: 3.)
— Försäkringsrätt. 2 uppl. Sthlm 1965. (Försäkringsjuridiska föreningens publikation. Nr 15.)
— Konsumentskydd och generalklausuler. (TfR 1976 s. 145 ff.)
— Köprätt. Kortfattad lärobok. 4 uppl. Sthlm 1974.
— Om obehörig vinst. Särskilt utanför kontraktsförhållanden. Ett civilrättsligt problem i komparativ belysning. Ak. avh. Upps. 1950.
— Skadeståndsrätt. 3 uppl. Sthlm 1976.
— Skeppsbyggnadskontrakten och den allmänna köp- och avtalsrätten. Arkiv for Sjørett Bd 11 (1971–72) s. 246 ff.
— Syften och uppgifter för rättsvetenskaplig forskning. (Festskrift til Alf Ross. Khvn 1969. S. 205 ff.)
— Värderingar i skadeståndsrätten. (Festskrift till Per Olof Ekelöf. Sthlm 1972. S. 299 ff.)
Hernberg, A., Fordringspanten. (Defensor legis 1922 s. 249 ff.)
Herold, H., Das Kreditgeschäft der Banken. Ein Lehr- und Handbuch. 15. Aufl. Hamburg 1964.
Hessler, H., Allmän sakrätt. Om det förmögenhetsrättsliga tredjemansskyddets principer. Sthlm 1973. (Institutet för rättsvetenskaplig forskning. LXIX.)
— Några punkter om allmän sakrätt. (Festskrift till Håkan Nial. Sthlm 1966. S. 272 ff.)
Hessler, H. & Sigeman, T., Rec. av G. Walin & B. Rydin. Förmånsrättslag ... (SvJT 1973 s. 497 ff.)
Hjejle, B., Bidrag til Læren om Tilbageholdesesret i Ting. (TfR 1932 s. 352 ff.)
Hogan, W. E. & Coogan, P. F., The Secured Party and Default Proceedings. (Coogan, Hogan & Vagts, Secured Transactions under the Uniform Commercial Code. Bender's Uniform Commercial Code Service. Vol. 1. New York 1976. S. 861 ff.)
Holden, J. M., Securities for Advances. (Chap. XI i Chorley, Law of Banking, se denne.)

— The Law and Practice of Banking: Vol. II. Securities for Bankers' Advances. 5th ed. Lond. 1971. (Reprinted 1975.) (*Cit. Holden, Securities for Bankers' Advances.*)
Hult, Ph., Condictio indebiti. (Festskrift tillägnad Vilhelm Lundstedt. Uppsala Universitets Årsskrift 1947:6. Upps. & Lpz 1947. S. 230 ff.) (Även publicerad i Hult, Ph., Juridisk debatt. Valda rättsvetenskapliga uppsatser. Upps. 1952. S. 42 ff.)
— Perpetuatio obligationis. (Festskrift til Henry Ussing. Khvn 1951. S. 165 ff.) (Även publicerad i Hult, Ph., Juridisk debatt. Valda rättsvetenskapliga uppsatser. Upps. 1952. S. 137 ff.)
Hultgren, O. J., Förklaringar öfver de till civilrätten hörande delar af handelsbalken. Sthlm 1868. (*Cit. Hultgren.*)
Huvudlinjer i svensk frakträtt, se Folke Schmidt m. fl.
Hünecke, W., Die rechtliche Stellung des Pfandschuldners bei untätigem Verhalten des Pfandgläubigers. Diss. Jena 1935.
Håstad, T., Avräkningsordningen när gäldenären har flera skulder till samma borgenär. Utredning gjord på uppdrag av Riksskatteverket. Upps. 1975. (Stencil.)
— Borgensmans rätt till generellt förskriven pant. (SvJT 1976 s. 733 ff.)
— Om indrivning och pantsättning m. m. av överhypotek i enkla fordringar. (Stencil.) Upps. 1975. (*Cit. Håstad.*)
— Tjänster utan uppdrag. Ersättning och behörighet vid s. k. negotiorum gestio. Ak. avh. Sthlm 1973.
Højrup, H. V., Pant. [Khvn] 1975. (*Cit. Højrup.*)
Illum, K., Forelæsninger over almindelig Formueret. 3. udg. Aarhus 1950. (*Cit. Illum, Alm. Formueret.*)
— Modregning i Konkurs. En kritisk Undersøgelse under Hensyntagen til dansk og fremmed Ret. Ak. afh. Khvn 1934.
— Om Ejerpant og Panteprioritet. 2. udg. Khvn 1967.
— Om tilfælde eller fast regres i panteretsforhold. (UfR 1953 B s. 61 ff.)
— Rec. av v. Eyben, Panterettigheder. (UfR 1959 B s. 125 ff.)
Juridiska Föreningens förhandlingar. År 1935. Nr 7. (FJFT 1936 s. 208 ff.) – År 1943. Nr 10. (FJFT 1944 s. 273 ff.)
Jägerskiöld, S., Handelsbalkens utländska källor. Lund 1967.
Jørgensen, Stig, Kontraktsret. 2. bind. Khvn 1972.
— Rec. av Rodhe, Lärobok i obligationsrätt. (UfR 1967 B s. 36 ff.)
Jørgensen, Stig & Nørgaard, J., Introduktion til Formueretten. 2. udg. Khvn 1968.
Jørgensen, Troels G., Om Begrænsningen i Tilbageholdesesretten. (UfR 1927 B s. 17 ff.)
Karlgren, Hj., Kollegium i allmän obligationsrätt. II. Anteckningar efter professor Hj. Karlgrens föreläsningar. Genomsedda och kompletterade av föreläsaren (1959). Utgivna med föreläsarens samtycke. Lund 1959. (Komp.)
— Kutym och rättsregel. En civilrättslig undersökning. Sthlm 1960. (Institutet för rättsvetenskaplig forskning. XXIII.) (*Cit. Karlgren, Kutym.*)
— Några exekutionsrättsliga oklarheter. (SvJT 1956 s. 246 ff.)
— Några synpunkter på säkerhetsöverlåtelse. (SvJT 1960 s. 700 ff.)
— Perpetuatio obligationis. (TfR 1955 s. 361 ff.)
— Prestation och »fara» i köprätten. Sthlm 1976. (Institutet för rättsvetenskaplig forskning. LXXXIV.)
— Produktansvaret. Sthlm 1971. (Institutet för rättsvetenskaplig forskning. LVII.)

— Rec. av Hellner, Köprätt. (SvJT 1963 s. 105 ff.)
— Skadeståndsrätt. 5 uppl. Sthlm 1972. (Institutet för rättsvetenskaplig forskning. I.)
— Svensk rättspraxis. Sakrätt 1940–1942. (SvJT 1944 s. 400 ff.)
— Säkerhetsöverlåtelse enligt svensk rättspraxis. Sthlm 1959. (Institutet för rättsvetenskaplig forskning. XX.)
— Säkerhetsöverlåtelse och pantsättning av lös egendom. (SvJT 1936 s. 161 ff.)
Karnell, G., Växel- och checkrätt. 2 uppl. Sthlm 1972. (Komp.)
Karnovs Lovsamling med kommentarer. Under redaktion af S. Hurwitz & W. E. von Eyben. Bind 2. 8. udg. Khvn 1972.
Kivimäki, T. M. & Ylöstalo, M., Lärobok i Finlands civilrätt. Allmän del. Översatt av P. E. von Bonsdorff. Vammala 1961. (Juridiska Föreningens i Finland Publikationsserie. N:o 28.)
Kôersner, A., En handbok i svensk sakrätt. Några anteckningar. (SvJT 1928 s. 329 ff.)
— Några förmögenhetsrättsliga spörsmål. Studier med anledning av Berndt Hasselrots författareskap. (TfR 1927 s. 182 ff.)
— Om aktiebok, inregistrering av aktier och aktieförvärv. Sthlm 1929.
Kregel, W., Pfandrecht an beweglichen Sachen und an Rechten. (Das Bürgerliche Gesetzbuch mit besonderer Berücksichtigung der Rechtsprechung des Reichsgerichts und des Bundesgerichtshofes. Kommentar herausgegeben von Reichsgerichtsräten und Bundesrichtern. (*Cit. RGR-Komm.*) 10. Aufl. III. Band. Sachenrecht. Berlin 1954.)
Kruse, Fr. Vinding, se Vinding Kruse, Fr.
Kæstel, R., Bankjura. 2. udg. i samarbejde med E. J. Nyeboe. Khvn 1962.
— Haandpantsætning af Værdipapirer, Fordringer og Varer. En Oversigt med Særligt Henblik paa Haandpantsætning til Banker. (Juristen 1941 s. 269 ff.)
Lagerkvist, E., Om lån mot pant. (SvSparbT 1941 s. 607 ff.)
Larenz, K., Lehrbuch des Schuldrechts. Erster Band. Allgemeiner Teil. 11. Aufl. München 1976.
Larsen, J. E., Samlede Skrifter. Anden Afdeling. Første Bind. 2. Udg. Khvn 1860.
Larsson, Sven, Om personligt betalningsansvar för inteckning. Ak. avh. Lund 1944. (Skrifter utgivna av juridiska fakulteten i Lund. V.)
Lassen, Jul., Haandbog i Obligationsretten. Almindelig Del. 3. Udg. Khvn 1917–20. (*Cit. Jul. Lassen, Alm. Del.*)
— Haandbog i Obligationsretten. Speciel Del. Khvn 1897. (*Cit. Jul. Lassen, Spec. Del.*)
Lassen, N., Den nordiske Tingsret. (Nordisk Retsencyklopædi. Samlet og udgivet af T. H. Aschehoug, K. J. Berg & A. F. Krieger. II. Privatretten. Khvn 1880.) (*Cit. N. Lassen.*)
Lie, M., Randbemerkninger til Hagerups Panteret. Kristiania 1918.
Lundstedt, V., Lösöreköpsförordningen och 1734 års lag. Anmärkningar i anledning av ett par prejudikat. (Minnesskrift ägnad 1734 års lag av jurister i Sverige och Finland. II. Sthlm 1934. S. 668 ff.)
— Speciell obligationsrätt. Senare delen: I. Anteckningar efter professor Vilhelm Lundstedts kurser, den senaste höstterminen 1938. Upps. 1939. (Komp.)
Lyngsø, P., Gældsbrevloven med kommentar. Odense 1976.
— Rec. av Sundberg, Om ansvaret för fel i lejt gods. (Juristen 1967 s. 285 ff.)
Lögdberg, Å., Upphovsrätten och fotografirätten. 3 uppl. Sthlm 1972.

Mac Gillivray on Insurance Law Relating to All Risks Other Than Marine. 5th ed. by D. Browne. Vol. 1. Lond. 1961.
Maitland, F. W., Equity. A course of lectures. Edited by A. H. Chaytor & W. J. Whittaker. Revised by J. Brunyate. Cambr. 1936. (Reprinted 1969.)
Majamaa, V., Om villkor rörande realisation av lös pant. (FJFT 1973 s. 553 ff.)
Malmström, Å., Svensk rättspraxis. Sakrätt 1948–1954. (SvJT 1955 s. 593 ff.)
Marks von Würtemberg, E. & Sterzel, F., Lagen om skuldebrev jämte dithörande författningar. 3 uppl. ombesörjd av F. Sterzel. Sthlm 1953. (*Cit. Marks von Würtemberg & Sterzel.*)
Marty, G. & Raynaud, P., Droit civil. Tome III. 1er Vol. Les sûretés. La Publicité Foncière. Paris 1971. (*Cit. Marty & Raynaud.*)
Matzen, Henning, Den danske Panterets Historie indtil Chr. Vs Lov. Med et Tillæg af hidtil utrykte Diplomer. Khvn 1869.
— Forelæsninger over den danske Tingsret. 2. Udg. Khvn 1891. (*Cit. Matzen, Tingsret.*)
Meyer, P., Om Panterettens Begreb. (Festskrift til Henry Ussing. Khvn 1951. S. 387 ff.)
Montgomery, R., I frågan om husvärds rätt till hyresgästs gods. (FJFT 1881 s. 404 ff.)
Munch-Petersen, E., Skifteretten. Khvn 1956.
Munch-Petersen, H., Det nye Kommissionsudkast om Formueretshandler. (UfR 1914 B s. 137 ff.)
— Hvorvidt kan en Skyldner fraskrive sig processuel Beskyttelse? (UfR 1908 B s. 1 ff.)
Møller, E., Dækningsadgang eller Fordringsret. Et Indlæg i den standende Strid om Panterettens akcessoriske Natur med særligt Hensyn til Stridens Betydning for særskilte Retsafgørelser efter dansk og norsk Ret. Ak. afh. Khvn 1892. (*Cit. Møller, Dækningsadgang.*)
— Forudsætninger. Bidrag til Belysning af Principerne for Retshandlers Afhængighed af Fyldestgørelsen af Parternes Forudsætninger ... Khvn 1894.
Nebelong, B., Om Forløfte. En Sammenligning og Vurdering af de nordiske Landes Regler om Forløfte med Henblik paa nordisk Fælleslovgivning. Khvn 1948.
Nehrman, D., Inledning til then swenska jurisprudentiam civilem. Lund 1729. (*Cit. Nehrman.*)
— Then swenska jurisprudentia civilis efter Sweriges Rikes år 1734 antagna lag. Sthlm 1746.
Nial, H., En fråga rörande överlåtelse av panträtt i värdepapper. (Festskrift til Henry Ussing. Khvn 1951. S. 425 ff.)
— Från individualism till kollektivism – en utvecklingslinje i avtalsrätten under ett halvt sekel. (Minnesskrift utgiven av Juridiska fakulteten i Stockholm vid dess 50 års jubileum 1957. Sthlm 1957. S. 190 ff.)
Nordling, E. V., Några punkter inom läran om kvittning kritiskt belysta med afseende på svensk rätt. (TfR 1888 s. 369 ff.)
Nordling, T., Övertagande av fastighetslån i samband med ägarväxling. (SvJT 1976 s. 220 ff.)
[Note], Sale of Pledged Collateral at Default. (41 Col. L. Rev. (1941) s. 1087 ff.)
Olivecrona, K., Inteckning och panträtt. Gbg 1972.
— Inteckningsrätten i jordabalken. 4 uppl. Lund 1976.
— Utsökning. 8 uppl. Lund 1975.
Olsson, C., Verkan av avtalsklausuler i standardformulär. (Förhandlingarna å det

tjugoförsta nordiska juristmötet i Helsingfors den 22–24 augusti 1957. Bil. 6. Vammala 1959.)
Paget's Law of Banking. 8th ed. by M. Megrah & F. R. Ryder. Lond. 1972.
Palmgren, G., Borgenärs rätt mot löftesmännen vid gäldenärens konkurs. (FJFT 1944 s. 25 ff.)
Paton, G. W., Bailment in the Common Law. Lond. 1952. (*Cit. Paton.*)
Peczenik, A., Juridikens metodproblem. Rättskällelära och lagtolkning. Sthlm 1974.
Pedersen, Axel H., Advokatens Retentionsret i Dokumenter. (TSA 1950 s. 238 ff.)
Petersson, Krister, Bankernas särställning i konsumentpolitiken. (Ek. Revy 1973 s. 260 ff.)
Planiol, M. & Ripert, G., Traité pratique de droit civil français. 2e éd. Tome XII. Sûretés réelles. Première partie par E. Becqué. Paris 1953.
Posner, L. S., Liability of the Trustee under the Corporate Indenture. (42 Harv. L. Rev. (1928–29) s. 198 ff.)
— The Trustee and the Trust Indenture: A Further Study. (46 Yale L. J. (1936–37) s. 737 ff.)
Raape, L., Die Verfallklausel bei Pfand und Sicherungsübereignung. Berl. 1913. (*Cit. Raape.*)
Rabe, G., Bankjuridik. 6 uppl. Sthlm 1975.
Rabenius, N., Till läran om de materiella förutsättningarna för kvittning enligt svensk rätt. (TfR 1918 s. 318 ff.)
Ratz, P., Pfandrecht. (Komm. till HGB § 368.) (Kommentar zum Handelsgesetzbuch. Früher herausgegeben von Mitgliedern des Reichsgerichts. (*Cit. RGR-Komm. till HGB.*) 3. Band. 2. Aufl. Berl. 1963.)
Restatement of the Law of Security as adopted and promulgated by the American Law Institute. St. Paul 1941. (*Cit. Restatement.*)
RGR-Komm., se Kregel.
RGR-Komm. till HGB, se Ratz.
Ripert, G., Traité élémentaire de droit commercial. 7e éd. par R. Roblot. Paris 1973. (*Cit. Ripert & Roblot.*)
Ripert, G. & Boulanger, J., Traité de droit civil d'après le traité de Planiol. Tome III. Paris 1958. (*Cit. Ripert & Boulanger.*)
Rodhe, K., Aktiebolagsrätt. Enligt 1975 års aktiebolagslag. 8 uppl. Sthlm 1976.
— Lärobok i obligationsrätt. 4 uppl. Sthlm 1975. (Institutet för rättsvetenskaplig forskning. XLVII.) (*Cit. Rodhe, Lärobok.*)
— Något om säkerhet i ett flöde av ekonomiska värden enligt svensk rätt. (FJFT 1973 s. 239 ff.)
— Några frågor rörande friskrivningsklausuler. (NFT 1965 s. 19 ff.)
— Obligationsrätt. Sthlm 1956. (Institutet för rättsvetenskaplig forskning. XI.) (*Cit. Rodhe.*)
— Pantsättning av lös egendom – ett perspektiv på rättsutvecklingen under 1900-talet. (Svensk rätt i omvandling. Studier tillägnade Hilding Eek, Seve Ljungman och Folke Schmidt. Sthlm 1976. S. 425 ff.)
— Svensk rättspraxis. Förmögenhetsrätt: Förpliktelsernas uppkomst och obligationsrätt 1950–1959. (SvJT 1961 s. 245 ff.)
Rodhe, se Förhandlingarna å det tjugoförsta nordiska juristmötet.
Rosander, E., Kuylenstierna, C. W. U. & Kollberg, B., Skuldebrevslagstiftningen och sparbankerna. Kortfattad handledning för sparbankernas in- och utlåning. Upps. 1936.

Ross, A., Om ret og retfærdighed. En indførelse i den analytiske retsfilosofi. [Khvn] 1953. 2. oplag (fotografisk optryk) 1966.
— Virkelighed og Gyldighed i Retslæren. En kritik av den teoretiske Retsvidenskabs Grundbegreber. Ak. afh. Khvn 1934.
Ryder, F. R., The Banker's Lien. (The Journal of Business Law 1967 s. 45 f.)
— The Pledge of a Mate's Receipt. (The Journal of Business Law 1971 s. 217 f.)
Sachse, H. R., Report to the Louisiana Law Institute on Article Nine of the Uniform Commercial Code. (41 Tul. L. Rev. (1967) s. 505 ff., 785 ff.)
Scheel, A. W., Om Tilbageholdelsesretten efter de danske Love med nogle forudskikkende Bemærkninger om tinglige Sikkerhedsrettigheder i Almindelighed. En privatretlig Afhandling forfattet som Indbydelsesskrivt i Anledning af Reformationsfesten ved Kjøbenhavns Universitet i Aaret 1839. Khvn.
Schmidt, Folke, Wilkens, G., Grönfors, K. & Pineus, K., Huvudlinjer i svensk frakträtt. 2 uppl. Sthlm 1962.
Scholz, H., Das Recht der Kreditsicherung. Ein Handbuch für die Praxis. 4. Aufl. Berlin, Bielefeld & München 1972.
Schrewelius, F., Lärobok i Sveriges allmänna nu gällande civil-rätt. Andra delen: Förmögenhetsrätten. 2 uppl. Lund 1857. (*Cit. Schrewelius II.*)
Schönle, H., Bank- und Börsenrecht. Ein Studienbuch. München 1971.
Selvig, E., Fra kjøpsrettens og transportrettens grenseland. Om transportdokumentenes kjøpsrettslige funksjoner. Oslo, Bergen & Tromsø 1975.
Serick, R., Eigentumsvorbehalt und Sicherungsübertragung. Band II. Die einfache Sicherungsübertragung – Erster Teil. Heidelberg 1965. – Band III. Die einfache Sicherungsübertragung – Zweiter Teil. Heidelberg 1970. (*Cit. Serick II, III.*)
Serlachius, J., Sakrätten enligt gällande finsk rätt. 3 uppl. Hfors 1916. (*Cit. Serlachius.*)
Sevón, L., När har speditionsföretag säkerhet i gods? I. (FJFT 1975 s. 279 ff.)
Sindballe, K., Dansk Selskabsret I og II. Forkortet udg. til brug for universitetsundervisningen ved N. Klerk. Khvn 1949.
Sjögren, W., Fiduciariska lösöreköp. (TfR 1914 s. 281 ff.)
Smith, Carsten, Garantikrav og garantistvern. Garantirett III. Oslo 1976. (Institutt for privatrett. Universitetet i Oslo. Stensilserie. Nr 37.)
— Garantioppgjør. Garantirett I. Oslo 1963.
— Studier i garantiretten. Garantirett II. Oslo 1963.
Soergel & Siebert, se Augustin.
Solus, H., Jurisprudence Française en matière de droit civil. Propriété et droits réels. (Rev. trim. dr. civ. 1958 s. 274 ff.)
Spreng, K., Pfandrecht an beweglichen Sachen und an Rechten. (J. v. Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. (*Cit. Staudinger.*) 11. Aufl. III. Band. Sachenrecht. 2. Teil. Berl. 1963.)
Stark, H.-O., Jordabalken. Den nya lagstiftningen med kommentar. 4 uppl. Sthlm 1973.
Staudinger, se Berg, Spreng resp. Werner.
Stenov, K., Speditørens tilbageholdsret og panteret. (TfR 1975 s. 567 ff.)
Stobbe, O., Zur Geschichte des deutschen Vertragsrechts. Drei Abhandlungen. Lpz 1855.
Stoltz, E., Die persönlichen Verpflichtungen aus der Pfandbestellung. Diss. Erlangen 1913.
Ström, K. W., Allmänhetens klagomål på banker hos bankinspektionen. (FT 1976 s. 33 ff.)

Sundberg, J. W. F., Om ansvaret för fel i lejt gods. Sthlm 1966.

Taxell, L. E., Avtal och rättsskydd. Åbo 1972. (Acta Academiæ Aboensis. Ser. A. Humaniora. Vol. 43.) (*Cit. Taxell, Avtal.*)

— Panträtt i skuldebrev. Åbo 1949. (Acta Academiæ Aboensis. Humaniora. XVII. 3.) (*Cit. Taxell.*)

Thamsen, Sigurd, En ny Organisation af Partialobligationslaan. (UfR 1913 B s. 229 ff.)

Thoresen, T., Orientering om depotvirksomheten i bank. Utgitt av Den norske Creditbank. 8. oppl. Drammen 1967.

Thunholm, L.-E., Bankerna och samhället. Avesta 1975.

— Svenskt kreditväsen. 10 uppl. Sthlm 1969.

Tiberg, H., Båtjuridik. Sthlm 1973.

— Kreditsäkerhet i fartyg. Sthlm 1968.

— Skuldebrev, växel och check. Sthlm 1974.

Torkild-Hansen, C., Rec. av v. Eyben, Panterettigheder. (Advokatbladet 1964 s. 42 ff.)

Torp, C., Dansk Tingsret. 2. Udg. ved L. A. Grundtvig. Khvn 1905. (Optryk 1916.) (*Cit. Torp.*)

— Nogle Bemærkninger om Debitors Ansvar for den efter Kontraktens Afslutning indtraadte Umulighed. (UfR 1880 s. 353 ff.)

Trygger, E., Kommentar till utsökningslagen. 2 uppl. Första häftet. Upps. & Sthlm 1916.

Undén, Ö., Några omtvistade spörsmål rörande retentionsrätt. (SvJT 1921 s. 1 ff.)

— Om panträtt i rättigheter. Lund 1915. 2 uppl. 1923. (*Cit. Undén, Om panträtt.* Cit. avser, där ej annat angives, 2 uppl.)

— Rec. av Hagerup, Den norske panteret. (SvJT 1919 s. 179 ff.)

— Svensk sakrätt. I. Lös egendom. 9 uppl. 1974. (*Cit. Undén, Sakrätt.*) – II. Fast egendom. Senare avdelningen. 6 uppl. Lund 1970.

Uniform Commercial Code. 1972 Official Text with Comments and Appendix Showing 1972 Changes. Pa., Penn. & Chicago, Ill. 1972.

Uniform Laws Annotated. Uniform Commercial Code with Annotations from State and Federal Courts. Master edition. Vol. 3. Mineola, N.Y. & St. Paul, Minn. 1968. (*Cit. UCC (ULA).*) – Cumulative Annual Pocket Part for Use in 1976. St. Paul, Minn. 1976. (*Cit. UCC (ULA Pocket).*)

Ussing, C., Løsøres Overdragelse. (TfR 1890 s. 181 ff.)

Ussing, H., Enkelte Kontrakter. 2. Udg. Khvn 1946. (Ussing, H., Dansk Obligationsret. Speciel Del. II.)

— Kaution. Khvn 1928. (Lassen, Jul. & Ussing, H., Haandbog i Obligationsretten. Speciel Del.)

— Obligationsretten. Almindelig Del. 4. udg. ved A. Vinding Kruse. Khvn 1961. (Optryk 1967.) (3. Udg. med titeln »Dansk Obligationsret. Almindelig Del» Khvn 1946.)

Ussing, H. & Dybdahl, C. C., Gældsbrevslovene. Kommentar til Gældsbrevsloven, Mortifikationsloven m. m. 2. Udg. Khvn 1940.

Vagts, D. F., Pledges of Corporate Securities. (Coogan, Hogan & Vagts, Secured Transactions under the Uniform Commercial Code. Bender's Uniform Commercial Code Service. Vol. 1 A. New York 1976. S. 1501 ff.)

Vahlén, L., Avtal och tolkning. Sthlm 1960. (Institutet för rättsvetenskaplig forskning. XXV.)

— Bör förutsättningsläran avskaffas? (TfR 1953 s. 394 ff.)

— Formkravet vid fastighetsköp. Särskilt dess inverkan på regler om förutsättningar och fel. Ak. avh. Sthlm 1951.
Walberg, S., Om banklagar och andra banknormer. (SvJT 1974 s. 177ff.)
Walin, G., Kommentar till föräldrabalken och därtill anslutande lagar m. m. 2 uppl. Sthlm 1971.
— Om separationsrätt efter surrogation. En förmögenhetsrättslig studie. (Festskrift tillägnad Birger Ekeberg. Sthlm 1950. S. 532ff.)
— Separationsrätt. Sthlm 1975. (Institutet för rättsvetenskaplig forskning LXXXI.)
Weber, W., Die Allgemeinen Geschäftsbedingungen. Berl. 1967. (Sonderausgabe aus J. v. Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. 11. Aufl. Band II. Teil 1a. Recht der Schuldverhältnisse.)
Welamson, L., Konkurs. 5 uppl. Sthlm 1976. (Institutet för rättsvetenskaplig forskning. XLI.)
— Konkursrätt. Sthlm 1961. (Institutet för rättsvetenskaplig forskning. XXXII.)
Verhandlungen des einundvierzigsten Deutschen Juristentages. Berlin 1955. Herausgegeben von der Ständigen Deputation des Deutschen Juristentages. Band II. Tübingen 1956.
Werner, A., Recht der Schuldverhältnisse. (J. v. Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. (*Cit. Staudinger.*) 10./11. Aufl. II. Band. Recht der Schuldverhältnisse. Teil 1c. Berl. 1967.)
Westerby, E., Aktionæren i Fare. Aktionærens Retsstilling og hans Forhold til Selskabskreditorer, Statsmagt m. m. Khvn 1935.
Westerlind, P., Kommentar till jordabalken 1–5 kap. Sthlm 1971.
Westermann, H., Sachenrecht. Ein Lehrbuch. Studienausgabe. Unveränderter Nachdruck der 5., neubearbeiteten Auflage 1966 mit einer Einführung in die Fortentwicklung des Sachenrechts zum Stand vom 30.6.1972. Karlsruhe 1973.
Villars-Dahl, L., Gjeldsbrevloven og Deponeringsloven med kommentar. 3. utg. av J. F. Villars-Dahl. Oslo, Bergen & Tromsø 1970.
Vinding Kruse, Fr., Ejendomsretten. I. 3. udg. Khvn 1951. – III. 3. udg. ved W. E. v. Eyben. Khvn 1951.
— Ejendomsrettens Overgang. (TfR 1924 s. 315ff.)
— En nordisk lovbog. Udkast til en fælles borgerlig lovbog for Danmark, Finland, Island, Norge og Sverrig. 2. udg. Khvn 1962.
— Om speditørens tilbageholdsret. (Juristen 1955 s. 433ff.)
— Pant i Løsøre og Rettigheder. (Särtryck ur Forhandlingerne paa det fjortende Nordiske Juristmøde i København 24–27 August 1928. Khvn 1928.)
Winfield on Tort. 8th ed. by J. A. Jolowicz & T. E. Lewis. Lond. 1967.
Winroth, A. O., Kompendium i svensk förmögenhetsrätt. Lund 1900.
— Köp av lös egendom. Efterlämnat manuskript. Efter förf.:s död utg. av K. Lamm. Sthlm 1917.
— Strödda uppsatser. I. Juridiska artiklar skrifna för Nordisk Familjebok. 2 uppl. Upps. 1901.
— Svensk civilrätt. II. Äktenskaps rättsverkningar. Sthlm 1900.
Wolff, M. & Raiser, L., Sachenrecht. 10. Aufl. Tübingen 1957. (Lehrbuch des Bürgerlichen Rechts begründet von L. Enneccerus, T. Kipp & M. Wolff. 3. Band.)
Wrede, R. A., Grunddragen av sakrätten enligt Finlands lag. Hfors 1925–26. (*Cit. Wrede.*) 2 uppl. Hfors 1947 av I. Caselius. (*Cit. Wrede & Caselius* i vad avser Caselii tillägg.)

— Lagen om rättshandlingar på förmögenhetsrättens område av den 13 juni 1929 jämte i samband därmed utfärdade lagar med förklaringar. Hfors 1931.
Zitting, S., Über den Unterschied des Sachenrechts und des Obligationenrechts. (Jus Humanum. Studia in honorem Otto Brusiin. Turku 1966. S. 148 ff.)
Ørsted, A. S., Haandbog over den danske og norske Lovkyndighed med stadigt Hensyn til afdøde Statsraad og Professor Hurtigkarls Lærebog. 6. Bind. Khvn 1835. (*Cit. Ørsted VI.*) (Återfinns även i Skrifter i Udvalg. Udg. af Bestyrelsen for det Anders Sandøe Ørstedska Prismedaille-legat ved Troels G. Jørgensen. Privatretlige Skrifter i Udvalg. Første Afdeling. Khvn 1930.)
Översyn av lösöreköpsförordningen? Riksdagsmotion jämte yttrande av advokatsamfundets styrelse. (TSA 1960 s. 167 ff.)

Rättsfallsregister

Citerade nordiska rättsfall

NT
1867 s. 309 *s. 35, 77, 81*
1868 s. 538 *s. 277*

NJA[1]
1875 s. 252 *s. 193*
1876 s. 414 *s. 285*
1877 s. 127 *s. 97ff.*
1877 s. 133 *s. 35, 81, 183*
1881 s. 6 *s. 254f., 257*
1881 s. 459 *s. 285*
1882 s. 225 *s. 196*
1882 s. 352 *s. 91*
1885 s. 86 *s. 184, 193*
1885 s. 217 *s. 184*
1886 s. 175 *s. 234*
1887 s. 232 *s. 237*
1889 s. 406 *s. 285*
1890 s. 375 *s. 184, 193*
1890 s. 459 *s. 146*
1891 s. 374 *s. 35, 81, 186, 188*
1896 s. 141 *s. 244f.*
1897 s. 198 *s. 91*
1900 s. 145 *s. 285, 288*
1901 s. 410 *s. 231f.*
1901 s. 494 *s. 84f., 115*
1902 s. 137 *s. 277*
1903 s. 4 *s. 12*
1904 A nr 215 *s. 85*
1905 s. 517 *s. 90*
1906 s. 520 *s. 210*
1907 s. 14 *s. 74, 84*
1907 s. 521 *s. 184*
1907 A nr 126 *s. 85*
1908 s. 150 *s. 184*
1909 s. 282 *s. 230*
1909 s. 466 *s. 26, 255, 263*
1909 s. 602 *s. 184*
1910 s. 196 *s. 77, 227f., 284f.*
1910 s. 503 *s. 35, 81, 147, 183*
1910 A nr 266 *s. 91*
1910 A nr 531 *s. 272*
1911 s. 78 *s. 291f.*
1912 s. 122 *s. 146, 171, 173, 176f.*
1912 s. 270 *s. 70f., 146*
1913 s. 110 *s. 69*
1915 A nr 58 *s. 35, 77f., 147, 228*
1916 s. 50 *s. 94*
1916 s. 286 *s. 183*
1916 s. 407 *s. 177*
1916 s. 667 *s. 148, 162, 165ff.*
1916 A nr 620 *s. 35, 146*
1917 s. 533 *s. 81*
1917 s. 541 *s. 183, 193f.*
1917 A nr 707 *s. 146, 175*
1918 s. 433 *s. 237*
1918 A nr 57 *s. 13, 69f.*
1918 A nr 247 *s. 35, 245*
1918 A nr 438 *s. 13*
1918 A nr 443 *s. 13*
1919 A nr 354 *s. 292*
1920 s. 53 *s. 266, 277, 279, 284, 287*
1920 A nr 409 *s. 132*
1920 A nr 467 *s. 147f., 237*
1921 s. 350 *s. 277*
1921 s. 542 *s. 26*
1921 s. 603 *s. 191f.*
1921 A nr 532 *s. 22*
1922 s. 468 *s. 279, 286*
1923 s. 258 *s. 170*
1923 A nr 330 *s. 148*
1924 A nr 198 *s. 35, 81, 183*
1924 A nr 343 *s. 77f.*
1925 s. 114 *s. 91*
1925 s. 290 *s. 113, 147, 193*
1925 s. 374 *s. 14, 73, 81, 147ff., 181ff.*
1926 s. 566 *s. 274*
1927 s. 18 *s. 90*
1927 s. 185 *s. 113, 118, 190f., 193*
1927 s. 330 *s. 132, 140*
1927 s. 369 *s. 114*

[1] Beträffande citerade notisfall fr. o. m. 1910 och refererade fall, om vilka upplysningar lämnas som ej framgår av referatet, har akten undersökts.

1927 s. 644 *s. 184*
1927 A nr 226 *s. 170f.*
1927 A nr 466 *s. 243f.*
1928 s. 252 *s. 140*
1928 s. 486 *s. 285, 288*
1928 s. 639 *s. 255*
1929 s. 130 *s. 274*
1929 s. 134 *s. 274*
1929 s. 194 *s. 145, 275f., 285*
1929 A nr 27 *s. 13*
1930 s. 65 *s. 90, 170*
1930 s. 82 *s. 84*
1930 s. 134 *s. 173f., 302*
1930 s. 195 *s. 28*
1930 A nr 44 och 45 *s. 243, 245, 282*
1930 A nr 179 *s. 22*
1930 A nr 401 *s. 73f., 146f.*
1931 s. 633 *s. 85, 243*
1931 A nr 316 *s. 85*
1931 A nr 141 *s. 261*
1931 A nr 349 *s. 122*
1932 s. 467 *s. 243*
1932 s. 556 *s. 191*
1933 s. 78 *s. 218*
1933 s. 506 *s. 193*
1934 s. 74 *s. 195*
1934 s. 661 *s. 132, 138f., 146, 148, 290, 309*
1934 A nr 293 *s. 147, 200*
1935 A nr 408 *s. 145, 234, 237*
1936 s. 177 *s. 193f.*
1936 s. 625 *s. 184, 191, 193f.*
1937 A nr 217 *s. 13, 181, 197*
1938 s. 560 *s. 277, 280*
1938 A nr 265 *s. 292*
1938 A nr 309 *s. 183, 193f.*
1940 s. 726 *s. 260f.*
1941 s. 400 *s. 100, 150, 208, 210ff. Även 32, 202*
1942 s. 530 *s. 230*
1943 A nr 262 *s. 35, 173*
1944 A nr 26 *s. 84f., 115*
1949 s. 744 *s. 255*
1951 C nr 585 *s. 266, 269, 271*
1952 s. 256 *s. 255, 261*
1956 s. 485 *s. 67*
1956 s. 739 *s. 176f.*
1957 s. 495 *s. 200*
1960 s. 163 *s. 70*
1960 C nr 264 *s. 13*
1960 C nr 670 *s. 143, 146*
1961 s. 26 *s. 174, 271, 280*
1962 s. 188 *s. 243*
1967 A nr 56 *s. 101, 105ff., 148ff.*
1969 s. 540 *s. 279*
1970 s. 478 *s. 37*
1970 s. 487 *s. 36*
1972 s. 75 *s. 279*
1972 s. 439 *s. 266, 271, 277, 287*
1973 s. 754 *s. 279*
1973 C nr 95 *se NJA 1973 s. 754*
1974 s. 508 *s. 192*

SvJT
1930 rf s. 19 *s. 22, 26, 245*
1933 rf s. 35 *s. 70*
1933 rf s. 49 *s. 245, 285, 288*
1934 rf s. 1 *s. 114*
1953 rf s. 53 *s. 155, 162, 164, 175*
1954 rf s. 35 *s. 235*
1961 rf s. 79 *s. 114*
1963 rf s. 89 *s. 170*

Nord. domss.
1964 s. 490 *s. 184*
1967 s. 590 *s. 184*

UfR
1869 s. 104 *s. 255*
1872 s. 280 *se 1873 s. 414 H*
1873 s. 414 H *s. 210*
1878 s. 461 *s. 113*
1880 s. 988 *s. 112f.*
1888 s. 449 *s. 210*
1888 s. 451 *s. 210*
1888 s. 452 *s. 210*
1910 s. 272 *se 1911 s. 280 H*
1911 s. 280 H *s. 72*
1921 s. 214 *s. 69*
1923 s. 440 *s. 69*
1926 s. 470 *s. 227*
1929 s. 196 *s. 113*
1929 s. 578 *s. 112*
1931 s. 115 *s. 222*
1933 s. 777 *s. 104*
1936 s. 38 H *s. 130*
1938 s. 853 *s. 221f.*
1941 s. 1027 *s. 210*
1950 s. 560 *s. 67*
1958 s. 669 *s. 265*
1961 s. 136 H *s. 259f.*
1962 s. 283 H *s. 202*

NRt
1907 s. 359 *s. 130, 133, 136*
1910 s. 833 *s. 113*
1915 s. 435 *s. 265*
1915 s. 727 *s. 227*
1922 s. 552 *s. 67*
1926 s. 32 *s. 113*
1926 s. 226 *s. 113*
1926 s. 673 *s. 184, 193*
1930 s. 272 *s. 184, 193*
1930 s. 673 *s. 290*

1931 s. 888 *s. 184*
1932 s. 1193 *s. 119*
1936 s. 318 *s. 220ff.*
1937 s. 406 *s. 276*

Citerade tyska och franska rättsfall

Com. 3 déc. 1957, Gaz. Pal. 1958 I s. 244 *s. 133, 135*

RGZ
74, 151 *s. 135, 290*
92, 101 *s. 257*
92, 280 *s. 227*
96, 184 *s. 236*
101, 47 *s. 128, 135*
109, 181 *s. 135, 140*
130, 227 *s. 257*

JW
1910 s. 20 nr 30 *s. 96*
1910 s. 816 nr 36 (=RGZ 74, 151) *s. 290*

Citerade engelska och amerikanska rättsfall

Allester (David), Ltd., *Re* [1922] 2 Ch. 211, [1922] All E. R. Rep. 589 *s. 67, 250*
Amick v. Empire Trust Company, 317 Mo 157, 296 SW 798, 53 ALR 1064 (1928) *s. 98, 151*
Brandao v. Barnett and Others (1846) 3 C.B. 519, [1843–60] All E.R. Rep. 719 *s. 48*
Carter v. Wake (1877) 4 Ch.D. 605 *s. 47*
Coggs v. Bernard (1703) 2 Ld. Raym. 909, [1558–1774] All E. R. Rep. 1 *s. 39, 47, 55*
Cooke v. Haddon (1862) 3 F. & F. 229 *s. 121*
Crerar v. Bank of Scotland [1922] S.C. (H.L.) 137. (Referat efter Paget's Law of Banking s. 520.) *s. 236*
Donald v. Suckling (1866) L.R. 1 Q.B. 585 *s. 155, 168, 177*
Falcke v. Scottish Imperial Insurance Company (1886) 34 Ch.D. 234 *s. 85*
First National Bank of Seattle v. Gidden, 175 App. Div. 563, 162 N.Y.Supp. 317 (1st Dept. 1916), aff'd, 225 N.Y. 698, 122 N.E. 880 (1919). (Referat efter Gilmore s. 1167 f.) *s. 229, 237*
Gilchrist Watt & Sanderson Pty Ltd. v. York Products Pty Ltd. [1970] 3 All E.R. 825 *s. 176*
Grace v. Sterling, Grace & Co, 1968, 289 N.Y.S.2d 632, 30 App.Div.2d 61, 5 UCC Rep. 297 *s. 176f.*
Halliday v. Holgate (1868) L. R. 3 Ex. 299 *s. 53*
Halesowen Presswork & Assemblies Ltd. v. Westminster Bank Ltd.; on appeal [1971] 1 Q.B. 25, [1970] 3 All E. R. 473; affirmed *sub nom.* National Westminster Bank Ltd. v. Halesowen Presswork and Assemblies Ltd. [1972] 1 All E. R. 641, H.L. *s. 48*
Hamilton Finance Company, Ltd. v. Coverley Westray Walbaum & Tosetti, Ltd. and Portland Finance Company, Ltd., [1969] 1 Lloyd's Rep. 53 *s. 96*
Harrold v. Plenty [1901] 2 Ch. 314 *s. 47*
Koelling v. Bank of Greenwood (1970 Miss) 236 So 2d 371, 45 ALR3d 239 (1972) *s. 104f., 151*
Misa v. Currie and Others (1876) 1 App. Cas. 554, [1874–80] All E.R. Rep. 686 *s. 48*
Morris v. C. W. Martin & Sons Ltd. [1965] 2 All E.R. 725, [1966] 1 Q.B. 716 *s. 176*
National Westminster Bank Ltd. v. Halesowen Presswork and Assemblies Ltd., se Halsowen Presswork & Assemblies Ltd. v. Westminster Bank Ltd.
Ningchow, The, [1916] P. 221 *s. 229*
North Western Bank, Ltd. v. John Poynter, Son & Macdonalds [1895] A.C. 56, [1891–94] All E.R. Rep. 754 *s. 67*
Odessa, The, [1916] 1 A.C. 145 *s. 266, 276*

American law reports

Annotations
75 ALR 746 (1931). Duty of stockbroker, in performance of obligation to deliver certificate of stock or other security, to tender identical certificate or security.
77 ALR 379 (1932). Duty of pledgee of chattels to sell them on failure of debtor to pay debt.
140 ALR 1390 (1942). Duty of pledgee of chattels, or of stocks or bonds, to sell them.
4 ALR2d 575 (1949). What constitutes a "public sale".
37 ALR2d 1381 (1954). Purchase by pledgee of subject of pledge.
90 ALR2d 501 (1963). Duty and liability of trustee under mortgage, deed of trust, or other trust instrument, to holders of

bonds or other obligations secured thereby.

30 ALR3d 9 (1970). Construction and effect of UCC art. 9, dealing with secured transactions, sales of accounts, contract rights, and chattel paper.

45 ALR3d 248 (1972). Duty of pledgee of commercial paper as to its enforcement or collection.

55 ALR3d 651 (1974). Construction and operation of UCC § 9-505(2) authorizing secured party in possession of collateral to retain it in satisfaction of obligation.

59 ALR3d 369 (1974). Uniform Commercial Code: Burden of proof as to commercially reasonable disposition of collateral.

59 ALR3d 401 (1974). Uniform Commercial Code: Failure of secured creditor to give required notice of disposition of collateral as bar to deficiency judgment.

68 ALR3d 657 (1976). Duty of pledgee of stocks, bonds, or similar securities to protect their value during period of pledge, under UCC § 9-207.